

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KIRSAL ALANLARIN KORUNMASINDA DEĞER TABANLI BÜTÜNLEŞİK
PEYZAJ PLANLAMA MODELİNİN GELİŞTİRİLMESİ; MALATYA ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

Gaye TAŞKAN

Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sevgi GÖRMÜŞ

AĞUSTOS, 2024

T.C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KIRSAL ALANLARIN KORUNMASINDA DEĞER TABANLI BÜTÜNLEŞİK
PEYZAJ PLANLAMA MODELİNİN GELİŞTİRİLMESİ; MALATYA ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

Gaye TAŞKAN
(36203624029)

Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sevgi GÖRMÜŞ

AĞUSTOS, 2024

TEŞEKKÜR VE ÖNSÖZ

Kırsal alan planlanmasını bütünleşik peyzaj yaklaşımı ile ele alan bu çalışma, kırsal alanların doğasını anlamaya ve değerlerini keşfetmeye yönelik yoğun saha çalışmalarının gerçekleştirildiği düşünsel bir sürecin ürünüdür. Bu süreçte, deneyimsel ve eleştirisel düşünme becerilerimin gelişmesinde bana yol göstericilik yapan, araştırma süresi boyunca bilgi, öneri ve yardımlarını esirgemeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Sevgi GÖRMÜŞ'e, Doktora sürecim boyunca her zaman desteğini hissettiğim, sahada ve ofiste yürütülen araştırma sürecimin kolaylaştırılması adına yardımlarını esirgemeyen ve çalışma alanına ilişkin değerli deneyimlerini benimle paylaşan Prof. Dr. Bülent YILMAZ'a, Akademik sürecim ve doktora çalışmamın gelişiminde değerli fikirlerini ve eleştirilerini benimle paylaşan Prof. Dr. Meryem ATİK'e, Kırsal peyzaj planlama konusunda bilgi birikimi ve deneyimleriyle tezimin gelişimine katkıda bulunan Prof. Dr. Meltem ERDEM KAYA'ya, Doktora sürecim boyunca araştırmacı kimliği ile bana yol gösteren, fikir ve katkılarıyla çalışmama ışık tutan Doç. Dr. Serhat CENGİZ'e, Bu uzun ve zorlu süreçte her zaman yanımda olan değerli arkadaşlarım, Dr. Hilmi Ekin OKTAY, Arş. Gör. Sıla BALTA ve Arş. Gör. Merve ERGAN'a, Keyifli olduğu kadar, zorlu bir süreç olan saha çalışmalarının gerçekleştirilmesinde bana eşlik eden değerli arkadaşlarım Elçin SUBAŞI ve Şeyda KAYNAR'a, Saha çalışmaları esnasında bilgi ve deneyimlerini paylaşma konusunda gönüllü olan, Malatya ilinin değerli planlama uzmanları ve sivil toplum kuruluşu temsilcilerine, en önemlisi 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan depremin etkilerinin henüz çok yeni olduğu dönemde tüm içtenlikleriyle beni misafir eden ve çalışmama katkı sunan kırsal sakinlere, Son olarak, hayatımın her evresinde, yoluma ışık tutan ve her zaman yanımda olan annem Müjgân TAŞKAN, babam Nurdoğan TAŞKAN ve hayatıma kattığı güzelliklerden ötürü biricik kardeşim Gizem TAŞKAN'a tüm içtenliğimle

Teşekkür ederim.

ONUR SÖZÜ

Doktora veya yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Kırsal Alanların Korunmasında Değer Tabanlı Bütünleşik Peyzaj Planlama Modelinin Geliştirilmesi; Malatya Örneği” başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığına ve yararlandığım bütün kaynakların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Gaye TAŞKAN

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR VE ÖNSÖZ	i
ONUR SÖZÜ	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
ÇİZELGELER DİZİNİ	v
ŞEKİLLER DİZİNİ	vi
SEMBOLLER VE KISALTMALAR.....	viii
ÖZET	ix
ABSTRACT	x
1.GİRİŞ.....	1
1.1 Araştırmanın amacı.....	5
1.1 Araştırma kapsamı.....	8
2. KURAMSAL TEMELLER.....	10
2.1 Kır, kırsal ve kırsal alan kavramları	10
2.1.1 Kırsal alanın sosyokültürel tanımlamaları.....	10
2.1.2 Kırsal alanın işlevsel tanımlamaları	12
2.1.3 Kırsal alanın mekânsal tanımları.....	14
2.2 Kırsal Planlama	17
2.2.1 Dünyada kırsal planlama uygulamaları ve yaklaşımları	19
2.2.1.1 Amerika’da kırsal planlamanın gelişimi	20
2.2.1.2 İngiltere’de kırsal planlamanın gelişimi.....	22
2.2.1.3 İtalya’da kırsal planlamanın gelişimi	24
2.2.1.4 Avusturalya’da kırsal planlamanın gelişimi	26
2.2.1.5 Çin Halk Cumhuriyeti’nde kırsal planlamanın gelişimi	29
2.2.1.6 Hindistan’da kırsal planlamanın gelişimi.....	32
2.2.2 Türkiye’de kırsal planlama uygulamaları ve yaklaşımları	34
2.2.2.1 Türkiye’de planlı dönem öncesi kırsal kalkınma politikaları ve uygulamaları	35
2.2.2.2 Türkiye’de Planlı Dönemde kırsal kalkınma politikaları	38
2.2.2.3 Türkiye’de Planlı Dönem sonrası kırsal kalkınma politikaları	48
2.2.3 Türkiye’de kırsal alanda mekânsal planlama	55
2.2.3.1 Kırsal yerleşmelere ilişkin mekânsal planlar ve uygulamalar.....	57
2.2.3.2 Kırsal alanda tarımsal arazi kullanımına ilişkin mekânsal planlar.....	60
2.2.3.3 Kırsal alanda özel amaçlı kullanımlara ilişkin mekânsal planlar	64
2.3 Kırsal alan-kırsal peyzaj ilişkisi	64
2.4 Bütünleşik peyzaj yaklaşımları	67
2.5 Bütünleşik Peyzaj Planlama	70
2.6 Değer	75
2.6.1 Doğa korumada değer	78
2.6.2 Kültürel korumada değer.....	80
2.6.3 Peyzaj planlamada değer	83
2.6.4 Kırsal peyzaj planlama ve korumada değer	85
3. MATERYAL VE YÖNTEM.....	90
3.1 Materyal	90
3.1.1 Veri yapısı ve veri kaynakları	90
3.1.2 Çalışma alanı.....	91
3.1.2.1 Malatya’nın biyofiziksel özellikleri	92
3.1.2.2 Malatya kırsalının sosyoekonomik özellikleri	97
3.1.2.3 Deprem sonrası Malatya kırsalı.....	102
3.2 Yöntem.....	103

3.2.1 Malatya ili kırsal peyzaj planlama tarafları ve düzeylerinin belirlenmesi	105
3.2.1.1 Kırsal peyzaj planlama taraflarının belirlenmesi	105
3.2.1.2 Kırsal peyzaj planlama düzeylerinin belirlenmesi	105
3.2.2 Malatya kırsalında algı-değer-sorun ilişkisinin çözümlenmesi.....	111
3.2.3 Kırsal alanların korunmasında değer tabanlı bütünleşik peyzaj planlama modelinin geliştirilmesi	113
3.2.3.1 Planlama taraflarının kırsal peyzaj değer bilgi sistemlerinin modellenmesi..	114
3.2.3.2 Planlama taraflarının peyzaj değeri bilgi sistemi modellenmesi.....	115
3.2.3.3 Planlama taraflarının sorun bilgi sistemlerinin modellenmesi	116
3.2.3.4 Kırsal peyzaj değer-sorun etkileşiminin modellenmesi	117
4. BULGULAR	119
4.1 Malatya’da kırsal yerleşimlerin deseni	119
4.1.1 Kırsal alanların bölgesel düzeyde peyzaj yapısı	126
4.1.2 Yakın kırsal bölgedeki kırsal yerleşimlerin yapısı	127
4.1.3 Orta kırsal bölgedeki kırsal yerleşimlerin yapısı.....	134
4.1.4 Uzak kırsal bölgedeki kırsal yerleşimlerin yapısı	140
4.2 Malatya kırsal alanlarının algılanma biçimleri.....	147
4.2.1 Uzmanların kırsalı algılama biçimleri	147
4.2.2 Yerel halkın kırsalı algılama biçimleri.....	157
4.3 Planlama taraflarının kırsal alana atfettikleri peyzaj değerleri.....	162
4.3.1 Uzmanların kırsal alana atfettikleri peyzaj değerleri	163
4.3.1.1 Doğa koruma uzmanlarının kırsal alana atfettikleri peyzaj değerleri	164
4.3.1.2 Kırsal kalkınma uzmanlarının kırsal alana atfettikleri peyzaj değerleri	168
4.3.1.3 Kültürel koruma uzmanlarının kırsal alana atfettikleri peyzaj değerleri.....	172
4.3.1.4 Mekânsal planlama uzmanlarının kırsal alana atfettikleri peyzaj değerleri ..	180
4.3.1.5 Tarımsal koruma uzmanlarının kırsal alana atfettikleri peyzaj değerleri.....	186
4.3.2 STK temsilcilerinin kırsal alana atfettikleri peyzaj değerleri.....	190
4.3.3 Yerel halkın kırsal alana atfettikleri peyzaj değerleri	193
4.3.3.1 Yakın kırsal bölgenin peyzaj değeri	195
4.3.3.2 Orta kırsal bölgenin peyzaj değeri	199
4.3.3.3 Uzak kırsal bölgenin peyzaj değeri	205
4.4 Kırsal Alan Sorunları	212
4.4.1 Uzmanların tanımladığı sorunlar.....	212
4.4.2 STK temsilcilerin tanımladığı sorunlar	227
4.4.3 Yerel halkın tanımladığı sorunlar.....	235
4.4.3.1 Yakın kırsal bölge sorunları	235
4.4.3.2 Orta kırsal bölge sorunları.....	243
4.4.3.3 Uzak kırsal bölge sorunları	251
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	261
5.1 Değer ve Sorunların Planlama Çerçevesine Entegrasyonu	261
5.2 Bütünleşik Kırsal Peyzaj Planlama Modeli.....	267
KAYNAKLAR.....	272
EKLER.....	272

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 2.1: Bazı uluslararası kuruluşların kırsal alan sınıflamaları.	14
Çizelge 2.2: UKKS-I Kırsal kalkınmada stratejik amaçlar ve öncelikler.....	47
Çizelge 2.3: Türkiye’de illere göre büyük ova koruma alanları	63
Çizelge 2.4: Bütünleşik peyzaj yaklaşımlarının ve kullanım alanlarının karşılaştırılması.....	72
Çizelge 2.5: Unesco Dünya Mirası seçim kriterleri.....	87
Çizelge 3.1: Veri özellikleri ve kaynakları.	91
Çizelge 3.2: Malatya iline ait meteorolojik veriler	95
Çizelge 3.3: Malatya 1935 -2012 yılları arası kır-kent nüfus değişimi.	98
Çizelge 3.4: Malatya ilçeleri nüfus, yüz ölçümü ve mahalle sayıları.	98
Çizelge 3.5: Malatya ilçeleri nüfus, yüz ölçümü ve mahalle sayıları.	102
Çizelge 3.6: Kırsal karakter alanlarını temsil eden saha çalışması örnekleme.....	109
Çizelge 3.7: Normalleştirilmiş ağırlıklara atanan ilişki değerleri.....	116
Çizelge 3.8: Normalleştirilmiş ağırlıklara atanan ilişki değerleri.....	117
Çizelge 4.1: İlçelere göre mahallelerin ulaşılabilirlik düzeyleri.....	120
Çizelge 4.2: Kırsal yerleşimlerin ulaşılabilirlik düzeyi ve nüfus büyüklüğü ilişkisi.....	121
Çizelge 4.3: Kültürel miras öğelerinin ilçelere göre dağılımı	122
Çizelge 4.4: Değer atfedilen kırsal yerleşimler	125
Çizelge 4.5 Kırsal peyzaj değeri kategorileri.....	162

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1: Kırsal alanın üç katlı modeli.....	16
Şekil 2.2: Genişletilmiş kırsal alanın üç katlı modeli	17
Şekil 2.3: İdeal Cumhuriyet köyü planı	36
Şekil 2.4: İnsan- peyzaj etkileşim modeli	69
Şekil 2.5: Peyzaj boyutları yaklaşımı	70
Şekil 2.6: Kültürel değerler modeli.....	89
Şekil 3.1: Çalışma alanı.	92
Şekil 3.2: Malatya ili yükseklik haritası.	93
Şekil 3.3: Malatya ili arazi formu.	94
Şekil 3.4: Malatya ili hidrolojik özellikleri.....	95
Şekil 3.6: Yöntem akış şeması.	104
Şekil 3.7: Malatya ili Kırsal karakter alanları ve saha çalışması örnekleme.....	110
Şekil 3.8: Nitel veri analiz yöntemi.	112
Şekil 3.9: Örnek bitişiklik matrisi ve bulanık bilişsel harita.....	115
Şekil 3.10: Birleştirilmiş bulanık bilişsel harita.....	117
Şekil 4.1: Mahalle düzeyinde ulaşılabilirlik sınıfları.....	119
Şekil 4.2: Mahalle düzeyinde nüfus sınıfları.	121
Şekil 4.3: Malatya ili kültür varlıkları.	122
Şekil 4.6: Malatya ili kırsal bölgeleri.....	127
Şekil 4.7: Yakın kırsal bölge peyzaj yapısı.....	128
Şekil 4.8: Eğribük kırsal yerleşimi peyzaj yapısı.	129
Şekil 4.9: Kaleköy kırsal yerleşimi peyzaj yapısı.....	130
Şekil 4.10: Düztarla mahallesi peyzaj yapısı.	131
Şekil 4.11: Gökçe kırsal yerleşimi peyzaj yapısı.	131
Şekil 4.12: Karapınar mahallesi peyzaj yapısı.....	133
Şekil 4.13: Karahan kırsal yerleşimi peyzaj yapısı.....	133
Şekil 4.14: Orta kırsal bölge peyzaj yapısı.	134
Şekil 4.15: Şişman kırsal yerleşimi peyzaj yapısı.....	135
Şekil 4.16: Kızılhisar kırsal yerleşimi peyzaj yapısı.....	136
Şekil 4.17: Durucasu kırsal yerleşimi peyzaj yapısı.	137
Şekil 4.18: Polat kırsal yerleşimi peyzaj yapısı.	138
Şekil 4.19: Balaban kırsal yerleşimi peyzaj yapısı.	139
Şekil 4.20: Uzak kırsal bölge peyzaj yapısı	141
Şekil 4.21: Uzuntaş kırsal yerleşimi peyzaj yapısı.	142
Şekil 4.22: Karanlıkdere kırsal yerleşimi peyzaj yapısı.	143
Şekil 4.23: Onar kırsal yerleşimi peyzaj yapısı.	144
Şekil 4.24: Ilıca kırsal yerleşimi peyzaj yapısı.	145
Şekil 4.25: Basak kırsal yerleşimi peyzaj yapısı.....	146
Şekil 4.26: Ozan kırsal yerleşimi Peyzaj Yapısı.....	147
Şekil 4.27: Doğa koruma uzmanlarının kırsal algısına yönelik kod bulutu.....	148
Şekil 4.28: Kırsal kalkınma uzmanlarının kırsal algısına yönelik kod bulutu.....	150
Şekil 4.29: Kültürel koruma uzmanlarının kırsal algısına yönelik kod bulutu.....	152
Şekil 4.30: Mekânsal Planlama uzmanlarının kırsal algısına yönelik kod bulutu.....	153
Şekil 4.31: Tarımsal koruma uzmanlarının kırsal algısına yönelik kod bulutu.....	155
Şekil 4.32: STK temsilcilerinin kırsal algısına yönelik kod bulutu.....	157
Şekil 4.33: Yakın kırsal sakinlerin kırsal algısına yönelik kod bulutu.....	159
Şekil 4.34: Orta kırsal sakinlerin kırsal algısına yönelik kod bulutu.....	159
Şekil 4.35: Uzak kırsal sakinlerin kırsal algısına yönelik kod bulutu.....	161
Şekil 4.36: Planlama taraflarının kırsal peyzaj değerlerinin ilişiklik matrisi.	163

Şekil 4.37: Uzman gruplarının peyzaj değerlerinin ilişiklik matrisi.....	163
Şekil 4.38: Doğa koruma uzmanlarının kırsal peyzaj değerleri.....	165
Şekil 4.39: Kırsal kalkınma uzmanlarının kırsal peyzaj değerleri.....	169
Şekil 4.40: Kültürel koruma uzmanlarının kırsal peyzaj değerleri.....	173
Şekil 4.41: Mekânsal planlama uzmanlarının kırsal peyzaj değerleri.....	181
Şekil 4.42: Tarımsal koruma uzmanlarının kırsal peyzaj değerleri.....	187
Şekil 4.43: STK temsilcilerinin kırsal peyzaj değerleri.....	191
Şekil 4.44: Yerel halkın peyzaj değerlerinin ilişiklik matrisi	194
Şekil 4.45: Yakın kırsal bölge kırsal peyzaj değerleri.....	196
Şekil 4.46: Orta kırsal bölge kırsal peyzaj değerleri.....	200
Şekil 4.47: Uzak kırsal bölge kırsal peyzaj değerleri.....	206
Şekil 4.48: Doğa Koruma sorunları.....	213
Şekil 4.49: Kültürel koruma sorunları.....	215
Şekil 4.50: Tarımsal koruma sorunları.....	221
Şekil 4.51: 6360 Sayılı Yasa uygulamasının kırsal alan üzerindeki etkileri.....	225
Şekil 4.52: STK temsilcilerinin tanımladığı sorunlar ve kırsal peyzaj etkisi.....	228
Şekil 4.53: Yakın kırsal bölgede karşılaşılan sorunlar ve kırsal peyzaj etkisi.....	237
Şekil 4.54: Orta kırsal bölgede karşılaşılan sorunlar ve kırsal peyzaj etkisi.....	244
Şekil 4.55: Uzak kırsal bölgede karşılaşılan sorunlar ve kırsal peyzaj etkisi.....	252
Şekil 5.1: Yakın kırsal bölge değer- sorun etkileşimi.....	263
Şekil 5.2: Orta kırsal bölge değer- sorun etkileşimi.....	264
Şekil 5.3: Uzak kırsal bölge değer- sorun etkileşimi.....	266
Şekil 5.4: Değer tabanlı bütünleşik kırsal peyzaj planlama modeli çerçevesi.....	268

SEMBOLLER VE KISALTMALAR

- APS** : Avrupa Peyzaj Sözleşmesi
BBH : Bulanık Bilişsel Harita
BPY : Bütünleşik Peyzaj Yaklaşımları
BYKP : Beş Yıllık Kalkınma Planları
dk : Dakika
DPT : Devlet Planlama Teşkilatı
EUROSTAD : Avrupa İstatistik Ofisi
FAO : Food and Agriculture Organization
FKA : Fırat Kalkınma Ajansı
GIAHS : Globally Important Agricultural Heritage Systems
ICOMOS : International Council on Monuments and Sites
IUCN : International Union for the Conservation of Nature
KBBH : Kolektif Bulanık Bilişsel Harita
KÖYDES : Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi
M: Merkezilik Derecesi
MGM : Meteoroloji Genel Müdürlüğü
MTA: Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü
NUTS : İstatiksel Bölge Düzeyi
OECD : Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OTP: Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası
STK: Sivil Toplum Kuruluşu
TKAKK : Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu
TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu
UKKS : Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi
UNESCO : United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
USDA : United States Department of Agriculture

ÖZET

Doktora Tezi

KIRSAL ALANLARIN KORUNMASINDA DEĞER TABANLI BÜTÜNLEŞİK PEYZAJ PLANLAMA MODELİNİN GELİŞTİRİLMESİ; MALATYA ÖRNEĞİ

GAYE TAŞKAN

İnönü Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı

297+X sayfa

2024

Danışman: Prof. Dr. Sevgi GÖRMÜŞ

Kendine özgü karakteri olan kırsal alanlar doğa ve insan arasındaki nesiller boyunca süregelen etkileşimle şekillenmektedir. Temelde gıda ve hammadde kaynağı üretimini sağlayan kırsal alanlar ekolojik dengenin, doğal kaynakların ve biyo-kültürel çeşitliliğin korunmasında da belirleyici role sahip oldukları için bu alanların planlanması ve yönetimi son yıllarda daha da önemsenmektedir. Ancak, kırsal alanlar özellikle planlama konusunda giderek derinleşen sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Sorunların çözümsüzlük aşamasına ulaştığı kırsal alanlar terk edilmekte ve değersizleştirilmektedir. Son yıllarda gelişmiş ülkelerde; sürdürülebilirlik ve kalkınma söylemlerinin etkisiyle, kırsala yönelik ilgi artmakta ve kırsal planlama pratikleri ve kırsal alanların yeniden yapılanması gündeme gelmiştir. Planlama pratiklerinin uygulanmasında peyzaj sürdürülebilirliği ve kalkınma yaklaşımları arasındaki farklılıklara dikkat çekilmekte ve kırsal peyzaj değerlerinin planlamaya nasıl entegre edileceği önemsenmektedir. Peyzaj değerlerinin planlamaya entegrasyonu sosyal, ekonomik ve ekolojik boyutların bütünselliğine odaklanan bütünsel peyzaj yaklaşımları ile mümkündür. Bütünsel peyzaj planlama yaklaşımından hareketle, bu tezde yerel bağlam ve değerlere ilişkin bilgisini temel alan kavramsal bir değer tabanlı bütünsel kırsal peyzaj planlama model önerisi geliştirilmiştir. Model çerçevesi alan çalışmasına ve çeşitli araştırma tekniklerinin sentezlenmesine dayanmaktadır. Alan analizi süreci Malatya İli kırsal alanında gerçekleştirilmiştir. Kırsal alan yakın kırsal bölge, orta kırsal bölge ve uzak kırsal bölge olarak sınıflandırılmış ve her bir bölgedeki affedilen ve atanan değerler ile değerlerin kategorisini belirleyen sorunlar tespit edilmiştir. Değer-sorun etkileşim matrisleri Malatya kırsal peyzajlarının karmaşık işleyişinin anlaşılmasını sağlamıştır. Tez kapsamında geliştirilen kırsal alanların korunmasında değer tabanlı bütünsel peyzaj planlama modelinin ülkemiz ve henüz kırsal alan peyzaj planlama yaklaşımını geliştirememiş ya da geliştirme çabasında olan ülkeler için rehber olarak katkı sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bütünsel peyzaj planlama, Değer tabanlı kırsal planlama modeli, Kırsal alan, Nitel kodlama, Peyzaj değeri, Bulanık bilişsel haritalama, Malatya, Türkiye

ABSTRACT

Phd Thesis

DEVELOPMENT OF A VALUE-BASED INTEGRATED LANDSCAPE PLANNING MODEL FOR THE CONSERVATION OF RURAL AREAS; THE CASE OF MALATYA

GAYE TAŞKAN

Inonu University
Graduate School of Nature and Applied Sciences
Department of Landscape Architecture

297+X pages

2024

Supervisor: Prof. Dr. Sevgi GÖRMÜŞ

The distinctive character of rural areas is the result of the long-term interaction between the natural environment and human activity. Given the pivotal role that rural areas play in food and raw material production, as well as in the maintenance of ecological balance, natural resources, and biocultural diversity, the planning and management of these areas has become a matter of increasing importance in recent years. Nevertheless, rural areas are confronted with increasingly complex challenges, particularly in the domain of planning. Rural areas that have reached a point of intractability are abandoned and devalued. In recent years, the influence of sustainability and development discourses in developed countries has led to a notable increase in interest in rural areas, with rural planning practices and the restructuring of rural areas now occupying a prominent position on the policy agenda. In the implementation of planning practices, attention is drawn to the differences between landscape sustainability and development approaches, as well as the integration of rural landscape values into planning. The integration of landscape values into planning is feasible through the implementation of integrated landscape approaches that prioritize a holistic consideration of the social, economic, and ecological dimensions. In light of the integrated landscape planning approach, this thesis puts forth a conceptual value-based integrated rural landscape planning model founded upon an understanding of the local context and values. The model framework is based on a synthesis of findings from field studies and various research techniques. The field analysis process was conducted in the rural area of Malatya Province. The rural area was classified into three categories: near rural, middle rural, and far rural. The forgiven and assigned values in each region, as well as the determining factors for each category of values, were identified. The value-problem interaction matrices provided insight into the complex functioning of rural landscapes in Malatya. It is expected that the value-based integrated landscape planning model developed within the scope of the thesis will serve as a reference for our country and other countries that have not yet developed or are attempting to develop a rural landscape planning approach.

Keywords: Integrated landscape planning, Value-based rural planning model, Rural area, Qualitative coding, Landscape value, Fuzzy cognition mapping, Malatya, Turkey

1. GİRİŞ

Kırsal alanlar kültür ve doğa arasındaki uzun vadeli etkileşimlerin oluşturduğu kendine özgü karakteristikleri olan bölgelerdir. Doğal kaynakların verimli kullanımına dayanarak geliştirilen tarım, hayvancılık ve ormancılık faaliyetleri kırsal arazi kullanımının başat niteliğidir (Plieninger ve diğ, 2018). Temelde gıda ve hammadde kaynağı üretimine hizmet veren kırsal alanlar, aynı zamanda ekolojik dengenin, doğal kaynakların ve biyo-kültürel çeşitliliğin korunmasında da belirleyici role sahiptir. Küresel sorunların etkisiyle artan ekolojik bozulma nedeniyle son yıllarda kırsal alanların ekosistem hizmetlerinin korunmasındaki önemi daha çok vurgulanmaktadır (Fischer ve diğ, 2012). Ancak kırsal alanlarda yaşam kalitesi ile kentsel alanlardaki yaşam kalitesi arasındaki fark giderek derinleşmektedir. Ekonomik ve sosyal dönüşüm, kentsel ve kırsal alanlar arasındaki gelişmişlik farkını besleyerek, kır-kent arasındaki ayrımı daha da belirginleştirmiştir (Yenigül, 2017). Sermayenin merkezi olan kentlerde gelişen hizmetlere (örneğin; iş, eğitim ve barınma) erişim olanakları kırsal alanlardan kentsel alanlara göçü teşvik etmektedir. Göç ve talep ile birlikte kentler politik, ekonomik ve kültürel anlamda merkez yerlere (Wirth, 2000) kırsal alanlar ise merkezin ihtiyaçlarını karşılayan çeperlere dönüşmektedir (Taşkan ve Görmüş, 2024). Hizmet ve kaynağın kısıtlı olması, makinalaşmanın yüksek olması, tarımsal üretimde eşitsiz rekabet koşulları kırsal alanlarda terk edilme eğilimini beslemektedir (Leimgruber ve Chang-yi, 2019). Kentsel alanlarda artan yoğunlukla birlikte kırsal alanların yönetiminde ve planlamasında bir strateji ve paradigma değişiminin gerekli olduğu kabul edilmiştir. Özellikle Birleşmiş Milletler tarafından yeniden tanımlanan ve daha kapsayıcı bir çerçeve geliştirilen Sürdürülebilir Gelişme Hedefleri (SGH) kapsamında kırsal alanlar ile kentsel alanların birlikte planlanmasının önemine ve bu birlikteliği sağlayacak politikalara dikkat çekilmektedir. Üretilen politikalar çerçevesinde, kırsal alanlardaki ekonomik, sosyal, mekânsal ve çevresel sürdürülebilirliğin hem mekânsal hem de politik bağlamda bir arada ele alınarak çözülebileceğine dair kabuller artmıştır (Özen, 2014; Rega, 2014; Yenigül, 2017). Bu bağlamda hem peyzaj planlama hem de mekânsal planlama; kırsal alanlarda mekânsal çözümler üreten disiplinler olarak ön plana çıkmıştır. Kırsal kalkınma ve kırsal peyzaj planlama ortak hedefler çerçevesinde birbirine yaklaşıyor gibi görünse de bu iki alan uzunca bir süre araştırma alanları ve politikalarındaki farklılar nedeniyle bağımsız alanlar olarak ilerlemeye devam etmişlerdir. Kırsal kalkınma gelir, istihdam eğitim ve alt yapı gibi konulara odaklanarak kırsal alanlarda ekonomik ve sosyal refahın artırılmasına yönelik hedefler, stratejiler veya politikalar ortaya koyarken, kırsal peyzaj planlama koruma ve

sürdürülebilirlik kavramlarını temel alarak kırsal alanların kültürel ve ekolojik işlevlerine odaklanmaktadır (Rega, 2014). Kırsal kalkınma ile kırsal peyzaj planlama uygulamaları arasında entegrasyonun sağlanamaması kırsal alanların kalkınma odaklı bir çerçevede planlamasını kolaylaştırmıştır. Kalkınma odaklı bir çerçeve kırsalda üretimi temel alarak bu alanların ekolojik ve kültürel işlevlerinin bozulmasına neden olmuştur. Kırsal alanlarda ekolojik ve kültürel işlevlerin bozulmasına yönelik artan kaygılarla birlikte uluslararası kurumlar kırsal peyzaj planlama ile kırsal kalkınma politikalarını peyzaj sürdürülebilirliği çerçevesinde entegre olabileceğine yönelik ortak karar geliştirmişlerdir (Garrod, 2009; Rössler, 2006). Örneğin; Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization- UNESCO), Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (International Union for the Conservation of Nature - IUCN), Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (International Council on Monuments and Sites-ICOMOS) ve Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organization, FAO) kırsal alanların planlanmasında peyzaj ölçeği ve peyzaj yaklaşımlarını benimseyen kararlar almıştır (Rössler, 2006; Rega, 2014). 2000 yılında yayımlanan peyzaj planlama, korunma ve yönetiminde ortak bir peyzaj çerçevesi geliştirilmesini hedefleyen ilk uluslararası metin olarak kabul edilen Avrupa Peyzaj Sözleşmesi (APS) peyzajların insan refahına katkıda bulunan, doğal, kültürel mirasın ve yerel kültürlerin oluşumundaki temel rolünü vurgulamaktadır. Aynı zamanda, Sözleşme peyzajların tanımlanmasında insan algısı ve kullanımının önemine dikkat çekerek katılımcı ve işbirlikçi modellerin peyzaj planlama teorisi ve pratiğine yerleşmesi yönünde çağrıda bulunmaktadır (APS, 2000; ; Rega, 2014). APS'nin değindiği bir diğer önemli nokta ise hem değer atfedilen hem de değer atfina sahip olmayan (sıradan) peyzajların kültürel, ekolojik, çevresel ve sosyal bağlamlarda önemli rollere sahip olduğunun kabul edilmesi ve tüm peyzajları kapsayan kapsamlı bir politikanın geliştirilmesinin gerekliliğidir (Antrop, 2013). Sözleşme peyzajları bir bütün halinde ele alan yeni peyzaj envanterlerinin oluşturulmasını teşvik etmiş, bu teşvikler Avrupa Birliği'ne (AB) üye ve aday olan ülkelerin peyzaj karakterlerini belirlemesi (Görmüş, 2012, Atik ve diğ, 2023) ve peyzaj kataloglarının oluşturulması çalışmaları ile karşılık bulmuştur. Ayrıca APS'de vurgulandığı gibi peyzaj planlamanın kalkınma hedefleri ile bütünleşmesinin gerekliliği son yıllarda yapılan çalışmalara yansımaktadır. Örneğin; üretim peyzajları ve ekosistem hizmetleri gibi kavramlar gerek teknik gerekse kavramsal peyzaj düzeyde çok işlevli peyzaj modelleri geliştirilmektedir (Von Haaren ve diğ, 2016). Uluslararası politika metinleri olan APS'den sonra yayınlanan Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasının (OTP) kapsamındaki Kırsal Kalkınma Politikası'nda da kırsal kalkınma ve kırsal peyzajların korunması Avrupa Birliği'nin iki temel politika hedefi olmuştur (Rega, 2014). Bu gelişmeler

peyzajın sosyal ve ekolojik boyutlarının dengelenmesine olanak tanıyan bütünleşik peyzaj planlama yaklaşımlarının geliştirilmesine zemin hazırlamıştır. Peyzajı sosyo-ekolojik bir sistem olarak kabul eden bu yaklaşımların ortak hedefleri peyzaj kullanımının sosyal ve ekolojik boyutlarının dengelenmesi, sosyal ve çevresel politika gündemlerinin birleştirilmesidir. Bütünleşik peyzaj planlama yatay ölçekler ve dikey düzeylerin bütünleştirilmesiyle farklı peyzaj planlama faaliyetlerinin uyumlaştırılmasını, katılım ve iş birliğinin teşvik edilmesini ve gelecekteki planlama yönelimlerine ilişkin güçlü bir fikir birliğinin geliştirilmesini (Milder ve diğ, 2014; Freeman ve diğ, 2015; Pedroza-Arceo ve diğ, 2022) temel almaktadır. Bütünleşik peyzaj planlama yaklaşımlarının kalkınma, planlama ve koruma arasındaki ilişkiyi pekiştiren ve destekleyen çerçevesi, kırsal alanların karmaşık yapısını daha etkin değerlendirmek için bir rehber olarak kabul edilmekte ve giderek daha fazla ilgi görmektedir (Pedroza-Arceo ve diğ, 2022). Bu ilginin temelinde bütünleşik peyzaj planlama yaklaşımlarının, peyzajda meydana gelen değişim süreçlerini ve yerel toplulukların ihtiyacını anlama kapasitesi (DeFries ve Rosenzweig, 2010) ve yere bağlılığı keşfetme potansiyeli yatmaktadır (Lewicka, 2011). Bütünleşik peyzaj planlama yaklaşımları alanında teorik bilginin artmasıyla birlikte bu teorik bilginin peyzaj planlama pratiğine aktarılması konusunda yeni modellerin geliştirilmesine yönelik ihtiyacın da (Bürge ve diğ, 2004; Vermunt ve diğ, 2020) arttığı bilinmektedir.

Ülkemizde kırsal alanların planlanmasının toprak reformu ve kalkınma projeleri ile destekleme girişimleri sanayileşme ve kentsel gelişime önceliği nedeniyle başarılı olamamıştır. Son 20 yılda yapılan mahalli idarelerin (6360 SayılıYasa) yapılanması ile ilgili mevzuat değişiklikleri kırsal alanlara özgü değerlerin kaybını hızlandırarak terk, mülksüzleşme ve aidiyet yitimi gibi sorunların daha da derinleşmesine neden olmaktadır. 1980’lerde Türkiye’de ekonomi politikalarının neden olduğu dengesiz kalkınma süreçleri ve kırdan kente artan göçler kırsal alanların sosyal ve ekonomik açıdan sorunlu bölge algısını güçlendirmiştir. Her ne kadar kalkınma planları ve politikaları dâhilinde bu algının ortadan kaldırılmasına yönelik söylemler yer alsa da 2000’li yıllara kadar kırsal kalkınma konusunda bölgeyi bütünsel bir şekilde ele alan ve mekânsal boyutu da içeren yaklaşımların geliştirilemediği görülmüştür (Çelik, 2005). Kalkınma politikalarına ek olarak 2012 yılında yönetsel düzeyde dünyada hâkim yerelleşme çağrılarının aksine büyükşehirlerin idari sınırları içerisinde yer alan kırsal alanları kentsel alana dâhil eden 6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un (6360 Sayılı Yasa) yürürlüğe girmesiyle büyükşehirlerde yer alan kırsal alanların kentsel bakış

açısıyla yönetilmeye başlanması, kırsal alan sorunlarını daha da aşılmaz hale getirmiştir (Taşkan ve Görmüş, 2022). Günümüzde AB politikalarına uyum çerçevesinde şekillenen kalkınma politikaları ve planlarında kırsal alanlar stratejik planlar kapsamında değerlendirilmekte ve bu alanlara yönelik mekânsal planlama aracı bulunmadığı için kırsal alanlar daha çok imar yönetmeliği ve planları çerçevesinde değerlendirilmektedir (Çörek Öztaş ve Karaaslan, 2017). Sadece kırsal alan içerisinde değer atfedilen peyzajlar için üretilen özel amaçlı planlar (koruma imar planı, turizm amaçlı imar planı, uzun devreli gelişme planları vb.) bulunmaktadır. Ülkemizde mevcut planlama pratiğinin kırsal alan planlaması konusunda yetersiz olduğu uzmanlar tarafından tartışılmakta ve nasıl bir planlama aracının üretileceğine dair fikir arayışları devam etmektedir (Çörek Öztaş ve Karaaslan, 2017).

Bu tez çalışması yukarıda sözü belirsizliği gidermek için bir ön destek çalışma niteliği taşımaktadır. Malatya kırsalında gerçekleştirilen saha çalışmalarıyla yerel bilginin merkeze alındığı değer tabanlı bütünsel kırsal peyzaj planlama modeli geliştirilmiştir. Kırsal peyzaj planlamanın bütüncül ve değer tabanında olması kırsal alanların kalkınma peyzaj planlama arasında entegrasyonu sağlayabilir. Ayrıca bu tez kapsamında kalkınma hedefleri ile bütüncül peyzaj planlama ilkeleri arasındaki entegrasyon koşulları gerçek alan üzerinden sorgulanmıştır. Kent ile farklı düzeylerde etkileşimi olan yakın kırsal bölge, orta kırsal bölge ve uzak kırsal bölge olmak üzere üç bölgede farklı değer dokusuna sahip peyzajlar ve farklı algılara sahip katılımcılar ile yapılan değerlendirmelere dayanarak, bağlam ve değerlerin birlikte işlerliğinin kırsal alan planlamasında kilit bir durum olduğu saptanmıştır. Modelin geliştirilme sürecinde, literatürde sıkça kullanılan ankete dayalı nicel araştırma tekniklerinin, deneyime dayalı bilgiyi sınırladığı kabul edilmiştir. Bu nedenle, yerel bağlam ve değerlere ilişkin bilginin üretilmesi ve peyzaj planlama modeline entegrasyonunda nitel ve nicel yöntemlerin kullanıldığı karma bir metodoloji uygulanmıştır. Bu kapsamda yere ait iç görünüm sağlanmasında nitel veri analiz teknikleri, bu iç görülerin sentezlenmesi ve planlama sürecine tüm tarafların aktif katılımın sağlandığı katılımcı planlama kurgusunun oluşturulmasında nicel bir teknik olan bulanık bilişsel haritalama tekniği kullanılmıştır. Her iki araştırma tekniği ile yerel halkın kırsal alana yönelik algıları, sorunları ve değerlerini dikkate alan bir planlama modeli geliştirilmiştir. Modelin oluşturulması sürecinde, kırsal peyzaj değerlerine ilişkin iç görüler ve öngörüler Malatya kırsal peyzajlarının karmaşık işleyişinin anlaşılmasını sağlamıştır. Aynı zamanda, bir peyzajın hangi değerleri güçlü bir şekilde temsil ettiği konusunda bilgi elde edilmiştir. Ayrıca yakın kırsal bölge, orta kırsal bölge ve uzak kırsal bölgede yer alan farklı peyzajların değer aralıklarının belirlenmesine, karşılaştırılmasına ve farklı potansiyellerinin ortaya konulmasına

olanak tanımıştır. Tez kapsamında geliştirilen kırsal alanların korunmasında değer tabanlı bütünleşik peyzaj planlama modelinin ülkemiz ve henüz kırsal alan peyzaj planlama yaklaşımını geliştirememiş ya da geliştirme çabasında olan ülkeler için rehber olarak katkı sunması beklenmektedir.

1.1 Araştırmanın Amacı

Günümüzde kırsal alanlar planlama ve yönetim eksikliği ve ilgisizliği nedeniyle karmaşık ekonomik, ekolojik, sosyal ve politik sorunlar ile mücadelede devam etmektedirler (Rega,2014; Dommon, 2011). Her ne kadar, kentleşmenin gezegensel boyutta tartışılmasına neden olan metropollerin ve kentsel ağların hızla devam eden yoğunlaşması ve genişlemesi nedeniyle kırsal alanların sonlandıracağı düşünülse de, bu düşüncenin günümüzde somut gerçekliğe yansımamaktadır. Bu genişleme ile birlikte politik ve ekonomik söyleme, bilgi üretimine ve güç dağılımının belirlenmesinde hâkim kentsel normatif çerçeveye dayanan kentleşme modeli, kentsel ve ekonomik büyümeyi önceleyerek kırsal alanların ihtiyaçlarını ve potansiyelini ihmal etmekte, onları dönüştürmekte ya da göz ardı etmeye devam etmektedir (Björning, 2016).

Kırsal alanların sağladığı ekolojik ve kültürel işlevler nedeniyle yoksullukla mücadele, gıda güvenliğinin korunması, iklim değişikliğinin etkilerin hafifletilmesi, biyolojik çeşitliliğin korunması, eşitsizliklerin giderilmesi ve yerel kültürlerin korunmasına yönelik farklı boyutlardaki sorunların çözümünde oynayacağı aktif rolün küresel çapta kabulüyle birlikte (Liu ve Li, 2018; Wood, 2008) başta İngiltere, Almanya, Fransa, İsviçre, Hollanda, Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkeler olmak üzere birçok ülke cansızlaşan kırsal alanları yeniden ele alma fikrine odaklanmıştır (Long, 2014; Woods, 2005; Ira, 2019). Bu odaklanma çoğu zaman kırsal bölgelerin kalkınmasını daha çok ekonomik boyutta teşvik etmeye devam ettiğinden, Lapping'in (2006) belirttiği gibi, kırsal kalkınma ve planlama alanı arasındaki tutarsızlık devam etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise tarımsal katma değer ve büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi devam ettiğinden, bu ülkelerde kırsal alanlar ekonomik boyutta değerlendirilmekte ve kalkınmanın temel itici gücü olarak görülmektedir (Sertoğlu ve diğ., 2017). Dolayısıyla kırsal alanlar tarımsal modernizasyonun ve yoğun tarım uygulamalarının teşvik edildiği kalkınma politikalarının etkisiyle gelişmeye devam etmekte ve bu ülkelerin çoğunda kırsal alanların yere özgü değerleri barındıran bir yaşam alanı olduğu görmezden gelinmektedir.

Yakın dönemde farklı coğrafyalarda yapılan birçok çalışmada, kırsal yeniden yapılanma süreçlerinde peyzaj yaklaşımının ve peyzaj planlamanın aktif rol oynamasına yönelik vurgunun arttığı görülmektedir. Bu vurgunun temelinde peyzajın ekolojik, ekonomik, politik ve kültürel

boyutları birleştiren ve sistem içerisindeki alt ve üst düzeyleri ilişkilendiren çok ölçekli yapısının; kırsal anlama ve var olan potansiyellerini değerlendirme konusundaki başarısı yatmaktadır. Bu bağlamda geliştirilen bütünleşik peyzaj yaklaşımları ise farklılaşan iki disiplin arasındaki boşluğu kapatılmasına yönelik planlama ve yönetim çerçevelerinin oluşturulmasına imkân tanımaktadır. Kırsal alan planlamasını bütünleşik bir bakış açısıyla ele alan Arendt'in (1994) "Rural by Design: Planning for Town and Country" (Tasarımla Kırsal: Kasaba ve Köyler için Planlama) başlıklı çalışması, kalkınma baskılarına maruz kalan kırsal alanların peyzaj yapılarının nasıl korunacağına dair bir yol önerisi geliştirirken, kırsal peyzajın var olan değerlerinin ve potansiyelinin korunması gerekliliğine dikkat çekmektedir. Benzer bir şekilde, yeni kırsallık perspektifinde kırsal alanların kendi bağlamları içerisinde, estetik, ekolojik, miras ve kimlik değerlerine göre yeniden ele alınması gerekliliğine vurgu yapan Dommon'a (2011) göre bu süreçte kırsal peyzaj planlama hem pratikte hem de teoride önem kazanacaktır. Dolayısıyla peyzaj plancılarının kırsal yalnızca koruma ya da ekonomik kaygılar ile değil, bütünleşik bir bakış açısıyla yönlendirmelerine olanak tanıyacak yeni çerçevelere duyulan ihtiyaç artacaktır. Ülkemizde ise, politik bağlamda uluslararası kalkınma söylemlere adapte olma çabasıyla, Dokuz ve Onuncu Kalkınma Planlarında Kalkınma Planları'nda ve Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi II'de yer bulan, kırsal peyzajın ve peyzaj değerlerinin korunmasına yönelik ifadeler yer verildiği görülmektedir. Türkiye'de (APS imzacısı olmasına rağmen) yasal statüde peyzaj planlama anlayışının gelişmemiş olmaması, kalkınma planlarında yer alan peyzaj değerleri ve kalkınma arasındaki etkileşimin planlamaya nasıl aktarılabileceği konusunda belirsizlik yaratmaktadır.

Bu kapsamda, araştırmanın ana sorunsalı, kırsal alanlarda planlama- kalkınma disiplinleri arasındaki arayüzün bütünleşik peyzaj yaklaşımı çerçevesinde geliştirilmesi için, saha çalışmalarından/ yerden edinilen bilgiyle kültürel, ekonomik ve ekolojik boyutları arasındaki ilişkiyi geliştirecek değer tabanlı bir planlama modeline nasıl ulaşılabileceği ve bu modelin avantajlarının ne olabileceğinin sorgulanmasıdır. Araştırma bu faydaları Malatya İl'inde örnek olay incelemesi ile açıklamaya çalışmaktadır.

Bu kapsamda belirlenen hedefler,

- Planlama- kalkınma disiplinleri arasındaki arayüzün geliştirilmesi için peyzaj değeri- yer-insan etkileşiminin potansiyelinden yararlanmak,
- Planlama taraflarının kırsal alan algıları ve kırsal peyzaj değerlerine yönelik iç görüş sağlaması ve bu iç görüşleri planlama pratiğine dâhil etmek,

- Farklı planlama taraflarının kırsal alana atfettiği farklı ve benzer değerlerin tespiti ile planlama bilgisini genişletmek,
- Yakın, orta ve uzak kırsal bölgede, değer- sorun ilişkisinin çözümlenmesi ile peyzaj planlama modelinin etkinliğini arttırmak,
- Malatya ili özelinde değer tabanlı bütünleşik peyzaj planlama modelinin geliştirilmesi ve bu modelin kırsal alanların korunmasına ve sürdürülebilir kullanımına sunacağı ortaya koymaktır.

Bu kapsamda, araştırmanın kalkınma ve peyzaj planlama arasındaki etkileşime yönelik tartışmaları genişleterek, peyzaj değerleri üzerinden geliştirilmesine katkı sunması amaçlanmaktadır.

1.2 Araştırmanın Kapsamı

Araştırma kapsamında, planlamanın odağında bulunan kentsel alanlardan ziyade kırsal alanlara eğilmenin, kırsal alanlara yönelik farkındalığın arttırılması ve kırsal alanların sürdürülebilir bir bakış açısıyla yönlendirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Kırsal alanlardaki farklı boyutlarda karşılaşılan karmaşık sorunun çözümüne odaklanan modelin geliştirilmesinde teorik çerçeve olarak kırsal alanların ekolojik ve kültürel işlevlerinin bir bütün halinde değerlendirilmesi ve korunmasına (Sayer ve diğ, 2013) olanak sağlayan bütünleşik peyzaj yaklaşımı benimsenmiştir.

Kırsal planlamanın gelişim süreci incelendiğinde, kırsal alanları şekillendiren ana unsurun planlama taraflarının kırsal alana atfettikleri değerler olduğu görülmektedir. Kırsal alanlara atfedilen değerler arasındaki farklılaşmalar ise kırsal alandaki çatışma ve sorunların ana kaynağıdır. Bu nedenle, modeli oluşturulmasında ve hedeflerinin belirlenmesinde peyzaj değerlerine yönelik iç görünümün oluşturulması, modelin önceliklerinin belirlenmesi ve etkinliğinin arttırılmasında ise değer ve sorun arasındaki ilişkili süreçlerin anlaşılmasına odaklanılmıştır.

Günümüze kadar gerçekleştirilen kırsal alan planlama çalışmalarında, karar vericilerin ve uzmanların değerler biçmelerine uygun olarak geliştirilen plan, politika ya da uygulamaların kırsal alanlarda eşitsizliğe, değer aşınması ya da yerel değerlerin göz ardı edilmesine neden olduğu açıktır. Peyzaj değeri çalışmalarında Solecka (2019)'de belirttiği gibi, uzman görüşü, yerel halkın katılımı ve bunların bir arada kullanıldığı araştırmalar bulunurken, özellikle APS (2000) sonrasında, tarafların peyzaj algısına dayanan katılımcı anlayışının daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Araştırma kapsamında, Cassatella ve Seardo (2014)'ünde belirttiği

gibi farklılıkları anlamak ve değer çeşitliliğinin potansiyelini keşfetmek planlama açısından önemli bir güç olarak kabul edilerek, özellikle yerel halkın katılımı, yere özgü değerlerin açığa çıkarılması ve uzmanların keşfedemediği yerel potansiyellerin görünür hale getirilmesinde önemli bir adım olarak görülmüştür. Dolayısıyla peyzaj planlama tarafları, katılımcı bir yaklaşım çerçevesinde Malatya'da planlama alanında çalışan uzmanlar, STK temsilcileri ve yakın, orta ve uzak kırsal bölgede yaşayan yerel halk olarak tanımlanmıştır.

Kırsal peyzaj değerlerinin belirlenmesinde, literatürde çok sayıda nicel ve az sayıda nitel araştırmanın yapıldığı görülmektedir (Solecka, 2019). Nitel araştırma yöntemleri, değerlerin açıklanması konusunda daha geniş bir aralık sunarlarken, nicel yöntemler ise değerlerin planlama pratiğine aktarılması konusunda daha avantajlı oldukları görülmektedir. Bu bağlamda, daha önceki çalışmalardan elde edilen bilgiler ışığında, araştırmanın hem kavramsal hem de metodolojik alt yapısı desteklenmiştir. Araştırma yöntemi, nitel ve nicel yaklaşımların bir arada kurgulandığı karma araştırma olarak tasarlanmıştır.

Peyzaj planlama taraflarının belirlendikten sonra, saha çalışmasında test yöntemine dayalı araştırmanın gerçekleştirilmesi ve peyzaj politikalarının oluşturulmasında planlamanın etkinliğini arttırmak adına, benzer özellik gösteren peyzajların bir arada ele alınmasına olanak tanıyacak araştırma amacına bağlı olarak sınıflama ve bölgeleme yapılmıştır. Kırsal peyzajları sınıflamak için nüfus ve ulaşılabilirlik gibi temel özellikler ve peyzajdaki değer dokusu dikkate alınarak nitel ve nicel verilerin dâhil edildiği mekânsal istatistiki bir teknik kullanılmıştır. Bu teknik ile Malatya kırsalında kırsal karakter alanları tespit edilmiştir. Kırsal karakter alanları, bir üst düzeyde kırsal alanların bilgiye, teknolojiye ve pazarlara erişimi etkileyen dolayısıyla ekonomik ve sosyal yapısının şekillenmesinde önemli bir etken olarak kabul edilen ulaşılabilirlik sınıflarına göre kümelenerek Malatya kırsalı yakın, orta ve uzak kırsal bölge olmak üzere üç bölgeye ayrılmıştır.

İnsanlar ya da gruplar peyzajlar hakkında kültürel ve/veya doğal değerlendirmelerini yaparlarken, peyzajları bütüncül bir şekilde deneyimler ve bildikleri, algıladıkları ve hatırladıkları ile bütünleştirip (Tuan, 1974; Meinig, 1979), peyzajı kendi kültürel bağlamları içinde yorumlarlar (Muir, 2000; Lowenthal, 1985; Cosgrove, 1989). Dolayısıyla peyzaj değeri, insanların ya da grupların yer ile kurdurduğu anlamlı ilişkilerin bütünüdür. Bu bütünün ortaya çıkarılmasında, Malatya kırsalında yakın, orta ve uzak kırsal bölgede yer alan 40 farklı kırsal yerleşimde ve 20 adet uzman ve 3 STK temsilcisi ile "peyzaj değeri" kavramın irdelenmesini amaçlayan alan yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda peyzaj literatürdeki kavramsal bütünlük peyzaj modellerinde olduğu gibi fiziksel formları (fiziksel),

peyzajda gerçekleştirilen eylemleri ve süreçler (pratikler) ve insan-çevre etkileşimleri yoluyla üretilen anlamlar (ilişkiler) olarak tanımlanan üç ögenin bileşimi olarak kabul edilmiş, planlama taraflarının kırsal peyzaj değerini besleyen peyzajın algısal, deneyimsel ve fiziksel öğeleri incelenerek peyzaj değerlerinin kapsamı tanımlanmıştır.

Kırsal peyzajlardaki değer kaybının planlama ve yönetim eksikliğinden meydana geldiği kabul edilerek, gerçekleştirilen görüşmeler ışığında, peyzaja etki eden uygulamalar ve süreçler tanımlanmış, bu süreçlerin algısal, deneyimsel ve fiziksel peyzaj öğeleri üzerindeki etkisi tespit edilerek değer kaybının nasıl oluştuğuna dair içgörüler oluşturulmuştur.

Kırsal peyzaj planlama taraflarının değer-sorun bilgi sisteminin sentezlenmesi, karşılaştırılması ve planlama modelinin bileşenleri ve önceliklerinin belirlenmesinde, tarafların bilgi ve algılarını niceliksel bir bulanık grafik yapısına dönüştürmeye olanak sağlayan bulanık bilişsel haritalama tekniği (Voinov ve diğ, 2018 ; Davis ve diğ, 2019 ; Singh ve Chudasama, 2021) kullanılmıştır. Literatürde bu teknik ekolojik planlama ve çevresel kalkınma çalışmalarında yönetim hedeflerinin tanımlanması (Hobbs ve diğ, 2002), mevcut sorunların modellenmesi, sorunlara yönelik planlama taraflarının algısının açıklanması (Özesmi ve Özesmi, 2003; Dadaser ve Ozesmi, 2002) ve planlama taraflarının davranış modellerinin oluşturulması (Mehyar ve diğ, 2019) gibi amaçlarla kullanılmaktadır. Önceki araştırmalardan farklı olarak, bu araştırmada uzman bilgisine dayalı çıkarımlar yapmak yerine nitel araştırmadan gelen verilerin doğrudan biliş haritalarına aktarılması yoluyla daha katılımcı ve adil bir planlamaya ulaşmak için katılımcı bir yol izlenmiştir. Oluşturulan biliş modellerinin sentezlenmesiyle planlama alanının ve orta, yakın, uzak kırsal bölgelerin değerleri, değer kayıpları ve değişimleri katılımcı bir açıyla ortaya konulmuştur. Değer- sorun etkileşiminin irdelenmesiyle pozitif değerlerin korunması, negatif değerlerin onarımı, dirençli olanların desteklenmesi ve risk altında olanlarda risk unsurlarının bertaraf edilmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda değerlerin korunmasına yönelik olarak yere özgü bir peyzaj planlama modeli ve stratejileri geliştirilmiştir.

2. KURAMSAL TEMELLER

2.1 Kır, kırsal ve kırsal alan kavramları

Kır, kırsal, kırsal alan kavramlarının ne olduğuna yönelik pek çok tanımlama bulunmaktadır. Bu tanımların işaret ettiği şeylerin, kavramlarla örtüşmesi konusunda akademik yazında tartışmalar devam etmektedir. Özellikle kırsal alan kavramının farklı bağlamlarda tanımlanıyor oluşu, kavramın muğlaklaşmasına neden olmaktadır.

Kır, fiziksel olarak kentsel yerleşim alanları dışında kalan tarım alanları, ormanlık alanlar, otlaklar, meralar, kırsal yerleşim alanları ve doğal alanlar gibi arazi kullanım şekillerini bulunduran yerlerdir (Doğanay ve diğ., 2011) Kültürel bağlamda ise ait olduğu doğa parçasını karakterize eden, havasından suyuna, konuşulan dilinden kültürüne kadar tüm özelliklerin bir arada ifade biçimidir. Bu ifade biçimi, insanın hayatında bulduğu amaç, biriktirdiği deneyimler ve yaşam pratiklerinin doğa içinde yer bulduğu düşüncesini barındırır (Aran, 2000). Kırsal ise genellikle fikirlerin, söylemlerin ve uygulamaların bir araya getiricisi olarak işlev görerek fiziksel ve kültürel alanın birlikteliğini ifade eder (Cloke, 1979). Kırsal alan ise kırsal kavramının mekânsallaşmış halidir ve sosyokültürel, işlevsel ve mekânsal bağlamlarda farklı biçimlerde tanımlanmaktadır (Halfacree, 1993).

2.1.1 Kırsal alanın sosyokültürel tanımlamaları

Kırsal alanlar tarihsel olarak kırsal yaşamın önemli unsurları olan tarım ve tarıma dayalı yaşam biçimi ile ilişkilendirilmiştir. Bu ilişkisellik dünyanın farklı bölgelerinde farklı zamanlarda ortaya çıkan sanayileşme hareketleriyle sekteye uğramıştır (Luther, 2019). Kent-kır ikiliğinin çeşitli alanların ve akademik çalışmaların odak noktası haline geldiği bu dönemde, kırsalın erken tanımları kentsel ve kırsal topluluklar arasındaki içsel farklılıklara odaklanan sosyal teorilere dayalı olarak geliştirilmiştir (Harrington ve O'Donoghue, 1998; Cloke, 2006). Kırsal alanın sosyo-kültürel tanımlamalarında nüfus yoğunluğunun davranış ve tutumları etkilediği varsayılarak, sosyal ve mekânsal özellikler arasındaki ilişki vurgulanmıştır. Sosyal değişimin hızını anlamlandırmak ve kırsalın kent ile farklılığını açıklamak için ise çeşitli kır-kent diktonomileri ortaya konmuştur. Ferdinand Tönnies'in cemaat (Gemeinschaft) ve cemiyet (Gesellschaft); Redfield'in folk ve kent toplumu, Becker'in kutsal ve laiki, E. Durkeim'in mekanik ve organik dayanışma kavramsallaştırmaları bu diktonomilere örnektir (Özensel, 2015).

Ferdinand Tönnies ve Emile Durkeim'in kavramsallaştırmaları kırsal alan çalışmalarının gelişiminde önemli rol oynamıştır. Bunlardan Ferdinand Tönnies'in yaptığı kavramsallaştırma

cemaat (Gemeinschaft) ve cemiyet (Gesellschaft) ikili sınıflamasına dayanmaktadır. Yer duygusunun sosyal örgütlenme ile ilişkisini anlamaya çalışan Tonnies, bu iki kavramı kırsal ve kentsel kavramları ile eşleştirmemiştir. Ancak kavramsallaştırmanın ortaya konulduğu dönemde kır-kent ikiliğine yönelik çalışmalarda cemaat kırsal alan ile cemiyet ise kent ile ilişkilendirilmiştir (Bonner, 1998). Cemaat akrabalık, dostluk, karşılıklı anlayış ve dayanışmaya dayalı ilişkileri içeren köy gibi küçük sosyal grupların karakteristiğini tanımlarken; cemiyet kişisel çıkar, rekabet ve rasyonaliteye dayalı sosyal ilişkilere dayalı endüstriyel ve kentsel toplumların karakteristiğini ifade etmektedir. Hillyard'a (2007) göre bu kavramsallaştırmadaki cemaat kavramı özünde aileden aileye veya nesiller boyunca aktarılan, gelenek aracılığıyla yüceltilen bir yere ilişkin duygusal bir bağlılık olarak tanımlanmıştır. Sözü edilen bağlılık duygu derinliği ve süreklilikten beslenerek daha anlamlı, kalıcı ve bağlantılı ilişkilerden türetilmektedir.

Emile Durkheim'in organik ve mekanik dayanışma kavramları kırsal ve kentsel ayrıma yönelik olmasa da teorisyenler mekanik dayanışmayı kırsal toplumla, organik dayanışmayı da kentsel toplum ile ilişkilendirmişlerdir. Mekanik dayanışma, ortak bilince, inanca ve fikir birliğine sahip, birbirinden farklılaşmayan toplumlarda görülen bir sosyal örgütlenme biçimidir (Hillyard, 2007). Bu tür topluluklarda değerler ve inançlar benzer olduğu için toplumsal yapılar da tutarlıdır. Organik dayanışma ise, gelişmiş (kapitalist) toplumlardaki yeni düzen biçimine karşılık gelmektedir. Bu toplumlarda modern ekonominin getirmiş olduğu farklılaşma ve uzmanlaşmadan kaynaklanan ekonomik bağların karşılıklı bağımlılığına dayanmaktadır (Hillyard, 2007). Kırsal alanla ilişkilendirilen mekanik dayanışma kavramında, başlangıçta akrabalık temelli daha sonra yerelliğe dayalı toplumların sosyal özellikleri üzerinde yerin etkisine dikkat çekilmektedir (Craib, 1992; Hillyard, 2007). Her iki kavramsallaştırmada da toplumların yer ile kurduğu ilişki kırsal alan tanımlamalarının temelini oluşturmuştur. Bu kavramsallaştırmalar üzerinde sosyoloji alanında geliştirilen kırsal alan tanımlamaları çoğunlukla düşük nüfus, düşük farklılaşma, yüksek toplumsal denetim, etkin iletişim ve "biz" duygusunun yoğun olduğu belirli bir topluma ait yere karşılık gelmiştir (Özensel, 2015). Kırsala ait bakış açısının değişiminde kırılma noktası Max Weber'in, Almanya üzerine yaptığı Kapitalizm ve Kırsal Toplum (Capitalism and Rural Society in Germany) çalışmasında, kent-kır ayrımının sosyolojik öneminin ortadan kalktığını, modern dünyanın büyük bir bölümünde kentsel toplumdan ayrı bir kırsal toplumun olmadığını belirtmesi ile başlamıştır (Bonner, 1998). Çünkü toprağın tekelleştirilmesi, çiftçinin topraksızlaştırarak kiracı konumuna düşürülmesiyle kırsal ve kentsel toplumlar arasındaki sosyal örgütlenme biçimini birbirine yakınlaştırmıştır

(Hillyard, 2007). Sonraki yıllarda kırsal ve kentsel alanlar arasında basit bir ikiliğin olmadığı fark edilmesiyle, uzak kırsal alanlardan modern kente uzanan kırsal-kentsel süreklilik kavramı geliştirilmiştir.

Kırsal-kentsel süreklilik kavramı kırsal alan ve kentsel alan arasındaki işlev sürekliliğine dayanmaktadır. Bu işlev sürekliliğinin olması durumunda nüfus yoğunluğu, nüfus büyüklüğü, sosyal ve fiziksel çevre açısından farklı bir toplum biçimi gelişmektedir (Halfacree, 1993). Dolayısıyla insan karakteri ve davranışı fiziksel çevre tarafından belirlenmektedir (Newby, 1986). Bu bakış açısı kırsalın işlevsel tanımlamaları olarak bilinen, verilere dayalı kırsal alan tanımlamalarının ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır.

2.1.2 Kırsal alanın işlevsel tanımlamaları

Başta kırsal coğrafyacılar olmak üzere plancılar ve politika yapıcılar, kırsal alanların kentten farklılığını istatistiksel olarak kanıtlamaya olanak sağlayan işlevsel özelliklere odaklanarak kırsal alanı tanımlamaya çalışmışlardır. Bu tanımlama çabası, kırsal alanın tanımlamaktan çok onu betimleyen sosyo-mekânsal parametrelerinin belirlenmesine ve kırsal alanın sınıflandırılmasına yöneliktir (Halfacree, 1993; Tümertekin ve Özgüç, 1999; Westhead ve diğ., 2004). Kırsal alanı tanımlamak, Avrupa Mekânsal Planlama Çalışma Programı'nda da belirtildiği gibi zor bir süreçtir (Özlü ve diğ., 2021). Tanımlama sürecinin zorluğunun ana nedenlerinden biri, kırsal alanların hem ülke içerisinde hem de ülkeler arasında kent çeperinden doğal alanlara kadar uzanan yapısının biçim ve içerik yönünden farklılık göstermesidir (Gallent ve Gkartzios, 2019). Her ne kadar ülkeler arasında tanımlama farklılıkları görülse de kırsalın sınıflamaları biçimsel olarak benzerlik göstermektedir. Genellikle kente ya da büyük bir yerleşime yakın, tarımsal özelliği baskın ve iyi ulaşım bağlantılarına sahip peyzajlar kırsal alan ya da yakın kırsal olarak tanımlanırken, kentten uzak daha çok seyrek nüfuslu, kentsel alandaki günlük hareket desenlerinden daha az etkilenen peyzajlar uzak, derin, vahşi ya da yarı doğal kırsal alanlar olarak tanımlanmaktadır. Bu alanlar topografik veya iklimsel engeller nedeni ile daha az gelişmişlerdir (Gallent ve diğ., 2006; Gallent ve Gkartzios, 2019).

Uzun yıllar kırsal alan tanımlamaları bu sınıflamaya yönelik olarak geliştirilmiş, kırsal alanlar tarıma dayalı ekonomik faaliyet ve seyrek yerleşim ile ilişkilendirilmiştir. Bu kapsamda her ülke kendi sosyo-ekonomik göstergelerine dayalı kendine ait kırsal alan tanımını geliştirmiştir. Yerel koşullara dayalı geliştirilen bu tanımlamaların küresel olarak uygulanabilirliği tartışma konusu olmuştur (Balestrieri, 2015).

Kırsal alanın işlevsel tanımlamaların çeşitliliği nedeniyle ortak bir çalışma alanı yaratmak için 1988 yılından itibaren başta Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD), Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (EUROSTAT) ve Avrupa Mekânsal Gelişim Programı (ESDP) gibi kurum ve kuruluşlar kırsal alanlarda nüfus yoğunluğunu temel alan sınıflamaları (Çizelge 2.1) geliştirmişlerdir. OECD tarafından yapılan tanım küresel ölçekte kabul görmektedir OECD tanımına göre nüfus yoğunluğu 1 km²'de 150 kişinin altında olan alanlar kırsal alan olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda OECD kırsal alanı nüfus oranına göre ağırlıklı olarak kırsal bölgeler, orta kırsal bölgeler, ağırlıklı olarak kentsel bölgeler olarak sınıflamaktadır (Karaköy, 2023) . EUROSTAT nüfusu 5000 altında olan ve nüfus yoğunluğu km² başına 300 kişiden az olan yerleşimleri kırsal olarak tanımlayarak kırsal alanları nüfus yüzdesine göre sınıflandırmaktadır. Sınıflama tipleri OECD ile isim benzerliği taşımasına rağmen nüfus oranlarında farklılık görülmektedir. EDSP'nin tanımlamasında ise sınıf sayısı daha fazladır. Kırsal nüfus yoğunluğu, kentleşme oranı, kentsel yerleşime ortalama uzaklık, en büyük kentin öncelik durumu ve büyüklüğü, yerleşim büyüklüklerinin dağılımındaki farklılıklar üzerinden yapılan sınıflamada altı farklı tip görülmektedir (Gülümser ve diğ, 2011). Bu sınıflamalar kırsalın niteliğinin belirtilmesinden çok kırsala yönelik araştırmaların kolaylaştırılmasını içermektedirler.

Kırsal alan tanımına ihtiyaç duyan politikacıların, farklı disiplin uzmanlarının ve bölgesel/yerel kuruluşların tanım ve sınıflama çabaları ile kırsal tanımındaki belirsizlik hali derinleşirken (Öğdül, 2010) son zamanlarda ülkeler, kendi kırsal tanımlamalarını oluşturmak için farklı değişken setlerinin bulunduğu kırsallık indislerini geliştirmişlerdir (Gallent ve diğ, 2018).

Birçok yazar (Cloke ve Goodwin, 1993; Halfacree, 1993) 'kırsalı' tanımlamaya, kategorize etmeye ve kullanımına ilişkin yeni tanımlar ortaya koymaya devam etmiştir. Kırsal alan çalışmaları ve kırsal kalkınma alanında siyasi ve sosyal meselelerin merkezi konuma gelmesi ile kırsal alanın fiziksel bir gerçekliğinin yanı sıra zihinsel, öznel ve algısal bir gerçekliğinin de kabul edilmesi ile kırsal alanların tanımlanmasına ilişkin bir dönüşümün yaşanmasına neden olmuştur.

Çizelge 2.1: Bazı uluslararası kuruluşların kırsal alan sınıflamaları.

Uluslararası Kuruluş	Kırsal Alan Sınıflamaları
EUROSTAT	• Ağırlıklı olarak kırsal bölgeler (kırsal alanda yaşayan nüfus oranı %50 ve daha fazla ise) • Orta veya ara bölgeler (Kırsal alanda yaşayan nüfus oranı %50-20 arasında ise) • Ağırlıklı olarak kentsel bölgeler (Kırsal alanda yaşayan nüfus oran %20'nin altında ise)
OECD	• Ağırlıklı olarak kırsal bölgeler (Nüfusunun %50'den fazlası kırsal alanda yaşıyor ise) • Orta kırsal bölgeler (Nüfusun %15-50 arası kırsal alanda yaşıyor ise) • Ağırlıklı olarak kentsel bölgeler (Nüfusun %15'in den azı kırsal alanda yaşıyor ise)
EDSP	• Büyük bir metropoliten alanın baskınlığı altındaki bölgeler, • Yüksek kentsel ve kırsal yoğunluklu çok merkezli bölgeler, • Yüksek kentsel yoğunluktaki çok merkezli bölgeler, • Metropoliten alan etkisi altındaki kırsal alanlar, • Küçük ve orta ölçekli kentlerin ağında yer alan kırsal alanlar, • Uzak-erişilmesi zor kırsal alanlar

2.1.3 Kırsal alanın mekânsal tanımları

1970 ve 1980'li yıllarda ortaya çıkan neo-marksist teorilerden etkilenen ve politik-ekonomi yaklaşımını benimseyen yeni bir araştırma dalgasının gelişmesiyle, kırsal alanın işlevsellik üzerinden tanımlanmasının yetersizliği açık hale gelmiştir. Politik ekonomi yaklaşımı teorisyenleri kırsal alanın işlevselliğini tanımlayan tarımın kapitalist bir üretim biçimine dönüştüğünü vurgulayarak geleneksel kırsal yaşamın yerel tarımsal üretimle eşleştirildiği nostaljik ve romantik kırsal fikrinin aşılması gerektiğini savunmuşlardır (Woods, 2011).

Kırsal alanın mekânsal tanımındaki dönüm noktası 'kültürel dönüş' adı verilen post-modern ve post-yapısalcı teorilerin kırsal coğrafyayla etkileşimi ile yaşanmıştır. Özellikle kırsal coğrafya uzmanları kırsallığa ilişkin hâkim fikirleri yapı-bozuma uğratarak başta sosyal bilimler olmak üzere diğer alanlarda üretilen alternatif kırsal anlamlarını keşfetmişlerdir (Woods, 2011). Bu kapsamda kırsallık toplumsal bir yapı olarak tanımlanmış, kırsal mekân ise akademisyenler, uzmanlar ve politika yapımcılar tarafından üretilen, yeniden üretilen ve tartışılan belirli kırsallık söylemleri çerçevesinde hayata geçirilen hayali bir varlık olarak tanımlanmıştır (Mormont, 1990). Ancak kırsal mekânın bu şekilde tanımlanması kırsallık göstergelerinin coğrafyadan kopmasına ve kırsalın yersizleşmesine neden olmuştur (Halfacree, 1993; Halfacree, 2006).

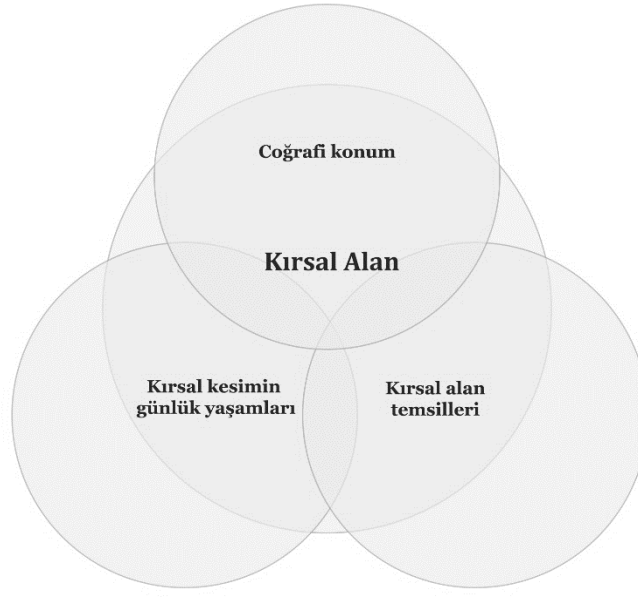
Kırsalın yersizleşmesine yanıt olarak Halfacree (2007) Henri Lefebvre'nin mekân teorilerinden yararlanarak, kırsal alanı coğrafi konumu, temsilleri ve günlük yaşamı içeren üç katmana dayanarak modellemiştir (Şekil 2.1). Sosyal temelli bu modelde kırsal mekân sosyal pratiğin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilirken, modelde yer alan üç katmanın içeriği şu şekildedir (Halfacree, 2006; 2007):

- *Coğrafi konum:* Farklı mekânsal uygulamalarla konu olan, kırsalın fiziksel olarak nerede bulunduğunu ve coğrafi özelliklerini tanımlayan coğrafi konumudur.
- *Temsil:* Kırsal kesimin, kapitalist çıkarlar veya politikacılar tarafından ifade edilenler gibi, kapitalist üretim ve değişim süreçleri içinde kırsalın nasıl tanımlandığına atıfta bulunan kırsal temsillerdir.
- *Günlük yaşam:* Kırsalın tanımlanması ve yorumlanmasına hem bireysel hem de toplumsal unsurları dâhil eden ve bu nedenle tutarsız ve parçalı olarak kabul edilen kırsaldaki günlük yaşamlardır (Woods, 2011)

Bu katmanların ortaklaştırılması ile kırsal alan bütünlüğü oluşmakta ve katmanların karşılıklı etkileşimiyle 'kırsal alan' ile ilgili kavramlar geliştirilmektedir. Kırsalın konumu ile ilişkili olan özellikler yerel mekânsal pratikler tarafından şekillendirilirler. Kırsal temsil katmanı kırsalın nasıl betimlendiğine atıfta bulunurken, kırsal yaşam insanların gündelik yaşamlarında kırsal pratiklerin yeniden üretimini ifade etmektedir. Üç katman arasındaki ilişki olduğu kadar gerilim de görülebilir. Bu gerilim kırsal alanın dinamizmini harekete geçirerek ve kırsalın yeniden yapılanma olanaklarının gelişimine katkıda bulunur (Woods, 2003).

Modelde yer alan üç katman Halfacree (2007) tarafından mekânsal tutarlılık bağlamında ele alınır. Bu kapsamda uyumlu ve birleşik, çelişkili ve ayrık ve kaotik ve tutarsız kırsal mekânlar var olur. Birinci kategoride, kırsal mekânın üç katmanı nispeten tutarlı bir şekilde bir araya gelerek uyumlanır. Bu kategoride, yaşanan, tasarlanan ve algılanan mekânlar birbirini içselleştirirken, diğer iki kategoride mekânın karakteri tartışmaya açıktır. İkinci kategoride kırsal mekânın unsurları arasında çelişkiler bulunsada tutarlılık nispeten sürdürülmektedir. Üçüncü ve son kategoride ise kırsal mekânın unsurları içinde ve/veya arasında çelişkiler bulunmaktadır. Temelde çelişen kırsal alan unsurları birbirini içselleştirmede başarısız olur (Halfacree, 2007; Frisvoll, 2012).

Frisvoll (2012) Halfacree'nin kavramsallaştırmasında; pratikler ve gündelik yaşam vurgulansa da aktörlerin mekânsal üretim içindeki toplumsal ilişkilerini araştırmaya yönelik kavramsal bir bakış olmadığını ifade etmektedir. Frisvoll (2012)'a göre güç mekânın üretiminde ana unsurlardan biridir. Ancak, kültürel dönüşüm sonrası genişleyen kırsal çalışmalarda, iktidarın kırsal dönüşümde önemli bir unsur olduğu kabul edilmesine rağmen, kırsal alandaki eşitsiz güç ilişkilerini anlamaya yönelik yeterince çalışmanın yapılmadığı ve toplumsal pratikler, ilişkiler ve mücadeleler görmezden gelinmektedir.

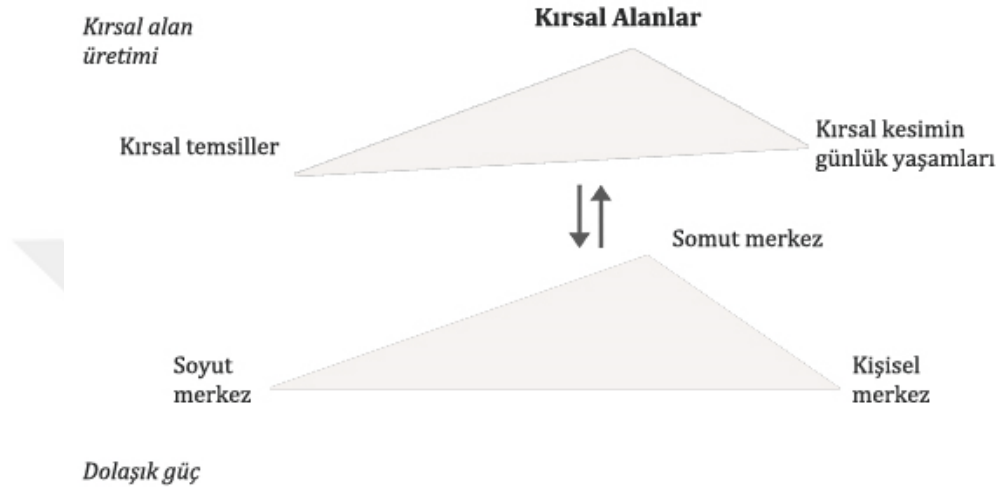
Şekil 2.1: Kırsal alanın üç katlı modeli (Tobiasz-Lis ve Wójcik, 2017).

Özellikle, hızlı değişim geçiren toplumlarda kırsallığı anlamak için gücün işleyişine odaklanılması gerekliliğini vurgulayan Frisvoll (2012); Halfacree kırsal alan kavramsallaştırmasını güç işleyişini örtük olarak işlediği için eleştirmektedir. Bu kapsamda ona ait üç katlı modelin sınırlamalarını tartışarak bu modele faillik ve güç ilişkilerinin de eklendiği bir genişleme önermiştir. Bu genişletme güç ilişkilerini karmaşık bir ağ olarak kabul ederek yerleşik güç içeren sosyal uygulamalara odaklanılması gerekliliğini savunur (Frisvoll, 2012). Özellikle değişim sürecine maruz kalan kırsallarda gücün işleyişi ve çıkara ulaşma arzusu, mekân üzerinden yürütüldüğünden kırsal mekân güç ve çıkar arasındaki bağlantıyı taşımaktadır. Buradaki güç ilişkileri sabit bir iktidar ilişkisi üzerinden okunamaz. Dolayısıyla kırsal mekânın üretimi ve yeniden üretimi, güç ilişkileri ve bu ilişkilerin farklı aktörler tarafından nasıl deneyimlendiği üzerinden şekillendirilmektedir. Bu durum aynı mekânda farklı kırsallıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu kapsamda Frisvoll'un (2012) Halfacree'nin üçlemesine bağlantılı olarak geliştirdiği kırsal mekânı anlamaya yönelik eylemle bütünleşmiş sosyal uygulamaların üç perspektiften incelenmesini ortaya koyan üç merkezi (Şekil 2.2) şu şekilde tanımlanmaktadır:

- *Soyut Merkez:* Mekânın üretiminde yer alan tarafların sosyal ilişkilerinin hukuki yönüne (kanun, tüzük ve yönetmelikler) ve aynı zamanda tarafların ilişkilerine ve normatif inançlarına (yani, sözleşmeye dâhil edilen resmi olmayan yönergelere) odaklanır.
- *Somut Merkez:* Mülkiyet sahipliği, para (ekonomik kaynak) ve baskı unsurları gibi gücün maddi yönlerini analiz eder. Bu maddi unsurların onlara sahip olan aktörler

tarafından doğrudan bir sosyal ilişki içinde kullanıldıkları ya da dolaylı olarak, sahip olmayan aktörlerin değerlendirmelerinin bir parçası olarak kullanıldıkları için önemli sosyal yanları vardır.

- *Algısal (kişisel) Merkez:* Mekânın üretiminde yer alan taraflarının kişisel motivasyonlarını, gündemlerini ve kırılganlıklarına odaklanmaktadır (Frisvoll, 2012).

Şekil 2.2: Genişletilmiş kırsal alanın üç katlı modeli (Frisvoll, 2012).

Kırsal alanın mekânsal tanımlamaları değerlendirildiğinde, kırsal alan coğrafi konumu, temsilleri ve kırsal günlük yaşamı içeren katmanların karşılıklı etkileşimi içerisinde ortaya çıkan farklı seviyedeki güç ilişkilerinin organize ettiği yer olarak görülmektedir. Kırsal mekânın bu şekilde tanımlanıyor oluşu ise doğrudan “peyzaj” tanımlamasını refere etmektedir.

2.2 Kırsal Planlama

Mekânsal planlama disiplini 19. yy. başlarında gelişmeye başlamış ve çoğunlukla kentlerin büyümesi ve sorunları ile ilgilenmiştir. Mekânsal planlama disiplinin gelişmesinden bir süre sonra ortaya çıkan kırsal planlama kentlerin ihtiyacını karşılayacak şekilde kırsal ekonominin sürekliliğinin sağlanması, kırsal alanda istihdamın ve yaşam kalitesinin artırılması konularını kapsamaktadır (Öğdül, 2019). Aynı zamanda kırsal planlama kapsamında, kırsal alanlarda yoksulluğun azaltılması ile sosyal ve çevresel olanaklara erişimi olan köy yerleşimlerinin geliştirilmesi için çaba harcanmıştır. Bu dönemde kırsal alanların kentsel alanlar ile bağının koparılmaması için çeşitli planlama yaklaşımları geliştirilmiştir. Örneğin İngiltere’de ortaya çıkan Bahçe Şehir Hareketi; kentsel ve ulusal kalkınma konularıyla bağlantılı olan, aynı

zamanda kaynak koruma ve tasarımın fiziksel, somut yönlerini de ele alan bir kırsal planlama anlayışının geliştirilmesine neden olmuştur (Dandekar ve Hibbard, 2016).

Mekânsal planlama disiplininin güçlü olduğu 1950’li yıllarda kırsal alan planlaması, hâkim devlet otoritesi altında merkezi finansmana dayalı, rasyonaliteyi temel alan ve doğal kaynakların insan kullanımına sunulmasına yönelik bir politika alanı olarak benimsenmiştir (Morrison ve diğ, 2015; Ögdül, 2019). Böyle bir politika alanının benimsenmesiyle birlikte kırsal planlamada hâkim duruma gelen modernist yaklaşım, 1970’li yıllarda çevre hareketleri, yerelciliğin yükselişi, kalkınma ve çok işlevlilik gibi söylemler karşısında güç kaybetmeye başlamıştır. Bu yıllarda çevre hareketlerinin artmasıyla birlikte gelişen yaşam odaklı (biyosentrik) ve ekosistem tabanlı yaklaşımlardan etkilenen kırsal planlama da doğal çevrenin korunmasını merkeze alarak, kırsal alanda yaşayan toplulukların sosyoekonomik durumu göz ardı etmiştir. Aynı dönemde tarımsal üretimde artan sanayileşme hareketleri ile birlikte özellikle küçük üreticilik ile uğraşan kırsal topluluklar kırsal planlamanın temelini oluşturan gıda, kereste vb. meta üretiminin sosyoekonomik faydalarından yararlanamamışlardır (Dandekar ve Hibbard, 2016). Ekonomik üretimin kırsal alanlarda azalması, çevre hareketlerinin gücü ile birlikte planlama yaklaşımının hümanist dönüşümü, kırsal alan planlamasında doğal çevre yerine insanın merkeze alınmasına neden olmuştur. Kırsal planlamadaki dönüşümün temelinde; kırsal toplulukların yerle kurdukları güçlü bağın etkisi ile yerel bağlam, yerel öncelikler ve yerel zorunluluklar ön plana çıkmıştır (Easterly, 2013). Planlamada oluşan bu yerelleşme ile birlikte rasyonel planlamanın (yukarıdan aşağı) etkisi azalmış, yerel düzeyde sosyal ve çevresel alanın karmaşıklığını bilme ve anlamaya yönelik çabalar artmıştır (Scott, 2020). Bu çabalar kırsal planlamada yerel ölçeğe ve farklılıkların yarattığı olanakların konusunda, kırsal yaşamının devamlılığına ve kalitesine dikkat çekmektedir.

1990’lar sonrasında planlamada yaşanan kültürel dönüşüm ve yerellik paradigmasının egemenliği, yerelliğin ve kültürel boyutun planlama pratiğine dâhil edilmesine neden olarak yere duyarlı planlama anlayışının gelişmesine aracı olmuştur (Ögdül, 2019). Bu kapsamda planlama; yalnızca fiziksel olan ile değil, mekânı dönüştüren bir öge olarak kültürel süreçler ve yerel kimlikler ile ilgilenmesi gereken bir uzmanlık alanı haline gelmiştir (Cloke ve Little, 1997; Ögdül, 2019). Ancak bu dönemde kalkınma politikaları ile birlikte kırsal planlama “devletin kalkınmayı teşvik eden ve yönlendiren rasyonel bir aracı” olarak kabul edilmiştir (Dandekar ve Hibbard, 2016). Bu kabule yönelik gelişen politik eleştirilerin odağında sömürü ve otorite kavramları yer almıştır. Kırsal planlamada devletin güç ve otorite kullanmak için

uygun bir aktör olup olmadığı sorgulanmış ve devletin kolektif inisiyatifin önüne geçmesinin neden olacağı sonuçlar üzerine yoğunlaşmıştır (Hyden, 1997; Reed ve Bruyneel, 2010).

Kırsal planlamada yaşanan sürekli dönüşümler yerelliğin ve farklılığın dikkate alınmasına (Cloke ve Little, 1997) ve çok işlevli yapının işlevliliğine olanak sağlayan peyzaj kavramına doğru bir eğilim geliştirmiştir. Bu doğrultuda gelişen kırsal peyzaj; tüketmeden kullanmak ve korumak, peyzajı korumak, muhafaza etmek ve restore etmek gibi kırsal alanın önemli sorunlarına yanıt veren kavramlar olarak kabul edilmiştir (Hibbard ve diğ., 2015). Böylece peyzaj değerleri ve peyzaj karakter alanları yaklaşımları kırsal planlama sürecinin içeriğini oluşturan önemli yaklaşımlar ve teknikler olarak görülmüştür (Öğdül, 2019).

Kırsal peyzaj üzerinde üretim, tüketim ve koruma faaliyetlerinin eş zamanlı olarak yürütülmesi çok işlevliliğin gelişmesini sağlayarak kırsal peyzajlarda birbiri ile örtüşen karma kullanımlara (üretim, tüketim ve koruma) olanak tanımaktadır (Holmes, 2006; McCarthy, 2005). Ancak bu çok işlevlilik ve karma kullanım ihtiyaçların çatışmasına ve kaynaklar üzerindeki hak sahipliği sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Öte taraftan planlama alanında yönetişim ve karar alma, merkeziyetçiliğe karşı yerellik, içeridekilere karşı dışarıdakiler ve yoğun endüstriyel faaliyetleri nedeniyle işsizlik ve yoksulluğun görüldüğü kırsal alanlarda yeniden yapılanma süreci ile ilgilenilmeye devam edilmiş ve edilmektedir (Dandekar ve Hibbard, 2016). Bu sürecin her ülkede ilerleme durumu ve ülkelerin gelişmişlik (gelişmiş ve gelişmekte olan ya da yeni sanayileşmiş) düzeyleri arasındaki eşitsizlikler nedeniyle kırsal planlama yaklaşımları arasında farklılıklar görülmektedir (Dandekar ve Hibbard, 2016). Gelişmiş ülkeler kırsal alanları kentlerin işlevsel bir uzantısı olarak görmenin ötesine geçerek, kırsal alanı büyük bir nüfusun yaşam alanı olarak tanımladıkları (Bayırbağ, 2022) için, kırsal planlama ve altyapı geliştirmeye önemli ölçeklerde yatırım yapmaya devam etmektedirler. Ancak yatırımlar ülkelerin siyasi iktidarları ve pozisyonlarına bağlı olarak değişim göstermektedir (Dandekar ve Hibbard, 2016). Gelişmekte olan ya da yeni sanayileşmiş ülkelerde ise kırsalın hala kentin işlevsel bir uzantısı olarak görüldüğü, kırsal planlamanın sorunlu bir alan olarak kabul edildiği ve kırsal alana yönelik mekânsal körlüğün devam ettiği söylenebilir (Bayırbağ, 2022; Taşkan ve Görmüş, 2024).

2.2.1 Dünyada kırsal planlama uygulamaları ve yaklaşımları

Kırsal planlamada gelişen ya da benimsenen bazı ortak kavramlar (kalkınma, yerellik, çok işlevlilik vb.) kırsal alan planlamasını ve pratiğini etkilese de kırsala yönelik tanımlamalar ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bu nedenle, kırsal planlamanın anlaşılmasında ülkelerin kırsal alan planlama kültürleri ve uygulamalarının anlaşılması önemlidir. Bu önemden

hakaretle araştırma kapsamında farklı gelişmişlik düzeylerine sahip ülkelerdeki kırsal planlama uygulamaları irdelenmiş ve örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

2.2.1.1 Amerika’da kırsal planlamanın gelişimi

Amerika Birleşik Devletleri'nde 1970 ve 1980lerde kırsal planlama sorunlarına yönelik bazı girişimlerin görülmesine rağmen, ulusal bir arazi kullanım planlama politikası geliştirilmemiştir. 1970lerin başında kabul edilen Arazi Kullanım Politika Kanunu ile ülke, bölge ve yerel düzeyde bilgi paylaşımının kolaylaştırılması ön görülürken, arazi kullanımı yerel bir politika alanı olarak görülmüştür (Çörek Öztaş ve Karaaslan, 2017). Dolayısıyla arazi kullanım politikaları üretmek eyaletlerin, belediyelerin ve toplulukların sorumluluk alanı olarak görülmüştür. Bu dönemde alan kullanımı politikaları üretken tarım ve otlak alanlarını korumaya odaklanmıştır. Zaman içerisinde Oregon, Florida, California, Vermont ve Hawaii gibi bu alanda etkin politikalar üreten eyaletlerde bile koruma çabalarının durduğu veya geri çekildiği görülmüştür. Bu durum birinci sınıf tarım arazilerinin sürekli kaybı ile sonuçlanmıştır. Amerikan Çiftlik Arazileri Vakfı ve çeşitli yerel ölçekli arazi vakıfları gibi sivil toplum kuruluşları kamuda oluşan politika gerilemesini engellemeye yönelik çaba göstererek bu alandaki boşluğu doldurmaya çalışmışlardır. Bu çabalar kapsamında çoğu örnekte; çiftçiliği korumak ve geliştirmek yerine, tarım arazilerini korumaya odaklanılması, ana hedeflere ulaşılmasını engellediği görülmüştür. Yine bu dönemde tarımın daha çok büyük ovalar gibi belirli bölgelerde yoğunlaştırılması farklı bağlamlarda oluşan kırsal sorunların ele alınmamasına neden olmuştur.

1980'lerden kırsal planlama ve kırsal kalkınmada federal katılımı sağlayan, ABD Tarım Bakanlığı (USDA) bu alandaki yetkili kurum haline gelmiştir ve günümüzde de bu misyonunu sürdürmektedir. USDA fonlarının çoğu özellikle büyük ve kurumsal çiftliklerin gelirlerini ve emtia piyasalarındaki fiyat istikrarını artırmaya ayrılmıştır. Çiftçilik için sübvansiyonların ve gelir desteklerinin çiftlik gelirlerini ve üretkenliği artırmaya yardımcı olduğunu görülse de bu tür programların çiftçileri kırsal işgücünün bulunduğu bölgelerden çıkarıp, onların kentlere göç etmelerine neden olabildiği de görülmüştür (Frank ve Hibbard, 2016).

1990larda, federal düzeyde kırsal kalkınma konseyleri ortaya çıkmıştır. Bu konseylerden bazıları günümüze kadar aktif kalmaya devam etmiş olsa da bu kuruluşlara fon sağlayan federal mali destek büyük ölçüde durmuştur. Bu konseyler, aşağıdan yukarıya değil yukarıdan aşağıya kuruluşlar olarak algılandıkları için çoğu zaman gerçek yerel veya taban desteği elde edememişlerdir. Yine bu dönemde “Revitalizing Rural America” başlıklı bir rapor yayınlanmış, Rapor federal programları tüm Amerika kırsalına dağıtmak yerine belirli yerlerde

yoğunlaştırma ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır. Bu bakış açısına yönelik hizmetler, kamu otoritesinin seçmenlere ve yerlere cömertlik sunması gibi normatif politik eğilim doğrultusunda kullanıldığından başarısız olmuştur. Bu programlar uzun süre boyunca yer temelli veya bölgesel bir yaklaşım benimseme eğiliminde olmuştur ve kentsel planlamadan ödünç alınan yer temelli stratejiler, girişim bölgeleri gibi ekonomik faaliyetler ile kırsal topluluklar bu süreçlere dâhil edilmeye çalışılmıştır. Kırsal planlama ise kentsel bölgelerde olduğu gibi, yer temelli kırsal stratejiler, altyapı yatırımları, endüstri parkları, vergi artırımı finansmanını, sokak veya şehir merkezi yenileme projeleri gibi girişimleri destekleyerek düşük performans gösteren yerlerin özel sektör yatırımları için cazibe merkezlerine dönüştürülmesine odaklanmıştır. Bu tür yaklaşımların ardından, zamanla çok sayıda taşma etkisi yaratan ve karşılığında servet yaratımını genişleten ve derinleştiren tanımlanmış endüstriyel kümeler yaratılmıştır. Son on yılda bu yaklaşıma yönelik önemli eleştiriler gelişmiştir. Bu eleştirilerde Padt ve Luloff'un da (2009), vurguladığı gibi yer temelli stratejilere yönelik eleştirilerin köklerinin, yerin farklılığı, anlamı ve değerini göz ardı eden piyasa odaklı bir yaklaşıma doğru bir 'yönetimsel dönüşü' yansıttığı ileri sürülmüştür (Padt ve Luloff, 2009)

Frank ve Hibbard (2016)'ya göre sanayi devrimi sonrasında küreselleşen dünyada insanları ve kaynakları boşaltılan bir alan olarak gördükleri Amerika kırsalının 21. yy. sonrasında ekonomi temelli bir dönüşüm süreci geçirdiğini ifade etmektedirler. Bu bağlamda özellikle Kuzey Amerika kırsal bölgelerinde tarım ve doğal kaynak üretimi giderek sermaye yoğun bir hale gelirken, birçok kırsal alan üretim alanlarından tüketim alanlarına dönüşüm göstermektedir. Diğer bölgeler ise ekonomik varlık nedenlerini neredeyse tamamen yitirmektedir (Frank ve Hibbard, 2016). Kuzey Amerika'nın kentsel/kırsal kenarında yer alan ve yüksek olanak değerlerine sahip olan alanlar gibi farklı kırsal alanların, genellikle geleneksel olmayan nüfusların göçüyle birlikte farklı bir büyümeye eğilimi gösterirken hala daha kırsal yerler ve küçük kasabalar büyümenin yarattığı sorunlarla mücadele etmektedirler (Elson, 2000). Bu alanlar daha çok sahipleri tarafından terk edilmekte ve bu alanlarda ikincil konut üretimi, rekreasyonel tesisler ve emeklilik fırsatlarıyla bağlantılı nüfus ve hizmet sektörünü çeken özünde yüksek değere sahip yerlerdir. Bu nedenle kırsalın yeni sakinleri rekreasyonel aktivite ve emeklilikte yaşam alanı arayan kişilerdir. Bu durum ulusun kırsal köklerine dönüşten ziyade 'küresel toplumda hareketliliğe, servete ve kimlik inşasına yönelik yeni tutumları' yansıtmaktadır (Heredia Esparza, 2017). Yeni kırsal sakinler, 'peyzaj güzelliği sunan kırsal alanlara ve kent merkezlerine yakın yerlere ilgi duyan oldukça seçici, daha iyi eğitilmiş ve daha varlıklı kişilerdir. Bu sakinler için daha sakin bir hayat, düşük yaşam maliyetleri, kentsel suç korkusundan uzaklaşma ve iklimatik konforun çekiciliği kırsala yerleşme motivasyonlarına

katkıda bulunmaktadır. Birçok yeni kırsal sakin, hizmetlere yönelik talepler yaratırken bazen de uzun süredir ikamet edenler ile yeni gelenler arasında çatışmaların yaşanmasına da neden olabilmektedir.

“Akıllı Büyüme” hareketi, birçok şehri yeniden inşa etmeye, toplu taşımayı, konut ve ticari gelişimle daha iyi entegre etmeye, toplumsal 'yürünebilirliği' artırmaya ve araç kullanımına bağımlılığı azalmaya çalışan güçlü bir kentsel vurguya sahiptir. Kırsal alanlarda ve küçük kasabalarda akıllı büyüme, şehir merkezi ve ana cadde yenilenmesine, yürünebilirliğe, karma kullanımlı imarlara ve en önemlisi açık alanların korunmasına daha fazla dikkat edilmesiyle kendini göstermiştir (Daniels ve Lapping, 2005). Benzer şekilde, yerel gıda hareketinin yükselişi, küçük topluluklar ve kırsal alanlar için potansiyel olarak önemli sonuçlar doğurmaktadır. Yerel olarak üretilen gıdalara organik ve GDO'suz emtialara yönelik artan tüketici talebi, ülke çapında küçük ölçekli tarımda bir tür rönesansa yol açmıştır. Zamanla daha fazla sayıda topluluk, kentsel ve kırsal, yerel gıdalara uyum sağlamak ve onları beslemek, çiftçi pazarlarının bir zamanlar azalan servetlerini yeniden tesis etmek ve doğrudan çiftlikten tüketiciye satışları teşvik eden mekanizmaları desteklemek için programlar oluşturmaktadır. Bu durum kırsalın geleceği için birçok yeni fırsat ve sorunu beraberinde getirebilir görünmektedir.

2.2.1.2 İngiltere’de kırsal planlamanın gelişimi

İngiltere’de kırsal alan planlamasının temelleri 19. yüzyılda sanayileşme baskısıyla meydana gelen kentsel büyümeye bağlı sorunların kırsala yayılmasını engellemeye yönelik çabalarla başlamıştır (Hall ve diğ, 1973). Bu çabaların temel gerekçeleri ülkenin gıda güvenliğinin sağlanması ve İngiltere kırsalının pastoral bir temsil olarak görülmesidir. Pastoralizmin etkisi ile kırsal alanlar kültürel değerlerin ve ulusal kimliğin taşıyıcısı olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla kırsal yaşama ilişkin romantik anlayış dış etkilerden korunmuştur (Frank ve diğ, 2020). Bu bakış açısının etkisiyle kırsal alanlar korunması gerekli bir kaynak olarak görülmüş, kalkınma kavramından ayrılarak planlama hakareti ile doğrudan ilişkilendirilmiştir. Kırsal alanı kentsel baskıdan korumaya yönelik hâkim görüş, kırsal planlamanın misyonu haline getirilerek hem Şehir ve Kırsal Alan Planlama Yasası’nda (1932) hem de kentsel yayılmanın kontrolü ile ilgili yasa da yer bulmuştur. Kırsal alanların üretken ve peyzaj kaynağı olarak temsil edilmesine odaklanan bu görüş planlamada tarım ve peyzajın geleceğine ilişkin tartışmaların ön plana çıkmasını sağlayarak kent ve kır arasında sınırlayıcı paradigmaya dayanan yeşil kuşakların oluşturulması sürecini tetiklemiştir (Gallent ve diğ, 2017).

İkinci Dünya Savaşı döneminde kırsal alanlarda korumaya önem verilse de yirmi yıl kadar süren ekonomik durgunluk, kırsal alanda yeniden yapılanma sürecinin gündeme gelmesine

neden olmuş ve 1947 yılında Şehir ve Kırsal Alan Planlama Yasası yeniden yapılandırılmıştır. Savaş sonrası dönemde kırsal alan üzerindeki ulusal kontrol fikri giderek artmış, kırsal alanda tarımın korunmasına yönelik yaklaşımlar ön plana çıkmıştır. Bu kapsamda hazırlanan “Kırsal Alanlarda Arazi Kullanımı Komitesi Raporunda” tarım arazilerinin korunması gerekliliği vurgulanmış, 1947 yılında Tarım Yasası aracılığı ile kurumsal ve yasal boyut kazanmıştır. O dönemde korunan alan planlamasında temel alınan raporlar (Dower ve Hobhouse raporları) “peyzaj yönetimi” teriminin kırsal alan planlamasında etkili olmasını sağlamıştır. Kırsal peyzaj kavramı ise 1949 Milli Parklar ve Kırsal Alana Erişim Yasası ile planlamada odak noktası haline gelmiştir. Bu yasalar üzerinden peyzaj koruma planlama sürecinin önemli bir bileşeni olmuş ve 1944 yılı Londra Kent Planlamasında benimsenen yeşil kuşak yaklaşımı ve 1955'teki yeşil kuşak politikası ile daha da güçlenmiştir. Mekânsal planlamadaki bu süreç İngiltere’de kırsal alan planlama politikası ve uygulamalarını yönlendirmiş ve kırsal alana yönelik politikaların kamuda yerleşmesi 1980’li yıllarda etkili olan kalkınma yatırımlarının olumsuz etkilerinden kırsal alanı korumuştur (Thornley, 1991; Elson, 1986).

1990’lı yıllarda politika önceliklerinin etkisiyle tarım, peyzaj ve koruma ve kırsal yerleşim planlamasının farklı kurumlar tarafından yönetilmesi uygun görülmüş, değişen yasal çerçeve ile kırsal alanlar parçalı planlama anlayışıyla yönetilmiştir (Gallent ve diğ, 2017). Tarımdaki neoliberal dönüşümle birlikte, tarımda dışa bağımlı destek arayışı artmış, makineleşmenin artmasıyla ile yoğun tarım uygulamalarına geçilmiş, kırsal alanda gelir seviyesi düşmüş ve işsizlik sorunları oluşmuştur. Kırsal ekonomi ve peyzajı derinden etkileyen bu durum kırsal toplulukları yeniden şekillenmeye yönlendirmiştir. 1990’lar boyunca bu gibi sorunların giderek artması nedeniyle, kırsal planlamada yeni bir bakış açısının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Buna göre kırsal alanlarda yerleşim, tarım ve peyzaj koruma politikalarını denetleyen kurumlar arasında koordinasyon zorunlu hale gelmiştir. Kurumların koordinasyonuna yönelik olarak geliştirilen bütünleşme ve yenileme çabaları kapsamında “Kırsal Dağıtım Modernizasyon” programını başlatılmış, 2006 yılında doğal alanlar, peyzajlar ve kalkınma hizmetlerini üstlenen “Natural England” ve kalkınma dışındaki toplumsal hizmetleri üstlenen Kırsal Topluluklar Komisyonu kurulmuştur (Gallent ve diğ, 2017) .

2000’li yıllarda dünyada kırsal alana yönelik tartışmalarda önemli olan yerelleşme kavramı, İngiltere’de Yerel Yönetim Yasası kapsamında uygulamaya geçirilmiştir. Bu yasa ile yerel yönetimler kurulmuş ve yerel yönetimlere 'refah' sağlama sorumluluğu verilmiştir. Aynı zamanda yerel yönetimlerin 'yerel stratejik ortaklıklar' gerçekleştirilmesi yerel paydaşların, topluluğun ve iş dünyasının yerel karar alma süreçlerine katılımının teşvik edilmesi

amaçlanmıştır (Gallent ve diğ, 2017). Kırsal alanlarda sağlanacak yatay bütünleşme, sosyal değişimle ilgili karmaşık sorunlarla baş etmenin yanı sıra, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması ve ekonomik yeniden yapılanma süreci için önemli bir adım olarak kabul edilmiştir (Owen ve diğ, 2007).

2010 yılında yerellik çalışmaları hız kazanmış, planlama sistemini yerelleştiren ve yeniden ölçeklendiren köklü bir reform başlatmıştır (Gallent ve diğ, 2015). 2011 yılında yürürlüğe giren Yerelleşme Kanunu ile birlikte, planlamada aşağıdan yukarıya da desantralizasyon ilkeleri benimsenmiştir. Bu kapsamda üst ölçekte genel çerçeveyi belirleyen Ulusal Planlama Politika Çerçevesi planı sabit kalmış, merkezi planlama aracılığıyla yönlendirilen bölge planlamasının yerini yerelde toplulukların kendi bölgeleri için planlar geliştirmelerine olanak tanıyan mahalle planları, planlama sistemine dâhil edilmiştir. Kırsal alanlar bu planların uygulanmasında öncelik etmişlerdir (Haughton ve diğ, 2013; Çörek Öztaş ve Karaslan, 2017). Gallent ve diğ. (2018) göre planlama sisteminde gücün aşağıya doğru yeniden yönlendirilmesine rağmen, kırsal bölgelerin koordinasyonunu sağlayacak merkezi kurumun bulunmaması ve koordinasyonun yerel yönetimlere bırakılması kırsal alan planlamasında farklı gündemlerin ele alınmasına neden olarak eşitsizlik sorunun çözülmesini zorlaştırmıştır (Gallent ve diğ, 2017).

2.2.1.3 İtalya’da kırsal planlamanın gelişimi

İtalya'nın kırsal peyzajı, çeşitli kültürel, sosyal ve çevresel faktörlerden etkilenen uzun ve karmaşık bir tarih tarafından şekillendirilmiştir. Antik Roma tarım uygulamalarından, sürdürülebilirlik ve kültürel mirası vurgulayan günümüz politikalarına kadar İtalya'nın kırsal planlaması, gelişen bir peyzaj yönetimi anlayışını yansıtmaktadır (Sereni ve Litchfield, 1997). Antik ve Orta Çağ dönemlerinde, İtalya'nın kırsal peyzajları büyük ölçüde Roma “centuriation” sistemi ve feodal dönemlerde kırsal köylerin kurulması gibi tarımsal uygulamalarla şekillenmiştir (Sereni ve Litchfield, 1997). 20. yüzyılın başlarında, Po Vadisi gibi bataklık alanlarda arazi ıslahı projelerine odaklanan kırsal peyzaj planlamasına yönelik ilk planlı girişimlere tanık olunmuştur (Sereni ve Litchfield, 1997). O dönemde büyük ölçekli ıslah projeleri geniş bataklık alanları verimli tarım arazilerine dönüştürmeyi ve gıdada kendi kendine yeterliliği teşvik etmek amaçlanmıştır.

İtalya'nın temel bir unsuru olarak peyzajın önemi APS'nin 2000 yılında Floransa'da imzalanmasından çok önce fark edilmiştir. Bu önem, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde ovaların sömürsünde artış ve marjinal alanların terk edilmesi ile karakterize edilmesini takiben 1947 yılında yazılan İtalyan Cumhuriyeti anayasasına “peyzaj koruması”nın dahil edilmesiyle ortaya konmuştur (Agnoletti ve Santoro, 2018; Agnoletti ve diğ, 2020). Savaş

sonrası dönemde önemli tarım reformları yapılması, toprağın yeniden dağıtılması ve tarımsal modernizasyonun teşvik edilmesi gibi konuların planlanmasına rağmen sanayileşmenin etkisiyle artan göç nedeniyle kırsal nüfusun azalmasının önüne geçilememiştir (Pugliano, 2019). Bu gelişmeler nüfusun kentsel alanlarda yoğunlaşması ve kırsal bölgelerin terk edilmesine neden olmuştur.

APS imzacı devletlerinden biri olan İtalya'da 2000 sonrası dönemde peyzaj kırsal ekonomi, çevre kalitesi ve nüfusun yaşam kalitesini arttırmanın bir aracı olarak kabul edilmiş ve kırsal peyzaj planlama 2007-2013 Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejik Planı'nın hedefleri arasında yerini almıştır. Bu dönemden sonra İtalya'da Tarım Bakanlığı bünyesinde tarihi kırsal peyzajlar ve geleneksel tarım uygulamalarının korunmasını hedefleyen *Ulusal Kırsal Peyzaj Gözlemevi* ve Kültür Bakanlığı bünyesinde peyzaj kalitesinin korumasına odaklanan *Peyzaj Kalitesi Ulusal Gözlemevi* kurulmuştur (Agnoletti ve diğ, 2020; Agnoletti ve Santoro, 2018). Ülkenin farklı bölgelerinde kurulan gözlemevleri ulusal, bölgesel veya yerel düzeydeki çalışmaları ve mekânsal ilgi alanlarına göre özelleşebilmektedir. (Agnoletti ve diğ, 2019; Atik ve diğ, 2021). Bölgesel ölçekte 2011 yılından bu yana Bölgesel Peyzaj Planı verimli toprakları kentsel gelişmeden korumaktadır. Bölgesel Peyzaj Planı'nın (2017) çeşitli maddeleri, kent çevresi açık alanlar için orman ve ağaçlık alanların korunması; ekolojik geçirgenliğin, tarımsal ve peyzaj değerlerinin sürdürülmesi; tarihi kırsal mirasın, yerleşimlerin ve altyapıların korunması; peyzaj bağlantı ağlarının korunması ve geliştirilmesi ile görsel engellerin ve dikkat dağıtıcı unsurların yönetimi gibi planlama etkilerine sahiptir (Gottero ve diğ, 2023). Bölgesel düzeydeki bir diğer girişim ise 2001 yılından bu yana Bölgesel Yönetim tarafından çeşitli aşamalarda yürütülen "Yeşil Taç" (Corona Verde) projesidir. Bu proje açık alanların peyzaj kalitesini ve çok işlevli rollerini arttırmak amacıyla planlanan mavi yol ve yeşil yol ağı önerileriyle ilgilidir. Bu stratejiler kentsel kenarların ve geçiş alanlarının iyileştirilmesi, ekolojik parçalanmanın giderilmesi, çok işlevli tarımın teşvik edilmesi ve rekreasyon olanaklarının artırılması yoluyla peyzaj mirasının ve yerel kimliklerin güçlendirilmesini hedeflemektedir (Gottero ve diğ, 2023). İtalya'da kırsal alanların peyzajında kültürel ve çevresel değerleri dikkate alan yeni ve yenilikçi bir planlama yaklaşımına ihtiyaç, son planlama ve programlama politikalarında güncel bir konu haline gelmiştir. Son politikalar iklim değişikliğine karşı dayanıklılığı, sürdürülebilir tarım uygulamalarını ve yenilenebilir enerjiyi vurgulayarak kırsal peyzajların çok işlevli varlıklar olarak daha geniş pencereden bir anlayışını yansıtmaktadır (Tassinari ve diğ, 2013). Son politikalar iklim değişikliğine karşı dayanıklılığı, sürdürülebilir tarım uygulamalarını ve yenilenebilir enerjiyi vurgulayarak kırsal peyzajların çok işlevli varlıklar olarak daha geniş pencereden bir anlayışını yansıtmaktadır (Tassinari ve diğ, 2013). Bununla birlikte kırsal

alanlar genellikle arazinin tarıma yatkınlık derecesine veya doğal unsurların varlığına dayalı olarak çeşitli “bölgelere” bölünmektedir. Bu yaklaşım farklılıkları vurgulamakta ancak böyle bir heterojenliğin ürettiği zenginliği göz ardı ettiği için kırsal peyzajı yapılandıran bölgesel sistemlerin karmaşıklığını ve etkileşimini tamamen ele alamamaktadır. Örneğin Emilia-Romagna Bölgesi tarafından çıkarılan ve yayınlandığı günden bu yana yenilikçi olarak kabul edilen 20/2000 sayılı bölgesel yasa, yaygın yoruma göre kırsal alanların mekansal birimlerini birbiriyle örtüşmeyen farklı bölgeler olarak kabul etmektedir. Özellikle bu tür mekânsal birimler tarımsal üretkenlik ve peyzaj karakterleri arasındaki etkileşimin yönetimi açısından katı sonuçlar doğurabilmektedir. Bununla birlikte Lombardiya Bölgesi tarafından 12/2005 sayılı bölgesel yasanın çıkarılmasının ardından tarımsal faaliyetler için uygun alanların tanımlanması adına belirli kriterler formüle edilmiştir. Farklı mekânsal birim kategorilerinin örtüştürülmesine izin vererek kırsal alanın fiziksel değişimlerine ilişkin düzenleme araçlarının çeşitlendirilmiş organizasyonunu sağlamaktadırlar (Tassinari ve diğ, 2013).

2.2.1.4 Avusturalya’da kırsal planlamanın gelişimi

Avustralya’da kırsal alanların planlamasında ilk dönemlerde ekonomik kalkınma ve ulus inşası politikalarına odaklanılırken, son dönemlerde *değer, inanç ve norm* kavramlarına yönelinmiştir. Kırsal alanın çok işlevli yapısının kabul edilmesiyle birlikte kırsal planlamada koruma, miras, peyzajın korunması çevre yönetimi ve sosyal adalet konularındaki sorunların çözümü odağa alınmıştır (Frank ve diğ, 2020).

Avustralya sömürgecilerin ve mirasçılarının toprak edinme, devlet kurma ve ekonomik kalkınma arayışında olduğu ve İngilizce konuşan yerleşimci (Angola) toplumlara ev sahipliği yapan ülkelerdendir (Frank ve diğ, 2020). Yerleşimci toplumlar arayış döneminde yerli halkı mülksüzleştirmiş ve ötekileştirmiştir. Bu dönemde, Avusturalya’da kırsal alanların temel ürünlerin elde edildiği yoğun üretim alanları olarak görülmesi 19. yy. sonlarında yerleşimciliğin tamamlanması ve yerleşim sonrası toplumların ortaya çıkmasıyla daha da artmıştır. Bölge planlama anlayışı çerçevesinde gelişen kırsal planlamaya yönelik ilk hareketler bu dönemde ortaya çıkmıştır (Morisson ve diğ, 2015). Yerleşim sonrası dönemde kırsal-bölgesel planlamanın ilk amaçları kırsal bölgenin kalkınması için gerekli olan birincil ürünlerin (gıda, lif, kereste, mineraller vb.) elde edilmesi, ulusal ekonominin güçlenmesi, kırsal bölgelerde toplulukların yaşamasının desteklenmesi ve kırsal doğal kaynakların yönetilmesi üzerine kurulmuştur (Morisson ve diğ, 2015).

Avusturalya bağlamında kırsal planlama yaklaşımları ve politikalarının erken dönem kökleri büyük ölçüde Kuzey Amerika’dan etkilenmiştir. Örneğin; Amerika Birleşik Devletleri’nde

(ABD) 1862 yılında çıkarılan Çiftlik Evi Yasası'na benzerliği ile dikkat çeken, 1894 tarihli çiftlik evi politikasının yayımlanması farklı bir bağlamda Amerikan kırsal planlama unsurlarının yaratılmaya çalışıldığını göstermektedir. Buradaki etkilenme biçimi yalnızca ekonomik kalkınmanın sağlanması ile sınırlı kalmayıp, aynı zamanda ulus devletin inşası için gerekli toplumun yaratılmasını da içermektedir (Tonts ve Horsley, 2019). Kırsal mekânsal planlamada yeni yerleşimciler için çekim noktası oluşturulacak küçük yerleşim birimlerinin planlanması ve yeterli altyapıya sahip konut, ticari ve endüstriyel arazi kullanımlarının düzenli bir şekilde tanımlandığı yerleşim yerleri geliştirilmesine odaklanılmıştır. Kırsal cazibe bölgelerinin geliştirilmesiyle okullar, hastaneler ve toplumsal altyapı gibi temel hizmetler kırsal alana ulaştırılmıştır (Frank ve diğ., 2020). Üretken tarım arazilerinin ve küçük kasabaların uyumlu gelişimini destekleyen planlama kültürü, öte yandan yerli halkları (Aborijin halkları) topraktan yabancılaştırarak mülksüzleştirilmesine neden olmuştur (Frank ve diğ., 2020). Toprak yabancılaşması yalnızca Aborijin halkının yerinden edilmesine yol açmakla kalmamış, aynı zamanda kültürel erozyonu ve yoksulluğu beraberinde getirmiştir. Planlamacılar kasabaların çeperinde Aborijin rezervlerinin yaratılması yoluyla bu politikaların uygulanmasında önemli rol oynamışlardır (Prout Quicke ve Green, 2016). Bu rezervler giderek sınırlı altyapı ile barınma kapasitesine sahip ve aşırı yoksulluğun görüldüğü yerler haline dönüşmüştür. Yeni endüstrilerin ve kasabaların gelişimini yönlendiren planlama kültürü, yerli halkın marjinalleştirilmesine çoğunlukla kayıtsız kalmıştır (Frank ve diğ., 2020).

Avusturalya kırsal alan planlamasının güçlü kalkıncı kültürü ve yukarıdan aşağıya modernist planlama yaklaşımı, II. Dünya Savaşı sırasında en üst seviyeye ulaşmıştır. Bu süreç 1980lere kadar devam etmiştir (Morrison ve diğ., 2015; Frank ve diğ., 2020). II. Dünya Savaşı dönemi ve sonrasında giderek marjinalleşen kırsal alanlarda tarımsal kalkınma planları uygulanmıştır. Bu kapsamda büyük sulama projeleri, süt ve bahçecilik endüstrilerinin gelişimi desteklenmiş, küçük kırsal yerleşim (küçük kasaba) ağları Avustralya kırsalında genişlemeye devam etmiştir (Powell, 1988). Frank ve diğ.'nin (2020) ifadesiyle bu genişleyici planlama anlayışı, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarındaki planlama yaklaşımlarına ait değer, inanç ve normların bir uzantısını temsil etmektedir. Söz konusu planlama yaklaşımında planlamacıların ana rolü arazi tahsisi ve alt yapı gelişimi yoluyla ekonomik kalkınma, yatırım ve zenginlik yaratma koşullarını sağlamaktır. Bu dönemde Avusturalya planlama disiplini İngiliz, Kuzey Amerika ve Avrupa deneyimlerinden ve özellikle E. Howard'ın bahçe şehir modeli, Güzel Şehir Hareketi ve Patrick Geddes' in bölgesel planlama ilkeleri gibi şehir planlama yaklaşımlarından etkilenmiştir (Davies ve Brunner, 2017; Davies ve Oliver, 2018). Ayrıca bu dönemde planlama

alanında metropol ve metropol dışı bölgeler arasında belirgin hale gelen sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi de planlamanın hedefleri arasına girmiştir. Bu kapsamda kırsal alanlarda eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerin sağlanması, toplu konutların yapılması ve endüstriyel kalkınma yoluyla ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve genişletilmesine yönelik çabalar artmıştır. Ancak kentsel ve kırsal arasında oluşan sorunların çözümünde kırsal planlama anlayışından çok kentsel planlama değerleri ön planda tutulmuştur. Üstelik kırsal yerleşim birimi olan kasabalar 'mikro kentler' olarak ele alınarak kentsel alanların planlamasında benimsenen yaklaşımlar bu kasabalarda da uygulandığı için kentsel ve kırsal planlama arasındaki ayrımı bulanıklaştırmıştır (Frank ve diğ, 2020).

1970'lerin sonlarında küresel çevre hareketlerinin artmasıyla birlikte Avustralya'da kırsal planlamada kırsal bölgelerde görülen sosyoekonomik sorunlar ikincil plana alınmış ve ekosistem koruması ön plana çıkmıştır. Hibbard ve Lurie (2013) ekosistem korumasına odaklanılmasının tarımın kırsal toplulukların ekonomik temeli olmaktan çıkmasına ve kırsal alanın insan temelli kullanımının yeniden düşünülmesine yol açtığını ifade etmektedirler. Morrison ve diğ. (2015) ise bu paradigma değişiminin kırsal peyzaj kavramının gelişmesine neden olduğunu ve kırsal alanda tek bir işlevden (tarımsal üretim) çok işlevliliğe geçiş olarak değerlendirmiştir (Morrison ve diğ, 2015). Bu geçişle birlikte planlama kültürü değişmiş ve kırsal alanlar yeniden yapılanmaya başlamıştır. Yeniden yapılanma sürecinde Avusturalya'da tarım odaklı bölgelerde uygulanan arazi toplulaştırma süreci sermayenin yoğunlaşmasına ve üretimin artmasına neden olurken aynı zamanda kırsal merkezlerdeki nüfusun azalmasına neden olmuştur. Yaşam konforunun daha yüksek olduğu kırsal bölgelerde ise soylulaştırma ve ekonomik çeşitlilik çalışmaları özendirilmiştir (Holmes ve Argent, 2016). Kırsal alanlarda bu değişimler gerçekleşirken çevrenin korunması, miras yönetimi ve Aborijinlerin toprak hakları gibi önemli tartışmalar yaşanmıştır (Holmes, 2008). Bu tartışmalara rağmen kırsal planlamadaki çok işlevli yaklaşım piyasa odaklı yaklaşımları önceleyen neoliberal politika rejiminden etkilenmiştir. Bu noktada en önemli çelişki, neoliberal politikanın hükümet müdahalelerini ortadan kaldırma isteğine rağmen, düzenleyici ve yasal koşulların kırsal planlamadaki rolünün etkinleştirilmesidir (Morrison ve diğ, 2015). Çok işlevli kırsal alan anlayışı ile yönetilen Avustralya'nın metropol dışı bölgelerinde kırsal planlama, çekişme ve çatışmaların yönetildiği bir alan haline dönmüştür (Frank ve diğ, 2020).

Avustralya'da kırsal alan planlamasında çok işlevliliğin yanı sıra yerelleşme de önemli bir ilke olarak kabul edilmiştir. 1990'lı yıllarda planlamada hâkim olan yukarıdan aşağıya ve uzman odaklı yaklaşımlar sosyal ve çevresel sorunların anlaşılmasında eksik kaldığından, yerelleşme

ve katılımcılığın ön plana çıkmasına neden olmuştur. Yerel topluluk ve kurumların bilgisinin planlama sürecine dâhil edilmesi ile kırsal alanda yaşanan sosyal ekonomik ve çevresel sorunların çözülebileceği fikri benimsenmiş ve böylece planlamanın hedefine ulaşabilmesi için topluluk duygusu ve eşitsizliklerin giderilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır (Morrison ve diğ., 2015). Bu bağlamda 1978 tarihli “Aborijin Kutsal Alanlar Yasası” ve Kültürel Öneme Sahip Yerlerin Korunması için Avustralya ICOMOS Sözleşmesi’nin (Burra Sözleşmesi) etkisiyle yerel halkın mirasının ve yerel değerlerin korunması, kaynakların ortak yönetimi, toplum temelli çevre planlaması, işbirlikçi planlama gibi katılımcı söylemlerin gelişmesini desteklemiştir. Bu söylemlerin etkisiyle planlamada koruma önemli bir unsur haline gelmiştir. Dolayısıyla kırsal alanlardaki sorunların çözümünde kırsal topluluklar, endüstri ve devlet kurumlarının iş birliği ile gerçekleştirilecek olan çevresel yenileme ve koruma çalışmalarının kırsal alanların sorunlarının üstesinden gelinmesinde yerli kültürler ile etkileşimin aracı olarak görülmüştür. Korumanın bir amaç olarak benimsenmesiyle birlikte katılımcı kırsal planlama yaklaşımları ön plana çıkmıştır. Avusturalya kırsal alan planlaması kırsalın çok işlevliliğinden kaynaklanan karmaşıklığı yönetmede ise geçmişteki deneyimlerinin dayandığı kolektif değerler, inanç ve normlardan yararlanmaya devam etmektedir (Booth, 2011).

2.2.1.5 Çin Halk Cumhuriyeti’nde kırsal planlamanın gelişimi

Çin, büyük bir nüfusa, uzun bir tarihe, binlerce köye ve derin kırsal kökenlere sahip bir ülkedir. Kırsalın anlamı sosyal ve ekonomik dönüşümlerle birlikte kültüre bağlı olarak gelişmiştir. Çin’de, kırsalın anlamı "toprak" ve "aile" ile ilişkilendirilmekte ve Çin halkının "topraktan ayrılamaz" olduğu ve küçük çiftçi ekonomisinden etkilenen akrabalık ilişkilerinin yoğun olduğu görülmektedir. Bu algı 1948 yılında Çin Halk Cumhuriyeti’nin kuruluşuna kadar geçerliliğini korumaktadır (Frank ve diğ., 2020).

Çin Halk Cumhuriyeti’nde kentsel ve kırsal planlama tarihi üç dönemde incelenmektedir. Birinci dönem Sovyet planlama disiplinin etkilerinin görüldüğü 1948 yılında Çin Halk Cumhuriyeti’nin kuruluşu ile başlayıp 1960’lara kadar devam eden süreci kapsamaktadır. Bu dönemde merkezi hükümet, ekonomik ve sosyal kalkınmayı tek bir planla düzenleyerek gücün oldukça merkezileştiği yukarıdan aşağıya bir planlama politikası izlemiştir. Güçlü ve modern bir ülke inşa etmek için kentler sosyalist sanayileşme ve modernleşmenin merkezleri olarak konumlandırılmış (Wong ve diğ., 2022) ve planlama, ulusal ekonomik planların ve önemli projelerin mekânsal düzeyde uygulanması için bir araç olarak kullanılmıştır. Bu dönemde kırsal alanlar ucuz gıda ve hammadde üretimi ile devletin ulusal sanayileşme stratejisinin gerçekleştirilmesine yardımcı bir unsur olarak görülmüştür. Kırsal alan planlamasında sosyalist

kolektifleştirme yaklaşımı izlenerek önce köylerin kümelenmesi ile oluşan kooperatifler, daha sonraki dönemde (1958 sonrası) büyük halk komünleri oluşturulmuştur. Köylerin büyük komünler halinde organize edilmesi Çin'de kırsal-kentsel sistem arasında ikilemin doğmasına neden olmuştur (Wong ve diğ, 2022).

İkinci dönem 1960 ve 1970'lerde hâkim olan siyasi hareketler tarafından engellenen kentsel-kırsal planlamanın gelişiminde durgunluğun yaşandığı dönemdir. Bu dönemde, planlamaya karşı olan anarşist yaklaşım hâkim olmuş ve planlama hareketleri yalnızca sanayi gelişimi için kısıtlı olarak yapılmıştır (Jingxiang ve diğ, 2019)

Üçüncü dönem ise 1978 yılında başlayan ekonomik yeniden yapılanma ve dışa açılma süreci (reform) sonrası planlama dönemidir. Bu dönemde gerçekleştirilen reformların etkisiyle Çin'in planlama teorileri ve metodolojisi başta batı ülkeleri olmak üzere birçok ülkeden etkilenmiştir (Jingxiang ve diğ, 2019) Çin'de kırsallık anlayışı kentsel-kırsal ikileminden kentsel-kırsal bütünleşmeye ve üretkenlikten post-üretkenliğe olmak üzere iki paradigma değişimi yaşamıştır. 21. yüzyılın başlarına kadar planlamacılar ve politikacılar tarafından kırsal alan kentsel alanın karşıtı olarak görülürken, modernleşme de kırdan kente geçiş olarak kabul edilmiştir. Bu bakış açısı ile kırsal alanlar kente hizmet eden alanlar olarak görülmüş ve kır-kent arasındaki eşitsizlik artmaya devam etmiştir (Frank ve diğ, 2020). Kentleşme eğiliminin artması ve devlet sosyalizminden piyasa odaklı ekonomiye geçiş, kentsel-kırsal eşitsizliklerin artması, kentsel yayılma nedeniyle tarım arazilerini işgaline, mülksüzleşmeye, ürün dönüşümüne ve tarımsal üretimin terk edilmesine ve çevresel bozulmaya neden olmuştur (Long ve diğ, 2016). Çin'in küresel, sosyal ve ekonomik ağlarla bütünleşmesi, kırsal bölgeleri küresel ticarete, küresel ekonomik rekabete, uluslararası göçe ve kültürel asimilasyona maruz bırakmıştır. Bu sorunlar Çin genelinde kırsal planlama politikaları ve süreçlerinde devam eden reformları teşvik etmiştir (Frank ve diğ, 2020).

Sanayileşme sürecinin tamamlanmasıyla kırsal alan planlamasına yönelik gelişmeler ivme kazanmıştır (Frank ve diğ, 2020). 1990'ların sonlarında kırdan kente süreklilik anlayışına dayalı belirlenen sürekli kırsal kentsel bölgeler (kente yakın kırsal alanlar) kırsala özgü üretim odağından koparak tüketim ve kitle turizmi mekânlarına dönüşmüştür. 2005 yılında benimsenen “yeni sosyalist kırsalın inşası” yaklaşımıyla beraber kent-kır koordinasyonunun ve entegrasyonunun geliştirilmesine yönelinmiştir. Bu yaklaşım kırsalda gelişmiş üretim, geçim koşullarının iyileştirilmesi, kültürel ve etik ilerleme, temiz ve düzenli köylerin oluşturulması ve verimli yönetim sisteminin kurulmasını hedeflemektedir (Liu ve diğ, 2011). Bu kapsamda, 2008 yılında kırsal büyümenin yasal temelini oluşturan “Kent ve Kırsal Planlama Yasası”

çıkarılmıştır. 2015 yılında ise bu anlayışın pratiğe geçirilmesinde yol gösterici nitelikte olan “Güzel Kırsal İnşa Etme Rehberi” yayımlanmıştır. Bu girişimler köylerin gelişmesine ve ekonomik gelirlerinin atmasına katkıda bulunmuştur (Jingxiang ve diğ, 2019).

2017 yılında Çin’deki kırsal kalkınma "nicelikten" "niteliğe" doğru bir değişim göstermiş, köylerin çeşitli yönlerinin dengelemesi ve geliştirilmesine odaklanan kırsal canlandırma hareketi başlatmıştır (Geng ve diğ, 2023). Bu kapsamda kırsal yeniden canlandırma stratejisinin uygulanması ve bütünleşik kentsel-kırsal kalkınmanın teşvik edilmesi önerilmiştir. Bu kalkınma biçimi, sanayi-tarım, kent-kır ilişkilerinin karşılıklı desteklenmesiyle karakterize edilen yeni türde bir kent-kır ilişkisi yaratmayı amaçlamaktadır. Hareket kapsamında yayınlanan Çin’in Kırsal Yeniden Canlandırma Stratejik Planı’nda (2018-2022) kırsal yeniden canlandırma kırsal alanda sanayinin, yeteneğin, kültürün, ekolojinin ve mekânsal organizasyonun kapsamlı bir şekilde yeniden değerlendirilmesi olarak tanımlanmış; nihai hedefi ise kırsal alanda tarımın ve kırsalın modernizasyonunu sağlamak olarak ifade edilmiştir. Kırsal alandaki işlevsel gerileme ile başa çıkmak için politik, kültürel ve mühendislik önlemleri aracılığıyla kırsal alanın içsel kalkınma gücünü teşvik etmek, kırsal kalkınmanın eksikliklerini tamamlamak, kırsal sistem unsurlarını yeniden yapılandırılmak, işlevsel olarak iyileştirmek, mekânı yeniden yapılandırmak, morfolojiyi yeniden modellemek gibi stratejilerle kırsal dönüşümün ve sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir (Liu, 2018; Long ve diğ, 2019). Bu stratejilere dayanarak köyler kümelenme desteği verilecek köyler, banliyölere eklemlenecek köyler, vakıf temelli özel kalkınma sağlanacak köyler ve dış köyler (göç ve yer değişikliğine maruz) olmak üzere sınıflandırılmıştır (Zohu ve diğ, 2021). İlk üç sınıftaki köyler, konum avantajları veya özel ekonomik ve/veya kültürel kaynaklar gibi belirli değerlere sahiptirler. Çin’in Kırsal Yeniden Canlandırma Stratejik Planı’nda bu köylerin yeniden canlandırılmasını yönelik farklı içerikte destekler sunarken, dördüncü sınıftaki köyler ise kalkınma için gerekli donanımına sahip olamadıkları kabul edilmektedir. Konu ile ilgili araştırmacılardan bazıları bu sınıflamanın ülkenin tamamında etkili sonuç vermesinin zorluklarına dikkat çekerek kırsal canlandırma politikalarının merkezi olmaktan çok yerel bir bakış açısı ile geliştirilmesinin gerekliliğine vurgu yapmaktadırlar (Zhou ve diğ, 2021).

Kırsal alanlar ile ilgili bu politikaların uygulanmasında kullanılan mekânsal araçlar üst ölçekte ülke, eyalet ve il düzeylerinde arazi kullanım planları, eyalet düzeyinde eyalet kentsel sistem planıdır. Eyalet kentsel sistem planları, eyalet içerisindeki kent, kasabaların ve köylerin mekânsal düzenlerini, ekolojik koruma alanlarını ve önemli altyapı tesislerini belirleyen planlardır. Belediye düzeyinde oluşturulan planlar ise kentlerin ve kasabaların yanı sıra ilçe ile

köylerin yerel planlamasına odaklanmaktadırlar. Bu düzeyde master plan, detaylı plan, ilçe ve köy planları yer almaktadır. Her kent ve kasaba yönetimi, kendi yetkisindeki belediye alanını kapsayan master planı yapmaktadır (Peterek ve diğ, 2021). Master planlar, bir kentin veya kasabanın genel mekânsal düzenini ve arazi kullanım modellerini özetleyen en üst düzey yerel planlardır. Her ilçenin gelişim yönünü ve işlevini, gelecekteki arazi kullanım düzenlerini, kapsamlı ulaşım planlaması ve sistemlerini, yeşil alan planlamasını, turizm planlamasını, yasaklı alanları, kısıtlı alanları ve uygun alanları ortaya koymaktadır (Curien, 2014). Detaylı planlar, master planlara bağlı olan ayrıntılı planlardır. Kentsel gelişimin ve yerleşimin özelliklerini belirlemek için yapılmaktadır (Zhang ve Wang, 2018). İlçe ve köy düzeyinde ise yerel planlar (İlçe, Köy ve Köy Yerleşim Planları) uygulanmaktadır. Yetki alanları idari sınırlar olan bu planlar konut, yol ve çiftlik üretimi için arazi tahsisinin yanı sıra su temini, drenaj, elektrik temini, çöp toplama vb. gibi temel belediye hizmetlerinin gereksinimlerini de yerine getirirler. Bunun yanı sıra tarım arazilerinin korunması, tarihi koruma ve afetlerden korunmaya yönelik kararların ilçe ve köy planlarında ayrıntılı olarak ele alınmaktadır (Peterek ve diğ, 2021).

Planlama hiyerarşisi içinde yer alamayan ancak yasal olarak tanımlanmış köy tasarımı planları ya da rehberleri, ihtiyaç duyulduğunda yerel ölçekte belirlen köylerde, köyün genel mekânsal dokusunu ve peyzaj özelliklerini desteklemek, mevcut binaların korunması ve yenilenmesi, yeni yapılacak binaların mimari stil, özellik ve tasarım stratejilerinin formüle edilmesi, su kenarları, yollar ve köprüler, kamusal alanlar, mühendislik tesisleri, konut çevresi ve köy girişi gibi önemli düğüm noktalarının tasarlanmasında kullanılmaktadır (Geng ve Li, 2023).

Mekânsal planlamaya yardımcı özel amaçlı planlar ile hem kırsalın hem de yerel kültürün korunmasına odaklanılmakta, bu kapsamda eski Çin bilgeliği olan insan ve doğanın birliğinden türeyen “yerli-toprak planlaması” kavramı üzerinde durulmaktadır (Yang, 2011). Özgün peyzajı korumaya, dış müdahaleleri en aza indirmeye, yerel doğal çevreye ve kültürel geleneklere saygı göstermeye odaklanan bu yaklaşımın yalnızca tarihi veya kültürel öneme sahip sınırlı alanlarda deneysel olarak uygulandığı bilinmektedir (Frank ve diğ, 2020).

2.2.1.6 Hindistan’da kırsal planlamanın gelişimi

Hindistan yarımadasında kaydedilen tarihin büyük bir bölümünde insanların çoğu kırsal alanda yaşamıştır. Kendi kendine yeten köy topluluklarının sosyal yapıları mekâna hâkim olmuş ve kültür bu deneyimlere bağlı olarak gelişmiştir. Hindistan coğrafyasında birbirini takip eden

işgaller ve ardından kurulan imparatorluklar vergilendirme ve gelir toplama sistemlerini değiştirmiş olsa da köyler varlığını sürdürmeye devam etmiştir. On dokuzuncu yüzyılda İngiliz Sömürge yönetiminin, ticari mahsullere ve tarlalara geçişi teşvik etmesiyle özellikle belirli bölgelerde çiftçiler yoksullaşmış bu durum köy organizasyonlarının bozulmasına neden olmuştur (Frank ve diğ, 2020).

İngiliz sömürge yönetiminin kabul ettiği Cornwallis Yasası (1793) bir diğer adıyla “Kalıcı Kira Anlaşması” ile birlikte, daha önceki hanedanların arazi kirası toplama yetkisi verdikleri (zamindar) kişilere toprak sahibi muamelesi yapılarak İngiliz otoritesini destekleyen bir Hintli toprak sahibi sınıfı yaratılmıştır. Bu durum köylülerin aileden miras kalan toprak kullanma biçimini değişmesine kayıtlı arazi mülkiyeti, arazi kiralama toplulaştırma modellerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Agrawal, 1993; Frank ve diğ, 2020). İngilizler tarafından 1860’larda çivit, afyon, pamuk ve ipek gibi ürünlerin tanıtılması ve ticaretinin yapılması ile Hint tarımı ticarileşmiştir. Bu ürünlerin toplulaştırılmış büyük arazilerde üretilmesiyle (Plantasyon ekimi) kırsal Hindistan’ın belirlenen bölgelerinde, geleneksel arazi kullanım haklarını kaybeden köylülerin topraksız tarım işçisi olarak çalışmaya başlamasıyla geleneksel kırsal yapı çözülmeye başlamıştır (Frank ve diğ, 2020).

İngiliz sömürge yönetiminin ardından bağımsızlığını kazanan Hindistan; ABD tarzı kapitalizm ve Sovyet tarzı komünizmden farklı bir kalkınma anlayışı geliştirmeye çalışmıştır. Hem özel sektörün hem de kamu sektörünün hızlı sanayileşmesini kolaylaştırarak, modernleşmeye ulaşmayı hedefleyen merkezi hükümet bu hedefleri meşrulaştıran ulusal bir anayasa oluşturmuştur. Bağımsız devletin kuruluşunda, hızlı sosyoekonomik değişimin gerçekleşmesi için metropol merkezlerde sanayi gelişimine yoğunlaşmış, bu değişimin kırsal alanlara yansıtacağı düşünülmüştür. Bu kapsamda tarım fazlasının sanayileşme, altyapı geliştirme ve kentsel ve kırsal nüfusa kaynak sağlamak için sermaye olarak kullanılması amaçlanmıştır. Tamamlayıcı bir planlama unsuru olarak görülen kırsal planlama; üretimi artırma, sosyal adalet ve insan refahı temelinde zenginliği yeniden dağıtmaya yönelik önlemlerle birlikte ulusal ekonomik kalkınmanın temel bir unsuru olarak görülmüştür. Kentsel-kırsal eşitsizlikleri azaltmak için teşvik edilen tamamlayıcı kırsal planlama tarımsal üretimi artırma arzusu, ekonomik açıdan dezavantajlı kırsal nüfusun yaşam standartlarında ve kalitesinde iyileştirmeler sağlamak gibi daha geniş hedeflerle şekillenmiştir. İnsani gelişme için kırsal planlamanın önemine vurgu yapıldığı dönemde, Hindistan nüfusunun çoğunluğunun kırsal, varlık yoksulu, geçimlik üretimle uğraşan ve feodal karakterli sosyal yapılar tarafından ezilen gruplarının üyelerini içerdiği kabul edilmiştir (Dandekar, 2016).

2.2.2 Türkiye’de kırsal planlama uygulamaları ve yaklaşımları

Türkiye’de kırsal planlama politikaları ve yaklaşımları planlı dönem öncesi, planlı dönem ve planlı dönem sonrası olmak üzere üç başlıkta incelenmektedir. Türkiye’de Cumhuriyet’in ilk yıllarından planlı döneme geçiş sürecine kadar, ilk evrede özel sektör, ikinci evrede devletçi girişim ağırlıklı ekonomi politikalarının izlenildiği temelde liberal piyasa ekonomisi esaslarına dayalı karma ekonomik model uygulanmıştır. Cumhuriyet’in ilk yıllarında, savaş sonrası dönemde kırsal alanlar kırsal halkın refahına odaklanan, tarım sektörü üzerinden gelişen politikalar bağlamında ele alınmıştır (Akyıldız ve Eroğlu, 2004). Bu dönemde, iktisat kongreleri düzenlenmiş, 442 Sayılı Köy Kanunu ve 4753 Sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gibi kanunlar yürürlüğe konulmuş ve köy enstitülerin açılmasına yönelik uygulamalar gerçekleştirilmiştir.

Devlet Planlama Teşkilatı’nın kurulmasını takiben 1963 yılı sonrası başlayan planlı dönemde ülke sorunlarının kalkınma planları ile çözme çabası gösterildiği görülmektedir (Yenigül, 2017) 1963 yılında birinci plan ile başlayan bu çaba beşer yıllık periyotlar halinde hazırlanan planlar ile devam etmiştir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’ndan başlayarak her plan döneminde kırsala özgü politikalar otaya konulmuştur (Karaköy, 2023). 1980’lerde dünya genelinde hâkim olan neoliberal politikaların etkisiyle hazırlanan kalkınma planlarının ekonomiyi etkin şekilde yönetme başarısının azaldığı görülmektedir. Planlar üretilse de plan-kamu yatırımı ilişkisi kurgulanamadığından, alınan kararların akamete uğradığı görülmektedir. Bu nedenle 2000’li yıllara kadar kalkınma planlarının daha çok özelleştirme ve serbestleştirme ile ekonomiye müdahale etme yöntemini benimsediği görülmektedir. 2000 sonrası dönemde, AB üyelik sürecinin gündeme gelmesiyle birçok alanda yasal ve yönetsel revizyonlara gidilmiş, kırsal kalkınma, yeni bir politika alanı olarak görülmüş ve iç ve dış desteklerin niteliğinde değişim, tarımsal desteklerde çeşitlenme ve bölgesel politikaların hayata geçirilmesinde kurumsal bir bakış açısı izlenmeye başlanmıştır (Karaköy, 2023).

Son dönemin başlangıcından günümüze kadar geçen süreçte kırsal kalkınma politikalarının etkin bir kurumsal yapılanmaya sahip olmadığı, kırsal kalkınma projelerinin bir bölgeyi tüm yönleri ile ele alırken aynı zamanda mekân boyutunu da bu sürece dâhil eden kırsal kalkınma yaklaşımlarının geliştirilemediği görülmektedir (Çelik, 2005). Kırsal planlama politikaları ve yaklaşımlarına ait detaylı dönemsel incelemelere alt başlıklar halinde yer verilmiştir.

2.2.2.1 Türkiye’de planlı dönem öncesi kırsal kalkınma politikaları ve uygulamaları

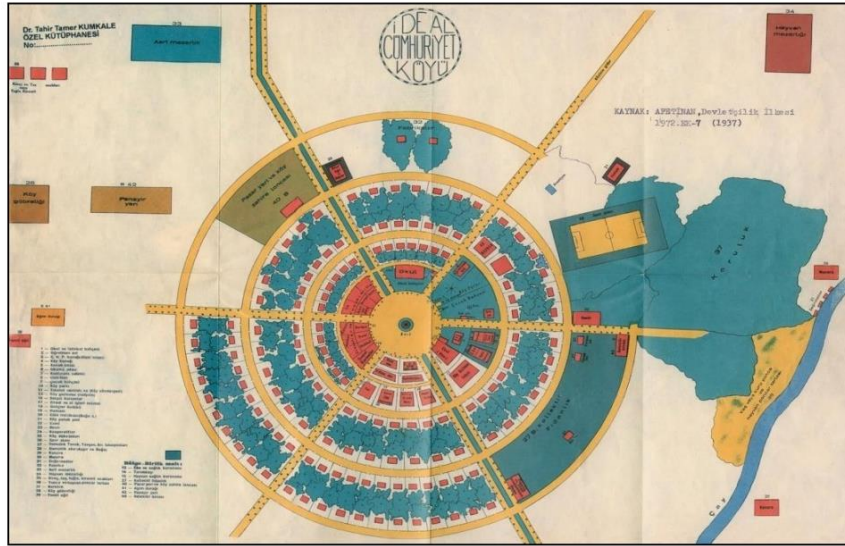
Türkiye’de kırsal alanın kalkınması ve kırsal yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik girişimler Erken Cumhuriyet Dönemi’ne kadar uzanmaktadır (Akşit, 2006). Cumhuriyet’in kurulduğu dönemde ülke nüfusunun yaklaşık %82’nin kırsal alanda yaşaması ülkenin o dönemde kırsal toplum niteliğine sahip olduğunun göstergesidir (Dik, 2014). Kırsal yapıya sahip olan Türkiye’de devlet ile toprak arasındaki ilişkinin düzenlenmesi, Osmanlı Dönemi’nden kalma olan köy iktisadi düzenindeki sömürü sisteminin çözülmesi, savaş sonrası dönemde zarar gören kırsal alanların imarı, halkın ulus devlet ile bütünleştirilmesi ve köy yönetimlerinin kendi otonomilerini kurması Cumhuriyet’in ilk yıllarında hükümetin temel ilgi alanlarını oluşturmuştur (Gülümser, 2009; Dik, 2014; Taşkan ve Görmüş, 2022).

Erken dönem cumhuriyetin ekonomi politikasının belirlendiği 1923 tarihli İzmir iktisat Kongresi’nde kırsal kalkınma ile ilgili kararlar alınmıştır. Bu kapsamda Osmanlı döneminden kalan bir uygulama olan Öşür vergisinin kaldırılması, tarımsal üretimin yerelleştirilmesi ve hayvancılığın geliştirilmesine yönelik kararlar alınmıştır (Dinler, 2001). Bu kongrenin akabinde 1924 yılında temeline en küçük kırsal yerleşim birimi olan köyü alan, aynı zamanda kasaba ve kentlerin de yönetsel ve toplumsal durumlarını belirleyen 442 sayılı Köy Kanunu yürürlüğe girmiştir (Çetin, 2010). Bu kanunla birlikte köylerin toplumsal ve hukuki konumları netleştirilmiş aynı zamanda odağında kırsal kalkınma olan iktisadi ve yönetsel araçlar ortaya konulmuştur (Taşkan ve Görmüş, 2022). Bu kapsamda erken adımlar olarak Atatürk tarafından geliştirilen İdeal Cumhuriyet Köyü Projesi’nde olduğu gibi köyler için çeşitli projeler geliştirilmiştir. İdeal Cumhuriyet Köyü Projesi’nin temel amacı Türkiye kırsalındaki aşiret, tarikat eksenli feodal yapının yok edilerek kalkınma ve aydınlanmanın tabandan başladığı, köylünün rahat koşullarda yaşadığı, merkezinde insan ve diğer canlıların konumlandığı çevreci ve çağdaş köyler yaratmaktır (Altaş, 2017). Işınsal yerleşim planına sahip projede merkezinden helezonik bir biçimde yayılan dört yay ve merkezden ışınsal şekilde yayılan altı bölümden oluşmaktadır (Şekil 2.3). Planda toplam 43 yapı bulunurken bu yapıların bir kısmını idari birimler oluşturmaktadır. Proje hayata geçirilebilseydi Köy Enstitüleri, Köy Eğitmen Kursları, Millet Mektepleri, Halk Evleri ve Halk Odalarının köylerde yer bulmasına zemin hazırlayacağı düşünülmektedir (Altaş, 2017).

1930’lu yıllarda erken Cumhuriyet döneminin batılılaşma çabalarının yansıması olarak kabul edilen Türk Kamu Yönetimi Sistemi oluşturulmuştur. Bu sistemin oluşturulmasıyla birlikte 1580 Sayılı Kanun uygulama girmiş, nüfusu 2000’i aşan yerleşimlerde kentsel alan yönetim birimleri olan belediyeler kurulmaya başlanmıştır (Çetin, 2010). Türkiye’de idari birimler ilçe

ve bucak iken yerel yönetimler il özel idareleri, belediyeler ve köyler olarak tanımlanmıştır. Köy idari birimine yönelik nüfus kriteri 422 Sayılı Köy Kanun'a uygun şekilde korunmuştur.

1929 krizi ve Osmanlı'ya ait dış borçlar nedeni ile liberal ekonomi modelini benimseyen Cumhuriyet zamanla zorunlu devletçilik sürecine girmiştir. Bu kapsamda atılan ilk adım 1933 yılında Sovyet plancıların desteği ile hazırlanan I. Beş Yıllık Sanayi Planı'nın oluşturulmasıdır. Planın oluşturulmasıyla birlikte Demiryolları, Devlet Sanayi Ofisi, Reji İdaresi ve Sümerbank kurularak devlet sektörü yaratılmaya çalışılmıştır (Bağır, 2022). 1936 yılında daha kapsamlı şekilde II. Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmıştır. Bu plan 100'den fazla fabrikanın kurulmasını öngörmüş, ithal ikameci sanayi anlayışını arttırmayı hedeflemiştir. Ancak bu plan II. Dünya Savaşı nedeniyle hedeflerini gerçekleştirememiştir. (Egeli, 2001).

Şekil 2.3: İdeal Cumhuriyet köyü planı (Altaş, 2017).

Sanayi planlarının oluşturulduğu dönemlerde 1935 tarihli 2762 sayılı Vakıflar Kanunu (Mülga), 1945 tarihli Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu (Mülga) ve 1961 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (II. Anayasa) kırsal kalkınma konusunda etkili politikalar üretilen uygulamaları içermektedir. 1935 tarihli Vakıflar Kanunu, vakıflara ait verimli toprakların üst sınıflara devredilmesine neden olduğu için kırsal kalkınmada olumsuz etki yaratmıştır (Gülümser, 2009). Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile büyük toprak sahiplerinin kırsal alandaki üstünlüğünün kırılması ve ekilmeyen toprakların topraksız veya az topraklı köylüye devredilmesi amaçlanmıştır (Gülçubuk, 1997). Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu büyük toprak sahipliği sorununa bir nebze çözüme ulaştırmış, vakıflara ait araziler kamulaştırılarak çiftçilere dağıtılmıştır (Gülümser, 2009). Kanunun uygulanmasıyla birlikte 433.117 farklı aileye arazi dağıtılmış, dağıtılan arazinin bir kısmı kamulaştırma yoluyla sağlanmıştır. Toprak reformunun

ilk uygulamalarından biri sayılabilecek kanun siyasi tartışmalara yol açarak Türkiye'nin çok partili sisteme geçişine yol açmıştır. 1970'li yıllara kadar birçok maddesi iptal edilen kanun kendine dar bir uygulama alanı bulmuştur (Tekelioğlu, 1983). Bu yıllarda en önemli kırsal kalkınma girişimi olan Köy Enstitüleri; 1940 yılında kabul edilen 3803 sayılı Köy Enstitüleri Yasasıyla kurulmaya başlanmıştır. Köylere öğretmen ve kırsal yaşamı destekleyecek meslek gruplarının yetiştirilmesi amacıyla, tarımı elverişli arazisi bulunan 21 köyde açılan enstitüler köyden gelen yetenekli çocukların eğitilmesine ve tekrar köylerine dönerek köydeki insanları eğitmesi sonucunda kırsal kalkınmaya dolayısı ile ülke kalkınmasına katkı sağlamışlardır. Ayrıca enstitüler, kadın ile erkek arasında var olan cinsiyete dayalı eşitsizliğin azaltılmasına, kız ve erkek öğrencilerin devlet eliyle ileri öğrenim olanağına kavuşmasına yardımcı olmuştur. Makro düzeyde toplumsal kalkınmayı ve ilerlemeyi hedefleyen önemli toplumsal kalkınma uygulaması olan köy enstitüleri aktif oldukları sınırlı süre içerisinde kollektifleşmiş ve siyasi idare tarafından benimsenmiştir (Kartal, 2014). Kalkınmanın sadece enstitülerin kurulduğu yerlerde değil, ülkenin tüm kesimlerine yayılmasına olanak tanınmıştır (Önen, 1993). Köylüyü yoksulluktan kurtaracak önder aydın tipini yetiştirmeye odaklanan bu kurumlar çok partili dönemde politik tartışmalar ve koordinasyonsuz politikalar sonucunda 1954 tarihinde 6234 Sayılı Yasa ile kapatılmıştır (Kartal, 2014; Yörür, 2008).

İkinci dünya savaşının etkilerinin tüm dünyada hissedildiği dönemde Türkiye'nin dış yardımlar alma süreci başlamış, ABD'nin Truman Doktrini (1947) ile başlayan süreç Marshall Planı (1948-1951) ile devam etmiştir. Bu yardımlar ile birlikte kırsal alanda modernleşme hareketleri başlamıştır (Oran, 2003; Gülümser, 2009). Marshall Planı ile Avrupa kapitalist sisteminin süreklilik koşullarına uygun şekilde Türkiye'nin yeniden yapılandırılması ve Avrupa ülkelerinin ham madde ve gıda ihtiyacının karşılanmasına yönelik kalkınma sürecinin finansmanına destek olunması amaçlanmaktadır. Bu süreç Türkiye'de sermaye birikim süreçlerinin gıda ve hammadde üretimine bağlanmasına neden olmuştur (Bingöl ve Meçik, 2021). Bu dönemde toprak reformuna yönelik tartışmalar siyasi gündemde yer almaya devam etmiştir. Tarım reformu konusu 1961 Anayasası'nın 37, 38 ve 52. maddelerinde yer alan ifadelerle tekrar gündeme gelmiş, bu kapsamda 10 yılda 7 tasarı hazırlanmış, ancak tasarıların hiçbiri yasalaşmamıştır (Tekelioğlu, 1983).

Toprak reformunun gerçekleştirilememesi, başarısız kırsal kalkınma uygulamaları, tarımda makineleşmenin artması, küçük köylülerin topraksızlaştırılması gibi süreçler köylülüğün çözülmesi gibi sosyal sorunlara neden olurken aynı zamanda köylerde işsizliği ve buna bağlı olarak da kırsal yoksulluğu arttırmıştır (Akşit, 1988; Taşkan ve Görmüş 2022). Ekonomik

durumdaki bu değişim üretimde bulunan geleneksel aile yapısını etkilemiş ve kırdan kente doğru orantısız göç hareketleri ivme kazanmaya başlamıştır (Yılmaz ve Çiftçi, 2011; Taşkan ve Görmüş, 2022). Dünyada çoğu ülkede olduğu gibi Türkiye’de de 1940-1960 arasında tarımsal ürünlerin satılması ve elde edilen gelirle sanayileşme anlayışına odaklanan ithal ikameci ekonomik modele uygun kırsal kalkınma modeli uygulanmaya devam edilmiştir. Bu model, tarımda makineleşme, verimliliğe odaklanma ve tarımsal üretim alanlarının artırılması gibi çalışmaların yoğunlaşmasına neden olmuştur (Furat, 2013). Bu çalışmalar kapitalist çiftliklerin oluşmasına, toprak yoğunlaşmasına ve köylülüğün farklılaşmasına yol açmıştır.

1960-1970 arası dönemde, çok partili döneme geçiş ile birlikte kırsal nüfusun önemli bir seçmen sayısına sahip olması bu dönemde kırsal kesimde yaşayanlara yönelik hükümetin uyguladığı popülist politikalar, ithal ikameci birikim modeli çerçevesinde uygulanmaya devam etmiştir. 1960’lı yılların sonlarına doğru toprak reformu konusu ekonomik ve sosyal amaçları da kapsayan tarım reformu kavramı ile hükümet programlarında yer almaya başlamıştır. Tarım reformu ile topraksız köylü toprak sahibi yapılarak gelirini arttırmak ve çiftçinin toprakla bağını mülkiyet üzerinden düzenlemek ve eşit olmayan gelir dağılımını sosyal adalet ilkesine paralel ayarlamak amaçlanmıştır (Geray, 1966; Bakırcı, 2007).

2.2.2.2 Türkiye’de Planlı Dönemde (1963-2011) kırsal kalkınma politikaları ve uygulamaları

Ülkemizde 1960’ yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulana kadarki süreçte tam anlamıyla planlı bir kalkınma sürecinden bahsetmek zordur. Bu sürecin başlangıcı ekonomik, sosyal ve kültürel dönüşümü demokratik yollarla kalkınma temelinde yönlendirmek amacıyla DPT tarafından hazırlanan beş yıllık kalkınma planları ile olmuştur (Tütengil, 1975; Bakırcı 2007). Türkiye’nin bütünü içerisinde kırsal alan sorunlarına da değinen bu planlar kırsal kalkınma için önemli adımlar arasında görölmektedir (Tütengil, 1975).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi (1963-1967): Toplum Kalkınması: Planda Türkiye’de her ne kadar sanayileşme eğilimleri başlamış olsa da tarımın milli gelirdeki payının hala yüksek (%40) olduğu vurgulanarak, tarım reformunun gerekliliği üzerinde durulmuştur (Elibol, 2019). Bu kapsamda planın genel ilkeleri kırdan kente göç hareketleri ve topraksızlaşan köylü ile toprak sahipleri arasındaki gelir eşitsizliğinin neden olduğu tarımsal iş gücü azalmasının önlenmesi, kentlerdeki yığılmalara çözüm üretmek için kırsal alanda tarım dışı faaliyetlerin geliştirilmesi ve kırsal refahı arttırmak olarak belirlenmiştir. Önceki dönemlerde kırsal kalkınma çabalarının istenilen sonuca ulaşmadığı belirtilen planda, kurumlar arası iş birliği eksikliği ve çalışmaların bütüncül bir bakış açısı ile yönetilmediğinin altı çizilmiştir

(Devlet Planlama Teşkilatı, 1963). Kalkınmaya yönelik tüm çabanın devlet eli ile yürütülmesi, kalkınmanın önündeki en önemli engel olarak görülmüştür (Kayıkçı, 2009; Kaldırım, 2012). Bu durumun aşılması için Birleşmiş Milletler tarafından 1955 yılında tanımlanan ve ülkemiz plancılarının da etkilendiği toplum kalkınması yaklaşımının izleri bu planda görülmektedir. BM'nin “küçük toplulukların ekonomik toplumsal ve kültürel koşullarına yönelik iyileştirmelerin yapılmasında halkın çabaları ile devlet çabasının birleştirilmesi ve bu toplulukların ülke bütününe kaynaştırılması yoluyla ülke kalkınmasının sağlanması süreci” olarak tanımladığı toplum kalkınması (Tütengil, 1975) DPT tarafından hazırlanan birinci beş yıllık kalkınma planı ile ülke gündeminde yer almıştır (Kayıkçı, 2009). Geray'a (1966) ve toplum kalkınması yaklaşımını benimseyen planda bu yaklaşım kırsal kalkınma ile eş tutulmuştur (Tütengil, 1975). Bu durum toplum kalkınmasının yalnızca kırsal kalkınmada kullanılacak bir yaklaşım olarak algılanmasına yol açmıştır (Geray, 1966; Tütengil, 1975). Tütengil (1975) tarafından planlı dönem köycülüğü olarak tanımlanan yeni yaklaşımının temelini oluşturan toplum kalkınması yaklaşımının benimsenmesi kırsal alanlara çeşitli hizmetlerin götürülmesi, dernek ve kooperatif gibi teşkilatların kurulması ve idare ile iş birliğinin sağlanmasını hedefleyen, katılımcı temelli bir kalkınma yönteminin ortaya konulmasına neden olmuştur (Tütengil, 1975). Planda toplum kalkınmasının pilot bölgeler seçilerek uygulamaya geçirileceği ve tüm köylere yaygınlaştırılacağı ifade edilmiştir (Kayıkçı, 2009). Küçük ve dağınık olan köy yerleşmelerinde hizmet götürülmede yaşanan sorunlara yönelik çözüm önerisi olarak köyün yerleşim ve yapısına uygun hizmet politikaların tasarlanması üzerinde durulmuştur (Elibol, 2019). Bu kapsamda 1963-1965 yılları arasında “Örnek Köy” modeli geliştirilmiştir. Bu modelin amacı belirli bir özelliği olan köylere hizmet götürülerek çevre köylere örnek teşkil edecek şekilde kalkındırılması ve civar köylerin bu hizmetlerden yararlanmasına olanak tanımaktır (Çelik, 2005). Modelin ortaya çıktığı dönemde uygulamaları görülsede sosyoekonomik dönüşümden çok fiziksel dönüşüme odaklanması, merkezden kurgulanıyor oluşu ve katılımı göz ardı etmesi nedeni ile eleştirilmiştir (Çelik, 2005; Haydari, 2020)

Genel olarak değerlendirme yapıldığında bu dönemde kalkınma söylemlerinde hâkim olan toplum kalkınması ve örnek köy modeli yaklaşımları ile kırsal alanlara hizmet sunumun iyileştirilmesi, sosyal ve fiziki imkânların geliştirilmesine odaklanıldığı görülmektedir (Haydari, 2020).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1968-1972): Toplum kalkınması: Türkiye'nin tarım ekonomisinden giderek sanayi ekonomisine kaymaya başladığı bu dönemde, plan her ne

kadar sanayi temelli gelişim fikrine odaklanıyor olsa da nüfusun büyük çoğunluğunun hala kırsalda yaşadığı, ekonominin o dönemde ağırlıklı olarak tarım sektörüne bağlı olduğu ve büyümenin tarımsal üretimden etkilendiği göz ardı edilmeden hazırlanmıştır. Bu nedenle planda kırsal alanda yaşayanların refahını arttırmak ve artan gelirden pay almalarını sağlamak amacıyla kırsalda tarım dışı sektörlerin geliştirilmesi ve kullanılmayan tarımsal kapasitenin artırılması önemli görülmüştür (Elibol, 2019). Bu bakış açısını destekleyen ve tarımsal verimliliğinin artırılmasını hedefleyen Toprak ve Tarım Reformu Ön Tedbirler Kanunu da bu plan döneminde kabul edilmiştir.

Bu planda, ilk planda yer alan “toplum kalkınması” kavramı terk edilmiş gibi görülse de bu kavramın yerine kullanılan “küçük toplum birimlerinde teşebbüs gücünün geliştirmesi” kavramı ile benzer bir yaklaşımın sürdürüldüğü görülmektedir. Bu kapsamda halkın örgütlenmesi, eğitilmesi ve planlama süreçlerine katılımının sağlanmasının önemine yer verilerek ilk planla benzer öngörü ve eylemlere yer verilmiştir (Tütengil, 1975; Keleş ve Mengi, 2022).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1973-1977): Merkez Köy Modeli: Plan döneminde nüfusun kentsel alanlarda yoğunlaşmasının sonucu olarak kırsal nüfusun toplam nüfus içindeki payının azaldığı bilinmektedir. Bu demografik değişim süreci plana kentsel ve kırsal kalkınmanın ayrı başlıklar ile ele alınması şeklinde yansımıştır. Bu kapsamda köyler planda belirli sosyal ilişkilere sahip, temel ekonomik faaliyetin tarımsal üretim olduğu, nüfusu 10.000’den az olan belirli sınırlara sahip yerler olarak tanımlanmıştır (Elibol, 2019).

Bir önceki plana benzer şekilde daha çok sanayi temelli kalkınmaya odaklanan bu planın kırsal kalkınmaya yönelik hedefleri sanayi temelli büyümenin, köy yaşamına yansımaları için gerekli önemlerin alınması, tarım ve toprak reformu, tarımsal üretimin artırılması, kooperatifleşme, pazarlama ve kredi kolaylıklarının sağlanmasıdır (Keleş ve Mengi, 2022). Bu hedefler doğrultusunda planda, ikinci beş yıllık kalkınma planında olduğu gibi “Toprak ve Tarım Reformunun” yapılması amaçlanmış, ancak gerçekleştirilememiştir (Tütengil, 1975).

Kırsal kalkınmanın önündeki en büyük engel, planda çok sayıda ve dağınık olan kırsal yerleşimlere hizmet götürme zorluğu olduğu olarak tanımlanmıştır (Kayıkçı, 2009). Bu tanımlamayı destekleyecek şekilde planda Tütengil’in (1975) de belirttiği üzere toplum kalkınması anlayışı da yalnızca köye götürülecek hizmetler de halk katkısından yararlanma ile sınırlı kalmış (Tütengil, 1975), planın ana odaklarından biri hizmet sunumunda yaşanan güçlüklerin azaltılması olmuştur. Bu kapsamda Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda

köylerdeki yerel yönetimleri aktif hale getirilmesi ve kırsal alandaki gereksinimleri karşılayacak şekilde geliştirilmesi kırsal kalkınmanın sağlanmasında önemli bir adım olarak görülmüştür. Bu noktada planda kırsal alanlardaki sorunların çözümünde düzenleyici bir ataç olarak “Merkez Köy” yaklaşımı sunulmuştur (Keleş ve Mengi, 2022).

“Merkez Köy” yaklaşımının temelinde, sosyal ve kültürel hizmetlerin daha düşük maliyet ile sunulacağı merkez bir köyün belirlenmesi ve hizmetlerin bu merkezlerde toplanarak çevre köylere sunumu vardır. Bu dönemde merkez köylerin belirlenmesine yönelik adımlar atılmış olsa da hizmet sunumuna odaklanan yaklaşım ekonomik boyutu ihmal etmesi nedeni ile eleştirilmiş ve siyasi iktidarsızlık nedeni ile uygulamaya alınamamıştır (Çakı, 1983). Buna ek olarak planda kırsal planlamada eşgüdüm, zamanlama ve kaynak bulma konusunda yaşanan güçlüklerinin aşılması amacıyla “İl Mahalli Planlaması” adıyla iller düzeyinde planlama çalışmaları yapılmasına yönelik öneri bulunmaktadır (Keleş ve Mengi, 2022). Planda yer bulan her iki öneri yerelleşmeye yönelik bir kırsal kalkınma anlayışının varlığını işaret etmektedir.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1979-1983): Köykent Modeli: DBYKP hazırlanırken sanayi toplumuna sağlıklı bir geçişin köylünün katkısı ile yapılabileceği varsayımından yola çıkılmıştır (Keleş ve Mengi, 2022). Bu kapsamda kırsal kalkınma olanaklarını arttırmak, köylülerin üretim gücü ve gelirini arttırmak, kırsal alanda yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla tarım ve toprak reformlarının hayata geçirilmesi, kooperatifçiliğin geliştirilmesi, devlet eliyle köylüye yönelik desteklerin verilmesi ve köy kent modelinin uygulanması amaçlanmıştır. Plana göre kırsal alanlarda bulunan yerleşmeler arasında ticaret, eğitim, sağlık gibi temel hizmetlerin bulunduğu üst düzey kırsal yerleşmeler ve köyler gibi çeşitli kademelere sahip bir yapı bulunmaktadır. Bu yapılanmada üst düzey kırsal yerleşim sayısının yetersizliği, kırsal yerleşmelerin ve köylerin dağınık dokuya sahip olması, hizmet sunumunu zorlaştırmakta, gelişime yönelik yatırımların verimliliğini azaltmaktadır (Devlet Planlama Teşkilatı, 1979). Tespit edilen sorunun çözümünde ekonomik ve sosyal çözümlere odaklanan kırsal politikaların mekânsal olarak uygulama aracı olan “Köykent” modeli sunulmuştur. Köykent modeli merkez köy anlayışı ile varılmak istenilen hedefleri kapsarken aynı zamanda kırdan kente göçün durdurulması gibi ek amaçları da kapsamaktadır (Çakı, 1983).

Türkiye’de köykent modeli ilk olarak Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1969 yılı seçim bildirgesinde yer bulmuş, daha sonra 1977 yılında hükümet planında ve DBYKP’ da yer almıştır (Doğan, 2023). Bir kırsal kalkınma modeli olarak dönemin Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı tarafından uygulanması planlanan köykent modelinin amacı kent ile köy arasında

yeni bir ölçeekte planlanan köykentler aracılığıyla birden fazla sayıdaki köyün olanaklarının birleştirilmesi ve ortak hizmetlerin belirlenen merkezlerden verilmesini sağlamaktır. Bu özellikleri ile köykentlerden yerleşim merkezi değil daha çok bir alt yapı ve hizmet merkezi niteliği taşınması beklenmiş, merkezlerde tam örgütlü sağlık merkezi, halk eğitim ve haberleşme merkezleri, tarımsal makine parkları ve onarım atölyeleri, kooperatif birlikleri gibi ortak hizmetlerin yer alması öngörülmüştür. Köykentlerde bu hizmetler geliştirilirken köylerde yer alan özelliklerin korunması ancak tüm köylerin ortak hizmetlerden yararlanması için üst düzey ve çok yönlü kuruluşların köykentlerde toplanması hedeflenmiştir (Doğan, 2023) Modelin tartışıldığı dönemde yapılan tespitlere göre ülke genelinde 4500 civarında köykent oluşturulabileceği ortaya çıkmıştır (Çakı, 1983).

Ülkemizde ilk köykent uygulamaları 1978-1979 yıllarında Bolu ve Van'da hayata geçirilmiştir. Bolu ili Mudurnu ilçesinde Orman Bakanlığı tarafından uygulanan proje kapsamında geçim kaynağı ormancılık faaliyetlerine dayalı 16 köy, merkez köy Taşkesti olacak şekilde tanımlanmıştır. Bu kapsamda Taşkesti Köyü'ne entegre kereste tesisi ve kalkınma kooperatifi kurulmuştur. Diğer bir uygulama ise Van ili Özalp ilçesinde, Köy işleri ve Kooperatifler Bakanlığı tarafından uygulanan projedir. Bu proje kapsamında Dorutay köyü ve çevresindeki 13 köyü kapsayan "Özalp Köykentler Demetleri Düzeni Projesi" uygulanmış ve sulama kooperatifleri kurulmuştur (Çolakoğlu, 2007; Güler ve diğ., 2014). Her iki proje de Orman Bakanlığı ile Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı'nın eşgüdümünden yoksun çalışması ve iktidar değişikliği gibi politik faktörlerden dolayı başarısızlık ile sonuçlanmıştır. Taşkesti uygulamasında temel altyapı ve sosyal hizmetler konusunda ilerleme sağlanmış, besi tavukçuluğu, yem fabrikası gibi projeler hayata geçirilmiş olsa da uygulama yarım bırakılmıştır. Özalp'teki proje ise gönüllü katılımın yeter düzeyde olmayışı nedeni ile istenilen etkiye ulaşamamış, proje hükümet değişikliği ile yarıda bırakılmıştır (Çolakoğlu, 2007). Tüm bu çalışmaların ardından 20 yıl sonra 57. Hükümet Dönemi'nde Dünya Bankası desteği ile Başbakanlık tarafından hazırlanan 23 köykent projesinin (Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Batman, Bolu, Düzce, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, İzmir, İçel, Kastamonu, Kayseri, Muş, Niğde, Nevşehir, Osmaniye, Rize, Samsun, Siirt, Şanlıurfa ve Van) hayata geçirilmesi konusu gündeme gelmiştir, ancak uygulamalar politik nedenler ile gerçekleştirilmemiştir. 2000 yılına gelindiğinde 57. Hükümet tarafından geliştirilen son köykent projesi Ordu ili Mesudiye ilçesine bağlı 9 köyde uygulamaya konulmuştur. Proje kapsamında, köykent sınırları içerisinde kadastro çalışmaları yapılmış, köy kalkınma kooperatifleri ve orman ürünleri tesisi kurulmuş, sağlık merkezi, ilkokul, futbol sahası, köy konakları ve çocuk parkları gibi üst yapı hizmetleri

yapılmıştır. 2002 yılında merkezi hükümetin değişimi ile birlikte bu proje de rafa kaldırılmıştır (Yıldız, 2009).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1985-1989): Öncelikli yöreleri kalkındırma ve Entegre Kırsal Kalkınma Projeleri: Planda kırsal alana yönelik hedefler, kırsal alana götürülen hizmetler başlığında değerlendirilmiş, köy ve kent arasında alt yapı ve yaşam ölçümleri bakımından görülen eşitsizliklerin giderilmesi öngörülmüştür. Bu kapsamda planda köylünün refahını yükseltmek ve yaşamakta olduğu yerde kalkınmasını sağlamak amaçlanmıştır (Keleş ve Mengi, 2022). Geri kalmış bölgelerin gelişimini bölgesel gelişme anlayışı ile ele alan “öncelikli yörelerin kalkındırılması” anlayışının hâkim olduğu planda başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere çeşitli bölgelerde hizmet ve yatırımların merkez köy ve kasabalara ulaştırılmasını hedefleyen “entegre kırsal kalkınma projeleri” çözüm aracı olarak sunulmuştur (Yeşilbaş, 2011; Çelik, 2005). Bu projeler ile bölgesel eşitsizliğin asgari düzeye indirilmesi ve tarım topraklarının mülkiyet kaynaklı sorunlarının çözülmesi ve tarımsal arazilerin miras yolu ile bölünmesinin engellenmesi hedeflenmiştir. Ancak eşitsizliklerin giderilmesine yönelik öngörüler hedeflenen oranda gerçekleştirilememiş ve miras hukukunda istenilen düzenlemeler yapılamamıştır (Çelik, 2005).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1990-1994) : Entegre Kırsal Kalkınma Projeleri: Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın kırsal kalkınmaya bakışı önceki plan gibi, “Bölgesel ve Yöresel Gelişme” başlığı altında yer bulmuş bu kapsamda kırsal refahın artırılması ve kırsal kent arasındaki eşitsizliklerin giderilmesi yönündeki çalışmaları teşvik edilmiştir (Yeşilbaş, 2011). Planda kamu hizmetlerinin ve yatırımlarının öncelikli yöreler yararına kullanılması ve desteklerin merkez köy ve kasabalara yönlendirilmesinin destekleneceği belirtilmiştir (Keleş ve Mengi, 2022).

Planda kırsal kalkınmanın sağlanması ve bölgeler arasındaki eşitsizliğin giderilmesi için, öncelikli yörelerde madencilik ve imalat sektörlerine dayalı sanayilerin kurulmasında devletçe öncelik yapılması, bölge ve alt bölge ölçeklerinde planların hazırlanması, yatırımların merkez kasaba ve köylere yönlendirilmesi, kırsal alanda tarım dışı faaliyetlerin teşviki, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve kırsal alana hizmet götüren kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlandığı entegre kırsal kalkınma projelerin hayata geçirilmesi hedeflenmiştir. (Çelik, 2005; Keleş ve Mengi, 2022). Planda, kırsal alana hizmet götürme zorluğunun aşılmasına yönelik yer alan diğer hedefler ise, yerel hizmetlerin yerinden karşılanması ve kırsal alanda hizmet verimliliğinin artırılması için ilçe özel idarelerinin

kurulması, köy yönetimlerinin güçlendirilmesi ve yerel yönetimlerin kendi içindeki gelir payının artırılmasıdır (Yeşilbaş, 2011).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1996-2000): Entegre Kırsal Kalkınma Projeleri: Keleş ve Mengi'ye (2022) göre Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı kırsal alan kalkınması ve politikaları yönünden en yetersiz olan plandır. Köylerin dağınık yerleşiminin, mali ve yönetsel yetersizliklerinin hizmet sunumunu engellediğini belirten plan, temel yapısal değişikliklerin gerekliliğine vurgu yapmıştır (Keleş ve Mengi, 2022). Planın öncelikli hedefleri arasında, sürdürülebilir büyümeyi devamlı hale getirmek, üretim normlarındaki değişimle beraber ortaya çıkan bilgi toplumuna ulaşmak için sosyal ve ekonomik alanda, yerel yönetim sisteminde yapısal değişikliklere yer vermek bulunmaktadır. Planda yerel yönetimler için yeniden-organizasyon yapılmasının altı çizilerek kamu yönetimi reformu ön görülmüştür (Yeşilbaş, 2011). Bu kapsamda planda, üç yerel yönetim türü arasında (il, ilçe köy) kademeli bir yapı oluşturulması ve ilçelerde ilçe özel yönetim birimlerinin oluşturulması gerekliliğinden söz edilmiştir (Keleş ve Mengi, 2022).

Planda tarımın milli gelirdeki payının %15'lere düştüğü ve tarımsal ekonominin giderek zayıfladığı belirtilmiştir. Bunun nedenini arazi kullanım planlarının yapılmamış olması, tarım arazilerinin amaç dışı kullanımının artması ve miras yoluyla bölünmesi buna bağlı olarak küçük işletme sayısının artışına bağlanmıştır. Plan döneminde, bölgesel eşitsizliğin azaltılması için bölgesel gelişme projelerinin hazırlanması, Su ve Toprak Yasası'nın çıkarılması, tarım arazilerinin amaç dışı kullanımının engellenmesi, kırsal alandaki yerleşim planlamasında merkez köyün araç olarak kullanılması, tarım reformu ve arazi toplulaştırma çalışmalarına devam edilmesi planlanmıştır (Devlet Planlama Teşkilatı, 1995). Ancak Toprak ve Su Yasası çıkarılamamış, tarım reformu gerçekleştirilememiş ve arazi toplulaştırma çalışmalarından beklenen verim alınamamıştır (Çelik, 2005).

Plan döneminde Bingöl-Muş, Ordu- Giresun ve Yozgat bölgelerinde yeni istihdam alanlarının yaratılması, kırsal yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve kırsal refahın artırılmasına odaklanan kırsal kalkınma projeleri uygulanmaya başlamıştır (Haydari, 2020; Keleş ve Mengi, 2022).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (2001-2005) : Kırsal kalkınma: “Kırsal kalkınma” kavramının ilk kez doğrudan yer aldığı planda bölgesel gelişme ve kırsal kalkınmaya yönelik hedefler ayrı başlıklarda ele alınmıştır. Planının bölgesel gelişme hedef ve politikaları arasında bölgesel eşitsizliğin azaltılması, geri kalmış bölgelerde yaşayan nüfusun refahının artırılması, bölge planlamasına ağırlık verilmesi ve AB bölgesel politikalarına uyum sağlanması

yer almaktadır (Çelik, 2005). Plan döneminde Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkilerine odaklanan çalışmalar daha sık gündeme gelmeye başlamış, planda Avrupa Birliği ile bütünleşme çerçevesinin üzerinde durularak planın bu hedefler ile eş güdüm içinde olmasına özen gösterilmiştir. Bu kapsamda plana ek olarak AB üyelik hedefi doğrultusunda “AB Üyelik Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu” (2003) hazırlanmıştır (Haydari, 2020).

Plan döneminde hazırlanan bir başka rapor ise “Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu” dur. Bu raporda kırsal alan ve kırsal kalkınma kavramları açıklanarak, kırsal alanda yaşanan sorunlar, mevcut kırsal kalkınma projelerinde yer alan aktörler ve aktörlerin görevleri tanımlanarak Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın kırsal alanlarla ilişki kısmı için yol gösterici olması hedeflenmiştir (Kaldırım, 2012).

Planda kırsal kalkınmanın bağımsız olarak ele alındığı “Kırsala Yönelik Amaçlar İlkeler ve Politikalar” başlığında ise “sürdürülebilir gelişme” çerçevesinde, kırsal alandaki sorunların çözümü için yerel potansiyelin artırılması ve turizm, hayvancılık, el sanatları vb. faaliyetlerin desteklenmesi, ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve gelirin artırılması, alt yapı hizmetlerinin artırılması, her düzeyde etkili örgütlenme ve katılımcılığın sağlanması gibi önlemlerin üzerinde durulmuştur (Yeşilbaş, 2011; Keleş ve Mengi, 2022). Ayrıca planda bir önceki plan döneminde uygulaması başlatılan kırsal kalkınma projelerinin sonuç ve sorunlarına yer verilmiş, bu çabalara rağmen hizmet sunumu, eğitim ve yönetsel yapı gibi eksikliklerin hala giderilmediğinin de altı çizilmiştir (Kaldırım, 2012). Uygulanan projelere ek olarak Sivas, Erzincan, Gümüşhane ve Bayburt bölgelerinde kırsal kalkınma projelerinin hazırlık çalışmalarına başlandığından bahsedilmiştir (Keleş ve Mengi, 2022).

Önceki planlarda merkez köy veya köykent olarak tanımlanan hizmet modelleri bu planda “cazibe merkezlerinin oluşturulması” olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda, parçalı köylerin toplulaştırılması, yerleşimi elverişsiz olan köylerin uygun alanlara taşınması ve bu alanlara yönelik imar planları ve alt yapı çalışmalarının hazırlanması ön görülmüştür (Yeşilbaş, 2011). Tarımsal alanlar ile ilgili olarak ise daha önceki planlarda da değinilen arazi toplulaştırılması, arazi kullanım planlarının hazırlanması ve Arazi Kullanımı ve Toprak Kanunu'nun çıkarılması belirlenen hedefler arasında yer almıştır (Devlet Planlama Teşkilatı, 2000).

Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi I (UKKS-I) (2007-2013)

AB'ye üyelik süreci ve tarımsal yapıdaki dönüşümün kırsalda yarattığı uyum sorunlarını çözmek ve kırsal kalkınma proje ve faaliyetlerine çerçeve oluşturmak amacıyla 2006 yılında DPT tarafından hazırlanan Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, yine aynı yıl hazırlanması ön

görülen Ulusal Kırsal Kalkınma Planı'na esas teşkil etmek amacıyla hazırlanıp yürürlüğe girmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2008).

Strateji belgesinin giriş bölümünde, “Kırsal alanların ihtiva ettiği kültürel, sosyal, demografik, ekonomik, çevresel ve mekânsal çeşitliliğin zaman içinde değişen koşullarla birlikte yeni anlamlar kazanması kesin bir kırsal alan tanımı yapılmasını güçleştirmektedir. Nitekim ülkeler kendi idari yapılarını da dikkate alarak kendilerine özgü kırsal alan tanımı yapmakta, hatta farklı amaçlarla gerçekleştirilen çalışmalarda farklı kırsal alan tanımları kullanılabilmektedir. Benzer şekilde; ülkemizde de hukuki düzenlemelerde ve farklı amaçlarla gerçekleştirilen istatistiki çalışmalarda kırsal alan farklı yaklaşımlarla, bazı durumlarda kırsal alan tanımı yapılmaksızın değerlendirilmektedir” ifadesi belgenin yayınlandığı dönemde kırsal alanın tanımsızlığına dikkat çekmektedir. Bu kapsamda belgede gerek duyulması halinde kırsal alan tanımı güncelleneceği belirtilmektedir. Her ne kadar yeni bir güncelleme yapılmasına yönelik değerlendirmeler bulunuyor olsa da plan kapsamında kırsal yerleşimler TÜİK tarafından yapılan tanımlamaya uygun olarak “nüfusu 20 binden düşük il ve ilçe merkezleri ile beldeler ve köyler” olarak tanımlanmaktadır (Devlet Planlama Teşkilatı, 2008). Belgedeki bir diğer tanımlama ise “kırsal alanda, sürdürülebilir doğal kaynak kullanımını esas alarak, bir taraftan kırsal kesimin gelir düzeyinin ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi yoluyla gelişmişlik farklarının azaltılması amacına yönelik, diğer taraftan çevresel ve kültürel değerlerin korunmasını ve geliştirilmesini gözetken, yerelde farklılaşan sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri, ihtiyaçları, potansiyelleri ve dinamikleri dikkate alarak çok sektörlü yaklaşımla planlanan faaliyetler bütünü” olarak tanımlanan kırsal kalkınma kavramına aittir. Bu tanımlamayı esas alarak belirlenen amaçlar ise, kırsal alanda yerel potansiyelin ve kaynakların değerlendirilmesi, doğal ve kültürel varlıkların korunması esas alınarak, kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kullanılması ve bu kapsamda kamu hizmet ve desteklerinin toplum yararına sunulmasıdır” (Devlet Planlama Teşkilatı, 2008).

Kırsal kalkınmada yerleşme (mekânsal duyarlılık), iş birliği ve katılımcılık, sürdürülebilirlik, kaynak kullanımında etkinlik, sosyal içermeye ve etkin izleme gibi temel ilkeleri benimseyen belgede bu ilkeler doğrultusunda Çizelge 2.2’de detaylı olarak verilen kırsal kalkınma ekonomik gelişme, yerellik ve koruma gibi vurguların ön plana çıktığı dört stratejik amaç ve bu amaçlara yönelik on bir öncelik belirlenmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2008).

Çizelge 2.2: UKKS-I Kırsal kalkınmada stratejik amaçlar ve öncelikler (Devlet Planlama Teşkilatı, 2008).

STRATEJİK AMAÇ	ÖNCELİKLER
S.1. Ekonominin geliştirilmesi ve iş imkânlarının artırılması	1. Tarım ve Gıda Sektörlerinin Rekabetçi Yapıya Kavuşturulması 2. Kırsal Ekonominin Çeşitlendirilmesi
S.2. İnsan kaynaklarının, örgütlenme düzeyinin ve yerel kalkınma kapasitesinin geliştirilmesi,	1. Eğitim ve Sağlık Hizmetlerinin Geliştirilmesi 2. Yoksullukla Mücadele ve Dezavantajlı Grupların İstihdamının Artırılması 3. Yerel Kalkınma Kapasitesinin Güçlendirilmesi
S.3. Kırsal alan fiziki altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi ve yaşam kalitesinin artırılması,	1. Kırsal Altyapının Geliştirilmesi 2. Kırsal Yerleşimlerin Geliştirilmesi ve Korunması
S.4. Kırsal çevrenin korunması ve geliştirilmesi	1.Çevreci Tarım Uygulamalarının Geliştirilmesi 2.Orman Ekosistemlerinin Korunması ve Orman Kaynaklarının 3. Sürdürülebilir Kullanımının Sağlanması 4. Korunan Alanların Yönetimi ve Geliştirilmesi

Dokuzuncu Kalkınma Planı Dönemi (2007-2013) ve KÖYDES: Planda kırsal kalkınma ve tarımsal üretime ilişkin yeterli değerlendirme ve politika önerileri geliştirilmediği görülmektedir (Keleş ve Mengi, 2022). Daha çok AB üyeliğine yönelik çabalara odaklanan politikaların geliştirildiği bu dönemde kalkınma planı da AB politikalarına uyumlu hale getirilerek yedi yıllık hazırlanmıştır (Bakırcı, 2007).

Planda tarımsal üretim konusunun da daha çok gelişmeye odaklanan önlemler dâhilinde ele alındığı görülmektedir. Bu kapsamda tarımsal verimliliğin artırılması için, “arazi toplulaştırma çalışmalarının hızlandırılması, üretici örgütlenmelerinin güçlendirilmesi, eğitim ve yayım faaliyetlerinin etkinleştirilmesi” konularına öncelik verilmesi hususlarına değinilmiştir (Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2006).

Planda kırsal yerleşme birimlerinin yapısına yönelik yeni bir değerlendirmeye rastlanmazken, 2005 ve 2006 yılları arasında uygulanan “Köylerin Altyapısını Destekleme Projesinin” uygulanmasına değinilmiş, bu projelerin yürütülmesinde köylerin dağınık yerleşmelerinin fiziki ve sosyal alt yapı hizmetlerinin sunumunda sorun yarattığına değinilmiştir (Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2006). Bu kapsamda başta il özel idareleri ve yerel birlikler olan köylere hizmet götürme birliklerinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir (Keleş ve Mengi, 2022).

Planda bahsi geçen KÖYDES projesi, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün kapatılması ve 5355 Sayılı Yasayla birlikte köylere hizmet götürme birliklerinin kurulmasının ardından, vali ve kaymakamların önderliğinde, il özel idareleri ve köylere hizmet götürme birliklerinin ortak çalışmasına dayanan köylerdeki sorunların yerel olanakların en verimli şekilde kullanılarak

özölmesini amaçlayan projedir. 2005 yılında uygulanmasına başlanılan projenin ana odağı, susuz ve suyu yetersiz köylere içme suyunun temini ve ulaşım alt yapısının güçlendirilmesidir. Projenin temel ilkesi hizmet sunumu ve karar alma sürecinin en yakın birimde gerçekleştirilmesidir (Yeşilbaş, 2011). Yeşilbaş’a (2011) göre KÖYDES kapsamında Köy Hizmetleri döneminden daha verimli bir hizmet sunumu gerçekleştirilmiştir.

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın “Kırsal Kesimde Kalkınmanın Sağlanması” başlıklı bölümünde 2006 yılında çıkarılan ulusal kırsal kalkınma stratejisine atıfta bulunulmuş ve bu strateji belgesi doğrultusunda “Kırsal Kalkınma Planının” hazırlanarak yürürlüğe geçirilmesi öngörülmüştür.

2.2.2.3 Türkiye’de Planlı Dönem sonrası kırsal kalkınma politikaları ve uygulamalar

1960 yılında kurulan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) 2011 yılında kapatılmasıyla birlikte, kırsal kalkınma planları ve politikalarının Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı gibi çeşitli kurumlar tarafından yürütülmesi bu alanda etkin bir kurumsal yapılanmaya sahip olunamadığını göstermektedir. Değişen kurumsal çerçeve yetki devrinin sıkça görüldüğü bu dönemde hazırlanan plan ve politika belgelerine aşağıda yer verilmiştir.

Kırsal Kalkınma Planı (2010–2013): Kırsal Kalkınma Stratejisi (2007–2013) ve Dokuzuncu Kalkınma Planı’nı doğrultusunda hazırlanan I. Kırsal Kalkınma Planı’nın temel amacı “kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınmasını sağlamak” olarak tanımlanmıştır. Bu kapsamda, “dünyada kırsal kalkınma alanında değişen yeni yaklaşımları dikkate alan, AB uyum sürecini kolaylaştırıcı ancak ülkemizin ihtiyaçlarını, önceliklerini ve yerel koşullarını gözeten” kırsal kalkınma planının oluşturulması hedeflenmiştir (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2011).

Dokuzuncu beş yıllık kalkınma planında yer alan kırsal kalkınmanın tarım sektörüne ilave olarak bölgesel gelişme kapsamında ele alınması, kırsal kalkınmanın çok sektörlü yatay ve mekânsal bir bütün olarak kabul edilmesi ve kırsal kalkınmanın tarım dışı müdahaleleri de içermesine yönelik bakış açısı bu plan kapsamında da kabul edilmektedir. Bu nedenle plan kırsal kalkınmada örgütlenme, yetkinleşme, iş birliği ve koordinasyon konularına vurgu yapmaktadır (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2011).

Planın amacı UUKS I çerçevesine paralel olarak kırsal ekonominin geliştirilmesi, kırsal altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi ve refahın sağlanması ve yerel kalkınma kapasitesinin geliştirilmesi olarak tanımlanmıştır (Yenigül, 2017).

Planda yer alan diğerk bir dikkat çekici konu kırsal alanın geliştirilmesi ve kalkınmasında temel konusunda kırsal peyzaj ve kırsal peyzaj değeri kavramlarına yer verilmiş olmasıdır. Planda kırsal peyzaj ve kırsal peyzaj değeri kavramlarına yönelik net bir tanımlama bulunmazken, peyzaj kavramı “Özellikleri insan ve/veya tabii faktörlerin etkileşimi ve eylemi sonucunda oluşan, zaman ve mekân boyutunda değişim göstermesiyle dinamik yapıda olan, belirli kalite göstergeleri ve çeşitlilik sınıflamalarıyla ifade edilebilen alanlar” olarak tanımlanmıştır. Kırsal peyzaj değeri kavramının daha çok turizm ve fiziki altyapının korunması kapsamında ele alındığı planda, kırsal peyzaj değerlerinin korunması ve kalkınmaya entegrasyonuna yönelik “Kırsal yerleşimlerin kültürel ve doğal zenginliği, doğal, kültürel ve görsel peyzaj değerleri önemli değerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu değerlere sahip köylerin korunması ve geliştirilmesi suretiyle; yöresel mimarilerin sahiplenilmesi, doğa koruma bilincinin gelişmesi, kırsal ekonomilerin güçlenmesi ve söz konusu yerleşimlerdeki değerlerin bozulmadan gelecek nesillere taşınması mümkün olacaktır. Bunun için, köylerimizin geçmişten gelen zengin kültürel değerlerinin araştırılarak bu değerlerden hareketle kalkınma potansiyellerinin belirlenmesi hem kırsal kalkınmanın sağlanması hem de yöresel kültürümüzün devamlılığı açısından önemlidir.” ifadesi yer almaktadır. Bu kapsamda “kırsal peyzaj değeri yüksek, yerel kültür özelliklerinin korunduğu, özgün yöresel ürünlere sahip kırsal yerleşimlerin, bir yandan tarımsal faaliyetler sürdürülürken aynı zamanda turizm amaçlı değerlendirilmesi” ön görülmüştür. Kırsal alan fiziki altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi ve yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik tedbirlerin uygulanmasıyla ulaşılması beklenen sonuçlar kısmında ise “kırsal yerleşimlerin yerel özelliklerine göre gelişmesi ve kırsal peyzajın korunması” ifadesi yer almaktadır (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2011).

Onuncu Kalkınma Planı Dönemi (2007-2013): Plan dönemine kadar gelinen süre zarfında kırsal kalkınma politikaları ağırlıklı olarak tarımsal desteklere odaklanıyor olsa da ülkemizdeki kır-kent arası refah farkı kamu hizmetlerinin sunumu ve alt yapının iyileştirilmesi gibi farklı politika alanlarını da önemli kılmaktadır. Bu nedenle dokuzuncu kalkınma planı çok sektörlü politika alanı olan kırsal kalkınma da kurumsal iş birliğinin temel alındığı yönetim mekanizmalarının kurulması gerekliliğinin altını çizmektedir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2006).

Kırsal kalkınma için temel amaç, en düşük refah seviyesini ülke ortalamasına yaklaştırmak olarak belirtilen plan, bu amacın gerçekleştirilmesinde kırsal iş ve yaşam koşullarının bulundukları yörede iyileştirilmesine odaklanmıştır. Bu kapsamda, kırsal kesimin ekonomik yapısının turizm, gıda sanayi ve ticaret gibi tarım dışı faaliyetler ile güçlendirmek, sosyal

yardımlar ve hizmetlerin sunumunda uzak yerleşimlere öncelik vermek, dezavantajlı bireylerin topluma katılımını sağlamak için hizmet kapasitesinin geliştirilmesi, milli parklar içerisinde bulunan köyler, orman köyleri ve dağ köylerinin kalkınma sorunlarının azaltılması ve ilçe bazlı yerel kalkınma izlencelerinin hazırlanması gibi politikalar ön görülmüştür (Keleş ve Mengi, 2022). Ayrıca planda AB uyum süreci kapsamında hazırlanan Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS) belgeleriyle kırsal kalkınma politikalarının daha yönetilebilir bir yapıya kavuşturulması hedeflenmiştir. Bu kapsamda 2015 yılında Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi II hazırlanmıştır (Yenigül, 2017).

Planda tarımsal üretim konundaki amaçlar “toplumun yeterli ve dengeli beslenmesini esas alan, ileri teknolojiye dayalı, altyapı sorunlarını çözmüş, örgütlülüğü ve verimliliği yüksek, etkin ve talebe dayalı üretim yapısıyla uluslararası rekabet gücünü artırmış, doğal kaynakları sürdürülebilir kullanan bir tarım sektörünün oluşturulması” olarak belirlenmiştir. Ayrıca planda arazi parçalanmasının önlenmesi adına gerekli olan hukuki ve kurumsal düzenlemelerin yapılacağına değinilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013)

Kendisinden önce hazırlanan kırsal kalkınma planında yer alan kırsal peyzaj ve kırsal peyzaj değeri kavramlarına Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında yer verilmemiştir.

Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi II (UKKS-II) 2014–2020: AB uyum sürecinin gerekleri çerçevesinde, UKKS-I ve Kırsal Kalkınma Planı’nın planlama deneyimine uygun olarak Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı tavsiyesi ile hazırlanan UKKS II’nin hazırlanmasında Avrupa Birliği Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu ve TÜİK’in iş birliği içerisinde çalışması, kırsal kalkınma politikalarının yönetim çerçevesinde geliştirilmesine yönelik bir adım olarak kabul edilebilir (Yenigül, 2017).

Planda kırsal alan tanımındaki belirsizlik sürecinin devam ettiği belirtilmekte, temelde yerleşim yeri statüsü ve nüfusa dayalı yapılan iki ayrı tanımlamanın varlığından bahsedilmektedir. UKKS I belgesinde kabul edilen yerleşim yeri statüsüne yönelik tanımlamanın, 6360 sayılı Büyükşehir Kanununun uygulanmasıyla birlikte sorunlu hale geldiğine vurgu yapılmaktadır. Bu kapsamda “mahalli idareler yapısındaki değişimlerden asgari düzeyde etkilenecek yeni bir kırsal alan tanımının üretilmesi” gerekliliğinin altı çizilmiştir (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2014).

Kırsal kalkınmanın mekânsal ve sektörel boyutlarının bir arada ele alındığı yapısal bir politika olarak kabul edilen UKKS II belgesinde AB uyum süreci gereklilikleri ve ulusal deneyimler

ışığında, dünyadaki eğilimlerin dikkate alındığı bütüncül bir kırsal kalkınma politikası çerçevesi oluşturulması hedeflenmiştir. Politikaların sektörel boyutu tarım politikalarına, mekânsal boyutu ise daha çok kırsal ve kentsel arasındaki eşitsiz gelişimin önüne geçilmesi amacıyla bölgesel gelişme politikaları kapsamında ele alınmıştır (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2014).

Belgede kırsal kalkınmanın temel amacı; kırsal kesimdeki asgari yaşam kalitesinin ülke ortalamasına yaklaştırılması hedefiyle kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak kendi yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınması” olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda belirlenen alt amaçlar ise;

- Kırsal ekonominin üretim ve istihdam temelinde büyümesi için tarım ve tarım dışı ekonomik faaliyetlerin birlikte değerlendirilmesi,
- İklim değişikliğine adaptasyon ve yeşil büyüme ilkeleri çerçevesinde kırsal çevrenin ve doğal kaynakların korunması,
- Altyapı yatırımlarının üretim faaliyetlerini destekleyecek, kırsal yerleşimlerin peyzaj değerini iyileştirecek ve bireylerin yaşam kalitelerini artıracak şekilde gerçekleştirilmesi,
- Beşerî sermayenin geliştirilmesi ve yoksullukla mücadele kapsamında sosyal politika uygulamalarının etkinleştirilmesi,
- Kamusal hizmetlerin sunumunda kırsal alanların yerleşme deseni ve demografik yapısı ile mahalli idare yapısını gözetken yenilikçi uygulamaların geliştirilmesidir (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2014).

Ayrıca belgede “kırsal ve kentsel alanlar arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması, göçlerin kırsal alanlar üzerindeki olumsuz etkileriyle mücadele edilmesi, yerel kalkınmanın sağlanması, kırsal politika yönetişimin merkezi ve yerel düzeyde güçlendirilmesi, Onuncu Kalkınma Planı döneminde yürürlüğe girecek olan Kırsal Kalkınma Eylem Planına ve IPARD-II Programına genel bir çerçeve oluşturulması” gibi hedefler yer almaktadır (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2014).

Bu belgede Kırsal kalkınma Planı’nda olduğu gibi kırsal peyzaj değeri kavramına yer verilmiştir. Belgenin alt amaçlarında kırsal peyzaj değerlerinin iyileştirilmesi hedeflenirken, kırsal alanda fiziki altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi ve yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik bölümde kırsal yerleşmelere yönelik tedbirler kısmında, “kırsal yerleşimlerin peyzaj

değerini yükseltecek yöre kültür ve ekolojisiyle uyumlu geleneksel mimarinin yaygınlaştırılması” (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2014) ifadesi yer almaktadır.

Kırsal Kalkınma Eylem Planı (2015-2018): Temel dayanağı UKKS II olan kırsal kalkınma eylem planı kırsal kalkınmaya yönelik çeşitli kamu kurumları tarafından uygulamaya konulan faaliyetlerin bütünleştirilmesi, izlenmesi ve denetlenmesiyle kamu kaynaklarının etkin kullanımının sağlanması ve kurumlar arası iş birliğine dayalı çalışmalarının geliştirilmesini amaçlamaktadır. Bu kapsamda Eylem Planının uygulama alanı “nüfusu 20 binden düşük tüm kırsal yerleşim yerleri (ilçe merkezleri, beldeler, 6360 sayılı Kanun ile mahalleye dönüştürülen köyler dâhil olmak üzere tüm köyler ve köy bağluları)” olarak tanımlanmıştır. Eylem planı çerçevesinde 101 adet faaliyete yer verilmiştir (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2015).

On birinci Kalkınma Planı Dönemi (2019-2023) ve KIRDES: Kırsal kalkınma konusunun “Yaşanabilir Şehirler, Sürdürülebilir Çevre” başlığı altında değerlendirildiği planda, kırsal kalkınmanın detaylı bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Kırsal alan tanımlanmasındaki sorunların devamlılığı bu planda da vurgulanmış, kırsal alan tanımının gözden geçirilmesi, kırsal alana yönelik temel verilerin il-ilçe, kır-kent bağlamında ele alınarak değerlendirilmesi ve köy envanterlerinin güncellenmesi gerekliliğine vurgu yapılmıştır (Keleş ve Mengi, 2022).

Planda kırsal kalkınmanın amacı “Sürdürülebilir kırsal kalkınma anlayışıyla, üretici birlikleri ve aile işletmelerinin üretim kapasitesinin ve kırsal işgücünün istihdam edilebilirliğinin artırılması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, yoksullukla mücadele ile kırsal toplumun düzenli ve yeterli gelir imkânlarına kavuşturularak refah düzeyinin artırılması ve nüfusun kırsalda tutundurulması” olarak tanımlanmıştır. Bu kapsamda planda “yerel üreticilerin ve birliklerin desteklenmesi, yerel kapasitenin geliştirilmesi kapsamında kadınlara, genç çiftçilere vb. gruplara pozitif ayrımcılık uygulanması, kırsal ekonomik altyapı yatırımları, kırsal turizm ve bilişim uygulamalarına destek verilmesi, kırsal korunan, yaşanan ve üreten alanlar haline getirmeye yönelik çevresel destek ve teşviklerin artırılması, kırsaldaki üretim ve yaşam biçimlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik kırsal mirasın yaşatılması, tabiat ve kültür varlıklarının korunması” başlıca hedefler arasında yer almaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2019).

Kırsal alanın geliştirilmesi ve kalkınması bu tezin de temel konusu olan kırsal değerlerin korunması planının önemli amaçları arasında yer almaktadır. Bu bağlamda planda “köylerdeki üretim ve yaşam biçimleri ile tabiat ve kültür varlıklarının korunmasını teminen; köylere özgü geleneksel zanaat ve el sanatları, agro-turizm, coğrafi işaretli ürünler, süs bitkileri, bağcılık,

arıcılık, balıkçılık, kümes hayvancılığı, alternatif tarım ürünleri yetiştiriciliği, tarım ve gıda ürünlerindeki geleneksel üretim ve saklama bilgisini gelecek kuşaklara taşıyacak girişimler ve işbirlikleri gibi alanların desteklenmesi” ön görülmüştür (Kalkınma Bakanlığı, 2019).

Planda köylerde nitelikli altyapı ve üst yapı ihtiyaçlarının giderilmesinde bir önceki plan dönemine benzer şekilde KÖYDES projelerinin uygulanmaya devam edeceği, ancak 6360 sayılı büyükşehir yasası ile mahalleye dönüşen köylerde Kırsal Altyapısı Projesi (KIRDES) projesinin hayata geçirileceğinden bahsedilmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2019).

6360 sayılı kanun ile birlikte köylerin mahalle statüsü kazanmasıyla kırsal alanlar büyükşehir belediyesi hizmet alanına dâhil edilmiştir. Hizmet alanındaki bu genişleme ile birlikte uzak kırsala merkezden hizmet götürme konusu çokça tartışılmıştır. KÖYDES projesinden ilham alınarak tasarlanan Kırsal Altyapı Destekleme Projesi (KIRDES) kırsal alanlardaki altyapı ihtiyacını karşılama konusunda zorluk yaşayan büyükşehir belediyelerinin bu konudaki açıklarının giderilmesi için oluşturulmuştur. Bu kapsamda 2017 yılında hayata geçirilen KIRDES projeleri, mahalleye dönüşen köylerde yol ve sanat yapılarının yapımına mali destek yaratmaya odaklanmaktadır (İnan, 2021).

Planda tarımsal üretim konusunda belirlenen temel amaçlar bir önceki kalkınma planı ile paralellik göstermektedir. Bu kapsamda tarımsal arazilerin korunması, tarım arazilerinin amaç dışı kullanımını engelleyecek düzenlemelerin artırılması, arazi toplulaştırma çalışmalarının sulama yatırımları ile paralel olarak yürütülmesi ve tarımsal arazi kullanım planlarının hazırlanmasına yönelik faaliyetlerin tamamlanması hedeflenmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2019). Ayrıca tarımsal desteklerin etkinliğinin artırılması konusuna değinilen planda kırsal alana verilen desteklerdeki çok sesliliğin engellenmesi gerekliliği belirtirmiştir. Bu kapsamda AB uyum sürecinde kırsal kalkınmayı destekleme adına verilen Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı, Katılım Öncesi Yardım Aracı- Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD) Programı ve kalkınma ajansı desteklerinin bütünlüğü ve etkinliğinin sağlanması önemli görülmüştür (Keleş ve Mengi, 2022).

Kendisinden önce yayımlanan UKKS belgeleri ve kırsal kalkınma planında yer verilen kırsal peyzaj ve peyzaj değeri kavramları bu planda yer almamaktadır.

Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi III (2021-2023): Kırsal kalkınmanın temel amacı “Sürdürülebilir kırsal kalkınma anlayışıyla, üretici birlikleri ve aile işletmelerinin üretim kapasitesinin ve kırsal iş gücünün istihdam edilebilirliğinin artırılması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, yoksulluğun azaltılması ile kırsal toplumun düzenli ve yeterli gelir imkânlarına

kavuşturularak refah düzeyinin artırılması, nüfusun kırsalda tutunmasının sağlanması, geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınması” olarak belirtilmiştir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021). Bu temel amaca yönelik geliştirilen alt amaçlar ise;

- Kırsal ekonominin üretim ve istihdam temelinde büyümesi için tarım ve tarım dışı ekonomik faaliyetlerin birlikte değerlendirilmesi,
- İklim değişikliğine adaptasyon ve yeşil büyüme ilkeleri çerçevesinde kırsal çevrenin ve doğal kaynakların korunması,
- Avrupa Birliği Yeşil Mutabakatı çerçevesinde, temiz, dögüsel bir ekonomiye geçerek kaynakların verimli kullanımının artırılması, biyoçeşitliliğin eski hâline getirilmesi ve kirliliğin azaltılması,
- Altyapı yatırımlarının üretim faaliyetlerini destekleyecek, kırsal yerleşimlerin peyzaj değerini iyileştirecek ve bireylerin yaşam kalitelerini artıracak şekilde gerçekleştirilmesi,
- Beşerî ve sosyal sermayenin güçlendirilmesi ve yoksulluğun azaltılması kapsamında sosyal politika uygulamalarının etkinleştirilmesi,
- Kamusal hizmetlerin sunulmasında kırsal alanların yerleşme deseni ve demografik yapısı ile mahalli idare yapısını gözeterek yenilikçi uygulamaların geliştirilmesi (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021) olarak tanımlanmıştır.

Tanımlanan amaçlar çerçevesinde beş adet stratejik amaç kırsal ekonominin geliştirilmesi ve istihdam imkânlarının artırılması, kırsal çevrenin iyileştirilmesi ve doğal kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanması, kırsal yerleşimlerin sosyal ve fiziki altyapısının geliştirilmesi, kırsal toplumun beşerî ve sosyal sermayesinin geliştirilmesi ve yoksulluğun azaltılması, yerel ve kırsal kalkınmaya ilişkin kurumsal kapasitenin geliştirilmesidir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021).

Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi’nde, önceki kalkınma planları ve strateji planlarında yer alan kırsal alan tanımlanmasında belirsizliğe değinilmiş, bu kapsamda kırsal alan tanımlaması yapılırken “kırsallığın küresel ölçekte kabul gören temel parametreleri olan uzaklık ve nüfus yoğunluğuna ilave olarak, ülkenin idari yapısı, istatistiki bölge birimleri sınıflandırması, 6360 sayılı Kanun ile şekillenen yeni mahalli idare yapısı, belediye mevzuatı, Köy Kanunu, tarımsal arazi mevzuatı, kırsal ve kentsel alanlar arasında gelişen fonksiyonel ilişkiler, kırsal alanlara ilişkin mekânsal planlama mevzuatı ile kırsal kesimdeki genel kalkınma dinamiklerinin” dikkate alınması gerekliliği vurgulanmıştır.

Bir önceki UKKS'ye benzer şekilde kırsal yerleşimlerin sosyal ve fiziki altyapısının geliştirilmesi bölümünde kırsal peyzaj değeri kavramına yer verilmiştir.

On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028): On ikinci kalkınma planında kırsal kalkınmaya yönelik amaçlar, kır-kent arasındaki refah düzeyi farklılığı seviyesinin yakınlaştırılması kapsamında ekonominin canlandırılması, yaşam kalitesinin artırılmasıyla kırsal nüfusun yerinde tutulması ve kırsal alanda sürdürülebilir doğal kaynak yönetiminin sağlanmasıdır. Kırsal ekonominin canlandırılması için tarım dışı sektörlerin çeşitlendirilmesi, girişimciliğin teşvik edilmesi ve kırsal yenilikçiliğin teşvik edilmesi; kırsal çevrenin iyileştirilmesinde ise iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini azaltma ve doğal kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik çalışmaların yapılması hedeflenmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023).

Planda bir önceki planda olduğu gibi kır kent tanımları ile ilgili belirsizliğin devam ettiğine değinilirken, ülkenin idari yapılanmasına uygun demografik ve ekonomik özelliklerin dikkate alındığı tanımlarının geliştirileceği ve 2017 yılında uygulamasına başlanılan KÖYDES projesine yönelik uygulamaların sürdürüleceği ifade edilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023).

Planda tarımsal üretim konusunda belirlenen temel amaçlar Onuncu ve On birinci kalkınma planları ile paralellik göstermektedir. Bir önceki plan döneminde hedeflenen tarımsal arazi kullanım planlarının geliştirilmesi ve arazi toplulaştırma çalışmalarının sulama yatırımları ile paralel olarak yürütülmesi gibi faaliyetler bu planında hedefleri arasında yer almıştır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023). Plan döneminden önce ülkemizde yaşanan 6 Şubat 2023 tarihli Kahramanmaraş merkezli depremlerin yarattığı tahribat üzerinde durulmuş, kırsal alanlarda yaşanan olumsuz etkilerin giderilmesi hususunda, depremlerden etkilenen kırsal alanlarda coğrafi, sosyal ve kültürel koşulları dikkate alan güvenli yerleşim alanlarının oluşturulması planlanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023). Ayrıca planda öngörülen UKKS IV'nin hazırlanması süreci günümüzde devam etmektedir.

2.2.3 Türkiye'de kırsal alanda mekânsal planlama

Kırsal alanların mekânsal planlamasına yönelik çalışmalar, ülkemizde araştırma ve uygulama alanı olarak giderek yaygınlık kazanmaktadır. Buna karşılık kırsal alan planlamasına ilişkin tecrübe azlığı, planlama açısından neler yapılması gerektiğinin mevzuatlarca belirlenmesi ve bu mevzuatlardaki karışıklık birçok olumsuzluğu da beraberinde getirmektedir (Öğdül ve diğ,

2018; Taşkan ve Görmüş, 2022). Türkiye’de kırsal alan planlaması yasa, strateji ve kalkınma planlarında söylem olarak yer alırken mevzuat açısından değerlendirildiğinde; kırsal alanın korunması, kalkınması ve yaşam kalitesinin artırılması konusunda kırsal özgül mekânsal düzenleme araçlarından yoksundur (Öğdül ve diğ., 2018; Görmüş ve diğ., 2019). Kırsal alanların kalkınması için önerilen politikalar mekânsal planlama araçları göz ardı edilerek düşünülemez. Bu araçlar kırsal alanların korunması, gelir düzenlemeleri, doğal kaynakların korunması dolayısı ile kırsal alanların sürdürülebilirliğinde önemli role sahiptirler. Ülkemizde bu araçlar yürürlüğe konan kanun ve yönetmelikler aracılığı ile belirlenmektedir.

Ülkemizde mekânsal planlama hiyerarşisine yönelik yapılan düzenlemeyle birlikte 2014 yılında yürürlüğe giren Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği’ne göre mekânsal planlar üst ölçekten alt ölçeğe doğru mekânsal strateji planı, çevre düzeni planı ve imar planı olarak sıralanmıştır. Bu planlara ek olarak Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bünyesinde hizmet veren (Nuts II düzeyine göre belirlenen) 26 kalkınma ajansı aracılığıyla çevre düzeni planının üstünde mekânsal kararlar da üreten bölge planları oluşturulmaktadır (Çörek Öztaş ve Karaslan, 2017). Bu bölge planları Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi ve kalkınma planları aracılığıyla yönlendirilmektedir (Şahin, 2018). Kalkınma ajansları tarafından hazırlanan bölge planlarında, bölgenin niteliğine göre kırsal alanlara yönelik çevresel, ekonomik ve sosyal stratejiler geliştirilmektedir. (Çörek Öztaş ve Karaslan, 2017). Ağırlıklı olarak bölgenin ekonomik kalkınmasına yönelik sektörel politikalar ortaya koyan bu planlar, yeterince mekânsal içeriğe sahip olmamaları nedeniyle eleştirilmektedir (Şahin, 2018). Bu noktadaki eksikğin kapatılmasında 3194 sayılı İmar Kanunu’nun da yapılan değişiklik ile (8. Madde) planlama hiyerarşisinde yer bulan mekânsal strateji planları ön plana çıkmaktadır. Planlama hiyerarşisinde çevre düzeni planı ve imar planlarının üstünde 1/250.000 ve 1/500.000 veya daha üst ölçekli haritalar üzerinde şematik anlatıma sahip olan mekânsal strateji planlarının yer altı ve yer üstü kaynakları, doğal ve kültürel değerler, kentsel sosyal ve teknik altyapı, sektörel ve tematik planlar ile birlikte ulaşım, sektörlerle ilişkin mekânsal politikalar ve stratejiler üretmesi öngörülmektedir. Ülke ölçeğinde ve bölge ölçeğinde hazırlanması beklenen bu planların bölge planlarının aksine güçlü bir mekânsallığa sahip olacağı düşünülmektedir (Şahin, 2018). Ancak T.C. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı bünyesinde hazırlanması beklenen ve 2018 yılından itibaren çalışmalarına devam edilen mekânsal strateji planının taslak geliştirme süreci devam ettiğinden bir örneği henüz ortaya konulamamıştır. Bu nedenle günümüzde mekânsal planlama hiyerarşisinde yer alan bölge havza ya da il bütününde 1/50.000 veya 1/100.000 ölçekli olarak hazırlanan çevre düzeni planlarının, genel arazi kullanım kararları çerçevesinde

kırsal alanları da kapsayan üst ölçekli mekânsal planlar olduğu söylenebilir (Keleş ve Mengi, 2022). Mekânsal Planlar İmar Yönetmeliği'ne göre çevre düzeni planları, “varsa mekânsal strateji planlarının hedef ve stratejilerine uygun olarak orman, tarım arazileri ve akarsular gibi temel coğrafi verileri gösteren, kentsel ve kırsal yerleşim, gelişme alanları, ulaşım, enerji, sanayi, turizm, tarım gibi sektörlerle ilişkin arazi kullanım kararlarını belirleyen, sektörler ve yerleşmeler arasında ilişkiler ile koruma-kullanma dengesini sağlayan planlardır”. Ancak genel itibariyle çevre düzeni planlarının kırsal alana bakışı kırsal merkez, köy merkezi ve merkez köy gösterimleri ve kırsal alan yerleşme alanının belirlenmesi ile sınırlı kalmaktadır (Çörek Öztaş ve Karaslan, 2017).

2.2.3.1 Kırsal yerleşmelere ilişkin mekânsal planlar ve uygulamalar

Kırsal alanlarda mekânsal planlama çalışmalarına atıfta bulunan ilk düzenleme olan 1924 tarihli 422 sayılı Köy Kanunu, köy yerleşik alan sınırının belirlenmesi, bina istikamet ve cephelerinin, köy ve mezraların mevcut durumu esas alınarak belirlenmesi, civarın karakteri ve yapı düzenine göre yapılacak binaların komşu mesafeleri ya da türlerine (konut veya tarımsal birimler) karar verilmesi ve köy yerleşim planının yapılmasına dair esasları ortaya koymaktadır (Kızılboğa, 2011). Bu alanlarda yapılacak olan düzenlemeler, Plansız Alanlar İmar Yönetmeliği'ne uygun olarak yapılmaktadır.

Köy Kanunu'nda yer alan köy yerleşme ve gelişme alanının belirlenmesi, harita ve plan yapımına ilişkin esaslar Köy Yerleşme Alanı Uygulama Yönetmeliği'nde tanımlanmaktadır. Yönetmelikte ilerleyen zamanlarda ihtiyaç duyulabilecek, konut alanları ve sosyal tesisler için gerekli olan köy gelişme alanlarının belirlenmesinde mera niteliğini kaybetmiş alanlara ya da tarım dışı hazine arazilerine öncelik verilmesi gerekliliği belirtilmiştir. Her iki planda imar kanunu yönetmelik ve hükümlerinden bağımsız ancak imar planı tekniğine uygun olarak hazırlanan mekânsal planlardır (Baran Ergül ve Acun Özgünler, 2022). Kırsal alanda yapılaşmaya odaklanan bu planlar köylerin hâlihazır sınırları ve gelişme alanlarının belirlenmesi ve yol, park, okul gibi sosyal donatı alanlarının belirlenmesi ile sınırlı kalmaktadır (Aydemir ve Gül, 2022).

Kırsal alanlara yönelik ilk düzenleme olan 1924 tarihli Köy Kanunu'nun kırsal alanların güncel ihtiyaçlarını karşılamadığına yönelik tartışmaların artması bu alanda yeni bir düzenlemeye olan ihtiyacı ortaya koymuştur. Bu kapsamda 2009 yılında İç İşleri Bakanlığına bağlı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü “Köy Kanunu Tasarı Taslağı” hazırlamıştır. Hazırlanan tasarıda kırsal alan planlama aracı olarak köy yerleşim planı ve kırsal yenileme planı olmak üzere iki mekânsal plan tanımlanmıştır (Kızılboğa, 2011; Baran Ergül ve Acun Özgünler, 2022). Tasarı

taslağında 1924 tarihli Köy Kanunu'nda yer alan "Kırsal Yerleşme Planı" aynı şekilde yer alırken, köy gelişme alanı belirlenirken ayrılacak alanlara "orman vasfını kaybetmiş" alanların dâhil edilmesi konusu eklenmiştir. Ögdül'e (2013) göre bu ekleme 2B arazilerinin yapılaşmaya açılmasını gündeme getirmesi nedeni ile eleştiriye açıktır (Ögdül, 2013). Tasarı taslağında yer alan kırsal yenileme planları ise kentlerde uygulanan kentsel dönüşüm projelerinin iz düşümü olarak, daha planlı ve yaşanabilir kırsal yerleşimlerin geliştirilmesine yönelik gerekli olan planlama, finansman ve mülkiyet hususlarını düzenleyen çağdaş bir araç olarak sunulmaktadır (Ögdül, 2013; Görmüş ve diğ, 2015). Bu kapsamda köylerde arazilerin toplulaştırılması, tarımda ortak kullanım alanlarının belirlenmesi, hayvancılık ve organize tarım alanlarının oluşturulması, yerleşim yerleri ve hayvan barınaklarının ayrılması, konut kültür ilişkisini gözeterek yapılaşmanın sağlanması ve çevre düzenlemesinin yapılması ve afet riski taşıyan kırsal yerleşimlerin taşınması amacıyla kırsal alan yenileme plan uygulaması yapılması ön görülmüştür (Kızılboğa, 2011). 2009 tarihli tasarı taslağı, kırsal alanda onarım yerine dönüşüme odaklanması ve köylerin yerel kimliğinin korunmasına yönelik bir yaklaşım sunmaması nedeniyle kentsel dönüşüm süreçlerinin kırsala taşınması endişesiyle eleştirilmiştir (Kızılboğa, 2011; Ögdül, 2013). Bu taslak bir süre gündemde kalmış ancak yasalaşarak uygulamaya konulmamıştır.

2013 yılında İçişleri Bakanlığı tarafından yeni bir Köy Kanunu Tasarı Taslağı hazırlanmıştır. Hazırlanan taslak tasarıda, bir önceki taslak tasarıda yer alan köy yerleşim planına benzer şekilde yer alırken, Kırsal Alan Yenileme Planı olarak tanımlanan plan "Köy Yenileme Planı" olarak yeniden tanımlanmıştır. Tasarı taslağının 37. maddesinde yer alan "Köylerde; tarıma ilişkin ortak kullanım alanları ve organize tarım alanları ile hayvancılık alanlarının oluşturulması, yerleşim alanları ve hayvan barınaklarının ayrılması, çevre düzenlemesi ve konut kültür ilişkisini gözeterek şekilde yapılaşmanın sağlanması, rekreasyon alanları ve her türlü sosyal donatı alanları oluşturulması, köyün tarihî ve kültürel dokusunun korunması ve afet riskine karşı tedbirlerin alınması amacıyla köy yenileme planı yapılabilir." ifadesi bir önceki tasarı taslağında yer almayan köyün tarihî ve kültürel dokusunun korunmasının planın hedefleri arasına girdiğini göstermektedir. Yeni tasarı taslağında bir diğer önemli değişiklik ise yer alan köy yerleşik alanlarında yapılacak binaların yüksekliğine yönelik düzenleme mevcutta uygulamada olan Plansız Alanlar İmar Yönetmeliği'nin izin verdiği kat yüksekliğinden bir kat daha fazla yüksekliğe izin verilmesidir. Bu taslak tasarıda henüz yasalaşarak uygulamaya konulmamıştır. 2009 ve 2013 yıllarında hazırlanan ancak yasalaşmayan Köy Kanunu Tasarı

Taslakları, kırsal alanlara eskisinden daha fazla yapılaşma ve müdahale içeren yeni bir plan anlayışının geliştirilmeye çalışıldığının göstergesidir (Öğdül, 2013).

Belediye sınırları içinde yer alan köyler, kırsal nitelikte olmalarına rağmen Köy Kanunu'na değil 3194 sayılı İmar Kanunu ve ilgili yönetmeliklere tabidir (Öğdül ve diğ, 2018). İmar Kanunu'nun amacı yerleşmelerin fen, plan çevre ve sağlık koşullarına uygun biçimde gerçekleştirilmesini sağlamaktır (Keleş ve Mengi, 2022). Bu doğrultuda hazırlanan nazım imar planları Mekânsal Planlar İmar Yönetmeliği'nce “varsa çevre düzeni planlarının temel ilke ve hedeflerine uygun olarak Büyükşehir belediyelerince 1/5000 ile 1/25.000 arasındaki her ölçekte hazırlanabilen, arazi kullanım kararları, başlıca bölgeleme, nüfus projeksiyonlarına dayalı nüfus yoğunlukları, kentsel ve kırsal yerleşmelerin gelişme yön ve büyüklüklerinin yanı sıra ulaşım sistemlerini gösteren ve düzenleyen” planlar olarak tanımlanmaktadır. Nazım imar planları uygulama imar planlarının hazırlanmasına altık oluştururlar. Uygulama imar planları yapıların kullanım amacı, sürdürülebilirlik, çevreye etki, erişilebilirlik, ulaşım ve yapılaşma şartları dikkate alınarak uygulama için gerekli imar uygulama programlarına temel oluşturacak uygulama etapları ve bunlara yönelik gerekli bilgileri içermektedir. Genel olarak İmar planlarında kırsal alanlara yönelik köy sınırının belirlenmesine ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır (Çörek Öztaş ve Karaslan, 2017).

Bugün birçok belediyenin kentsel alanların planlanmasına yönelik geliştirilen imar mevzuatının köylerde uygulanmasına yönelik zorluklar yaşandığı bilinmektedir. Keleş ve Mengi'ye (2022) göre kanun metninde geçen 27. madde aslında kıra özgü yapılaşma sürecinin denetlendiği yeni uygulamalarının gerekliliğini işaret etmektedir (Keleş ve Mengi, 2022).

2012 yılında onaylanan ve 2014 yılında yürürlüğe giren 6360 sayılı kanun, Türkiye'de kırsal alanların tanımlanması dolayısı ile mekânsal gelişimlerine ilişkin bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir (Baran Ergül ve Acun Özgünler, 2022). 6360 sayılı kanun ile birlikte büyükşehirlerdeki kırsal alanların büyükşehir belediye sınırlarına dâhil edilmesiyle birlikte 30 ilde 16561 köy tüzel kişilikleri kaldırılarak mahalleye dönüştürülmüştür (Ayyıldız ve diğ, 2016; Taşkan ve Görmüş, 2022). Kanunun uygulamasında kırsal yerleşme niteliğini sürdüren yerlerde meydana gelen sorunlar büyükşehir sınırları içinde kırsal- kentsel farklılaşmayı gözetken bir sistemin geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Kanun yürürlüğe girmeden önce 2013 yılında İmar Kanunu'nun 8/g maddesinde yapılan ilk değişiklik yeni sistemin ilk adımı olarak kabul edilebilir. Bu değişiklik ile yapılaşma özelliği, mimari doku ve karakteri, gelişme düzey ve potansiyeli açısından değerli görülen köylerde köy tasarım rehberlerinin geliştirilmesinin önü açılmıştır. Ancak köy tasarım rehberlerinin geliştirilmesine yönelik herhangi bir kılavuzun

bulunmaması ve bu rehberlerin üst ölçekli plan kademeleri ile nasıl ilişkilendirileceği konusunda eksiklikler nedeni ile köy tasarım rehberleri yapı ölçeğindeki fiziksel kurallarla sınırlandırılmaktadır. Bu konuda yapılan akademik çalışmalar ise henüz mevzuata yansımamıştır (Görmüş ve diğ, 2015; Ögdül ve diğ, 2018)

6360 sayılı kanunun ardından kırsal- kentsel farklılaşmayı gözetten bir sistemin geliştirilmesine yönelik ilk adım 2020 yılında yürürlüğe giren 7254 sayılı Kanun ve 5216 sayılı Kanuna eklenen bir madde ile büyükşehir sınırları içinde mahalleye dönüştürülen köylere veya kırsal yerleşik alan veya kırsal mahalle statüsü verilmesidir (Kılıç ve İpek, 2022). Bu kapsamda 2020 yılında İmar Kanunu'nun 8/g maddesinde yeniden değişikliğe gidilerek, büyükşehir belediye sınırları içerisinde kalan nüfusu 5000 altında olan yerleşimlerin kırsal yerleşim olma özelliğinin devam edip etmediğinin büyükşehir belediye meclislerince belirlenmesi ön görülmüştür. Büyükşehir meclisi aksi bir karar almadıkça bu alanlarda uyulama imar planı yapılına kadar, imar kanunun 27. maddesi uyarınca işlem yapılacağı belirtilmiştir (Keleş ve Mengi, 2022).

6360 sayılı kanunun ardından yapılan bir diğer önemli değişiklik ise, 2021 yılında Plansız Alanlar İmar Yönetmeliği'nin 4. maddesinde yapılan değişikliktir. Bu değişiklik ile birlikte 30 büyükşehirde yer alan köylerde yapılaşma sınırı 100 metreden 300 metreye çıkarılmasıdır. Yapılaşma sınırının bu biçimde genişletilmesi özellikle turizm bölgelerinde yer alan köylerde yapılaşmayı özendirebileceği ve köylerin kırsal karakterini kaybedebileceği gerekçesiyle endişe yaratmaktadır (Şehir Plancıları Odası, 2021; Keleş ve Mengi, 2022).

Günümüzde geline nokta, kırsal alan planlaması yönlendiren mevzuatın kent planlama temelli, imarcı yaklaşımlar açısıyla gelişmesi, mevzuattaki karmaşıklık ve eksiklikler, mekânsal gelişmeyi ve yapılaşmayı yönlendirecek kırsala özgü mekânsal düzenleme araçlarının yetersizliği gibi sorunların kırsal alanlarda geri dönüşü imkânsız sonuçlara yol açması olasıdır. Oysaki kırsal alanlar yere özgü coğrafi, doğal, kültürel ve ekonomik özellikleri ile biricik alanlardır. Bu nedenle ekonomik, tarımsal ya da imarcı gibi tek tip yaklaşımla ele alınmayacak kadar özeldirler. Dolayısıyla kırsal alanların biricik durumlarını ele alan ve geliştiren yeni planlama araçlarının üretilmesi ve uygulamaya konulması gerekliliği açıktır (Öksüz ve diğ, 2015).

2.2.3.2 Kırsal alanda tarımsal arazi kullanımına ilişkin mekânsal planlar ve uygulamalar

Kırsal alanların planlaması aynı zamanda tarımsal arazilerin planlanması ve kullanımını da kapsamaktadır. Ülkemizde tarımsal amaçlı planlar arasında üst ölçekli planlar olan tarım havzaları planları gelmektedir. 5488 sayılı Tarım Kanunun 3/m maddesinde “*tarımsal*

faaliyetler için, bir veya birkaç il veya bölge sınırları içinde aynı ekolojik şartları taşıyan ve birbirinin devamı niteliğindeki tarım alanları” olarak tanımlanan tarım havzaları, cumhurbaşkanlığınca belirlenmektedir. 2009 yılından itibaren uygulamaya konulan Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli çerçevesinde coğrafi koşullar ve iklim gibi özellikler dikkate alınarak ülke genelinde 30 havza belirlenmiş ve bu alanlarda üretim planlaması yapılması amaçlanmıştır (Doğan ve Güler, 2015).

Ülkemizde tarımsal amaçlı yapılan diğer planlar ise 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu’nda (TKAKK) “Her ölçekte plânlamaya temel oluşturmak üzere, toprağın ve diğer çevresel kaynakların bozulmasını önlemek için ekolojik, toplumsal ve ekonomik şartlar gözetilerek sürdürülebilirlik ilkesine uygun, farklı arazi kullanım şekillerini oluşturmaya yönelik toprak ve su potansiyelinin belirlenip, sistematik olarak değerlendirilmesini ve birbirleri ile olan ilişkilerini ortaya koyan rasyonel arazi kullanım plânları” olarak tanımlanan tarımsal arazi koruma ve kullanım planları ve “Toprağın doğal veya insan faaliyetleri sonucu yok olmasını, bozulmasını veya zarar görmesini önlemek ve sürekli üretken kalmasını sağlamak için yapılan fiziksel, kültürel ve bitkisel tedbirleri kapsayan planlar” (TKAK, madde 3/o) olan toprak koruma planlarıdır.

Tarımsal arazi koruma kapsamında ülkemizde önemli bir yapısal sorun tarım arazilerinin miras yolu ile bölünmesi ve hisseli mülkiyetin neden olduğu tarımsal işletmelerin ölçek sorunudur. Bu sorunun üstesinden gelebilmek adına 2019 yılında yayımlanan Arazi Toplulaştırması ve Tarla İçi Hizmetleri Geliştirme ve Uygulama Yönetmeliği’nce (ATTHGUY) “*Tarım arazilerinin doğal ve yapay etkilerle bozulmasını ve parçalanmasını önlemek, parçalanmış arazilerde ise doğal özellikleri, kullanım bütünlüğü ve mülkiyet hakları gözetilerek birden fazla arazi parçasının birleştirilip ekonomik, ekolojik ve daha işlevsel yeni parsellerin oluşturulmasını, bu parsellerin arazi özellikleri ve alanı değerlendirilerek kullanım şekillerinin belirlenmesi ve arazi gelişimi hizmetlerinin sağlanması*” (ATTHGUY, madde 14) olarak tanımlanan arazi toplulaştırma, ölçekten dolayı meydana gelecek olan kaybı azalacak ve tarımsal üretimi arttıracak bir yol olarak görülmüştür. Arazi toplulaştırma çalışmaları isteğe bağlı ya da zorunlu olarak gerçekleştirilebilmektedir. Buradaki “zorunlu” ibaresi kamu yararı gözetilerek proje sahasındaki hak sahiplerinin onayı alınmaksızın devlet eli ile gerçekleştirilmesini ifade etmektedir (Keleş ve Mengi, 2022). Gerek zorunlu gerek ise isteğe bağlı arazi toplulaştırmaları kapsamında TKAKK hükümlerine göre arazi toplulaştırma haritaları oluşturulmaktadır. Bu haritalar oluşturulurken ön plana çıkan bir diğer konu ise asgari tarımsal arazi büyüklüğüdür. TKAKK asgari tarımsal araziyi “*üretim faaliyet ve girdileri*

rasyonel ve ekonomik olarak kullanıldığı takdirde, bir tarımsal arazide elde edilen verimliliğin, söz konusu tarımsal arazinin daha fazla küçülmesi hâlinde elde edilemeyeceği Bakanlıkça belirlenen en küçük tarımsal parsel büyüklüğü” (TKAKK, Madde 3/h) olarak tanımlamaktadır. Bu kapsama göre bakanlıkça bölge farklılıkları gözetilerek belirlenmiş olan arazi büyüklüğü yeter gelirli arazi büyüklüğü olarak belirlenmektedir. Bakanlıkça belirlenen alt sınırlar “*mutlak tarım arazileri, marjinal tarım arazileri ve özel ürün arazileri için 2 hektar, dikili tarım arazileri için 0,5 hektar, örtü altı tarımı yapılan araziler için ise 0,3 hektardır.*” Ancak TKAKK ekinde yer alan listeye göre il ve ilçelerde belirlenen yeter gelirli tarımsal arazi büyüklükleri farklılıklar göstermektedir. Bu kapsamda asgarî tarımsal arazi büyüklüğü minimum yeter geliri tarımsal arazi büyüklüğüne eşittir (Özçelik, 2015). Toplulaştırma planında parselasyon bu hükümlere uygun olarak gerçekleştirilmektedir. Toplulaştırma planları, blok planların hazırlanması, yeni parsellerin oluşturulması ve yol, sulama-drenaj sisteminin planlanması, ortak kullanım alanları ve sabit tesislerin belirlenmesi ve plan raporunu içermektedir (Banger ve Şişman, 2001).

TKKAK dâhilinde, gerçekleştirilen tarımsal koruma ve planlama çalışmaları arasında bir nevi tescil özelliği taşıması nedeniyle “Büyük Ova Koruma Alanı” ilanı ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda “*Tarımsal üretim potansiyeli yüksek, erozyon, kirlenme, amaç dışı veya yanlış kullanımlar gibi çeşitli nedenlerle toprak kaybı ve arazi bozulmalarının hızlı geliştiği ovalar*” (TKKAK, 14) Cumhurbaşkanlığı kararı ile büyük ova koruma alanı ilan edilerek korunmaktadır. Büyük ovalarda tarımsal koruma ve geliştirme amaçlı altyapı projeleri, toprak koruma planları ve arazi kullanım plânları, T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı veya valilikler tarafından hazırlanmakta veya hazırlanmaktadır. 2023 yılı verilerine göre ülke genelinde, 74 ilde 440 alan Büyük ova koruma kapsamında korunmaktadır. Malatya (21), Balıkesir (17) ve Çanakkale (15) büyük ova koruma alanı sayısı bakımından en zengin illerdir (Çizelge 2.3).

Günümüzde tarım havzaları, tarımsal arazi kullanım planlamaları, arazi toplulaştırma ve büyük ova koruma gibi uygulamaların tarımsal üretim ve gıda güvenliği açısından yararları tartışılmazdır. Özellikle arazi toplulaştırma uygulamalarının tarımsal arazilerin parçalanmasını önlemesi, tarımsal üretimdeki verimliliği artırması, tarımsal arazilerde sulama ve yol sorunu dolayısı ile kamu harcamalarını azaltması, ortak kullanım alanlarının belirlenmesiyle kamulaştırma gereksinimini azaltması ve mülk sahipleri arasındaki mülkiyetten doğan çatışmaların engellenmesi açısından yararları bulunmaktadır (Keleş ve Mengi, 2022). Bu uygulamalara yönelik eleştirilerin bazıları ise toplulaştırma ile birlikte topraksız kalan küçük köylülerin kırsalı terk etme eğilimini arttırması dolayısıyla geleneksel köy yaşam tarzını ve

sosyal ilişkileri olumsuz etkilemesi, tarımda tek tipleşmenin aratmasına neden olarak ürün çeşitliliğinin azalması ve bölgede yer alan habitat alanları, ekolojik açıdan önemli bölgeler gibi ekosistem bileşenleri arasında ekolojik koridorların geçişine uygun olarak, mümkünde üst ölçekte hazırlanan havza planları ile birlikte çalışan planlama anlayışının henüz gelişmemiş olmasıdır. Bu kapsamda geliştirilen öneriler, yerleşim planlaması, sosyal planlama ve üst ölçeklerde yapılan ekolojik planlar ile toplulaştırma projelerinin bütünleştirilmesine yöneliktir (Akdeniz ve diğ, 2023).

Kanunda kapsamında yapılması ön görülen toprak koruma ve arazi kullanım planlamaları tarımsal arazilerin geleceği açısından önemli görülmekte beraber, bazı uzmanlar bu projelere ait teknik standartların, usul ve esasların belirlenmemiş, bu planlara ait bir yönetmelik ve şartnamenin oluşturulmamamış olmasının istismarı ve uygulama hatalarını arttırabilecek bir unsur olarak görülmektedir. Ayrıca, bu projelerin yalnızca ziraat mühendisleri tarafından değil multidisipliner olarak gerçekleştirilmesi gerekliliğinin altı çizilmektedir (Aksu, 2017).

Çizelge 2.3: Türkiye’de illere göre büyük ova koruma alanları(Anadolu Ajansı, 2024).

İl	Adet	Toplam alan (hektar)	İl	Adet	Toplam alan (hektar)	İl	Adet	Toplam alan (hektar)
Adana	1	445.188,75	Diyarbakır	3	230.447,60	Kilis	1	44.844,82
Adıyaman	10	119.295,52	Düzce	1	27.066,90	Konya	14	1.677.054,41
Afyonkarahisar	9	240.721,48	Edirne	3	59.608,42	Kütahya	13	86.980,24
Ağrı	3	83.062,77	Elâzığ	4	46.948,48	Malatya	21	130.702,24
Aksaray	4	203.925,29	Erzincan	4	67.319,97	Manisa	4	169.717,78
Amasya	5	62.829,10	Erzurum	4	137.130,14	Mardin	5	198.138,67
Ankara	11	194.474,52	Eskişehir	11	275.456,38	Mersin	6	36.922,69
Antalya	14	177.450,57	Gaziantep	12	181.661,01	Muğla	9	35.375,46
Ardahan	3	35.454,14	Gümüşhane	3	9.578,61	Muş	4	194.906,03
Aydın	5	134.433,74	Hakkâri	2	14.360,84	Nevşehir	2	36.627,72
Balıkesir	17	170.234,90	Hatay	3	120.268,50	Niğde	7	123.157,54
Bartın	1	2.195,59	Iğdır	1	69.481,16	Osmaniye	1	5.214,57
Batman	2	51.853,84	Isparta	4	46.719,20	Sakarya	13	54.421,58
Bayburt	4	24.365,60	İstanbul	5	13.788,45	Samsun	4	138.563,81
Bilecik	4	13.497,09	İzmir	10	175.060,98	Sinop	1	724,94
Bingöl	2	11.700,98	Kahramanmaraş	8	127.800,10	Sivas	5	36.964,91
Bitlis	4	46.643,95	Karabük	2	1.633,83	Şanlıurfa	9	937.573,13
Bolu	2	22.279,72	Karaman	4	121.135,70	Şırnak	2	66.188,22
Burdur	7	51.325,88	Kars	6	18.811,97	Tekirdağ	14	303.027,09
Bursa	9	158.981,89	Kastamonu	4	24.962,73	Tokat	7	77.317,17
Çanakkale	15	90.773,20	Kayseri	6	177.923,77	Tunceli	3	5.506,32
Çankırı	3	20.266,80	Kırıkkale	2	6.272,33	Uşak	9	72.179,96
Çorum	8	82.719,11	Kırklareli	9	152.146,89	Van	14	108.787,12
Denizli	11	173.191,43	Kırşehir	3	34.800,21	Yozgat	4	40.970,33

Büyük ova koruma alanı ilanı verimli tarımsal arazilerin amaç dışı kullanımının önlenmesi açısından olumlu bir uygulama olarak değerlendirilmektedir. Ancak büyük ova koruma alanı tespiti için verilen “tarımsal potansiyeli yüksek”, “kirliliğin ve yanlış kullanım arttığı” gibi tanımlanan seçim kriterlerinin sübjektif ve ölçülemez oluşu endişelere yol açmaktadır. Bu kriterlerin somut, ölçülebilir, bilimsel kabul görmüş kriterler, rakamlar ve sınırlar dâhilinde belirlenmesinin yasanın uygulamasını bilimsel temellere oturtacağı düşünülmektedir. Ayrıca Büyük ova ilan edilen alanlar içinde kalan köy yerleşmelerindeki gelişme alanlarındaki yapılaşmanın sınırlanması ve çiftçilerin arazileri üzerindeki müdahale haklarına yönelik kısıtların hak sahiplerini endişelendirdiğidir. Bu kapsamda yapılan öneriler, Büyük Ova Koruma alanlarına ait planların var olan köy yerleşme ve gelişme planlarına uyumlu hale getirilmesi ve yerli halkın ve hak sahiplerinin aktif katılımının sağlandığı katılımcı planlama anlayışının geliştirilmesidir (Aksu, 2017).

2.2.3.3 Kırsal alanda özel amaçlı kullanımlara ilişkin mekânsal planlar

Ülkemizdeki imar mevzuatı, planlamayı kapsamlı planlama anlayışı içinde ele alarak, planları niteliğine göre genel anlamda üst ölçekli ve alt ölçekli planlar olarak ikiye ayırmaktadır. Bu planların yanı sıra özel kanunlar ile düzenlenmiş olan özel amaçlı planlarda ülkemiz planlama sistemine dâhildir (Çavuş, 2014). Bu planlar genellikle biyolojik çeşitlilik açısından önem taşıyan önem taşıyan ekosistemler ve endemik türlerin bulunduğu veya ekolojik açıdan öneme sahip alanlar, doğa koruma bölgeleri, özel çevre koruma bölgeleri, milli park, yaban hayatı koruma alanı, tarihi ve arkeolojik sitler gibi alanlarda koruma amaçlı olarak, turizm ve sanayi alanlarında sektörel amaçlı, yapılaşma ve yerleşme bölgelerinde iskân amaçlı olarak yapılabilirler. Özel amaçlı planlar tekil planlar olup özel olarak kırsal alan planlamasında kullanılsalar da kırsal alanlar bu planların ilgi alanına giren alanlarda ev sahipliği yapabilirler. Bu kapsamda yapılan havza yönetim planları, uzun devreli gelişme planları, taşkın yönetim planları, havza, sulak alan yönetim planları, turizm planları, koruma amaçlı imar planları, özel çevre koruma planı, bütünleşik kıyı alanları planı ve sanayi, ulaşım, toplu konut, kıyı alanları vb. sektörel planlar (Üstündağ ve Şengün, 2011; Çavuş, 2014; Taşmektepligil ve Polat, 2021) kırsal alanlar üzerinde etkileri olabilecek planlar olarak sıralanabilir.

2.3 Kırsal alan-kırsal peyzaj ilişkisi

Kırsal peyzaj, kültürel peyzaj tanımlamalarının yapılması ile birlikte, oluşturulan kültürel peyzaj sınıflarından biridir. Temelde bakıldığında, APS'nin yaptığı peyzaj tanımlamasının Emilio Sereni'nin (1961) "insanların tarımsal faaliyetler sırasında sistematik ve bilinçli olarak

doğal peyzaja verdikleri şekil" olarak tanımladığı kırsal tanımlaması ile güçlü bir şekilde örtüştüğü görülmektedir. (Rega, 2014). Bu durum kırsalın peyzaj kavramsallaştırmasının iyi bir temsili olduğunu göstermektedir.

Kırsal peyzajlar insan ve doğa arasındaki uzun karşılıklı etkileşim sonucunda zaman içinde şekillenmişlerdir ve şekillenmeye devam ederler (Antrop, 2005; ICOMOS, 2017). Bu etkileşime bağlı olarak doğal kaynaklardan yararlanan tarım, ormancılık, balıkçılık vb. ekonomik faaliyetlerin görüldüğü (Dirik, 2005); doğal alanlar, doğal koşullara uyum sağlamış geleneksel arazi kullanım biçimleri ve düşük yoğunluklu yerleşim yerlerinin bir arada bulunmasıyla karakterize edilen peyzajlardır (Vildore ve diğ, 2023). Kırsal peyzajlardaki geleneksel arazi kullanımları mevcut doğal kaynakları en verimli şekilde kullanacak şekilde gelişirler ve genellikle çoklu kullanımlara sahiptirler. Bu özellikleri nedeniyle kırsal topluluklara çok çeşitli ekosistem hizmetleri sağlarlar (Plieninger ve diğ, 2006) Bu nedenle kırsal peyzajlarda doğal ve kültürel peyzaj ayrımını yapmak zorlaşır.

Kırsal peyzajlar bünyelerinde bulundurdıkları sulak alanlar, meralar ormanlar, otlaklar vb. doğal alanların varlığı ile birçok yaşam türüne ev sahipliği yaparken aynı zamanda ekosistemi düzenleyici rol oynayarak yaşamın devamlılığına katkıda bulunurlar. Bu yerel ekosistemler ile kırsal topluluklar arasında güçlü bir bağımlılık ilişkisinden doğan birliktelik vardır. Bu durum kırsal peyzajları ekolojik ve sosyal sistemlerin birlikte evrimleştiği sosyo-ekolojik sistemler olarak tanımlanmasına neden olmaktadır (Fischer ve diğ, 2012).

Sosyo-ekolojik bir sistem olan kırsal peyzajlarda dayanıklılık ve sürdürülebilirlik çok yüksektir (Holling, 2001). Aslında, kırsal peyzajların sürdürülebilirliğinin temelinde yerel olarak üretilen geleneksel bilginin, atadan öğrenme yoluyla nesilden nesile aktarılmasından kaynaklanmaktadır. Bu aktarım doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve ekolojik süreçlerin ile biyokültürel çeşitliliğin korunması konusunda derin bir ampirik bilgiye dayanmaktadır (Vlami ve diğ, 2017; Vildore ve diğ, 2023).

Genellikle yerel topluluklara ev sahipliği yapan kırsal peyzajlar, doğal koşullara uyumlu yerel malzemeler ile şekillenen yerel mimari dokuya sahiptirler. Ayrıca kırsal peyzajlar ait oldukları yerel kültürlere ait gelenekler, kimlik bileşenleri ve kolektif belleğinde taşıyıcısıdır (ICOMOS, 2017). Bu tür kırsal peyzaj tanımlamalarının temelinde Heidegger'in mekân-yer felsefesi yatmaktadır. Bir mekânın yere dönüşebilmesi için bir kültürün ona sirayet etmesi gerekliliğini ön plana çıkaran bu görüş mekân kavramının insandan bağımsız düşünülemeyeceğini vurgular (Filippuci, 2016). Bu felsefen etkilenen coğrafya disiplindeki

hümanist dönüşümün etkisiyle 1970'lerden sonra Amerikalı ve İngiliz coğrafyacıların mekân ve yerin deneyimsel, öznel ve fenomenolojik yönlerine yaptıkları vurgular artmıştır. Bu bakış açısına sahip düşünürler, peyzajı daha çok kültürel bir ifadenin ürünü olarak tanımlarlar. Busch (1971) bu durumu açıklarken, toplumların doğa ile kurduğu ilişkide doğanın insan perspektifinden değerlendirildiği ve ona anlamlar yüklenerek kültürel perspektiften değerlendirildiğini ifade etmektedir. Bu durum peyzajı Cosgrove (1984), Taylor ve Lennon (2011), ve Rössler (2006) gibi araştırmacılarının da tanımladıkları gibi fiziksel bir form olmanın ötesine taşıyarak, yerel geleneklerin, yaşam pratiklerinin, kültürel değerlerin kodlandığı insani anlam ve değerlerle dolu bir kültürel yapı olarak tanımlanmasına neden olur. Bu özelliklerinden ötürü kırsal peyzajlar belirttiği üzere sosyal olarak inşa edilmiş farklılık, yer, yerellik, gelenek, topluluk ve kimlik başta olmak üzere popüler söylemlere rehberlik eden kavramların kullanımlarını ve sınırlarını keşfetmek için alan sağlamaktadır. Bu kapsamda miras olarak kırsal peyzajlar ICOMOS (2017)'un tanımlamasına göre topluluklar tarafından atfedilmiş kültürel anlamlar taşıyan çok yönlü kaynaklar olarak kabul edilerek çevrebilimle ilgili, kültürel, sosyal, politik ve ekonomik koşullarla uyum içinde gelişmekte olan somut ve somut olmayan mirası bir arada bulunduran yerler olarak kabul edilirler.

Kırsal peyzajların korunmasına yönelik bakış açısı kırsal alanların, geleneksel yaşam biçimini yaşatan yerler olarak görülmesi, doğal ve yerel dokunun bütünleşmesiyle oluşan estetik güzelliklere sahip olması ve kentsel peyzajlara göre küreselleşme, endüstriyelleşme ve kentleşmenin yaratmış oldu değişimlerden nispeten daha az bozulma göstermeleri gibi romantik bir bakış açısını temsil eder. Bu temsil İngiliz planlama anlayışının kırsal peyzajlara biçtiği koruma değerinin temellerinde de görülür. Oysaki kırsal peyzajlar doğa ile kurulan pragmatik ilişkiler nedeniyle defalarca yeniden üretilmiş ve işlenmişlerdir. (Setten ve Myrvang Brown, 2013). Bu nedenle bölgenin ekonomik işleyiş, eşitsizlikler, sınıfsal çatışmalar ve sömürü biçimleri kırsal peyzaj üzerinden okunabilir hale gelir (Özey ve diğ, 2018). Aynı zamanda kırsal peyzajlar da iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik kaybı gibi küresel sorunlardan etkilenmekte ve kentleşme baskısı ile dönüşmekte, giderek terk edilmekte, kalkınma baskıları altında turizm, entansif tarım uygulamaları, doğal kaynak çıkarımını içeren tek işlevli bakış açısıyla değişmektedir (Klandik ve diğ, 2019). Çoklu arazi kullanımları sorunları, sosyal ekonomik ve çevresel değişimler ve çoklu paydaş ve sektörlerin çatışan hedefleri gibi karmaşık problemlerin çözümsüzlüğe ulaştığı kırsal peyzajlarda bütünleşik bir bakış açısına sahip planlama anlayışına duyulan ihtiyacın giderek arttığı bilinmektedir (Vermunt ve diğ, 2020)

2.4 Bütünleşik peyzaj yaklaşımları

Tarihsel perspektifte bakıldığında, peyzajın bir bütün olarak algılanmasına yönelik anlayışın aslında yeni bir kavram olmadığı görülmektedir. Kökleri beşerî coğrafya bilimine dayanan bu bakış açısı, Vidal'in (1911) peyzajın biçimlenmesindeki yerel toplumlar ve onların yaşam tarzına yaptığı vurgu ve Hagerstrand'ın (1974) peyzajı doğa ve kültüre ait biçim ve süreçlerin birbirinden ayıramayacağı bir bütün olarak gördüğü sürece dayalı tanımlamasında bütüncül peyzaj tanımlamalarının temelini görmek mümkündür (Antrop, 2004). Ancak, bilimin disiplinler halinde organize edilmesi ve kavramsal olarak yeni çalışmaların ortaya konulması peyzajın bütünsel bir yaklaşım ile ele alınmasını güçleştirmiştir. Bu bağlamda peyzaja yönelik kavramsallaştırmalar, farklı bilimsel temellerden köklenerek gelişmiştir.

Peyzaj kelimesinin etimolojisi incelendiğinde bilinen ilk tanımlamanın 13. yüzyılda Germen dillerine dayandığı bilinmektedir. Bu dillerdeki en eski referanslardan biri Felemenkçe 'de kara bölgesi veya ülkeye atıfta bulunduğu kabul edilen 'lantscap' (lantscep, landschap) sözcüğüdür. Bu sözcük daha sonra Almanca 'ya sınırlı bir bölge anlamına gelen 'land' kelimesi ile 'schaffen'- yapmak sözcüğü ile birleşerek bir organize edilen bölge ya da arazi anlamı taşıyan 'landschaft' olarak geçmiştir (Antrop, 2013). Daha sonraki dönemlerde özellikle 15. yy. Rönesans ve 17.yy. da Hollanda resim sanatında yer bulan peyzaj kavramı, bölgesel bir kimliğin görsel ifadesi olarak değerlendirilmiştir. Resim alanındaki gelişmeler ile Fransızca' da "paysage" ve İngilizce' de "landscape" olarak geçen peyzaj kavramı yalnızca bir alanı oluşturan parçaların görünümü (manzara) değil aynı zamanda onu organize eden, ya da şekillendiren insanların özelliklerini yansıtan yer olarak tanımlanmıştır (Antrop, 2004). Peyzaj kavramı bilimsel alandaki çalışmaların konusu haline geldikten sonra başta ekoloji, coğrafya, sanat ve felsefe gibi farklı alanlarda, alana özgü tanımlamaların yapılarak anlamının genişletildiği bir kavram haline gelmiştir.

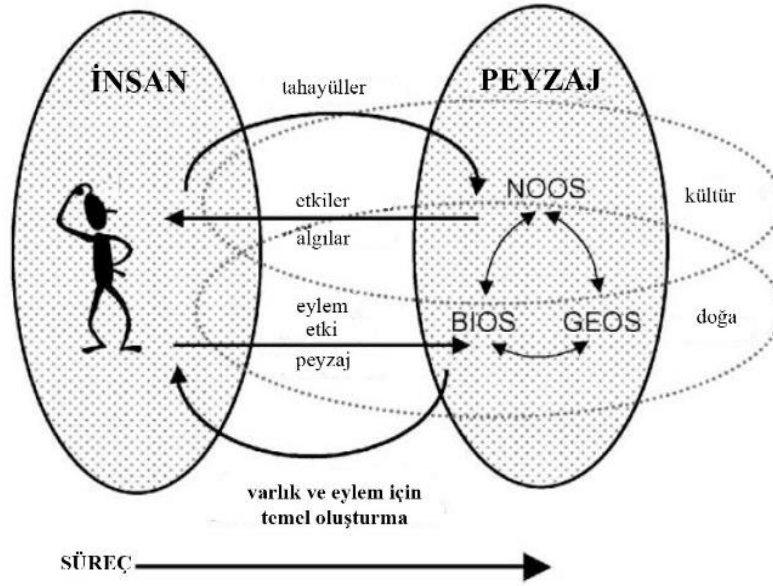
Özellikle peyzaj ekolojisi biliminin gelişimi ile birlikte gelişen peyzaj kavramsallaştırmaları peyzaja dair fikir ve söylemlerin temelini oluşturmaktadır. Alman coğrafyacı Carl Troll tarafından 1939 yılında ortaya atılan bir kavram olan peyzaj ekolojisi, 1980'lerde bir bilim dalı haline gelmiştir (Antrop, 2013). Peyzaj ekolojisi disiplini geliştikçe Kuzey Amerika ve Avrupa da farklı bakış açısını benimseyen iki gelenek ortaya çıkmıştır. Günümüzde peyzaj ekolojisi disiplini büyük ölçüde bu iki geleneğin birleşmesinden oluşmaktadır. Avrupa geleneği antropojenik merkezli bir bakış açısı benimseyerek başlangıçta planlama kavramlarından güçlü bir şekilde yararlanmışır (Wu ve Hobbs, 2002, Turner, 2005, Wu, 2006). Bu kapsamda insan-

doğa etkileşimlerini peyzaja dâhil eden bir yaklaşım sergileyen Avrupa geleneği peyzaj ve insan arasındaki dinamik ilişkilere odaklanmıştır.

Kuzey Amerika geleneği ise peyzaj içindeki mekânsal örüntüleri ve ekolojik süreçleri içeren teorilere dayalı analitik bir yaklaşım benimseyerek biyoekolojik süreçlere odaklanmıştır (Forman, 1995; Wu ve Hobbs, 2002; Turner, 2005; Wu, 2006). Bu kapsamda peyzaj farklı doğal sistemlerden oluşan mekânsal örüntüler ve bu örüntüler arasındaki mekânsal akışlar aracılığı ile yapısı ve işlevi belirlenen arazi parçası olarak tanımlamıştır (Forman, 1995). Bu bakış açısına göre peyzaj biyotik göçler ve arazi birimlerini birbirine bağlı doğal sistemler halinde düzenleyen mekânsal akışlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla bir peyzajın mekânsal yapısı, Forman'ın (1995) da belirttiği gibi türlerin göçünü sağlayan koridorlarla birbirine bağlanan doğal ekosistem yamalarından oluşan bir desendir (Forman, 1995).

20. yüzyıla gelindiğinde giderek artan ekolojik sosyal, ekonomik ve politik karmaşıklıkların çözümünde bütünleştirici doğası nedeniyle peyzaj yaklaşımlarına olan ilgi giderek artarken (Reed ve diğ., 2016) hızlı dönüşüm sürecine maruz kalan peyzajların ve bu peyzajların karmaşıklığının onu tanımlayan çeşitli boyutları (maddi, sosyal, algısal, zamansal, kültürel vb.) ifade eden peyzaj kavramının bütünleşik bir bakış açısı ile ele alınmasını gerekli kılmıştır. Bu kapsamda Avrupa ve Amerika gelenekleri giderek birbirine yaklaşılmaya başlamış ve peyzajın bütünleşik yorumlarının geliştirilmesi ise ancak 20. yüzyılın sonunda gerçekleştirilebilmiştir.

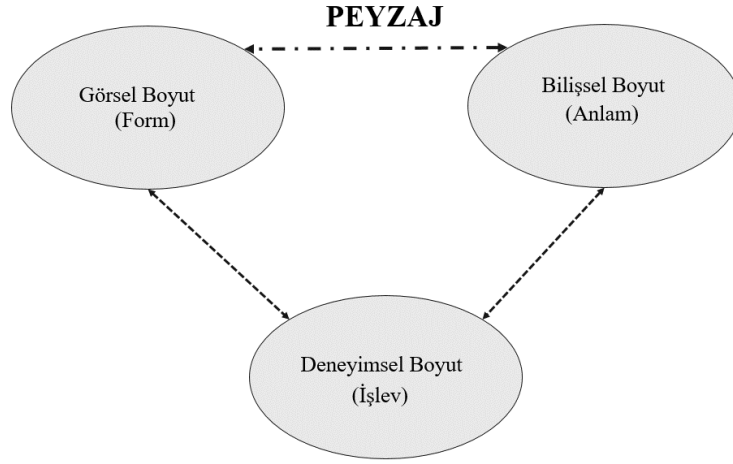
Başlangıçta Tress ve Tress (2001), Naveh (2007), gibi araştırmacıların coğrafya, peyzaj ve ekolojisi alanlarında yaptıkları çalışmalar peyzajın bütüncül doğasını kabul ederek, peyzaj kavramını daha geniş, daha derin ve disiplinler arası boyuta taşımışlardır (Dorado, 2023). Peyzajın karmaşık bir bütün olarak kavramsallaştırılması, tanımlanan çeşitli boyutların (mekânsal, zamansal, kültürel, doğal, algısal vb.) bütünleşmesini öngörmektedir. Bu da peyzajın sistemik özelliklerine dikkat edilmesini gerekli kılmaktadır (Tress ve Tress, 2001). Bu bağlamda peyzaj, kendini oluşturan ve tek, daha karmaşık bir sistem oluşturacak şekilde eklemlenen çeşitli alt sistemlerin hiyerarşik olarak düzenli bir kombinasyonu olarak tanımlanır (Dorado, 2023). Peyzajın anlaşılması ve incelenmesinde onu bir bütün olarak algılamak yerine alt sistemler ve bu sistemler arasındaki ilişkilerin toplamına odaklanılmaktadır. Dolayısıyla peyzaj kendisini oluşturan parçaların toplamından daha fazlası olarak görülmektedir. Peyzajın çeşitli değişkenleri, ölçekleri ve unsurlarını bir araya getirerek kapsamlı bir anlayış sunan bütüncül bakış açısı, peyzajı bir bütün olarak incelemeyi mümkün kılar. Bununla birlikte, peyzajın farklı ölçekleri ve unsurlarını analiz etmek çok çeşitli disiplin yaklaşımları ve bilgiyi barındıran disiplinler arası bilgiyi gerektirmektedir (Tress ve Tress, 2001; Dorado, 2023).

Şekil 2.4: İnsan- peyzaj etkileşim modeli (Tress ve Tress, 2001).

Tress ve Tress (2001) tarafından ortaya konan disiplinler arası peyzaj yaklaşımı biyosfer, jeosfer ve noosfer adı verilen üç bileşenden oluşan bir insan-peyzaj etkileşim modelidir (Şekil 2.4). Biyosfer, çevredeki biyotik elementleri temsil ederken, jeosfer abiyotik unsurları, noosfer ise insanların algı ve adaptasyon ile yapılandırılmış zihinsel alanlarını temsil etmektedir (Tress ve Tress 2001). Bu yaklaşım peyzajın fiziksel ve bilişsel boyutlarının ele alınmasından ötürü insan-doğa deneyimini de içerisinde barındırmaktadır. Aynı doğrultuda, Naveh'in (2001) çok işlevli peyzajlar yaklaşımı peyzajı, “somut, karışık doğal ve kültürel etkileşimli sistem” olarak tanımlamaktadır.

Tress ve Tress (2001), Naveh (2007), gibi araştırmacılardan sonra peyzajı bütünlük bir bakış açısı ile ele alan çeşitli tanımlamalar bulunmaktadır. Literatürde yaygın olarak atıfta bulunulan APS'nin (2000) “insanlar tarafından algılandığı şekliyle, karakteri doğal ve/veya insan faktörlerinin eylemi ve etkileşiminin sonucu olan bir alan” tanımlaması peyzajın bütünlük tanımlamaları arasında yer almaktadır. Terkenli (2001) tarafından geliştirilen bütünlük peyzaj yaklaşımlar örneklerinden biridir. Bu yaklaşım peyzajın görsel yönü, anlamsal yönü ve deneyimsel yönün birbirinden ayrılmayacak bütünü oluşturan unsurlar olduğunu ifade ederken peyzajı, çoklu ölçeklerde doğal ve kültürel sistemlerin dinamik ürünü olarak kabul etmektedir (Şekil 2.5).

Şekil 2.5: Peyzaj boyutları yaklaşımı (Terkenli, 2001)

Bu son bütünlük yorumlamalar, araştırma kapsamında kabul edilen bütünlük peyzaj kavramının temelini oluşturmaktadır. Hem Sayer ve diğ, (2013) hem de Milder ve diğ, (2014) tarafından ortaya konulan peyzajın bütünlük yorumları ise temelde birbirlerinden ayrılmakla beraber bu tanımların ortak noktası peyzajın büyük ölçüde bağlam tarafından belirlenen, genellikle farklı arazi kullanımlarının bir mozağından oluşan karmaşık bir sosyoekolojik sistem olarak kabul ederler (Freeman ve diğ, 2015). Bu peyzaj tanımlarının ortak paydası peyzajı çoklu ölçeklerde doğal ve kültürel sistemlerin dinamik ürünü olarak kabul etmeleridir. Peyzajın karmaşık yapısını anlamaya çalışan bütünlük yorumlar, karmaşık sistemin çözülmesinde çok çeşitli bakış açısını sunmak adına disiplinler arası yaklaşımları teşvik etmektedir. Bu nedenle bütünlük bir peyzaj araştırması farklı disiplinlere ait tekniklerin kullanıldığı araştırma ve çalışma sürecini aynı zamanda, karar alma sürecinde tüm aktörlerin eşit düzeyde sürece katılmasıyla elde edilen bilgi yaratım sürecini gerektirmektedir (Dorado, 2023).

2.5 Bütünlük Peyzaj Planlama

Geliştirilen bütünlük peyzaj yaklaşımları geleneksel uzman yaklaşımlarını aşan ve peyzajı tüm bu boyutları (fiziksel, maddi, sosyal, kültürel, fenomenolojik, ekonomik) birleştiren bütünlük bir modeli tanımlayan yeni araştırma çerçevelerini tasarlayan çerçevelerin geliştirilmesini zorunlu kılmıştır (Naveh, 2007; Wu, 2006). Bu kapsamda literatürde çok çeşitli bütünlük peyzaj yaklaşımı çerçevesi geliştirildiği bilinmektedir.

Sayer ve diğ, (2013) bütünlük peyzaj yaklaşımlarının çoklu tanımlarını dikkate alarak, net bir tanımlama yapılmasının zorluğuna değinmişler ve bu bağlamda tanımlamadan ziyade peyzaj

yaklaşımıyla geliştirilen planlama ve yönetim uygulamalarına yol gösterici olması planlanan on temel ilke belirlemiştir. Bu ilkeler sürekli öğrenme ve uyarlanabilir yönetim, taraflar arasında ortak endişe, çoklu ölçekler (peyzaj ölçeği), çok işlevlilik, katılım, şeffaflık, adil ve müzakereci yöntem, katılımcı ve kullanıcı dostu izleme, dayanıklılık ve paydaş kapasitesinin güçlendirilmesidir (Sayer ve diğ, 2013).

Pedroza-Arceo ve diğ, (2022) ise bütünlük peyzaj yaklaşımları ve bu yaklaşımların kullanıldığı planlama ve yönetim çalışmalarında ön plana çıkan temaları irdelemiştir. Bu kapsamda bütünlük peyzaj yaklaşımlarının yol gösterici bir çerçeve, yönetim stratejisi ve kavramsal bir çerçeve olarak farklı kullanım amaçları doğrultusunda kullanıldığını ortaya koyarken, ana temaları, peyzaj ölçeği, katılımcı ve işbirlikçi planlama, peyzaj sürdürülebilirliğinin sağlanması ve çok işlevliliğin korunması, adil ve müzakereci yöntemlerin seçilmesi olarak tanımlanmıştır (Çizelge 2.4).

Freeman ve diğ. (2015) ise sosyoekolojik sistemlerde bütünlük yaklaşım geliştirmenin beş ilkesini karmaşıklık, sürdürülebilirlik, çok işlevlik, katılım, disiplinler arası veya disiplinler ötesi yaklaşım olarak tanımlamışlardır (Freeman ve diğ, 2015).

Araştırma kapsamında, bütünlük peyzaj yaklaşımları bir çerçeve olarak kullanılmıştır. Bu kapsamda araştırma sorusuna uygun olarak literatürde tanımlanan ilkelerin bir sentezi yapılmıştır. Bu kapsamda peyzaj ölçeği, sürdürülebilirlik, çok işlevlik, katılım, disiplinler arası veya disiplinler ötesi yaklaşım ve dayanıklılık ilkeleri temel alınmıştır. Bu bağlamda benimsenen ilkelerin açıklamalarına aşağıda yer verilmiştir.

Peyzaj ölçeği: Peyzaj ölçeği, çağdaş peyzajlarda görülen sorunların çözümünde bütünlük bir nitelik kazanarak, yalnızca fiziksel boyutuyla değil aynı zamanda zamansal, sosyal, algısal, kültürel vb. boyutlarıyla da ilgili çeşitli özelliklerin, işlevlerin ve anlamların birleştiği bir alanı ifade eder. (Dorado, 2023). Peyzaj içerisinde bu çok boyutlu yapı, doğası gereği doğrusal olmayan süreçler ve yapıları içerir (Pedroza-Arceo ve diğ, 2022). Bu nedenle bütünlük peyzaj yaklaşımlarında mekânsal olarak belirlenen ölçek yere ve bağlama göre çeşitlilik göstermektedir. Ölçek olarak peyzaj biriminin sayısal eşliğinin belirlenmesi zor olsa da bir peyzajı disiplinler arası bakış açısı içinde işlevsel hale getirmek için fiziksel ve net bir varlık olarak tanımlamak önemlidir (Arts ve diğ, 2017). Dolayısıyla bir çerçeve çizen sınır kavramı önemli hale gelir. Sosyoekolojik sistemler arasındaki ilişkiler belirli peyzaj özelliklerini, arazi kullanımlarını ve arazi örtüsü türlerini belirlediğinden, bu tür bir karmaşıklık içerisinde, peyzaj sistemini bir bütün olarak anlamak önemlidir (Freeman ve diğ, 2015; Pedroza-Arceo ve diğ,

2022). Literatürde bütünleşik peyzaj yaklaşımları örnek çalışmalarını inceleyen Pfund (2010) bu çalışmaların fiziksel olarak ele aldıkları mekânın büyüklüğünün 100km² ile 10.000 km² aralığında değiştiğini ifade etmektedir.

Çizelge 2.4: Bütünleşik peyzaj yaklaşımlarının ve kullanım alanlarının karşılaştırılması
(Pedroza-Arceo ve diğ., 2022’den geliştirilerek).

TANIMLAR	TEMEL KULLANIM AMACI	ANA TEMALAR
"Bütünleşik peyzaj yaklaşımları bir peyzajdaki çoklu ve bazen birbiriyle çelişen hedefler arasında denge kurmayı amaçlayan çeşitli paydaşları bir araya getiren uzun vadeli iş birliği sürecidir (Sayer ve diğ., 2016)	Uzun vadeli iş birliği süreci	Peyzaj ölçeği, Çoklu paydaşlar, çok işlevlilik, uzlaştırmacılık
"Bütünleşik peyzaj yaklaşımları, insanların ve çevrenin ihtiyaçlarını uyumlu hale getirmek ve daha sürdürülebilir ve eşitlikçi çok işlevli peyzajlar oluşturmak için çoklu ve çelişkili arazi kullanım iddialarını uzlaştırmaya çalışan yönetim stratejileridir	Yönetişim stratejisi	Peyzaj ölçeği, Sürdürülebilirlik, eşitlik, çok işlevlilik, uzlaştırmacılık
"Peyzaj yaklaşımı genel olarak, iklim değişikliğini hafifletme ve uyum sağlama önlemlerini güçlendirirken arazinin adil ve sürdürülebilir kullanımını sağlamak için belirli bir alan içinde birden fazla arazi kullanımına yönelik politika ve uygulamayı bütünleştiren bir çerçeve	Bir çerçeve	Peyzaj ölçeği, Sürdürülebilirlik, eşitlik, çok işlevlilik, planlama, politika, uygulamanın bütünleştirilmesi
Peyzaj yaklaşımları geniş anlamda, eşitlik ve sürdürülebilirliği artırmak için belirli bir alan içinde çoklu arazi kullanımlarına yönelik araştırma, politika ve uygulamayı bütünleştirme stratejisi	Bir strateji	Peyzaj ölçeği, Sürdürülebilirlik, eşitlik, çok işlevlilik, arazi kullanımları, araştırma ve politikaların bütünleştirilmesi
Peyzaj yaklaşımı, uyarlanabilir ve bütünleşik yönetim sistemlerinin uygulanması yoluyla birden fazla rakip arazi kullanımı için politika ve uygulamayı bütünleştiren bir çerçeve	Bir çerçeve	Peyzaj ölçeği, Politika ve uygulamayı bütünleştirme. Peyzaj ölçeği, yönetim sistemi ile bütünleşme
"Ekonomik, gıda güvenliği ve çevresel ihtiyaçların yanı sıra bir peyzaj içindeki insanların ve değer sistemleri ya da ekosistem hizmetleri aracılığıyla peyzajla bağlantılı olanların isteklerini sürdürülebilir bir şekilde karşılamak için çok paydaşlı disiplinler arası çalışma modellerini kullanarak rekabet halindeki talepler arasında denge sağlamanın bir yolu	Bir yol	Peyzaj ölçeği, Sürdürülebilirlik, çok işlevlilik, değer sistemi, ekosistem hizmeti, çok paydaşlı, disiplinler arası çalışma modeli
"Bir peyzajdaki paydaşların rekabet halindeki sosyal, ekonomik ve çevresel hedefleri uzlaştırmayı amaçladıkları kavramsal bir çerçeve	Kavramsal çerçeve	Peyzaj ölçeği, Çoklu paydaşlar, çok işlevlilik, uzlaştırmacılık
Doğal koşullarla ve kültürel dokunun uyumlu bir şekilde bütünleştiği, peyzajların, mekânsal yapı ile farklı hiyerarşik ölçek seviyelerindeki işleyiş arasındaki sürekli etkileşimlerini açıklamanın bir yolu, analiz etme biçimi (Antrop, 2000)	Bir yol	Peyzaj ölçeği, çok işlevlilik,

Bir sistem olarak kabul edilen peyzaj ise, üst ölçekler ile yerel ölçekleri ilişkilendiren farklı düzeylerde ele alınabilir. Pedroza-Arceo ve diğ. (2022) bu nedenle peyzaj ölçeğinde çalışmanın temelinde Panarşi teorisinin yatıgını savunurlar. Panarşi, bir sistemin düzeyleri arasındaki farklı ölçeklerin dinamik etkileşimleri temsil eden bağlantılı, hiyerarşik olarak düzenlenmiş uyarlanabilir döngüler arasındaki değişim ve kalıcılık arasındaki etkileşimi dikkate alan bir kavramdır (Gunderson ve Holling, 2002). Bu nedenle, peyzajlar gibi karmaşık sosyoekolojik sistemlerin doğasını açıklanması için uygun görülebilir.

Çok işlevlilik: Günümüzde peyzajların çoğu arazi kullanım uygulamaları nedeniyle önemli ölçüde değişime uğramıştır. Giderek homojen hale gelen peyzajlarda hem insanların hem de diğer canlıların yaşamlarını sürdürme konusundaki fırsatları kısıtlanmaktadır. Bu nedenle, aynı

anda ekolojik, kültürel, estetik rekreasyonel ihtiyaçları karşılayan peyzajlara duyulan ihtiyaç giderek artmaktadır. Peyzajlardaki bu birden fazla amacın ya da işlevin aynı anda gerçekleştirilmesi çok işlevlilik olarak tanımlanmaktadır. Bütünleşik peyzaj yaklaşımları peyzajın yapısına uygun yeni bir işlev ekleme ya da mevcut çok işlevliliğin ortaya çıkarılması ile ilgilenir (Reed ve diğ, 2017). Bu nedenle ana hedefi mevcut peyzaj içerisindeki sinerji ve takasları anlayarak etkili birçok işlevliliğe ulaşmaktır (Freeman ve diğ, 2015).

Sürdürülebilirlik: Bütünleşik peyzaj yaklaşımları karmaşık sosyoekolojik sistemlerde görülen birden fazla sorunun çözümüne ulaşmak için peyzajda sürdürülebilirliğin sağlanmasına önem vermektedir. Freeman ve diğ. (2015)’ e göre burada önemli olan sürdürülebilirlikten ne kastedildiğinin, neyin neden sürdürüldüğünün açıkça ifade edilmesidir. Brundtland Raporu’nun (1987) “gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden mevcut nesillerin ihtiyaçlarını karşılaması” olarak tanımladığı sürdürülebilirlik tanımı ile ilişkilendirilebilen sürdürülebilirlik kavramsallaştırmaları arasındaki temel fark sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma anlayışları arasındaki farktır. Sürdürülebilirlik, insanların çevresel kısıtlamalar içinde yaşamaya devam edebilme yeteneği olarak tanımlanırken, ekonomi politikasında benimsenen sürdürülebilir kalkınma tanımı ise kalkınmanın ve büyümenin sağlanması için gereken sosyal koşullar eş zamanlı ele alınmadığı sürece çevreyi göz ardı edebilmektedir (Robinson ve diğ, 2014). Bu kavram kalkınma hedeflerine ulaşmak için sosyal, çevresel ve ekonomik boyutların bütünleştirilmesine odaklanan birçok uluslararası kalkınma girişimi tarafından genişletilmeye devam etmektedir. Bunlar arasında en bilinen tanımlardan en yaygın olarak kullanılan sosyal, ekonomik ve çevresel boyutları birleştiren üçlü tanımlamadır (Freeman ve diğ, 2015). Antrop (2006) ve Jackson ve diğ. (2012) kalkınma tabanlı geliştirilen sürdürülebilirlik yorumlarını peyzajın dinamik doğasını hesaba katmadığı için eleştirmektedirler. Antrop (2006)’ a göre doğal ve beşerî sermayeye odaklanan sürdürülebilirlik yaklaşımları ekonomik güdümlüdür. Bu tür bir sürdürülebilirlik anlayışı ekonomik faydanın artırılmasına yönelik teşviklerin geliştirilmesine neden olarak, peyzajın kültürel ve ekolojik işlevlerini göz ardı ederek zayıf bir sürdürülebilirlik ortaya koymaktadır (Antrop, 2006). Jackson ve diğ. (2012) ise sürdürülebilirliğin, yalnızca mevcut durumu koruma anlamında değil, var olan işlevlerini değişen koşullara uyarlamasını kapsamı gerekliliğinin altını çizmektedirler. Bu eleştirilerden yola çıkarak peyzaj sürdürülebilirliği çevresel ve sosyokültürel değişikliklere rağmen, insan refahının korunması ve geliştirilmesi için mevcut peyzaja özgü işlevlerin devam ettirilmesi ve bu işlevlerini değişen

koşullara uyarlamasına yönelik hedefler geliştiren bir çerçeve sunmalıdır (Freeman ve diğ, 2015).

Disiplinlerarası ve disiplinler ötesi yaklaşım: Peyzaj geleneksel olarak doğa bilimleri tarafından fiziksel-maddi bir boyutuyla ve sosyal bilimler ve beşeri bilimler tarafından bilişsel bir boyutuyla ele alınırken, bütünleştirici bir çalışma modelinin bu disiplinler sınırları aşması gerekmektedir (Ostrom, 2009). Peyzajın bütünlüklü bir şekilde çalışılması, ayrı ayrı incelendiğinde belirgin olmayan yeni ve karmaşık kalıpların ve süreçlerin ortaya çıkarılmasına katkıda bulunmaktadır. Bu süreçlerin değerlendirilmesinde daha önce kullanılan multidisipliner yaklaşımlar, her biri ilgili disiplinlerin teknikleri kullanılarak yürütülen araştırma ve analiz modelini içermektedirler. Ancak bu sürecin sonunda bütünleştirici senteze ulaşılması konusunda zorluklar yaşandığı bilinmektedir. Bu nedenle bütünlüklü peyzaj araştırmalarındaki daha yeni eğilimler disiplinler arası ve disiplinler ötesi çalışmaları teşvik etmektedirler (Dorado, 2023). Disiplinler arası yaklaşım, akademik disiplinlerin ortak bir araştırma hedefine ulaşmak için tematik sınırları aşmalarını zorunlu kılarak karmaşık sorunlara çözüm üretecek bilgiye erişime katkıda bulunmalarıdır. Disiplinler ötesi yaklaşım ise genellikle farklı disiplinlerden gelen uzmanlar, araştırmacılar ve yerel halktan oluşan paydaşlar arasında yakın bir iş birliği kurma çabasıyla tüm aktörlerin sürece eşit düzeyde katılacağı şekilde araştırma yapılmasını ve yeni bilgi üretilmesini eden bir yaklaşımdır (Tress ve Tress, 2001). Çeşitli bakış açılarının ortaklaşa ürettiği bu bilgi, disiplinler arası üretilen katkıların basit bir şekilde toplanması veya toplamından elde edilenden daha önemli görülmektedir (Dorado, 2023). Bu nedenle peyzaj yaklaşımının etkinliği paydaşlarının algı, ihtiyaçlarını ve isteklerini anlamak, paydaşlar arasında görülecek farklılıkları anlamak ve karar alma süreçlerine dâhil etme ile sağlanmalıdır. Uzlaşmaların ve sinerjilerin ortaya çıkmasıyla başlayan istişare süreci peyzaj değişiminin yönlendirilmesine yardımcı olurken, aynı zamanda kırılganlığı azaltarak sistemin dayanıklılığı arttırmaktadır (Reed ve diğ, 2017).

Katılım: Katılım bütünlüklü peyzaj yaklaşımının ana unsurlarından biridir. Ancak literatürde katılımın nasıl sağlanacağı, planlama sürecine kimin dâhil olacağı ve ne tür süreçlerin uygulanması gerekliliği genellikle net olarak açıklanmamaktadır. Bu kapsamda belirlenen paydaşlar arasında bilgi alışverişi ve öğrenme fırsatları sağlayan sosyal öğrenmeye dayalı bilgilendirme, paydaşlardan konu hakkındaki bilgilerin toplandığı danışma, tüm katılımcıları eşit düzeyde bir araya getiren işbirlikçi veya karar verme ve karar verme yetkisinin katılımcılara devredildiği yetkilendirme gibi farklı katılım türlerinin planlama ve/veya yönetim süreçlerine dâhil edilebilmektedir (Freeman ve diğ, 2015).

Dayanıklılık: Dayanıklılık, bir sistemin temelde aynı işlevi, yapıyı ve kimliği korurken ani değişimleri deneyimleme kapasitesidir (Holling, 1973). Bir peyzajın dayanıklılığı onu olası tehditlerden en az zarar görecektir şekilde sürdürülmesini sağlar. Peyzajlarda meydana gelen ekolojik ve sosyal bozulmalar, peyzajın bütünleşik yapısını etkiler. Bu bozulmalar ekolojik, sosyal ya da planlama ve yönetim kaynaklı çeşitli faktörlerden kaynaklanabilirler. Sistem dayanıklılığının artırılması yerel koşulların tespit edilmesi veya yerel bilgi gibi yerel öğrenmeye dayalı ya da benzer örnekler üzerinden yapılan çıkarımlarla iyileştirilebilirler (Sayer ve diğ., 2013). Özellikle yerden öğrenmeye dayalı çıkarımlarda zihinsel modeller sistem değişiminin yönünü ve dirençliliğini algılamak için kullanılabilir bir çıkarım aracıdır.

2.6 Değer

Önceleri ekonomiye bağlı bir terim olan değer, belirli bir zamanda para olarak bir şeyin karşılığı, kıymeti olarak tanımlanırken, daha sonraları karşılaştırmalı anlamda iyi ve kötü arasında ayırım yapmak için kullanıldığı bilinmektedir (Pepper, 1958). Ancak 19.yy'dan itibaren iyi, güzel, doğru kavramların olgu ile değil değer kavramı ile ilintili olduğuna dair bir düşünce ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda bazı filozoflar, özellikle Scheler, Hartmann, Lotze, Ritschl, Windelband ve öğrencisi Rickert, Schopenhauer ve Nietzsche kendi bakış açıları ile değer kavramına yeni roller biçerek terimin anlamını genişletmişler ve 'değer' kavramının felsefede farklı anlam ve kullanımlara sahip olmasına neden olmuşlardır (Yavuz ve Bircan, 2021). Bu süreçte değer kavramı, iktisattan etinin çalışma alanına geçmiş olarak karşımıza çıksa da iktisattan felsefeye oradan sosyoloji, psikoloji ve antropolojiye kadar birçok disiplinin çalışmalarına konu olmuş ve bu nedenle çok çeşitli tanımları yapılmış bir kavramdır (Kuçuradi, 2013).

Ekonomi alanında değer ve değerlerin kaynağını açıklamaya çalışan iki temel teori vardır. Bunlardan ilki, Adam Smith ve David Ricardo tarafından geliştirilen, daha sonra Karl Marx tarafından son hali verilen alan emek-değer teorisi, ikincisi ise Jevons ve Carl Menger gibi teorisyenlerin geliştirdiği fayda-değer teorisidir. Klasik emek değer teorisinin başlangıcı Adam Smith'e dayanmaktadır. Adam Smith'e göre, sermaye birikimi ve mülkiyet ilişkilerinin bulunmadığı ilkel topluluklarda bir malın değerini belirleyen şey onun için harcanan fiili emektir. Değerin emek tarafından üretildiğini kabul eden bu görüş "emek-teorisi" olarak adlandırılmaktadır. Emek değer teorisinin kurucularından olan Adam Smith, sermaye birikimi ve mülkiyet ilişkilerinin bulunduğu kapitalist toplumlarda değer yalnzca emek üzerinden ele alınamayacağını altını çizerek, kumanda edilen emek kavramı ortaya koyar (Savran, 1997;

Bozpınar, 2020). Adam Smith'den sonra Malthus Ricardo ve Karl Marx değer teorisine katkıda bulunan klasik iktisatçılardır. David Ricardo'ya göre sermaye birikmiş emektir ve değeri belirleyen ana unsurdur. Bu nedenle, çoğaltılamayan mallar kıt oldukları için değerlidir (Aydın ve Aydınlar, 2011). Ricardo'dan sonra gelen Alman teorisyen Karl Marx, soyut emek kavramını değer teorisine uygulamış ve artık değer kavramsallaştırmasıyla, emek-değer teorisine son halini vermiştir. Karl Marx'a göre somut ve soyut emek olarak tanımlanan iki tür emek vardır. Somut emek belirli bir amaca yönelik üretken emek olarak tanımlanır ve kullanım değeri yaratır. Soyut emek ise malların mübadele değerini yaratan üretimde harcanan insan emeğine karşılık gelmektedir ve değişim değeri yaratır. Somut ve soyut emek arasında oluşan belirgin fark "artı değer" olarak kavramsallaştırılır ve kapitalist üretim tarzının temel çelişkisini ortaya koyar. Bu çelişki üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran kapitalistlerin, artık değere el koyarak emek sömürsü yapmasıyla görünür hale gelir. Marx'ın bu teorisi yalnızca ekonomi alanında değil aynı zamanda çevre alanında da yankı bulmuştur. Kapitalist dünyada doğanın karşılıksız olarak sağladığı pek çok değer süreci (atmosferik dolaşım, hidrolojik akışlar, toprağın besin döngüsü gibi ekosistem hizmetleri) parasal değer taşınamaması nedeniyle değersiz görülürler ve bu nedenle sermaye bu değerleri serbestçe sahiplenmektedir (Huber, 2017).

William Stanley Jevons ve Carl Menger gibi teorisyenler klasik emek-değer teorisini dışlayarak günümüz kapitalist sistemin temeli olan 'fayda-değer teorisi' son birim yararı kavramı üzerinden teorik bir çerçeve sunmaktadır. Bu bakış açısına göre bir malın değerinin belirlenmesinde emek göz ardı edilerek, tüketicilerin o maldan elde ettikleri marjinal fayda üzerinden değerlendirilir. Dolayısıyla hem malın hem emeğin değeri tüketicinin marjinal fayda sağlama derecesiyle belirlenir. Bu kapsamda tüketicinin fayda elde ettiği malların üretiminde emeğin değeri yüksek olmaktadır (Bocutoğlu, 2012). Aydın ve Aydınlar'a (2011) göre bu teorinin arka planında kapitalist sistemin sınıf çatışmasına neden olduğu gerçeğinin üstünü örterek hem üretim araçları sahibi hem de üreticiler arasında toplumsal uyum geliştiren bir sistem olduğuna dair ön kabul yatmaktadır.

Sosyoloji ve antropoloji gibi sosyal bilimlerde değer üzerine çokça tartışılan ve teoriler üretilen bir kavramdır. En genel bakış açısıyla değeri isteyen, gereksinme duyan ve amacı olan bir varlık olarak bireyin nesne ile bağlantısında beliren şey olarak tanımlanabilir (Bolay, 1996). Bireyin amaç ve taleplerinin çeşitlilik göstermesi nedeniyle çok sayıda değer kategorisi oluşturulabilir. Değerlerin bu özel doğası aynı zamanda bir kişi için değerli görülen bir nesnenin bir başkasına

az değerli ya da değersiz olarak tanımlanmasına neden olabilir. Bu durum değer yargıları arasındaki farklılığı gösterir (Gözen, 2019).

Kuçuradi' ye göre (2013) bir nesneyi değerlemenin iki farklı yolu vardır. Bunlar değer biçme ve değer (atama) atfetmedir. Değerlendirmeye dayalı eylemler varlığın kendi içinde ya da benzerleri arasındaki önemini belirlemektedirler. Değerlendirme süreciyle ortaya çıkan önem ise o varlığın değerini oluşturmaktadır. Bu tür eylemler varlığın değerini ortaya çıkarmaktan ziyade, değerlendirici tarafından kabul edilen kurallar, ilkeler, normlar, standartlar, modalar ve ölçüler kullanılarak onu nitelendirirler. Kurallara bağlı bu değerlendirme, değer biçmektir. Değer biçme eylemi sonucunda ise neyin korunacağı neyin göz ardı edileceği belirlenir (Kuçuradi, 2013). Değer atfetmek, değer biçmekten farklı olarak, değer atfedenin değer atfettiği varlık ile özel ve dolaylı bir ilgisi ya da ilişkisi yüzünden onu değerli görmesidir (Kuçuradi, 2013).

Belirli değer yargılarında sahip belirli bir gurubun birleşmesi ve kendine özgü değer yargılarını belirlemesi kültürel birliktelikleri oluştururlar. Günümüz dünyasında farklı değer yargılarına sahip grupların aynı mekânda yaşayabildikleri görülür. Bu gibi durumlarda en birçok çatışma da aynı şeylere ilişkin farklı değer yargılarıyla yaklaşılmasından kaynaklandığı görülmektedir (Kuçuradi, 2013).

Koruma ve planlama gibi değerlemeye bağlı eylemler, Kuçuradi'nin (2013) ifade ettiği gibi bir varlığın kendi içinde ya da benzerleri arasındaki önemini belirleme ya da yeni bir önem yaratmaya dayalı eylemlerdir. Özellikle koruma planlaması yapılırken, korunacak alanın değeri karar vericiler tarafından belirlenen ya da kabul edilen kurallar, ilkeler, normlar, standartlar ve ölçüler kullanılarak belirlenmektedir. Bu tür eylemlerde ortaya çıkan çatışmalar da daha çok farklı kullanıcı gruplarının mekâna biçtikleri ya da atfedilen değer yargılarının farklılığından doğar. Bu nedenle tasarım (yer yapımında) ve planlama çalışmalarında, değer konusu daha çok Solecka (2019)'da ifade ettiği gibi çatışma yönetimi kapsamında ele alınmakta ve farklı değerlerin müzakeresi ile ilgilenmektedir. Özellikle kültürel mirasın korunmasına yönelik çalışmalarda, bu çatışmaların temel kaynağı yerel değerler ve miras otoritelerinin biçtiği değerlerin örtüşmemesinden kaynaklanır (Smith, 2006). Burada bahsi geçen değerler, ekolojik, ekonomik, manevi, sosyal, kültürel, estetik, tarihsel, sembolik içsel, kullanım değeri vb. çok farklı değer kategorileri bağlamında değerlendirilmektedir (Solecka, 2019). Bu bağlamda koruma ve peyzaj planlama çalışmalarında değerlerin kapsamının ne olduğu ve nasıl ele alındığı alt başlıklarda ele alınmıştır.

2.6.1 Doğa korumada değer

Doğa ile insan arasındaki etkileşim ilkel toplulukların yaşamlarını devam ettirebilmek adına gerekli şeyleri elde etmesi ile başlamıştır. Bu ilişki doğanın kullanım değeri üzerinden geliştirilmiştir. Neolitik devrimin gerçekleşmesiyle birlikte, yerleşik hayata geçen toplumlarda çapalamaya dayalı üretimden sabanla üretime geçilmesi elde edilen ürünün artmasına neden olmuştur (Harari, 2015). Dolayısıyla üretimin amacı yaşamı idame ettirmekten çıkıp, birikim için üretmeye dönüşmüştür. Bu ortaklık insanın teori ve pratikte doğayı öğrenmesi, gereksinimlerini karşılamak için değiştirmesi ve zamanla doğayı egemenlik altına alma düşüncesi geliştirmesi ile farklı bir boyut kazanmıştır (Aysevener, 2003). Egemenlik altına alma süreci, insan-doğa diyalektiğinde doğaya atfedilen kullanım değeri ile değişim değeri arasında farklılaşmaya neden olarak insanın doğaya yabancılaşmasına neden olmuştur (Marx, 2004). Doğa ile insan ilişkisinde değer tabanlı gelişen bu değişim sürecinde doğanın değeri ve onun korunmasına yönelik yaklaşımlar, biyosenterik, antroposenterik ve ekosenterik olmak üzere üç farklı çerçevede gelişmiştir.

Biyosenterik bakış açısına sahip düşünürler, doğa ile kurulan ilişkinin yalnızca fayda üzerine kurulmadığını savunurlar. Doğayı daha çok epistemik (hakikatle ilgili) ve ontolojik bakış açısı ile değerlendiren düşünürlerle göre doğanın içsel (varoluşsal) bir değeri vardır. Bu özelliği nedeniyle mutlak güzel ve muhteşem olarak tanımlanan doğayı sever ona saygı gösterirler (Pepper, 1993). Bu görüş 19. yy.' da aydınlanmacı bakış açısı çerçevesinde gelişen romantik doğa koruma fikri ile planlama disiplini içerisinde yer etmeye başlamıştır (Kurt, 2020). Romantizmin etkisiyle gelişen koruma anlayışı insan faaliyetlerinin tahribatından korunması gereken ve doğal güzelliğe sahip olan “doğal peyzajların korunmasına” odaklanmıştır (Head 2000). Doğal peyzajların korunmasını fikri ise 19. yüzyılın sonlarında, dünyanın ilk milli parkı olan Yellowstone Milli Parkı'nın (1872) ilan edilmesiyle kurumsallaşmıştır (Smith, 2006). Biyosenterik bakışın değer yargısına göre doğanın ya da ekosistemin yalnızca biyotik öğeleri içsel değere (varoluşsal) sahiptir (İndibi, 2019). Biyosenterik bakışa sahip düşünürlerin aksine katı antroposentrik bakış açısına sahip düşünürler, içsel değer de bir insani değer arayışı olduğunu ve insan olmadan içsel değer kavramının var olup olmayacağını tartışırlar (Dobson, 2001). Onlara göre değer kaynağı insan aklıdır ve değer atfeden insanın ta kendisidir (Martell, 1994). Dolayısıyla doğanın sadece insan ihtiyaçları ve çıkarlarına hizmet ettiği sürece etik olarak değerli görüleceğini, dolayısıyla doğanın insandan ayrı herhangi bir doğal değeri olamayacağını kabul ederler (Watson, 2012). Bu bakış açısı doğa koruma çerçevesinde kaynak korumacılığı söylemiyle karşılık bulmaktadır. Kaynak korumacılar daha çok sürdürülebilir

kalkınma anlayışına benzer şekilde kaynakların gelecek nesillere ulaşması için verimli bir şekilde kullanılması ve korunması gerekliliğini kabul ederler (Meyer, 1997).

Doğa koruma alanında korunan alan sayısının artması ve gelişmesine rağmen bazı ülkelerde çok sayıda korunan alanın etkili bir şekilde korunamadığı görülmektedir (Kurdoğlu, 2007). Bu durumun ana nedeni yönetim biçimleri ve politik bakış açısının belirlediği koruma-kullanım dengesine yönelik politikaların kaynaklarda meydana getirdiği tahribattır. İnsan refahı ve ekonomik gelişme için doğal kaynakların bilinçsiz tüketimi nedeniyle giderek daha belirgin hale gelen çevre sorunları günümüzde ozon tabakasının tahribi, küresel ısınma, biyoçeşitliliğin azalması gibi önemli sonuçlar doğurmaktadır. Antroposenik çevre etiği bakış açısı bu sorunların, insanların geliştirdiği bilgi ve teknoloji aracılığıyla çözüleceğine inanmaktadır. Ancak somut gerçeklikte geline çözümsüzlük aşaması ve giderek artan çevre hareketlerinin etkisiyle bu bakış açısına karşı bir görüşün gelişimine neden olmuştur. Bu karşı görüşün temsilcilerinden olan Carson (2011) ve Bookchin (1962) yayınlanan metinlerde toplum ve doğa arasındaki sıkı ilişki üzerine vurgu yaparak doğada yaratılan tahribatın hem insan hem de insan dışı canlılar üzerindeki etkisini değerlendirmişler (Bookchin, 1962; Carson, 2011). Norveçli düşünür Arne Naess ise bu iki temel metin üzerinden antroposenik bakış açısına karşı dünyadaki diğer canlılara (biyotik ve abiyotik) eşdeğer bir koruma anlayışın geliştirilmesine odaklanan ekosentrik yaklaşımın temellerini atmıştır (Simon, 2007) Bu anlayışa göre ekosistem bir bütün halinde içsel değere sahiptir. Naess' de felsefi açıdan insanın değer atfeden nesne olduğunu yadsımaz. Ancak insanların değer verme eğilimine göre dünya üzerindeki herhangi bir varlığın değerli ya da değersiz olarak görülmesi görüşüne karşı çıkar. Bu bağlamda, insanın düşünme, alet kullanma ve üretme gibi özelliklerinden dolayı değerli olduğunu kabul eder ancak diğer canlılar üzerinde tahakküm kurma eğilimine karşı çıkar. Naess' e (2005) göre insanların kendi yaşamlarını devam ettirme gerekliliği dışında bu ekosferin zenginliğine müdahale etmeye hakkı yoktur (Naess, 2005). Bu nedenle ekosentrik bakış, değer kavramını hak ve saygı kavramları çerçevesinde ele alır. Şakacı (2013)'ya göre ekosentrik yaklaşımın benimsediği değer kavramı hem antroposentrik bakış açısının hem de biyosentrik bakış açısının özelliklerini taşır ancak biyosentrik yaklaşımın etkileri daha fazladır.

Dünyada çok eski bir olgu olan doğa koruma çalışmaları, asırlardır eşsiz doğal değerlere sahip olan alanların korunmasına yönelik çabanın ürünüdürler. Alan koruma yaklaşımları bağlamında günümüzde ulusal ve uluslararası çok sayıda kuruluş kategorilendirme ve koruma sistemi inşa etme üzerine çalışmaktadır (Kurdoğlu, 2007). Günümüzde alan koruma yaklaşımlarına ek

olarak peyzaj koruma yaklaşımının da gelişmekte olduğu görülmektedir. Bu bağlamda IUCN gibi uluslararası kuruluşlar peyzaj koruma kategorilerini belirlemektedir.

2.6.2 Kültürel korumada değer

Kültür insan üretimi bir kavramdır. Kültürel bağlamda ele alınan miras kavramı ise bireyin ya da toplumların bir dizi değer ve anlayışın zaman ve mekân bağlamında inşa edilip aktarılması sürecidir (Urry, 1990). Mirasa konu olan değerler toplumdan topluma farklılıklar gösterse de mirasın belirlenmesi, korunması ve yönetilmesinde meşrulaştırılmış (biçilmiş) değerler kilit rol oynamaktadır (Smith, 2006). Miras değerinin oluşması konusu her ne kadar değer atfedilmeyle ilişkili olsa da mirasa değer şeyin belirlenmesi, korunması ve yönetilmesi gibi süreçlere dair karar verme eylemi planlama sistemi aracılığıyla gerçekleştirildiğinden belirli bir zümre tarafından biçilen değer ile ilişkilidir.

Kültürel mirasın korunmasında değerler üzerinden yönlendirilen iki ana tartışma alanı bulunmaktadır. Bu tartışma alanları evrensel-yerel değerler ve somut-soyut değerler arasında doğan ikilik hallerinden kaynaklanmaktadır. Evrensel değerler ve yerel değerler arasındaki ikiliğin ana nedeni, kültürel mirası koruma anlayışının Avrupa’da gelişmeye başlaması ve bu anlayışın uluslararası metinler aracılığıyla evrenselleşmesidir (Smith, 2006).

Kültürel mirasın korunmasına yönelik çabalar, Avrupa’da 19. yy. aydınlanma felsefesi bağlamında ortaya çıkmıştır (Barthel, 1996; Jokilehto, 1999). Özellikle Fransız Devrimi sonrası Avrupa’ında, ulus devletlerin ortaya çıkması ile birlikte toplumsal uyum ve ulus bilincinin sağlanması, bölgesel kimliğin oluşturulması ve ifade edilmesi ve sosyal ilişkilerin yapılandırılmasında miras önemli bir araç olarak kullanılmıştır (Hobsbawm, 1983). 19. yy. başlarında koruma tartışmaları, günümüzde sosyal değer olarak da tanımlanan yapıların tarihsel dokusu ve bu dokunun toplumsal rolüne odaklanırken, yirminci yüzyılın başlarında bu anlayış, tarihi dokuya ek olarak uzmanlık alanları tarafından tanımlanan tarihi, bilimsel ve estetik değerlere odaklanmıştır (Jones, 2016). Bu bakış açısının temelini 'bulunduğu gibi koruma' fikri oluşturmuştur. Önceleri Fransız koruma anlayışında gelişen bu fikir, John Ruskin ve onun “The Seven Lamps of Architecture (1899)” adlı eserinden büyük ölçüde etkilenen İngiliz koruma anlayışında karşılık bulmuş ve tüm Avrupa’ya yayılmıştır. Bu koruma anlayışına göre, bir yapının tarihi dokusu doğası gereği içsel değer taşımaktadır ve içerdiği zanaat ve estetik değerler nedeniyle korunması gereklidir. Bu bakış özel bir estetik anlayışına vurgu yapmaktadır. Bu anlayış hem aydınlanma perspektifinin getirdiği uzmanlaşma hem de 19. yy. romantizm anlayışından beslenmektedir. Bu kapsamda, korunması planlanan yapıların çoğu,

on yedinci yüzyıldan önce inşa edilmiş, sanatsal, pitoresk, tarihi veya önemli olarak değerlendirilebilecek, eğitilmiş, sanatçı insanların üzerinde tartışmaya değer bulunduğu yapılar olarak tanımlanmış (Morris, 1877) ve yalnızca iyi eğitilmiş kişilerin bu yapılardaki içkin, sosyal ve ulusal anlatıları anlamak için gerekli kültürel okuryazarlığa sahip olduğu düşünülmüştür. Miras alanında uzmanlığa sahip kişiler ise 'Modern Avrupalı' olmanın ne anlama geldiğinin temelinde yatan estetik değerlerin belirlenmesi, korunması ve aktarılmasından sorumlu görülmüştür (Smith, 2006). Bu durum kültürel mirasın korunması, Avrupa “sanattan anlayan” ve kültürel sermayeyi elinde tutan ve elitist bir zümre tarafından biçilen değerlere hizmet edecek şekilde araçsallaşmasına neden olmuştur. Başta İngiltere olmak üzere birçok Avrupa ülkesi kendi miras anlayışını geliştirmeye başlamış ve korumaya yönelik ilkelerini belirlemişlerdir (Smith, 2006). Avrupa merkezli bu anlayış ve ilkeler, imzalanan uluslararası metinler ile dünya genelinde kabul gören değerlere dönüşmüştür. Hindistan gibi sömürgecilüğün görüldüğü ülkelerde ise değerler sömürge yönetimi aracılığıyla dayatılmıştır. Avrupa merkezli bu anlayış ve ilkeler, imzalanan uluslararası metinler ile dünya genelinde kabul görmeye başlamıştır. Venedik Tüzüğü, Atina Bildirgesi ve Venedik Sözleşmesi, UNESCO Dünya Mirası Sözleşmesi gibi uluslararası metinler koruma ve anıtların doğası ve anlamı hakkındaki Avrupa fikirleri uluslararası düzeyde doğallaşmış, böylece bu ilkeler küresel bir 'sağduyu' haline gelmiştir. Bryne (1991), Smith (2006) ve Blake (2009) gibi araştırmacılar bu ilkelerin hegemonik hale geldiğini ve batılı olmayan uluslara dayatıldığını eleştirel bir yaklaşımla değerlendirmişlerdir.

Miras üzerindeki bu evrensel bakış açısına karşı getirilen yerelleşmeye yönelik eleştiriler, çok kültürlü ve çeşitli yerli halklara sahip olan Avusturalya’da 1970’lerdeki insan hakları eylemlerini takip eden süreçte kamusal olarak tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar sonucunda önce, 1979 yılında ulusal düzeyde “Aborijin Kutsal Alanlar Yasası” çıkarılmış ve daha sonra uluslararası bir nitelik kazanan Burra Sözleşmesi’nin revize edilen metinlerinde yer bulmuştur. Burra Sözleşmesi, yerel değerlerin korunması ve somut olmayan değerlerin de miras olarak tanımlanmasına yönelik iki temel konuya odaklanır. Kültürel önemi, “geçmiş, şimdiki veya gelecek nesiller için estetik, tarihi, bilimsel, sosyal veya manevi değer de dâhil olmak üzere birbirine bağlı bir dizi değer toplamı” olarak tanımlayan sözleşme, teorik olarak, toplumsal değeri tarihi, estetik ve bilimsel değerle eşit bir zemine yerleştirmiştir (Bryne ve diğ., 2001). Bu kapsamda, yerel mirasın korunması ve miras alanlarına belirli anlamlar ve değerler yükleyen çağdaş toplulukların mirasın korunması ve yönetimi süreçlerine dâhil olmaları gerekliliği vurgulanmıştır (Jones, 2016). Avusturalya özelinde kabul edilen bu sözleşme daha

sonra uluslararası imzaya açılmış birçok ülke tarafından imzalanmıştır. Yerel değerlerin korunması fikri Burra Sözleşmesi ile başlayıp Granada Sözleşmesi (1969), Valetta Sözleşmesi (1992), Avrupa Peyzaj Sözleşmesi (2000), Faro Konvansiyonu (2005) (Díaz-Andreu, 2017), ICOMOS'un yayınladığı Miras Olarak Kırsal Peyzaj Alanlarına İlişkin İlkeler (2017) ve Buenos Aires Deklarasyonu (2018) gibi uluslararası metinler ile günümüze kadar taşınmıştır.

Kültürel mirasın yerelleşmesine ve yerel değer değer ve yerel estetik anlayışının da koruma çerçevesine entegre edilmesini vurgulayan sözleşmelerin bir diğer önemli vurgusu, mirasın daha çok somut değerler üzerinden tanımlanıyor oluşudur. Somut miras anıtlar, binalar, koleksiyonlar, arkeolojik alanlar vb. şekilde mirasın maddi temsillerini tanımlarken, soyut miras, gelenekler ve sözlü anlatılar, müzik, diller, şiir, dans, şenlikler, dini törenleri, geleneksel bilgi sistemleri ve kültürün maddi yönleriyle bağlantılı olarak üretilen pratikleri tanımlamaktadır (Bouchenaki, 2003). Mirasın korunmasına yönelik ilk sözleşmelere (Atina Tüzüğü, 1931 ve Venedik Tüzüğü, 1964) bakıldığında mirasın korunmasına yönelik anlayışın daha çok somut değerlere odaklandığını görmek mümkündür. Kültürel mirasın korunmasında uluslararası düzeyde yetkili kurum olan UNESCO'nun da kurulduğu dönemden itibaren 30 yıllık sürede geliştirdiği normatif standart belirleme faaliyetleri, somut mirasın korunmasına odaklanmıştır (Bouchenaki, 2003). Kültürel mirasın korunmasında evrensel bir değer olarak tanımlanan “özgünlük” kriterinin, 2000’li yıllara kadar “tasarım, malzeme, işçilik, mekân” bağlamında somut öğelere odaklanması eleştiri konusu olmuştur (Jokilehto, 2006; Díaz-Andreu, 2017). Mirasın somut ve soyut unsurlarının bütüncül bir üretimi olarak gören uzmanların eleştirileri sonucunda, 1994 yılında UNESCO, ICCROM ve ICOMOS tarafından ortaklaşa yayınlanan Nara Özgünlük Belgesi ile somut olmayan değerlerin özgünlük kapsamında ele alınmasına yönelik ilk adım atılmıştır. Özgünlük kriteri gelenekler, teknikler ve yönetim sistemleri, yer ve mekân, dil ve diğer soyut miras biçimleri, ruh ve duygu ve diğer iç ve dış faktörler olarak genişletilmiştir. Buna ek olarak 2003 yılında UNESCO'nun özel olarak “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Sözleşmesini” kabul etmesi uluslararası ölçekte mirasın kapsamının somut ve soyut unsurları içerecek şekilde genişletilmeye çalışıldığını göstermektedir (Smith, 2006).

Mirasın hem toplumsal hem de somut olmayan değerleri kapsamının gerekliliğine yönelik atılan adımlar, yalnızca miras değil diğer alanlarda yapılan diğer ulusal ve uluslararası metinlerde de görülmeye başlamıştır. Örneğin; daha çok peyzajların korunması planlanması ve yönetilmesi konularında uluslararası bir belge olan APS’de (2000), peyzajların 'ilgili taraflar ve yerel halk tarafından verilen belirli değerler açısından değerlendirilmesi gereğini vurgularken,

Faro Sözleşmesi (2005) mirasın somut değerlerinden ziyade ona atfedilen değerlerine odaklanması gerekliliğine vurgu yaparak bu anlayışı bir adım daha ileri taşımıştır (Schofield, 2014). Faro Sözleşmesinin açıklayıcı raporunda atfedilen değerlerin miras uzmanlarının ötesinde mirasa sahip olan toplulukların bir ürünü olduğu ifade edilmektedir (Jones, 2016). Bu kapsamda mirasın korunmasında değer kavramının ön plana çıkarılması ile ilgili uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde yeni politikaların uygulamaya konulduğu bilinmektedir. Ancak birçok araştırmacı tarafından, politikaların mevzuatlara ve uygulamalara nasıl yansıtılacağı ve uygulamaların etkinliğinin nasıl ölçüleceği konusunda zorluklar yaşanmakta ve teoriyi pratiğe aktaracak yeni çerçevelere ihtiyaç duyulmaktadır (Díaz-Andreu, 2017). Bu politika belgelerinde peyzaj kavramı ön plana çıkmaktadır. Bunun nedeni doğası gereği fiziksel biçimlerin yanı sıra yerel gelenekleri, yaşam pratiklerini, kültürel ve sosyal değerlerin sembolik ifadelerini temsil edebilme yeteneğine sahip olan peyzajın (Taylor ve Lennon, 2011), bu özelliği ile somut ve somut olmayan değerleri bir arada temsil edebilmesi, doğa/kültür ayrımı yaklaşımına karşı doğa kültür birlikteliğini temsil etmesi nedeni ile hem içselleştirilen doğal ve kültürel değerleri anlamının tanımlanması ve değerlendirilebilmesine olanak sağlamaktadır (Smith, 2006).

2.6.3 Peyzaj planlamada değer

Kavramsal olarak peyzajlar, doğal ve kültürel boyutlar arasında köprü kuran, içerdiği bütün öğeler arasında bağ kurarak bunları bütünleştiren, çok boyutlu, bütünleşik ve karmaşık bir karaktere sahiptirler (Antrop, 2005). İnsanlar ya da gruplar peyzajlar hakkında kültürel ve/veya doğal değerlendirmelerini yaparlarken, peyzajları bütüncül bir şekilde deneyimler ve bildikleri, algıladıkları ve hatırladıkları ile bütünleştirir (Meinig, 1979), peyzajı kendi kültürel bağlamları içinde yorumlar (Muir, 2000; Cosgrove, 1989). Bu süreçte birey ya da grupların deneyimleri, ideolojileri ve tarihleri de peyzaja dâhil edilir. Bu nedenle peyzaj planlama disiplininde, peyzaj değerlerine yönelik değerlendirmeler çok farklı bakış açılarını benimseyebilmektedir.

Peyzajlardaki değerlerin ortaya çıkarılması özel anlamlara sahip noktaların tanımlanması, planlama ve yönetimde çıkar grupları arasında olası mekânsal çatışmaların belirlenmesi, peyzajların ihtiyaçlarını, fırsatlarını ve alternatif planlama önerilerinin senaryolarını belirlemek için kullanılmaktadır. Solecka (2019) bu kullanım alanları dışında, APS (2000)'nin imzacı devletlerine yükledikleri sorumluluklardan biri, peyzaj planlama politikalarının peyzajın üzerinde doğrudan veya dolaylı olarak etkisi olan diğer politikalara bütünleştirilmesi konusunda peyzaj değerleri çalışmalarının etkili bir araç olarak kullanılabileceğini vurgular. Solecka (2019)'a göre, peyzaj değeri çalışmaları, farklı peyzajların çevresel, kültürel ve

estetik/algısal değerler açısından karşılaştırılmasına olanak tanıyan, planlamacılara belirli bir peyzajın hangi değerleri güçlü bir şekilde temsil ettiği konusunda bilgi sağlayan bir araçtır. Bu nedenle farklı politikalarla entegrasyonun sağlanmasında birçok farklı farklı alan sunabilmektedir (Solecka, 2019).

Literatürde peyzaj değeri üzerine gerçekleştirilen çalışmalarda farklı uzmanlık alanlarında çok sayıda peyzaj değeri tipolojisi belirlendiği bilinmektedir (Solecka, 2019). Peyzaj değerlerinin belirlenmesinde erken dönem çalışmalarından olan Rolston ve Coufal (1991)'a ait çalışmada peyzajın 35 değer tipinin bulunduğunu ileri sürülmüştür (Rolston, 1994). Bu değer tipolojisini doğrulayan Brown ve Reed (2000) ise, çalışmalarında insanların çoğunluğunun değer türlerinden on üçünü tanımlayabildiğini öne sürerek 13 değerden oluşan tipoloji tanımlamışlardır (Liao ve diğ, 2023). Özellikle Brown ve Reed'e (2000) ait on üçlü değer tipolojisi; kamusal mekânlar, bölgeler, kentsel peyzajlar, kırsal peyzajlar gibi birçok alanda uyarlanmış ve kullanılmıştır (Martín ve Yepes, 2023). Buna ek olarak planlama alanının özelliğine göre ulusal ve uluslararası düzeyde uzmanlaşmış kurumlara ait değer kümelerinin de değer tespitinde kullanıldığı bilinmektedir. Planlama sürecinde tanınan ve meşrulaştırılan değerlerin, peyzaj değişimini motive etmek ya da peyzajın kabul edilen kullanımının belirlenmesi için yararlanıldığı düşünüldüğünde; değer kümeleri peyzajın hangi hâkim düşünce ve/veya hangi sosyal aktörler için planlandığını da yansıtmaktadır (Thompson, 1999; Butler, 2016). Koruma planlaması odaklı gerçekleştirilen çalışmalar ağırlıklı olarak çeşitli ülkelerde ulusal ve uluslararası ölçekte yasal düzlemde tanımlanan kültürel ve doğal koruma değerleri temel alınarak gerçekleştirilmiş ve bu değerlerin geliştirilmesi yönünde katkılar sunmaktadırlar. Örneğin Melnick (1983) Amerika Ulusal Park Servisi (NPS) tarafından belirlenen kültürel peyzajın on üç bileşeni üzerinden kırsal peyzaj değerlerini ve önem, bütünlük, ilişkisel, yorumlayıcı, katkı değeri olmak üzere beş başlıkta sınıflandırmıştır.

Solecka (2019) çalışmasında, literatürdeki peyzaj değeri araştırmalarını kapsamlı bir şekilde analiz ederek, tanımlanan 50 farklı değeri doğal, kültürel ve estetik değerler olmak üzere üç ana başlık altında sınıflandırmıştır. Solecka (2019) incelemelerine göre:

- Doğal değerler kümesi, biyolojik çeşitlilik, ekolojik değer ve doğallık gibi alt değerleri içermektedir. Bu değerlerin belirlenmesinde genellikle peyzaj metrikleri gibi mekânsal istatistiksel yöntemlere başvurulsa da kullanıcı algısına yönelik değerlendirmelerin yapıldığı çalışmalar da görülmektedir.

- Kültürel değerler kümesi ise ekonomik değer, miras değeri, rekreasyon değeri ve bilgi değeri gibi alt değerlerden oluşmaktadır. Bu değerlerin tespitinde, ağırlıklı olarak kullanıcı algısının belirlenmesine yönelik yöntemler tercih edilmektedir.
- Estetik değerler kümesi ise benzersizlik, boyut, çeşitlilik ve renk gibi alt değerler tarafından oluşturulmaktadır. Bu değerlerin belirlenmesinde de tıpkı kültürel değerler gibi, kullanıcı algısı temel alınarak yapılan çalışmaların ağırlıklı olduğu görülmektedir.

Bu çalışmaların büyük bir çoğunluğunda nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır ve az sayıdaki araştırmada da nitel yöntemlerin tercih edildiği görülmektedir. Ayrıca, araştırmada değerlendirilmeye alınan makalelerden çok azının bu üç değer sınıfında ele alındıklarını, çalışmaların daha çok uzmanların ilgi alanlarına yönelik olarak farklılaştığını ortaya koymuştur (Solecka, 2019).

2.6.4 Kırsal peyzaj planlama ve korumada değer

Koruma planlamasında “değerin korunması” önemli bir temadır (Stephenson, 2005). Bu kapsamda miras değerlerinin kentsel alanlarla sınırlı olmadığı hem kentsel hem de kırsal tüm peyzajlarda bulunabileceğini gözden kaçırılmakta ve yürütülen çalışmaların odağını kentsel peyzajlar oluşturmaktadır (Stephenson, 2005). 19. yy. başlarında kültürel mirasın korunması çalışmaları uluslararası metinlere konu olmaya başlarken, kırsal mirasın korunmasına yönelik çabalar 1970’lerin sonu ve 1980lerin başında bulabilmiştir. Uluslararası metinlerde kırsal miras kavramı ilk olarak Granada Kararı (1977), Avrupa Konseyi’nin “Kırsal Mimari Mirasın Korunması ve Değerinin Artırılması Hakkında Tavsiye Kararı” (1989) ve “Vernak ler Yapı Mirası Tüzüğü” gibi metinlerde kırsal mimari mirasın korunması kapsamında ele alınmıştır. 1975 yılının Avrupa Mimari Miras Yılı ilan edilmesiyle başlayan sürecin sonunda yayınlanan Amsterdam Bildirgesi’nde kültürel mirasın korunmasında ana hedefin bütünleşik koruma olduğu belirtilmiş, ekonomik, sosyal, yönetimsel ve yasal y nleri gözetilen bir koruma modeli olarak tanımlanan bu yaklaşımın gerçekleşmesi için ihtiyaç duyulan araçlar ortaya konulmaya çalışılmıştır (Ahunbay, 2004).

Peyzajın kültürel mirasın korunmasına konu olması, 1992 yılında UNESCO’nun kültürel peyzajları korumaya değer olarak görmesi ve bir miras kategorisi olarak tanımlamasıyla başlamıştır. Bu kapsamda miras değeri taşıyan peyzajlar UNESCO tarafından üç ayrı başlıkta kategorize etmiştir. Bu kategoriler kolay tanımlanabilen peyzajlar, organik olarak oluşmuş peyzajlar ve Bileşik kültürel peyzajlar kategorileridir. UNESCO’nun arazinin tarım, hayvancılık, ormancılık, balıkçılık gibi temel faaliyetler ve insan yerleşimleri aracılığıyla

sürdürülebilir şekilde kullanıldığı biyokültürel bir mozaik olarak tanımladığı kırsal peyzajlar, 1992'den bu yana Dünya Mirası kategorisine giren, organik olarak oluşmuş, gelişim süreci devam eden kültürel peyzajların en yaygın türüdür (UNESCO, 2024). Burada ifade edilen gelişim süreci devam eden peyzajlar UNESCO tarafından “Geleneksel yaşam biçimi ile yakın bağları bulunan çağdaş toplum yaşamında, aktif sosyal rol oynamaya devam eden ve evrim süreci devam eden peyzajlar” olarak tanımlanmaktadır. Bu peyzajların seçiminde taşıdıkları değerler seçici kriterler tarafından belirlemektedir. Bu kapsamda tanımlanan “üstün evrensel değer” olarak tanımlanan miras değeri on kriter ve on altı yardımcı kritere göre değerlendirilmektedir (UNESCO, 2009). İlk altısı kültürel, sonraki dördünün doğal özellikler ile ilişkili olduğu görülen kriterler incelendiğinde nadirlik, özgünlük, bütünlük, estetik, ekolojik, kültürel ve bilimsel değerlerin değerlendirmeye alındığı görülmektedir (Çizelge 2.5)

Balta ve Atik (2019) incelemelerinde dünya mirası kırsal kültürel peyzajlarının seçiminde ağırlıklı olarak (iii), (iv) ve (v) kriterleri ve C, F, P tamamlayıcı kriterlerinin ön plana çıktığını tespit etmişlerdir. Bu kriterler göz önünde bulundurulduğunda, kırsal peyzajların seçiminde nadirlik, özgünlük, bütünlük ve kültürel değerlerin ön plana çıktığı görülmektedir.

Dünya mirası kırsal kültürel peyzaj örneklerinde de görüldüğü gibi, kırsal peyzajlar insanların doğayla insanın bir arada yaşamının canlı kanıtı olarak yaşamın ilham kaynağıdır. Kırsal peyzajların hayatın sürdürülmesindeki büyük katkılarına rağmen, günümüzde kentleşme, iklim değişikliği, kırsal nüfus azalması ve artan afet riskleri gibi çeşitli faktörler nedeniyle giderek daha fazla tehdit altında kalmaktadırlar. Bu tehditlerin etkilerinin azaltılması ve kırsal toplumların dayanıklılığını arttırmak amacıyla Kırsal toplulukların dayanıklılığını artırmaya yardımcı olmak amacıyla, UNESCO ve Dünya Mirası Merkezi, ICOMOS, ICCROM, IUCN, IFLA ve FAO (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü) gibi kurumlar ile iş birliği yaparak kırsal peyzajların doğa-kültür bağlantılarını ve üst düzey çabalara yönelik ortaklıkları güçlendirmeye çalışılmaktadır (UNESCO, 2024). Bu çalışmalar arasında ICOMOS VE IFLA'nın ortaklığında geliştirilen, “Miras Olarak Kırsal Peyzaj Alanlarına İlişkin İlkeler” (Principles Concerning Rural Landscapes As Heritage)' tüzüğü ve UNESCO-FAO ortaklığında yürütülen, “Küresel Öneme Sahip Tarımsal Miras Sistemleri (GIAHS Globally Important Agricultural Heritage Systems)” programı kırsal peyzajların korunması konusunda önemli adımlardır.

Çizelge 2.5: Unesco Dünya Mirası seçim kriterleri (UNESCO, 2009).

KRİTER	AÇIKLAMA
(i)	Dahi sayılabilecek bir sanatçının eşsiz bir sanat eserini veya şaheserini temsil etmek,
(ii)	Mimari, anıtsal sanatlar veya şehir planlama ve peyzaj tasarımı alanlarında gelişme sağlanmasında etkisi büyük olmuş, dünyanın kültürel bir bölgesinde bir döneme damga vurmuş olmak,
(iii)	Günümüzde yaşamayan bir medeniyetin veya kültürel geleneğin eşsiz ya da istisnai bir kanıtını taşımak;
(iv)	“İnsanlık tarihinde önemli bir aşamayı veya aşamaları gösteren bir yapı tipinin, mimari veya teknolojik bütünü veya peyzajın istisnai bir örneği olmalı”
(v)	Bir kültürü temsil eden geleneksel insan yerleşimi veya toprak kullanımının önemli bir örneği olmak; özellikle herhangi bir etki tarafından telafisi mümkün olmayan bir bozulma tehdidi altında olmak
(vi)	Olaylar veya yaşayan geleneklerle, fikirlerle ya da inançlarla doğrudan veya somut bir şekilde bağlantılı olan olağanüstü evrensel değere sahip sanatsal veya yazılı eserler,
(vii)	Olağanüstü doğal olayları ve alanları içermek veya benzeri olmayan olağanüstü doğal güzelliği ve estetik öneme sahip olmak,
(viii)	Yüzey formlarının gelişiminde etkili olan süregelen jeolojik oluşumlar veya önemli jeomorfolojik ve fizyografik şekiller gibi yaşamın, yeryüzünün ve dünya tarihinin önemli ve olağanüstü gelişim aşamalarından birisini temsil etmek,
(ix)	Karasal, tatlı-su, kırsal ve denizel ekosistemlerin ve bitki ve hayvan topluluklarının oluşumunda etkili süregelen önemli ekolojik ve biyolojik süreçleri temsil etmek,
(x)	Bilimsel ve koruma açısından nesli tehlike altında olan türler gibi biyolojik çeşitliliğin yerinde korunması için önemli ve olağanüstü habitatları içermek
Kültürel Tamamlayıcı Kriterler	
B	Yapıların yoğunlukta olduğu alanlar
C	Süregelen yaşam şekilleri/ alan kullanımlarının peyzajın önemli bir parçası olduğu alanlar
F	Çiftçilik/tarımsal aktivitelerin geçmişte veya bugün önemli olduğu peyzajlar
G	Dekoratif Park(lar)/Bahçe(ler)nin temel eleman olduğu alanlar
I	Endüstri alanları
L	Bir ulusun, bölgesel topluluğun veya kabilenin kimliğini oluşturan unsurların bulunduğu peyzajlar
P	Yerel yerleşimin şekillendirdiği peyzajlar
R	Dini/Kutsal kabul edilen bölgeleri içinde barındıran alanlar
Ra	Taş sanatı (Antik Rölyef veya heykeller)
S	Arkeolojik bir anıt veya savaşların geçtiği çevreyi içinde barındıran peyzajlar
T	Köy, kasaba gibi tanımlanmış peyzajlar
Wi	Sulama kanalları veya diğer su yapıları
Doğal Tamamlayıcı Kriterler	
Jf	Orman, ağaçlandırma alanları
M	Dağın veya Dağların peyzajın ayrılmaz bir parçası olan alanları
N	Doğa Parkı'nın içinde barındıran veya Doğa Park'ı olan peyzajlar
W	Suyun peyzajın ayrılmaz bir parçası olduğu alanları
Wl	Göl veya göllerin peyzajın ayrılmaz bir parça olduğu peyzajlar
Wr	Nehirlerin peyzajın ayrılmaz bir parça olduğu peyzajlar
Ws	Denizin peyzajın ayrılmaz bir parça olduğu peyzajlar

ICOMOS VE FILA'nın ortak çalışması olarak 2017 yılında yayınlanan “Miras Olarak Kırsal Peyzaj Alanlarına İlişkin İlkeler” tüzüğü kırsal peyzajların kentsel olanlardan farklı olarak yaşam değerlerinin korunması kapsamında farklı bir ilgi, koruma ve yönetim anlayışı ile ele alınması gerekliliği üzerine geliştirilmiştir. Tüzükte kırsal peyzajlar topluluklar tarafından atfedilmiş kültürel anlamlar taşıyan çok yönlü kaynaklar olup; çevresel, kültürel, sosyal, politik ve ekonomik koşullarla uyum içinde olan somut ve somut olmayan mirası bir arada bulunduran yerler olarak kabul edilmiş ve insan aktiviteleri ve çevreleri arasında bir denge kurarak günümüze ulaşan, farklı dönemlere ait somut, somut olmayan ve yaşayan değerlerin oluşturduğu; değişim ve dönüşümün devam etmekte olduğu zengin bir uyuma sahip alanlar olarak tanımlanmıştır. Tüzük, dünya mirası seçiminde belirlenen kırsal peyzajlara ait değerlerin, ulusal ve yerel miras envanterlerinde ve koruma çerçevelerinde tanımlanması için önemli bir adım olarak görülmektedir. Kırsal peyzaj değerlerini ekonomik, sosyal, çevresel, kültürel, manevi ve mekânsal olarak çok yönlü tanımlanması ve kırsal peyzajlardaki bilgi ve kültürel anlamların gelecek nesillere aktarılması konusunda farkındalığın artırılması yoluyla

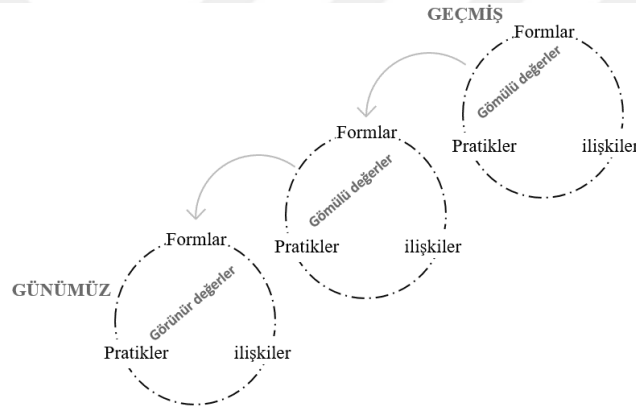
sürdürülebilir korunmasını sağlamak amaçlanmıştır. Tüzükte kırsal alanların gelecekteki dönüşümlerinin planlanmasında kırsal peyzajların çok yönlü değerlerinin tanınması ve bu değerlere yönelik farkındalığın geliştirilmesiyle uygun ve etkili dönüşümün gerçekleştirilebileceği vurgulanmıştır (ICOMOS, 2017).

FAO tarafından 2002 yılında bir girişim olarak başlatılan “Küresel Öneme Sahip Tarımsal Miras Sistemleri (GIAHS Globally Important Agricultural Heritage Systems)” programı, geleneksel tarımsal sistemlerin korunması, sürdürülebilir gelişme aracılığı ile tarım, hayvancılık, ormancılık ve balıkçılık gibi kırsal miras sistemlerinin korunmasına yönelik uluslararası bir çerçeve sunmaktadır. Bütünleşik bir yaklaşım benimseyen GIAHS, gıda güvenliğinin sağlanması ve kırsal geçim kaynaklarının korunması için nadir tarım uygulamalarının, tarımsal biyoçeşitliliğin, yerel kültürün ve peyzajın bir arada ele alınarak korunmasına öncelik vermektedir. Bu kapsamda GIAHS programının öncelikleri tarımsal biyoçeşitliliğe sahip olmak, doğal kaynak kullanımının yerel kültür ile bağlantılı olarak geliştirilen geleneksel tarım tekniklerini sürdürmek ve atadan kalma bu bilginin kuşaktan kuşağa aktarıldığı güçlü kültürel ve sosyal yapılara sahip olmak gibi ekolojik, sosyal ve kültürel değerlerin örtüştüğü bütünleşik bir perspektiften değerlendirilmektedir (Atik ve diğ, 2022)

Odak noktaları kırsal peyzajların korunması olmasa da doğa koruma alanında uluslararası bir kuruluş olan IUCN kimlik duygusu, rekreasyonel kaynaklar, yaşamın sürdürülmesi, peyzajın korunması, tarımsal turizm potansiyeli, yapılmı miras ve kültürel miras gibi temalar üzerinden kırsal peyzaj değerini irdelerken, ICOMOS New Zealand Charter’da (2010) tanımlanan yer alan estetik, arkeolojik, mimari, hatıra, işlevsel, tarihi, peyzaj, anıtsal, bilimsel, sosyal, ruhani, sembolik, teknolojik, geleneksel veya diğere maddi veya maddi olmayan değerler bağlamında kırsal peyzajların ele alındığı görölmektedir (Liao ve diğ, 2023)

Kırsal peyzajlarda değere çalışmalarının da daha çok miras değeri taşıyan kırsal peyzajlara odaklandıkları görölmektedir. Bu çalışmalarda da diğere peyzaj planlama çalışmalarında olduğı gibi ön tanımlı peyzaj değeri kategorilerinin kullanıldığı görölmektedir. Bu kapsamda kırsal peyzajların ekolojik, kültürel ve estetik değeri peyzaj planlama çalışmalarında olduğı gibi özel anlamlara sahip noktaların tanımlanması, planlama ve yönetimde çıkar grupları arasında olası mekânsal çatışmaların belirlenmesi, peyzajların ihtiyaçlarını, fırsatlarını ve alternatif planlama önerilerinin senaryolarını belirlemek için kullanıldığı görölmektedir. Bunların dışında gerçekleştirilen çalışmalardan bazılarında kırsal peyzajların verimlilik, üretkenlik ve tarımsal kullanıma uygunluk ve ekonomik değerleri ön plana çıkarken (Gomez-Sal ve diğ, 2003), bazı çalışmalarda ise bu değerlerin yerel kimliğin önemli bir parçası olan yerin genius locisini (yerin

ruhu) oluşturan kültürel ve sembolik değerler ile ilişkili olduğu görülür (Stephenson, 2005; Stastana ve Vaishar, 2020). Stephenson (2005) Yeni Zelanda'daki kırsal peyzajlar üzerine yaptığı nitel araştırma sonucunda, “Kültürel Değerler Modeli” adı verilen bütünleşik bir kavramsal çerçeve geliştirmiştir (Şekil 2.6). Bu çalışmada, kırsal peyzajlar, Terkenli (2001) peyzaj kavramsallaştırmasına benzer şekilde form, pratik ve ilişkiler olmak üzere üç temel öğenin bir araya gelmesiyle oluşan dinamik sistemler olarak ele alınmıştır. Peyzaj değerlerini ise bu temel öğeler üzerinden ele alarak, peyzaj değerlerinin sadece görünür değil, aynı zamanda peyzaj hafızasında yer alan gömülü değerleri de kapsadığını ortaya koymuştur. Bu değerlerin açığa çıkarılmasını uzman yaklaşımı ile tanımlanmaya çalışılan değerlendirmelerden daha geniş bir aralık sunabileceğini oraya koyarken, yerin hafızasını oluşturan bu değerlerin sosyoekolojik dayanıklılığın artırılmasında önemli bir araç olabileceğini öne sürmüştür (Stephenson, 2005; Stephenson, 2008)

Şekil 2.6. Kültürel değerler modeli (Stephenson, 2008)

Bu çalışmada peyzaj planlamada değer başlığında tanımlanan Solecka (2019) tarafından belirlenen üst değer sınıfları ana kategoriler olarak kabul edilmiştir. Nitel araştırma yönteminin benimsendiği çalışmada bu değer kategorilerini oluşturacak alt değerlerin ise yerden gelen öznel bilgiye göre şekillenmesi ve çeşitlenmesi ön görülmüştür. Bu değerlerin açıklanmasında görünür ve görünür olamayan tüm değerlerin ortaya çıkarılması adına Stephenson, (2005) ve Chan (2019) çalışmalarına benzer şekilde peyzajı oluşturan fiziksel formlar (fiziksel), peyzajda gerçekleştirilen eylemleri ve süreçler (deneyimsel) ve insan-çevre etkileşimleri yoluyla üretilen anlamlar (algısal) olarak tanımlanan üç öğe ile ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Peyzaj değerlerinin ortaya çıkarılmasında kullanılan bu yöntem, kırsal peyzajın görünür ve görünür olmayan değerlerin açığa çıkarılmasına olanak tanırken, bu değerlerin üst kategoriler bağlamında ele alınmasının yakın, orta ve uzak bölgeler arasındaki değer farklılıklarının ortaya konulması ve karşılaştırılmasını kolaylaştırmıştır.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1 Materyal

3.1.1 Veri yapısı ve veri kaynakları

Kırsal alanların korunmasında değer tabanlı bütünleşik peyzaj planlama modelinin geliştirilmesi için veri tasarımı nitel ve nicel verilerin bir arada kullanıldığı karma bir yöntemin geliştirilmesine katkı sağlayacak şekilde yapılandırılmıştır. Bu kapsamda, geniş kırsal alanların daha anlaşılır ve yönetilebilir hale getirilebilmesi (Raupeliene ve Jazepcikas, 2009) ve yerel peyzaj değerlerin tespiti için planlama düzeyleri belirlenmiştir. Yerel düzey belirlenirken, nüfus, ulaşılabilirlik ve değer biçilmiş ve atfedilmiş değer dokusu ana değişkenler olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda nüfus değişkeninin sınıflamasında 2022 yılı ADNKS verileri (TUİK, 2022) ulaşılabilirlik verilerinin sınıflamasında aktif merkezlere ulaşım süresinin tespiti için açık kaynak Open Street Map'ten indirilen ulaşım güzergâhları verisi kullanılmıştır. Değer dokusunun sınıflamasında biçilmiş değer değişkeninin tespitinde Malatya İli Kültür Varlıkları, Malatya İli Tabiat Koruma Alanları ve Tabiat Varlıkları ve Büyükova sınırları verileri kullanılarak biçilmiş değere yakınlık sınıfları oluşturulmuştur. Atfedilmiş değer sınıfının belirlenmesinde uzman görüşmelerinden elde edilen, değerli görülen kırsal yerleşim yerlerine yönelik yapılan değer atıfları dikkate alınarak, atıf sıklığına göre atfedilmiş değer sınıfları oluşturulmuştur. Malatya ilinde 718 mahalle, bu değişken özelliklerine göre sınıflanmış, benzer özellik taşıyan mahalleler kümeleme yöntemi ile tespit edilip değer tabanlı kırsal peyzaj karakter alanları belirlenmiştir.

Kırsal peyzaj değerlerinin kapsamı ve bu değerler üzerinde etkili olan baskıların belirlenmesinde uzmanlar, sivil toplum kuruluşları ve yerel halk ile yarı yapılandırılmış görüşmeler kullanılmıştır (Çizelge 3.1). Uzman ve STK temsilcileri için Görüşme Formu (EK C), yerel halk ile yapılacak görüşmeler için Görüşme Formu (EK C) ve onam formları (EK B) hazırlanmış, İnönü Üniversitesi Etik Kurulu onayı (EK A) alındıktan sonra görüşmelere başlanmıştır.

Uzman ve STK temsilcileri görüşmelerin evrenini Malatya ili kırsal koruma, planlama ve yönetiminden sorumlu olan kurum ve kuruluşlarda çalışan yönetici ve uzmanlar, sivil toplum kuruluşları temsilcileri oluşturmaktadır. Yerel halk görüşmeleri, mekânsal istatistiki yöntemler

aracılığı ile belirlenen 40 karakter alanını temsil eden birer kırsal yerleşimde odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir.

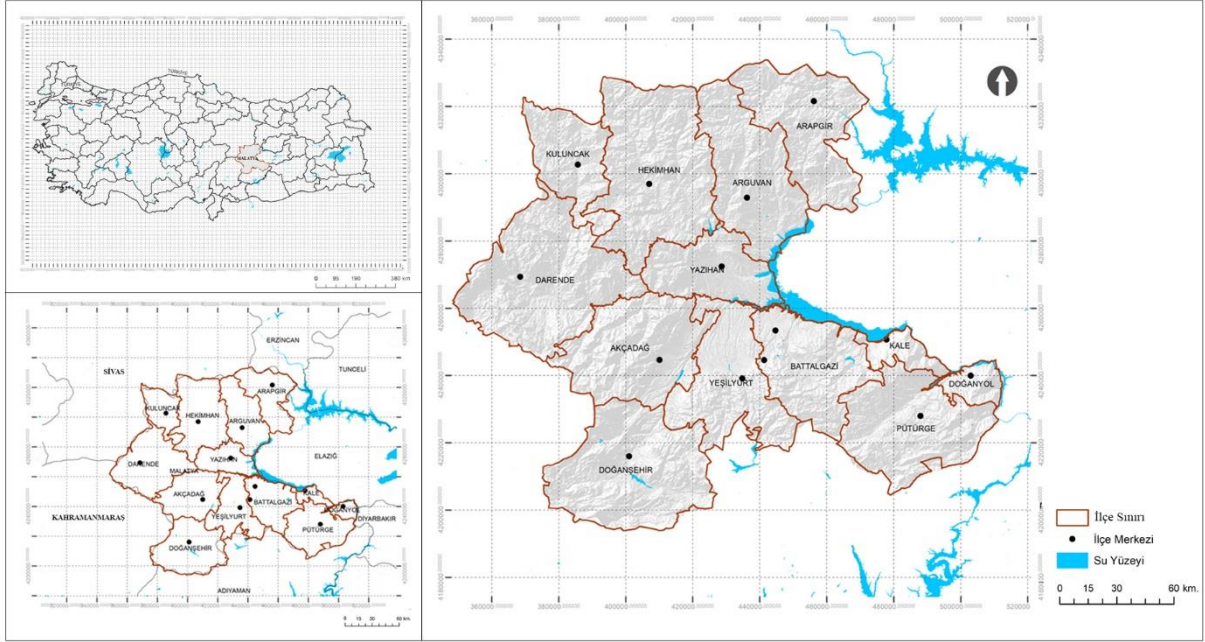
Çizelge 3.1: Veri özellikleri ve kaynakları.

	Veri Türü	Ölçek	Veri Kaynağı
AŞAMA 1	Sayısal Yükseklik modeli	30*30 Metre	USGS
	Malatya ili idari bölge sınırları	İl- İlçe- Mahalle Düzeyi	Malatya Büyükşehir Belediyesi
	2022 yılı Nüfus verileri	Mahalle Düzeyi	Türkiye İstatistik Kurumu
	Ulaşım verileri	30*30 Metre	Open Street Map
	Malatya ili kültür varlıkları	İl Düzeyi	Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Malatya Büyükşehir Belediyesi Kültür Varlıkları ve Projeler Şube Müdürlüğü
	Malatya İli Tabiat Koruma Alanları ve Tabiat Varlıkları	İl Düzeyi	Doğa Koruma Milli Parklar 15. Bölge Müdürlüğü, Malatya Valiliği Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü Tabiat Varlıklarını Koruma Şube Müdürlüğü
	Malatya ili Büyük Ova Sınırları	İl Düzeyi	Malatya Tarım İl Müdürlüğü
	Değerli Görülen Kırsal Mahalleler	Mahalle Düzeyi	Uzman Görüşmeleri
AŞAMA 2	Uzmanların kırsal alana atfettikleri peyzaj değerlerinin kapsamının belirlenmesi	İl Düzeyi	Uzman Görüşmeleri
	Sivil toplum kuruluşlarının kırsal alana atfettikleri peyzaj değerlerinin kapsamının belirlenmesi	İl Düzeyi	Sivil Toplum Kuruluşları Görüşmeleri
	Yerel Halkın kırsal alana atfettikleri peyzaj değerlerinin kapsamının belirlenmesi	Yerel Düzey	Yerel Halk Görüşmeleri
AŞAMA 3	Kırsal Alan Planlamasına Dair Uzman Görüşleri	İl Düzeyi	Uzman Görüşmeleri
	Kırsal Alan Planlamasına Dair Sivil Toplum Kuruluşları Görüşleri	İl Düzeyi	Sivil Toplum Kuruluşları Görüşmeleri
	Kırsal Alan Planlamasına Yerel Halk Görüşleri	Yerel Düzey	Yerel Halk Görüşmeleri

3.1.2 Çalışma alanı

Tezin çalışma alanını, Malatya ili kırsal alanları oluşturmaktadır. Doğu Anadolu bölgesinde Yukarı Fırat Havzasında yer alan Malatya 35 34' ve 39 03' kuzey enlemleri ve 38 45' ve 39 08' doğu boylamları arasında konumlanmaktadır. Doğuda Elâzığ batıda Kahramanmaraş, kuzeyde Erzincan ve Sivas, güneyde ise Adıyaman ve Diyarbakır illeri ile komşu olan ilin yüz ölçümü, 12.146 km²'dir (Şekil 3.1). 2012 yılında uygulamaya konulan 6360 Sayılı Büyükşehir Yasası ile birlikte büyükşehir statüsü kazanan Malatya ili Akçadağ, Arapkir, Arguvan, Battalgazi, Darende, Doğanşehir, Doğanşol, Hekimhan, Kale, Kuluncak, Pütürge, Yazıhan,

Yeşilyurt olmak üzere 13 ilçe ve 718 mahalleden oluşmaktadır. İlin 2022 yılı nüfusu 812.582'dir (TÜİK, 2022).

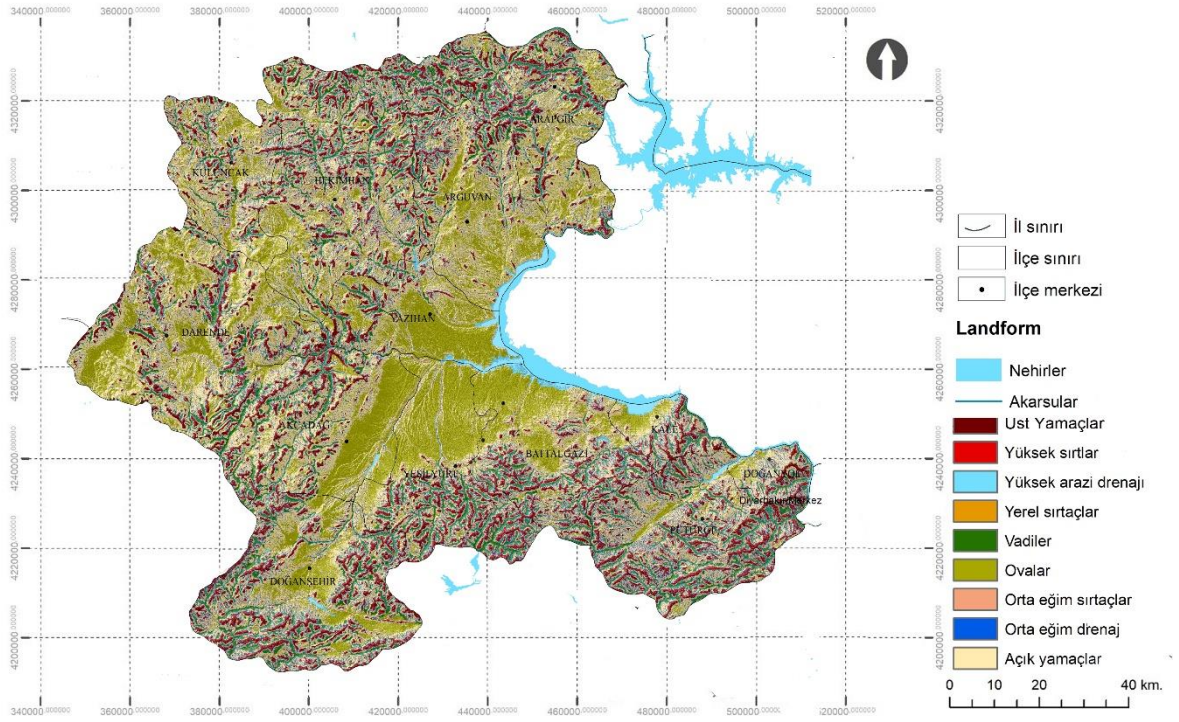
Şekil 3.1: Çalışma alanı.

3.1.2.1 Malatya'nın biyofiziksel özellikleri

Malatya'nın güneyinde, Güneydoğu Toros Dağları'nın bir uzantısı olan Beydağları, kuzey batısında ise Fırat Nehri üzerine kurulu Karakaya Baraj Gölü bulunmaktadır. İlin deniz seviyesinden ortalama yüksekliği 954 metre olup, en yüksek noktası 2.544 metre yüksekliğe sahip Beydağı'dır. Arazide yükseklik Karakaya Baraj Gölü'ne doğru azalmaktadır (Şekil 3.2).

İlin topografik yapısı Güneydoğu Torosların güney ve kuzeyinde yer alan dağların arasına sıkışmış dağ, vadi, plato ve ovalardan oluşmaktadır. Malatya'nın 12.146 km²'lik yüz ölçümünde bu topografik yapıların dağılımı incelendiğinde %45'inin dağlardan, %42'sinin plato ve yaylalardan, %13'ünün ise ovalardan oluştuğu görülmektedir (Şekil 3.3).

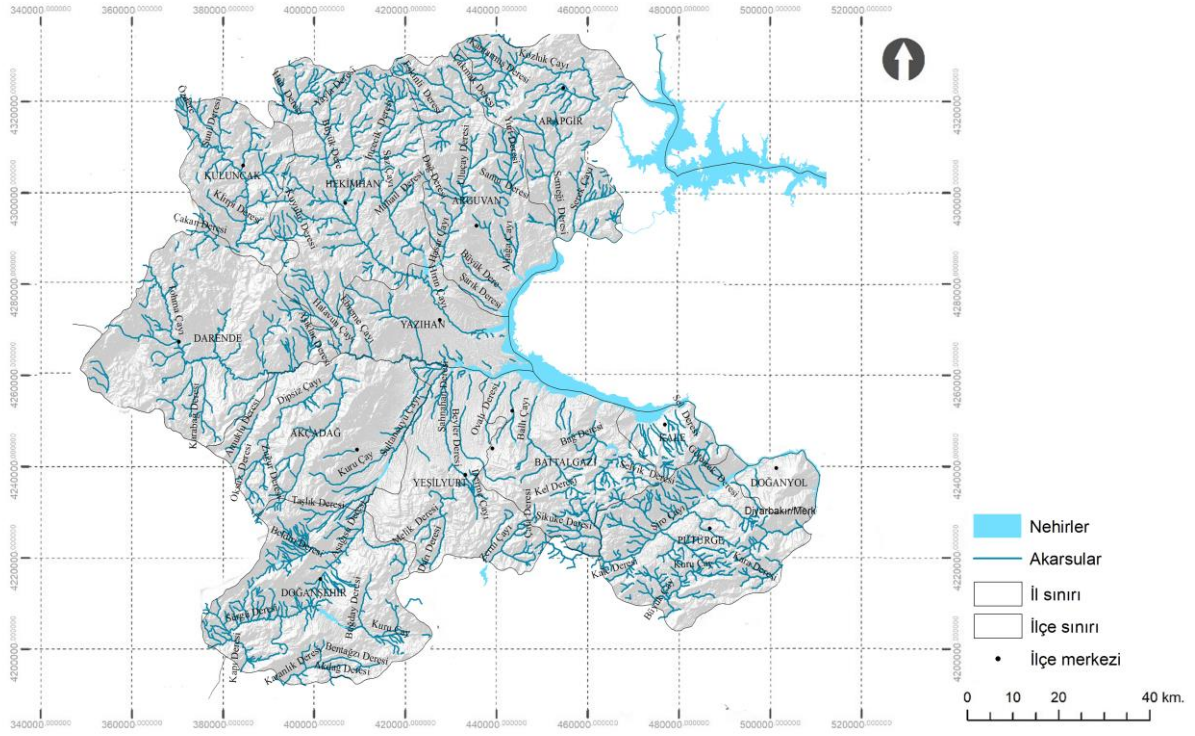
Bölgedeki önemli dağlar Malatya Dağları, Nurhak Dağları, Akçababa Dağları, Yama Dağıdır. Malatya havzasını oluşturan dağlar, Fırat Nehri'ne ulaşan çeşitli akarsuların yaptığı aşınmalar nedeniyle derin parçalara ayrılmasıyla, ilin kuzey batısında Tohma Çayı ve Kuruçay vadileri, güneybatısında ise Sultansuyu Vadisi oluşmuştur (Tapan, 2023). Bu vadilerin dışında, ilin önemli vadileri arasında Fırat Vadisi, Levent Vadisi, Kozluk Çayı Vadisi, Günpınar Vadisi, Sürgü Vadisi ve Söğütlü Çay Vadisi bulunmaktadır. Bu vadilerin tabanlarının Fırat Vadisi'ne doğru genişlemesiyle verimli ovalar oluşmuştur (Malatya Kültür Envanteri, 2021).

Şekil 3.3 Malatya ili arazi formu.

Malatya ili dünyanın önemli akarsularından biri olan Fırat Nehri havzası içerisinde yer aldığından, tarih boyunca hem yerleşim hem de tarımsal üretimin önemli bir merkezi olmuştur. Akarsu bakımından zengin bir olan Malatya’da Fırat Nehri dışında, ilin yüksek kesimlerinden akıp Fırat’a kavuşan çok sayıda akarsu bulunmaktadır (Şekil 3.4). Bu akarsuların başlıcaları, Tohma Çayı, Kuruçay, Sultansuyu, Sürgü Çayı gibi büyük akarsulardır. Bunların dışında Aksu, Arapkir Çayı, Beylerderesi, Benengel, Davulgan Çayı, Eğmir, Göksu, Kozluk Çay, Memikhan Çayı, Mircan, Sazdere, Sertrek Çayı, Söğütlüdere, Şotik Çayı ve Yenice Çayı gibi küçük akarsularda bulunmaktadır (Karakuş, 2016; Tapan, 2023). Malatya’da karasal iklim ve Akdeniz iklimi bir arada görülmektedir. Yüksek platolarda iç Anadolu step iklimi, Fırat Nehri’ne yakın ovalarda Dicle ve Fırat Nehirleri arasının ılık iklim ve Suriye Çölü’nün yakıcı sıcakları etkisinde özel bir Akdeniz iklimi görülür. Kışların soğuk geçtiği dağlık bölgelerde ise her iki ikliminde etkileri bir arada görülür (Fırat Kalkınma Ajansı, 2024). İlin sahip olduğu bu özel durum mikro mahalli iklimin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Tapan, 2023). İldeki hâkim rüzgâr yönleri ise genellikle güney (G), güneybatı (GB) ve güneydoğu (GD)’dur. 1929-2023 yılları arasında yapılan 94 yıllık ölçümlere göre, ilde yıllık ortalama sıcaklık 13.7⁰C’dir. En düşük ortalama sıcaklık ortalama sıcaklık-0,20⁰C ile Ocak ayında görülmeyenken, ortalama sıcaklığın en yüksek olduğu aylar, 27,1⁰C ile Temmuz ve Ağustos aylarıdır. Ortalama en yüksek

sıcaklığın görüldüğü ay 34⁰C ile Temmuz ve Ağustos ayları iken, ortalama en düşük sıcaklık - 3,3⁰C ile Ocak ve Şubat aylarında görülmektedir. İl genelinde ortalama yağışlı gün sayısı 84,8 iken yıllık ortama yağış miktarı yıllık 383.6mm'dir. En fazla yağışın görüldüğü ay 55 mm. ile Nisan ayı ve en az ya yağışın görüldüğü ay ise 3,5 mm. ile Ağustos ayıdır (Çizelge 3.2; MGM, 2024). Malatya Ovası ve yakın çevresi, yıl içinde altı aydan daha uzun süren bir kurak devreye sahiptir. Ancak bu kuraklık süresi çöl şartları özelliğinde olmayıp zirai kuraklık sınırı da oluşturmamaktadır (Fırat Kalkınma Ajansı, 2024).

Şekil 3.4: Malatya ili hidrolojik özellikleri.

Çizelge 3.2: Malatya iline ait meteorolojik veriler (1929 - 2023) (MGM, 2024).

MALATYA													
	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık
Ölçüm Periyodu (1929 - 2023)													
Ortalama Sıcaklık (°C)	-0,2	1,5	6,8	12,9	18,0	23,1	27,1	27,1	22,5	15,6	8,0	2,2	13,7
Ortalama En Yüksek Sıcaklık (°C)	3,2	5,6	11,6	18,4	24,0	29,6	34,0	34,0	29,2	21,4	12,6	5,5	19,1
Ortalama En Düşük Sıcaklık (°C)	-3,3	-2,0	2,3	7,5	11,9	16,3	19,9	20,0	15,6	10,0	4,0	-0,7	8,5
Ortalama Yağışlı Gün Sayısı	10,49	10,23	10,65	10,31	9,67	4,60	0,97	0,79	1,99	6,43	8,23	10,46	84,8
Aylık Toplam Yağış Miktarı Ortalaması (mm)	42,4	41,1	48,8	55,0	45,6	17,4	3,9	3,5	8,1	35,7	41,7	40,4	383,6
En Yüksek Sıcaklık (°C)	15,4	20,3	27,2	33,7	36,3	40,0	42,5	42,7	39,6	34,4	25,0	18,0	42,7
En Düşük Sıcaklık (°C)	-19,5	-21,2	-13,9	-6,6	0,1	4,9	10,0	9,3	3,2	-1,2	12,0	-22,2	-22,2

Malatya, Anadolu diyagonalin üst batısında yer almakta olup İran-Turan fitocoğrafik bölgesi içinde yer almaktadır. Orman varlığının sınırlı olduğu ilde, başta Pütürge olmak üzere Doğanşehir, Arguvan ve Hekimhan ilçelerinde orman varlığı fazla iken, diğer ilçelerde son derece azdır (Tapan, 2023). Ormanlık alanlarda daha çok soğuğa ve kuraklığa dayanıklı Quercus, Juniperus ve Pinus gibi ağaç türleri görülmektedir (Malatya İl Turizm ve Kültür Müdürlüğü, 2024). Kaliteli orman alanının büyük bir kısmını Pütürge ilçesi sınırlarında yer alan dağlık bölgelerde görülen meşe ormanları oluşturmaktadır. Ayrıca akarsu kıyılarında, söğüt, ceviz ve kavak ağaçları yetişmektedir.

Karakuş (2016) tarafından yapılan floristik çalışmaya göre, il genelinde kayıtlı 2.227 taksonun bulunurken ve bu türlerin 438'inin endemiktir. Bu sayılar dikkate alındığında, Malatya Türkiye genelinde takson sayısı zenginliği bakımından Ankara'dan (2.353) sonra gelen ikincidir. İl genelinde kayıtlı tür sayısı zenginliği bakımından Malatya merkez, Darende, Hekimhan, Doğanşehir ilçeleri öne çıkmaktadır. Malatya genelinde en sık rastlanan familyalar *Asteraceae* (Papatyagiller) ve *Fabaceae* (Baklagiller) familyaları iken, en zengin cinsler sırasıyla, *Astragalus*(74), *Alyssum* (30), *Allium* (28), *Verbascum* (26), *Veronica* (26), *Silene* (26), *Salvia* (25), *Euphorbia* (24) ve *Galium* (23)'dur. Malatya florasında nesli tehlike altında bulunan *Iris peshmeniana*, "*Ornithogalum malatyanum*" ve "*Hypericum malatyanum*" türleri 15. Bölge Malatya Şube Müdürlüğü bünyesinde Tür Koruma Eylem Planı çerçevesinde korunmaktadır (Karakuş, 2016).

Malatya ili fauna çeşitliliği bakımından değerlendirildiğinde Milli Parklar Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen Malatya İli Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Envanter İzlem Çalışması (2016) sonuçlarına göre, il faunasında 14'ü endemik olmak üzere 253 taksonun bulunduğu görülmektedir. Ayrıca ilde omurgasız türlere ait 583 takson bulunmaktadır. Envanter çalışmaları kapsamında ilde görülen türlere örneklerden bazıları *Sitta tephronota* (Büyük Kaya Sıvacısı), *Montivipera albizona* (Beyazbantlı dağ engereği), *Salmo okumusi* (Kırmızı benekli alabalık) *Sciurus anomalis* (Sincap), *Neurergus strauchii* (Benekli Semender) *Glyptothorax kurdistanicus*'dur (Vantuzlu kedi balığı) (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2024a) Malatya il faunasında görülen önemli türler yaban domuzu, keklik, tilki, tavşan, yabani ördek, yabani kaz, kurt, çakal, üveyik, sansar, sakarmeke ve çulluktur. Derme Deresi dışındaki akarsularda zengin biyoçeşitlilik görülürken, akarsularda en çok rastlanan tür alabalıktır. Ayrıca Fırat Nehri'nde ve kollarında sazan yayın ve kumbalığı, su kaplumbağası ve tatlı su midyesi gibi türlerinde yaşadığı bilinmektedir (Fırat Kalkınma Ajansı, 2024).

3.1.2.2 Malatya kırsalının sosyoekonomik özellikleri

Malatya, insanların ilk yerleşik düzene geçtiği Mezopotamya ve Kapadokya uygarlıklarının temas ettiği kültürel etkileşim kuşağında bulunması nedeniyle çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Malatya’da bilinen ilk yerleşim izlerine, Paleolitik çağa tarihlendirilen kalıntıların bulunduğu Ansır ve İnderesi Mağaralarında (Yazıhan) rastlanmaktadır. Fırat’ın beslediği verimli bir havzada yer alan Malatya, su kaynaklarına yakın olması, bölgede doğal sığınakların bulunması gibi etkenlerden dolayı yerleşime elverişli bir yer olarak görülmüştür. Bugün Malatya sınırları içerisinde kalan bölgede, ilk yerleşimin M.Ö.7000’de, günümüzde Karakaya Barajı Gölü altında kalan Cafer Höyük’ te başladığı bilinmektedir. Bu dönemde insanlar, mağaralardan çıkarak yerleşik hayata geçmiş ve verimli ovada tarımsal faaliyetlere başlamışlardır (Malatya Kültür Envanteri, 2021).

Bölgede yapılan arkeolojik çalışmalar, Arslantepe, Değirmentepe, İmamoğlu, Köşkerbaba ve Pirod höyüklerinde yerleşimin, geç kalkolitik ve eski tunç (M.Ö. 5000- M.Ö. 2000) devirlerinde de devam ettiğini göstermektedir. Arslantepe’ de yapılan araştırmalar, bölgede o dönemde tarımsal faaliyetlerin yoğun bir şekilde sürdürüldüğünü göstermektedir. M.Ö. 1950-1970 yılları arasında Asurluların önemli bir ticaret merkezi olan Malatya, M.Ö. 2000’li yıllarda Hitit egemenliğine girmiştir (Kav, 2006; Kaymaz, 2014). Hitit egemenliğinin yıkılmasının ardından, M.Ö. 1200’lü yıllarda şehre bugünkü adını veren Melid krallığı kurulmuştur. Bölge Melid Krallığı’nın ardından, Asur, Med, Pers, Roma ve Bizans gibi çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır (Malatya Kültür Envanteri, 2021). Türkmen boylarının Anadolu’daki fetih hareketleri esnasında 1057 yılında kısa süre Selçuklu egemenliğinin görüldüğü Malatya, 1101 yılında Türkler tarafından fethedilmiştir. Tanzimat sonrasında, bugünkü merkezinde gelişmeye başlayan Malatya, Sırasıyla Maraş’a, Diyarbakır’a ve Elazığ’a bağlanmış, Cumhuriyet ilan edildikten sonra il olmuştur (Kaymaz, 2014).

Demografik değişim: Malatya Cumhuriyetin kurulması ile birlikte 1924 yılında il unvanı almıştır (Sezik, 2015). Kurulduğu ilk dönemlerde Merkez, Adıyaman, Kâhta, Arapgir, Akçadağ, Hekimhan, Pütürge ve Kemaliye olmak üzere sekiz ilçeden oluşan Malatya’da 1927 yılı nüfus kayıtlarına göre, nüfusun yaklaşık %82’sinin kırsal alanda yaşamaktadır. İlde 1955 yılına kadar gelen süreçte, Kemaliye ilçesinin Erzincan’a bağlanması ve Besni (1935), Darende (1935), Doğanşehir’in (1947) ilçe olması gibi idari değişiklikler yaşanmıştır. 1955 yılına Adıyaman Malatya’dan ayrılarak il olmuştur. Bu dönemde Malatya’ya bağlı olan Kahta ve Besni ilçeleri Adıyaman’a bağlandığından ilde önemli bir nüfus azalması görülmüştür (Tapan,

2023). Nüfustaki azalışa rağmen, 1955 yılı kırsal-kentsel nüfus oranında büyük bir değişim yaşanmamış, nüfusun %73'ünün kırsal alanda yaşamaya devam etmiştir.

1965-1990 yılları arasında Malatya ili kırsal nüfusunda önemli bir azalma olmazken kent nüfusunda belirgin bir artış olması, Kav (2006) tarafından Adıyaman, Erzincan, Kahramanmaraş gibi yakın illerden alınan göç ile ilişkilendirilmiştir.

1985-1990 yılları arasında kırsal nüfusta azalmalar görülmeye başlanmış, 1990 yılında ise kır nüfusu %45'e gerilemiş ve kent nüfusu kır nüfusunu geçmiştir. Bu dönemden sonra kent nüfusu artan bir ivme ile büyümeye devam etmiştir. 2012 yılında ise kırsal alanda yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı (Kent: 504.793 Kır: 257.573) %33'e kadar gerilediği görülmektedir (Çizelge 3.3). 2012 yılında 6360 Sayılı Yasanın yürürlüğe girmesiyle, Malatya ili büyükşehir statüsü kazanmasıyla birlikte, ilde kır kent ayrımı ortadan kalkmış, beldeler ve köyler mahalle statüsüne geçirilerek kentsel alana dâhil edilmiştir. Bu nedenle 2012 yılı sonrasında kır-kent nüfusuna ait resmi kayıtlara ulaşılamamaktadır.

Çizelge 3.3: Malatya 1935 -2012 yılları arası kır-kent nüfus değişimi.

	1935	1945	1955	1965	1975	1985	1990	2000	2010	2012	2017	2022
KENT	70.699	83.130	90.882	147.040	215.253	307.623	379.188	499.713	480.144	504.793	786.676	812.580
KIR	340.814	345.530	251.949	305.584	359.309	358.186	322.867	353.945	260.499	257.573	-	-

6360 Sayılı Yasa'nın uygulanmasıyla birlikte, 39 belde belediyesi ve köy 495 idari değişimden etkilenmiştir. Bu değişiklik sonrasında Malatya'nın idari yapısı Battalgazi, Yeşilyurt merkez ilçeler olmak üzere, Akçadağ, Arapgir, Arguvan, Darende, Doğanşehir, Doğanşol, Hekimhan, Kale, Kuluncak, Pütürge ve Yazıhan olmak üzere 13 ilçe, 718 mahalleden oluşmuştur.

2022 yılı verilerine göre toplam il nüfusu 812.589'dır. Günümüzde nüfusun en yüksek olduğu ilçe 341.654 kişi ile Yeşilyurt iken, bunu sırasıyla, Battalgazi ve Doğanşehir izlemektedir. Nüfusun en düşük olduğu ilçe ise, 3.705 kişi ile Doğanşol'dur (Çizelge 3.4).

Çizelge 3.4: Malatya ilçeleri nüfus, yüz ölçümü ve mahalle sayıları (TÜİK, 2022).

İLÇE	Akçadağ	Arapgir	Arguvan	Battalgazi	Darende	Doğanşehir	Doğanşol	Hekimhan	Kale	Kuluncak	Pütürge	Yazıhan	Yeşilyurt	TOPLAM
Nüfus	27.872	9.964	6.869	307.478	24.588	37.697	3.705	15.706	5.571	7.000	12.492	11.984	341.654	812.589
Yüzölçümü	1.146,66	1.020,66	1.111,03	906,49	1.480,16	1.389,68	179,72	1.444,14	217,57	670,50	1.063,06	659,37	1.025,70	2.633,67
Mahalle Sayısı	77	63	49	103	67	38	16	65	28	28	68	33	82	718
Nüfusu 2000 altında olan mahalle sayısı	76	63	49	62	66	32	16	65	28	28	69	33	46	633

Günümüzde Malatya büyükşehir statüsü kazanmamış olsaydı, 1924 tarihli Köy Kanunu kapsamında belirtilen nüfus sınırı göz önünde bulundurulduğunda 633 mahalle bu sınırın altında kalacaktır. Bu değerlendirmeye göre merkez ilçeler dâhil edilmeden 127.605, merkez ilçeler dâhil edildiğinde 202.840 kişinin nüfusu 2000 altında olan mahallelerde yaşamaktadır. Bu sayı toplam nüfusun yaklaşık %24'nü oluşturmaktadır.

Sosyoekonomik değişim: Fırat Nehri ve kollarının suladığı verimli ovalara sahip Malatya coğrafyasında, tarım ve hayvancılık faaliyetleri köklü bir geçmişe sahiptir (Tapan, 2023). Türkiye Cumhuriyeti'nin erken yıllarında tarımsal faaliyetlerin yaşamın devamlılığındaki rolü devam etmiş, bu yıllarda büyük çoğunluğu kırsalda yaşayan nüfus geçimini tarım ve hayvancılık faaliyetleri ile sağlamıştır (Sezik, 2015). Cumhuriyet dönemi ve sonrasında, kalkınma yatırımları, yasal yönetsel süreçler gibi çeşitli faktörler kırsal yapının değişimde önemli rol oynamıştır (Şekil 3.5).

1939 yılında Malatya sigara fabrikası ve Sümerbank dokuma fabrikasının kurulmasıyla, sermaye birikimi olmayan kentte, kamu yatırımları aracılığıyla sanayileşme başlatılmak istemiştir. Ancak 1950'li yıllara kadar tarım üretim biçiminde ve kırsal nüfusta önemli bir değişiklik görülmemiştir 1956 yılında, Malatya Şeker Fabrikası'nın kurulmasıyla birlikte, fabrika denetimine alınan şeker pancarı ekimi tarımda makine kullanımı ve gübreleme gibi modern tekniklerin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu durum ilde tarımın gelişmesinde ilk hızlı atılım olarak kabul edilmiştir (Kav, 2006).

Şekil 3.5: Malatya kırsal yapısına etki eden süreçler.

Malatya’da tarıma dayalı sanayinin yaygınlaşmasıyla birlikte ekonomik gelişme tarımı merkezine alırken, sulama imkânlarının kısıtlı olması nedeniyle beklenen etki oluşmamıştır (Tapan, 2023). 1970’lere kadar yapılan sulama çalışmaları yetersiz kalmış, 1969 yılında Derme Kanalı ve Sürgü Barajı, 1975 yılında Medik Barajının işletmeye açılmasıyla birlikte tarımda canlanma başlamıştır (Kav, 2006).

1953 yılında, ilde tütün ekimi TEKEL’in izin verdiği ölçüde yapılmış, bu üretim düzensiz şekilde 1980’lere kadar devam etmiştir. 2000’li yıllardan sonra tütün ürünlerine getirilen kota ve tütün fiyatlarındaki dalgalanmalar tütün üretilen sahaların büyük bir kısmının başta kayısı olmak üzere farklı ürünlere ayrılmasına neden olmuştur (Kav, 2006).

1980’lerden sonra tarımda makineleşmenin artması, tarımın ticarileşmesi, mera hayvancılığının yerini besi ve ahır hayvancılığına bırakmaya başlamasıyla birlikte kırsalda iş gücüne duyulan ihtiyaç azalmıştır. Aynı zamanda neoliberal politikaların etkisi ile kent merkezi yakın çevresinde özel teşebbüslerle kurulan başta gıda ve tekstile yönelik işletmeler kurulmuştur. Bu işletmelerin de etkisi ile kırsal alandan kentsel alana göç hissedilir düzeye ulaşmış (Tapan, 2023), Keban ve Karakaya barajlarının inşa edilmesiyle hızlanmıştır.

1982 ve 1987 yıllarında Fırat Nehri üzerine inşa edilen Keban ve Karakaya barajlarının kırsal alan dönüşümünde kültürel, sosyal, ekonomik ve ekolojik etkileri olmuştur. Kültürel açıdan birçok miras ögesi (Köşkerbaba Höyüğü, Pirot Höyük Değirmentepe Höyüğü, İmamoğlu Höyüğü, İkiz Höyük, Cafer Höyük gibi arkeolojik yerleşimler) ve kırsal yerleşim sular altında kalmış, kırsal sakinler zorunlu olarak yer değiştirmiştir. Arazileri baraj suları altında kalan kırsal sakinlerle devlet arasında hem şehir içi hem şehirlerarası toprak mübadelesi yapılmıştır.

Kalender ve Aytimur (2017)’unda değindiği gibi barajların kırsal alandaki tarımsal üretime sulama olanaklarının sağlanmasıyla katkıda bulunmuştur (Kalender ve Aytimur, 2017). Ancak baraj gölü ve çevresinde oluşan mikro iklim bir yandan meyve yetiştiriciliğine olanak sağlarken diğer yandan da tarımsal ürün deseninde değişimin başlangıcı olmuştur. Bu dönemde devlet tarafından kayısı yetiştiriciliğine ilişkin teşviklerin sağlanmasıyla, kayısı yetiştiriciliği Malatya’da temel tarımsal üretim faaliyeti haline gelmiştir (Balcıoğlu ve diğ, 2022; Tapan, 2023). Cengiz (2022) ’in de dikkat çektiği gibi kayısı üretiminin yüksek ekonomik karlılığı nedeniyle tarım arazilerinin önemli bir bölümü meyve bahçelerine dönüşmüştür (Cengiz, 2022). 1990’lı yılların başında kayısının bir marka ürün haline gelmesi ile birlikte, kayısı yetiştiriciliği il ekonomisine önemli girdi sağlamıştır (Kav, 2006). Son yıllarda giderek artan kentleşmenin etkisi ile kent çeperinde yer alan kayısı bahçelerinden oluşan tarım arazilerinin

önemli oranda kaybedilmesine rağmen günümüzde Malatya il ekonomisinin temeli büyük oranda kayısı yetiştiriciliğine dayanmaktadır. Yılda her yıl ortalama 80-90 bin ton kuru kayısı üretilmekte ve ihraç edilmekte (Fırat Kalkınma Ajansı, 2024) ve dünya kuru kayısı ihtiyacının yaklaşık %80'i karşılanmaktadır (Cengiz, 2022). 300 kadar esnaf, 50 kadar ihracatçı, Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) verilerine göre 30.000 kadar çiftçi kayısı üreticiliği ile uğraşmaktadır (Fırat Kalkınma Ajansı, 2024).

Günümüzde tarım yapılmaya devam edilen Malatya Ovası, Doğanşehir Ovası, İzollu Ovası, Mandıra, Tafta ve Milli Yazıları, Mığdı Düzü, Akçadağ Ovası, Yazıhan (Ovası) Düzü, Çapıtlı Yazısı, Sürgü Ovası, Erhaç Düzü ile Arga ve Ören Yazıları Malatya'nın önemli ovaları arasında yer almaktadır (Malatya Kültür Envanteri, 2021). Kentsel büyüme, entansif tarım uygulamalarının artması gibi nedenlerden ötürü erozyon, çevresel kirlilik ve amaç dışı kullanımlar tahribatların giderek arttığı verimli ovalar, 5403 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu 14'üncü maddesi gereğince koruma altına alınmıştır. İlin toplam tarım arazisi 1.241.200 hektar olup, bu arazilerin 173.386 hektarı sulanmaktadır. Bu arazilerde yetiştirilen tarla bitkileri sırasıyla buğday, şeker pancarı, arpa, çavdar ve yulaftır. Meyve yetiştiriciliğinde ise kayısıdan sonra kayısı dışında Arapgir siyah üzümü, Yeşilyurt dalbastı kirazı, Kale çileği, Akçadağ hocamız armudu, Hekimhan cevizi, Doğanşol Ağvan dutu yöreye özgü yetiştirilen ürünlerdir (Fırat Kalkınma Ajansı, 2024). Malatya'da bağcılık, çok eski bir tarımsal üretim biçimidir. Özellikle, Arapgir, Darende ve Pütürge ilçelerinde yaygındır ve hamlık adı verilen geleneksel üretim tekniği ile üreilmeye devam edilmektedir (Kav, 2006).

İl genelinde geniş meralarda yapılan hayvancılık faaliyetlerinde küçükbaş-büyükbaş yetiştiriciliği ve arıcılık ön plana çıkarken il genelinde kayıtlı 174.986 büyükbaş, 367.606 küçükbaş hayvan bulunmaktadır. Yılda 6.971 ton kırmızı et, 272.600 ton düzeyinde süt üretimi yapılmaktadır (Malatya Valiliği, 2024) Kaynak sularının bol olduğu Doğanşehir (Sürgü Mahallesi) ve Darende (Ayvalı Mahallesi) ilçelerinde alabalık yetiştiriciliği de yapılmaktadır. 2008 yılından sonra ise barajlarda kafes balıkçılığı üretimi hız kazanmış, Türk Somonu yetiştiriciliği artmıştır (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2024b).

Malatya kırsalında, tarım ve hayvancılıktan sonra gelen önemli bir faaliyet ise madenciliktir. İl genelinde, profillit, demir ve bakır yatakları bulunmakta ayrıca, olomit, florit, vermikülit, tras, mermer ve çimento hammaddeleri çıkarılmaktadır. Bu kaynaklar, Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü'nün yaptığı çalışmalar sonucu ortaya çıkarılmakta ve özel sektöre devredilmektedir (MTA, 2024). Madencilik sektörü içerisindeki firmaların ve istihdamın çoğunu mermercilik

sektörü sağlamaktadır (Fırat Kalkınma Ajansı, 2024). Malatya ilinde artan maden çıkarma faaliyetleri, kırsal alanların, kalkınma odaklı dönüşümünü hızlandırmaktadır.

3.1.2.3 Deprem sonrası Malatya kırsalı

Tez kapsamında saha çalışmaları devam ederken, 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli gerçekleşen depremler Malatya'nın da içinde bulunduğu büyük bir coğrafyayı etkilemiştir. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanan Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu'na (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023b) göre depremin etkisiyle Malatya'da 71.519 konut ağır, 12.801 konut orta ve 107.804 konut hafif hasar almıştır. Deprem sonrası meydana gelen hasar ildeki nüfus etkilemiş, 2022 yılında 812. 580 olan Malatya il nüfusu, 2023 yılı aralık ayı ADNKS verilerine göre 69.855 kişi azalarak 742. 725'e düşmüştür (Çizelge 3.5).

Çizelge 3.5: Malatya ilçeleri nüfus, yüz ölçümü ve mahalle sayıları.

İLÇE	Akçadağ	Arapgir	Arguvan	Battalgazi	Darende	Doğansh�ir	Doğany�l	Hekimhan	Kale	Kuluncak	Pütürge	Yazhan	Yeşilyurt	TOPLAM
2022 Nüfusu	27.872	9.964	6.869	307.478	24.588	37.697	3.705	15.706	5.571	7.000	12.492	11.984	341.654	812.580
2023 Nüfusu	34.322	10.641	7.708	269.150	26.318	35.936	4.436	20.106	6.492	8.549	15.779	16.370	286.918	742.725
Fark	+6.450	+677	+839	-38.328	+1.730	-1.761	+731	+4.400	+921	+1.549	+3.287	+4.386	-54.736	-69.855

Özellikle Yeşilyurt, Battalgazi Do ansh ir ve Akçadağ ilçelerinde çok sayıda kırsal yerleşim depremden büyük zarar görmüştür. Yalnızca yerleşim yerleri değil, tarımsal sulama amaçlı kullanılan Sultansuyu barajı ağır, Erkenek Gölet'i ve Sürgü Barajı orta ve  at Barajı hafif hasar almıştır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023b). Malatya genelinde, kırsal alanlarda çok sayıda hayvan depremden zarar görmüştür.

Çizelge 3.5'te g r ld   gibi depremin etkileri hem il dışı hem de il içerisinde g  lere neden olmuş ve kırsal alana olan ilgi artmıştır. Bu durum kırsal alanların artan nüfusu taşıma kapasitesi, buna uygun altyapı ve tesislerin bulunmaması gibi zorlukları beraberinde getirmiştir. Kırsal alandaki nüfus yoğunlaşmasına ek olarak, depremin üzerinden geçen bir yıllık süreçte özellikle kent çeperinde bulunan kırsal bölgelerde, kaçak yapılama faaliyetlerinin de giderek arttığı gözlemlenmektedir.

Rapora göre, Malatya genelinde AFAD ve TOK  i  birliğinde 66.230 konut, 21.549 köy evi inşa edilmesi planlanmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe

Başkanlığı, 2023b). Saha çalışmaları sırasında ve sonrasında inşaatına başlanan TOKİ köyleri, kırsal konut mekân organizasyonuna uygunluk ve köy yerlerinin taşınmasının yarattığı sorunlar açısından çeşitli tartışmalara yol açmaktadır.

3.2 Yöntem

Bu çalışma, kırsal alanlarda giderek artan ekolojik, ekonomik, sosyokültürel ve politik sorunların temelinde, planlama eksikliğinin yattığını kabul etmektedir. Yeniden üretim sürecine maruz kalan kırsal alanların, geçirdiği hızlı ve karmaşık dönüşüm süreçlerini anlamak ve bu dönüşüme kırsalın doğasına uygun bir şekilde yön vermek için kırsal alanların tüm boyutlarıyla ilişkili özelliklerini, işlevlerini ve anlamlarını bir bütün olarak ele alınmasına olanak tanıyan peyzaj kavramının bütünleştiriciliğinden yararlanılmıştır. Bu kapsamda, doğal koşullarla ve kültürel dokunun uyumlu bir şekilde birleştiği, doğası gereği çok işlevli yapıya sahip kırsal peyzajları bir bütün olarak anlamak, açıklamak ve planlamak için bütünleşik peyzaj yaklaşımları yol gösterici bir çerçeve olarak kabul edilmiştir.

Bu kapsamda, kırsal alanların korunmasında bütünleşik peyzaj planlama modelinin oluşturulmasını amaçlayan araştırmanın yöntemi nitel ve nicel analiz tekniklerinin bir arada kullanıldığı birbirini izleyen üç ana aşamadan oluşmaktadır (Şekil 3.6).

I. Malatya İli Kırsal Peyzaj Planlama Tarafları ve Düzeylerinin Belirlenmesi

II. Malatya Kırsalında Mevcut Algı- Değer- Sorun İlişkisinin Çözümlemesi

Planlama tarafların kırsal algısının analizi

Planlama tarafların kırsal peyzaja atfettikleri değerlerinin analizi

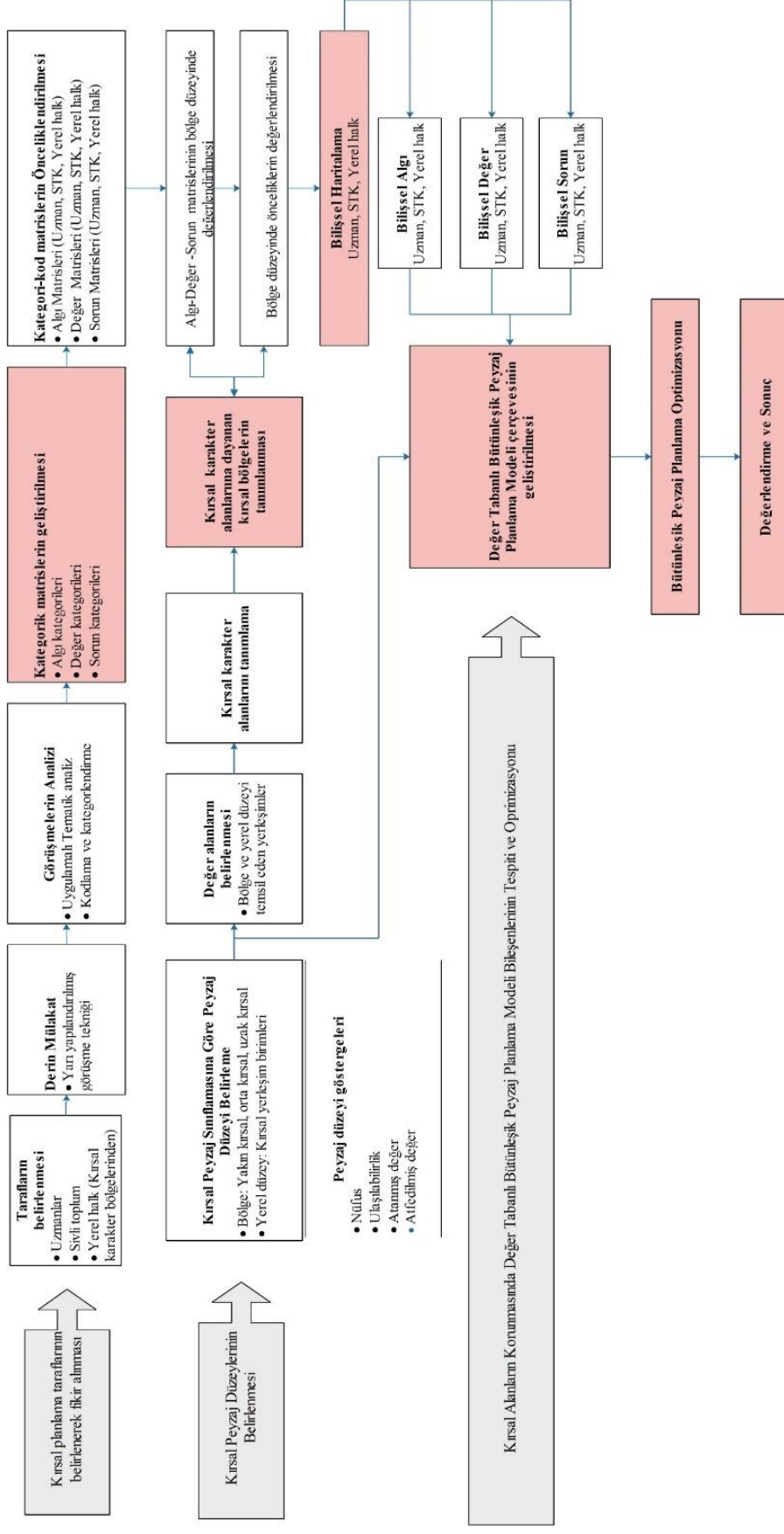
Kırsal alanlarda karşılaşılan sorunların analizi

III. Kırsal alanların korunmasında değer tabanlı bütünleşik peyzaj planlama modelinin geliştirilmesi

Tarafların peyzaj değeri bilgi sisteminin modellenmesi

Tarafların sorun bilgi sisteminin modellenmesi

Bütünleşik değer- sorun bilgi sisteminin modellenmesi ve model bileşenlerinin tanımlanması

Şekil 3.6 Yöntem akış şeması.

3.2.1 Malatya ili kırsal peyzaj planlama tarafları ve düzeylerinin belirlenmesi

Malatya ilinde yürütülecek olan kırsal peyzaj planlama çalışmasının taraflarının ve düzeylerinin belirlenmesi, planlama taraflarının belirlenmesi ve planlama düzeylerinin belirlenmesi olmak üzere iki alt aşamadan oluşmaktadır.

3.2.1.1 Kırsal peyzaj planlama taraflarının belirlenmesi

Uzman ve STK temsilcileri görüşmelerin evrenini Malatya ili kırsal koruma, planlama ve yönetiminden sorumlu olan kurum ve kuruluşlarda çalışan yönetici ve uzmanlar, sivil toplum kuruluşları temsilcileri oluşturmaktadır. Bu görüşmecilerin seçiminde, araştırmacının araştırma konusu çerçevesinde belirli kriterler belirleyip bu kriterlere uyan vakaları örneklem dâhil ettiği amaçlı örneklem türlerinden olan “kriter temelli” örneklem kullanılmıştır (Marshall ve Rossman, 2014). Bu kapsamda Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Malatya İl Müdürlüğü, Malatya İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, Tarım ve Orman Bakanlığı 15. Bölge Mili Parklar Şube Müdürlüğü, Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Malatya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, TKDK Malatya İl Koordinatörlüğü, Malatya Büyükşehir Belediyesi, Battalgazi ve Yeşilyurt Belediyeleri’nde görev yapan 20 uzman ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu uzmanların 5’i şehir plancısı, 4’ü mimar, 3’ü ziraat mühendisi, 3’ü sanat tarihçisi, 2’si biyolog, 2’si kalkınma uzmanı, 1’i harita mühendisidir. STK görüşmeleri ise TMMOB’a bağlı Peyzaj Mimarları Odası, Ziraat Mühendisleri Odası ve Mimarlar Odası il yönetiminde bulunan birer uzman ile gerçekleştirilmiştir.

Yerel halk görüşmeleri, mekânsal istatistiki yöntemler aracılığı ile belirlenen 40 kırsal karakter alanını temsil eden birer kırsal yerleşimde odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Mahallelerde odak grup görüşmelerinin örnekleminin belirlenmesinde “kartopu örneklem” metodu kullanılmıştır. Bu kapsamda muhtarlar, evrende en çok bilgiye sahip olan kişiler olarak kabul edilmiş ve muhtarın konu ile ilişkin bilginin derinleştirilmesinde kimlerle görüşebileceğine yönelik önerileri dikkate alınarak, 5-6 kişiyi geçmeyecek şekilde odak gruplar oluşturulmuştur.

3.2.1.2 Kırsal peyzaj planlama düzeylerinin belirlenmesi

Malatya ili kırsal alanları sosyoekolojik bir peyzaj sistemi olarak kabul edilmiş, bu sistemi yerel ölçeklere bütünleştirmek adına iki alt mekânsal (yatay) düzey oluşturulmuştur. Bu kapsamda öncelikle yerel bilgi sisteminin planlamaya dâhil edilmesi için gerçekleştirilecek saha çalışması örnekleme tespit edilmiştir. Daha sonra bölgeleme düzeyine geçilmiştir.

3.2.1.2.1 Yerel düzey

Planlama çalışmalarında yerel düzey, yerel potansiyelin ortaya çıkarılması, yerel ihtiyaçların belirlenmesi ve yerel bilgi sisteminin planlamaya entegrasyonu açısından önem taşımaktadır. Araştırmanın evrenini Malatya ili idari sınırları içerisinde yer alan 718 mahalle oluşturmaktadır. Liamputtong 'ünde (2013) belirttiği gibi, geniş bir alanı kapsayan evrenin tamamen incelenmesi zorlu bir süreç gerektirdiğinden, veriler evreni temsil eden örneklerden elde edilmektedir. Dolayısıyla Malatya'da gibi geniş kırsal alanlara sahip illerde, evreni temsil edecek veri toplamak için örneklem belirleme önemli bir adımdır. Bu kapsamda saha çalışması örneklerinin seçiminde araştırma sorusuna uygun olarak nüfus sayısı, ulaşılabilirlik süresi, biçilmiş ve atfedilmiş değer düzeyleri tanımlayıcı değişkenler olarak kabul edilmiştir. Bu doğrultuda Malatya ilinde yer alan 718 mahalle dört değişkenli sınıflamaya tabi tutulmuş ve 40 eşsiz karakter alanı belirlenmiştir. 40 karakter alanını en iyi temsil eden birer kırsal yerleşim saha çalışması örneklerini oluşturmuştur. Yöntemin bu aşamasında izlenen adımlar şu şekildedir:

- **Nüfus:** Kırsal alanların sınıflandırılmasında nüfus sıklıkla kullanılan bir değişkendir (Balestrieri, 2015). Ülkemizde de kırsal alanların belirlenmesinde temel alınan 442 sayılı Köy Kanunu, nüfus değişkenine odaklanarak nüfusu 2.000'den aşağı yerleşimleri köy, nüfusu 2.000- 20,0000 arasında plan yerleri ise kasaba olarak kabul etmektedir. Ancak 6360 Sayılı Yasanın uygulanmasıyla birlikte büyükşehir statüsü kazanan illerde, köyler ve kasabalar mahalleye dönüştürüldüğünden, kır kent ayrımını yapmak zorlaşmıştır. Bu kapsamda, Malatya'da bulunan mahallelerden kırsal nitelikli olanların tespit edilmesine, günümüzde büyükşehir belediyesi olmayan illerde yürürlükte olan 442 sayılı Köy Kanunu'nun belirlediği 2000 nüfus sınırı temel alınmıştır. Bu doğrultuda Malatya ilindeki 718 mahalleye ait 2022 nüfus verileri, ArcMap 10.8 yazılımı aracılığıyla mahalle idari sınırları ile tanımlanan poligonlara işlenmiştir. Nüfusu 2000 üzerinde olan mahalleler, kentsel nitelikli olarak kabul edilerek 4. sınıfta toplanmış, nüfusu 2000 altında olan kırsal nitelikli mahalleler ise "Jenks Natural Breaks" algoritmasına göre doğal aralıklarına az, orta ve yüksek olmak üzere üç sınıfa ayrılmıştır.
- **Ulaşılabilirlik:** Kırsal alanların büyük yerleşim merkezlerine, temel hizmetlere ve üretilen ürünlerin pazara ulaşımı için gerekli olan zamanı ifade eden seyahat süresi, kırsal alanlara ulaşılabilirliğin değerlendirilmesinde yol uzunluğundan (km. cinsinden mesafe) daha etkin bir sonuç üretir. Bu nedenle OECD ve USDA gibi uluslararası

kuruluşlar kırsal alan sınıflamalarında seyahat süresi önemli bir değişken olarak kabul etmekte ve en yakın büyük yerleşim yerine 30, 45 ve 60 dakika gibi mesafeleri eşik olarak tanımlamışlardır. Bu kapsamda Malatya il merkezi ve ilçe merkezleri temel hizmetlerin bulunduğu büyük yerleşimleri olarak kabul edilmiştir. Malatya iline ait doğrusal nitelikteki ulaşım ağı verileri açık kaynaklı “Open Street Map” veri tabanından indirilerek ArcGIS 10.8 yazılımı aracılığı ile veri seti (network dataset) oluşturulmuştur. Elde edilen veri seti ile ağ analizi (network analysis) yapılmıştır. Araçla ulaşım süresinin hesaplandığı analizde hız sınırı eşiği ülkemizde meskûn alanlarda sınır olarak belirlenen 50 km/saat olarak kabul edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen ulaşım sınıfları (1) yakın kırsal (0-30 dakika), (2) orta kırsal (30-45 dakika) ve (3) uzak kırsal (45 dakika ve üzeri) olarak üç sınıfa ayrılmıştır.

- **Biçilmiş Değer:** Koruma çalışmalarında değer biçme eylemi sonucunda ise neyin korunacağı neyin göz ardı edileceği belirlenmektedir. Bu bağlamda, Malatya kırsalında yer alan mahalleler arasında biçilmiş değer farklılıklarının tespitinde, yasal olarak koruma statüsü verilmiş olan kültürel, doğal ve tarımsal varlıklar temel veri olarak kullanılmıştır. Kültür varlıkları veri setinin oluşturulmasında Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü’ne ait 2022 yılı verileri ve Malatya Büyükşehir Belediyesi’ne ait Malatya Kültür Envanteri (2021) veriler, doğal varlıklara ait veri setinin oluşturulmasında Malatya Valiliği Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü Tabiat Varlıklarını Koruma Şubesi ve Doğa Koruma Milli Parklar 15. Bölge Müdürlüğü’ne ait (2022) veriler kullanılmıştır. Tarımsal varlıklara ait veri setinin oluşturulmasında ise Büyük Ova sınırları kullanılmıştır. Koruma statüsüne sahip tüm varlıklar ArcGIS 10.8 yazılımı aracılığı ile nokta ve poligon verileri olarak sayısallaştırılmıştır. Koruma değeri biçilmiş alanların potansiyelin çevre mahallelere etkisi göz önünde bulundurularak, değer biçilen alanların etki mesafeleri belirlenmiştir. Etki mesafeleri, Öklid uzaklığı (Euclidean to Distance) kullanılarak hesaplanmıştır. Elde edilen veriler 0-1 Aralığında normalleştirilmiş ve doğal aralıklarına göre etki mesafesi düşük (1), orta (2) ve yüksek (3) olarak tanımlanan üç sınıfa ayrılarak mahalle sınırlarına işlenmiştir.
- **Atfedilmiş değer:** Planlamada bilgi akışını sağlayan uzmanların değer biçilen yerler dışında kırsalda değer atfettikleri yerlerin bilinmesi, potansiyel değer biçilecek alanların ön görülmesi ya da gün yüzüne çıkmamış değerlerin planlama bilgi sistemine dâhil edilmesi için önemlidir. Bu nedenle görüşmeler esnasında uzmanlardan saha çalışmaları ve kişisel deneyimleri aracılığıyla değer atfettikleri kırsal alanları tanımlamaları

istenmiştir. Farklı uzmanlık alanına sahip görüşmeciler 94 farklı mahalleye değer atfetmişlerdir. Uzmanların tekrarlama sıklıklarına göre bu mahalleler 1 ile 6 arasında puanlanmıştır. Değer atfedilmeyen mahallelere “0” puan verilmiştir. Bu kapsamda tüm mahalleler atfedilen değeri yüksek 3 (6-4), orta 2 (4-2) ve az 1 (0-2) olacak şekilde üç sınıfa ayrılmıştır.

- **Kırsal karakter alanlarının belirlenmesi:** Kırsal karakter alanlarının belirlenmesinde literatürde peyzaj değişimi analizlerinde sıklıkla kullanılan peyzaj değişimi tespiti (change detection) prosedürlerine benzer bir yol izlenmiştir. Önceki aşamalarda üretilen değişkenlere ait haritalar eşdeğer ağırlıklarda çakıştırılmıştır. Mahalleleri oluşturan örtüşen çokgenler ana analiz birimi olarak değerlendirilmiştir. Her bir mahalleyi tanımlayan dört farklı sınıfa ait değerlerin birleştirilmesi ile kırsal değer dizileri oluşturulmuştur. Değer dizisini oluşturan her bir basamak, sayısal bir değeri değil, string değeri temsil edecek şekilde belirlenmiştir. Belirlenen 52 eşsiz karakter alanı arasında nüfus sınıfı 4 olan çok yüksek nüfusa sahip 12 karakter alanı kentsel karakter taşıdıkları kabul edilerek örneklem seçimine dâhil edilmemiştir. 40 kırsal karakter alanı ile örneklem seçimine gidilmiştir.

$$\left[\sum_{i=1}^{n=720} X_{1ij} \times 1000 \right] + \left[\sum_{i=1}^{n=720} X_{2ij} \times 100 \right] + \left[\sum_{i=1}^{n=720} X_{3ij} \times 10 \right] + \left[\sum_{i=1}^{n=720} X_{4ij} \times 1 \right] = \begin{matrix} \text{Karakter Dizisi} \\ \boxed{X_1} \boxed{X_2} \boxed{X_3} \boxed{X_4} \end{matrix}$$

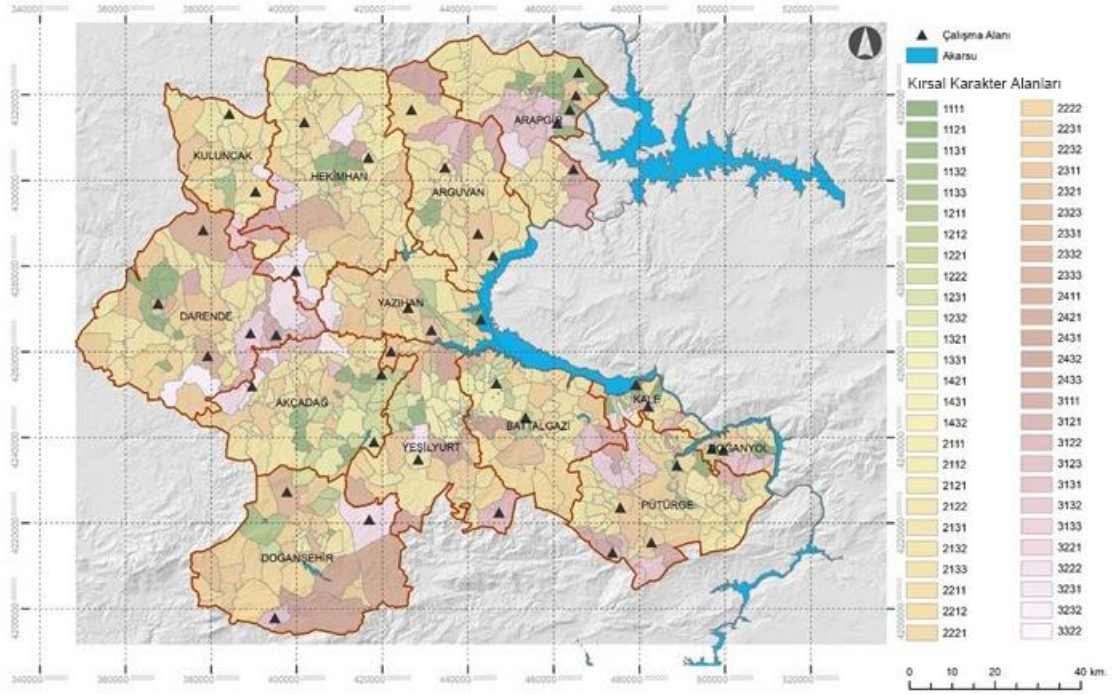
**ij = çalışma alanındaki her bir mahalleyi temsil etmektedir.
Karakter dizisini oluşturan her bir basamak sayısal bir değeri değil karakter dizisini oluşturan string değeri temsil etmektedir.

Formül 1: Kırsal karakter alanlarının belirlenmesinde kullanılan prosedür.

- **Yerel düzeyde saha çalışması yapılacak mahallelerin belirlenmesi:** Saha çalışması için örneklem belirlenirken 40 karakter alanının eşit şekilde temsil edilmesine dikkat edilmiştir. 40 karakter alanı içerisinde, bir mahalle ile temsil edilen karakter alanlarının varlığı göz önünde bulundurularak, 40 karakter alanında karakteri en iyi temsil eden kırsal yerleşimler “gösterge mahalle” olarak belirlenerek örneklem seçilimi tamamlanmıştır (Şekil 3.7, Çizelge 3.6).

Çizelge 3.6: Kırsal karakter alanlarını temsil eden saha çalışması örneklemi

KIRSAL KARAKTER ALANLARI			ÖRNEKLEM	
KARAKTER NO	KARAKTER DİZİSİ	MAHALLE SAYISI	İLÇE	MAHALLE
1	1111	1	Yazihan	Eğribük
2	1121	15	Akçadağ	Esenli
3	1131	47	Arapgir	Yukariyabanlı
4	1132	8	Kale	Kaleköy
5	1211	5	Kale	Düztarla
6	1212	1	Akçadağ	Aşağıörükçü
7	1221	19	Hekimhan	Dursunlu
8	1222	2	Doganyol	Gökçe
9	1231	46	Doganyol	Damli
10	1232	2	Akçadağ	Karapınar
11	1331	21	Battalgazi	Karahan
12	2111	33	Hekimhan	Uğurlu
13	2112	2	Akçadağ	Karamağara
14	2121	85	Yeşilyurt	Seyituşağı
15	2122	1	Arguvan	Morhamam
16	2131	101	Yazihan	Çavuş
17	2132	17	Battalgazi	Şişman
18	2133	1	Arguvan	Kizik
19	2211	6	Kuluncak	Kizilhisar
20	2212	2	Hekimhan	Hasançelebi
21	2221	38	Arguvan	Narmikan
22	2222	6	Arguvan	İsaköy
23	2231	39	Pütürge	Yazica
24	2232	17	Pütürge	Ormaniçi
25	2311	2	Yeşilyurt	Tohma
26	2321	4	Yazihan	Durucusu
27	2323	1	Doğanşehir	Polat
28	2331	9	Yeşilyurt	Mullakasim
29	2332	1	Darende	Ayvali
30	2333	3	Darende	Balaban
31	3111	9	Battalgazi	Kamıştaş
32	3121	22	Kuluncak	Başören
33	3122	3	Yeşilyurt	Salkonak
34	3131	34	Pütürge	Uzuntaş
35	3132	5	Doğanşehir	Karanlıkdere
36	3133	1	Arapgir	Onar
37	3221	6	Darende	İlica
38	3222	4	Doğanşehir	Eskiköy
39	3232	7	Yazihan	Buzluk
40	3233	7	Hekimhan	Basak

Şekil 3.7: Malatya ili kırsal karakter alanları ve saha çalışması örneklemleri.

3.2.1.2.2 Bölgeleme düzeyinin belirlenmesi

Kırsal alanda araştırma konusu edilen 40 karakter alanı ve bu alanları oluşturan mahalleler aslında daha büyük bir bütün olan Malatya İli kırsalının parçalarıdır. Bu nedenle ilgili ve bağlantılı olduğu ilişkiler sistemi içerisinde ele alınmıştır. Bu doğrultuda 40 kırsal yerleşimde gerçekleştirilen saha çalışmalarında yerelden elde edilen bilginin değerlendirilmesi ve benzer alanları daha geniş ölçekte ele alan sınıflandırma sistemiyle açıklanmasının planlama etkililiğini arttıracak kabul edilmiştir. Bu kapsamda ulaşılabilirlik verisi ana değişken olarak kabul edilerek, Malatya kırsalı Antrop'un (2004) sınıflamasına benzer şekilde kırsal alanların yakın kırsal, orta kırsal ve uzak kırsal olarak üç kategoride değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Bir önceki aşamada seyahat süresi temel alınarak yapılan ulaşılabilirlik analizi sonuçlarına göre herhangi bir merkezden 0-30 dakika aralığında ulaşılabilen kırsal alanlar yakın, 30-45 dakika aralığında ulaşılabilen orta, 45 dakika ve üzeri sürede ulaşılabilen kırsal alanlar uzak kırsal olarak tanımlanmıştır.

3.2.2 Malatya kırsalında algı-değer-sorun ilişkisinin çözümlenmesi

Yöntemin kırsal alandaki algı- değer-sorun ilişkisinin çözümlenmesi aşaması nitel verilerin toplanması ve analizi olmak üzere birbirini takip eden iki alt aşamadan oluşmaktadır.

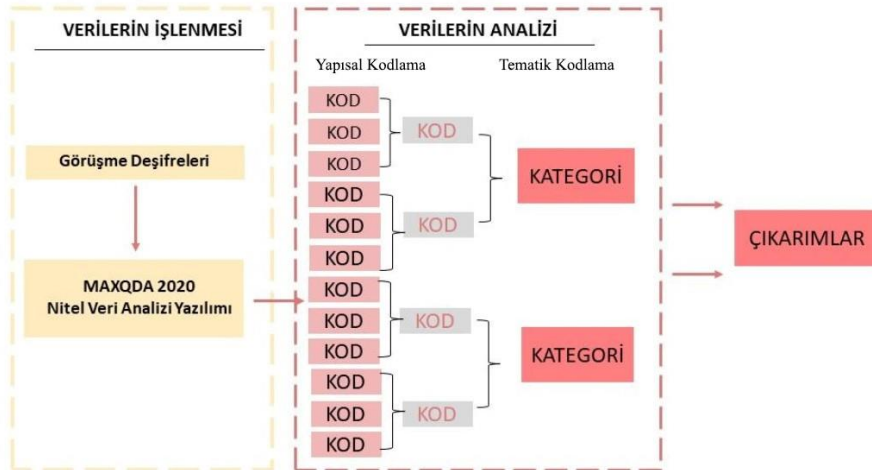
3.2.1 Veri toplama

Veri toplama uzmanlar ve sivil toplum kuruluşları temsilcilerinden veri toplanması ve yerel halktan bilgi toplanması olmak üzere iki farklı biçimde yapılmıştır. Her veri toplama biçiminde de veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşmelerden yararlanılırken, yerel halk ile yapılan görüşmelerde gözlem formları, alan notları ve fotoğraflar gibi ek araçlardan da yararlanılmıştır. Görüşme sorunlarının hazırlanmasında yol haritasını araştırma soruları belirlemiş, bu kapsamda açık uçlu sorular hazırlanmıştır. Tüm planlama taraflarına karşılaştırmalı değerlendirmeye olanak sağlayacak ortak sorular ve taraflara özgü soruların yer aldığı görüşme formları oluşturulmuştur. Araştırmanın uygulanabilirliğini test etmek ve ideal görüşme süresini belirleyebilmek için test görüşmeler gerçekleştirilmiş, uzman ve sivil toplum kuruluşu temsilcileri ile yapılacak görüşmeler ortalama bir saati geçmeyecek şekilde planlanırken, yerel halk görüşmeleri için bu süre esnek tutulmuştur. Ardından görüşme formlarına son hali verilerek saha çalışmalarına başlanmıştır (Ek A Etik Kurul Belgesi; Ek C Görüşme Formu). Planlama uzmanları ve STK temsilcileri ile yapılan görüşmelerde farklı uzmanlık anlayışlarına ait bilgi sistemlerinin planlama sürecine dâhil edilmesi adına 20 uzman ve 3 STK temsilcisi yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Yerel halk görüşmeleri, belirlenen 40 örnek kırsal yerleşimde yerinde gerçekleştirilmiştir. Yer ile ilişkin kolektif bilgiye ulaşılması ve derinlemesine bilgi akışını sağlamak adına gerçekleştirilen görüşmeler odak grup görüşmeleri olarak tasarlanmıştır. Odak grupların gerçekleştirilmesinde araştırma sorusunun çözümlenmesinde elde edilecek verilerin zenginliğini arttıracak kişilere ulaşımı kolaylaştırmak için (Creswell, 2013) kartopu örneklem tekniği kullanılmıştır. Kartopu örneklem, konu hakkında bilgi sahibi olduğu düşünülen kişiye “konu hakkında en çok şeyi bilen kimdir?” sorusunun sorulmasıyla başlar ve evren doygunluğa ulaşıncaya görüşmeciler sayısı belirlenir (Flick, 2014). Saha çalışmaları esnasında mahalle muhtarları bilgi sahibi kişi olarak kabul edilmiş ve odak grup çalışmasının verimli bir şekilde gerçekleştirilebilmesi adına örneklem sayısı 4-5 kişi sınırlandırılmıştır. Tüm planlama tarafları ile yapılan görüşmeler görüşmecilerin rızası alınarak ses kayıt cihazı yardımı ile kayıt altına alınmıştır. Görüşmeler tamamlandıktan sonra ses kayıtları deşifre edilmiştir (Merriam, 2009; Bogdan ve Biklen, 2007; Creswell, 2012)

3.2.2 Nitel veri analizi

Planlama tarafları ile yapılan görüşmeler tamamlandıktan sonra ses kayıtları deşifre edilmiştir (Merriam, 2009; Bogdan ve Biklen, 2007; Creswell, 2012). Deşifresi tamamlanan veriler MAXQDA 22 paket programına aktarılmıştır. Verinin anlamlı parçalara ayrılması ve her parçanın kavramsal olarak ne anlam ifade ettiğinin tanımlanmasına olanak sağlayacak kodlama (Yıldırım ve Şimşek, 2018) aşmasında görüşme sayısının fazlalığı dikkate alınarak tematik analiz yerine verilerin nicel olarak açıklanmasına da olanak tanıyan uygulamalı tematik analiz tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda Guest ve diğ'nin (2012) kodlama adımları takip edilerek, ilk turda yapısal kodlama ikinci turda tematik kodlama yapılmıştır (Şekil 3.8). Yapısal kodlamada kodları oluşturan ana kılavuzlar araştırma sorularından temellendirilmiş, elde edilen kodlar hem soruyu hem de soruya verilen yanıtları zenginleştirmeyi amaçlayan ifadeler ile tanımlanmıştır. Dolayısıyla yapısal kodlama Saldana'nın (2015) da belirttiği gibi indeksleme ve etiketleme aracı olarak işlev kazanmıştır. Yapısal kodlama aşaması takiben tematik kodlama aşamasına geçilmiştir. Tematik kodlama yapısal kodlardaki benzerlik ve farklılıkların değerlendirilmesini kolaylaştırmış ve ilişkili olan kodlardan kategorilerin ve temaların geliştirilmesine olanak sağlamıştır (Baltacı, 2019). Bu kapsamda tezin nitel veri analiz aşaması tarafların kırsal algısının, peyzaja atfettikleri değerlerin ve kırsal alanda karşılaştıkları sorunların analizi olmak üzere üç alt başlıktan oluşmaktadır.

Şekil 3.8: Nitel veri analiz yöntemi.

Tarafların kırsal algılarının analizi: Planlama taraflarının kırsal algısının tespitinde uzmanlar, sivil toplum kuruluşu temsilcileri ve yerel halk görüşmelerinde “kırsalı nasıl tanımlarsınız, sizin için kırsal ne ifade ediyor?” sorularına verdikleri yanıtlar uygulamalı

tematik analiz ile çözümlenmiştir. Bu kapsamda uygulamalı tematik analizde kılavuz kategori ve temalar oluşturulmamış, kodlardan elde edilen veriler ile kavramsal çerçeveler oluşturulmuştur. Kırsal mekân temsilleri planlama taraflarının bakış açılarına göre yorumlanmıştır.

Tarafların kırsal peyzaja attettikleri değerlerin analizi: Planlama taraflarına ait kırsal peyzaj değerlerinin ortaya çıkarılmasında, “Kırsal sizin için neden değerlidir, kırsalı neden korumalıyız?” sorularına verilen cevaplar uygulamalı tematik analiz ile çözümlenmiştir. Bu çözümleme yapılırken, literatürde geliştirilen peyzaj değeri ölçekleri göz önünde bulundurulmuştur. Bu kapsamda tezin kuramsal temeller bölümünde açıklanan Solecka’nın (2019) peyzaj değeri literatürünü derinlemesine analiz ettiği araştırmasından ortaya çıkan doğal, kültürel, estetik değer kümelerinde yer alan değer kategorileri kodlamaya kılavuz oluşturabilecek ön tanımlı kavramlar olarak belirlenmiştir. Değerlere yönelik kodlamalar yapılırken, bu değerlerin oluşumunda etkili olan peyzaj öğelerinin fark edilmesini sağlamak adına peyzajı oluşturan fiziksel (formlar), deneyimsel (pratikler) ve algısal (ilişkiler) öğeler ile çapraz kodlama ile kodlanmıştır.

Tarafların kırsal alanda karşılaştıkları sorunların analizi: Planlamanın politik bir süreç olduğu göz önünde bulundurulduğunda, kırsal mekânın üretiminde güç ilişkileri önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda kırsal alanlarda tespit edilen sorunların peyzaj bileşenleri üzerindeki etkilerinin belirlenmesi mevcut durumunun çözümlenmesinde önemli olarak kabul edilmiştir. Ayrıca mevcut sorunların belirlenmesi, müdahale önceliklerinin belirlenmesine ve yeni kurulan planlama çerçevesinin etkili bir şekilde geliştirilmesine yardımcı olacaktır. Bu amaç doğrultusunda tüm planlama taraflarına yönetilen, “Kırsal alanlarda ne gibi zorluklarla karşılaşıyorsunuz, göze çarpan sorunlar neler?” sorularına verilen yanıtlar, uygulamalı tematik analiz yoluyla çözümlenmiştir. Sorun kategorileri oluştururken ön bir kılavuz hazırlanmış, yerden gelen bilgi ile bu kılavuzun genişleyebileceği ya da daralabileceği göz önünde bulundurulmuştur. Bu bağlamda, sorun kategorileri oluşturulurken de sorunun etkilediği peyzaj öğeleri ile çapraz ilişkili kodlanmıştır.

3.2.3 Kırsal alanların korunmasında değer tabanlı bütünleşik peyzaj planlama modelinin geliştirilmesi

Yöntemin bu aşamasında, daha önceki aşamalarda elde edilen nitel verilerin, nicelleştirilmesi ve görsel ağ modeli ile ortaya konulması hedeflenmiş ve bu kapsamda Bulanık Bilişsel Haritalama (BBH) metodolojisi kullanılmıştır.

Bulanık bilişsel haritalama yöntemi ekolojik planlama ve kalkınma, ekonomi, siyaset bilimi ve sosyoloji alanlarında karmaşık sistemleri anlama, sistem içerisindeki ilişkileri analiz etme, senaryo geliştirme ve politika üretme gibi amaçlar için kullanılan bir tekniktir. Bu teknik ekolojik planlama ve çevresel kalkınma çalışmalarında yönetim hedeflerini tanımlanması (Hobbs ve diğ, 2002), mevcut sorunların modellenmesi, sorunlara yönelik planlama taraflarının algısının açıklanması (Özesmi ve Özesmi, 2003; Dadaser ve Özesmi, 2002) ve planlama taraflarının davranış modellerinin oluşturulması (Mehyar ve diğ, 2019) gibi konularda kullanılmaktadır.

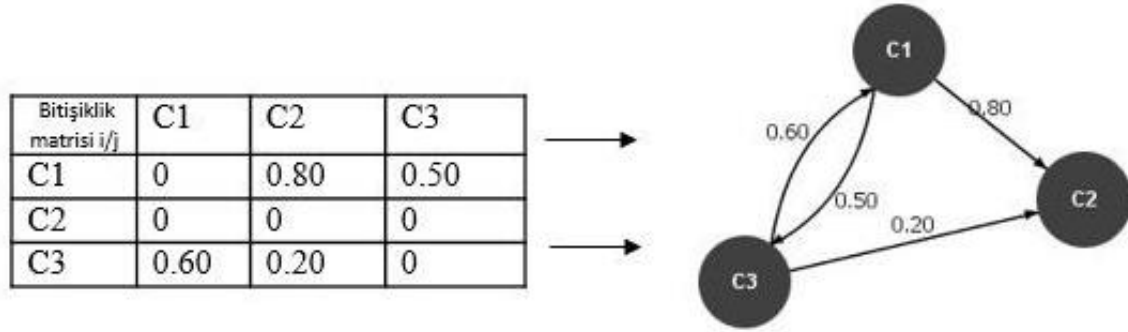
Tez kapsamında, BBH metodolojisi Farahani ve diğ, (2021) ve Singh ve Chudasama (2023) kullandıkları tekniklerin bir sentezi olarak, uygulamalı tematik analiz sonuçlarından elde edilen bilgi sistemlerinin modellenmesi ve farklı bilgi sistemleri modellerinin sentezine dayalı olarak planlama önceliklerinin tespitinde kullanılmıştır. Planlama taraflarına ait bilgi sistemlerinin oluşturulması ve bütünleştirilmesini hedefleyen bu aşama planlama taraflarına ait değer bilgi sistemlerinin modellenmesi, sorun bilgi sistemlerinin modellenmesi ve değer-sorun etkileşim sisteminin modellenmesi olmak üzere üç alt aşamadan oluşmaktadır.

3.2.3.1 Planlama taraflarına ait kırsal peyzaj değeri bilgi sistemlerinin modellenmesi

BBH'lar bulanık mantık ve sinir ağlarını birleştiren esnek hesaplama teknikleridir. Bir bilgi sisteminin insanların onu algılama biçimine yakın bir şekilde açıklanmasında etkili bir araç olan BBH'lar (Papageorgiou ve Salmeron, 2013) metin tabanlı verilerin matematiksel olarak ifade edilmesine ve nedensel ilişkilerin basit ve anlaşılır grafikler halinde sunulmasına olanak tanır (Papageorgiou ve diğ, 2019; Kadaifci ve diğ, 2024). BBH'ın görselleştirilmesi ve hesaplanabilir hale getirilmesinde bitişiklik (komşuluk) matrisleri kullanılmaktadır (Özesmi ve Özesmi, 2004; Kadaifci ve diğ, 2024). Bitişiklik matrislerinde her kavram C_x , $x = 1, \dots, n$ (n : bilgi sistemindeki kavramların sayısı) ile temsil edilmektedir. Matrisler kavram çiftlerine atanan ağırlıkları göstermektedir. Bu kavramlar i (neden düğümü) ve j (etki düğümü) olmak üzere alt simgeler ile indekslenir. i satırları yani bağımsız değişkenleri temsil ederken, j bağımlı değişkenleri temsil etmektedir. Her hücredeki değer (a_{ij}) bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisini göstermektedir. Bitişiklik matrisleri aracılığı ile oluşturulan BBH'lar kavram değerlerini ve ilişkilerini $[0,1]$ veya $[-1,1]$ aralıklarında ele alırlar. Aralıklar merkezi kavramların ve merkezi kavramların oluşumunda etkili olan ilişkilerin güçlerinin tanımlanmasına yardımcı olurlar (Papageorgiou ve diğ, 2019; Kadaifci ve diğ, 2024). Bitişiklik matrisinin veri girişleri bu ilişkilerin nedenselliklerine yönelik aşağıdaki kurallara göre yapılmaktadır (Papageorgiou ve diğ, 2019).

- Bağımlı ve bağımsız değişken arasında nedensellik yoksa: $a_{ij} = 0$,
- Bağımsız değişken (i) arttıkça (ya da azaldıkça), bağımlı (j) değişken artıyor (ya da azalıyor) ise: $a_{ij} > 0$
- Bağımsız değişken arttıkça (ya da azaldıkça), bağımlı değişken azalıyor (ya da artıyor) ise: $a_{ij} < 0$

Örnek bitişiklik matrisi ve bulanık bilişsel harita aşağıdaki gibidir (Şekil 3.9).

Şekil 3.9: Örnek bitişiklik matrisi ve bulanık bilişsel harita.

Tezde, kırsal alanların korunmasında değer tabanlı bütünleşik peyzaj planlama modelinin geliştirilmesinde, bulanık bilişsel haritalama metodolojisi kullanılarak planlama taraflarının kırsal peyzaj değeri, kırsal alanda karşılaştıkları sorunlar ve kırsal peyzaj değer-sorun etkileşim sisteminin bütünleşik modellenmesi aşamaları gerçekleştirilmiştir.

3.2.3.2 Planlama taraflarının peyzaj değeri bilgi sistemi modellenmesi

Uygulamalı tematik analizi sonuçlarından elde edilen peyzaj değerine yönelik ilişkiler bitişiklik matrislerine aktarılmış, bitişiklik matrisleri ve görüşmecilerin dilsel açıklamaları gözden geçirilerek, temalar arası ilişkiler ve bu ilişkileri tanımlayan kurallar belirlenmiştir. Ardından her bir planlama tarafının değer bilişine yönelik bilgi sistemlerini açıklayan bulanık bilişsel haritalar oluşturulmuştur. Bir önceki aşamada uygulamalı tematik analizden elde edilen kod ilişkileri matrisleri MS Excel 2016 programına aktarılmıştır. Frekans sıklıklarına ait değerleri içeren matrisler (0-1) arasında normalleştirilmiştir. Elde edilen değerlerin yorumlanması ve BBH'lara aktarılması aşamasında elde edilen ağırlıklara ilişki derecesi tanımlamasına göre Çizelge 3.7'de belirtilen değerler atanmıştır. Bu kapsamda her bir planlama tarafının kırsal peyzaja değer atfetme biçimine ait BBH'lar oluşturulmuştur ve açıklanmıştır. BBH endeksleri ve aktivasyon değerleri FCMexpert yazılımı kullanılarak hesaplanmıştır.

Çizelge 3.7: Normalleştirilmiş ağırlıklara atanan ilişki değerleri.

Tanımlama	Normalleştirilmiş ağırlıklar	Atanan değer
İlişki yok	0	0
Çok Zayıf	0.01-0.20	0.20
Zayıf	0.21-0.40	0.40
Orta	0.40-0.60	0.60
Orta Güçlü	0.61-0.80	0.80
Çok Güçlü	0.81-1.00	1

Uzman ve STK kolektif peyzaj değeri bilgi sistemi modellenmesi: BBH’ların güçlü katılımcı ve etkileşimli karakteri paydaş gruplara ait haritalarının birleştirilmesinde olanak tanıyarak KBBH oluşturulmasına imkân tanımaktadırlar (Wildenberg ve diğ., 2014). Araştırmada, farklı uzmanlık ve çalışma alanlarına sahip olan uzmanlar ve STK temsilcilerin değer sistemlerinin birleştirilmesi, bütünleşik uzman ve STK değer haritalarının oluşturulmasında Kolektif Bulanık Bilişsel Haritalardan (KBBH) yararlanılmıştır. Bu kapsamda uzman ve STK temsilci gruplarına ait haritaların ağırlandıklarına sonuçları bağlantı başına ortalama değer hesaplanarak bir araya getirilmiştir (Özesmi ve Özesmi, 2003). Değer haritalarının birleştirilmesinde grupların niteliklerine göre harita ağırlıkları tanımlanabilse de (Çolakadioğlu, 2013) bu çalışmada, planlama taraflarının eşit söz hakkına sahip olarak kabul edilerek, haritalar eşit olarak ağırlıklandırılmıştır.

3.2.3.3 Planlama taraflarının sorun bilgi sistemlerinin modellenmesi

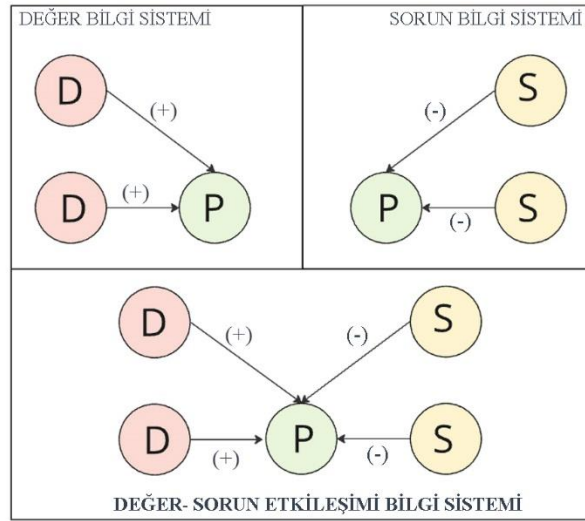
Araştırma kapsamında, mekânsal planlama ve kırsal alan politikalarının peyzaj değerleri üzerindeki etkisini değerlendirmek karar alma sürecine bilgi sağlanması açısından önemli kabul edildiğinden, mevcut sorunların peyzaj değerlerinin inşasında önemli rol oynayan peyzaj bileşenleri üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik kırsal alan sorun bilgi sistemleri modellenmiştir. Bu bağlamda “Bulanık Bilişsel Sorun Haritaları” negatif yönlü ilişkilerin açıklanması amacıyla $[-1,0]$ aralığında ağırlıklandırılmıştır. Bu ilişkilerin görüşmeciler tarafından ifade edilme sıklığı ağırlıkları kuvvetlendirmiştir. Bir önceki aşamada olduğu gibi MAXQDA 22 programında elde edilen kod ilişkileri matrisleri MS Excel 2016 programına aktarılmış, matris $[-1,0]$ Aralığında normalleştirilmiştir. Elde edilen verilerin yorumlanması ve BBH’lara aktarılmasında normalleştirilen ilişki derecelerine Çizelge 3.8’de belirtilen değerler atanmıştır. Bu kapsamda her bir planlama tarafına ait BBH’lar oluşturulmuştur.

Çizelge 3.8: Normalleştirilmiş ağırlıklara atanan ilişki değerleri.

Tanımlama	Normalleştirilmiş ağırlıklar	Atanan değer
İlişki yok	0	0
Çok Zayıf	-0.01, -0.20	-0.20
Zayıf	-0.21, -0.40	-0.40
Orta	-0.40, -0.60	-0.60
Orta Güçlü	-0.61, -0.80	-0.80
Çok Güçlü	-0.81, -1.00	-1

3.2.3.4 Kırsal peyzaj değer-sorun etkileşim sisteminin bütünleşik modellenmesi

Kırsal alanlarda değer- sorun etkileşiminin modellenmesinde, peyzaj değerlerinin inşasında etkili olan peyzaj bileşenleri ve kırsal planlama süreçlerinin peyzaj bileşenleri üzerindeki etkilerine ait BBH'lar birlikte değerlendirilmek üzere tek bir haritada birleştirilmiştir. Birleştirme işlemler iki haritanın ortak kavramları olan peyzaj bileşenleri üzerinden gerçekleştirilmiştir (Şekil 3.10).

Şekil 3.10: Birleştirilmiş bulanık bilişsel harita.

BBH'lar yerel topluluğun ve uygulayıcıların bilgi ve algılarını daha ileri analiz ve değerlendirme için niceliksel bir bulanık grafik yapısına özümseme yeteneğine sahiptir (Voinov ve diğ, 2018 ; Davis ve diğ, 2019). Bu durum BBH'ların kavramsal modeller yerine hesaplamalı modeller sınıfına dâhil edilmesine olanak sağlar. BBH için gerekli sistem yapısı oluşturulduktan sonra, çıkarım algoritması çalıştırılarak değişkenlerin başlangıç değerlerini içeren A(k) vektörü ile başlatılır, Kosko'nun aktivasyon fonksiyonundan türetilmiş olan sigmoid fonksiyon aracılığıyla haritanın dinamik özellikleri iterasyonlarla analiz edilir. Her bir

iterasyon adımımda elde edilen $A(k+1)$, bir sonraki iterasyonun yeni $A(k)$ vektörüdür. $A(k+1) - A(k) < 0.001$ eşitliği sağlanana kadar adımlar tekrar edilmektedir (Uygun ve diğ., 2017). Analiz sonucunda her bir kavramın dinamik davranışındaki değişimler gözlemlenerek planlama modelinin öncelikleri ve ana kavramları belirlenmiştir.

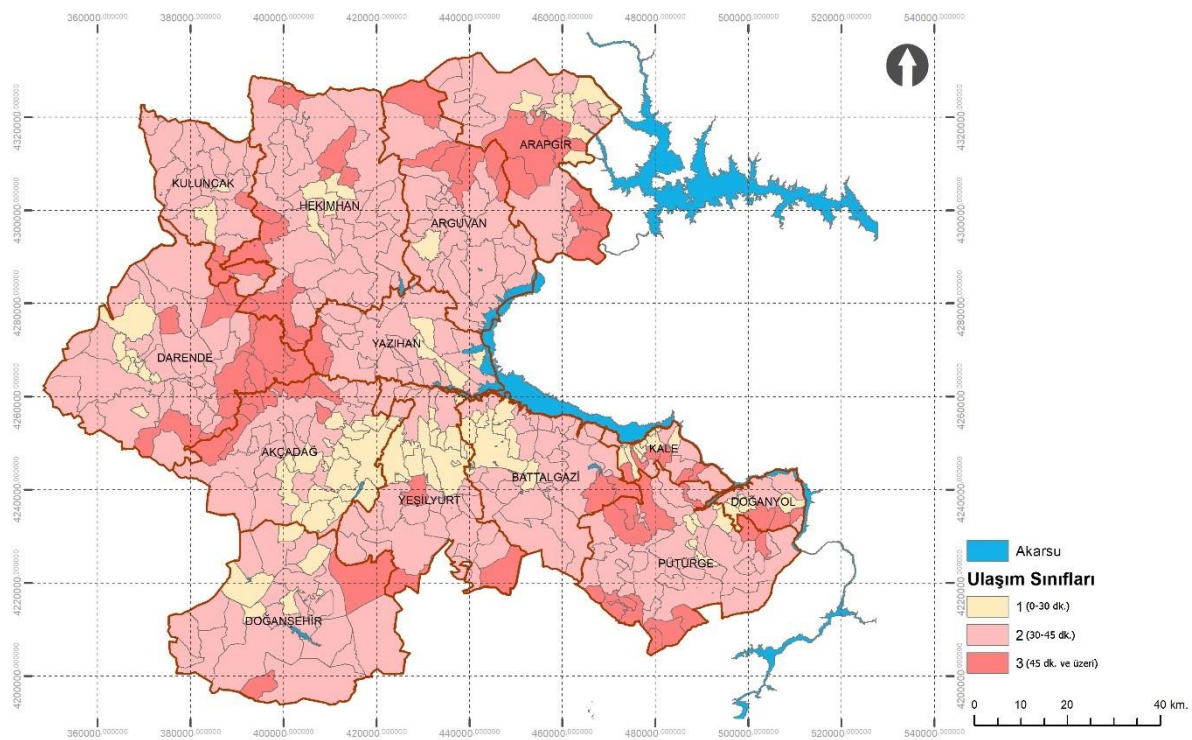

4. BULGULAR

4.1 Malatya’da kırsal yerleşimlerin deseni

Malatya kırsalı, kentsel merkezlere olan ulaşılabilirlik düzeyine göre yakın, orta ve uzak kırsal bölgeler olmak üzere üç ana bölgeye ayrılmaktadır. Bu bölgeler içerisinde, yerleşimlerin sosyal ve ekonomik yapısının gelişiminde etkili olan ulaşılabilirlik süresi, nüfus büyüklüğü ve bu yerleşimlerin değer dokusunun oluşumunda belirleyici olan, biçilmiş değere sahip alanlara yakınlık ve atfedilmiş değer gibi faktörlerle göre şekillenen 40 eşsiz kırsal karakter alanı bulunmaktadır.

Kırsal yerleşim deseninde ulaşım süresi ve nüfus büyüklüğünün etkisi: Malatya Büyükşehir Belediyesi idari sınırları içerisinde 718 mahalle bulunmaktadır. Bu mahallelerden %34'üne (251 mahalle) 0-30 dakika; %52'sine (369) 30-45 dakika; %14'üne (98) 45 dakika ve üstü seyahat süresinde ulaşılmaktadır (Şekil 4.1).

Şekil 4.1: Mahalle düzeyinde ulaşılabilirlik sınıfları.

Malatya il merkezi ova üzerinde kurulu bir yerleşim olduğundan, arazi yapısı düzdür. Bu durum altyapının gelişimi ve dolayısıyla ulaşılabilirlik süresi açısından avantaj sağlamaktadır. Bu nedenle Battalgazi ve Yeşilyurt gibi merkezde yer alan ilçelerdeki mahallelere 0-45 dakika seyahat süresiyle ulaşılmaktadır. Arapgir, Darende, Hekimhan ve Pütürge gibi arazi yapısının engebeli olduğu ilçelerde mahallelere ulaşım süresi artmaktadır. Özellikle, bölgedeki en

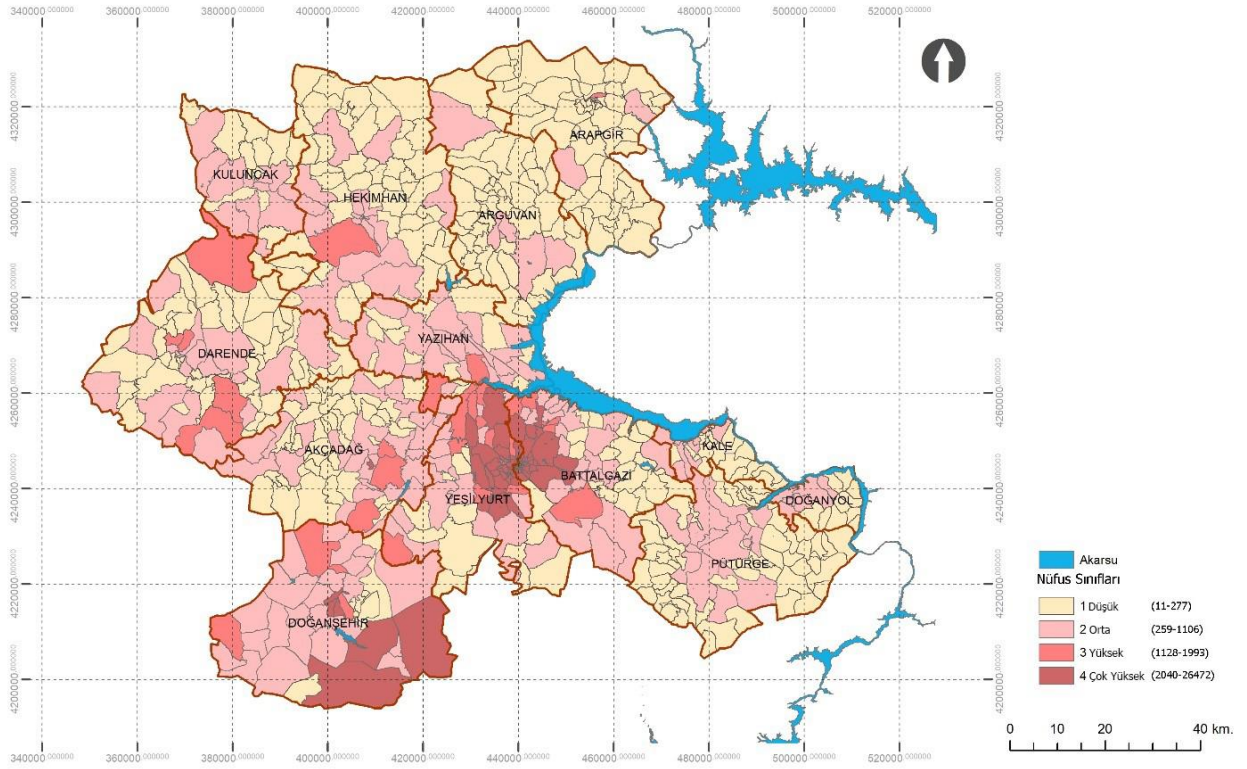
engebeli arazi yapısına sahip olan Pütürge’de mahallelerin ulaşılabilirlik düzeyi düşüktür (Çizelge 4.1).

Çizelge 4.1: İlçelere göre mahallelerin ulaşılabilirlik düzeyleri.

İLÇE	Akçadağ	Arapgir	Arguvan	Battalgazi	Darende	Doğaneşir	Doğanyol	Hekimhan	Kale	Kuluncak	Pütürge	Yazhan	Yeşilyurt	Toplam
1. 0-30dk	29	20	6	65	17	10	6	13	13	3	8	7	54	251
1. 30-45dk	38	28	37	34	35	26	6	41	10	21	45	24	24	369
3. 45dk ve üz.	10	15	6	3	15	3	4	12	5	4	15	2	4	98
Toplam	77	63	49	102	67	39	16	66	28	28	68	33	82	718

İdari yapılanması 718 mahalleden oluşan ilde, 85 mahallenin nüfusu çok yüksek (2000 ve üzeri), 44 mahallenin (1128- 1993) yüksek, 202 mahallenin orta (259-1106) ve 387 mahallenin (11-257 kişi) nüfusu düşüktür (Şekil 4.2; Çizelge 4.2) Nüfus büyüklüğüne göre il genelindeki mahallelerin %54’ünün düşük nüfusa sahip olduğu görülmektedir. Nüfus büyüklüğünün yüksek olduğu mahalleler, kentsel merkezlerde yer alan ve belde belediyeleri kapatılmadan önce belediye statüsünde olan yerleşimlerdir. Bu yerleşimler kentsel karakterler taşıdıkları için kırsal yerleşim olarak değerlendirilmemektedir. Bu sebeple il genelinde kırsal yerleşim sayısı 633 olarak kabul edilmektedir.

633 kırsal yerleşimden, 44’ü yüksek, 202’si orta ve 387’si düşük nüfusa sahiptir. 0-30 dakika seyahat süresi ile ulaşılabilen 166 kırsal yerleşimden %45’i orta ve 45 dakika üzeri seyahat süresi ile ulaşılabilen kırsal yerleşimlerin %79’i düşük nüfusa, 30-45 dakika seyahat süresi ile ulaşılabilen 369 kırsal yerleşimden %65’i düşük nüfusa sahiptir. Kırsal yerleşim deseninde ulaşım süresi arttıkça nüfus büyüklüğünün azalması, bu iki faktör arasında asimetric bir ilişki olduğunu göstermektedir. Örneğin Arapgir, Arguvan, Hekimhan ve Pütürge ilçelerinde arazi yapısının engebeli oluşu ulaşım süresini arttırırken, aynı zamanda bu ilçelerde büyük ve toplu kırsal yerleşimlerin gelişimlerinin kısıtlanmasına neden olarak nüfus büyüklüğünü sınırlamaktadır. Engebeli arazi, yerleşim yerlerinin fiziki olanaklarını sınırlayarak, tarımsal üretimi ve ürünün pazara ulaşımını zorlaştırmakta aynı zamanda, kentle olan sosyal ilişkilerin de zayıflamasına neden olarak bilgi, teknoloji ve hizmete erişimi güçleştirmektedir. Bu durum, kırsal yerleşimlerdeki yaşam kalitesini düşürmekte ve nüfus azalmasına neden olmaktadır.

Şekil 4.2: Mahalle düzeyinde nüfus sınıfları.

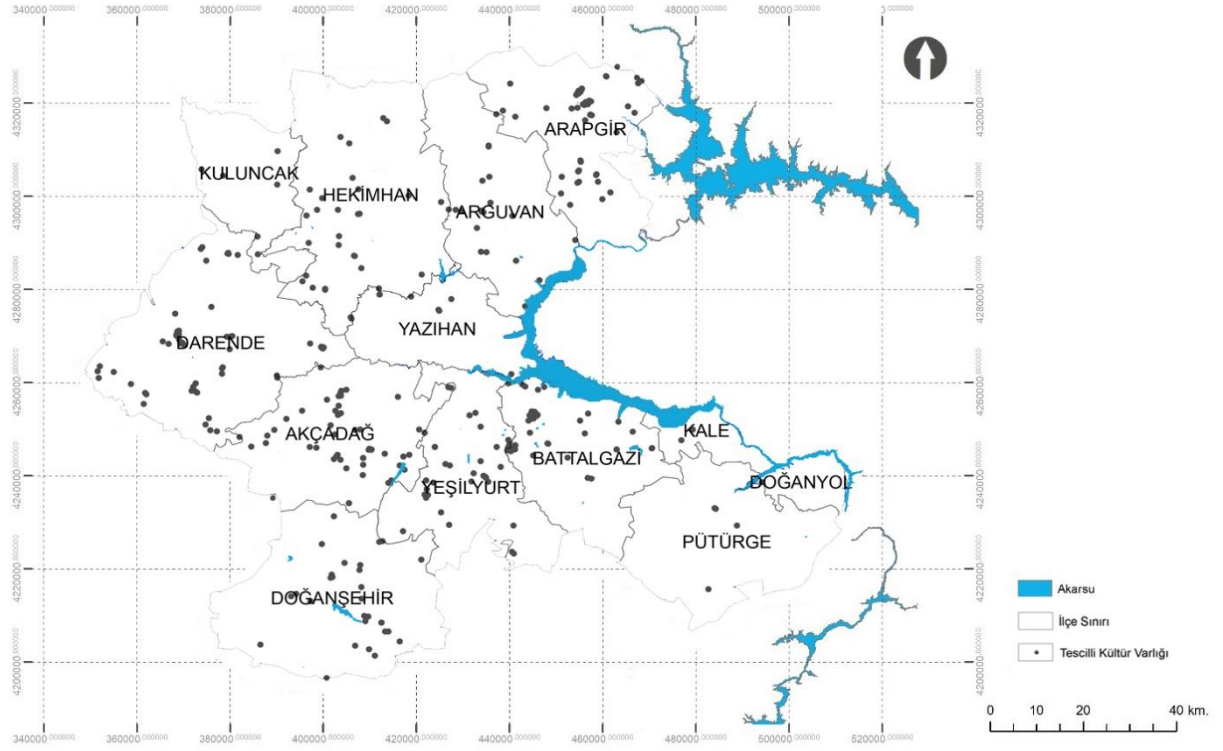
Çizelge 4.2: Kırsal yerleşimlerin ulaşılabilirlik düzeyi ve nüfus büyüklüğü ilişkisi

Nüfus	0-30 dakika	30-45 dakika	45 dakika üzeri
Düşük nüfus	70	240	77
Orta nüfus	75	106	21
Yüksek nüfus	21	23	0
TOPLAM	166	369	98

Kırsal alanlarda değer deseninin oluşumu: Kırsal alanlarda değer deseni biçilmiş ve atfedilmiş değerlere bağlı olarak gelişmiştir. Biçilmiş değerler, doğal, kültürel ve tarımsal alanları ve ögeleri içermektedir.

Kültürel değerler: Günümüzde Malatya’da 215’i sit, 683’ü anıt olmak üzere toplam 898 tescilli kültür varlığı bulunmaktadır (Şekil 4.3). Bu tescilli kültür varlıklarının %45’ini sivil mimarlık örnekleri, %24’ünü arkeolojik yapılar, %13’ünü dini yapılar, %12’sini kültürel yapılar ve %6’sını da askeri, idari ve eğitim yapıları oluşturmaktadır (SKVKBK, 2022). Tescilli kültür varlığı bakımından en zengin ilçeler 267 esere ev sahipliği yapan Arapgir ve 176 esere ev sahipliği yapan Darende’dir (Çizelge 4.3). Her iki ilçede ön plana çıkan kültür varlığı grubu

yerel özellikleri ile dikkat çeken sivil mimarlık örnekleridir. Sivil mimarlık örneklerini höyük, tümülüs ve kaya mezarları gibi arkeolojik yapılar izlemektedir. Diğer ilçelerde ise ağırlıklı olarak farklı dönemlere ait höyük, tümülüs ve arkeolojik yerleşimlere rastlanmaktadır (Görmüş ve diğ. 2021) Tescilli kültürel varlığın en az bulunduğu ilçe ise Kale'dir.

Şekil 4.3: Malatya ili kültür varlıkları.

Çizelge 4.3: Kültürel miras öğelerinin ilçelere göre dağılımı

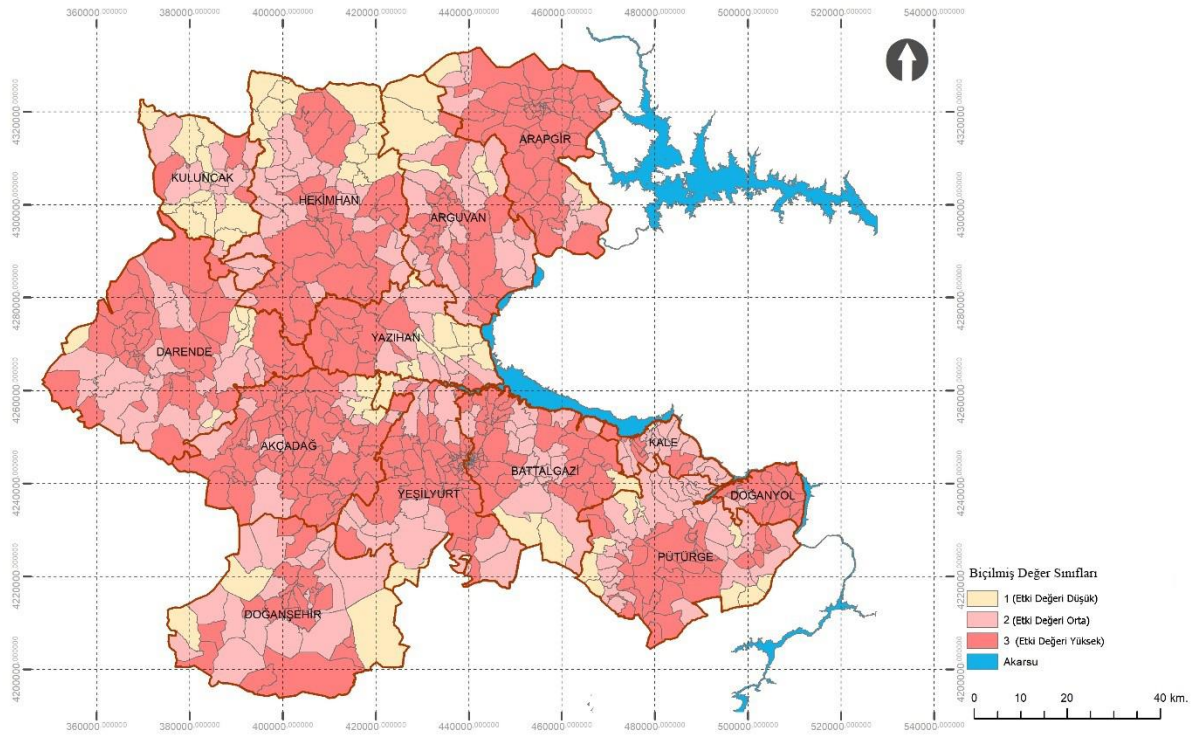
İLÇE ADI	Akçadağ	Arapgır	Arguvan	Darende	Doğanşehir	Hekimhan	Yazıhan	Yeşilyurt	Battalgazi	Pütürge	Kuluncak	Doğanlı	Kale	Toplam
SİT	39	22	15	35	24	26	8	15	18	4	6	2	1	215
ANIT	15	245	8	141	17	18	10	124	93	7	1	2	2	683
TOPLAM	54	267	23	176	41	44	18	139	111	11	7	4	3	898

Doğal değerler: Kültürel miras açısından oldukça zengin olan Malatya aynı zamanda çeşitli ekosistemleri bir arada bulunduran ekolojik yapısı nedeniyle doğal miras değeri açısından da zengindir. Bu doğal mirası koruma değeri biçilmiş 3 doğa koruma alanı, 15 tabiat varlığı ve anıtından oluşmaktadır.

Malatya’da bölgedeki yüksek sahanın parçalanarak engebeli bir görünüm kazanmasında önemli rol oynayan ve Fırat Nehri’ne dökülen akarsular tarafından oluşturulan kanyon ve vadilerin, enerji ve materyal taşınmasını kolaylaştıran, farklı ekosistemler arasında bağlantılılığı sağlayarak yüksek biyolojik çeşitliliğe sahip bölgelerin oluşmasını sağlamıştır (Günek, 2006). Dolayısıyla Malatya’da doğa koruma değeri, kanyon, vadi ve su sistemleri ile ilişkilidir. Bu kapsamda, Arapgir (Kozluk Çayı Kanyonu), Darende (Ayvalı ve Ozan Kanyonu, Günpınar Şelalesi Tabiat Parkı ve Somuncu Baba Doğal Akvaryumu), Doğanşehir (Erkenek Karanlıkdere Kanyonu, Meletderesi Vadisi ve Polat Sulu Mağara) ilçelerindeki akarsu kıyıları ve Battalgazi ilçesinde yer alan Fırat Nehri ile ilişkilenen kıyıları doğal değeri yüksek bölgeler olarak ön plana çıkmaktadır.

Tarımsal değerler: Bölgenin sahip olduğu tarımsal potansiyelinin korunması günümüzde 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu kapsamında yer alan “Büyük Ova” statüsü ile gerçekleştirilmektedir. Malatya 18 ovası ile Türkiye’nin en fazla korunan ovasına sahip ilidir. Bu ovalar Arguvan ilçesinde yer alan İçmece ve Eymir Kızık ovaları; Battalgazi’de yer alan Malatya Ovası; Darende ilçesinde yer alan Balaban, Başdirek, Yavuzlar, Yeşiltaş ve Yenice ovaları; Doğanşehir’de yer alan Doğanşehir, Çömlekoba, Güzelköy, Yolkuru ve Yuvalı ovaları; Hekimhan’da yer alan Yukarı Selimli Ovası Kalede yer alan Kale Ovası, Pütürge’de yer alan Ormaniçi Ovası; Yazıhan’da yer alan Yazıhan Ovası ve Yeşilyurt’ta yer alan Kaynarca Ovası’dır.

Doğal, kültürel ve tarımsal değer öğeleri ve alanlarının kırsal yerleşimler üzerinde yüksek etkiye sahiptir. Bu nedenle biçilmiş değer ögesi ve alanına yakın olma kırsal yerleşimlerin bilinir olmasına, ekonomik açıdan bu değer ile ilişkilennmelerine neden olmaktadır. İl genelinde biçilmiş değere etki mesafeleri dikkate alındığında bu etkinin yakın ve orta kırsal bölgede yüksek olduğu görülürken, uzak kırsala doğru gidildikçe bu değer düşmektedir (Şekil 4.4)

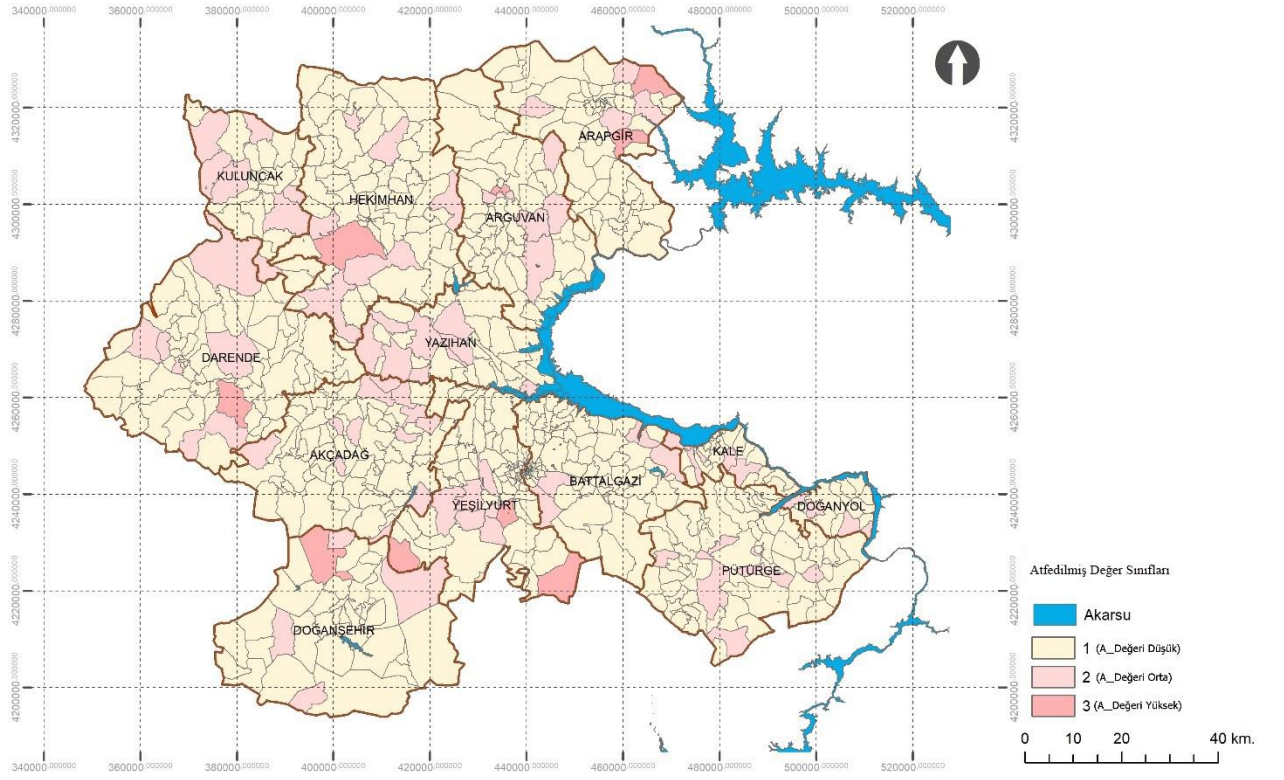

Şekil 4.4: Mahalle düzeyinde biçilmiş değer etki düzeyleri.

Uzmanlar, Malatya genelinde, 94 kırsal yerleşime değer atfında bulunmuştur. Bu kırsal yerleşimlerden, 12'si Akçadağ, 9'u Yeşilyurt, 9'u Hekimhan, 8'i Arapgir, 8'i Kuluncak, 8'i Yazihan, 7'si Arguvan, 7'si Pütürge, 5'i Battalgazi, 5'i Kale, 5'i Doğanşehir ve 5'i Doğanşol ilçesinde bulunmaktadır (Şekil 4.5; Çizelge 4.4). Arapgir ilçesine bağlı Onar ve Ormansırtı kırsal yerleşimleri en yüksek değere sahip mahalleler olarak ön plana çıkarken bu mahalleleri Darende ilçesinde Balaban ve Yeşilyurt ilçesinde Gündüzbey, Aşağıköy-Ortaköy-Yukarıköy kırsal yerleşimlerin birleşiminden oluşan Porga Mevkii, Görgü (Cafana Mevkii) mahalleleri takip etmektedir (Çizelge 4.4). Değer atfının yoğunlaştığı Onar, Balaban ve Gündüzbey gibi kırsal yerleşimler aynı zamanda yöreye özgü yerleşim dokusu nedeniyle, kentsel sit statüsüyle korunmaktadır. Arapgir ilçesinde bulunan Kuru, Ormansırtı gibi kırsal yerleşimler de her ne kadar bir koruma statüsüne sahip olmasalar da özgün yerleşim dokusu nedeniyle bölgede bilinen önemli turizm destinasyonlarıdır. Bu örneklerde de görüldüğü gibi atfedilen değer ile biçilen değer ilişkilendirilmektedir. Uzmanlar tarafından değer atfedilen kırsal yerleşimlerin hem yasal hem de algısal olarak değerli görülmesi bu yerleşimlerin ayrıcalıklı mekânlar olarak belirginleşmesine neden olmaktadır.

Çizelge 4.4: Değer atfedilen kırsal yerleşimler

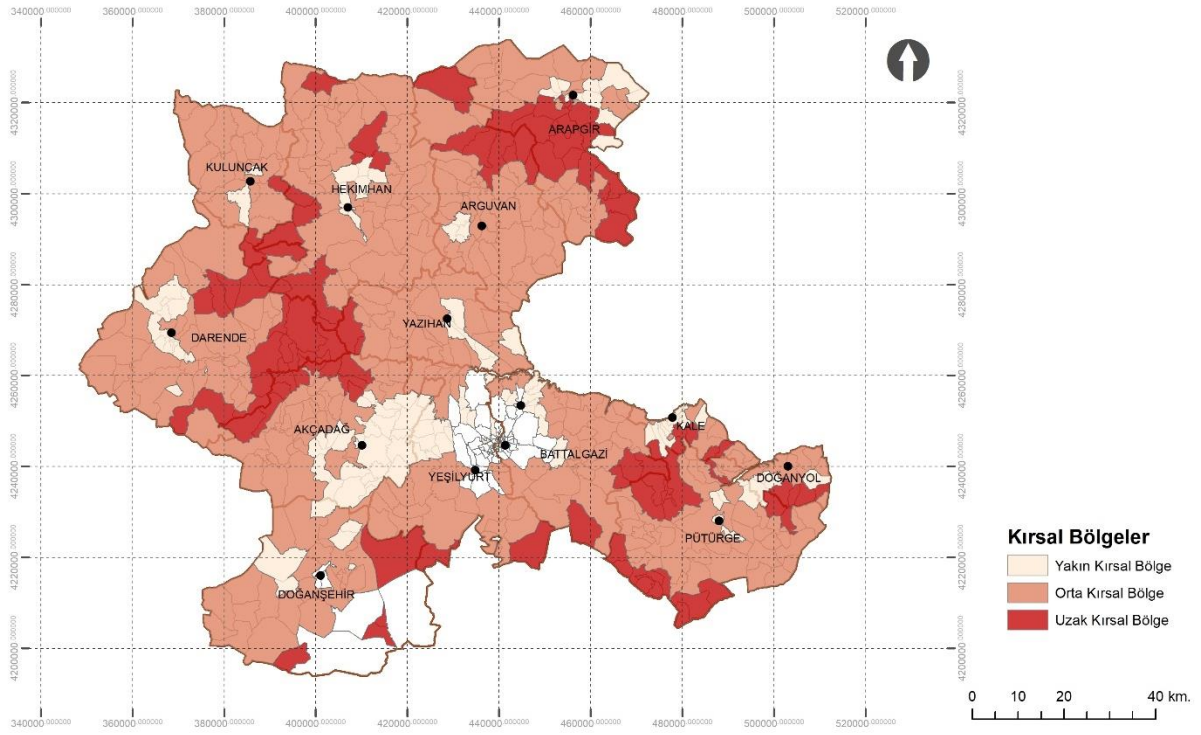
NO	İLÇE	MAHALLE	PUAN	NO	İLÇE	MAHALLE	PUAN
1	Akçadağ	Karapınar	2	50	Hekimhan	Başak	4
2	Akçadağ	Mihmanlı	2	51	Hekimhan	Kurşunlu	2
3	Akçadağ	Dedeköy	2	52	Hekimhan	Midemuşağı	2
4	Akçadağ	Kadııbrahim	2	53	Hekimhan	Dursunlu	2
5	Akçadağ	Derinboğaz	2	54	Hekimhan	Güzelyurt	4
6	Akçadağ	Levent	3	55	Hekimhan	Ballıkaya	1
7	Akçadağ	Hartut	1	56	Hekimhan	Köylü	1
8	Akçadağ	Kozalak	1	57	Hekimhan	Kozdere	1
9	Akçadağ	Örüçkü	1	58	Hekimhan	Kocaözü	2
10	Akçadağ	Bayramuşağı	1	59	Kale	Kozluk	1
11	Akçadağ	Keklikpınarı	1	60	Kale	Kıyıcak	1
12	Akçadağ	Kadııbrahim	1	61	Kale	Akuşağı	1
13	Arapgir	Ormansırtı	6	62	Kale	Bentköy	1
14	Arapgir	Onar	6	63	Kale	Kaleköy	1
15	Arapgir	Koru	3	64	Kuluncak	Tosunbükü	2
16	Arapgir	Yaylacık	1	65	Kuluncak	Sofular	2
17	Arapgir	Kayakesen	1	66	Kuluncak	Karaçayır	2
18	Arapgir	Suceyin	1	67	Kuluncak	Kaynarca	3
19	Arapgir	Saray	1	68	Kuluncak	Alvar	1
20	Arapgir	Sarıkonak	1	69	Kuluncak	Bicir	1
21	Arguvan	İsaköy	3	70	Kuluncak	Kızılhisar	1
22	Arguvan	Eymir	3	71	Kuluncak	Başören	1
23	Arguvan	Kızık	4	72	Pütürge	Teluşağı	2
24	Arguvan	Karahöyük	1	73	Pütürge	Ormaniçi	3
25	Arguvan	Ermişli	2	74	Pütürge	Haydarhan	2
26	Arguvan	Koyuncu	1	75	Pütürge	Babik	2
27	Arguvan	Gürne	1	76	Pütürge	Hatıpuşağı	2
28	Battalgazi	Karagöz	1	77	Pütürge	Yandere	2
29	Battalgazi	Şişman	2	78	Pütürge	Aritoprak	2
30	Battalgazi	Çamurlu	1	79	Yazıhan	İriağaç	2
31	Battalgazi	Erenli(bahri)	1	80	Yazıhan	Dedekargın	2
32	Battalgazi	Koyuncu	1	81	Yazıhan	Hamidiye	2
33	Darende	Balaban	5	82	Yazıhan	Ansır	2
34	Darende	Aşağı Ulupınar	2	83	Yazıhan	Buzluk	2
35	Darende	Beybağı	2	84	Yazıhan	Fethiye	3
36	Darende	Safiye	2	85	Yazıhan	Epreme	1
37	Darende	Günpınar	3	86	Yazıhan	Tahtalı	1
38	Darende	İrmaklı	1	87	Yeşilyurt	Yakınca	2
39	Darende	Ayvalı	3	88	Yeşilyurt	Gündüzbey	4
40	Doğanşehir	Polat	4	89	Yeşilyurt	Görgü	3
41	Doğanşehir	Elmalı	2	90	Yeşilyurt	Gözene	4
42	Doğanşehir	Eskiköy	3	91	Yeşilyurt	Porga	5
43	Doğanşehir	Karanlıkdere	1	92	Yeşilyurt	Şeyituşağı	3
44	Doğanşehir	Dedeyazı	1	93	Yeşilyurt	İkizce	1
45	Doğanyol	Kavaklıdere	1	94	Yeşilyurt	Hiroğlu	1
46	Doğanyol	Kurultay	2	95	Yeşilyurt	Kaduruşağı	2
47	Doğanyol	Gökçe	1				
48	Doğanyol	Gevheruşağı	1				
49	Doğanyol	Koldere	1				

Şekil 4.5: Atfedilmiş değerler sınıflarının il genelindeki dağılımı.

4.1.1 Kırsal alanların bölgesel düzeyde peyzaj yapısı

Ulaşılabilirlik düzeyi, kırsal yapının tüm bileşenlerini etkileyen merkezi bir faktördür. Malatya kırsal yerleşimleri ulaşılabilirlik süresi temel alındığında, kırsal alanlar yakın, orta ve uzak olarak üç bölgeye ayrılmaktadır. Bu kapsamda yakın kırsal bölge, herhangi bir merkezden 30 dk. ulaşım süresine sahip kırsal yerleşimleri, orta kırsal bölge 30-45 dakika aralığında ulaşım süresine sahip kırsal yerleşimleri ve uzak kırsal bölge ise, 45 dakika ve üzeri sürede ulaşılabilen kırsal yerleşimleri içermektedir. Bu bölgelemeye göre il genelindeki 633 kırsal mahallenin, %37'sinin yakın kırsal bölgede, %69'u orta kırsal bölgede ve %14'ü uzak kırsal bölgede yer almaktadır (Şekil 4.6).

Şekil 4.6: Malatya ili kırsal bölgeleri

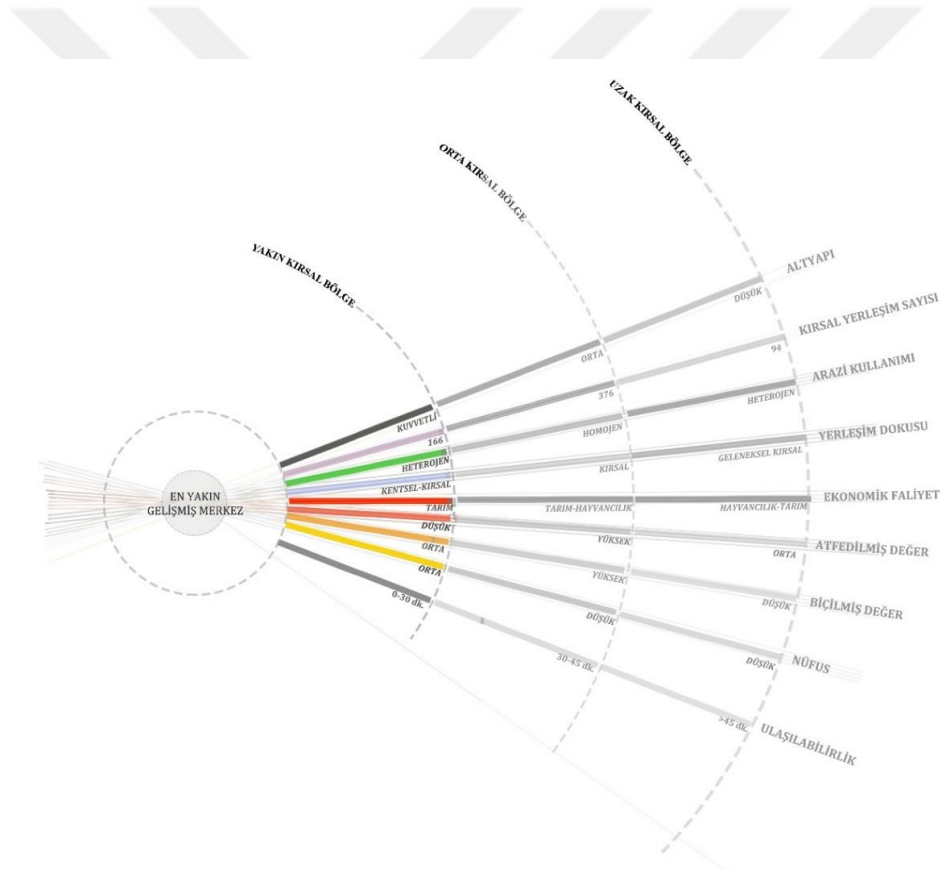
4.1.2 Yakın kırsal bölgedeki kırsal yerleşimlerin yapısı

Yakın kırsal bölge, herhangi bir gelişmiş merkeze 30 dk. ulaşım mesafesindeki 166 kırsal yerleşimi içermektedir. Ulaşılabilirlik, nüfus ve değer dokusu dikkate alınarak yapılan karakterizasyona göre bölge 11 farklı kırsal karakter alanından oluşmaktadır. 47 kırsal yerleşim ile temsil edilen 03 (1131) karakter alanı ve 46 kırsal yerleşimle temsil edilen 09 (1231) nolu karakter alanı bölgenin baskın karakterini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bölgede, nüfus büyüklüğü orta olan kırsal yerleşimler yoğunlukta görülürken, bu yerleşimlerin biçilmiş değer ögeleri ile etkileşim yüksek atfedilmiş değerin düşük olduğu görülmektedir (Şekil 4.7).

Yakın kırsal bölgede yer alan 166 kırsal yerleşimden 70'i düşük, 75'i orta ve 21'i yüksek nüfusa sahiptir. Biçilmiş değer ile etkileşimin yüksek olduğu kırsal yerleşimlerin %33 (124) ev sahipliği yapan bölgede, doğal, kültürel ve tarımsal açıdan biçilmiş değerlere sahip çok sayıda miras ögesi bulunmaktadır. Bölgede atfedilmiş değeri yüksek kırsal yerleşim bulunmazken, atfedilmiş değeri orta olan 13 kırsal yerleşim bulunmaktadır. Bölgede değer atfının düşük oluşu, bölgeye yönelik kırsallık algısının düşük olduğunu göstermektedir.

Yakın kırsal bölgede, yer alan kırsal yerleşimlerin çoğu verimli ovalarda konumlanırken az sayıda kırsal yerleşim ise vadi sırtı ve yamaçlarda konumlanmaktadır. Bölgenin genellikle verimli ovalarda yer alan kırsal yerleşimleri içermesi ve bu yerleşimlerin kentsel merkezlerle olan fiziksel ve ekonomik yakınlığı, tarımsal üretimin bölge ekonomisindeki baskın konumunu

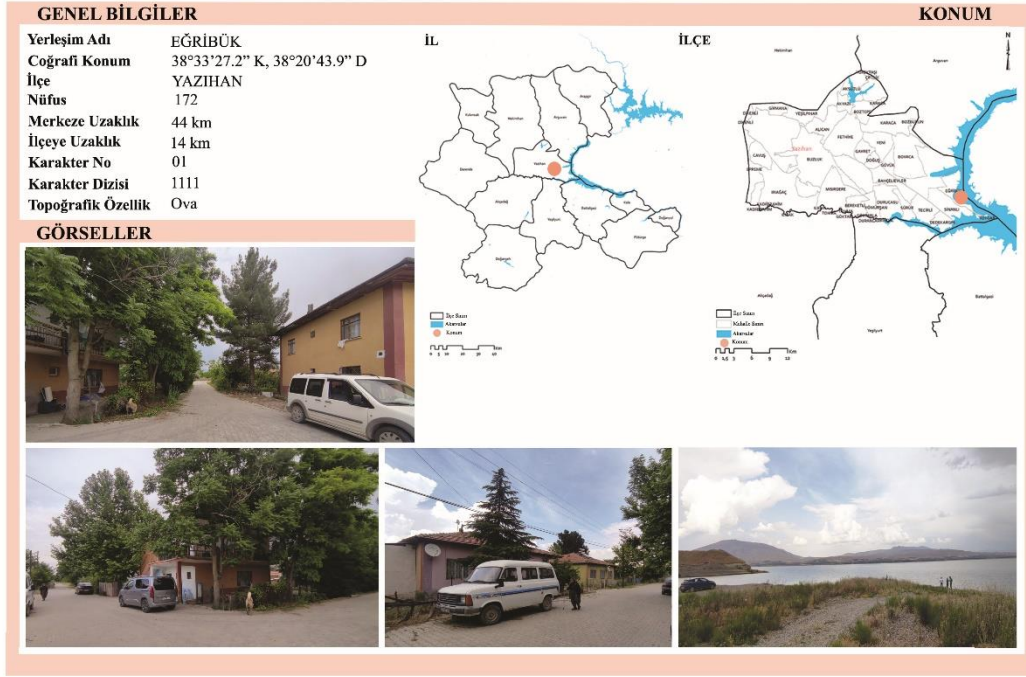
korumasına neden olmuştur. Ancak, istihdam ve eğitim gibi fırsatlara ulaşmak için kentle kurulan günlük hareketliliğin yüksek olduğu bölgede, orta ve uzak kırsal bölgelere göre kentsel ekonomik sistem ile kurulan ilişki daha kuvvetlidir. Ekonomik anlamda kurulan ilişkiler gibi mekânsal anlamda kurulan ilişkiler de giderek kentsel sisteme ayak uydurmaktadır. Bu nedenle yakın kırsalda yer alan kırsal yerleşimlerde konut yapısı kente yaklaştıkça, geleneksel kırsal dokudan uzaklaşmaktadır. Orta ve uzak kırsal bölgede yer alan yerleşimlere göre daha kuvveti altyapı sistemlerine sahip olan bu yerleşmelerin çok azında, sürekli ulaşımın sağlanmasına yönelik hizmet eksikliği görülmektedir (Şekil 4.7). Yakın kırsal bölgedeki kırsal yerleşim deseninin açıklanması için saha çalışması gerçekleştirilen kırsal yerleşimlerin peyzaj yapısına ilişkin örnekler aşağıda yer almaktadır.

Şekil: 4.7: Yakın kırsal bölge peyzaj yapısı.

Karakter 01, Yazıhan / Eğribük: Eğribük mahallesi, 1985 yılı sonrasında Karakaya Barajı'nın su tutması ile birlikte yer değişimine maruz kalmıştır. Yeni taşınılan yerleşim merkezi Yazıhan ilçe merkezinin doğusunda, yaklaşık 19 km uzaklıkta yer almaktadır (Şekil 4.8). Fırat Nehri kıyısında toplu yerleşimin görüldüğü mahallenin konut dokusunu tek veya iki katlı betonarme yapılar oluşturmaktadır. Mahallenin 2022 yılı nüfusu 172 iken, 2023

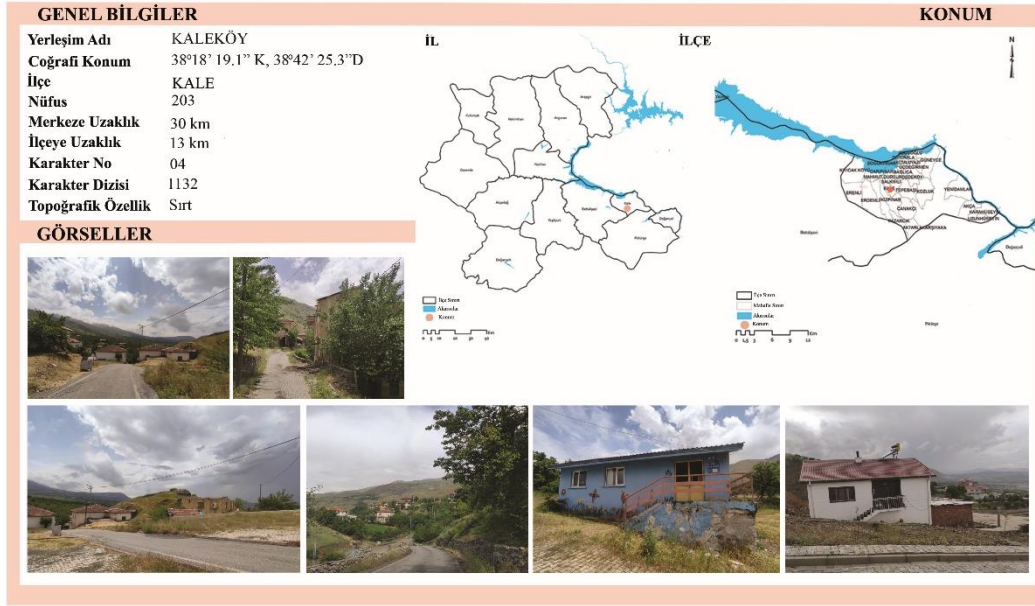
depreminin ardından bu sayı 197'ye yükselmiştir. Mahalle sakinlerinden edinilen bilgiye göre geçim ağırlıklı olarak mahalle yerleşik alan sınırının doğusunda bulunan arazilerde yapılan tarımsal üretim ile sağlamaktadır. Az sayıda ailenin ise hayvancılık yaptığı bilinmektedir. Nüfus yetersizliği nedeniyle mahallede aktif olarak çalışan sağlık ocağı ve ilkokul bulunmamaktadır. Mahallede yaşayan az sayıda öğrenci eğitimlerine taşınmalı sistemle devam etmektedir. Mahallede düzenli olarak devam eden toplu taşıma hizmeti bulunmamaktadır.

Şekil 4.8: Eğribük kırsal yerleşimi peyzaj yapısı.

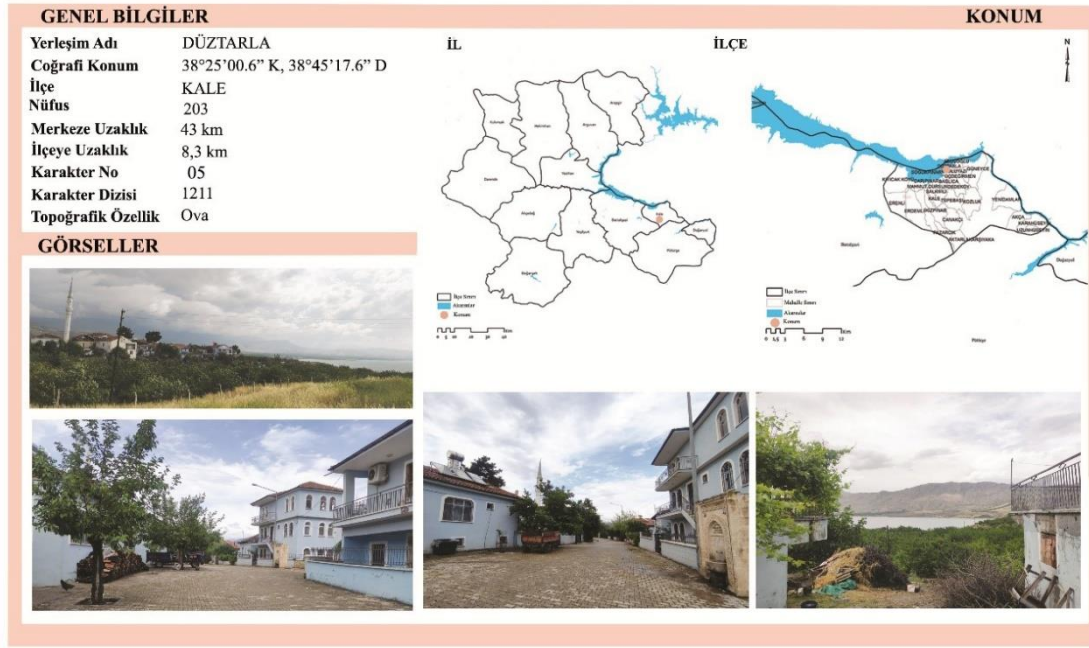
Karakter 04, Kale / Kaleköy: Kale ilçesinin batısında bulunan Kaleköy, ilçe merkezine 13 km uzaklıktadır (Şekil 4.9). Mahalle adını, yerleşim yeri sınırları içinde bulunan Geç Roma-Erken Bizans dönemine tarihlendirilen kale kalıntılarından almaktadır. Sırt yerleşimi olan mahallede dağınık yerleşim görülür. Kaleköy, 2022 yılında yaşanan Elâzığ Depremi'nde hasar aldığı için, eski yerleşim yerinin üst kotlarında, afet sonrası barınma için inşa edilen ikinci bir yerleşim merkezine sahiptir. Mahalle sakinlerinden edinilen bilgiye göre, 2022 yılı kayıtlı nüfusu 203 olmasına rağmen bu sayı kış aylarında 100'e düşmektedir. Kış aylarında daha çok yaşlı nüfusa ev sahipliği yapan mahallede yaz aylarında nüfusun 800'lere kadar çıktığı bilinmektedir. Mahalle sakinlerinin ana gelir kaynağı kayısı yetiştiriciliğidir. Daha önce ekili arazilerin kayısı bahçelerine dönüştürülmesiyle buğday ve arpa ekimini önemli ölçüde azaltmıştır. Mahallede azalan nüfus nedeniyle kapatılmış iki ilkokul bulunmaktadır. Mahallede yaşayan az sayıda öğrenci eğitimlerine taşınmalı sistemle devam etmektedir. Sağlık ocağı bulunmayan mahallede

sağlık hizmetlerine ulaşım için ilçe merkezine gidilmektedir. Mahallede düzenli olarak devam eden toplu taşıma hizmeti bulunmamaktadır.

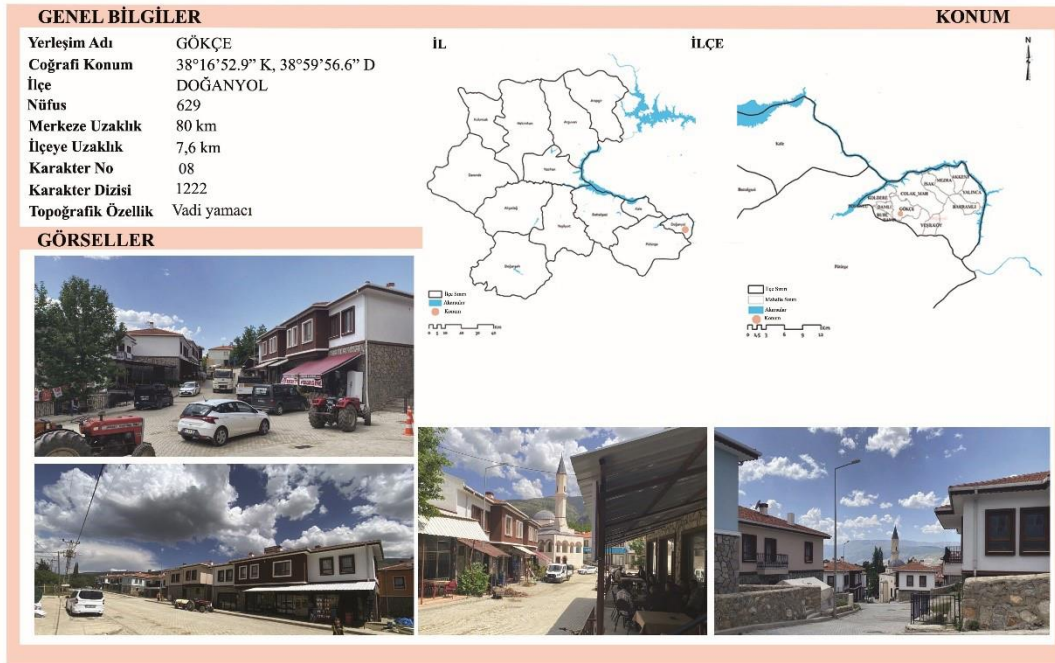
Şekil 4.9: Kaleköy kırsal yerleşimi peyzaj yapısı.

Karakter 05, Kale / Düztarla: Düztarla Mahallesi, Kale ilçe merkezinin doğusunda yaklaşık 8 km. mesafededir. Mahallenin 2022 yılı nüfusu 203'tür. Bu sayı 2023 yılı depremleri sonrasında 231'e yükselmiştir. Karakaya Baraj Gölü'nün kıyısında düz bir alanda, verimli arazilerin üzerinde konumlanmaktadır (Şekil 4.10). Karakaya Barajı yapılmadan önce Fırat Nehri kıyısında yer alan Düztarla Mahallesi baraj su tutmaya başladıktan sonra zorunlu olarak yer değiştirmiştir. Yeni taşındığı alanda, toplu yerleşim düzeni görülen mahallede bir, iki ve üç katlı yapıların neredeyse tamamı betonarmedir. Mahallede sokak sağlıklaştırma projesi uygulanmıştır. Çocuk oyun alanının da bulunduğu mahallenin sokakları kilitli parke taşı kaplamadır. Mahalle sakinlerinden edinilen bilgiye göre, Düztarla 'da ikamet edip, geçimini kentte çalışarak kazanan kişiler bulunmaktadır. Buna ek olarak, günlük hayatını kent merkezinde sürdüren ancak hafta sonları ya da yaz aylarında mahalledeki konutlarını kullanan sakinler de bulunmaktadır. Baraj yapılmadan önceki dönemde mahallede daimî olarak ikamet eden kişilerin temel geçim kaynağı pamuk, mısır, pancar, yerfıstığı gibi farklı ürünlerin yetiştiriciliğine dayanmaktayken, günümüzde baraj inşasıyla birlikte pamuk ekiminin terk edilmesi ve pancara uygulanan kota nedeniyle ürün deseninde değişime gidilmiştir. Bu ürünlerin yerini ekonomik açıdan getirinin yüksek olduğu kayısı ve çilek gibi ürünler almıştır. Mahallede az sayıda hane kendi ihtiyacını karşılayacak kadar hayvancılık yapmaktadır.

Şekil 4.10: Düztarla mahallesi peyzaj yapısı.

Karakter 08, Doğanyol / Gökçe: Gökçe mahallesi, Doğanyol ilçe merkezinin güneybatısında, yaklaşık 8 km uzaklıkta yer almaktadır. Vadi yamacına konumlanan Gökçe’de, arazi yapısına uyum sağlayacak şekilde teraslamayla oluşturulmuş yerleşim düzeni görülür (Şekil 4.11).

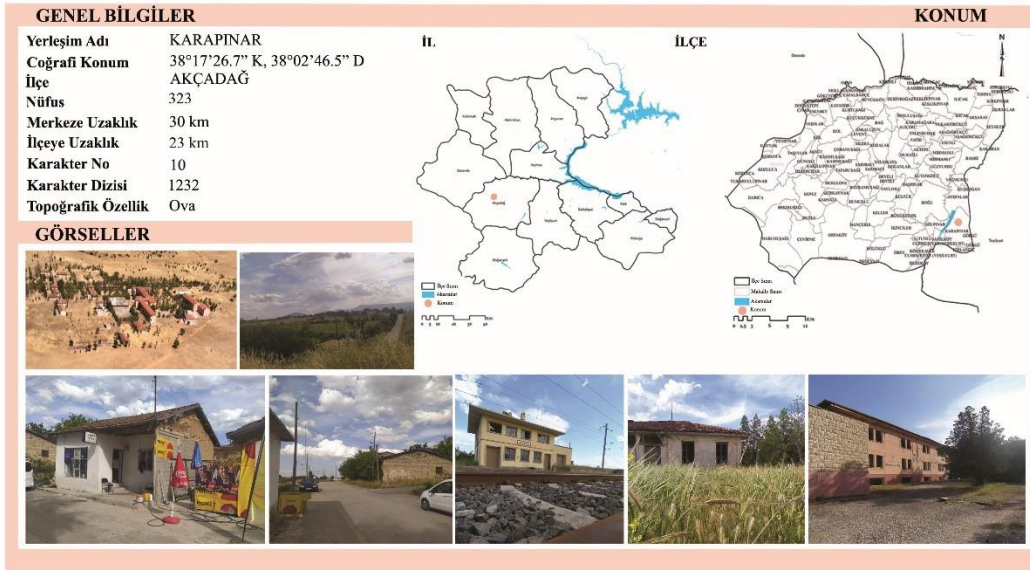

Şekil 4.11: Gökçe kırsal yerleşimi peyzaj yapısı.

Mahallenin 2022 Nüfusu 629 iken, sayı 2023 yılı depremleri sonrasında nüfus 810’a yükselmiştir. 2012 yılında 6360 Sayılı Yasa’nın uygulamaya girmesinden önce belde belediyesi

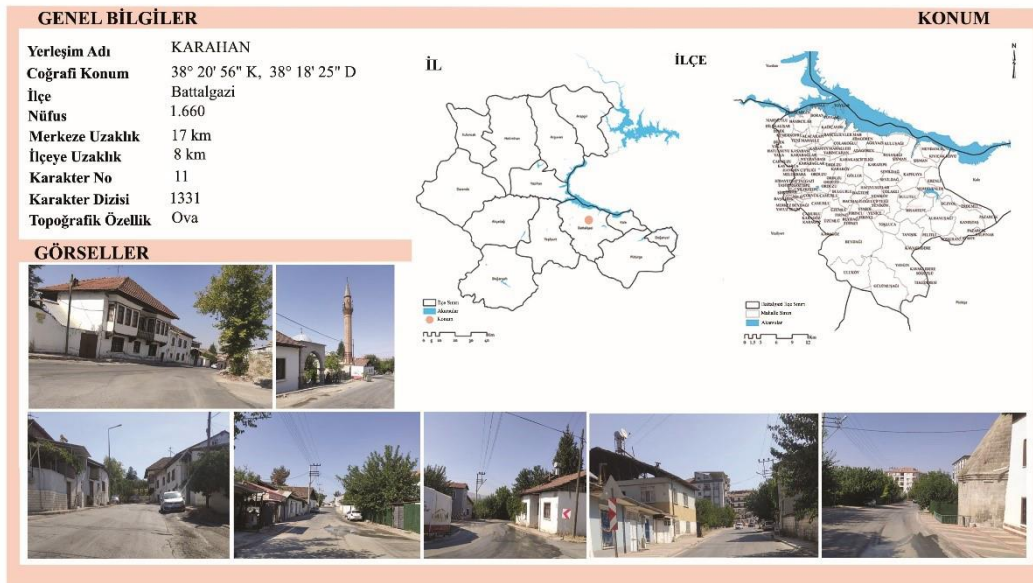
olan Gökçe günümüzde mahalleye dönüştürülmüştür. 2023 yılı depremleri öncesinde 2020 yılında yaşanan Elâzığ depreminden büyük ölçüde zarar gören mahalle, deprem sonrası yerinde yeniden inşa edilmiştir. Bu nedenle mahallede modern yapılaşma görülür. Mahalle merkezinde lokanta, bakkal, küçük işletmeler vb. sosyal donatıların bulunduğu bir çarşı vardır. Mahalle sakinlerinden elde edilen bilgiye göre ana geçim kaynağı büyük ve küçükbaş hayvancılık olan Gökçe’de on iki besi damı bulunmaktadır. Hayvancılık dışında arıcılık, kayısı ve dut yetiştiriciliği önemli geçim kaynakları arasında yer almaktadır. Genç nüfus açısından diğer mahallelere göre avantajlı olan mahallede aktif bir ilkokul ve ortaokul bulunmaktadır.

Karakter 10, Akçadağ/ Karapınar: Akçadağ ilçesinin güneybatısında, Sultan Suyu Barajı mevkiinde bulunan mahalle Akçadağ ilçe merkezine 30 km, Yeşilyurt ilçe merkezine 25 km uzaklıktadır (Şekil 4.12). Kayıtlı nüfusu 323 olan mahallede büyük bir çoğunluğu yaşlılardan oluşan sürekli nüfus 200’dür. 2023 yılı depremleri sonrasında nüfus 385’e yükselmiştir. Düz bir araziye yerleşen mahallede toplu ve dağınık yerleşim bir arada görülmektedir. Ağırlıklı olarak tek veya iki katlı kerpiç yapıların görüldüğü mahallede az sayıda betonarme yapı bulunmaktadır. 2023 yılında yaşanan depremde kerpiç yapıların büyük bir bölümü zarar görmüştür. Mahalle sınırları içerisinde Akçadağ Tren Garı, Akçadağ Köy Enstitüsü binası ve lojmanları gibi tescilli yapılar bulunması nedeniyle mahallenin biçilmiş ve atfedilmiş değeri yüksektir. Günümüzde köy enstitüsüne ait yapılar âtil durumdadır. Mahallelilerden edinilen bilgiye göre, uzun bir süre “kasaba” statüsünde bulunan Karapınar, Akçadağ Tren Garı, Akçadağ köy enstitüsü ve idari yapıları, PTT, lokanta, berber, bakkal, ilkokul ve sağlık ocağı gibi sosyal yapıların bulunduğu canlı bir yerleşim merkeziyken, tarihsel süreçte giderek cansızlaşmıştır. Trenin ana ulaşım aracı olmaktan çıkması, Akçadağ köy enstitüsünün kapatılması, tarımsal girdilerin artması nedeniyle küçük çiftçinin üretimden vazgeçmesi gibi nedenler kente göçü hızlandırmıştır. Günümüzde sürekli olarak mahallede yaşayanlar geçimini, yerleşik alanın çeperinde, çoğunlukla baraja yakın bölgede bulunan tarım arazilerinde kayısı yetiştiriciliği yaparak sağlamaktadırlar. Mahallede az sayıda çiftçi buğday ekimine devam etmektedir. Günümüzde ilkokul ve sağlık ocağı nüfus yetersizliğinden dolayı kapalıdır. Mahalledeki az sayıdaki öğrenci eğitimlerine taşınmalı sistem ile devam etmektedir. Mahallede düzenli olarak devam eden toplu taşıma hizmeti bulunmamaktadır.

Şekil 4.12: Karapınar kırsal yerleşimi peyzaj yapısı.

Karakter 11, Battalgazi / Karahan: Karakaya barajının suladığı verimli ovada yer alan Karahan Mahallesi, Battalgazi ilçe merkezine 8 km. Malatya il merkezine 17 km. mesafededir. Mahallenin 2022 yılı nüfusu 1660'tır (Şekil 4.13). Karahan mahallesi sınırları içerisinde "Eski Malatya" olarak bilinen Malatya'nın tarihi kent merkezi, Hasan Basri Türbesi, Kırkkardeşler Mezarlığı gibi korunan alanlar bulunmaktadır. Bu nedenle mahallenin biçilmiş ve atfedilmiş değeri yüksektir. Mahallenin mimari dokusu korunan tarihi yapılar, kentsel yapılar ve az sayıda kırsal yapıdan oluşmaktadır.

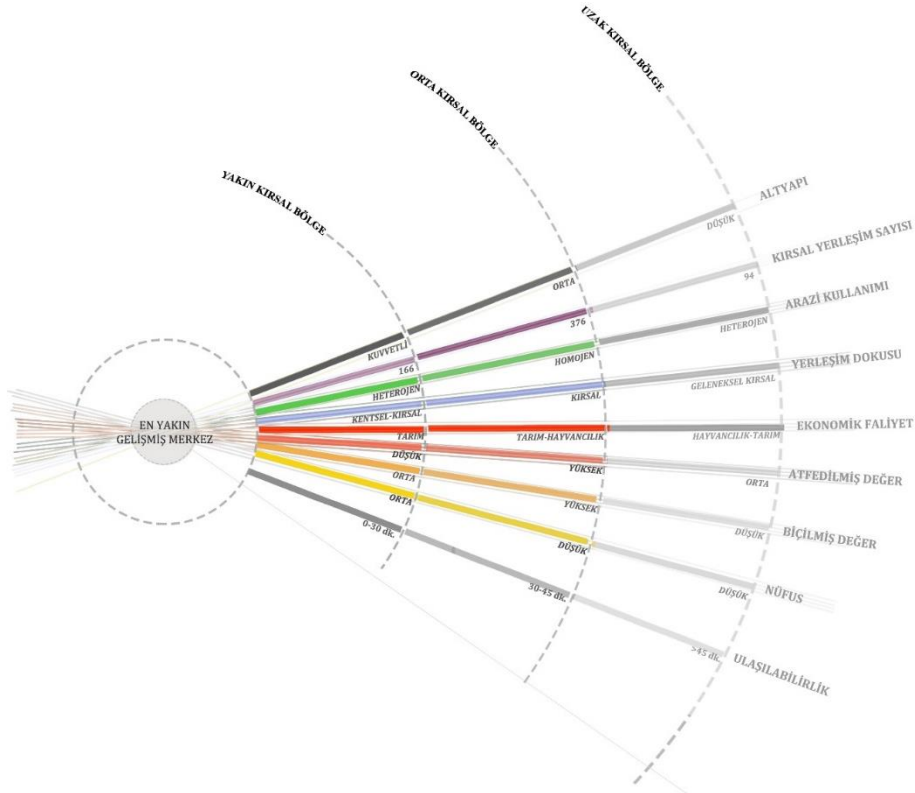
Şekil 4.13: Karahan kırsal yerleşimi peyzaj yapısı.

Mahalle sakinlerinin çoğu geçimini kentte çalışarak sağlamaktadır. Az sayıda nüfus ise geçimini kayısı yetiştiriciliği yapmaktadır. Kent merkezine yakın olan mahallede iki ortaokul, bir ilkokul, bir lise ve bir gençlik ve spor merkezi bulunmaktadır.

4.1.3 Orta kırsal bölgedeki kırsal yerleşimlerin yapısı

Orta kırsal bölge, herhangi bir gelişmiş merkeze 30-45 dk.' da ulaşılabilen 369 kırsal yerleşimi içermektedir. Ulaşılabilirlik, nüfus ve değer dokusuna göre geliştirilen karakterizasyona göre, bölgede 19 farklı kırsal karakter alanı bulunmaktadır. 101 kırsal yerleşim ile temsil edilen 16 (2131) nolu karakter alanı ve 85 kırsal yerleşim ile temsil edilen 14 (2121) nolu karakter alanı bölgedeki baskın kırsal karakter alanlarıdır. Bunları sırasıyla 23 (2231) ve 21 (2221) nolu karakter alanları takip etmektedir. Bu karakter alanı dağılımına göre bölgede, nüfus büyüklüğü az olan kırsal yerleşimler yoğunluktayken, bu yerleşimlerin biçilmiş değer ögeleri ile etkileşimin ve aynı zamanda atfedilmiş değer yüksek olduğu görülmektedir (Şekil 4.14).

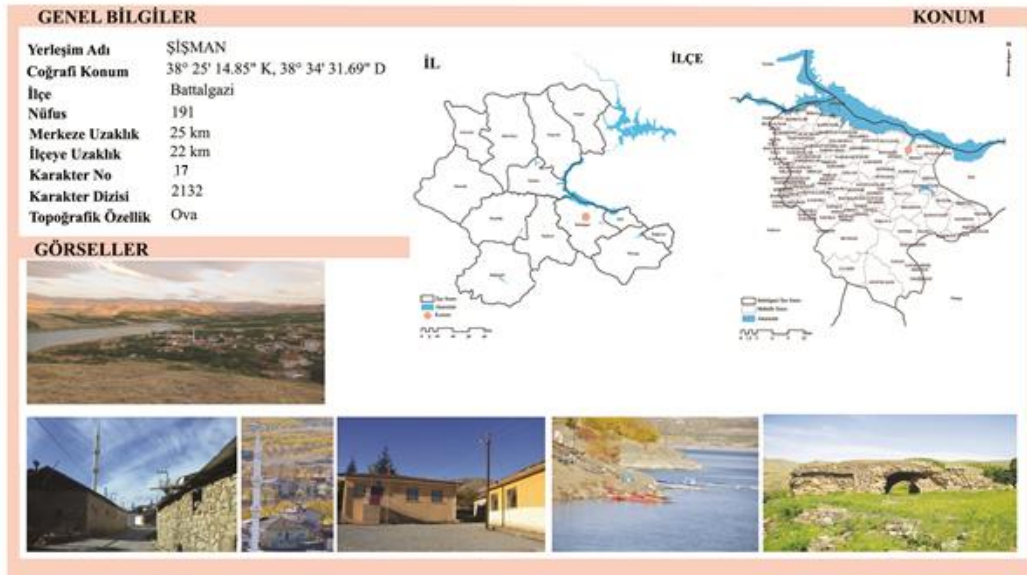
Orta kırsal bölgede yer alan 369 kırsal yerleşimden 240'ı düşük, 106'sı orta ve 23'ü yüksek nüfusa sahiptir. Biçilmiş değer ile etkileşimin yüksek olduğu kırsal yerleşimlerin %52'si (194) ve atfedilmiş değeri yüksek kırsal yerleşimlerin %55'ine ev sahipliği yapan orta kırsal bölge değer yoğunluğunun en yüksek olduğu bölgedir.

Şekil 4.14 Orta kırsal bölge peyzaj yapısı.

Orta kırsal bölgede, yer alan kırsal yerleşimler topografik açıdan çeşitlilik göstermekle birlikte bu yerleşimlerin çoğunun bölgedeki verimli ovalarda konumlandığı görülmektedir. Bölgede yer alan kırsal yerleşimlerin ana geçim kaynağı tarımsal üretim iken, arazi yapısının tarımsal üretime elverişli olmadığı yerleşimlerde hayvancılık faaliyetleri de gelişmiştir. Bölgede sulama sıkıntısı görülen kırsal yerleşimlerde, kuru ve sulu tarımsal faaliyetler çeşitlilik gösterir. İstihdam ve eğitim gibi fırsatlara ulaşmak için kentle kurulan günlük hareketlilik yakın kırsal bölgeye göre orta düzeydeyken, uzak kırsal bölgeye doğru gidildikçe bu etkileşimin düştüğü görülmektedir. (Şekil 4.14). Bu nedenle bölgenin kentsel ekonomik sisteme ilişkileri orta düzeyde olarak tanımlanabilir. Orta kırsal bölgede yer alan yerleşimlerin alt yapı sistemleri yakın kırsal bölgeye yaklaştıkça kuvvetlenmekte, uzak kırsal bölgeye yaklaştıkça düşmektedir. En yakın merkezden 30-45 dakika içerisinde ulaşılabilir durumda olmalarına rağmen bu yerleşimlerin çoğuna sürekli toplu taşıma hizmetinde eksiklikler gözlemlenmektedir. Orta kırsal bölgedeki kırsal yerleşim deseninin açıklanması için saha çalışması gerçekleştirilen kırsal yerleşimlerin peyzaj yapısına ilişkin örnekler aşağıda yer almaktadır.

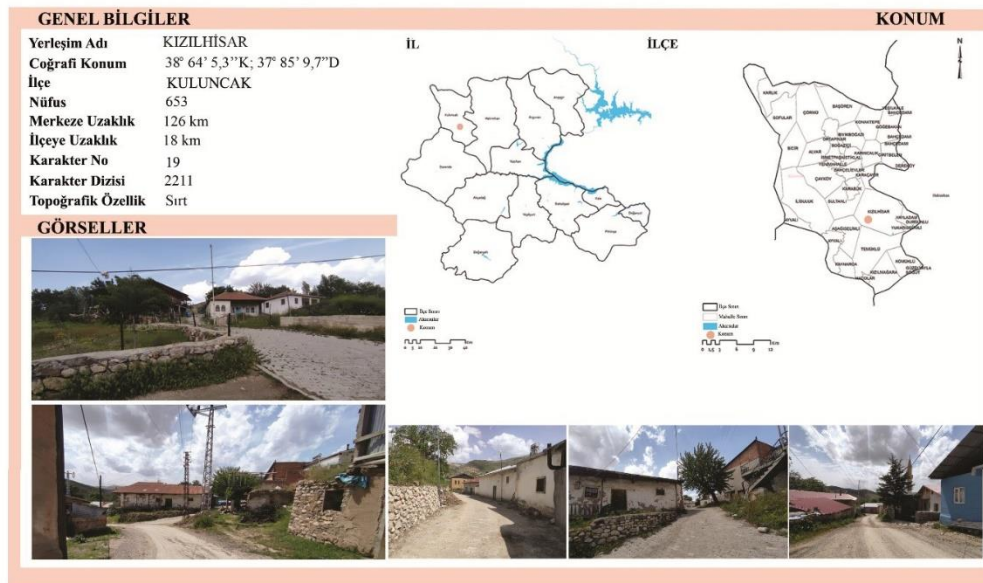
Karakter 17, Battalgazi/ Şişman: Şişman mahallesi Battalgazi ilçe merkezinin doğusunda 26 km. uzaklıkta yer alır. 2022 yılı nüfusu 191 olan Şişman’da 2023 yılı depremleri sonrasında bu sayı 353’e yükselmiştir. Karakaya baraj gölünün kenarında düz bir arazide konumlanan mahallede toplu yerleşim görülmektedir.

Şekil 4.15: Şişman kırsal yerleşimi peyzaj yapısı.

Yerleşim dokusunu iki ve üç katlı betonarme yapılar, az sayıda tek katlı kerpiç ve yığma yapılardan oluşmaktadır. Mahalle sınırları içinde, Selçuklu dönemine tarihlendirilen Şişman Han'a ait kalıntılar bulunmaktadır (Şekil 4.15). Söz konusu yapı günümüzde atıl durumdadır. Mahallenin kuzeyinde bulunan verimli arazilerde ağırlıklı olarak kayısı ve az sayıda badem yetiştiriciliği yapılmaktadır. Mahallede hayvancılık ise oldukça sınırlıyken, mahalle sakinleri kıyısında yer aldıkları Karakaya Barajı'nda aktif olarak balıkçılık yapmaktadırlar. Merkeze yakınlığı ve sabah ile akşam olmak üzere günde iki sefer düzenlenen toplu taşıma hizmeti, mahallede günlük çalışma ve eğitim amaçlı kent ile olan etkileşimi mümkün kılmaktadır. Şişman İlkokulu yakın bir döneme kadar aktif olarak hizmet devam etmiş, günümüzde nüfus yetersizliğinden dolayı kapatılmıştır. Mahallede sağlık ocağı bulunmamaktadır.

Karakter 19, Kuluncak / Kızılhisar: Kızılhisar Mahallesi, Kuluncak ilçesinin kuzeybatısında 19 km uzaklıkta yer almaktadır. Mahallenin adını sınırları içerisinde bulunan hisar kalıntılarından aldığı bilinmektedir. 2022 yılı nüfusu 653 olan mahallenin 2023 yılı depremleri sonrasında nüfusu 676'ya yükselmiştir.

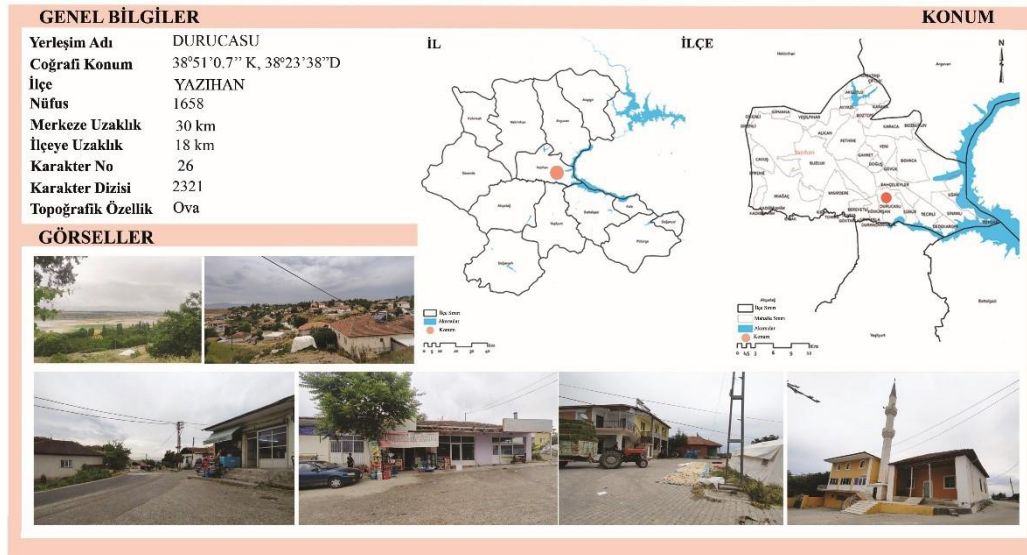

Şekil 4.16: Kızılhisar kırsal yerleşimi peyzaj yapısı.

Sırtta konumlanan mahallede, arazi yapısına uygun olarak teraslamalar yapılmış ve yerleşim bu teraslarda toplu bir düzen oluşturacak şekilde gelişmiştir. Yerleşim dokusunda tek katlı kerpiç ve iki katlı betonarme yapılar bir arada görülür. Mahallenin bir kısmında ulaşım kilit parke döşeli yollar aracılığı ile sağlanırken, büyük kısmında ulaşım toprak yollar ile sağlanmaktadır (Şekil 4.16). Mahalle sakinlerinden edinilen bilgiye göre mahallenin ve mahalleye bağlı mezarların ana geçim kaynağı hayvancılıktır. Ana yerleşim yerinde çoğunlukta tarımsal üretim ile geçim sağlanırken, arazilerin susuz ve kıraç olması nedeniyle makinalı tarımın yapılması

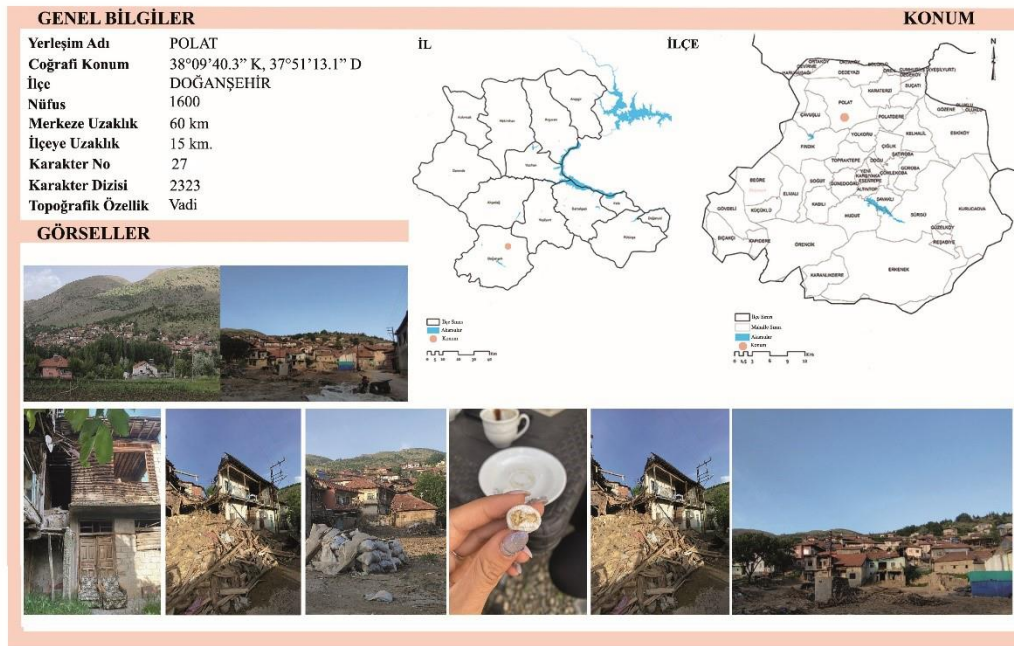
güçleşmektedir. Bu nedenle arpa ve buğday üretiminin giderek azaldığı, daha çok ceviz ve kayısı üretimine ağırlık verildiği ifade edilmiştir. Kendi arazilerini işleyemeyen küçük üreticilerin, civar mahallelerde tarım işçisi olarak çalıştığı bilinmektedir. Mahallede aktif olarak çalışan bir ilkokul ve sağlık ocağı bulunmaktadır. Mahalleye düzenli olarak hizmet veren toplu taşıma aracı bulunmamaktadır.

Karakter 26, Yazıhan / Durucasu: Yazıhan ilçe merkezinden, 18 km uzaklıkta bulunan Durucasu Mahallesi Fırat Nehri'ne dökülen önemli akarsulardan biri olan Tohma Çayı'nın kıyısında, verimli araziler üzerine konumlanmıştır. Toplu ve dağınık yerleşimin bir arada görüldüğü mahallenin yerleşim dokusunu tek katlı kerpiç ve iki katlı betonarme yapılar oluşturmaktadır. Mahalle içi yollar stabilize ya da kilit parke taşı kaplamadır (Şekil 4.17). Başta kayısı olmak üzere arpa, buğday ve ayçiçeği yetiştiriciliği mahallenin önemli geçim kaynakları arasında yer almaktadır. Bu ürünler, yerleşim yerinin doğusunda, Tohma Çayı'na yakın bölgedeki verimli tarımsal arazilerde yetiştirilmektedir. Ayrıca mahallede geçimini hayvancılık ile sürdüren aileler de bulunmaktadır. Mahalleye düzenli olarak toplu taşıma hizmeti bulunması nedeniyle geçimini kentte çalışarak kazanan ailelerin sayısı yüksektir. Ayrıca mahallede, kent hayatının yoruculuğundan kaçıp mahalleye yerleştiği ifade edilen sakinlerinde bulunduğu ifade edilmiştir. 2012 yılından önce belde belediyesi olan mahallede, düzenli toplu taşıma hizmeti, aktif olarak hizmet veren bir lise, bir ilkokul ve sağlık ocağı bulunmaktadır.

Şekil 4.17: Durucasu kırsal yerleşimi peyzaj yapısı.

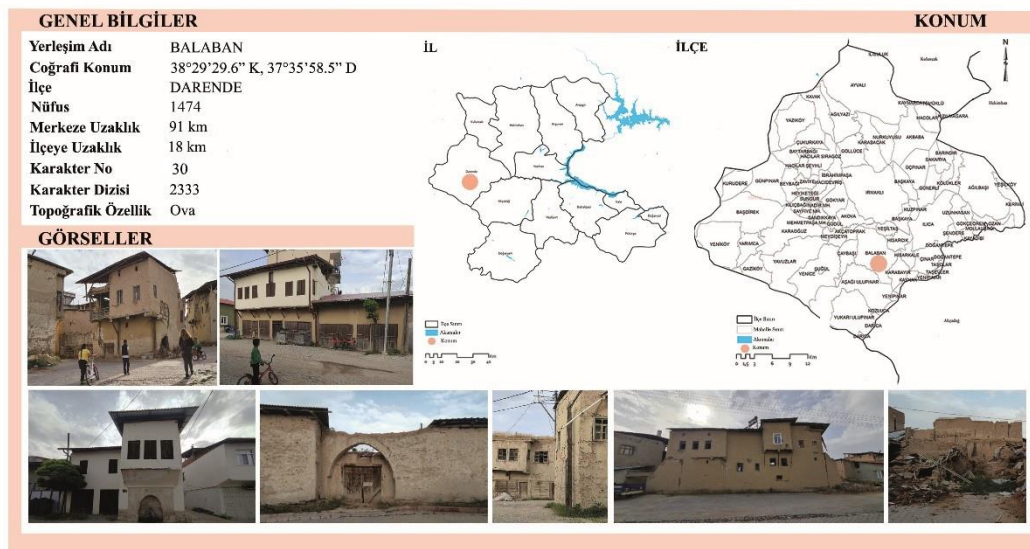
Karakter 27, Doğanşehir / Polat: Polat kırsal yerleşimi Doğanşehir ilçe merkezinin kuzeyinde, 14 km. uzaklıktadır. 2022 yılı nüfusu 1600 olan mahalle 2023 yılı depremlerinde büyük hasar aldığı için nüfusu 1530'a düşmüştür. Vadi çanağında konumlanan mahallede, engebeli arazi yapısı nedeni ile konutların kuru moloz taş duvarlar ile yapılan teraslarda konumlandığı görülmektedir. Bu nedenle sokak dokusu yılankavi biçimde üst teraslardan alt teraslara inişe izin verecek şekilde gelişmiştir (Şekil 4.18). Yerleşim dokusunda tek katlı kerpiç konutlar ve ahşap bağdadi üzeri çamur sıva tekniği ile yapılmış iki katlı konutlar görülmektedir. Yerleşim merkezinde sıra dükkânlardan oluşan bir çarşı bulunmaktadır. Mahalle sakinlerinden edinilen bilgiye göre Erzincan'dan gelen bir kabilenin bugün Polat köyü olarak bilinen vadi çanağındaki bataklığı kurutarak bu bölgeye yerleştiği bilinmektedir. 1927 yılında kurulan Cumhuriyetin ilk kasabalarından biri olan Polat, 2012 yılında belde belediyelerinin kapatılması ile mahalle statüsü almıştır. Birçok kırsal yerleşime göre sosyal donatı açısından zengin olan mahallede çay ocakları, sağlık ocağı ve lojman, ilkokul ve lise, meydana bir parkı bulunmaktadır. I. derece deprem bölgesinde olan Polat 1986 depremi ve 2023 depremlerinden etkilenmiştir. Günümüzde kırsal konutların birçoğu kullanılamaz haldedir. Eskiden pancar, fasulye, arpa, buğday yetiştiriciliğinin yapıldığı mahallede pancar üretimine getirilen kota sonrasında tütün üretimine ağırlık verildiği bilinmektedir. Aynı zamanda buğday ve arpa üretimine de devam edilmektedir. Hayvancılığın aktif olarak devam ettiği Polat'ta yaklaşık 2000 büyükbaş, 1000 civarında küçükbaş hayvan bulunmaktadır. Ayrıca yerleşim yeri yakınlarında bir alabalık yetiştiriciliği tesisi de bulunmaktadır.

Şekil 4.18: Polat kırsal yerleşimi peyzaj yapısı.

Karakter 30, Darende / Balaban: Balaban kırsal yerleşimi Darende ilçe merkezinin güneydoğusunda 18 km uzaklıktadır. 2022 yılı nüfusu 1447 olan mahalle 2023 yılı depremlerinde büyük hasar almasına rağmen 1646'ya yükselmiştir. Mahalle sakinlerinden edinilen bilgiye göre Balaban Mahallesi'nin eski adı kızıl toprak anlamına gelen Gerimter'dir. Mahallenin Balaban Bey tarafından fethinden sonra ismi Balaban olarak değiştirilmiştir. Mahallenin kuruluş tarihi tam olarak bilinmemekle beraber, bölgedeki ilk yerleşimin Hitit dönemine dayandığı tahmin edilmektedir. Yerleşim dokusunu yöreye özgü iki katlı ve tek katlı kerpiç yapılar oluşturmaktadır (Şekil 4.19). Toplu yerleşimin merkezinde sıra dükkânlardan oluşan T planlı bir çarşı ve çarşı içerisinde bir adet tarihi çeşme bulunmaktadır. Organik sokak dokusunun geliştiği yerleşimde, sokaklarda konutlar arası geçişi sağlayan selamlık adı verilen yere özgü mimari öğeler bulunmaktadır. Yere özgün mimari dokunun korunmuşluğu nedeniyle Balaban Mahallesi 2020 yılından itibaren kentsel sit statüsü ile korunmaktadır. Ancak 2023 yılı depremleri sonrasında Balaban'ın özgün mimari dokusu ağır hasar almıştır.

Mahallenin ana geçim kaynağı, yerleşim yerinin doğusunda yer alan ve büyük bir kısmı Büyük Ova statüsünde korunmakta olan verimli tarım arazilerde yapılan tarımsal üretime dayanmaktadır. Tohma Çayı'ndan sulama suyu temin edilen bu araziler, DSI'nin Gökpınar sulama sahası projesi kapsamında sulanmaktadır. Geçmişte üzüm, haşhaş, pancar ve buğday gibi çeşitli ürünlerin üretildiği mahallede, haşhaş ekiminin yasaklanması ve pancar üretimine kota getirilmesiyle birlikte kayısı yetiştiriciliğine ağırlık verilmiştir. Günümüzde kayısının yanı sıra üzüm, buğday, arpa ve yonca gibi ürünlerin yetiştiriciliği de sürdürülmektedir. Az sayıda hane de kendi tüketimi için hayvancılık faaliyetlerinde bulunmaktadır. Mahallede ilkökul ve sağlık ocağı gibi temel kamu hizmetleri bulunmaktadır.

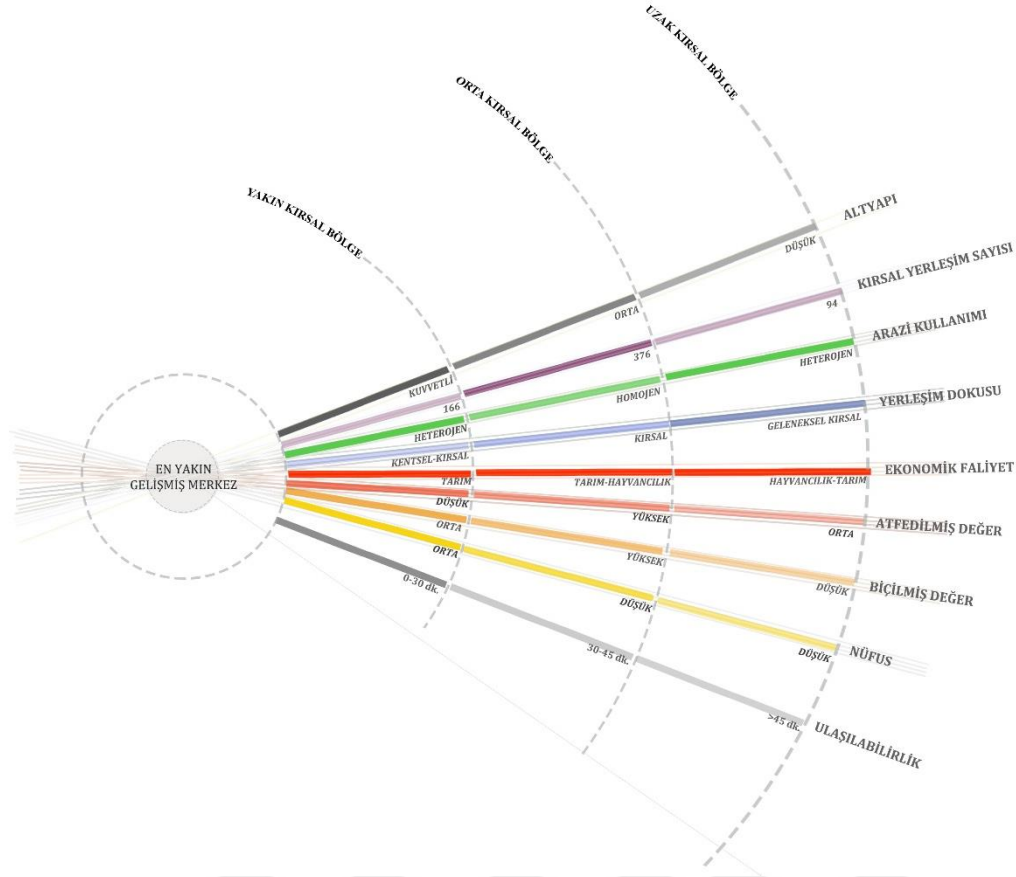
Şekil 4.19: Balaban kırsal yerleşimi peyzaj yapısı.

4.1.4 Uzak kırsal bölgedeki kırsal yerleşimlerin yapısı

Uzak kırsal bölge herhangi bir gelişmiş merkeze 45 dakika ve üzeri seyahat süresinde ulaşılabilen kırsal yerleşimleri kapsamaktadır. Malatya kırsal yerleşimlerinin %14'ü (98) bu bölge yer almaktadır. Ulaşılabilirlik, nüfus ve değer dokusuna göre geliştirilen karakterizasyona göre bölgede 10 farklı kırsal karakter alanı bulunmaktadır. 34 kırsal yerleşim ile temsil edilen 34 (3131) ve 22 kırsal yerleşim ile temsil edilen 32 (3121) no'lu karakter alanları bölgedeki baskın karakterlerdir. Bölgede, nüfus büyüklüğü düşük kırsal yerleşimler yoğunluktadır. Biçilmiş değer etkileşimin yakın ve orta kırsal bölgeye düşük olan bölgede, atfedilmiş değer yoğunluğu orta düzeydedir.

Bölgedeki engebeli arazi yapısı büyük yerleşimlerin oluşumunu sınırladığından bölgede nüfus büyüklüğü yüksek olan yerleşim bulunmamaktadır. Bölgede yer alan 98 kırsal yerleşimden % 78'i (77) düşük, % 22'si (21) orta nüfus büyüklüğüne sahiptir. Malatya'da biçilmiş değer etkileşiminin yüksek olduğu kırsal yerleşimlerin %13'ü (50), atfedilmiş değeri yüksek kırsal yerleşimlerden %33'ü (3) ve orta kırsal yerleşimlerden % 21'i (17) uzak kırsalda yer almaktadır. Biçilmiş değer ögeleri ve bu değerlerle etkileşimin düşük olduğu uzak kırsal bölgede, atfedilmiş değer aralığı yüksektir.

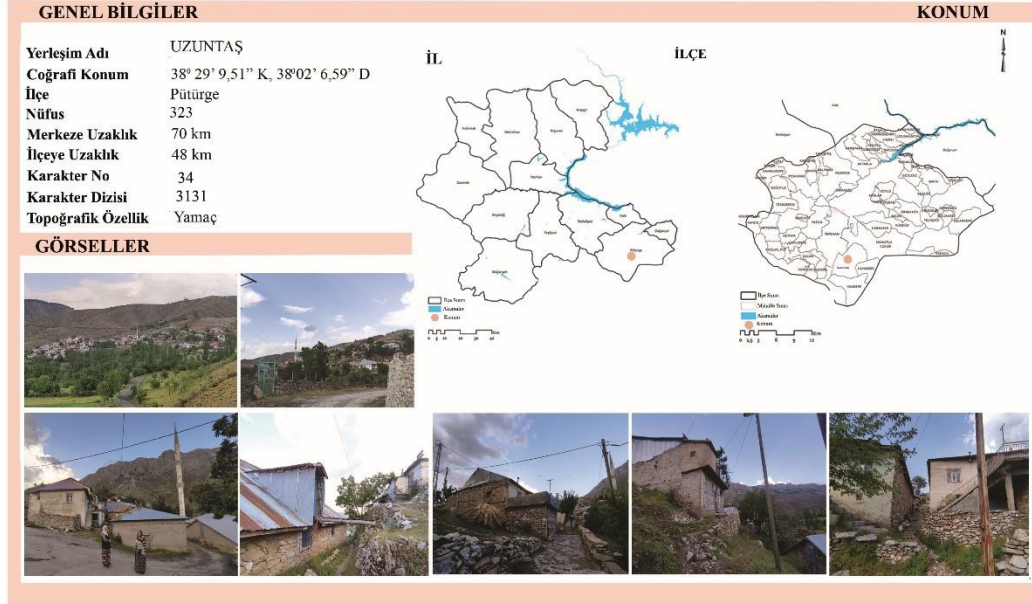
Uzak kırsal bölgedeki kırsal yerleşimlerin topografik yapısı çeşitlilik göstermekle birlikte, bu yerleşimlerin çoğu yamaç ve sırtlarda ya da platolarda konumlanmaktadır. Uzak kırsal bölgelerdeki kırsal yerleşimlerin temel geçim kaynağı, tarım ve hayvancılıktır. Büyük ölçekli tarımsal üretime elverişsiz olan arazi yapısı ve bölgenin ekolojik mevkisinin mera, yayla ve otlak gibi doğal kaynaklara yakın oluşu, bölgede hayvancılık faaliyetlerinin artmasına neden olmaktadır. Kent ile fiziksel etkileşimin zayıf olduğu uzak kırsal bölgede, kentle kurulan ekonomik ve sosyal ilişkilerde zayıftır. Uzak kırsal bölgede yaşanan ulaşım güçlüğü, yerleşimlerin temel hizmetlere erişimini de önemli ölçüde sınırlamaktadır. Dolayısıyla bölgede yer alan yerleşimlerde içme suyu, kanalizasyon ve ulaşım gibi temel altyapı hizmetlerinde eksiklikler gözlemlenmektedir (Şekil 4.20). Uzak kırsal bölgedeki kırsal yerleşim deseninin açıklanması için saha çalışması gerçekleştirilen kırsal yerleşimlerin peyzaj yapısına ilişkin örnekler aşağıda yer almaktadır.

Şekil 4.20 Uzak kırsal bölge peyzaj yapısı.

Karakter 34, Pütürge / Uzuntaş: Uzuntaş kırsal yerleşimi Pütürge ilçesinin güneyinde ilçe merkezine 48 km uzaklıktadır. Kayıtlı nüfusu 301 olan mahallede sürekli yaşayan sayısı 150'dir. Korucular ve aileleri dışında genç nüfus neredeyse yoktur. Eski adı Peraş (Perieş) olan mahalle, Uzuntaş Çayı'nın oluşturduğu vadinin üst yamacında konumlanmaktadır. Kırsal konutlar eğimli arazide teraslar şeklinde gelişmiş olan dar sokaklar üzerinde birbirine oldukça yakın yerleşmiştir. Sokaklar arasındaki geçişler merdivenler ve rampalar aracılığı ile sağlanmaktadır. Kırsal yerleşim dokusunda ağırlıklı olarak iki veya tek katlı, ahşap hatıllı ve kaba yonu taş duvar teknikleriyle inşa edilmiş kırsal konutlar bulunmaktadır (Şekil 4.21). Mahallede bakımsızlık ve terkten kaynaklı harabe yapılar görmek mümkündür. Mahallenin doğusunda yer alan tepelik arazi üzerinde bulunan Perieş veya Dilbersen Kalesi olarak adlandırılan arkeolojik sit alanı, bölgenin biçilmiş değer alanları ile etkileşiminin yüksek olmasına neden olmaktadır. Ayrıca, mahalle sınırları içerisinde yer alan ve halk arasında Şahin Deliği olarak bilinen doğal mağara, yerel halk tarafından kültürel ve doğal bir değer olarak görülmektedir. Mahalle, geleneksel bir kırsal yerleşim örneği sunmaktadır. Ekonomik faaliyetler ağırlıklı olarak hayvancılık ve tarıma dayanmaktadır. Eğimli arazilerde ceviz, badem, mısır ve kayısı gibi meyveler yetiştirilirken, az sayıdaki düzlük alanlarda buğday ve

yonca üretimi de yapılmaktadır. Genç nüfusun göçü, tarımsal üretim ve ekonomik faaliyetlerde azalmaya neden olmuştur. Orman köyü statüsü nedeniyle mahalle sakinleri, yakacak ve hayvan yemi ihtiyacını karşılamak amacıyla ormandan yararlanmaktadır. Mahallede temel sosyal hizmetler olan ilkokul ve sağlık ocağı nüfus azlığı nedeniyle hizmet vermemektedir.

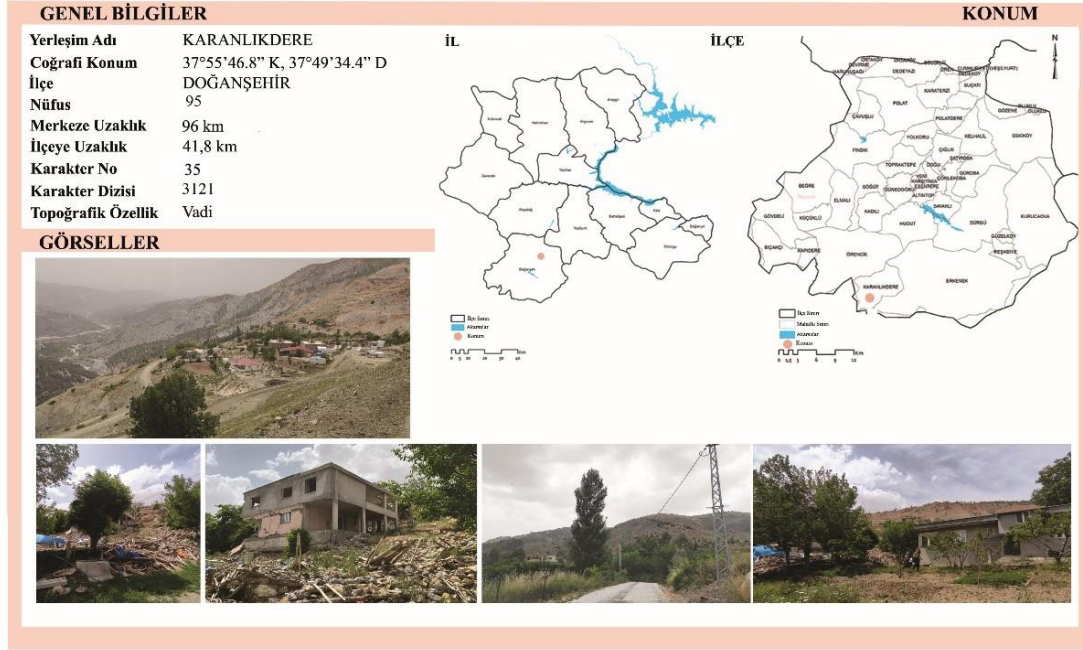

Şekil 4.21: Uzuntaş kırsal yerleşimi peyzaj yapısı.

Karakter 35, Doğanşehir / Karanlıkdere: Doğanşehir ilçe merkezinin güneyinde, yaklaşık 42 km. uzaklıkta yer alan Karanlıkdere kırsal yerleşiminin 2020 yılı nüfusu 95'tir (Şekil 4.22). Mahalle idari açıdan Karanlıkdere Vadisi taban, etek ve sırtlarında kümelenen yedi mezradan oluşmaktadır. Vadi içerisinde farklı yüksekliklerde konumlanan mezralarda, toplu yerleşim düzeni görülmektedir. Vadi eteğindeki mezralara ulaşım karayolu ile sağlanırken, diğer mezralara ulaşım kısmen stabilize ve toprak yollar ile sağlanmaktadır. Yüksek rakımda bulunan mezralarda ulaşım güçlüğü yaşanmaktadır. Mahalle adını vadisine konumlandığı Karanlıkdere'den almaktadır. Mahallenin tarihi hakkında net bir bilgi olmamakla birlikte, Adıyaman'ın Çelikhan ilçesinden göçen kabilelerce kurulduğu bilinmektedir. Her mezrada farklı bir kabile yerleşimi vardır. Bazı mezralarda bu yerleşimin 300-400 yıllık bir geçmişe sahip olduğu ifade edilmektedir. Kilise mezrasında tam tarihi bilinmeyen bir kilise ve eski yerleşim yeri kalıntıları bulunduğu bilinmektedir. Mahallenin ekonomisi, geleneksel hayvancılık faaliyetleri üzerine kuruludur. Keçi, büyükbaş ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ile süt ve peynir üretimi, yerel halkın temel geçim kaynakları arasındadır. Ayrıca arıcılık da önemli bir ek gelir kaynağı oluşturmaktadır. Mahallede, Anadolu diyagonaline yakın konumu sayesinde Malatya'nın diğer bölgelerinden farklı olarak Akdeniz iklimi etkileri görülmektedir.

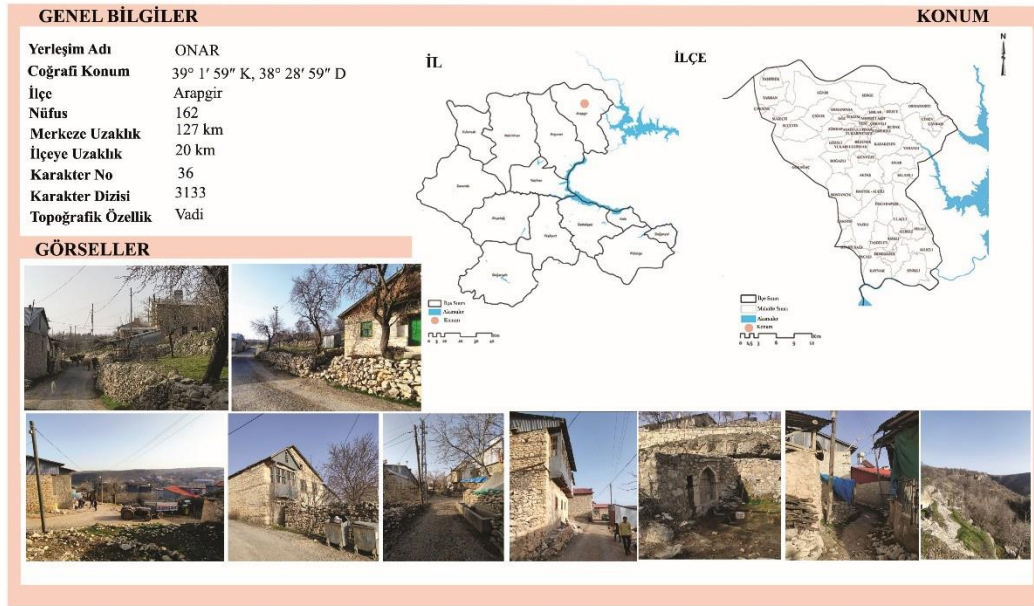
Bu iklim koşulları, nar, hurma, ceviz, fıstık, arpa, buğday ve mısır gibi çeşitli tarımsal ürünlerin yetiştirilmesine olanak tanımaktadır.

1986 depremi, 2015 yılındaki heyelan ve 2023 depremleri gibi pek çok doğal afete maruz kalan mahallede 2015 ve 2023 yıllarındaki afetlerde mezralar büyük ölçüde zarar görmüştür. Köyde okul, cami, sağlık ocağı ve bakkal gibi temel sosyal altyapı hizmetleri bulunmamaktadır. Ayrıca mahalleye sürekli ulaşım hizmeti veren toplu taşıma hizmeti bulunmamaktadır.

Şekil 4.22: Karanlıkdere kırsal yerleşimi peyzaj yapısı.

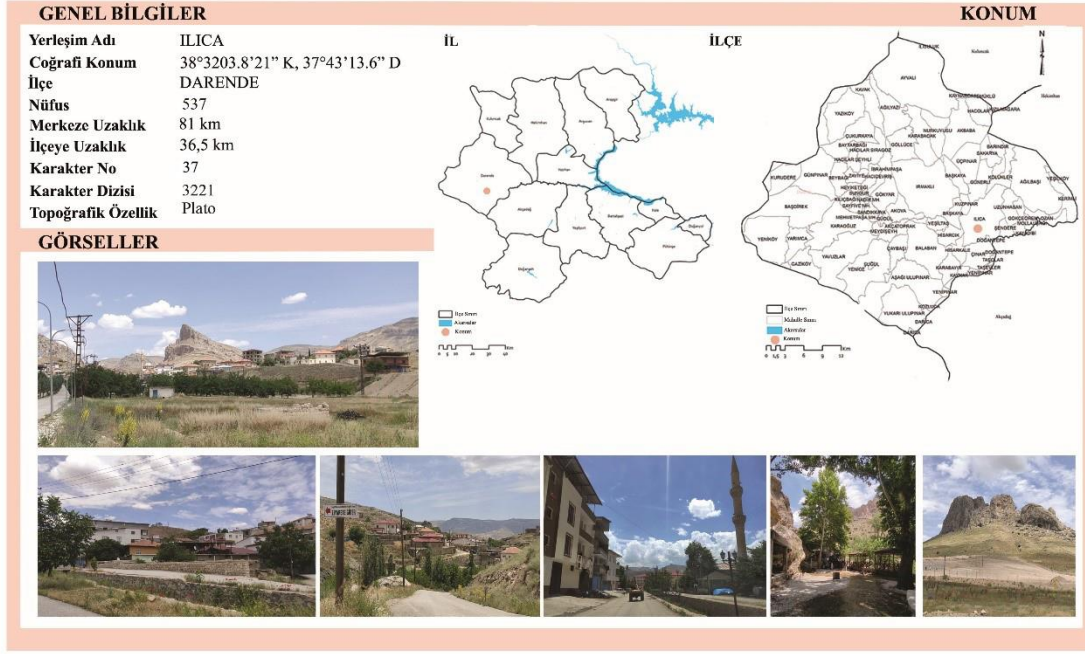
Karakter 36, Arapgir / Onar: Onar kırsal yerleşimi Arapgir ilçe merkezinin kuzeydoğusunda ilçe merkezine 20 km. uzaklıktadır (Şekil 4.23). Kırsal yerleşimin ortasından geçen vadi, kuzey-güney yönünde iki mahalleye (Aşağı Mahalle, Yukarı Mahalle) ayırmaktadır. Yukarı mahalle de dağınık yerleşim tipi görülürken, aşağı mahalle de toplu yerleşim görülmektedir. Kırsal konutların engebeli arazi yapısına uyumlu biçimde dağınık olarak yerleştiği Onar Mahallesi'nde organik sokak dokusu gelişmiştir. Mahalle iç yolları sıkıştırılmış toprak ve doğal taştandır. Kırsal yerleşim dokusu iki veya tek katlı olup ahşap hatıllı kaba yonu taş duvar yapım tekniğinin kullanıldığı kırsal konutlardan oluşmaktadır. İki katlı kırsal konutların mimari yapısında yerel bir özellik olarak cumbaların sıkça kullanıldığı görülmektedir. Eğimli arazi üzerinde kurulu olan mahallede, konutların bahçeleri teraslarla düz hale getirilerek kullanıma uygun hale getirilmiştir. Mahallenin sosyal dokusunu yansıtan meydan, iki adet tarihi çeşme, sağlık ocağı ve çevresi, şu an kullanıma kapalı olan köy okulu ve iki adet cem evi mahallenin sosyalleşme/karşılaşma mekânlarıdır.

Şekil 4.23: Onar kırsal yerleşimi peyzaj yapısı.

Onar Mahallesi, vadi yamaçlarındaki kaya mezarları, badem ağaçları ve üzüm bağları ile karakteristik bir kültürel peyzaj sunmaktadır. Tarihsel süreçte arpa, buğday, elma ve ayva gibi çeşitli ürünlerin yetiştirildiği mahallede, günümüzde üzüm ve badem üretimi ön plana çıkmaktadır. Hayvancılık faaliyetleri ise sınırlı olup, genellikle kendi tüketimi için gerçekleştirilmektedir. Alevi kültürünün önemli bir merkezi olan mahalle, tarihi cem evi ve kaya mezarları ile dikkat çekmektedir. Bu kültürel zenginlik, mahallenin turizm potansiyelini artırmaktadır. Ancak, ilkokul, sağlık ocağı ve düzenli toplu taşıma hizmetlerinin bulunmaması, içme suyu sıkıntısı gibi sorunlar, mahallenin gelişimi için önemli engeller oluşturmaktadır.

Karakter 37, Darende/ Ilıca: Darende ilçesine 36 km uzaklıkta yer alan Ilıca kırsal yerleşimi, platoda konumlanmış bir yerleşim yeridir. 2022 yılı nüfusu 537 olan Ilıca'da 2023 yılı depremleri sonrası nüfus 654'e yükseldiği bilinmektedir. Birbirine bağlı dört mahalleden oluşan Ilıca'da her bir mahallede toplu yerleşim görülmektedir. Merkez mahallede betonarme ve çok katlı konutların sayısı fazladır. Diğer mahallelerde ise az sayıda betonarme yapılar, iki katlı veya tek katlı kerpiç evler ve bu evlere bağlı ahırlar bulunmaktadır (Şekil 4.24). Merkez mahallesinin ortasından geçen kanal, yerleşimin doğal aksını oluştururken, bölgede yer alan ve doğal sıcak kaynak suyunun aktığı çeşmede yerleşim yerine adını vermiştir. Ilıca'da, tarım arazilerinin sulanması için Toprak Su tarafından inşa edilen salma sulama sistemi günümüzde de kullanılmaktadır. Ancak mahallenin yüksek kesimlerinde su kaynaklarının sınırlı olması nedeniyle kuru tarım yapılmaktadır.

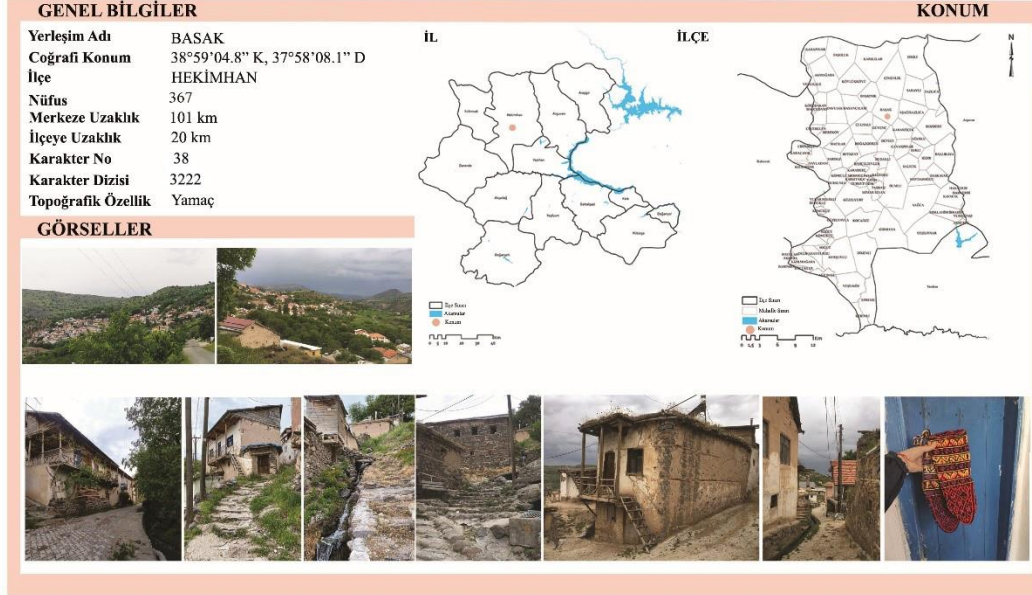

Şekil 4.24: İlca kırsal yerleşimi peyzaj yapısı.

Geçmişte ağırlıklı olarak arpa, buğday ve sebze üretimi yapılan mahallede, günümüzde iklim koşulları ve pazar talebi doğrultusunda kayısı üretimi ön plana çıkmıştır. Hayvancılık faaliyetleri de mahalle ekonomisine katkı sağlamaktadır. 1992'den beri belde belediyesi olan ılıca 2012 yılından sonra mahalleye dönüşmüştür. Bu nedenle mahallede sosyal altyapı hizmetlerinin gelişmiş olduğu görülmektedir. Mahallede eski su değirmeni (kalıntılar halinde), aktif olan bir ilkokul, 4 cami, 2 market, kasap, fırın ve bir top sahası bulunmaktadır.

Karakter 38, Hekimhan / Basak: Basak kırsal yerleşimi Hekimhan ilçe merkezinin kuzeyinde yaklaşık 20 km uzaklıktadır (Şekil 4.25) Mahalle, mahallenin doğusunda bulunan akarsuyun vadi yamacında konumlanmaktadır. Toplu yerleşim düzenine sahip mahallede eğimli arazide teraslar şeklinde gelişmiş olan dar sokaklarda bitişik nizamlı 2 katlı kerpiç konutlar ve 2 katlı ahşap hatıllı yığma taş yapıların yansıra tek katlı düz damlı kırsal konutlar görülmektedir. Teras şeklindeki sokaklar arasındaki geçişler merdivenler ve rampalar aracılığı ile sağlanır, özellikle merdivenli geçişlere eşlik eden bir su sistemi görülmektedir. Su kaynağı açısından zengin olan mahalle meydanında bir çeşme ve muhtelif yerlerde günümüzde aktif olmayan 3 adet su değirmeni bulunmaktadır. Eskiden ağırlıklı olarak buğday, arpa, mercimek, ceviz ve az sayıda pancar varken günümüzde ekonomik getirisinden dolayı kayısı üretimine ağırlık verilmiştir. Engebeli arazi yapısı nedeniyle tarım işlerinde motorlu araçların kullanımı sınırlı olup, geleneksel yöntemlerle sürdürülmektedir. Ayrıca mahallede 300'ü aşkın büyükbaş ve küçükbaş hayvan beslemekte ve arıcılık faaliyetleri de devam etmektedir. Mahallede, yerel ihtiyaçları

karşılayan küçük ölçekli işletmeler olarak demir ve marangoz atölyeleri ile birlikte, geçmişe ait eşyaların sergilendiği bir antika dükkânı bulunmaktadır. İlkokul ve sağlık ocağı bulunmayan mahallede, düzenli toplu taşıma hizmeti yoktur.

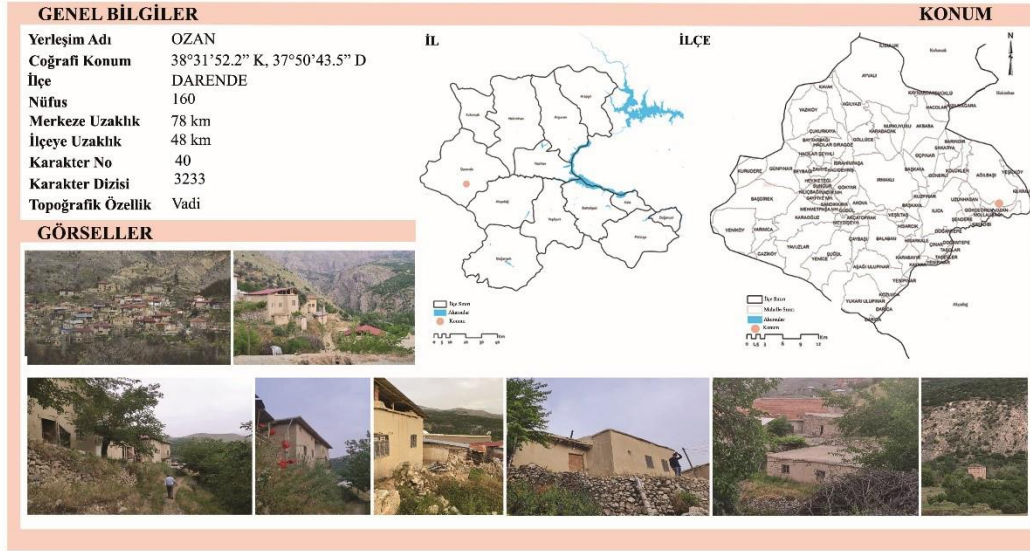

Şekil 4.25: Basak kırsal yerleşimi peyzaj yapısı.

Karakter 40, Darende / Ozan Mahallesi: Darende ilçe merkezine 48 km uzaklıkta olan Ozan kırsal yerleşimi Tohma Çayı vadi tabanında çaya bakan bir sırtta yer almaktadır (Şekil 4.26). 2022 yılı nüfusu 160 olan mahalleye ulaşım asfalt yol ile sağlanmaktadır. Eğimli arazide konumlanan mahallede toplu yerleşim görülmektedir. Kırsal yerleşim dokusunu Ağırlıklı olarak tek katlı, az sayıda iki karlı kerpiçten yapılmış düz damlı kırsal konutlar oluşturmaktadır. Bu konutlar dar organik sokaklar üzerinde yer almaktadır. Mahallenin ilk yerleşim tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, ilk yerleşimin bugünkü alanın yaklaşık 500 metre kuzeyinde bulunan anıt mezara yakın bir konumda olduğu belirtilmektedir.

Mahallede yaşayan sakinlerin temel ekonomik faaliyeti yerleşim yerinin alt kotlarında bulunan vadi tabanındaki düzlüklerde yapılan tarımsal üretimdir. Eskiden ağırlıklı olarak haşhaş arpa, buğday üretilirken, haşhaş üretiminin sınırlandırılmasından sonra ekonomik getirisi yüksek olan olarak kayısı üretimine geçilmiştir. Kayısı yetiştiriciliğinin yanı sıra mahallenin çevresinde bulunan ve tahmini olarak 1500 yıllık olduğu düşünülen dut ağaçlarından elde edilen ürünler mahalle ekonomisine destek sağlamaya devam etmektedir. Ayrıca mahalledeki az sayıda ailenin kendi ihtiyaçlarını karşılamak için hayvan yetiştirmeye devam ettiği bilinmektedir. Mahalle, Ozan Anıtı ve Tohma Çayı'nın geçtiği Ozan Kanyonu gibi doğal ve kültürel biçilmiş değerlerle yüksek etkileşime sahiptir. Mahallede bulunan ilkokul ve sağlık ocağı nüfus

yetersizliğinden dolayı kapalı durumdadır ve mahalleye sürekli hizmet eden toplu taşıma aracı bulunmamaktadır.

Şekil 4.26: Ozan kırsal yerleşimi peyzaj yapısı.

4.2 Malatya kırsal alanlarının algılanma biçimleri

Kırsal planlama taraflarının kırsal alan algısı, kırsalın çok yönlü doğası ve planlama taraflarının kırsal ile kurduğu farklı ilişkilendirme biçimleri nedeniyle çeşitlilik göstermektedir. Planlama tarafları kırsal alanların gıda üretimindeki rolü üzerinde ortaklaşırlarken, bu rol dışındaki kırsallık algılarına yönelik eğilimleri büyük oranda dışsallaşmaktadır. Uzmanlar kırsal alanları mesleki bir bakış açısıyla değerlendirme eğilimindeyken, STK temsilcileri kırsalın kendi kendine yetebilme becerisine odaklanmaktadır. Yerel halk ise kırsal alanları günlük deneyimleri ve bölgede karşılaştıkları zorluklar üzerinden tanımlamaktadır.

4.2.1 Uzmanların kırsalı algılama biçimleri

Farklı uzmanlık alanlarına sahip olan uzman gruplarının “Kırsal nedir? Kırsal alanı nasıl tanımlarsınız?” sorularına ürettikleri yanıtlar birbirinden farklılaşmaktadır. Doğa koruma uzmanları kırsalı “doğa ile eşdeğer” görmektedirken, kırsal kalkınma uzmanlarının kırsalı kentsel sorunlardan kaçışta bir “sığınak”, kültürel koruma uzmanlarının yerel kültürün korunduğu “miras”, mekânsal planlama uzmanlarının “kentin karşıtı” ve tarımsal koruma uzmanlarının “üretim bölgeleri” ve “gıda deposu” olarak tanımladığı görülmektedir. Bu farklı bakış açıları kırsalın çok işlevli ve çok boyutlu doğasını vurgularken öte yandan kavramın içsel karmaşıklığını da göstermektedir.

Doğa koruma uzmanlarının kırsal algılama biçimleri: Doğa koruma uzmanlarının kırsal algılama biçimi, kırsal “doğa ile eş değer” görme eğilimindeyken; bu alanların “doğayla kültürün birlikteliğiyle” şekillenen “dayanışmacı toplum yapısı” ve bu yapı aracılığıyla sürdürülen “yerel bilgi”, “gelenekler”, “tarım ve hayvancılık” gibi pratiklerle gelişen, sürdürülebilir yaşam temelinde var olabildiğine odaklanmaktadır (Şekil 4.27).

Doğa koruma uzmanlarının kırsal alanları doğa ile eşdeğer görmeleri, kırsal alanların “nadir türler”, “biyolojik çeşitlilik” ve “doğal kaynaklar” bakımından zengin yapısının oluşturduğu potansiyel kaynak değerinden kaynaklanmaktadır. Kırsal tanımlamalarında “doğa ile kültürün örtüşmesine” yapılan vurgu, türler arasında ve insanın doğa ile ilişkisindeki simbiyotik durumun önemini ortaya koyarken, bu simbiyotik ilişkinin devamlılığının “yerel bilginin” sürdürülmesi ile olanaklı hale geldiğinin kabulü, kırsalın sosyal ve ekolojik sistemlerin etkileşimliyle oluşan yapısına atıfta bulunmaktadır. Dolayısıyla doğa koruma uzmanlarının kırsal algıları, kırsalın sosyoekolojik sistemin önemli bir parçası olduğu konusunda uzlaşmaktadır.

Şekil 4.27: Doğa koruma uzmanlarının kırsal algısına yönelik kod bulutu.

Doğa koruma uzmanlarına göre bölgedeki kırsal alanlarda sözü edilen sosyoekolojik sistemin önemli bileşenleri Malatya ilinin “arazi yapısının çeşitliliği” ve “su ekosistemlerinin varlığıdır”. Bu bileşenlerin desteklediği “biyolojik çeşitlilik”, “nadir türler” ve “yaban hayatı” zenginliği bölgenin çeşitli yaşam formlarına ev sahipliği yapmasına neden olarak doğal kaynak potansiyelini arttırmaktadır. Bu potansiyel hem bölge halkı hem de uzmanlar için kırsal alanlardan öğrenme sürecini sürekli kılmaktadır. Uzmanlardan biri bu sürekliliği kırsalın gelecek değerine atıfta bulunarak aşağıda yer alan ifade ile açıklamaktadır:

“Kırsal bizim kaynak değerimiz yani asıl görev alanımız. Birçok veriyi oradan elde ederek çalışmalarımızı sürdürüyoruz. Mesela ben biyologum yaban hayatı ve biyolojik çeşitliliği gözlemlemek için kırsalda araziye çıkıyorum. Neyi nasıl koruyacağımı orada öğreniyorum.(DK 1)”

Doğa koruma uzmanlarının ifadelerinde, kırsal algılarının genellikle uzak kırsal bölgelere atıfta bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu çıkarımın temelinde uzmanların kırsal tanımlamalarında yer alan yer alan "bozulmamış", doğal alanlarla iç içe olan, "kentten uzak", "teknolojinin ulaşmadığı" ve "kentsel yapılaşmanın etkisi altında olmayan yerler" gibi ifadelerin daha çok uzak kırsal bölgeler ile örtüşmesi yatmaktadır. Uzak kırsal bölgedeki süregelen doğa ile insanın uyumlu birlikteliğini “doğal yapıyla kültürün örtüşmesi” olarak tanımlayan uzmanlardan biri bu örtüşmenin algılanmasında saha çalışmalarının oynadığı rolü aşağıdaki ifade ile açıklamaktadır:

“Kırsalda sulak alanlar ya da yeşil alanların daha fazla görüldüğü yerlerde insanların da faaliyeti artıyor. Bulundukları yörede hangi türlerin yetişeceğini biliyorlar, yiyeceklerini ve yemeğe koydukları otları direkt araziden elde ediyorlar. Arazideki tıbbi aromatik türlerden şifa için yararlanıyorlar. Latincesini bilmeseler de kullandıkları türleri yerel adıyla tanıyorlar. Özellikle bazı dağ köylerinde yaban hayatını da günlük yaşamlarına dâhil ediyorlar.(DK 2)”

Kültürel bağlamda kırsal alanları “samimi” ve “dayanışmacı” sosyal bağların ve geleneksel yaşam biçiminin sürdürüldüğü yerler olarak tanımladıkları görülen doğa koruma uzmanları, bu durumu kırsal toplumsal yapının bir özelliği olan “dışa kapalılık”, “akrabalık ilişkilerinin yüksek oluşu” gibi özelliklerle ilişkilendirmektedirler. Buna ek olarak doğa koruma uzmanlarının algısında kırsal alanların “tarım” ve “hayvancılık” faaliyetleri ile özdeşleştirilmesi, kırsal alan tanımlamalarında büyük ölçüde ortaklaşılan yaygın algıyla örtüşmektedir. Bu algının oluşmasında tarihsel süreçte tarım ve hayvancılığın kırsal alanların temel ekonomik faaliyetleri olarak merkezileşmesi etkilidir.

Kırsal kalkınma uzmanlarının kırsalı algılama biçimleri: Kırsal kalkınma uzmanlarının kırsal alanlara yükledikleri anlamlar insan yaşamının devamlılığına odaklanmaktadır. İnsan yaşamının devamlılığını garanti eden bir bölge olarak kırsalın “sığınak” betimlemesi bu odaklanmaya atıfta bulunmaktadır. Öte yandan uzmanların “göç”, “nüfus yaşlanması”, “izole olma” ve “teknolojiden uzak” olma gibi kırsal alanların yaşadığı olumsuz süreçlerinde farkında oldukları görülmektedir (Şekil 4.28).

Şekil 4.28: Kırsal kalkınma uzmanlarının kırsal algısına yönelik kod bulutu.

Kırsal kalkınma uzmanları kırsalı bir sığınak olarak betimlerken, genellikle yaşamın devamlılığı için “gıda deposu” olarak görmelerinin yanı sıra kırsalı “kentten ve kentleşmenin olumsuz etkilerinden uzak”, “doğal özelliklerini koruyan” ve “hava kirliliği, gürültü, trafik yoğunluğu” gibi kentsel sorunlardan uzak yerler olarak da tanımlamaktadırlar. Bu bağlamda, kırsal alanlar, insanlara 'doğa ile bütünleşme' imkânı sunan ve kentsel sorunlardan kaçanlar için "alternatif yaşam alanları" olarak algılanmaktadır. Kırsal kalkınma uzmanlarından biri bu algıyı aşağıda yer alan ifade ile açıklamaktadır:

“Bugün bu şehirde bir milyon insan yaşıyor. Bu insanların kent denilen kısıtlı bir alanda yaşamını sürdürmesi birçok probleme yol açıyor. Bu insanların stres atması, olumsuzluklardan uzaklaşması ve doğayla bütünleşmesi lazım. Bu insanların kentten başka bir alternatifi olması lazım. İşte o alternatif kırsaldır (KK 1).”

Kırsal alanlar, sadece doğal özellikleri nedeniyle değil, aynı zamanda organik yaşam ve gıda güvenliği gibi konularda da önemli bir potansiyel taşımaktadır. Artan ekolojik beslenme trendleri insanların organik gıdaya ve doğal yaşama olan talebini arttırmaktadır. Kırsal alanları bu talebin karşılanmasında “ayrıcalıklı yerler” olarak tanımlayan uzmanlar bu durumun kırsal alanlarda ikincil konut gelişimine neden olduğunu “günümüzde kırsal alanları sağlıklı gören görece varlıklı bireyler, kente yakın kırsal alanlarda yaşama eğilimi gösteriyor (KK 2)” gibi ifadelerle dile getirmektedirler.

Kültürel bağlamda kentleşme sürecini tarihsel bir perspektiften değerlendirerek ve kırsal yaşam biçiminin gelişerek kentteki yaşam biçimine dönüştüğünü kabul ederek; kırsalın modern insanın “geçmişiyile bağ kurmasına”, “gelenek ve göreneklerini hatırlamasına” olanak tanıyan “geleneksel değerlerin korunduğu nadir yerler” olduğunu vurgulamaktadırlar. Uzmanlara göre kırsal alanda geleneksel değerlerin korunmasında “dışa kapalı” olarak tanımladıkları gündelik ilişkilerdeki değişime ve dışarıdan gelenlere karşı direnç gösteren sosyolojik yapı etkili

olmaktadır. Bu bakış açısı kırsal alanları özellikle kent sakinleri için geçmiş nesillerin anılarını ve kültürel mirasını taşıyan "belleğe sahip mekânlar" olarak tanımlanmasına neden olmaktadır. Kırsal alanlar taşıdıkları bellek nedeniyle insanlara ait olma duygusu sunarak, kentsel ortamda gelişen aidiyet duygusu eksikliği gibi etkilerden uzaklaşma imkânı sağlamaktadır. Ancak uzmanlar “göç”, “demografik yaşlanma” ve “hizmet alımında güçlük” gibi temel faktörlerin etkisiyle kırsal alanlardaki geleneksel yapının da değiştiğini vurgularlar.

Kırsal alanların günümüzdeki sıkıntılarının farkında olmalarına rağmen, uzmanların kırsalı “doğal yaşam” ve “kentsel sorunların çözüm alanı” olarak görmeleri kırsalı bir yer olarak idealleştirdiklerini göstermektedir. Bu durum, kırsalın doğallık durumu ve üretkenliğinin bu arayışlar çerçevesinde araçsallaşmasına ve Başaran Uysal’ın (2024) da belirttiği gibi sembolik bir tüketim nesnesine dönüşmesine aracı olabilir.

Kültürel koruma uzmanlarının kırsalı algılama biçimleri: Kültürel koruma uzmanlarının kırsallık algısının merkezinde, kırsal alanların “yerel” ve “özgün” yapıların korunduğu ve “geleneklerin sürdürüldüğü”, “doğal yaşam alanları” olduğu fikri yer almaktadır. Bu bağlamda, kırsal alanlar önemli “miras” alanları olarak kabul edilmektedir. Ancak kırsal alanların gençler tarafından “terk edilmesi”, “altyapı eksiklikleri” ve “ekonomik sorunlar” gibi nedenlerin kırsal alanların çok yönlü yapısının zayıflamasına ve kültürel mirasın kaybolmasına neden olduğunun da farkındadırlar (Şekil 4.29).

Kırsal alanları coğrafi olarak “kentten uzak” olarak tanımlarken; kırsal alanın gündelik yaşam pratiklerinin şekillendirdiği mekânsal örgütlenmelere ve “köy evleri”, “ahırlar”, “ekmeklikler”, “harman yerleri” ve “köy meydanları” gibi kırsalı kentsel olandan farklılaştıran mekânlara dikkat çekmektedirler. Uzmanlara göre bu mekânların yere özgü karakteri ve yapım tekniği kırsalı kentin homojen estetiğinden farklılaştırarak özgünleştirmektedir. Mimari dokuya ek olarak “geçmişe ait izleri taşıyan”, “komşuluk, toplumsal bağlılık, sosyal yardımlaşma ve imce” gibi sosyal ilişkilerin devam ettirildiği, “doğa ile yakından ilişkili insani değerlerin ve buna bağlı olarak yerel kimliğin üretildiği” yerler olarak tanımlanan kırsal alanlar “yerelliğin korunması” için önemli miras alanları olarak görülmektedir. Kırsaldaki özgünlüğün ve yerelliğin kentten uzaklaştıkça daha görünür hale geldiğinin de altını çizmektedirler.

Şekil 4.29: Kültürel koruma uzmanlarının kırsal algısına yönelik kod bulutu.

Kırsal yerleşimlerin özgünlüğüne ek olarak kırsallık algısının da kentten uzaklaştıkça kuvvetlendiğine dair ortak görüşü benimsedikleri görülmektedir. Kırsal alanları üretim, tüketim ve yapılaşma biçimleri ile kentten belirgin şekilde ayıran, insanın doğayla etkileşimi daha yoğun yaşandığı alanlar olarak tanımlanması bu görüşü desteklemektedir. Bu kapsamda uzmanlardan biri kırsalı aşağıda yer alan ifade ile tanımlamaktadır:

“Kentin dışında kalan ve kente göre daha çok doğal içeren alanlar. Öte taraftan üretim tüketim biçimleri ve yapılaşma anlamında da zihnimde kentten ayrılan bir yer. Doğanın bir parçası olan insanın doğayla olan alışverişinin kente göre daha yoğun yaşandığı ve sanayi devriminden önceki yaşam tarzına daha yakın bir yaşamın sürdürüldüğü yerler (KU 1).”

Yukarıdaki ifadede değinildiği gibi uzmanların sanayi devrimi öncesi yaşam biçimi ile örtüşen ve yoğun makinalı tarım uygulamalarından uzak olan, daha izole bir kırsal algısı uzak kırsal bölgelerini kapsayan bir kırsallık algısına vurgu yapmaktadır. Benzer bir kabul kırsalın “kentsel yapılaşmanın görülmediği” “yeşilliğin” ve “temiz havanın olduğu” doğal yerler olarak tanımlanmasında da görülmektedir.

Kırsal alanların kültürel, ekolojik ve ekonomik boyutlarını kapsayan çok işlevli yapısına vurgu yapan uzmanlar, bu bölgelerin gençler tarafından giderek daha fazla “terk edildiğini” belirtmektedirler. Terk edilmenin ana nedenlerini kırsal alanlarda görülen sosyal ve fiziksel “altyapı eksikliği”, “ekonomik sorunlar” ve kırsal alanlardaki “gelenekçi” sosyal yapının baskıları gibi çoklu faktörler ile ilişkilendirirler. Kırsal alanların gençler tarafından terk edilmesinin bu alanları köhneleştirdiğini ifade eden uzmanlara göre bu durum kırsalın çok işlevli yapısının kaybolmasına ve üretim faaliyetlerini sekteye uğramasına neden olmaktadır.

Bu durumu kırsal konutların köhneleşmesi üzerinden açıklayan uzmanlar bu alanlarda yaşam devam etmedikçe kırsal mirasın da korunamayacağını işaret etmektedir. Terk edilmeyeyle birlikte hem ekonomik hem de kültürel üretimlerin azaldığı kırsal alanlarda yalnızca ekolojik işlevlerin sürdürülebilir halde olduğunu aşağıda yer alan ifade ile açıklarlar:

“Uzak kırsalda araziye çıktığınızda yıkık dökük evler ile karşılaşıyorsunuz. Geçmişte kırsal alanlar yaşamın ve üretimin olduğu yerler iken şimdi bomboş terk edilmiş yerler. Bu nedenle kırsal alanlar yalnızca yeşillığe ve yaban hayvanlarına ev sahipliği yapıyorlar. Tarım yok, hayvancılık yok, köhneleşmiş evler var. Kırsalda ne yaşam ne de üretim var (KU 2)”

Kültürel koruma uzmanlarının kırsal alanlara yönelik tanımlamaları kırsal alanların sadece korunması gereken bir miras olarak değil, aynı zamanda yaşayan ve dış etkiler nedeniyle sürekli bir değişim ve dönüşüm halinde olan karmaşık bir sistem olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır.

Mekânsal planlama uzmanlarının kırsalı algılama biçimleri: Mekânsal planlama uzmanları kırsalın tüm yönlerini kapsayan tek bir tanım ile açıklanmasının zorluğuna değinirken, kırsalı “kent dışında kalan yerler” olarak tanımlamanın bu durumu kolaylaştırdığını ifade etmektedirler. Bu bakış açısına göre kırsal “kapsamlı altyapı ve kamu hizmetlerinden yararlanamayan”, “kentsel fonksiyonların bulunmadığı yerdir” (Şekil 4.30).

Şekil 4.30: Mekânsal Planlama uzmanlarının kırsal algısına yönelik kod bulutu.

Uzmanların kenti daha kolay tanımlayabilmelerinin ana nedeni planlama pratiklerinin kentsel alanda daha işler olmasıdır. Bu bağlamda, kentsel alanlar planlama pratiğinin kente sağladığı ana hizmetlerle karakterize edilirken, kırsal alanlar genellikle bu tür hizmetlerin görülmediği

veya bu tür hizmetlere ihtiyacı az olan yerler olarak tanımlanmaktadır. Uzmanların bu bakış açısını aşağıda yer alan iki farklı ifadeden okumak mümkündür:

“Benim için kırsalı tanımlayabilmek için önce kenti tanımlamamız gerekiyor ki kırsalı bunun dışında turalım. Çünkü kırsalı tek bir terimle toplamak kolay değil. Kent daha kolay tanımlanıyor. Kentteki toplu yaşama altyapı ve ulaşım hizmetleri ve belli düzende sosyal donatı alanlarının hizmet etmesi gerekliliği var. Bunların yani şehrsel fonksiyonların bulunmadığı yerlerin tamamı kırsaldır. Kırsalı tanımlamaktan ziyade kenti tanımlamak ve geri kalana kırsal demek daha kolay olur (MP 1).”

“Kırsalı daha çok merkezden uzak, doğal yaşamını sürdüren, şehir nimetlerinden faydalanmayan ya da çok az miktarda faydalanan bir alan olarak değerlendiririm (MP 2).”

Yukarıda yer alan ifadeler doğrultusunda mekânsal planlama uzmanlarının kırsalı algılayış biçiminin, kırsal ve kentsel alanlar arasındaki ikilik halini derinleştirdiğini söylemek mümkündür. Uzmanlar göre bu ikilik durumunu besleyen ve kırsalın tanımlanmasını zorlaştıran ana faktörler “yasa ve yönetmelik gibi düzenleyici çerçevelerdeki tanımsızlığı” ve “kentleşmeyle beraber sürekli yeniden şekillenen sınırlarıdır.” Uzmanlar kırsal algılarının yasa ve yönetmeliklerde tanımlanan “köy” kavramı ile örtüştüğünü ancak 6360 Sayılı Yasa’nın uygulamasıyla beraber köy kavramının da ortadan kalkmasının kavram kargaşasına neden olduğunu ifade etmektedirler. Bununla birlikte sürekli genişleyen kentin kırsal alan sınırlarını değiştirmesi, modern yapılaşma ve hayat biçiminin kırsala nüfuzu ile kırsal sınırlarının belirsizleşmesine neden olmaktadır. Uzmanlar, bu etkiler nedeniyle yakın kırsal yerleşimlerin hızla kentlere benzer hale geldiğini belirterek, bu durumun günümüzdeki kırsal algısının "dağ köyleri" olarak adlandırılan uzak kırsal bölgelerle özdeşleşmesine neden olduğunu ifade etmektedirler. Uzmanlar bu durumu şu ifadelerle açıklamaktadır:

“Merkeze yakın köyler artık kırsal değil. Modernleşme denilen şey o alanlara çok hızlı nüfuz ediyor. Bu alanlarda geleneksel köy yaşamı da tarım ve hayvancılık da devam etmiyor. Merkeze yakın olan köyler kırsal özelliğini kaybediyor. Kırsal alan sınırı gün geçtikçe şimdi uzak dediğimiz köylere doğru ilerliyor. Çok çok uzak köylerdeki geleneği sürdürme alışkanlığıyla merkeze yakın yerlerde çok fark var. Kırsal alan dediğimiz yer artık uzak dağ köyleri ile sınırlı (MP 3).”

Uzmanlar, dağ köylerini doğaya yakın, doğal yaşamın sürdürüldüğü ve temel ekonomik faaliyetler olan tarım ile hayvancılığın devam ettiği, “dışa kapalı” yapıları nedeniyle geleneksel yaşam biçimlerinin korunduğu yerler olarak tanımlamaktadır. Ancak bazı uzmanlar, kentsel yaşam biçimini normatif bir standart olarak kabul ederek, kırsal alanlardaki toplumsal yapının baskıcı olduğunu ve bu baskının göçü tetiklediğini ifade etmektedir. Bu görüş, kentlerin sosyal

yaşamın merkezi olarak algılandığını ve kırsal alanların modern yaşam standartlarından uzaklaştığının kabulünü işaret etmektedir.

Kırsalı kentin karşıtı olarak tanımlama eğiliminde olan mekânsal planlama uzmanları, kırsala iki önemli görev atfederler. Bu görevlerden ilki kırsal bölgelerin gıda üretiminin sürekliliğini sağlayan “gıda deposu” olarak şehri beslemesi, ikincisi ise kırsal alanların, şehirde yaşayanlar için “gürültü ve kirlilikten uzak”, “oksijen açısından zengin” ve “kentsel sakinlere stres atma imkânı sunan” bölgeler olarak hizmet vermesidir. Kırsala atfedilen bu görevler kırsal alanların içsel özelliklerinin, kentin ihtiyaçlarına hizmet eden unsurlar olarak kabul edildiğini göstermektedir.

Mekânsal planlama uzmanlarının kırsalı algılama biçimleri değerlendirildiğinde, kentlerin sosyal, ekonomik ve kültürel boyutlarda merkezileşen yerler olarak görüldüğü, kırsalın ise çeperde kalan tanımsız, hizmetlerden yararlanamayan, az gelişmiş ve kente çeşitli bağlamlarda hizmet sunan çevre olarak ele alındığını gösterir. Bu bakış, kentsel ve kırsal alan arasında güç dengesizliğini ve eşitsizliği ortaya koymakta ve Leimgruber ve Chang-yi’nin (2019) ifade ettiği gibi kırsal alanların marjinal olarak algılanmasına neden olmaktadır (Taşkan ve Görmüş, 2024)

Tarımsal koruma uzmanlarının kırsalı algılama biçimleri: Tarımsal planlama uzmanları, kırsal alanların yüksek tarımsal potansiyeline vurgu yaparak, bu alanları “önemli üretim bölgeleri” olarak tanımaktadırlar (Şekil 4.31). Bu potansiyel kırsalın “gıda üretim deposu” olarak görülmesine neden olurken, aynı zamanda yaşamın devamlılığın sağlanmasındaki kritik rolünü vurgulamaktadır.

Şekil 4.31: Tarımsal koruma uzmanlarının kırsal algısına yönelik kod bulutu.

Uzmanlar, kırsal alanlardaki üretim faaliyetlerinin gündelik yaşam pratiklerinin belirlenmesi ve dolayısıyla yerel kültürlerinin oluşumunda kritik bir rol oynadığını kabul etmektedirler. Kırsal

alanlarda gerçekleştirilen tarımsal ve hayvancılık faaliyetlerinin kültürel yapıyı nasıl şekillendirdiği uzmanlardan biri tarafından aşağıda yer alan ifade ile açıklanmaktadır:

"Kırsal üretim faaliyetleri ekseninde kültürel dokunun şekillendiği alandır. Hayvancılığın baskın olduğu köyler, buğday ve arpa gibi tarımsal üretimin baskın olduğu köyler ve meyveciliğin yoğun olduğu köyler, yapısal ve kültürel olarak birbirinden farklılaşır(TK 2)."

Yukarıda yer alan ifade üretim biçimlerinin toplumsal ve kültürel normlara etkisini ortaya koyarak, kırsal alanların üretim odaklı algılanması ve tanımlamasını desteklemektedir. “Dışa kapalı toplumlar” olan kırsal alanlarda yoğun emek gücü gerektiren üretim faaliyetlerinin kolektif çalışma kültürünü teşvik ederek “imece” gibi toplumsal pratikler aracılığı ile toplumsal bağlılığı güçlendirirken, çiftçilerin de toprakla kurdukları güçlü bağlılık ilişkisinin aidiyet duygusunu desteklediği ifade edilmektedir. Bu bağlamda, üretim faaliyetlerinin sadece ekonomiyi değil, aynı zamanda kırsal toplulukların yaşam biçimlerini ve kültürel kimliklerini şekillendiren bir süreç olarak kabul edildiği görülmektedir.

Tarımsal koruma uzmanları da diğer uzmanlar gibi kırsal alanın üretkenliğinin “altyapı hizmetleri eksikliği”, “terk edilme” ve “nüfusun giderek yaşlanması” gibi faktör nedeniyle zayıfladığını ifade etmektedirler. Kentlere gıda ve hammadde sağlayan kırsal alanların, zayıflayan yapısının, yalnızca kırsal alanı değil kentsel alanı da etkileyeceğinin altını çizmektedirler.

STK temsilcilerinin kırsal algılama biçimleri: STK temsilcileri kırsal algılarını ifade ederlerken ülkemizde yasa ve yönetmelikler çerçevesinde tanımlanmış bir kırsal alan tanımlamasının olmadığını, uluslararası kuruluşların yapmış olduğu tanımların ise ülkemizde karşılık bulmadığına dikkat çekmektedirler. “Ülkemizde zaten net bir tanımlama yok. OECD’nin kilometrekare başına düşen insan sayısına yönelik tanımlamasını temel alırsanız Türkiye’de İstanbul ve Karadeniz’de bir il dışında her yer kırsal (STK 2).” gibi ifadeler ile özellikle planlama alanında kırsalın “tanımsız” bir yer olarak görüldüğünü işaret ederler.

Yasal tanımlamaların ötesinde kırsal alanları, “kent dışında yer alan”, daha çok “tarımsal araziler” ve “doğal alanlarla” temsil edilen, temel ihtiyaçların kırsal alanda bulunan doğal kaynaklardan “yerel bilgi birikimi” aracılığıyla karşılandığı ve bu nedenle “dışa bağımlılığın en aza indirildiği” “doğal yaşam alanları” olarak görmektedirler. Bu kapsamda kırsalın sürdürülebilir doğasına atıfta bulunarak “kendi kendine yeten yerler” olarak tanımlamaktadırlar (Şekil 4.32).

Şekil 4.32: STK temsilcilerinin kırsal algısına yönelik kod bulutu.

Uzmanlardan biri kendi kendine yetmeyi, “*kentsel hizmetlerden yararlanmadan, kendi kendine yeterlilik temelinde günlük yaşamın sürdürülmesi (STK 1)*” olarak açıklamaktadır. Tarımsal koruma uzmanlarına benzer şekilde, STK temsilcileri de “yoğun iş gücüne dayalı tarım ve hayvancılık faaliyetleri gibi sanayi altyapısı olmayan ekonominin görüldüğü” kırsal alanlarda, günlük yaşamın ekonomik faaliyetler çerçevesinde şekillendiğini ifade ederler.

“Bizde son yıllarda kırsal alanlarda büyük bir ihmal oldu. Bizim büyükşehir olmamızla beraber kırsal alanlar kırsal mahalle olarak isimlendirildi ve kent hizmetlerinden de yararlanmaya başladılar. Ancak insanların kırsal alanda yaşamını devam ettirebilmesi için yeterli ortamlar oluşturulamadı. Tarımsal girdiler çok yüksek, sağlık ve eğitim gibi temel hizmetler sınırlı. Bütün bunlar ulaşılabilirlik açısından dezavantajlı olan kırsalın sosyal açıdan da kent ile bağını koparmak üzere (STK 1).”

Yukarıdaki ifadede görüldüğü üzere günümüzde kırsal alanların, ihmal edilmiş, yaşamın devamlılığı için gerekli olan “temel hizmetlerden yoksun”, “ulaşılabilirliği zor” yerler olarak algılandığının ve bu nedenle de “dezavantajlı” olarak görüldüğünün altını çizmektedirler. Temsilcilere göre bu durum kırsal alanlarda “terke” ve “demografik yaşlanmaya” neden olarak kırsal alanların kendi kendine yeterlilik halini azalttığını ancak kırsalın bu özelliğinin tamamen kaybolmadığını ifade ederler.

4.2.2 Yerel halkın kırsal algılama biçimleri

Yerel halkın kırsal alanları algılama biçimleri, farklı coğrafi konumlara bağlı olarak belirgin farklılıklar göstermektedir. Yakın kırsal alan sakinleri, yaşadıkları yerleri genellikle “modern” ve “kaynak ve hizmetlere erişim konusunda sıkıntı çekmeyen” yerler olarak tanımlarlarken, orta ve uzak kırsal bölgede yaşayan sakinlerin kırsal alanı daha çok karşılaştıkları zorluklar üzerinden “temel alt yapı hizmetlerine ulaşmayan”, kırsal yaşam pratiklerinin kaybedildiği”,

“görünür olamayan yerler” gibi ifadelerle tanımladıkları görülmektedir. Orta ve uzak kırsal sakinlerinin kırsalı algılama biçimlerinde ayrışan nokta, uzak kırsalın doğal yaşamla daha fazla ilişkilendirilmesi ve bu alanların, yer bağlılığına işaret eden bir kavram olan “ev” ile ilişkilendirilmesidir. Yerel halkın kırsalı algılanma biçimleri değerlendirildiğinde, bu algılanma biçimlerinde planlama ve yönetim pratiklerinin ekili olduğu görülmektedir.

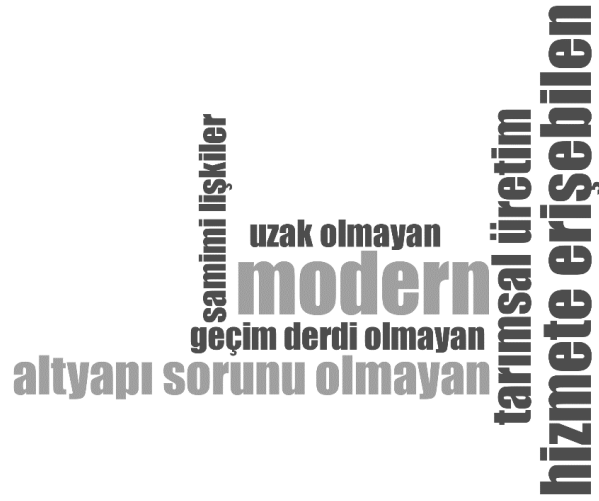
Yakın kırsal bölgede yaşayanların kırsalı algılama biçimleri: Yakın kırsal bölgede yaşayanlar, yaşam alanlarını kırsal olarak tanımlamamaktadırlar. Kırsalı uzak kırsal bölge üzerinden tanımlayan sakinler, bu alanları “modern olmayan”, uzak”, “ekonomik zorluklara mücadele eden”, “temel hizmetlerinden yoksun” ve “dezavantajlı” yerler olarak görmektedirler. Bu tanımlamayı yaparken, yakın kırsal bölgenin “kırsal olmadığını” vurgulamaktadırlar.

Kırsal denince aklımda bizim buraya göre suyu ve yolu olmayan bir yer, geçim durumu daha zor olan bir yer geliyor (UK 10)."

"En fakirimizin bile Malatya'da evi vardır. Burada geçim derdi yok. Kasabımız var lokantamız var. Bizim burada herkesin karnı doyar. Kırsal dediğimiz yerler dağ köyleridir. Oraları bir görün, çok zor durumdadılar (UK 8)."

"Bizim köyümüz modern. İnsanlar da modern, işlerde modern. Kırsal kesimdekiler elektriği geç biliyor, makineyi geç biliyor, suyu geç biliyor. Şu anda benim evimde her şey elektrikle çalışıyor. Kırsal kesim gibi değil (UK 1)"

Yukarıda yer alan ifadelerde de görüldüğü gibi, yakın kırsal bölge sakinleri kendi konumlarını uzak kırsal bölgeden farklılaştırarak açıklamaktadırlar. Bu kapsamda yakın kırsal sakinlerin kendi yaşam alanlarını uzak kırsal bölgeden net ifadeler ile ayırarak bu bölgeleri “modern hayatın getirilerine daha fazla uyum sağlayan”, “hizmet ve kaynak sıkıntısı çekilmeyen yerler” olarak tanımlarlar (Şekil: 3.33). Bu ayırım, yakın kırsal sakinlerinin kırsal kavramı üzerine inşa ettikleri bir zihinsel sınırı ortaya koyarak, yakın kırsal sakinlerinin bilişsel bir önyargıya sahip olduğunu düşündürmektedir.

Şekil 4.33: Yakın kırsal bölgenin kırsal algısına yönelik kod bulutu.

Yakın kırsal bölge sakinlerinin kırsal kavramına karşı geliştirdikleri ön yargıya rağmen, “verimli arazilere sahip” yakın kırsal bölgede temel ekonomik faaliyetin “tarımsal üretim” olduğuna yönelik ifadeleri, bölgenin kırsal kavramı ile ilişkilенmesinin ekonomik boyutla sınırlı olduğunu göstermektedir.

Orta kırsal bölgede yaşayanların kırsal algılama biçimleri: Orta kırsal bölgede yaşayanların kırsal algıları hem olumlu deneyimleri hem de karşılaştıkları zorlukların birleşimiyle şekillenmektedir. Bu şekillenme kırsal alanın bir yandan “doğal yaşamın sürdürüldüğü”, “kente göre daha fazla özgürlük sunan” ve “komşuluk ilişkilerinin” ve “toprakla temasın sürdürüldüğü” yerler olarak görülmesine neden olurken bir yandan da kırsal alanın “işsizlik”, “fiziksel ve sosyal altyapı yetersizliği” ve “sosyal hizmetlerin sınırlı olması” gibi sorunlarla ilişkilendirmesine neden olmaktadır. Bu sorunların sonucunda kırsal “hizmete ulaşamayan”, “terk edilen”, “köylülüğün kaybedildiği”, “yaşlıların yeri” olarak tanımladıkları görülmektedir (Şekil 4.34).

Şekil 4.34: Orta kırsal bölgenin kırsal algısına yönelik kod bulutu.

Orta kırsal sakinlerin ifadelerinde yaşanan sorunların bir sonucu olarak bölgenin bir dönüşüm süreci geçirdiğine yönelik ifadeler yer almaktadır. Bu süreç hem toplumsal yapıyı hem de mekânsal kullanımları etkilemektedir. Özellikle tarımsal üretim desenindeki değişimle birlikte, kayısı gibi yüksek ekonomik değere sahip ürünlerin yetiştirilmesi hem gelir düzeylerinde artışa hem de iş gücü ihtiyacındaki azalmaya yol açarak kırsal sakinlerin “rahata alışmasına” neden olmuştur. Buna ek olarak “yeni neslin modern yaşam tarzına öykünerek” tarımsal üretimden vazgeçmesi, kırsal alanların “üretim toplumundan tüketim toplumuna geçişine” zemin hazırlamıştır. Kırsal alanda yaşandığı ifade edilen bu ekonomik ve toplumsal değişim süreci kırsalın “köylülüğün kaybedildiği yerler” olarak tanımlanmasına neden olmaktadır. Görüşmecilerden biri bu durumu aşağıda yer alan ifade ile özetlemektedir:

“Eskiden çiftçilik vardı. Öküz at eşek bunlarla uğraşırdık. Öküz ile gider çift sürerdik. Şimdi zaten traktör çıktı. İnsanlar şimdi mazot pahalılığı yüzünden traktörden bile vazgeçtiler. Oralara hep kayısı ektiler, erik ektiler. 100 ağaç kayısı olan 2 ton ürün alıyor, bütün sene rahat. O tarladan buğday kaldırsa geçimini sağlayamaz. Buğday olduğu dönemlerde gece kalkar çalışmaya başlardık. Şimdi çalışmıyoruz. Yeni nesil de rahata alıştı zaten bu yüzden köyde üretim az. Yumurtayı bile marketten alıyorlar. Eskiden hayvancılıkta para ederdi, şimdi yeni yetişenler hayvanla da uğraşmak istemiyor kolaya alıştılar (OK 18).”

Kırsal alandaki dönüşen ekonomik ve sosyal yapının mekânsal kullanıma etkisi, kırsal bölgelerin “yaz aylarında dolan, kış aylarında boşalan” ve yeni nesil tarafından “yazlık olarak kullanılan” yerler haline dönüşmesi üzerinden açıklanmaktadır. Bu bağlamda, kırsal alanlar özellikle kış aylarında “yaşlıların mekânı” olarak tanımlanmaktadır. Görüşmecilerden biri bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Kırsal dediğin yer artık yazlık oldu. Gençler yazın gelir, bazıları hafta sonlarında uğrar. Kışın biz yaşlılardan başka kimse kalmaz.” Bu ifade, kırsal alanların mevsimsel kullanım farklılıklarını ve gündelik pratiklerde yaşanan dönüşümleri ortaya koymaktadır.

Uzak kırsal bölgede yaşayanların kırsalı algılama biçimleri: Uzak kırsal bölge sakinlerinin kırsalı algılama biçimleri, orta kırsal bölge sakinlerine benzer şekilde hem olumlu deneyimlerden hem de karşılaştıkları sorunlardan etkilenmektedir. “Kırsal dediğimiz yeşili bol, oksijeni bol yerlerdir. Yaylarımızda, mezarlarımızda baharda rengârenk çiçekler açar. Yemimizi, balımızı oralardan elde ederiz burada her şey doğal (UK 11)” ve “kırsal denilince aklıma geleneklerimiz göreneklerimiz gelir, atam gelir, evim gelir (UK 5)” ifadesinde de belirtildiği gibi temiz hava ve su gibi temel ihtiyaçlara erişimin kolay sağlandığı, mevsimsel geçişlerin deneyimlenebildiği, doğal yaşamın ve geleneksel kırsal kültürün sürdürüldüğü alanlar görülürken, bir yandan kırsal alanların “Kırsal denilince aklımıza zayıf ve verimsiz

yerler gelir; yolu olmayan, suyu olmayan, dağlık tepelik yerler gelir. Devlet tarafından görünür olmayan, devlete de sesini duyuramayan yerler gelir (UK 10)." ifadesinde de belirtildiği gibi "görünür olmayan", "sosyal ve fiziksel altyapı hizmetlerinden yoksun", kırsal yaşam biçimin (köylülüğün) kaybedildiği "zayıf" yerler olarak tanımlamaları uzak kırsal bölgenin çekiciliği ve zorlukları bir arada barındırdığını göstermektedir (Şekil 4.35).

Şekil 4.35: Uzak kırsal bölgenin kırsal algısına yönelik kod bulutu.

Uzak kırsal bölgelerde yaşayan insanların kırsal algılarını şekillendiren en önemli zorluklar, hizmetlere erişimde yaşanan güçlükler ve ekonomik imkânsızlıklar olarak öne çıkmaktadır. Bu bölgeler, tarihsel süreçte tarım ve hayvancılık faaliyetleriyle tanınmış olsa da engebeli arazi ve iklim koşulları gibi coğrafi faktörler nedeniyle tarımsal üretim potansiyeli sınırlıdır. Dolayısıyla uzak kırsal bölgeler üretim açısından "verimsiz" olarak tanımlanmaktadır. Buna ek olarak altyapı eksikleri, sosyal alan yetersizliği, ulaşım güçlükleri gibi hizmet almaya yönelik sorunların da etkisiyle uzak kırsal bölgelerdeki göç tetiklenmekte ve bu bölgelerin "terk edilmiş yerler" olarak algılanmasına ve kırsal algısının olumsuz yönde etkilenmesine neden olmaktadır. Orta kırsal bölgedeki eğilime benzer şekilde terk edilmeye beraber uzak kırsal bölgelerde de nüfusun azalması ve yaşlı nüfusun üretime katılımındaki zorluklar, kırsal ekonomilerin üretimden tüketime dayalı bir yapıya dönüşmesine neden olarak uzak kırsal bölge sakinleri tarafından bu alanların "köylülüğün kaybedildiği yerler" olarak tanımlanmasına neden olmaktadır.

Uzak kırsal bölgede yaşayan sakinlerin kırsal algılarına yönelik tanımlamalarında, bu bölgenin içsel değerlerinin farkında oldukları görülmektedir. Ancak, dışsal faktörlerin bu algıyı zayıflatığı da açıktır. Bu bağlamda, kırsal algılarda sıklıkla "hizmetlere erişim eksikliği" ve "görünür olamama" gibi ifadelerin kullanılması, Seale ve Mallinson (2018) tanımladığı gibi dışsal etkilerin neden olduğu içsel bir marjinallik algısının geliştiğini göstermektedir.

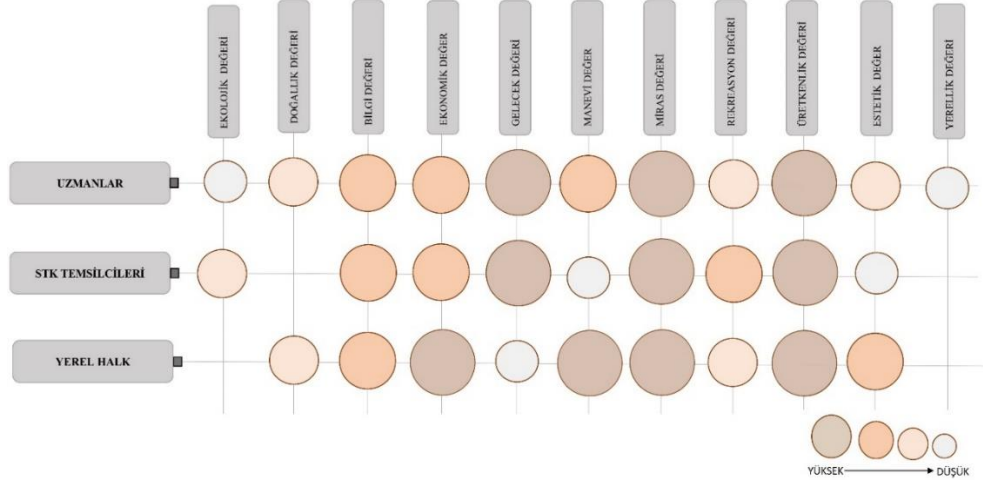
4.3 Planlama taraflarının kırsal alana attettikleri peyzaj değerleri

Kırsal alanların, peyzaj değerinin anlaşılması kırsal alanların çok işlevliliğinin ve değerlerin yaratmış olduğu potansiyelinin planlama çalışmalarına aktarılması için önem taşımaktadır. Bu kapsamda planlama tarafları Malatya kırsalına, Solecka (2019) sınıflamasına uygun olarak doğal, kültürel ve estetik değerler olarak üç ana başlıkta, Çizelge 4.5'te verilen tanımlara uygun olarak 11 değer kategorisinde değer atfında bulunmuşlardır.

Tüm planlama tarafları, kırsal alanların miras ve üretkenlik değerlerinde ortaklaşırken, diğer değer kategorilerinin yoğunlukları atfeden planlama taraflarına göre farklılık göstermektedir. Örneğin, uzmanlar kırsal alanların miras, üretkenlik ve gelecek değerlerine odaklanırlarken, STK temsilcileri üretkenlik değerini, yerel halk ise kırsal alanların manevi ve ekonomik değerini ön plana çıkartmaktadırlar (Şekil 4.36). Bu durum kırsal peyzajlarda Hölting ve diğ'nin de (2020) belirttiği gibi farklı değer, çıkar ve talepler peyzajların sürdürülebilirliğini şekillendirebileceğini göstermektedir.

Çizelge 4.5 Kırsal peyzaj değeri kategorileri.

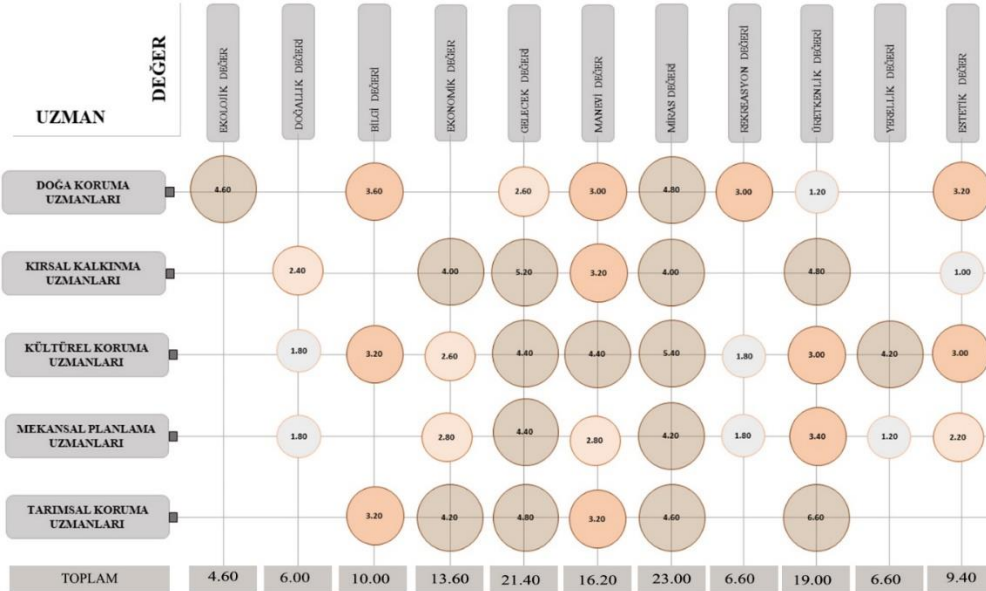
PEYZAJ DEĞERİ	TANIMLAMA
DOĞAL PEYZAJ DEĞERLERİ	
Ekolojik değer	Kırsal alanlar ekolojik işlevlerin devamlılığı ile ilişkisine, biyolojik çeşitlilik, habitat çeşitliliği gibi özellikleri yaşamın devamlılığına katkı sunuyor (Brown ve Reed, 2000).
Doğallık değeri	Kırsal alanları değerli buluyorum çünkü insan etkisinden daha az etkilenen alanlar ve orijinal halini koruyan yerleri içeriyorlar (Havas ve diğ. 2016)
KÜLTÜREL PEYZAJ DEĞERLERİ	
Bilgi değeri	Kırsal alanları değerli buluyorum çünkü bilimsel gözlem veya deney yoluyla ya da yerelde üretilen bilgi aracılığıyla çevre hakkında bilgi edinme fırsatı sunuyor (Brown ve Reed, 2000)
Ekonomik değer	Kırsal alanları değerli buluyorum çünkü tarımsal, hayvancılık ve ormancılık ve turizm gibi faaliyetler aracılığıyla ekonomik fırsatlar sunuyor (Brown ve Reed, 2000; Gomez-Sal ve diğ, 2003).
Gelecek Değeri	Kırsal alanları değerli buluyorum çünkü gelenek ve geçim kaynaklarının gelecek nesillere aktarılmasını sağlıyorlar.
Miras değeri	Kırsal alanlar, doğa ve insanlık tarihinin önemli öğelerini barındırıyor (Brown ve Brabyn, 2012)
Manevi değer	Yere/topluluk/soy bağlılığı gibi bağlılık ilişkileri ve sembolik ilişkiler (Stephenson, 2005; Brown ve Raymond, 2007; Vouligny ve diğ, 2007)
Üretkenlik değeri	Kırsal alanları değerli buluyorum çünkü hayatın devamlılığında önemli olan tarımsal, hayvancılık ve ormancılık faaliyetlerinin verimliliği ve sürdürülebilirliğini sağlıyor (Gómez-Sal ve diğ,2003).
Rekreasyon değeri	Kırsal alanları değerli buluyorum çünkü en sevdiğim açık hava rekreasyon aktivitelerim için bir yer sağlıyor (Brown ve Reed, 2000).
ALGISAL VE ESTETİK PEYZAJ DEĞERLERİ	
Yerellik /benzersizlik değeri	Kırsal alanlarda belirli bir bölgedeki peyzaj karakterinin ayırt ediciliğine değer veriyorum (Vouligny ve diğ, 2007) .
Estetik değer	Kırsal alanı değerli buluyorum çünkü kırsal alandaki manzarayı, seslerini, kokuları ve atmosferik özellikleri beğeniyorum (Brown ve Reed, 2000).

Şekil 4.36: Planlama taraflarının kırsal peyzaj değerlerinin ilişiklik matrisi.

4.3.1 Uzmanların kırsal alana attettikleri peyzaj değerleri

Uzmanlar kırsal peyzajlara ekolojik, doğallık, bilgi değeri, ekonomik, miras, manevi, üretkenlik, rekreasyon, yerellik ve estetik değeri olmak üzere 10 kategoride değeri atfetmişlerdir. Uzmanlar tarafından Malatya kırsalına atfedilen peyzaj değeri kategorilerinin çokluğu, kırsalın çok işlevli yapısını ortaya koyarken aynı zamanda kırsal alanların korunması ve sürdürülebilir kullanımı için planlama çalışmalarına önemli ipuçları vermektedir

Şekil 4.37: Uzman gruplarının peyzaj değerlerinin ilişiklik matrisi.

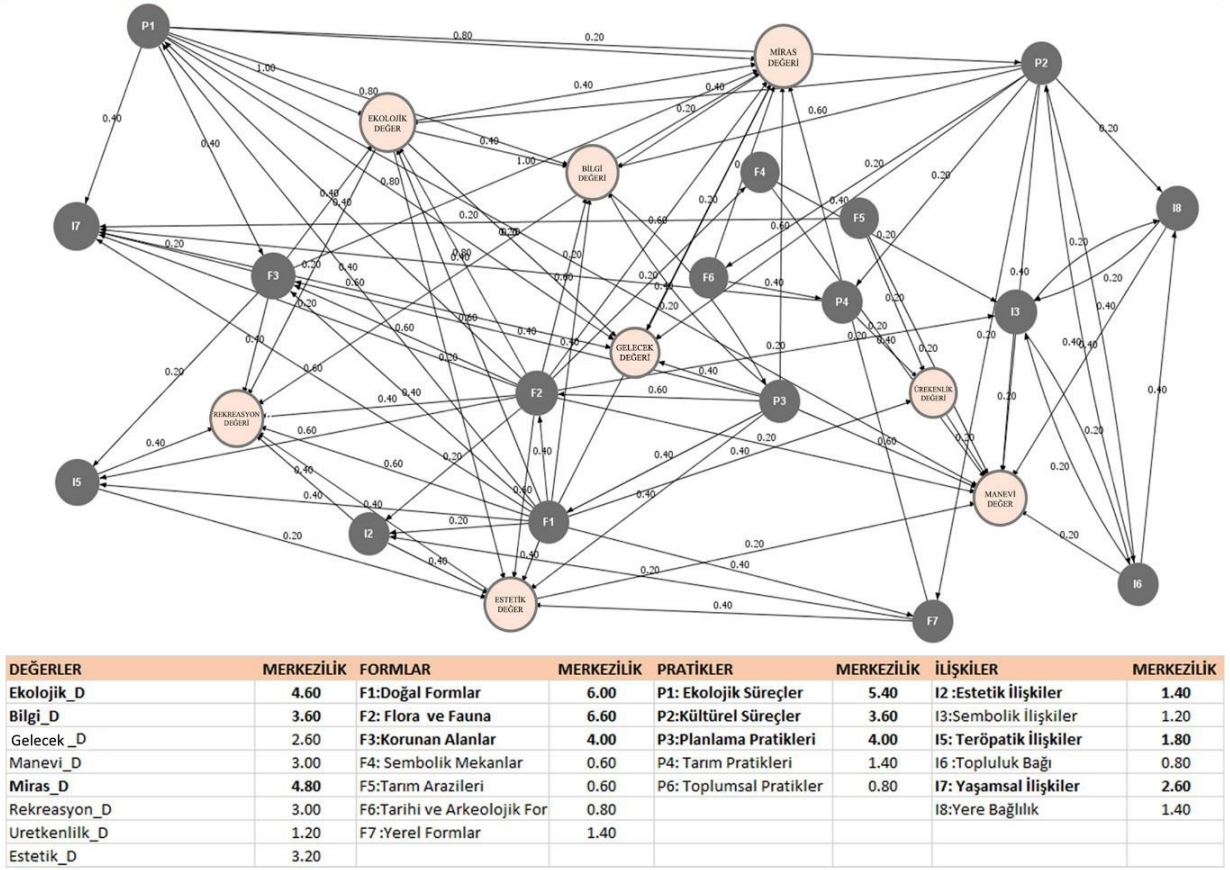
Tüm uzman gruplarının değer kategorilerine verdikleri ağırlıklar incelendiğinde, miras (M: 23.00), gelecek (M: 21.40) ve üretkenlik (M: 19.00) değerlerinin ön plana çıktığı görülmektedir (Şekil 4.37). Uzman gruplarının uzlaştığı bu değerlere ek olarak, doğa koruma uzmanlarının ekolojik değeri, kalkınma uzmanlarının ekonomik değeri, kültürel koruma uzmanlarının yerellik değeri gibi uzmanlık alanları ile ilişkilenen farklı değer kategorilerini ön plana çıkartmaktadırlar (Şekil 4.37). Uzmanların değer kategorilerindeki farklılaşmalar kırsal alan planlaması ve yönetiminde tek disiplinli bakış açısıyla ele alınmasının bazı peyzaj değerlerinin göz ardı edilebileceğini ortaya koymaktadır.

4.3.1. Doğa koruma uzmanlarının kırsal alana attettikleri peyzaj değerleri

Doğa koruma uzmanlarının kırsal peyzaja attettikleri değer deseni ekolojik, bilgi, gelecek, manevi, miras, rekreasyon üretkenlik ve estetik boyutları kapsamaktadır. Bu değer deseni içerisinde miras değeri (M: 4.80) ve ekolojik değer (M:4.60) merkezileşirken, bu değerlerle içsel olarak bağlantılı olan bilgi (M: 3.60) değeri de önemli görülmektedir (Şekil: 4.37). Arazi formu çeşitliliği (M:6.00), flora ve fauna varlığı (M: 6.60) değer desenini şekillendiren önemli formlar iken, değer desenini destekleyici unsurları ekolojik(M: 5.40) ve kültürel süreçlerin (M: 4.00) etkileşimidir (Şekil 4.38). Değerler ve değer desenini oluşturan peyzaj öğeleri arasında kurulan ilişki kırsal peyzajların ekosistem hizmetlerinin sürdürülmesindeki rolünün önemini göstermektedir.

Miras değeri: Doğa koruma uzmanlarının algısında kırsal alanların miras değerinin oluşumu, bu alanların ekolojik değerleriyle doğrudan ilişkilendirilmektedir (Şekil 4.38). Kırsal alanların miras değerini ekolojik bir perspektifte ele alan uzmanlar, kırsal alandaki biyolojik çeşitlilik (F2), doğal alanlar (F1) ve korunan alanlar (F3) gibi unsurların varlığının yaşamın (I7) ve ekolojik süreçlerin (P1) devamlılığında önemli rol oynadığını vurgulamaktadırlar. Dolayısıyla, doğa koruma uzmanları kırsal alanların kendiliğinden korunan ekolojik yapısını gelecek nesillere aktarılacak en değerli miras olarak tanımlanmaktadırlar. Uzmanlar, doğal alanların biçilmiş miras değerinin belirlenmesinde ekosistem sağlığı, nadirliği, zenginliği ve diğer ekosistemler ile olan ilişkisinin korunmuş olmasına dikkat edildiğini “*Korunan alanın seçiminde alanın jeolojik ve hidrografik yapısına ve ekosistemin mevcut durumuna dikkat ediyoruz. Buradaki biyolojik çeşitlilik ya da nadirlik bizim için önemli oluyor. Aynı zamanda çevresi ile olan ilişkisini de değerlendiriyoruz (DK 1)*” gibi ifadeler ile açıklamaktadırlar. Bu ifadeler uzmanlarının miras değerine yönelik algılarının uzmanlık bilişiyle örtüştüğünü göstermektedir.

DOĞA KORUMA UZMANLARININ KIRSAL PEYZAJ DEĞERLERİ

Şekil 4.38: Doğa koruma uzmanlarının kırsal peyzaj değerleri.

Ekolojik Değer: Ekolojik değerin biyolojik çeşitlilik, genetik çeşitlilik, ekosistem ve habitat çeşitliliği gibi unsurlar ile ilişkilendirildiği (Brown ve Reed, 2000; Williams, 2004) dikkate alındığında, doğa koruma uzmanlarının ekolojik değere yönelik değerlendirmelerinin bu ilişkilendirme ile uyumlu olduğu görülmektedir. Uzmanlara göre, kırsal alanlardaki arazi formu çeşitliliği ekolojik değeri doğrudan etkileyen, biyolojik çeşitlilik ve habitat çeşitliliğinin temel belirleyicisidir. Bu kapsamda Malatya kırsalını Fırat Nehri, ovalar, dağlar, vadiler ve kanyonlar gibi çeşitli doğal formlardan oluşan bir mozaik olduğunu ve bu mozaığın biyolojik çeşitliliği artırdığını ifade etmektedirler. Uzmanlara göre, bölgede Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Envanter ve İzleme Projesi kapsamında belirlenen ve Tür Koruma Eylem Planları çerçevesinde koruma altına alınan *Peşmen navruzu* (*Iris peshmeniana Güner & T. Hall*), *Malatya kantaronu* (*Hypericum malatyanum*), *Malatya geveni* (*Astragalus malatyaensis*) ve *Has tülubaş* (*Psephellus Brevifimriata*) gibi çok sayıdaki endemik türün varlığı (F2), bölgenin biyolojik çeşitliliğini arttırmakta, dolayısıyla ekolojik değeri güçlendirmektedir.

Kırsal alanlarda ekolojik süreçlerle (P1) uyumlu kültürel uygulamaların (P2) bir araya gelmesi, doğal sistemlerin kendini yenileme kapasitesini güçlendirerek ekolojik süreçlerin (P1) ve dolayısıyla yaşamın devamlılığının (I7) uzun vadeli sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Kırsalın bu kendilik haline ek olarak kırsal alanlarda planlama pratiği aracılığıyla (P3) koruma altına alınan “Beydağı Tabiat Parkı”, “Kozluk Kanyonu” gibi “korunan alanların (F3) ” kırsal alanda bulunuyor olması kırsalın ekolojik değerinin gelişimine katkıda bulunmaktadır.

Bilgi değeri: Doğa koruma uzmanlarının bilişinde, kırsal alanların bilgi değeri (M3.60) ekolojik değerden beslenerek bu alanların gelecek ve miras değerinin oluşumuna katkı sağlamaktadır (Şekil 4.38). Örneğin, Malatya kırsalında biyolojik çeşitliliğin yüksek oluşu, aynı zamanda bölgeyi bilimsel araştırmalar için önemli hale getirmektedir. Uzmanlar kırsal alanın bilimsel bilgi üretimindeki rolünü aşağıda yer alan ifadeler ile açıklamaktadırlar:

"Kırsal alan çalışmalarımız sonucunda Malatya endemik türlerini tespit edip kategoriye soktuk, onlarla ilgili çalışmalar yapıyoruz (DK 2)"

"Kırsalda belli başlı türlerin izlenmesi için foto kapanlar kurduk. Birkaç ay önce vaşak yakalandı. Grup halinde mi yaşıyorlar, bu bölgede diyetlerine uygun hangi türler var bunları öğrenmek için onları izliyoruz (DK 1)."

Bu ifadeler, Malatya kırsalındaki biyolojik çeşitliliğin kapsamlı bir şekilde incelenmesiyle, bölgede yaşayan türlerin endemik olma durumu, popülasyon büyüklüğü, habitat kullanımındaki farklılıklar ve türler arasındaki etkileşimler gibi karmaşık ekolojik süreçlerin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunarak, bilimsel bilginin derinleşmesine önemli katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Bu kapsamda elde edilen bilimsel bilginin ışığında “tespit ve ardından gerçekleştiren tescil” çalışmaları ile türlere ya da alanlara ya da alanlara miras değeri biçilmektedir.

Bilimsel bilginin genişletilmesinde, kültürel bir süreç olan yerel bilginin değerini (P2) aşağıda yer alan ifadeler ile vurgulayan uzmanlar özellikle kendi deneyimlerinden yola çıkarak endemik ve şifalı türler üzerine yaptıkları çalışmalarda yerel bilginin bilimsel bilgiye yol gösterici olduğunu ifade etmektedirler. Bu ifadeler yerel halkın özellikle koruma çalışmalarına gönüllü olarak destek verdiklerini göstermektedir.

"Kırsaldakiler Latince olarak isimlerini bilmeseler de yörede yetişen bitkilerin neye iyi geldiğini ve bunların nasıl kullanılacağını atadan öğrendikleri için bizlerden iyi biliyorlar. Bu açıdan bize arazi çalışmalarında yol gösterici oluyorlar (DK 1)"

"Envanter ve tür izleme çalışmalarında bölgede hangi türlerin nerelerde yaşadığı konusunda bize yerel halk yardımcı oluyor (DK 2)"

Manevi değer: Doğa koruma uzmanlarına göre kırsal alanlar yerel sakinlerin peyzaj ile kurdukları yere bağlılık ilişkileri (I8) ve sembolik ilişkiler (I3) aracılığı ile manevi değer kazanmaktadır. Kırsal sakinlerin, kentlerde yaşayanlara göre yere bağlılık hissinin daha güçlü olduğunu ifade eden uzmanlar yer ile bağlılığın gelişiminde, “samimi günlük ilişkilerin”, “gelenek ve göreneklerin”, “şifa kültürü ve dokumacılık” gibi geleneksel toplumsal pratiklerin (P6) devamlılığını önemli görmektedirler.

Malatya kırsalında, yerel halk “ağaçlar, su kaynakları ve arazi şekilleri gibi çeşitli doğal unsurlara” sembolik değer atfederek, bu yerleri “ziyaret” adı verilen ritüel mekanlarına dönüştürmektedirler. Peyzaj ile kurulan bu ilişkiyi aidiyet duygusunu pekiştiren önemli bir unsur olarak gören uzmanlar, bu ilişkinin yerin manevi değeri güçlendirdiğini ifade etmektedirler.

Rekreasyon değeri: Doğa koruma uzmanlarına göre, kırsal alanlar, insanlara doğayla etkileşim imkânı sunan doğal alanlar (F1) ve doğa koruma alanlarına (F3) ev sahipliği yapmaları nedeniyle “yüksek rekreasyonel potansiyele” sahiptir. Dolayısıyla rekreasyon değer ekolojik değer, miras değeri ve estetik değer ile ilişkilenebilir (Şekil 4.38). Uzmanlar göre doğala yakın görünüşleri nedeniyle estetik değeri yüksek olan kırsal alanlar, rekreasyonel faaliyetler için daha çok tercih edilmektedir. İnsanların fiziksel ve ruhsal sağlığına (I5) iyi gelen bu faaliyetler, stres seviyesini düşürülmesi ve yaşam kalitesinin artırılmasına katkıda bulunurlar.

Kırsal alanlar doğal alanlara ek olarak içerdikleri kültürel miras öğelerinin (F3) taşıdıkları turizm potansiyeli nedeniyle rekreasyonel değere sahiptirler. Doğa koruma uzmanları her ne kadar, kırsal alana ekonomik değer atfında bulunmamış olsalar da kırsal miras öğelerinin turizm potansiyeline yapılan vurgu bu alanların ekonomik değer ile ilişkilendiğini göstermektedir.

Estetik değer: Doğa koruma uzmanları kırsal yerleşimlerin (F7) doğal alanlar (F1, F2) ile bütünleşen manzarasına estetik değer atfetmektedirler. Bu manzaraya yönelik beğenilerini “Yapılı çevre ile doğanın bütünleştiği alanları seviyorum. Örnek vermem gerekirse, Hekimhan’da Basak, Pütürge’de Ormaniçi, Doğanyol Koldere köyleri çok güzeldir (DK 2).” ifadesiyle dile getirirlerken uzak kırsal yerleşimlere atıfta bulunmaları, uzmanların bu bölgeyi estetik değeri yüksek olarak gördüklerini göstermektedir.

Gelecek değeri: Uzmanlar, doğal alanlara (F1, F2) ev sahipliği yapan kırsal alanların gelecek değerini, ekolojik süreçlerin korunması (P1) ve iklim değişikliğiyle mücadeledeki düzenleyici rolleri üzerinden tanımlamaktadırlar. Kentsel alanlarda daha yoğun hissedilen iklim değişikliği

etkilerinin hafifletilmesine yönelik çalışmalarda “doğal koridorlar olarak işlevlendirilebilecek” kırsal alanlar önemli bir bileşen olarak görülmekte ve yaşamın devamlılığı (I8) için bu alanların ekolojik işlevlerinin korunması gerekmektedir.

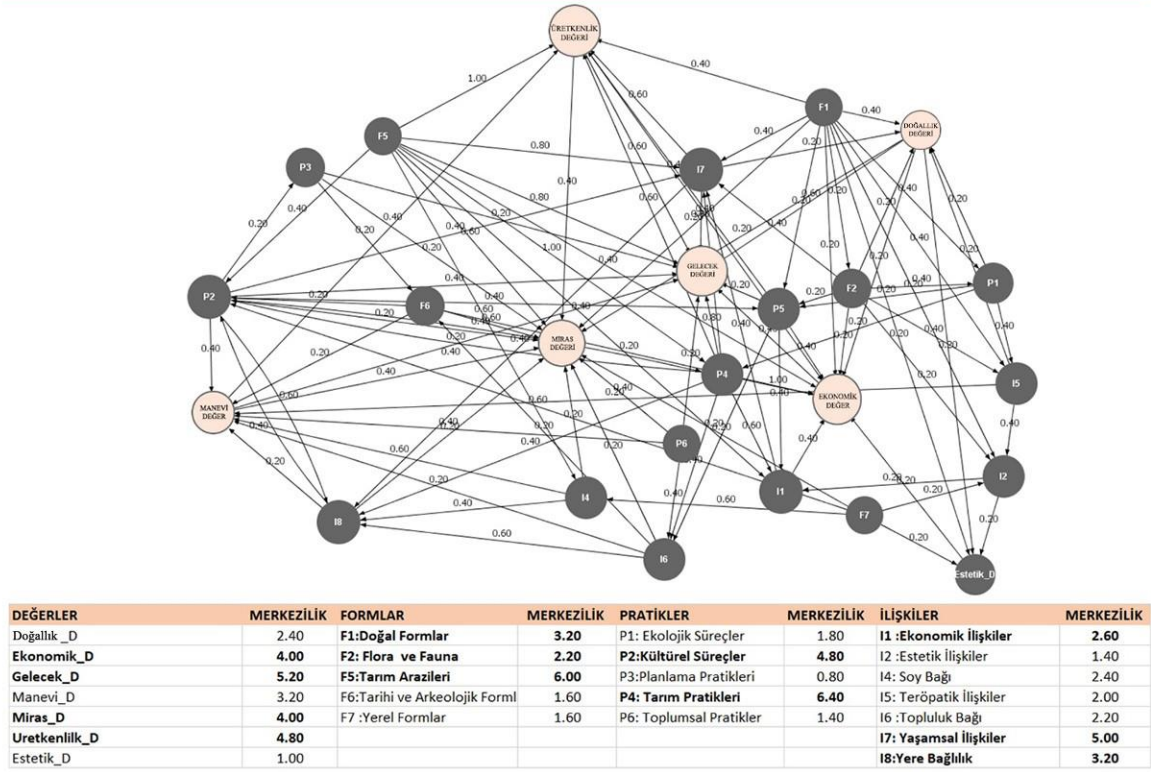
“Kırsal korursak ancak iklim değişikliğine uyumdan bahsedebiliriz. Kentte şu an bu mümkün değil. Bu mücadelede, doğal alanları ve koruma alanlarını artık iklim koridorları olarak değerlendirmeye başladık. Bu yüzden iklim değişikliği ile mücadele için kırsal önemli bir bileşendir (DK 2)”

Üretkenlik değeri: Uzmanlara göre yaşamın devamlılığı için gerekli olan temel ihtiyaçlar doğadan karşılandığı için, kırsal alanlardaki üretkenlik değerinin temeli “doğanın kendisidir”(F1, F2, P2). Kırsal üretimin temel alanları olan tarım arazilerinin (F5) verimliliği doğrudan “doğal koşullar ve ekolojik süreçlerle ilişkilidir”. Bu süreçlerin sağlıklı işleyişi, arazi verimliliğini destekleyerek üretkenlik değerini arttırmaktadır. Kırsal alanların üretkenlik değeri korundukça yaşamın devamlılığı (I8) garanti altına alınırken, aynı zamanda yerel sakinlerin kırsal alanla kurdukları ekonomik ilişkiler ve dolayısıyla yere bağlılık ilişkilerinin (I7) devamlılığı sağlanacaktır.

4.3.1.2 Kırsal kalkınma uzmanlarının kırsal alana attettikleri peyzaj değerleri

Kırsal kalkınma uzmanlarının peyzaj öğeleri ile ilişkilendirdikleri değer desenini oluşturan kategorileri doğallık, ekonomik gelecek, manevi, miras, üretkenlik ve estetik değerler oluşturmaktadır. Bu değerler arasında, gelecek değeri (M: 5.20), üretkenlik değeri (M:4.80), ekonomik değer (M: 4.00) ve miras değeri (M: 4.00) merkezileşmektedir. Gelecek, üretkenlik ve miras değerinin merkezileşmesi kırsal alanların yaşamın devamlılığı ile, ekonomik değerinin merkezileşmesi ile de ekonomik potansiyelinin sürdürülebilirliği ile ilişki kurulmaktadır. Tarım arazileri (F5) ve doğal formlar (F1) kırsal alanların önemli peyzaj formları olarak kabul edilirken, yaşamın devamlılığına (I7) katkıda bulunan tarımsal pratikler (P4), kırsal yapıya ait kültürel süreçler (P2) ve pratikler (P6) peyzajdaki en önemli bileşenler olarak kabul edilmektedir (Şekil 4.39). Kırsal kalkınma uzmanların kırsal peyzaja attettikleri değerlerin kap samına aşağıda yer verilmiştir.

KIRSAL KALKINMA UZMANLARININ KIRSAL PEYZAJ DEĞERLERİ

Şekil 4.39: Kırsal kalkınma uzmanlarının kırsal peyzaj değerleri.

Gelecek değeri: Kırsal kalkınma uzmanlarının kırsal alana atfettikleri gelecek değerinin kırsalın iki ana işlevi üzerinden geliştiği görülmektedir. Bu işlevler giderek artan nüfusun gıda güvenliğinin sağlanması ve yerel kültürlerin geleceğe aktarılmasıdır. Bu bağlamda gelecek değerinin üretkenlik ve miras değeri ile ilişkilendiği görülmektedir (Şekil 4.39).

Gıda üretiminin ana kaynağı olan kırsal alanlar, kentlerde tüketilen gıdanın büyük oranda temin edildiği yerlerdir. "Dünya nimetleri sınırsız değil, her geçen gün nüfus artıyor. Bugün şehirde yaşayan insanların yaşamını sürdürmeleri için beslenmeleri lazım. Bu nedenle kırsal alanların varlığı yaşamın devamlılığının sağlanmasında önemli." ifadesinde de belirtildiği gibi kalkınma uzmanları, gıda tedariki (P4, P5) ve dolayısıyla yaşamın devamlılığının (I7) sağlanması için kırsal peyzajların taşıdığı gelecek değerine vurgu yapmaktadırlar. Yaşamın devamlılığı söz konusu olduğunda kırsal alanlardaki tarımsal üretime duyulan ihtiyacın "gelecekte istikrarlı bir şekilde devam edeceğine" inanan uzmanlar, kentlerde artması ön görülen "işsizlik sorununun kırsala yansımayacağını" düşünerek bu sorunun çözümünde kırsalı kilit rol oynayacak unsur olarak kabul etmektedirler.

Kırsalın gelecek değeri daha çok yaşamsal ilişkiler ve kentsel sorunların çözümü üzerinden değerlendirilirken, uzmanların kırsalın geleneksel kültürünün korunması (P6, I6) ve gelecek nesillere aktarılmasındaki rolünü de önemsedikleri görülmektedir. Kırsal kalkınma uzmanları tarafından “atalarımızın yaşadığı kırsal alanların” geleneksel kültürün temel değerlerini (P6) geleceğe taşıyacak değerli yerler olarak görülmesi kırsalla kurulan soy bağına (I4) işaret etmektedir.

Üretkenlik değeri: Kırsal kalkınma uzmanları, kırsal alanların üretkenlik değerini verimli ovalar (F1) ve tarım arazileri (F5) gibi doğal kaynaklarla ilişkilendirirler. Bölgedeki “verimli tarımsal arazilerin” varlığının yöreye özgü iklim ve toprak koşullarına uyum sağlayabilen “çeşitli ürünlerin” yetiştirilmesine olanak tanıyarak üretkenlik potansiyelini arttırdığını ifade eden uzmanlara göre bu “potansiyelin değerlendirilmesiyle” (P4) üretkenlik değeri daha da artmaktadır. Kırsal alanlardaki üretkenlik potansiyelini gelecek değeri ile ilişkilendirerek bu değerlerin korunmasının “yaşamın devamlılığı” açısından (I7) önemine dikkat çekmektedirler.

Ekonomik değer: Kalkınma uzmanlarına göre kırsal alanlardaki ekonomik değerlerin ana kaynağı tarımsal üretimdir. Malatya kırsalında verimli ovalar (F1) ve tarımsal arazilerde (F5) sürdürülen tarımsal pratikler (P6) ile elde edilen başta kayısı olmak üzere ekonomik değeri yüksek olan çeşitli meyveler, “buğday, arpa ve yonca” gibi hububatların üretilmesi kırsal alanın ekonomik değerini arttırmaktadır. Özellikle kayısı üreticiliğinin ekonomik değerinin geleneksel üretim biçimini değiştirecek ölçüde etkili olduğunu “*Baraj yokken, buğday, nohut, siyah mercimek, arpa yetiştiriliyordu. Daha sonra insanlar buğday tarlalarını, hep ağaçlandırıp kayısı bahçeleri yaptılar. Çünkü kayısının ekonomik değeri daha fazla...*” gibi ifadeler ile dile getirmektedirler.

Kalkınma uzmanları, kırsal alanlardaki ekonomik değerlerin temel kaynağının tarımsal üretim (P6) olduğunu ancak ekonomik potansiyelinin sadece “tarımla sınırlı olmadığını” da belirtmektedirler. Uzmanlara göre kırsal alanlardaki kültürel (F6) ve doğal miras alanları (F3) turizm için büyük bir potansiyel sunmaktadır. Bu potansiyel kırsal bölgelerde yeni iş olanakları yaratarak ekonomik çeşitliliği arttırmaktadır. Uzmanlar turizme dayalı ekonomik değer gelişimi aşağıda yer alan ifadeler ile örneklemektedirler:

“Bugün insanların en büyük zevklerinden biri gezip görmek. Malatya'ya geldiklerinde insanlar nerede tescillenmiş yer var diye bakıyorlar. Yani orada turizm geliyor ve bir ekonomi yaratılıyor(KK 1).”

“Ardahan'ı gördünüz mü, mesela ne var Ardahan'da? Küçük bir şehir. Ama bugün inanılmaz doğa turizmi yatırımları var orada, siz beş sene sonra

görün tanımazsınız orayı. Kırsal alanlar böyle kaynak değerine sahip alanlardır (KK 2). ”

Kalkınma uzmanlarına göre modern tüketim kültürünün yaygınlaştırıldığı "organik beslenme" ve "organik yaşama yönelme" gibi ekolojik trendler organik ürünlere olan talebi artırarak kırsal alanlarda yeni ekonomik fırsatlar yaratmaktadır. Uzmanlardan biri bu durumu aşağıda yer alan ifade ile açıklamaktadır:

“Doğal yaşam sevdası sardı şimdi insanları, köyde yapılmış çorap kıymete bindi. Elle dokunmuş yün çorabı giymek istiyorsanız bedelini de ödüyorsunuz. Yumurta alacaksınız şehirde dolu, ama ben köy yumurtası yemek istiyorum diyorsunuz. Tüm bu organik ürünlerin bunun kaynağı kırsal (KK 1). “

Kırsal kalkınma uzmanlarının tarımsal üretime ek olarak, turizm ve organik ürünlerin üretilmesi gibi faaliyetler üzerinden kırsal alanlara ekonomik değer atfetmelerinin, günümüzde kalkınma planlarında da yer alan ekonomik büyümeyi sadece sanayi ve tarım sektörlerinde değil, aynı zamanda kırsal alanlarda da farklı sektörleri geliştirerek sağlama hedefiyle örtüştüğünü ortaya koymaktadır.

Miras değeri: Kırsalı “önemli bir hafıza deposu” olarak gören kalkınma uzmanları, kırsal alanlardaki miras değerinin çok yönlü doğasına dikkat çekmektedirler. “Tarihi cami, kilise, köprü” (F6) gibi biçilmiş değere sahip miras öğelerini kırsal mirasın somut bileşenleri ve kırsal alanda sürdürülen “toplumsal pratikleri”, “gelenek ve görenekleri” (P6) kırsal mirasın soyut bileşenleri olarak tanımlamaktadırlar. Kültürel miras unsurları dışında, “milli servet” olarak tanımladıkları korunan ovaların (F1) ve verimli tarım arazilerinin (F5) de miras değerini kabul eden uzmanlar, bu alanları korunması ve “gelecek nesillere aktarılması gereken yaşamsal kaynaklar” (I8) olarak tanımlamakta ve bu kaynakları da kırsal mirasın önemli bileşenleri olarak kabul etmektedirler.

Manevi değer: Kalkınma uzmanlarına göre, kırsal alanların manevi değerleri kırsal ile kurulan çeşitli bağlilik ilişkilerinin ürünüdür. Bu kapsamda kırsal sakinlerin geliştirdikleri yere bağlilik (I8) ilişkisi ve dışarıdan olanların kırsal alanlar ile kurdukları soy bağlılığı ilişkinse (I4) manevi değer atfetmektedirler.

Kırsal sakinler, atalarından miras kalan toprakları işleyerek, doğayla iç içe yaşayarak ve topluluk pratiklerini (P6) sürdürerek bu bağlarını güçlendirmektedirler. Örneğin; kalkınma uzmanlarına göre bölgede oynanan “tura ve cirit gibi geleneksel oyunlar” ve kırsal toplulukların “günlük yaşam biçimleri” topluluk bağını (I6) güçlendiren önemli unsurlardır. “Kırsalın kentten uzaklığı” ve “dışa kapalı toplumsal yapısı” bu değerlerin korunmasını sağlamaktadır. Daha açık

bir ifade ile uzak ve dışa kapalı olmaları kırsal sakinlerin yere bağlılığının artmasına ve yere manevi değer yüklemelerine neden olmaktadır. Dışarıdan olanların ise kırsalı “geçmişin” ve “özün aradığı” yer olarak simgeselleştirmesi peyzajla kurulan soy bağı (I5) aracılığıyla kırsala manevi değer atfedilmesine neden olmaktadır. Bu bakış açısı kentlerde zayıflayan toplumsal ilişkiler ve aidiyet duygusunun kırsalda korunduğuna işaret etmektedir.

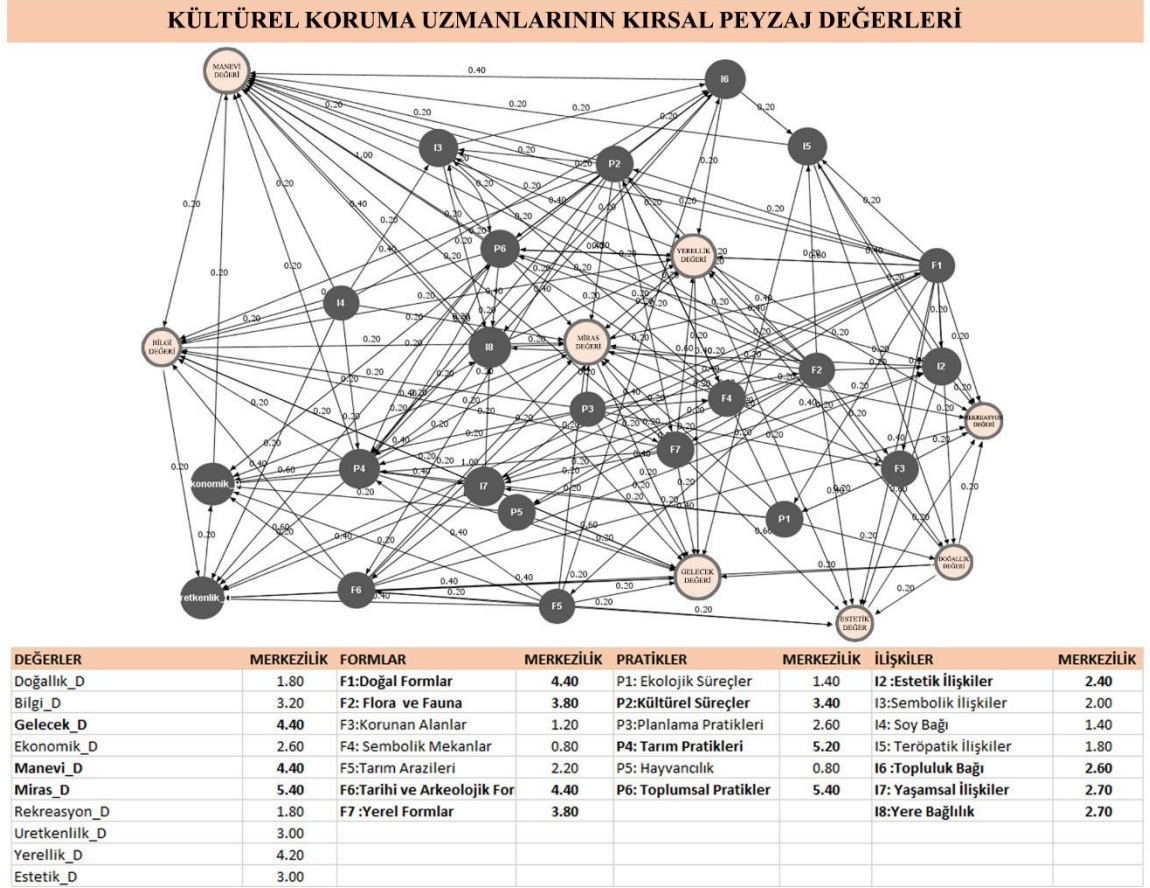
Doğallık değeri: *Kalkınma* uzmanları, kırsal alanların doğallık değerini sadece fiziksel öğelerle değil, aynı zamanda algısal ve işlevsel boyutlarla da ilişkilendirmektedir. "el değmemiş doğal alanların varlığı" ve tasarlanmamış “yeşil alanların bolluğu” gibi (F1, F2) fiziksel öğelere ek olarak, “gökyüzünün genişliği”, “yüksek ışık kalitesi” ve “temiz su kaynaklarının bulunması” gibi algısal ve işlevsel özellikler de kırsal alanların doğallık değerini artırmaktadır. Bu durum, ekosistemin işlevlerini yerine getirme kapasitesini artırarak, peyzajla teröpatik ilişkiler (I5) geliştiren insanların fiziksel ve ruhsal sağlığı üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır. Bu nedenle çeşitli rekreasyonel aktivitelerin yapılmasına olanak sağlayan kırsal alanlar, “*kentlerde oluşan hava kirliliği, azalan yeşil alanlar gibi sorunlardan sıkılan insanların alternatif yeri (KK2).*” haline gelmektedir. Bu ifade, kırsal alanların doğallık değerinin yalnızca ekolojik değil, aynı zamanda sağladıkları ekosistem sebebi ile değerli görülen, kendi ifadeleriyle “bir sığınak” haline getirmektedir.

Estetik Değer: *Kalkınma* uzmanları tarafından kırsal peyzajların en az değer atfedilen yönü estetik değeridir. *Kalkınma* uzmanları da doğa koruma uzmanları gibi, uzak kırsal bölgede yer alan “dağ köylerinin” yerel formlar (F7) ile bütünleşmiş doğal yapılarını (F1, F2) görsel açıdan ilgi çekici olduğunu ve estetik bir görünüm sunduğunu ifade etmektedirler.

4.3.1.3 Kültürel koruma uzmanlarının kırsal alana attettikleri peyzaj değerleri

Kültürel koruma uzmanlarının değer dokusunu doğallık, ekonomik gelecek, manevi, miras, rekreasyon, üretkenlik, yerellik ve estetik değerler oluşturmaktadır. Kırsal peyzaja attettikleri değer bilişinde, miras (M: 5.40), manevi (M: 4.40) ve gelecek (M: 4.40) değerlerinin merkezileştiği görülürken, doğallık ve rekreasyon değerine yapılan değer atfının düşük olduğu görülmektedir (Şekil 4.40). Kültürel koruma uzmanları diğer uzman gruplarından farklı olarak kırsal peyzajların yere özgün yapılarının yerellik değerine ve yerellik ile birlikte artan manevi değerlere dikkat çekmektedirler. Bu vurgunun temelinde, küresel ölçekte kültürel miras söyleminin birçok unsuru kapsayacak şekilde genişletiliyor olmasının uzmanlık bilişindeki farkındalığı olarak kabul edilebilir.

Kırsal peyzaja atfedilen değerlerin gelişiminde etkili olan peyzaj ögeleri arasında doğal formlar (F1), yerel formlar (F7), toplumsal pratikler ve tarımsal pratikler (P4) ön plana çıkmaktadır. Miras ve manevi değerinde merkezileşmesinde önemli rol oynayan kültürel bellek ve yerel bilgi gibi kültürel süreçler (P2), toplumsal ilişkiler ve yere bağlılık ilişkilerine de önemli görülmektedir. Kültürel koruma uzmanlarının kırsal peyzaja atfettikleri değerlerin betimleme ve açıklamaları aşağıda yer almaktadır.

Şekil 4.40: Kültürel koruma uzmanlarının kırsal peyzaj değerleri.

Miras Değeri: Kültürel koruma uzmanları, kırsal alanlarda yer alan doğal (F3) ve kültürel miras değerlerine (F6), yerel formlarına (F7), yerel toplumların pratiklerine (P6) ve bu toplumların üretimi olan yerel bilgi ve geleneksel el sanatlarına miras değeri atfetmektedirler. Kültürel koruma uzmanları, Malatya kırsalının farklı zamansal ve mekânsal birikimi ifade eden “katmanlı bir hafızanın” ürünü olduğuna dikkat çekmektedirler. Uzmanlar Malatya kırsalındaki bu katmanlı hafızayı aşağıda yer alan ifadeler ile betimlemektedirler.

"Arapgir kırsalının tamamı, mimari, arkeoloji ve doğanın bir araya geldiği, oldukça zengin ve özgün yerlerdir. Bu mahallelerde, sunaklar, kaya mezarları ve diğer arkeolojik kalıntılar bulunuyor. İnsanların kapıları Roma'ya, Bizans'a açılıyor ve bu görüntü gerçekten etkileyici (KU 2)"

"Yazıhan Fethiye'de Selçuklular dönemine ait cami, Arapgir'de Roma dönemi köprüleri, Pütürge'de daha geç döneme ait kilise görmek mümkün. Kırsalımızda bu çeşitlilik oldukça fazla (KU 7)"

Katmanlı hafızaya yönelik bu ifadelerde uzmanlar görünür olan formlara dikkat çekmektedirler. Görünür formları höyükler, arkeolojik kalıntılar ve geleneksel kırsal konutlar (F6), doğal süreçlerin ve ekolojik hafızanın taşıyıcısı olan doğal miras öğeleri ve korunan alanlar (F3) gibi örnekler ile çeşitlendiren uzmanlar bu formlara miras değeri atfetmektedirler. Her ne kadar biçilmiş değer atfedilen öge ve yerlerin dışında, kırsal peyzajlarda var olan yerel formlar (F7), kültürel süreçler (P1) ve toplumsal pratiklerinde (P6) miras değeri taşıdıklarını belirtirler de miras değeri atıflarının biçilmiş değer taşıyan görünür formlara odaklandığı görülmektedir.

Manevi değer: Solecka'nın (2019)'da belirttiği gibi, manevi değerler, insanların peyzajla kurdukları içsel ilişkilerdir (Solecka, 2019). Kültürel koruma uzmanlarına göre Malatya kırsalında bu bağlar, toplumsal pratikler (P6) aracılığıyla oluşan toplumsal bağlılık (I6), yere duyulan bağlılık (I8) ve peyzajla kurulan sembolik ilişkiler (I3) üzerinden şekillenmektedir. Buna ek olarak dışarıdan olanların ise kırsal peyzajlarla kurduğu teröpatik ilişkilerinde (I5) manevi değeri beslemektedir.

Kırsal topluluklar "güçlü sosyal bağlar", "ortak yaşam koşullarına uygun olarak inşa edilmiş geleneksel değerlere" sahip dışı kapalı toplumsal yapılardır. Uzmanlar "*Sosyal ilişkileri hala çok iyidir, herkes birbirini tanır, sıkıntılarını el birliği ile çözerler*" ve "*kentteki gibi değil, topluluğa ait kültürlerini, kendi geleneklerini, yemeklerini, el sanatlarını, giysilerini, hikâyelerini, kültürlerine ait simgelerini koruyorlar (KU 3)*" gibi ifadeler ile betimledikleri bu toplulukların kültürel süreçler içerisinde üretilen ve değer verilen unsurları koruduklarını belirtmektedirler.

Kültürel koruma uzmanları kırsal toplulukların değer verdikleri unsurlar toplumsal pratikler, kırsal toplulukların beceri ve güzellik algısını yansıtan el sanatları ve gastronomi gibi toplumsal üretimler ve sembolik ilişkilerdir. Bu nedenle geleneksel unsurların kaybı, uzmanlar için ciddi bir kaygı kaynağıdır. Örneğin uzmanlar Malatya'da "dokumacılık" ve "sofra bezlerini ve kadın kıyafeti olan önlükleri süsleyen yöreye özgü baskı tekniği olan pervanik" gibi el sanatlarının günümüzde sürdürülmemesinin yerel değerlerin kaybına yönelik endişelerini arttırdığını ifade etmişlerdir.

Paddua'nın (2007) da belirttiği gibi kırsal peyzajlarda doğaya ait bir parçaya sembolik referanslar aracılığı ile değer atfedilmesi bu alanlarda yerel kültürün sabitlenmesi, yer ile kurulan ilişkinin güçlendirilmesi açısından önem taşımaktadır. Kültürel koruma uzmanlarından çok azı, yerel sakinlerin kırsal peyzajla kurduğu sembolik ilişkilerden doğan manevi değer farkındadır. Bu gibi sembolik ilişkileri bilen uzmanlar, Malatya kırsalında yerel sakinlerin *“doğal alanlara gidip dua etme, adak adama ve ibadet etme gibi ritüellerini gerçekleştirdikleri (KU 6)”* ziyaretlerinin yerle sembolik ilişkinin kurulduğu mekânlar (F4) oluşunu ifade etmektedirler. Uzmanlara göre bu ilişkinin temelinde *“bozkırın ortasında bir ağaç tek başına yeşermişse onu yaratıcının kutsal kıldığını kabul etmek yatmaktadır (KU2).”* Ziyaret edilen yerler genellikle tepeler, ağaçlar ve su kaynakları, kayalar gibi doğal elemanlar ya da mevkilerdir. Bazı örneklerinde bir türbe ya da mezarın da ziyaret edildiği bilinmektedir. Uzmanların tanımladığı kırsalın manevi değerlerini oluşturan unsurlar bir sonraki nesile *“atadan öğrenme yoluyla”* aktarılmaktadır. Kırsal alanda giderek artan terk edilme nedeniyle bu bilginin *“gelecek kuşaklara aktarılması”* zorlaşmaktadır.

Kültürel koruma uzmanlarına göre yerel sakinlerin dışında, özellikle ziyaretçilerin zihinlerinde oluşan kırsalın tedavi edici algısı da manevi değer üretmektedir. Bu değer atfetmenin temelinde peyzajın doğal bileşenleri ve atmosferik özelliklerinin insanların algısındaki yansımaları yatmaktadır. Bu algı aynı zamanda kırsal alanın rekreasyonel değerinin gelişimine de temel oluşturmaktadır.

Gelecek değeri: Kültürel koruma uzmanları, kırsal peyzajların gelecekteki değerini, kentsel sürdürülebilirliğin desteklenmesi, tarımsal üretimin sürekliliği, doğayla uyumlu yaşam pratikleri ve geleneksel mimariye ait yerel bilginin korunması gibi çeşitli boyutlarda değerlendirmektedir. Bu bağlamda uzmanlar bilgi değeri ve üretkenlik değerini gelecek değerleri besleyen önemli unsurlar olarak görmekte ve gelecek değeri tarımsal araziler(F5), yerel formlar (F7), tarihi ve arkeolojik formlar (F6), tarımsal pratikler, kültürel süreçlerin ürünü olan yerel bilgi (P2) ve yaşamsal ilişkiler (I7) gibi peyzaj öğelerinin sürdürülebilirliği ile ilişkilendirilmektedir (Şekil 4.40).

“Kırsal korunmazsa kent merkezlerinin nüfusu hızla artmaya devam eder. Herkes kentte yaşamaya başladıkça kentteki süreçler hızlanır ve karmaşıklaşır (KU 5)” gibi ifadeler ile kentsel yaşamın düzenlenmesi ve dengelenmesi için kırsal alanların korunması gerekliliğine vurgu yapan uzmanlara göre, kırsal alanlar korunmazsa ve gelecek planlamalara dâhil edilmezse bu alanların kentsel sorunlara çözüm üretme potansiyeli göz ardı edilmiş olacaktır.

Tarımsal üretime atfedilen gelecek değeri, kırsal alanların "kenti besleyen" yerler olarak görülmesiyle birlikte yaşamın sürdürülebilirliği açısından daha da önem kazanmaktadır. Uzmanlardan birinin "*Bizim şu andaki en büyük sıkıntımız GDO'lu ürünler. Bununla baş etmek için geleneksel tarım metotları bizim için önemli*" (KU1) ifadesi, kırsal alanlardaki geleneksel tarımsal pratiklerin gıda güvenliğinin korunmasındaki kritik rolünü ortaya koyarken geleneksel tarımsal pratikler aracılığıyla yapılan üretime verilen gelecek değerini de güçlendirmektedir.

Kırsal alanlara atfedilen gelecek değerinin bir diğer önemli unsuru, yerel formlar ve tarihi ve arkeojik formlardan elde edilen doğayla uyumlu yaşama dair yerel bilginin gelecekte daha sürdürülebilir yaşam ortamlarının geliştirilmesine kritik rolüdür. Bu rolü "*Geleneksel yapılara baktığımızda onlardan öğrenecek çok şeyimiz var. Sadece güneş ışığından yararlanma biçimlerini modern yapılara aktarabilirsek, kullandığımız enerji miktarı azalacak ve iklim değişikliği ile mücadele konusunda bir adım atmış olacağız*"(KU5)" ifadesiyle örnekleyen uzmanlar yerel bilginin gelecekte iklim değişikliği ile mücadeledeki göstericiliğini vurgulamaktadırlar.

Yerellik değeri: Malatya kırsalında var olan kültürel çeşitliliğin etkisiyle ortaya çıkan farklı yerellik kalıpları o yerin ve o yerde yaşayan insanların karakterini yansıttığından uzmanlar tarafından "*küreselleşen dünyada özgünlüğün ifadesi*" olarak değerli görülmektedir. Yerelliğin oluşumunda etkili olan geleneksel yaşam biçimi, "el sanatları", "zanaatlar" ve "geleneksel konut üretimi" gibi toplumsal pratikler (P6) ve bunların aktarımında rol oynayan kültürel süreçler (P2) ise yerelliğin önemli unsurları olarak kabul edilmektedir (Şekil 4.40).

Kırsal yerleşimlerin doğal yapıyla uyumlu (F1,F2) gelişimi bu alanlardaki yerellik duygusunu besleyen önemli bir faktördür. Kültürel üretim sürecinin şekillendirdiği yerel malzeme ve işçiliğin ürünü olan kırsal konutlar (F7) ise yerelliğin önemli temsilcileridir. Uzmanlar her ne kadar, "*Fırat havzası boyunca gözlemlenen kerpiç ev mimarisi ile işlev açısından benzerlik gösterdiğini (KU3)*" ifade etseler de, "*Malatya kırsalında coğrafi ve kültürel farklılıklar nedeni ile değişiklikler gözlemlendiğinin (KU1)*" altını çizmektedirler. Uzmanlardan biri ildeki çok katmanlı kültürel yapının neden olduğu farklılaşmayı şu ifade ile açıklamaktadır:

"Malatya kırsalında kerpiç yapılar ağırlıklı olarak görülse de bazı bölgelerde farklı malzemeler de kullanılmaktadır. Örneğin, Arapgir bölgesinde kerpicing yanı sıra taş da kullanılmaktadır. Ayrıca, kısmen Divriği, Kemaliye ve Ağın'da da görülen Ermeni mimari geleneğinin etkisiyle oluşan konaklar da bulunmaktadır. Bu durum, Malatya ilinin çok katmanlı kültürel yapısının ifadesidir (KU 1)"

Uzmanlar, yerellik değerin aynı zamanda kırsal alanlarda geliştirilen estetik ilişkileri güçlendirdiğini ifade ederek, yerellik değerin estetik ve rekreasyonel değeri beslediğinin altını çizmektedirler. Bu değerlendirme, kırsal alanların yerellik değerin kırsal turizm faaliyetleri için önemli bir potansiyel taşıdığını işaret etmektedir.

Bilgi değeri: Olukoya'nın da (2021) ifade ettiği gibi, yere özgü koşullar, kültürel süreçler ve uygulamaları içeren yerel bilgi başlı başına bir değer kaynağıdır. Bu değer farkında olan kültürel koruma uzmanları da kültürel süreçlerin (P2) ürünü olan yerel bilgiye ve miras öğelerinden beslenerek üretilen bilimsel bilgiye (P3) değer atfetmektedirler.

Uzmanlar kültürel süreç içerisinde geliştirilen ve aktarılan, özgün ve deneyime dayalı bilgi ve teknikleri kapsayan yerel bilgiyi (Demirayak, 2006) yerel tekniklerin sürdürülebilirliğine ve iklim değişikliği ile mücadeleye olan katkıları üzerinden değerlendirmektedir. Bölgede üretilen yerel bilgi, ağırlıklı olarak geleneksel kırsal konut üretimi ile eşleşmekte, buna ek olarak geleneksel el sanatları (P6) ve geleneksel tarımsal uygulamalar (P4) ile de ilişkilendirilmektedir.

Bölgedeki yerel kil yataklarından elde edilen çamurun yapının cinsine ve yapıldığı mevsime göre değişen oranlarda saman ve su ile karıştırılması ile elde edilen kerpiçten yapılan düz damlı kırsal konutlar Malatya kırsal yerleşimlerinin temel öğeleridir. Kerpiç yapı üretimine ait yerel bilginin bölgedeki önemini “*Bizde ana malzeme kerpiçtir. Kerpiç yapıları kendine özgü ölçülerde bu coğrafyada en iyi kullanan yer Malatya'dır. Bir yapının içine girdiğinizde depolama alanlarındaki küçük detaylar bile sizi hayrete düşürebilir (KU 1).*” ifadesinden okumak mümkündür. Uzmanlar, geleneksel yollarla aktarımı zayıflayan bu tekniğin korunmasının, bu yapıların gelecek nesillere aktarılabilmesi açısından önemini aşağıda yer alan ifadelerle dile getirmektedirler:

“Kerpiç oluşturmak ve ahşap işçiliği geleneksek kırsal yapılarımızda çok önemlidir. Biz ne kadar yaparsak yapalım eskilerin elle yaptıkları o estetiği yapılara kazandıramıyoruz. Geleneksel bilgimiz zayıf kalıyor (KU2)”

Geleneksel yapım teknikleri, kırsal konutların bulundukları yörenin iklim koşullarına uyumun ifadesidir. “*Kırsal konutlar bulundukları yörenin iklimine uygun yapırlar, onlardan öğrenilen bilgiyi günümüze aktarmak, iklim değişikliği ile mücadele konusunda bizlere yol gösterici olabilir (KU3).*” ifadesinde de vurgulandığı gibi, yerel bilgi ve iklim değişikliği ile mücadele arasında ilişki kurulmaktadır. Uzmanların yerel bilgiye yönelik değer atıfları ve yerel bilginin planlama bilgisine sunacağı çok yönlü katkılara ilişkin değerlendirmeleri, bu bilginin bütünleşik planlamaya sağlayacağı katkıların varlığına işaret etmektedir.

Yalnızca kırsal konutlar değil, aynı zamanda kırsal alanda yer alan tarihi ve arkeolojik yapılar (F6) da taşıdıkları geçmişe ait izler nedeniyle, “*günümüzde başta tarihi araştırmalar olmak üzere birçok alanda kullanılabilecek bilginin üretimine (KU1)*” ve “*geleceğe yönelik çıkarımların geliştirilmesine yol gösterici*” (KU6) olmaktadır.

Estetik değeri: Kültürel koruma uzmanları kırsal alanların estetik değerini doğal formlar (F1) ile bütünleşen yerel (F7) ve arkeolojik formların (F6) oluşturduğu pastoral görünüm ile ilişkilendirmektedirler. Bu bütünleşmenin uzmanların algısındaki etkisini “*Kırsal konutların kapıları bir yandan doğal güzelliklere bir yandan Roma’ya, Bizans’a açılıyor ve bu görüntü gerçekten etkileyici (KU 2)*” gibi ifadelerden okumak mümkündür. Aynı zamanda bu ifadeler doğallık değeri ve miras değerinin estetik değere olan katkılarını göstermektedir.

Üretkenlik değeri: Kültürel koruma uzmanları diğer uzman gruplarına göre kırsal alanlara daha düşük derecede üretkenlik değeri (M: 3.00) atfetmektedirler. Diğer uzman grupları gibi, üretkenlik değerini verimli ovalar (F1), tarımsal araziler (F5) ve bu alanlarda üretilen ürün çeşitliliği ile “mahir” üreticilerin varlığıyla ilişkilendiren uzmanlar, diğer uzman gruplarından farklı olarak “ata tohumu ile üretim” ve “geleneksel bağcılık” gibi üretim tekniklerinin sürdürülmesiyle de ilişkilendirmektedirler.

Uzmanlar tarafından ata tohumu ile üretimin “*yerel halkın bir önceki hasat döneminde tespit ettiği dayanıklı ve sağlıklı tohumların bir sonraki nesle soy bağı ya da komşular arasında gerçekleştirilen takas sistemiyle aktarılması, yaygınlaştırılması ve sürdürülmesi (KU1)*” olarak tanınmaları bu üretim biçimlerini dayanıklılık ve sürdürülebilirlik açısından önemsediklerini göstermektedir.

Geleneksel bağcılığın devam ettiği Arapgir ilçesinde bu tekniğin yararlarına dair uzmanlardan birinin “*Arapgir’de geleneksel üzüm, tavana asılarak yetiştirilir. Bunun nedeni, üzümün hava almasını sağlamak ve güneşten daha iyi yararlanmalarını temin etmektir. Günümüzde hala geleneksel tarım aletlerini saklar ve üretimde kullanırlar. Bu nedenle Arapgir üzümü hala çok değerli (KU2)*” ifadesi, geleneksel tekniklerle yapılan üretimin, üretkenlik değerinin korunmasına ek olarak, geleneksel üretim tekniklerinin devamlılığının sağlanması ve yerel ekonominin canlanması gibi çok işlevli katkılar sunacağını işaret etmektedir.

Ekonomik değeri: Kültürel koruma uzmanları, kırsal alanların ekonomik değerini, başlıca tarımsal üretim (P6) ve miras turizmine (P3) dayandırmaktadırlar. Tarımsal üretim ve hayvancılığı (P5) kırsal ekonomilerin temelidir. Özellikle kayısı gibi “marka değeri taşıyan”

ürünlerin üretimi bölgedeki ekonomik değeri arttırdığı konusunda diğer uzmanlar ile ortaklaşmaktadırlar.

“Tarımsal üretim ekonomik açıdan hem yerel hem de il düzeyinde önemlidir. Özellikle kayısı gibi marka ürünlerin üretilmesiyle kırsalda ciddi bir gelir artışı da yaşandı (KU4)”

Kültürel koruma uzmanlarına göre, tarımsal üretime bağlı ekonomik değerin yanı sıra son yıllarda planlama pratiğinin popüler uygulamaları olan (P3) kırsal turizm ve miras turizmine artan ilginin hem işletmeler hem de yerel sakinler için ekonomik değer yaratmaktadır. Uzmanlardan birinin bu değerin fark edilmesine yönelik tespitleri aşağıda yer alan ifadeden okunabilir. Bu ifade, uzmanların kırsal turizmi değer tabanlı bir ekonomik faaliyet olarak algıladıklarını ve değerlerin anlaşılması için turizm faaliyetlerinin gerekliliğine vurgu yaptıklarını göstermektedir.

“Artık kırsal turizm diye bir turizm çeşidi var. Ülkemizde yeni yeni keşfedilmeye başladı. Yemeğiyle kültürüyle veya orada bulunan tarihi eserlerle eskiden hiçbir anlamı olmadığı düşünülen yerler şu anda fark edilmeye başlandı. İnsanlar bu değerlerin farkında değildi. Belki kendisi o yere baktığında böyle bir değer görmüyordu. Ancak dışarıdan gelen insanlar sayesinde onun değerini anladı. Özellikle kırsal turizm de arttıkça şu an bu değerler daha iyi anlaşılıyor. Oradaki insanlarda burada yaratılan ekonomiden pay alıyorlar (KU 5).”

Rekreasyon değeri: Kültürel koruma uzmanlarının rekreasyon değerine yönelik algıları kırsal alanların insan sağlığı üzerindeki iyileştirici etkisi ve kırsal peyzajlarla kurulan estetik ilişkilere dayanmaktadır. Bu alanlarda doğal formlar (F1, F2) ile yerel formlar (F7) ve arkeolojik yapıların oluşturduğu (F6) bütünlük, ziyaretçilere estetik bir deneyim sunarak rekreasyonel değeri artırmaktadır.

“Her insanın mutlaka dinlenmeye, toprağa değmeye doğada enerjisini dökmeye ihtiyacı vardır. Biz kısıtlı alanlar bile olsa şehir merkezinde mesire yerlerinde bu özlemimizi gideriyoruz. Ama bir süre sonra kalabalıklaşan nüfustan dolayı bu mümkün olmayacak. Dolayısı ile kırsal alanlara olan ihtiyacımız daha da artacak (KU 7)” ifadesinde de vurgulandığı gibi kırsal alanların doğaya yakın yapısı, insanların doğa ile bütünleşmesine olanak tanıyarak fiziksel ve ruhsal iyilik hallerini desteklemesi kırsal alanların rekreasyon değerini arttırmaktadır.

Kültürel koruma uzmanlarına göre kırsal alanın rekreasyon değerini arttıran bir diğer önemli unsur ise doğal ve kültürel miras öğelerinin varlığıdır. Bu alanlar, taşıdıkları kaynak değerleri nedeniyle ziyaretçi potansiyelini arttırarak rekreasyon değerinin gelişimine katkıda bulunmaktadır.

Doğallık değeri: Kültürel koruma uzmanlarının en düşük derecede değer atfında bulundukları değer kategorisi doğallık değeridir. Bu değeri kırsal doğal alanların varlığı (F1) gibi fiziksel öğelerle birlikte, "doğal yapısının bozulmamış olması" ve "kirlenmemiş olması" gibi ifadelerle ekolojik süreçlerin (P1) devamlılığıyla ilişkilendiren uzmanlar, kırsal alanları sıklıkla "kentten kaçış alanı" ve "nefes alabildiğimiz yer" gibi ifadelerle tanımlamakta ve bu alanların insan sağlığı ve refahı üzerindeki olumlu etkilerine dikkat çekmektedirler.

4.3.1.4 Mekânsal planlama uzmanlarının kırsal alana attettikleri peyzaj değerleri

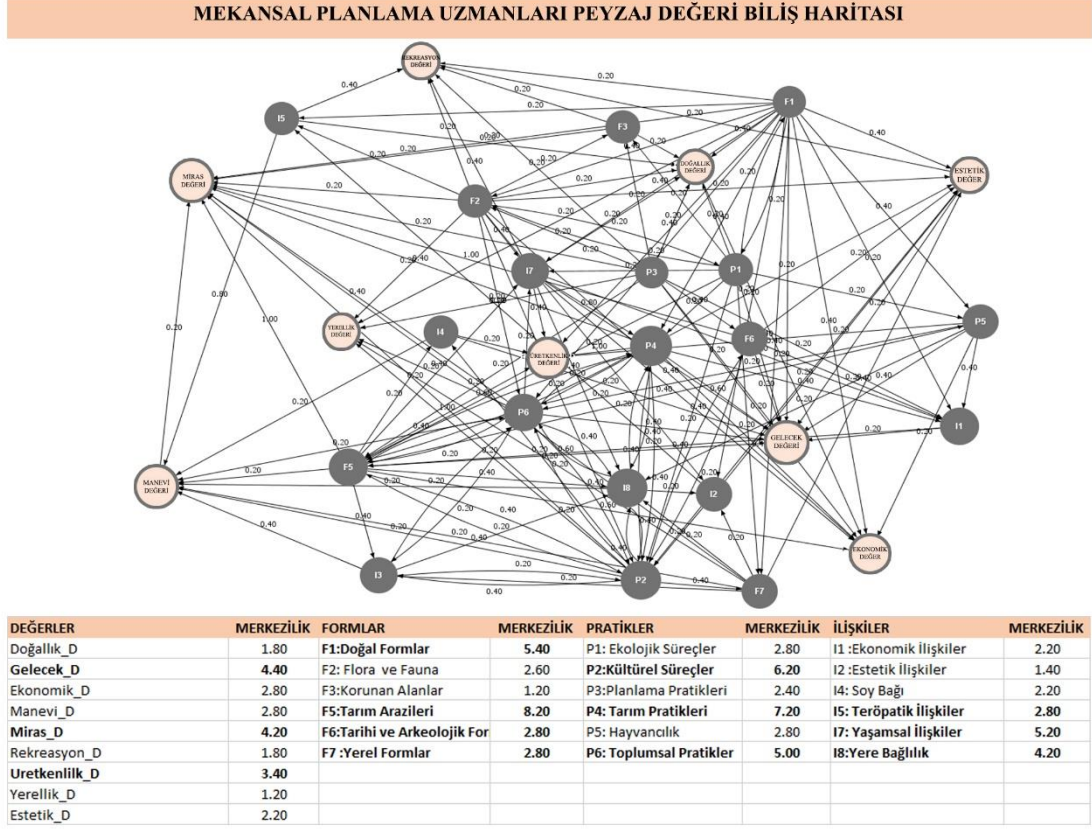
Mekânsal planlama uzmanlarının peyzaj öğeleri ile ilişkilendirdikleri değer kategorileri doğallık, ekonomik gelecek, manevi, miras, rekreasyon, üretkenlik, yerellik ve estetik değerlerden oluşmaktadır. Bu kategorileri arasında gelecek (M: 4.40) miras (M: 4.20) ve üretkenlik (M: 3.40) değerinin merkezileştiği görülürken, kırsalın doğal değerlerine yönelik bilişin zayıf olduğu görülmektedir (Şekil: 4.41). Uzmanlar kırsal peyzajda, gelecek ve üretkenlik değeri ile sıklıkla ilişkilendirilen tarımsal arazileri (F5) ve doğal alanları (F1) peyzajın önemli fiziksel öğeleri olarak kabul ederlerken, tarımsal pratikleri (P4) ve miras ile ilişkilendirdikleri yerel bilgi ve hafızanın oluşumu gibi kültürel süreçleri (P2) önemli görmektedirler. Ayrıca uzmanların, kırsal alanlardaki gıda üretimi ve ekolojik süreçlerdeki düzenleyici rollü yaşamsal ilişkilerin devamlılığı (I7) için önemlidir (Şekil 4.41). Mekânsal planlama uzmanların kırsal peyzaja attettikleri değerlerin kapsamına aşağıda yer verilmiştir.

Gelecek değeri: Mekânsal planlama uzmanlarının, kırsal alanları gıda üretiminin devamlılığının sağlanması ve iklim değişikliği ile mücadele gibi güncel sorunların çözüm alanı olarak görmeleri gelecek değerin (M:4.80) merkezileşmesine neden olmaktadır. “Yaşamak için yemek yemeliyiz (MP3)” ifadesiyle vurgulandığı gibi, yaşamın devamlılığında gıda temininin sürekliliği hayati bir önem taşımaktadır. Bu sürekliliğin sağlanması, kırsal alanlarda gerçekleştirilen tarımsal ve hayvancılık faaliyetlerinin devamlılığına bağlıdır. Bu nedenle, kırsal alanlara atfedilen gelecek değeri, bu faaliyetlerin sürdürülebilirliği ve gıda güvenliğine katkıda bulunmasıyla doğrudan ilişkilendirilmektedir.

Kırsal alanlara iklim değişikliğinin etkilerinin hafifletilmesinde oynadıkları düzenleyici rol üzerinden atfedilen gelecek değeri ise daha çok kırsal alanların ekolojik işlevlerin korunması ve geliştirilmesine odaklanmaktadır. Uzmanlardan biri bu değeri aşağıdaki ifade ile açıklamaktadır.

“İklim değişikliğinin etkilerinden ele almaya kalkarsak, kentsel alanlarda bu etkilerin hızla arttığını görüyoruz. Bu süreçte doğala yakın alanlar olan kırsal alanlarının varlığının korunması çok önemli hale geliyor (MP1).”

Yukarıda yer alan ifade de belirtildiği gibi iklim değişikliğinin etkilerine karşı daha dirençli bir gelecek inşa edebilmek için kırsal alanların doğal yapısının korunması ve sürdürülebilir kullanımı merkezi bir rol oynamaktadır.

Şekil 4.41: Mekânsal planlama uzmanlarının kırsal peyzaj değerleri.

Üretkenlik Değeri: Mekânsal planlama uzmanları merkezi bir değer kategorisi olarak gördükleri üretkenlik değerini “*Malatya’nın iklimi tarımsal üretim için çok uygun, geniş tarımsal ovalarımız var. Öncelik kaybı olsa da birçok ürün elde edilebiliyor. Kiraz, vişne, elma, çilek, armut gibi örnekler çoğaltılabilir. Ayrıca Yazıhan çevresinde buğday ve arpa gibi ürünlerde yetiştirilir. Malatya verimli bir yer. İnsanlarımızda tarımsal üretim konusunda mahir (MP2)*” gibi ifadelerde de belirtildiği gibi bölgenin iklimsel koşullarının (P1) ve arazi yapısının tarımsal üretime elverişli yapısı (f5), tarımsal üretim konusunda bilgi ve becerisi yüksek olan üreticilerin varlığı (P4) ve üretilen ürünlerin çeşitliliği üzerinden değerlendirilerek bölgenin yüksek tarımsal kapasitesi ile ilişkilendirmektedirler. Uzmanlar, bölgede “entansif tarım uygulamalarının çok yaygınlaşmadığını” ve diğer bölgelere nazaran “küçük çiftçilik faaliyetlerinin hala sürdürüldüğünü” ifade ederek geleneksel ve modern tekniklerin bir arada kullanıldığını bu nedenle yetiştiricilerin üretim konusundaki yerel bilgi ve becerilerini koruduklarını düşünmektedirler. Uzmanların Malatya kırsalına atfettiği üretkenlik değeri ile

ilgili açıklamalarında yer alan ürün ve üretim biçimlerinin çeşitliliği vurgusu tarımsal potansiyelin artırılması ve korunmasına yönelik planlama ve strateji geliştirme çalışmaları için önemli bilgiler sunmaktadır.

Miras değeri: Mekânsal planlama uzmanları, miras değeri, biçilmiş değere sahip kültürel, doğal ve tarımsal (F1, F3, F4, F5) varlıkların yanı sıra tarımsal araziler (F5), yerel formlar (F7), kırsal yaşam biçimleri, toplumsal ilişkiler ve yerel el sanatları (P6) öğeleri gibi somut ve soyut unsurları kapsamaktadır.

“Tarım bakanlığı yaptığı çalışmalarda büyük ovalar olarak ilan ettiği yerler” ve “son kalan tarım arazileri” (F5) olarak tanımlanan üretim mekânları yaşamın devamlılığı (I8) açısından önemli görülmekte ve kırsalın önemli miras bileşeni olarak kabul edilmektedir.

Yalnızca tarımsal üretim değil aynı zamanda, “kırsal miras açısından baktığımızda kültürel anlamda çok şeyimiz var” ifadesinde de vurgulandığı gibi, geleneksel toplumsal pratikler (P6), toplumsal ilişkiler (I6) ve “kırsalda üretilen elle dokunmuş bir halı mirastır” ifadesinde belirtildiği gibi el sanatları öğeleri gibi kırsal kültürü oluşturan öğelere değer affetmektedirler. Uzmanlardan biri kırsaldaki bu kültürel mirası aşağıda yer alan ifade ile dile getirmektedir:

“Kırsalda düşünümüzden, bayramımıza kadar, belli dönemlerde yapılan kış yarısı ve şenlikler gibi etkinlikleri de içeren birçok korunması gereken birçok değerimiz var (MP 3)”

Toplumsal ilişki ve pratikler kadar kırsal mimari dokuyu oluşturan geleneksel konutlar ve “kayısı saratları, islim damları, keşkere, tandır” gibi yerel formlar (F7) kırsal mirasın somut unsurları olarak kabul edilmektedir. Buna ek olarak kırsal alanda biçilmiş değer taşıyan tarihi ve arkeolojik yapılarda (F6) bu mirasın önemli değerleri olarak tanımlanmaktadır.

Ekonomik değer: Mekânsal planlama uzmanları, kırsal alanın ekonomik değerini açıklarlarken, bu ekonominin yalnızca kırsal alan için il genelinde önemini “*Malatya ekonomisinin büyük bir kısmını zaten kırsal karşılıyor. Tarımsal üretimden ve hayvancılıktan beslenen ekonomik girdisi çok kuvvetli bir şehir*” gibi ifadeler ile dile getirmekte ve diğer uzman gruplarıyla benzer şekilde ekonomik değeri, geniş tarımsal ovalarda (F1) yer alan verimli tarımsal arazilere (F5) sahip olması ve bu arazilerde çok çeşitli tarımsal ürün yetiştirilmesiyle (P6) ilişkilendirilmektedirler. Malatya ilindeki arazi yapısı (F1) ve yerel iklim koşullarındaki farklılaşmanın (P1) tarımsal ürün çeşitliliğine katkı sağladığını ifade eden uzmanlara göre bu durumun kırsal ekonominin sürekliliğine katkıda bulunmaktadır. Mekânsal planlama uzmanları diğer uzman gruplarından farklı olarak, kırsal alanda gerçekleştirilen

sulama projeleri ve arazi toplulaştırma gibi tarımsal altyapı uygulamalarının (P3) kırsal alanın ekonomik değerine olumlu katkıda bulunduğunu ifade etmektedirler.

Kırsal alanın ekonomik değerini arttıran bir diğer özelliği, su kaynaklarının bulunması üzerinden açıklayan uzmanlar, “sulama projelerinin tarımsal ekonomi üzerinde büyük etkileri var” ifadesinde de vurgulandığı kırsal alanlarda geliştirilen sulama projelerinin ekonomik değeri arttırmadaki önemini vurgulamaktadırlar. Uzmanlardan biri bu katkıyı aşağıda yer alan ifade ile açıklamaktadır:

“Malatya’da geniş tarımsal ovalarımız var. Öncelik kayısı olsa da Buğday, arpa, nohut gibi birçok ürün elde edilebiliyor. Yeter ki su olsun. Bu alanda DSİ bütün alanlara su verilmesi için çalışıyor alışıyor (MP 4)”

Malatya kırsalında tarımsal üretimin çoğunlukla aile işletmeleri tarafından gerçekleştirildiğini belirten; burada ekonomik değeri belirleyen faktörün arazi büyüklüğü olduğunu vurgulayan uzmanlara göre, bu arazilerin miras yoluyla bölünmesinin ekonomik değeri düşürmekte ve insanların üretimden vazgeçmesine neden olmaktadır. Bu nedenle arazi toplulaştırması gibi uygulamaların ekonomik değeri arttırmada önemli bir rol oynadığını uzmanlardan biri aşağıda yer alan ifade ile açıklamaktadır:

“Yüz dönüm bahçe üç nesil sonra beş dönüme düşüyor. Beş dönümde de herhangi bir ekonomik gelir elde edemediği için insanlar buraların artık imar planına dâhil edilmesini istiyorlar. Bu nedenle toplulaştırma projeleri bu anlamda etkili oluyor (MP 3)”

Uzmanların tarımsal altyapı çalışmalarının önemine yaptıkları vurgu, ekonomik verimliliğin artırılmasında planlı bir yatırım sürecinin önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Manevi değer: Kırsal alanların taşıdığı manevi değeri aidiyet ilişkileri (I8), kırsal toplumsal pratikler (P6) ve doğaya erişiminin iyileştirici rolü (I5) üzerinden aktarmaktadırlar.

Uzmanlar, kentsel yaşamın daha bireysel bir yapıda olduğunu belirtirken, kırsal alanları sosyal ilişkilerin güçlü olduğu yerler olarak değerlendirmektedir. Bu alanlarda geleneksel değerler, aile ve topluluk ilişkileri üzerinden yaşatılmakta ve manevi değerler daha belirgin bir şekilde algılanmaktadır. Bu bağlamda, manevi değerlerin temelleri, geleneksel toplumsal pratikler (kış yarası, düğün ve cenaze törenleri, şenlikler, yaylacılık, imece vb.) ve el sanatları (dokumacılık vb.) gibi toplumsal üretimlerle ilişkilendirilmektedir. Bu pratiklerin gerçekleştiği mekânların sürekliliği (meydanlar, köy odaları, yaylalar vb.), güçlü bağlılık ilişkilerinin oluşmasına katkıda bulunmaktadır.

“Kırsalda yaşayanlar orada mutlular, merkeze gelince huzurlu olmuyorlar. Çünkü onlar özünde toprağa temas ediyorlar, komşuları ile sohbet ediyorlar mutlu oluyorlar. Genelde kırsalda görüştüğümüz amcalar, teyzeler kırsalda olmaktan memnun (MP4)” ve “Kendilerine özgü bir bağları var oradaki insanı kente getirdiğin zaman mutlu olmazlar (MP3)” ifadeler yerle kurulan manevi bağlılığın güçlüğünü ortaya koyarken, kentlere giden kırsal sakinlerin manevi değer kaybından ötürü “mutsuz” olduklarının altını çizmektedir.

Kişisel deneyimleri üzerinden kırsalın manevi değerini "Doğayla iç içe olmak iyi ve huzurlu hissettiriyor; insan yaşadığının farkına varıyor" ve "Kırsal bizim için özgürlük alanı sunuyor", “İnsan kırsalda rahatlıyor”, ve “Kırsal her şeyin ilacı" gibi ifadeleri ile dile getiren uzmanlar, insanları kent yaşamından çok doğal alanlar içinde evrimleşmesi ve biyolojik ihtiyaçları bu yönde şekillenmesinden kaynaklanan doğa ile yakınlık kurma isteği ile ilişkilendirmektedirler. Bu bağlamda uzmanlar tarafından kırsal alanların "huzur," "canlılık" ve "özgürlük" gibi duygularla ilişkilendirmeleri doğa ile kurulan teröpatik ilişki (I5) nedeniyle kırsal alanlara değer atfedildiğini göstermektedir.

Kişisel deneyimleri üzerinden kırsalın manevi değerini dile getiren uzmanlar, doğayla iç içe olmanın insanlara huzur ve mutluluk sağladığını vurgulamaktadır. Örneğin, "Doğayla iç içe olmak iyi ve huzurlu hissettiriyor; insan yaşadığının farkına varıyor" ifadesi, doğanın insan üzerindeki olumlu etkisini ortaya koyarken, “Kırsal bizim için özgürlük alanı sunuyor" ve “İnsan kırsalda rahatlıyor” ve “Kırsal her şeyin ilacı" gibi ifadeler ise, kırsal alanların stres ve kaygıları azaltma potansiyeline işaret etmektedir. Uzmanların kırsal alanları "huzur," "canlılık" ve "özgürlük" gibi duygularla ilişkilendirmeleri, Oriens (2022) tarafından açıklanan doğayla bütünleşme hissinin oluşturduğu teröpatik (I5) ilişkilere dayanmaktadır. Bu ilişki, kırsala olan ihtiyacın belirginleşmesine ve bu alanların manevi değerinin artmasına neden olmaktadır.

Mekânsal planlama uzmanlarının kişisel deneyimleri üzerinden kırsal alana atfettiği bir diğer manevi değer, kırsal alanlarla kurulan soy bağının sürekliliğidir. “Çocukluğumuzun geçtiği yerler” ve “kültürümüzün temel yapı taşı” gibi ifadeler, uzmanların kırsal alanlarla olan bağlarının kopmadığını ve ilişkilerinin devam ettiğini gösterirken aynı zamanda kent ile kır arasındaki aidiyet duygusunun farklılığını vurgulamaktadır. Uzmanların kırsal alanlarla kurdukları ilişkilerin devamlılığı, kırsala yönelik planlama çalışmalarında yerel toplulukların ihtiyaçlarını daha iyi anlayarak yerel halkla iş birliği yapma potansiyellerinin yüksek olduğunu işaret etmektedir.

Doğallık Değeri: Mekânsal planlama uzmanlarının kırsal alanların doğallık değerini “merkezden uzak,” “doğal alan bakımından zengin” (F1, F2), “kentten karışmasından uzak” ve “temiz havanın bulunduğu yerler” (I5) gibi kavramlarla açıklamaları, bu alanların sağladığı ekosistem hizmetlerine ekolojik işlevlerden daha fazla önem verdiklerini göstermektedir. Bu değeri atfı, mekânsal planlama uzmanlarının kırsal alanların biyolojik çeşitlilik ve habitat çeşitliliği gibi doğal süreçlere olan katkısından ziyade, estetik, ruhsal ve kültürel boyutlarını vurguladığını ortaya koymaktadır.

Estetik Değeri: Yerel mimar dokunun doğal alanlarla bütünleştiğı “dağ köyleri” olarak tanımlanan uzak kırsalda bölgede bulunan kırsal yerleşimlerin görsel etkisine estetik değeri atfetmektedirler. Uzmanlardan biri bu değeri atfını aşağıda yer alan ifade ile örneklemektedir:

“Salkonak, Aşağıköy, Öncü gibi Bürcek yaylası tarafında bulunan dağ köylerimiz çok güzeldir (MP 5)”

Dağ köyleri dışında, yerel mimari karakterini koruyan kırsal yerleşimler ve kültürel miras öğeleri olarak tescillenmiş kırsal yerleşimlerin bulunduğu köyler, taşıdığı “yerel farklılıklar nedeniyle” güzel olarak tanımlanmakta ve yerellik değeri ile ilişkilendirdikleri bu yapılara estetik değeri atfetmektedirler.

Yerellik değeri: Mekânsal planlama uzmanları, kentlerde tek tipleşen yapılaşmaya karşı kırsaldaki konut dokusunun çeşitliliğine dikkat çekmektedirler. Bölgedeki bu çeşitliliği “Malatya’da kültürel mozaik çok geniş. Her ilçenin birbirinden farklı yaşam biçimi var. Bu alanlar hem coğrafi bakımdan hem de kültürel bakımdan çeşitlilik içeriyorlar. Bir Pütürge, bir Arapgir, bir Hekimhan hepsi birbirinden farklı yerel değerlere sahipler (MP5)” ifadesiyle dile getiren uzmanlar, yerel kültürler ve mimari tarzın ifadesi olan yerel formların (F7) çeşitliliğini, bölgenin ayırt edici bir özelliği olarak değerlendirmektedirler. Bölgedeki bu çeşitlilik yerel mirasın korunması ve turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi için önemli bir potansiyel sunmaktadır.

Rekreasyon değeri: Kırsal alanların rekreasyon değeri, kentsel mekanlarda kısıtlı olan yeşil alan varlığı ve bu varlığın insan sağlığı üzerindeki olumlu etkileri (I5) üzerinden değerlendirilmektedir. Kırsal alanlar, rekreasyonel faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için, “kentsel alanlara bir alternatif” oluşturan, insanların doğa ile yakınlaşmalarına olanak sağlayan bölgelerdir. “Pandemiden sonra düzenli olarak her hafta sonu çocukları alıp kırsala, köye gidiyordum. Kırsalın varlığı sayesinde belki çocukların ve ailenin psikolojisini koruyabildik. İnsanların kente alternatif sunacak yerlere ihtiyacı var (MPI)” ifadesi yakın geçmişte yaşanan

pandeminin getirdiği kısıtlamalar bedeniyle kapalı mekânlarda geçirilen sürelerin zorunlu artışının kırsal alanların rekreasyonel önemini artırdığına dikkat çekmektedir.

4.3.1.5 Tarımsal koruma uzmanlarının kırsal alana atfettikleri peyzaj değerleri

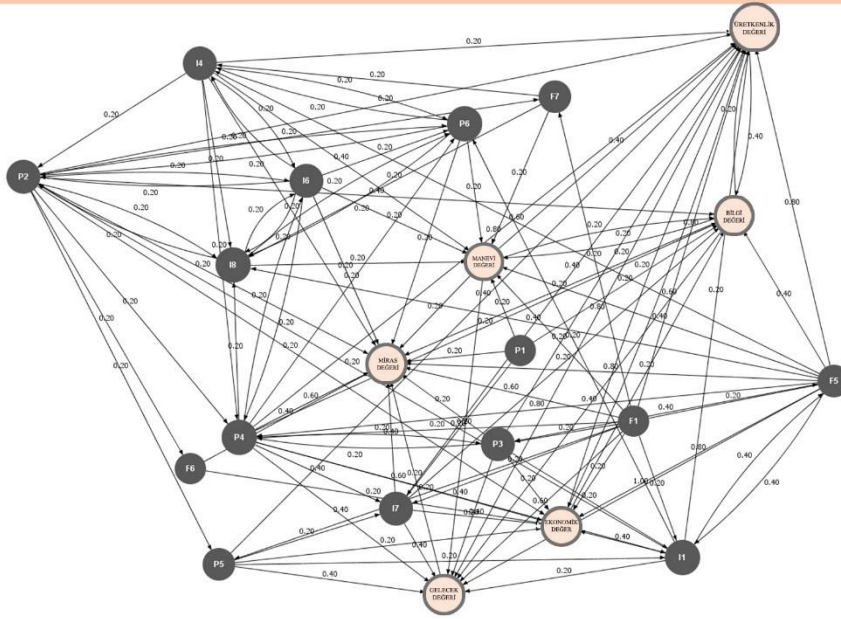
Tarımsal koruma uzmanları, kırsal peyzajları çeşitli öğelerle ilişkilendirerek bilgi, ekonomik, gelecek, manevi, miras ve üretkenlik değerleri atfetmektedirler. Tarımsal koruma uzmanların üretkenlik değerinin artırılması, ekonomik değeri güçlendirirken, aynı zamanda gelecekte gıda sürekliliğinin sağlanmasına yönelik temel ihtiyaçların karşılanmasına katkı sağlayacağına yönelik ön görüşünün, üretkenlik değerini merkezileştirdiği görülmektedir. Bu kapsamda, tarımsal koruma uzmanlarının değer bilişinde başta üretkenlik (M: 6.60) değeri olmak üzere, gelecek değeri (M: 4.80), miras değeri (M: 4.60) ve ekonomik (M: 4.20) değer merkezileşmektedir. Tarımsal koruma uzmanlarının kırsala yönelik değer ilişkilerinde peyzajla kurulan yaşamsal ilişkilerin (I8) devamlılığında, tarımsal araziler (F5) ve doğal alanların (F1) korunması ve tarım ve hayvancılık pratikleri (P4, P5) sürdürülebilirliği önemlidir (Şekil 4.42). Diğer uzmanlardan farklı olarak, tarımsal koruma uzmanlarının peyzajın ekolojik, doğallık rekreasyon ve estetik değerlerine atıfta bulunmamaları, kırsal alanların yalnızca üretim potansiyeli nedeniyle değerli görüldüğünü göstermektedir.

Üretkenlik değeri: Kırsalı değerli kılan en önemli şeyin üretim olduğunu ifade eden uzmanlar, Malatya'daki verimli ovaların ve tarımsal arazilerin varlığını üretkenliğin artmasındaki temel unsurlar olarak kabul ederler. Malatya'da verimli arazilerin (F5) “tarımsal üretim konusunda bilgi sahibi yerel sakinlerin varlığı” (P2) ile birleştiğinde, ürün çeşitliliğini arttırdığını ifade etmektedirler.

“Malatya verimli bir yer, ne ekerseniz o yetişir. Başta kayısı olmak üzere, her ilçenin farklı ürünler ile ön plana çıktığını görürsünüz, Yeşilyurt'ta kiraz, Doğanşehir'de elma, Hekimhan'da ceviz, Yazıhan'da buğday, Arapgir'de üzüm, Kale'de çilek yetiştirilir. Her bölge belirli bir ürün yetiştiriciliğinde uzmanlaşmıştır. Bu ürünlerin hepsi Malatya'mız için marka değeri taşır (TK 2).”

Yukarıda yer alan ifade de belirtildiği gibi, bölgede görülen çeşitli ürünlerde uzmanlaşma “marka” değeri taşıyan ürünlerin yetiştirilmesiyle ilişkilendirilmekte ve bu uzmanlaşma ekonomik değeri de arttırmaktadır.

TARIMSAL KORUMA UZMANLARI PEYZAJ DEĞERİ

DEĞERLER	MERKEZİLİK	FORMLAR	MERKEZİLİK	PRATİKLER	MERKEZİLİK	İLİŞKİLER	MERKEZİLİK
Bilgi_D	3.20	F1:Doğal Formlar	3.80	P1: Ekolojik Süreçler	1.00	I1 :Ekonomik İlişkiler	3.20
Gelecek_D	4.80	F5:Tarım Arazileri	7.40	P2:Kültürel Süreçler	3.40	I4: Soy Bağı	2.80
Ekonomik_D	4.20	F6:Tarihi ve Arkeolojik For	0.80	P3:Planlama Pratikleri	2.00	I6: Topluluk Bağı	2.00
Manevi_D	3.20	F7 :Yerel Formlar	1.00	P4: Tarım Pratikleri	6.00	I7: Yaşamsal İlişkiler	3.40
Miras_D	4.60			P5: Hayvancılık	1.80	I8:Yere Bağlılık	2.20
Üretkenlik_D	6.60			P6: Toplumsal Pratikler	2.20		

Şekil 4.42: Tarımsal koruma uzmanlarının kırsal peyzaj değerleri.

Tarımsal koruma uzmanları, üretkenlik değerinin korunması için “ milli servet” olarak kabul ettikleri büyük ovaların ve tarım arazilerinin korunmasına önem vermektedirler. İnsanların toprağı koruması gereken bir unsur olarak görmediklerini belirterek, toprağın korunmasının “5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu” çerçevesinde yasal olarak korunduğunu ifade ederek, bu değerın korunmasında planlama pratiklerinin önemine vurgu yapmaktadırlar.

Gelecek değeri: Uzmanlar, gıda güvenliğinin sağlanmasında kırsal alanların öneminin bilincinde olarak, gıda üretiminin (P4, P5) gelecek nesillerin devamlılığı (I7) için değer taşıdığını ifade ederler. Bu kapsamda, “üretim faaliyetlerinin”, “ürün çeşitliliğinin” ve “yerel gen kaynaklarının korunması” bu değerin sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Bölgedeki üretim faaliyetlerinin çeşitliliğı, tarımsal biyoçeşitliliğın korunması açısından ve potansiyel zararlılara karşı daha dayanıklı getirerek gıda temininin sürekliliğini desteklemektedir. Ancak bölgedeki ürün çeşitliliğinin kayısı üretiminin yaygınlaşmasıyla birlikte azalması uzmanlarda endişeye neden olmaktadır. Bu durum, tarımsal biyoçeşitliliğın kaybı ve yerel ekonominin tek bir ürün üzerine bağımlılığı riskini beraberinde getirerek bölgenin gelecek değeri azalmasına

neden olmaktadır. Uzmanlar, bu eğilimin önlenmesi için üretim çeşitliliğinin teşvik edilmesi ve yerel gen kaynaklarının korunmasının önemine vurgu yapmaktadır.

Miras değeri: Tarımsal koruma uzmanları kırsal alanlardaki miras değerini tanımlarken, gıda güvenliğinin sağlanmasında ve tarımsal biyoçeşitliliğin korunmasında önemli görülen verimli ovalara ve tarımsal arazilere miras değeri atfederler. Bu değer yargısı, tarımsal korumaya yönelik yasalar ve yönetmelikler aracılığıyla değer biçilen “büyük ovalar” ve “verimli tarımsal arazilerin” korunmasına yönelik bakış açısıyla örtüşmektedir. Buna ek olarak uzmanların tarımsal mirasın sürekliliğinin sağlanmasında genetik çeşitlilik, yerli tohumlar, geleneksel ve modern tarımsal üretim biçimleri (P4) ve yerel bilgi gibi unsurların korunmasını (P2) da miras değerine dâhil ettikleri görülmektedir. Her ne kadar miras atfını daha çok tarımsal bakış açısıyla ele alıyor olsalar da uzmanların kırsal miras algısının bu bakış açısının ötesine geçerek kırsal alanlardaki “günlük ilişkiler”, “geleneksel kıyafetler” ve “el sanatları” gibi topluluk ilişkileri (I6) ve geleneksel toplumsal pratikleri de (P6) kırsal mirasın destekleyici unsurları olarak kabul etmektedirler.

Uzmanların, kırsal mirası yalnızca tarımsal perspektiften değil, aynı zamanda kültürel unsurları içerecek şekilde değerlendirmeleri planlama çalışmalarının bütünleşik bir bakış açısıyla ele alınması gerekliliğini işaret etmektedir.

Ekonomik değer: Malatya’nın “verimli ovaları” (P1) ve “tarımsal arazilerinden” küçük çiftçiler geçimlik, büyük üreticiler ise marja dayalı ekonomik gelir elde etmektedir. Bu bağlamda tarımsal arazi (F5) büyüklüğünün ekonomik değer üzerindeki etkisine vurgu yapan uzmanlar, “yeter geliri sağlayacak arazi büyüklüğünün üzerindeki büyüklüğe sahip arazilerden” elde edilen ekonomik değer fazla olduğunu belirtmekte ve yeter geliri sağlayacak arazi büyüklüğünü “bir ailenin geçimini sağlayacak minimum arazi miktarı” olarak tanımlamaktadırlar. Yeter geliri sağlayacak arazi büyüklüğünün “5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu” çerçevesinde yerel koşullar dikkate alınarak belirlendiğini ifade eden uzmanlardan biri Malatya için belirlenen arazi büyüklüklerini şu şekilde açıklamaktadır.

“Yeter gelirli arazi büyüklüğü illere göre belirlenir. İlin ekonomik durumu ve sosyokültürel yapısı dikkate alınarak hesaplamalar yapılır. Malatya ilinde tanımlanan yeter gelir arazi ölçüleri sulu tarımda 70-100 dekar, kuru tarımda 165-200 dekar, dikili arazide 10, örtü altında 3 dekadır (TK 1).”

Verimli arazilerden üretim pratikleri aracılığıyla (P4) ürünler ise ekonomik değerin boyutunu tayin ederler Malatya’da ekonomik değere katkı sağlayan ürünler başta kayısı olmak üzere dalbastı kirazı, Kozluk vişnesi, Doğanşehir elması gibi meyveler; buğday, arpa, yonca ve şeker pancarı gibi tarımsal ürünlerdir. Bu ürünlerin üretimi ve pazarlanması il ekonomisine doğrudan

katkıda bulunduğu gibi aynı zamanda tarımsal endüstri için temel hammadde sağlayarak dolaylı olarak da ilin ekonomik gelişimine katkıda bulunurlar.

Manevi değer: kırsal alan ile kurulan ilişkilerin temeli ekonomik ilişkilere dayandırılıyor olsa da tarımsal koruma uzmanlarına göre toprak ve kırsal topluluk ile kurulan dolaysız ilişkilerin varlığıyla beslenen manevi değerleri kırsal yaşamın sürekliliğiyle ilişkilendirdikleri görülmektedir. Bu değerlerin gelişiminde toplumsal ilişkiler ve bu ilişkileri geliştiren toplumsal pratikler, aidiyet duygusu ve soy bağlılığının önemli rol oynadığına dikkat çekmektedirler. Uzmanlardan biri bu değerlendirmeyi aşağıda yer alan ifade ile açıklamaktadır:

“Kırsalda yaşayan insanın ne kadar zorunlu olarak orada kaldığını düşünsek de özünde öyle değildir. Zorunlu olanların sayısı azdır. Terk etmek isteyen insan bu çağda bunun bir yolunu bulur. Ekonomik kaygılar ön planda ise gider kentte de çalışır. Orada yaşayan insanlar yerlerine bağlıdır ve severler. Oradaki komşuluk ilişkileri, toprakla kurdukları bağ bunun üzerinde etkilidir (TK 2)”

Manevi değerlerin oluşumundaki soy bağına kırsal alanlarda yaşayan sakinlerin “atalarından kalan tarımsal arazileriyle” kurdukları “kutsallık” ilişkisi üzerinden tanımlayan uzmanlardan biri bu ilişkiyi “Kırsal alanda yaşayanlar babadan kalan araziye kutsal gördükleri için ufak bir parça da olsa bana ait olsun istiyorlar (TK 1)” ifadesiyle açıklamaktadır. Tarımsal araziler ile geliştirilen bu manevi bağın yalnızca ekonomik ilişkilere dayanmadığının altını çizmektedirler. Bu bağın varlığının arazi toplulaştırma gibi tarımsal arazilerin korunmasına yönelik planlama çalışmalarında muhalefete neden olduğunu da ifade etmektedirler. Bu ifade yerel ilişkilerin ve değerlerin planlama pratikleri üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

Bilgi değeri: Uzmanlar kırsal alanlardaki bilgi değerini bilimsel ve yerel bilgi olmak üzere iki sınıfta değerlendirirler. Bilimsel bilgi “genetik kaynakların tespiti ve korunmasına yönelik” bilgiyi (P3) kapsarken, yerel bilgi yerel koşullara uygun deneyime dayalı tarımsal bilgiyi (P2) kapsamaktadır.

Kırsal alanlarda üretilen bilimsel bilgi bu alanlarda kurulan araştırma sahaları aracılığıyla üretim teknikleri ve gen kaynaklarının araştırılması sonucu elde edilen veriler aracılığıyla üretilmektedir. Bu bilgi tarımsal kaynakların sürekliliğinin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Uzmanlardan biri bilimsel bilginin elde edilmesine yönelik uygulamaları aşağıda yer alan ifade ile açıklamaktadır:

“Tarımsal Hizmetler Müdürlüğü olarak geçen yıl Yeşilyurt kirazını, dalbastı kirazı dediğimiz kirazı ve kolluk vişnesini coğrafi işaret tescili alarak bir sonraki jenerasyonların mirasına aktarılması için bir çalışma yaptık. Ardından Dalbastı kirazının ve Kozluk vişnesinin daha sonraki nesilde gen

kaynakları kaybolmasın diye iki tane araştırma sahası kurduk. Biri Gündüzbey'in merkezinde diğeri de Elemendik Mahallemizde iki tane bahçe kurduk. Bunların üretim teknikleri üzerine de denemeler yapıyoruz ki aktarımı sürekli hale getirelim (TK 2)”

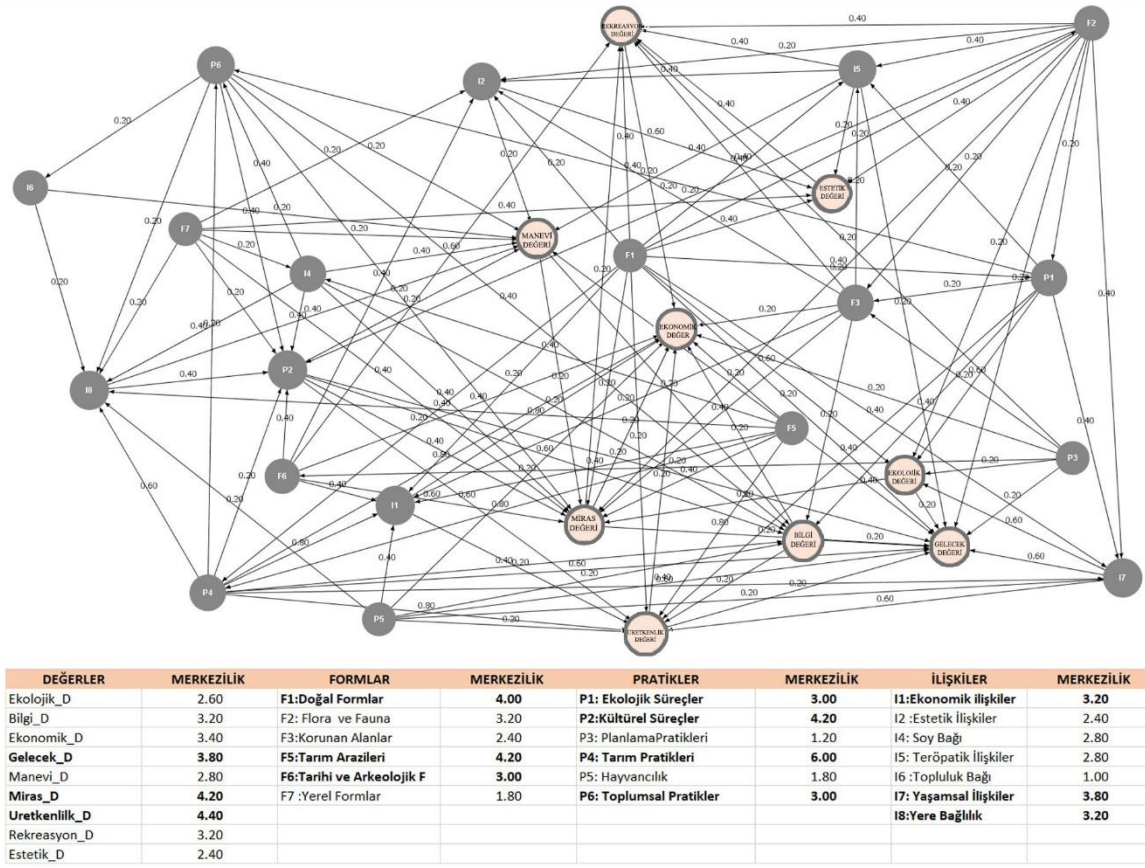
Tarımsal koruma uzmanları uzun süreli yere dayalı tarımsal üretim deneyimlerinin kuşaklar arası aktarılmasının yerel üretim bilgisinin oluşumuna katkıda bulunduğunu ifade ederek, bu bilgiyi tarımsal üretimin dayanıklılığını arttırılması ve yerel ekonomilerin desteklenmesi açısından değerli görmektedirler.

4.3.2 STK temsilcilerinin kırsal alana attettikleri peyzaj değerleri

STK temsilcileri uzmanlık alanının farklılığı nedeniyle neredeyse tüm değer kategorilerine yakın ağırlıklarda değer atfetmektedirler. Bu kategoriler ekolojik, bilgi, ekonomik, gelecek, manevi, miras, rekreasyon, üretkenlik ve estetik değer kategorileridir. STK temsilcilerinin değer bilişinde sırasıyla üretkenlik değeri (M:4.40), gelecek değeri (M:3.80) ve miras (M:4.20) değeri merkezileşmektedir (Şekil 4.43). Kırsal peyzaj değerlerinin oluşumunda, fiziksel ögeler ve kültürel süreçler arasında belirli bir denge bulunmaktadır. Bu kapsamda, tarımsal araziler (F5), doğal alanlar (F1) ve tarihi ile arkeolojik formlar (F6) önemli fiziksel unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Aynı zamanda, tarımsal pratikler (P6), yerel bilgi ile hafızanın oluşumu (P2), gibi kültürel süreçler ve yere bağlılık ilişkileri (I8) de kırsal peyzaj değerlerinin oluşumunda kritik rol oynamaktadır. Bu unsurların etkileşimi, kırsal alanların değerini belirlemektedir (Şekil 4.43). STK temsilcilerinin kırsal peyzaja attettikleri değerlerin kapsamına aşağıda yer verilmiştir.

Üretkenlik değeri: STK temsilcilerinin kırsal alan tanımlarında olduğu gibi değer atıflarında da kırsal alanların üretkenliği merkezi konumdadır. Diğer uzmanların değer atıflarında da ortaklaştığı gibi üretkenlik değeri tarım arazilerinin verimliliği (F5), bölgenin su kaynakları bakımından zengin olması (F1) ve tarımsal üretim konusunda deneyim ve beceriye sahip olan üreticilerin bulunmasıyla (P4) artmaktadır (Şekil 4.43). Buna ek olarak bölgede “ekonomik değeri yüksek ürünlerin üretilmesi” ve özellikle ovada yer alan üretim bölgelerinin “pazarlara ulaşım kolaylığı” üretimin devamlılığında önemli faktörler olarak tanımlanmaktadır. Temsilcilerin üretkenlik değerine yönelik ifadeleri, üretkenlik değeri atfedilen kırsal alanların daha çok yakın bölgeyi kapsadığını göstermektedir.

STK TEMSİLCİLERİNİN KIRSAL PEYZAJ DEĞERLERİ

Şekil 4.43: STK temsilcilerinin kırsal peyzaj değeri.

Gelecek değeri: STK temsilcileri kırsal alanın gelecek değerini, “gıda temininin sürekliliği”, “başta iklim değişikliği olmak üzere” deprem vb. doğal afetlerin etkilerinin azaltılmasındaki rolü ve geleneksel kırsal kültürün korunması ile ilişkili olarak açıklamaktadırlar. Bu kapsamda öncelikle kırsal alanlar gıda ve hammadde üretimi gibi temel ihtiyaçların karşılanması ve devam eden üretim faaliyetleri aracılığıyla (P4, P5) “gelecek nesillerin beslenmesi ve kalkınmasının sağlanması” (I7) için önemli görülmektedir.

Küresel bir kriz olarak tanımlanan iklim değişikliğinin hafifletilmesinde, kırsal alanların doğal alanları barındıran (F1, F2) ekolojik yapısı destekleyici bir rol üstlenmektedir (P1). Bu bağlamda, kırsal alanların sunduğu “ekosistem hizmetlerinin korunması” ve “kentsel planlama sürecinde kırsal alanların ekolojik değerlerinin tanınması” gelecek nesiller için daha yaşanabilir bir dünya bırakılması için önemlidir. Temsilciler yalnızca iklim değişikliği değil aynı zamanda yakın dönemde yaşanan depremler sonrasında kırsal alanların, depremin etkisini azaltmadaki rolünü “İnsanlar depremin ilk anından itibaren kırsal alanlara yöneldiler. Bunun ana nedeni kırsal alanların kendi kendine yeten doğası ve doğal koşullara uygun yerleşimleri barındırmasıydı (STK 2)” ifadesi ile açıklamaktadırlar. Bu ifade, üretkenlik ve ekolojik

değerlerin, kırsal alanların “sığınak olarak görülmesine” yönelik algıyı güçlendirmekte, dolayısıyla kırsal alanlar hem günümüzde hem de gelecekte sürdürülebilir yaşam alanları olarak değer kazanmaktadır.

Miras değeri: Miras değerinin tarımsal araziler (F5), verimli ovalar, yerel mimari doku (F7), doğa koruma alanları (F3), tarihi ve arkeolojik alanlar (F6) gibi çeşitli peyzaj formlarıyla ilişkilendirilmesi mirasın doğal, kültürel ve tarımsal boyutları kapsayacak şekilde bütüncül olarak değerlendirildiğini göstermektedir. STK temsilcileri de mekânsal planlama ve tarımsal koruma uzmanları gibi verimli ovaları ve tarımsal arazileri “milli servet” olarak görmekte ve bu arazileri “yaşamın devamlılığı için en önemli mirasımız” olarak tanımlamaktadırlar. Bu mirasın oluşumunda, bölgenin yerel gen kaynakları da önemli bir bileşen olarak kabul edilmektedir. Tarımsal mirasın dışında, kırsal alanlarda biçilmiş değer taşıyan doğal ve kültürel miras öğelerinin miras değerini kabul eden temsilciler, bu alanların korunmasına yönelik planlama pratiklerin kırsal alanların ekosistem hizmetlerinin korunması ve yerel kültürlerin yaşatılmasındaki öneminin altını çizmektedirler.

Bilgi değeri: STK temsilcilerinin kırsal alanda değer atfettiği bilgi türü, yerel toplulukların kültürel süreçleri ve uygulamalarına dayanan yerel bilgidir (P2). Bu bağlamda geleneksel tarımsal uygulamalar, geleneksel konut yapımına özgü teknik ve bilgiler, insanların doğayı bilme ve ondan yararlanma biçimlerine değer atfetmektedirler.

Ekonomik değeri: STK temsilcileri, kırsal kalkınma uzmanları gibi bölgedeki ekonomik değer oluşumunda tarımsal faaliyetlerin merkezi rolünü kabul ederlerken, aynı zamanda doğal (F3) ve kültürel miras alanlarının (F6) turizm potansiyeline bağlı olarak ekonomik değer yarattığını ifade etmektedirler.

Malatya’da tarımsal üretim ilin en değerli ekonomik faaliyeti olarak kabul edilmektedir. Yerel halk ile sürekli temas halinde olan STK temsilcileri, ürün ne kadar çabuk pazara ulaşırsa o ekonomik değerinin de o oranda arttığını vurgulayarak özellikle yakın kırsal bölgenin ekonomik değerinin daha fazla olduğunu ifade etmektedirler. Ekonomik değer, arazi kullanım kararlarının ve arazi dönüşüm süreçleri üzerinde etkili olduğunu ifade eden temsilciler, ekonomik değer elde edebilmek adına üreticilerin tarihsel süreçte birçok kez birçok kez ürün desenini değişikliğine gittiğini aşağıda yer alan ifade ile açıklamaktadır:

“Şu anki havaalanının bulunduğu yer 1980 yılına kadar pirinç çeltik üretme yeri idi. 1980 yılına kadar Malatya’da çeltik komisyonu vardı. İklim değişince, sular giderek azaldıkça artık o ürün verimli olmaktan çıktı. Vatandaş vazgeçti. Onun yerine çok daha az masraf veya iş gücüyle daha yüksek gelir elde edebileceğimiz ikame çeşitler geldi. Dolayısıyla hem iklimin

zorlaması hem piyasa şartları, işte ekonomik durumlarla beraber ürün desen değişimi söz konusu oldu. Bu anlamda da 1980 sonra sulama alanlarının genişletilmesi, barajların yapılması biraz üretimin ihracata konu olmasıyla beraber kuru kaysı üretimi bu coğrafya için birinci ürün noktasına geldi (STK 1)”

Kırsal alanlardaki ekonomik motivasyonun tüm değerleri yeniden şekillendirecek düzeyde etkili olduğu “Eskiden tarlalar vardı. Şimdi bahçeler. Tarlada kalınmazdı herkes gece köye dönerdi. Şimdi bahçelerde evler yapılıyor (STK 2).” gibi ifadeler ile vurgulamaktadır.

Üretim faaliyetleri dışında kırsal alanlarda konumlanan başta doğal (F3) ve kültürel miras öğeleri (F6) olmak üzere değerli görülen kırsal yerleşimlerin (F7) turizm aracılığıyla ekonomik değer ürettiğini ifade eden temsilciler, kırsal alanlardaki ekonomik çeşitlenmeyi teşvik etmesi nedeniyle turizm faaliyetlerinin geliştirilmesini desteklemektedirler.

Ekolojik değer: Doğala yakın olarak tanımlanan kırsal alanlar “biyoçeşitlilik açısından zengin” ve “ekosistem sağlığının korunduğu bölgelerdir”. “Birçok habitata ev sahipliği” (F1, F2) yapan bu alanlar ekolojik değer taşımaktadırlar. Bu değerın korunması, ekolojik süreçlerin (P2) devamlılığı açısından olduğu kadar, ekosistem hizmetlerinin sürdürülebilirliğini sağlamak ve yaşamın devamlılığına katkıda bulunması nedeniyle önemlidir. Bu bağlamda özellikle Fırat kıyılarında bulunan doğala yakın alanlar, bölgedeki ekolojik değerin korunması için, korunması gerekli alanlar olarak kabul edilmektedir.

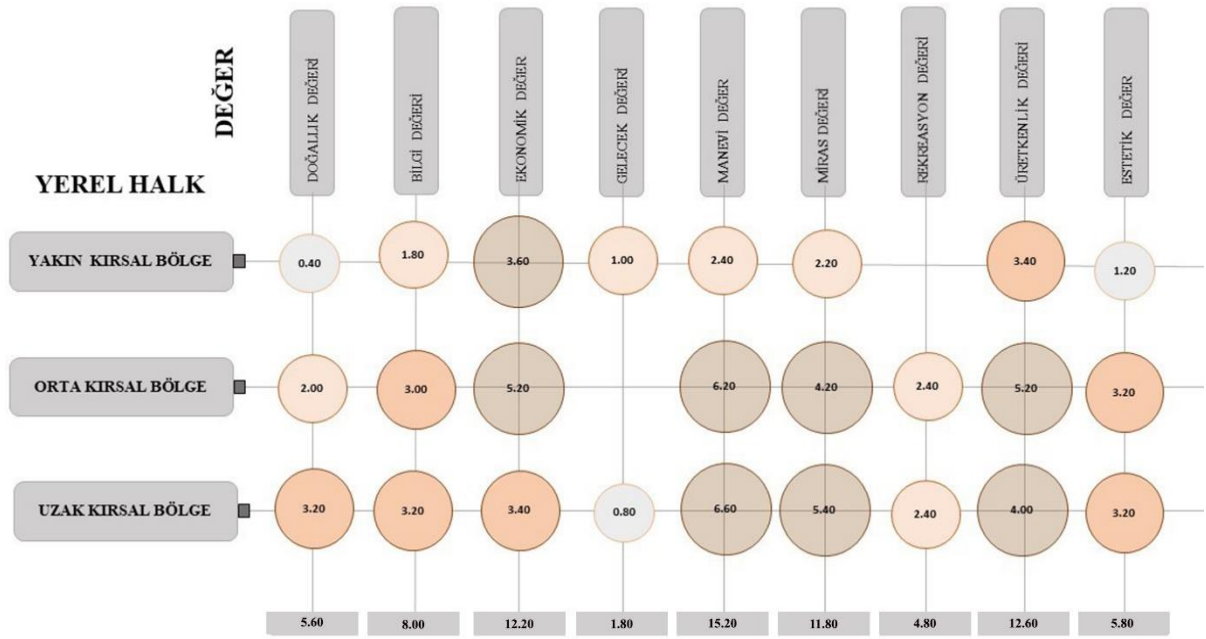
Estetik değer ve rekreasyon değeri: STK temsilcileri doğal formlar (F1) ve yerel mimari dokunun (F7) bütünlük gösterdiği özellikle, dağ köyleri olarak tanımlanan uzak kırsalda yer alan kırsal yerleşimlerin oluşturduğu manzaraya estetik değer atfetmektedirler. Bunun yanı sıra, özellikle akarsular ve yakın çevreleri gibi doğal alanların (F1,F2) sunduğu görsel güzelliklerin yanı sıra bireylerin ruhsal ve fiziksel sağlığı üzerinde de olumlu etkileri olduğunu belirtirlerken, bu alanlarla hem estetik (I2) hem de teröpatik (I5) ilişkiler geliştirdiklerini ifade etmektedirler.

4.3.3 Yerel halkın kırsal alana atfettikleri peyzaj değerleri

Yerel halk kırsal alanlara doğallık, bilgi, ekonomik, gelecek, manevi, miras değeri, rekreasyon, üretkenlik ve estetik peyzaj değerleri atfetmektedir. Yakın, orta ve uzak kırsal bölgede atfedilen kırsal peyzaj değeri bilişsel haritaları kolektif biliş haritalarına dönüştürüldüğünde, yerel halkın kırsal peyzaj değeri bilişinde, kırsal alanlara doğallık, bilgi, ekonomik, gelecek, manevi, miras değeri, rekreasyon, üretkenlik ve estetik değerlerin atfedildiği görülmektedir. Bu değer kategorileri arasında, manevi değer, ekonomik değer, üretkenlik değeri ve miras değeri merkezi değerlerdir (Şekil 4.44). Uzmanlardan farklı olarak, yerel halkın yerle kurdukları içsel ilişkilerin çeşitliliği manevi değeri güçlendirmektedir. Kırsal alanlarda, uzmanlar ve STK

temsilcileri üretkenlik değerini vurgularken, yerel halkın bu üretkenlikten elde edilen artı değerın yaşam koşullarına etkisini önemli görmeleri ekonomik değeri merkezileştirir.

Yerel halkın kırsal alanlara atfettiği merkezilik dereceleri, yakın, orta ve uzak kırsal bölgeye göre farklılık göstermektedir. Yakın kırsal bölgede ekonomik (M: 3.60) değeri, orta kırsal bölgede manevi (M: 6.20), üretkenlik (M: 5.20) ve ekonomik değerleri (M: 5.20), uzak kırsal bölgede ise manevi (M: 6.60), miras (M: 5.40) ve üretkenlik değerleri (M: 4.00) ön plana çıkmaktadır (Şekil 4.44)

Şekil 4.44: Yerel halkın peyzaj değerleri ilişkilik matrisi

Yakın kırsal bölgede ekonomik değeri merkezileşmesinin ana nedeni kentle kurulan fiziki yakınlık ilişkisinin bölgede üretilen ürünlerin pazara ulaşımını kolaylaştırarak ekonomik bir yakınlığa neden olmasıdır. Bölgede, orta ve uzak kırsala göre manevi ve miras değerinin de düşük olması, kentle olan fiziksel yakınlığın getirdiği kültürel etkileşimden kaynaklanmaktadır. Orta kırsal bölgedeki değeri atıfları hem yakın hem de uzak kırsal bölgelerde bulunanların bir sentezini temsil etmektedir. Bu durum, orta kırsal bölgenin Malatya kırsalının tümü ile ortak kırsal değeri sistemini paylaştığını göstermektedir. Yakın ve orta kırsal bölgenin aksine uzak kırsal bölgede miras değerinin merkezileşirken, ekonomik değeri düşmektedir. Uzak kırsal bölgenin coğrafi konumu, kırsal toplulukların üretim biçimi ve boyutunu etkilememesidir. Bu nedenle, uzak kırsal bölgenin arazi yapısının tarımsal üretim potansiyelini kısıtlaması ve bu bölgenin coğrafi konum nedeniyle teknoloji ve pazara ulaşım konusunda dezavantajlı oluşu ekonomik yapısını etkilemekte dolayısıyla ekonomik değeri düşürmektedir. Ekonomik

anlamda dezavantaja neden olan bu coğrafi uzaklık, kent ve diğer bölgeler ile sosyal etkileşimi sınırlayarak manevi ve miras değerinin muhafaza edilmesi konusunda avantaj sağlamaktadır.

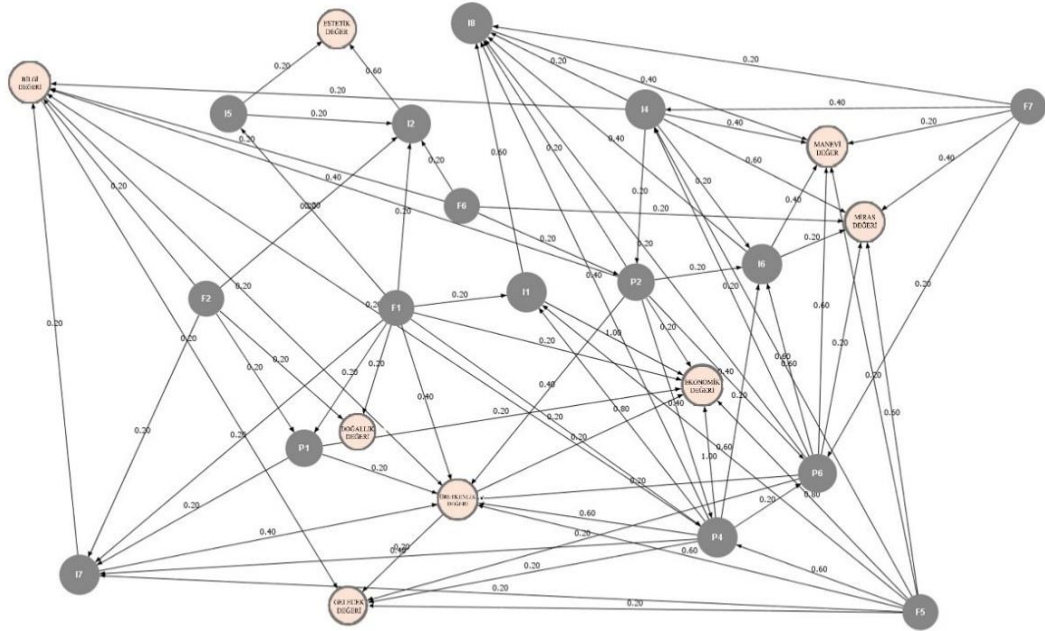
4.3.3.1 Yakın kırsal bölgenin peyzaj değeri

Yakın kırsal sakinleri, kırsal alanlara peyzajı oluşturan öğelerle ilişkilendirdikleri bilgi, ekonomik, gelecek, manevi, miras, üretkenlik ve estetik değer atfederler (Çizelge 4.13). Bu değer atıfları arasında sırasıyla ekonomik değer (M: 3.60), üretkenlik değeri (M:3.40) ve manevi değer (M:2.40) kategorileri merkezileşmektedir (Şekil 4.45).

Yakın kırsal bölgede merkezi değer kategorisi olan ekonomik değer, üretkenlik değeri ile ilişkilidir. Bu alanlarda üretkenlik değeri arttıkça, tarımsal üretime bağlı ekonomik değeri güçlendirmektedir. Bu nedenle yakın kırsal bölgede peyzaj değerinin oluşumunda verimli tarımsal ovalarda yer alan tarım arazileri (F5, M: 4.40) ve bu alanların verimliliğine katkıda bulunan akarsular gibi doğal formlar (F1, M: 2.00) ve bu formlar ile kurulan ekonomik ilişkiler (I1, M: 3.20) ön plana çıkmaktadır (Şekil 4.45). Bölgede merkezileşen diğer bir değer kategorisi manevi değerdir. Bu değer, kırsal alanda yaşamın sürekliliğinin sağlanmasında önemli olan toplumsal pratikler ve ilişkiler ile bağlantılıdır. Bu ilişkiler, bölgede yere bağlılık duygusunu güçlendirmektedir. Ayrıca manevi değeri oluşturan soy bağlılığı ilişkisi (I4, M: 3.00) arazi sahipliği ve mülkiyet hakkı beklentilerini ortaya çıkararak ekonomik ilişkilerin gelişimine katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda, yakın kırsal bölgedeki değer algısı, kırsal peyzajların ekonomik bir kaynak olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Yakın kırsal bölgede yaşayan sakinlerin kırsal alanlara atfettikleri değer kategorilerinin kapsamı aşağıda açıklanmaktadır.

Ekonomik değer: Yakın kırsal bölgede ekonomik değer, ağırlıklı olarak tarımsal üretimden (P4) elde edilen artı değer ile ilişkilendirilmektedir. Bölgenin verimli ovalar üzerinde konumlanması, Karakaya Baraj Gölü ve Fırat Nehri'ne dökülen akarsular (F1, F2) ile yakınlığı tarımsal potansiyeli artırarak ekonomik değer artmasına katkıda bulunmaktadır. Tarımsal potansiyeli yüksek olan yakın kırsal bölgede, yetiştirilen ürünler çeşitlilik göstermekle birlikte, emeği kurtaran önemli bir yatırım aracı olarak görülen kayısı üreticiliği temel tarımsal üretim biçimidir. Bazı ilçelerde ise yerel iklim koşulları ve doğal arazi yapısındaki farklılaşmalar nedeniyle ekonomik değer taşıyan ürünlerde farklılaşmalar görülmektedir. Örneğin Arapgir ilçesinde yer alan yakın kırsal bölgedeki yerleşimlerde bölge genelinden farklı olarak “badem” ve “üzüm” gibi ürünler yetiştirilmektedir.

YAKIN KIRSAL BÖLGE PEYZAJ DEĞERİ

DEĞERLER	MERKEZİLİK	FORMLAR	MERKEZİLİK	PRATİKLER	MERKEZİLİK	İLİŞKİLER	MERKEZİLİK
Doğallık_D	0.40	F1:Doğal Formlar	2.00	P1: Ekolojik Süreçler	1.00	I1:Ekonomik İlişkiler	3.20
Bilgi_D	1.80	F2: Flora ve Fauna	1.00	P2:Kültürel Süreçler	2.60	I2 :Estetik İlişkiler	1.40
Ekonomik_D	3.60	F5:Tarım Arazileri	4.40	P4: Tarım Pratikleri	5.20	I4: Soy Bağı	3.00
Gelecek_D	1.00	F6:Tarihi ve Arkeoloj	0.80	P6: Toplumsal Pratiklerle	3.00	I5: Teröpatik İlişkiler	0.60
Manevi_D	2.40	F7 :Yerel Formlar	1.40			I6 :Topluluk Bağı	2.20
Miras_D	2.20					I7: Yaşamsal İlişkiler	1.80
Üretkenlik_D	3.40					I8:Yere Bağlılık	2.60
Estetik_D	1.20						

Şekil 4.45: Yakın kırsal bölge kırsal peyzaj değeri.

Bölgede yer alan az sayıda kırsal yerleşimde, kentleşmenin etkisiyle konutlara ve imara açılan tarımsal arazilere (F4) de ekonomik değer atfedilmektedir. Ancak tarımsal arazilerin imara açılmasının yarattığı ekonomik değer, yerel sakinler arasında görüş ayrılığına neden olmaktadır. Bu görüş ayrılığını yerel sakinlerden birinin aşağıda yer alan ifadesinden okumak mümkündür.

“Merkezden buraya kadar olan kısmı imara açıldılar. İsteyenlerde oldu, istemeyenler de. Küçük parçalara ayırıp arazileri satabilirsiniz, dediler. Ben istemedim. Ben şehirde yaşamak istesem şehirleşmek istesem şehir şurada 25 km. giderim şehirde yaşarım. Benim amacım satmak değil, benim geçimim kayırsıcılık. Zaten imara koyuyorlar burayı 100 katına satarım diyorsun 10 dönümüm varsa bunun 4 dönümü yol giriyor o oluyor bu oluyor gidiyor. 6 dönüm kalıyor. Pek bir anlamı da olmuyor (YK 5)”

Yukarıda yer alan ifade, tarımsal üretimden elde edilecek olan uzun vadeli kazanç ile imar faaliyetlerinden elde edilecek kısa süreli kazancın yerel halk tarafından farklı değerlendirildiğini göstermektedir. Bu durumda özellikle tarımsal üretime devam etmeyen

sakinler, kısa süreli kazanca odaklanmakta ve yakın kırsalın dönüşüm sürecine katkıda bulunmaktadır.

Üretkenlik değeri: Yakın kırsal bölgede yaşayanlar, tarım arazilerinin verimliliği (F5), su kaynaklarına yakınlık (F1) ve “çekirdekten yetişme” olarak tanımlanan üreticilerin sahip olduğu yerel bilginin (P2,P4) üretkenlik değerine katkıda bulunduğunu ifade etmektedirler. Buna ek olarak bölgede geliştirilen sulama altyapısına yönelik projelerin tarımsal potansiyeli arttırarak bu değer üzerinde yarattığı olumlu etkiyi “*Baraj gelmeden önce bu araziler değersiz çorak arazilerdi. Hayvan otlatmak için kullanılırdı. Baraj olduktan sonra bu araziler verimli hale geldi, değerlendirildi*” gibi ifadeler ile vurgulamaktadırlar.

Manevi değer: Yakın kırsal bölge sakinleri, peyzajın fiziksel unsurlarıyla ilişkilendirilebilen ancak fiziksel olmayan yer bağlılığı (I8), toplumsal ilişkiler (I8) ve bu ilişkilerin gelişimine katkıda bulunan toplumsal pratiklerin (P6) devamlılığı gibi peyzajın ilişkisel öğelerine manevi değer atfetmektedirler.

“*Eskiden komşuluk ilişkileri iyiydi, herkes herkesi tanırdı.*” gibi ifadeler ile birbirine sıkı sıkıya bağlı olan toplumsal ilişkilerin değişmekte olduğunu ifade etmelerine rağmen, yakın kırsal bölgede yaşayan yaşlı sakinlerin topluluk bağının sürdürülmesi için çaba harcadığı görülmektedir. Topluluk bağına ek olarak kırsal peyzajlarla kurulan yere bağlılık ilişkisi, kırsal peyzaja atfedilen manevi değerın önemli bir bileşenidir. “*Ben İstanbul’a gittim, ama yapamadım. Ben şehir hayatı sevmiyorum. Köyümü özliyorum. Burada doğdum burada büyüdüm. Dedelerim falan hep burada yaşadılar (YK 5)*” ifadesinde de belirtildiği gibi kırsal peyzajda yere bağlılığı besleyen ana unsur “o yerde doğup büyüme” ya da “atalarının bu topraklarda yaşamış olması” gibi ifadelerle belirtilen soy bağlılığıdır (I4). Yakın kırsal bölgede yaşayan sakinler için topluluk bağı ve yere bağlılığın güçlenmesinde, “imece” gibi toplumsal dayanışma temelli pratiklerin, düğün ve cenaze törenleri gibi ritüellerin devamlılığı da önemlidir. Bu toplumsal pratikler günümüzde geçmişteki kadar sürdürülmüyor olsa da görüşmeciler bu pratiklere manevi değer atfetmektedirler.

Miras değeri: Yakın kırsal bölgede yaşayan sakinlerin miras algısı, ağırlıklı olarak geleneksel mülkiyet ilişkilerine dayanarak "arazi ve konut mülkiyeti" (F5, F7) üzerinden tanımlanmaktadır. Buna ek olarak, kültürel miras öğeleri açısından zengin olan bölgede, peyzaj hafızasının görünür formları olan tarihi ve arkeolojik unsurlara (F6) da miras değeri atfedilmektedir.

Yakın kırsal bölge sakinlerinin atadan kalma kırsal konutlara ve arazilere miras değeri atfetmelerinin temelinde, bu ögelerin “atalarının geçmişteki eylemlerini hatırlatması” nedeniyle soy bağı (I4) ilişkisi kurmaları yatmaktadır. Bu soy bağına ek olarak arazi sahipliği ve mülkiyet hakkından kaynaklı gelişen ekonomik ilişkilerin varlığı da önemlidir.

Bölgede, yerel sakinlerin çoğunun tarihi ve arkeolojik formlara pratikte ilişki kurmamalarına rağmen bu formlara miras değeri atfetmeleri, miras atfının dolaylı ilişkilere dayandığını göstermektedir. Bölgede bulunan az sayıda kırsal yerleşimde ise, yakın dönemde toplumsal pratiklere ve ilişkilere konu olan dolayısıyla, kırsal hafızadaki canlılığını koruyan tarihi formlara yönelik miras algısının kuvvetlendiği ve bu mekânlarla anlamlı ilişkilerin kurulduğu görülmektedir. Kırsal sakinlerin miras ile ilişkilene biçimini görüşmecilerden biri aşağıda yer alan ifade ile örneklemektedir:

“Burası 30 yıl önce şehir gibiydi. Demiryolu önemli bir ulaşım aracıyken, hep trenle gidip gelinirdi. Akçadağ’a ya da Malatya’ya gidecekler bile buradan geçirdi. Hele ki önceleri köy enstitüsü daha sonra öğretmen okulu olarak kullanılan okul açıktı burada çok öğrenci olurdu, Şimdiki gibi boş değildi. Şimdi bunların hiçbirini kullanılmıyor, atıl durumda kaldılar. Buraları böyle görünce üzülmüyoruz (YK 10)”

Yukarıda yer alan ifade, miras değerinin oluşumu için o değeri taşıyan unsurlar ile yerel sakinler arasında bireysel ya da toplumsal ilişki geliştirilmesinin önemini de ortaya koymaktadır.

Bilgi değeri: Yakın kırsal bölge sakinleri, kırsal peyzajlardaki önemli bir kültürel süreç olan ve soy bağı aracılığıyla aktarılan “yerel bilgiyi” değerli görmektedirler. Özellikle “çekirdekten yetiştirme” olarak tanımlanan tarımsal üretim bilgisi ve şifa kültürüne ait yerel bilgi önemli görülmektedir.

“Bir söz vardır çekirdekten yetiştirmek diye, biz anamızdan babamızdan görerek çekirdekten yetiştik, yeniler bizim kadar iyi olamaz (YK 1)” ifadesi tarımsal üretime ait yerel bilginin ailelerinden öğrenilerek aktarıldığını belirtken, yerel bilgiye sahip olmayanların üretim becerilerinin daha düşük olacağına yönelik inanç yerel bilginin üretkenlik değerini arttırmadaki önemini ortaya koymaktadır.

Yakın kırsal bölgede yaşayanların değerli gördüğü bir diğer bilgi türü, özellikle kadınların bölgedeki şifalı bitki türlerini tanımları ve bunları hastalıkların tedavisinde kullanmalarıyla oluşan yerel bilgidir. Bu bilgi türü, *“Annelerden biliyorum, onlar dağdaki otlardan ilaç yaparlardı. Ama biz anlamıyoruz”* ifadesinde de belirtildiği gibi, giderek kaybolmaktadır.

Gelecek değeri: Yakın kırsal bölgede yer alan kırsal yerleşimlerden yalnızca birinde yaşayan sakinler, pandemi ve savaş gibi küresel krizlerin gıda güvenliği üzerindeki olumsuz etkilerinin

hafifletilmesinde kırsal alanların varlığına ve sürdürülebilirliğine gelecek değeri atfetmektedirler. Yerel sakinlerden biri kırsal alanlarının gelecek değerini aşağıda yer alan ifade ile açıklamaktadır.

“Tarım önemli, pandemi yaşandı, savaş yaşandı hep örneklerini gördük, Rusya-Ukrayna savaşında, eğer Ukrayna'da buğday yetişmeseydi, un olmasaydı nasıl sıkıntılara girerlerdi, bizim ülkede de bu tedbirlerin alınması lazım. Kırsal alanların korunması lazım (YK 3)”

Bu ifadede özellikle temel besin kaynağı olan buğdayın üretiminin devamlılığının büyük bir önem taşıdığı görülmektedir. Bu kapsamda “ata tohumuyla üretilen buğdayın” kritik rolüne vurgu yapan sakinlerin, “Biz ata tohumundan buğday ürettirdik, dünyanın en iyi tohumlarından biriydi, şimdi onu da bıraktık (YK 3)” ifadesi, yerel bilgi ve türlerin kaybının, gıda güvenliği üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceğini göstermektedir.

Estetik Değer: Yakın kırsal bölgede, en az değer atfında bulunan kategori estetik değer kategorisidir. Yerel sakinler tarafından az sayıda dile getirilen estetik değer temelinin, peyzajın doğal (F1) ve arkeolojik (F6) formları ile kurulan estetik ilişkiler oluşturmaktadır.

“Bizim buradan Gölpınar tarafına doğru bakışta manzara, suyun yön değiştirerek akması, temiz olması, kavak ağaçları falan çok güzeldir” ifadesinde de vurgulandığı gibi, yakın kırsal bölgede Fırat Nehri ve ona dökülen akarsuların (F1) oluşturduğu iz ile bitki örtüsünün (F2) bütünleştiği doğal manzaraların “güzelliğine” estetik değer atfedilmektedir. Buna ek olarak bölgede, arkeolojik kalıntıların doğal peyzajla uyumlu bir şekilde bütünleşmesi sakinler tarafından “beğenilmekte” ve bu bütünleşmeye estetik değer atfedilmektedir.

4.3.3.2 Orta kırsal bölgenin peyzaj değeri

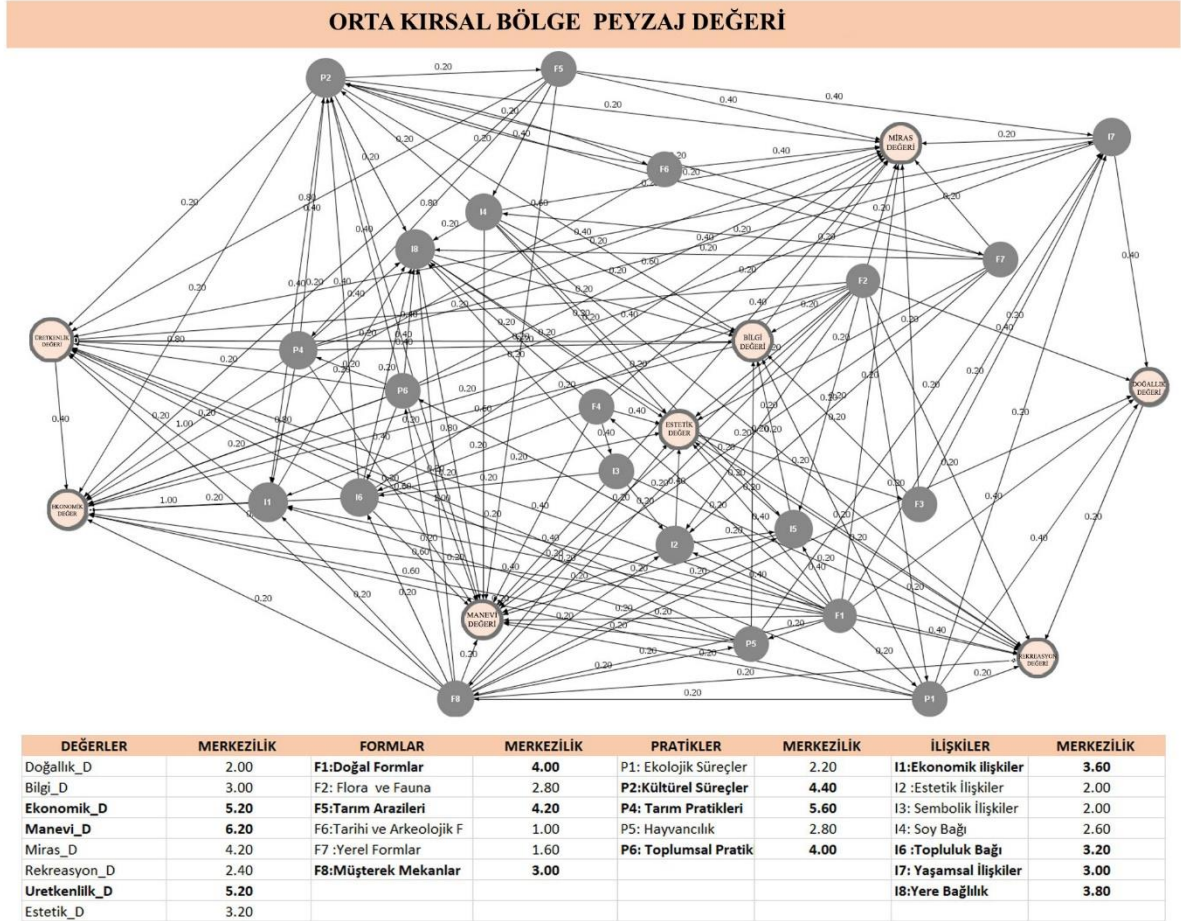
Orta kırsal bölgede yaşayanlar, kırsal peyzajlara doğallık, bilgi, ekonomik, manevi, miras, rekreasyon, üretkenlik ve estetik değer atfetmektedirler. Bu değerler arasında manevi değer (M: 6.20), üretkenlik değeri (M: 5.20), ekonomik değer (M:5.20) ve miras (M:4.20) değeri merkezileşmektedir (Şekil 4.46).

Orta kırsal bölgedeki değer deseninin oluşumu, uzak ve yakın kırsaldaki değer desenlerinin bileşimini yansıtmaktadır. Bu durum, orta kırsal bölgenin hem yakın hem de uzak kırsaldaki unsurların bir araya geldiği karmaşık bir yapıyı temsil ettiğini göstermektedir.

Tarımsal üretim faaliyetlerin yoğun olduğu bölgede, ekonomik değer ve üretkenlik değeri birbiri ile ilişkilidir. Bu nedenle değerlerin oluşumunda, tarımsal araziler ve tarımsal pratikler hem yaşamın devamlılığı (I8) hem de ekonomik ilişkilerin (I1) sürdürülebilirliği açısından

önemlidir. Bu değerlere katkıda bulunan akarsular ve ormanlık alanlar gibi doğal formlar (F1) da bölgenin önemli peyzaj formları arasında yer almaktadır (Şekil 4.46).

Orta kırsal bölgede, manevi değerler kimliğin oluşumu ve bu değerlere bağlı olarak gelişen topluluk ve aidiyet duygusunu besleyerek kırsal yaşamın sürdürülebilirliğine katkı sağlarlar. Bu nedenle, toplumsal pratikler (P6) ve ilişkiler (I6) kırsal kültürün ve kimliğin oluşumunda önemli manevi değer taşıyan unsurlar olarak kabul edilmektedir.

Şekil 4.46: Orta kırsal bölge kırsal peyzaj değerleri

Manevi değer: Manevi değerlerin temelini oluşturan yer duygusu belirli bir ortamda deneyim ve sosyal ilişkilere bağlı olarak gelişmektedir. Orta kırsal bölgede, kış yarısı, imece, ritüeller, düğün, doğum ve geleneksel şenlikler gibi toplumsal pratikler (P6) samimi ve dayanışmacı ilişkilere dayanan topluluk ilişkileri (I6) bu duygunun gelişimde önemli rol oynamaktadır. “Depremden sonra buraya konteynerler geldi. Konteynerler geldiğinde burada hemen kınalı ekmek ve içli köfte yaptılar kadınlarımız. Bayram sabahlarındaki gibi toplandık, bir arada olduk (OK I6)” ifadesi fiziksel mekânın zarar görmesi durumunda bile deneyim ve ilişkilerin yer duygusunu oluşturmadaki önemini açıklamaktadır.

Bu değer atfında bulunulan unsurlar çoğu zaman özel bir mekânda değil yerin tümünde etkili olurken, orta kırsal bölgede yerle kurulan sembolik ilişkinin mekânları olan “ziyaretlerin” mekânsal açıdan özelleştiği görülmektedir. Bölgede daha çok göçmen Alevi-Bektaşî toplulukların yaşadığı kırsal yerleşimlerde, bir yer yapımı pratiği olarak görülen, mekânla kurulan kutsallık ilişkisinin ürünü olan ziyaretler genellikle ağaçlar, kayalar ve su kaynakları” gibi doğal öğelere (F1, F2) ya da topluluk tarafından önemli görülen kişilerin mezarlarına atfedilen kutsallık (I3) aracılığıyla sembolik mekânlara dönüşürler. Yerel sakinlerden birinin “Bizim burada ziyaretler çoktur. Ilıca dediğimiz yerde şifalı su vardır. Yaralara iyi gelir bir de çocuğu olmayan kadınlara iyi geldiği söylenir. Biraz ilerde Sadık baba var orası da ziyaret, orada da ermişin mezarı var. Pelit dede tepede ulu bir ağaç var, orası da ziyaret olarak kabul edilir. Bu yerlerin hepsinin kendine özgü hikâyeleri vardır (OK 9)” ifadesi bu bölgedeki sembolik mekân (F4) çeşitliliğine atıfta bulunmaktadır.

Bölge gelenindeki kırsal yerleşimlerin çoğunda, topluluğa ait pratik ve ilişkilerin genç nüfusun terki nedeniyle sürdürülmemesi endişe verici bir durum olarak tanımlanırken, yerel kültürlere ev sahipliği yapan kırsal yerleşimlerde, kültürel aktarımın sağlanmasına “yazılı belge azlığı” nedeniyle bu değerın korunması için daha fazla çaba harcandığı görülmektedir. Bu kırsal yerleşimlerin bazılarında özel günlerde gerçekleştirilen toplumsal etkinliklerin “tiyatral hale getirilerek” canlı tutulmaya çalışıldığına yönelik şu ifadeler oldukça ilgi çekicidir:

“Köyde kış yarısı etkinliğı yapılıyor. Bu etkinlik yapılırken yayla göçü tiyatral olarak canlandırılıyor. Başta obabaşı ardında gelinlerle kervan yola çıkıyor. Abdal Musa lokması için evlerden gıda toplanıyor. Bulgurlar falan. Sonra bu yemekler köy meydanında pişilerken birlik halayı çekiliyor. Baharın bolluğu için şekerler dağıtılıyor (OK 7)”

Üretkenlik değeri: Orta kırsalda da yakın kırsal bölgede olduğu gibi tarımsal arazilere (F5), tarım ve hayvancılık pratiklerine (P4, P5) ve yerli halkın üretim becerilerine (P2) üretkenlik değeri atfedilmektedir. Buna ek olarak özellikle uzak kırsal bölgeye yakın, orman varlığının görüldüğü az sayıda kırsal yerleşimde ormanlara üretkenlik değeri atfedildiğı görülmektedir.

Orta kırsal bölgede üretkenliğı etkileyen önemli bileşen de su kaynaklarına yakınlıktır. Su kaynaklarına yakın bulunan kırsal yerleşimlerde, başta kayısı olmak üzere elma, patates, buğday, arpa, şeker pancarı, çilek ve tütün ve gibi çeşitli, ürünler yetiştirilirken, sulama sıkıntısı çekilen bölgelerde daha çok susuz tarıma elverişli ürünler yetiştirilmektedir. Su kıtlığı görülen bölgelerde “bizim buralarda su sıkıntısı var. O yüzden topraklar çorak, buralarda tarımsal

Üretim diğer yerlere göre daha sınırlı (OK 12)” ifadesinde de belirtildiği gibi üretkenlik azalmaktadır.

Orta kırsal bölgede, özellikle uzak kırsal bölgeye yakın yerlerde arazi yapısının bölge geneline göre farklılık göstermesi, burada bulunan kırsal yerleşimlerde, çiftçilikten ziyade hayvancılık ve arıcılık gibi faaliyetlerin gelişmesine neden olmaktadır. Bu kırsal yerleşimlerde, üretkenlik değeri, kırsal sakinlerin yetiştiricilik becerileri ve özellikle kadınların elde edilen ürünleri işleme yetenekleri (P5) ile doğrudan ilişkilidir. Kadın emeğinin bu süreçteki önemini yerel halktan biri aşağıda yer alan ifade ile açıklamaktadır:

“Bizim insanımız çok çalışkandır. Bizim kadınlarımız hayvancılığı bırakmadılar hala tereyağı ve peynir yaparlar. Depremden önce günlük 100 kilo yağ çıkardı buradan, arıcılıkta aynı şekilde yılda 25 tona yakın bal üretilir bizim köyde (OK 10).”

Orta kırsalda bulunan az sayıda “orman köyü” statüsüne sahip kırsal yerleşimde, ormanlar hane halkının kışlık yakacak ve yem ihtiyaını karşılayan önemli unsurlar olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda ormanlara hem üretkenlik hem de geime destek sağlayan bir unsur olmaları nedeniyle ekonomik değer atfedilmektedir. Bu durum “İnsanlar bu ormanlıkları korur oralar bizim için değerli (OK 3)” ifadesinde de belirtildiği gibi köylülerin ormanla sahiplenme ilişkilerinin gelişmesine neden olmaktadır.

Ekonomik değer: Orta kırsal bölgede tıpkı yakın kırsaldaki gibi tarımsal arazilere (F5) ve bu arazilerde tarımsal ürünlere ekonomik değer atfedilmektedir. Özellikle kayısı, yüksek değişim değeri nedeniyle orta kırsalda yaygın olarak üretilen bir üründür. Arazi yapısı ve iklimsel özellikler açısından çeşitliliğin görüldüğü bu bölgede, buğday, arpa, nohut, tütün, pancar ve ayçiçeği gibi tarımsal ürünler de yetiştirilmektedir.

Orta kırsal bölgede bazı kırsal yerleşimler Malatya’nın önemli yeraltı zenginliklerine sahip bölgelerinde yer almaktadırlar. Bu köylerde yaşayan sakinler kırsal alanda “madencilik faaliyetleri” aracılığıyla yaratılan ekonomik değerin farkındadırlar. Bu ekonomik değerden doğrudan faydalanmıyor olsalar da bu bölgede “iş imkânı sağladığı için” yerelde dolaylı olarak bir ekonomik değer yarattığını kabul etmektedirler. Bölgede yaşayan sakinler her ne kadar madencilik faaliyetleri ekolojik açıdan olumsuz olarak değerlendirseler de bazı yerel sakinlerin ekonomik gelir elde etmek için maden sahalarında çalışmaya gönüllü olduklarını şu ifadeler ile dile getiriler:

“Burada maden açıldı. Biz memnun olmadık zaten arazileri kamulaştırdılar. Dinamit patlatılınca buralar hep toz oluyor. Bize zararı çok. Bir faydası işte gençlere iş kapısı oldu. Bizden 15-20, evre köylerle beraber 50 kadar genç orada çalışıyorlar (OK 9)”

Orta kırsalda madenler ile ilgili yapılan bu değerlemeler, ekonomik kaygıların ekolojik kaygılardan daha önemli görüldüğünü göstermektedir.

Miras değeri: Orta kırsal bölge sakinlerinin kırsal peyzajlara attettikleri miras değeri tarımsal arazilerden (F5) geleneksel konutlara (F7), doğal ve kültürel miras öğelerinden (F3,F4), toplumsal pratikler (P6) ve halk türkülerine kadar çeşitli somut ve somut olmayan değerleri kapsamaktadır. Bu durum, söz konusu bölgenin kültürel çeşitliliği ile doğrudan ilişkilidir.

Orta kırsal bölgede geleneksel mülkiyet anlayışıyla özdeşleşen tarım arazileri ve kırsal konutlar, miras değeri bakımından son derece önemlidir. Özellikle deprem sonrası gerçekleştirilen saha çalışmaları, kırsal konutlara atfedilen değer, mirasın önemli bir bileşeni olarak görüldüğünü ve bu değer, oluşumunda soy bağıllığının önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Görüşmecilerden birinin bu duruma ilişkin *“Atadan kalma çamur evler bizim mirasımız, bizlerde bizden öncekilerde hep o evlerde yaşadılar. Görüyorsunuz köyün halini bu evler depremde yıkılınca hep üzüldük, içimiz yandı. Hem ocağımız hem de anılarımız yıkıldı (OK 16).”* ifadesi kırsal konutların miras değerini ortaya koymaktadır.

Malatya kırsalında biçilmiş değerler ile etkileşimin en yoğun olduğu orta kırsal bölgede, yerel halkın bu etkileşime yönelik algıları yüksektir. *“900 yıllık çınar var bizim köyde. Büyük Çınar deriz, gördünüz mü? Şu an zaten devlet tarafından koruma altında. Geçenlerde bakımını da yaptılar. Köylü de onu sever ve korur. Mirastır bizim için (OK 5)”* ifadesiyle de örneklediği gibi bölgede tarihi ağaçlar, tarihi ve arkeolojik kalıntılar ile doğal mağaralar gibi (F3, F4) biçilmiş miras değerine sahip alanlar yerel halk tarafından benimsenmekte ve bu alanlara miras değeri atfedilmektedir.

“Toplum sadece maddi mirası göz önüne alıyor. Eski adetleri ne bilen ne uygulayan var. Onu miras olarak görmüyorlar” gibi ifadeler, miras kavramının genellikle somut varlıklarla özdeşleştirildiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda orta kırsal bölgenin büyük bir bölümünde uzak kırsal bölgeye kıyasla toplumsal gelenekler ve ritüeller gibi soyut kültürel değerler, mirasın daha az görünür bileşenleri olarak kabul edilirken, Alevi-Bektaşî topluluklarının yaşadığı kırsal yerleşimlerde, “halk türkeleri”, “kış yarısı”, “Abdal Musa lokması” gibi toplumsal pratikler (P6) ve sembolik ilişkilerin kurulduğu ziyaret mekânları (F4) gibi pek çok unsur kültürel kimliğin parçası olarak görülmekte ve bu bileşenlere miras değeri atfedilmektedir. Bu durum, miras kavramının yere özgü şekillenen doğasını ortaya koymaktadır.

Bilgi Değeri: Orta kırsal bölge sakinleri kırsal alanlarda doğa ile kurulan simbiyotik ilişki aracılığıyla üretilen bilgi ve tekniklere değer affetmektedirler. Bu kapsamda, doğayı bilme ve ondan yararlanma çabasının ürünü olan doğadaki bitkilerden şifa amaçlı yararlanma, doğadan toplanılan otlar ile yöreye özgü yemekler yapma, en yakın malzemeden yararlanarak geleneksel konut üretme gibi özgü pratikler ve pratiklere ait yerel bilgi önemli görülmektedir. Özellikle, bölgede geleneksel konutların yapımında kullanılan kerpicingin bilgisi ön plana çıkmakta, bu bilginin kaybı yerel sakinlerde endişeye neden olmaktadır. *“Eskiden kerpiç ustaları vardı. Şimdi kerpiç dök desen biz yaşlılardan başka bilen yok. Ondan dolayı burada hep betondan evler yapıyorlar. Onlarda eski evlerin tadı yok (OK 7)”* gibi ifadelerle kerpice ait bilginin önemine ve giderek azalan aktarımına vurgu yaparlarken, aynı zamanda bu bilginin kaybolmasının yerel mimari karakteri değiştirmedeki rolünü açıklamaktadırlar.

Bölgedeki bir diğer önemli bilgi türü, tarihi ve arkeolojik formlardan (F4) elde edilen bilimsel bilgilerdir. Biçilmiş değer etkileşiminin yüksek olduğu bu bölgede, ilgili kurumlar tarafından gerçekleştirilen bilimsel çalışmalar, bölge sakinlerinin bu unsurların "geçmişini aydınlatma" özelliklerine yönelik algılarını artırmıştır. Bu nedenle, söz konusu unsurlara bilimsel bilgi değeri atfedilmektedir.

Doğallık değeri: Orta kırsalda yaşayanlar kırsal alanının doğallık değerini, “doğal bütünlük” ve insan müdahalesinin az olduğunu ifade eden “bozulmamışlık” gibi kavramlar üzerinden değerlendirmekte ve bu alanlara doğallık değeri atfetmektedirler. Bu değeri, insan sağlığı üzerindeki olumlu etkileriyle ilişkilendiren sakinler, bu ilişkiyi *“Köyümüzün havası güzel, suyu güzel, burada doğal yaşam var(OK 11)”* gibi ifadelerle dile getirmektedirler.

Orta kırsal bölgede, orman köyü vasfına sahip olan kırsal yerleşimlerde ise bölgedeki "yeşilliği" arttıran ve "temiz hava" sağlayan kaynaklar olan ormanlar, bölgenin doğallık değerini arttıran önemli unsurlar olarak kabul edilmektedirler.

Rekreasyon değeri: Orta kırsal sakinleri "piknik," "şenliklerin" yapıldığı "su kaynağı yakınları" ve "yaylalar" (F1, F2) gibi doğal güzelliklere sahip mekanlar ile ritüellerin gerçekleştirildiği "ziyaret mekanlarını" (F4) rekreasyon değeri yüksek alanlar olarak görmektedirler. Bu alanlar hem doğayla etkileşimi teşvik etmekte hem de toplumsal bağları güçlendiren etkinlikler için mekân yaratmaktadırlar.

Orta kırsal bölge içerisinde, su sıkıntısının yaşandığı yerlerde, *“Bey Pınarı’nın orada ve ballık dediğimiz su kaynakları vardır. Bir de şakşak dediğimiz yerde de su kaynağı vardır. Hep oralara gider mesire yaparız (OK 16)”* ifadesinde de vurgulandığı gibi su kaynaklarına (F1)

yakın yerler rekreasyonel aktiviteler için daha çok tercih edilmektedir. Bu alanlara ilişkin *“Bizim burada baraj olduktan sonra yöneticilere piknik alanı, sahil yolu bir şeyler yapsınlar diye talepte bullunduk. Buralar değersin. Piknik alanı sahil yolu olsa. Bizim insanımız çalışır (OK 12)”* gibi ifadeler yerel sakinlerin rekreasyon değerin alternatif ekonomi yaratma gücünün farkında olduklarını göstermektedir.

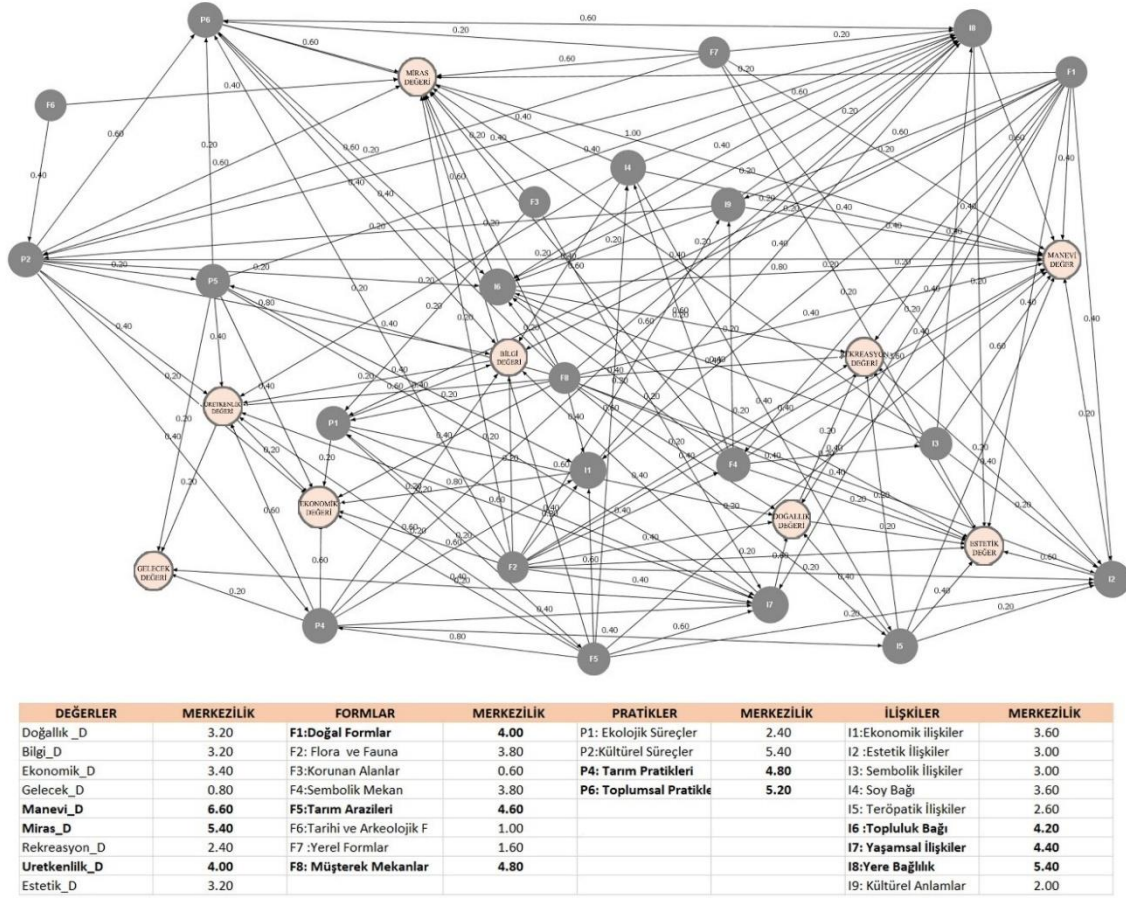
Estetik değer: Orta kırsal sakinlerin kırsal alanlara atfettiği estetik değer, rekreasyon değeri ile ilişkilidir. Bu bağlamda, rekreasyonel ihtiyaçlarını giderdikleri özellikle su kaynaklarına yakın yerleri ‘güzel’ olarak tanımlanmakta ve bu alanlarla estetik ilişkiler geliştirmektedirler. Benzer şekilde, toplumsal pratiklere ev sahipliği yapan yaylalar, barındırdıkları doğal güzellikler nedeniyle estetik değer taşıyan yerler olarak tanımlanmaktadır. Doğanın biyolojik çeşitlilikle destekleyerek oluşturduğu görsel etki, *“Yaylarımız çok güzeldir. Suyuyla, ağacıyla, çiçekleriyle o kadar güzel olur ki, bakmaya doyamazsınız”* ifadeleriyle betimlenmektedir.

Orta kırsal bölgede, kırsal yerleşim dokusunu oluşturan doğal ve kültürel unsurların birlikte oluşturduğu manzaraya da estetik değer atfedilmektedir. Yerel sakinlerden biri bu değeri *“Burayı çok seviyorum. Başka yere gidemem, meydanda iki çeşme var. Onlar mesela nasıl güzel, hele bir de oradan köye baktın mı manzara nasıl bırakılır (OK 16).”* ifadesiyle vurgulamaktadır. Bu ifade, bireylerin ve toplulukların bu alanlarla kurduğu yere bağlılık ilişkisinin estetik değeri güçlendirdiğini göstermektedir.

4.3.3.3 Uzak kırsal bölgenin peyzaj değeri

Uzak kırsalda yaşayanlar, kırsal tanımlamalarında sorun ağırlıklı bir yaklaşım sergilese de bu tanımlamalarda yer alan “kırsal ev olarak görme” durumu değerlerine yansımıştır. Kültürel çeşitliliğin daha fazla hissedildiği uzak kırsalda bölgede yer alan yerleşimlerde, yerel toplulukların kırsal peyzajı temsil ve eylemlerine rehberlik eden, kimliklerinin önemli bir bileşeni olarak kabul ettikleri görülmektedir. Kırsal peyzajı kültürel değerleri ve doğayla olan etkileşimleri yansıtan ve sembollerle var olan bir yer olarak gördüklerinden peyzajın manevi (M: 6.60) ve miras değerleri (M: 5.40) onlar için yüksektir (Şekil 4.47). Toplumsal pratiklere ev sahipliği yapan müşterek mekânlar (F8) ve yaşamsal ve sembolik ilişkiler kurdukları doğal alanlar (F1) peyzajın önemli formları olarak merkezileşmektedir. Tarımsal araziler (F5) ve yayla ve mera gibi müşterek mekânlar (F8) bölgenin üretkenliği artırarak ekonomik değerleri güçlendirirken, doğal formlar, sembolik (F4) ve müşterek mekânlar (F8) gibi peyzaj öğelerinin yer duygusunun (I8, I6) oluşumundaki önemli unsurlardır (Şekil 4.47). Değerlerin ve peyzaj öğelerinin çok yönlü ve karmaşık ilişkileri özellikle kırsal bölgelerde peyzajın çok işlevli yapısının uzak kırsal bölgelerde daha belirgin olduğunu göstermektedir.

UZAK KIRSAL BÖLGE PEYZAJ DEĞERİ

Şekil 4.47: Uzak kırsal bölge kırsal peyzaj değeri.

Manevi değer: Beatley ve Manning'in (1997) belirttiği üzere, yerel topluluklar kültürel üretim süreçlerinde topluluk bütünlüğünü destekleyen yerler, etkinlikler, ritüeller, yer adları ve hikâyeler oluştururlar. Bu yaratımlar, uzak kırsal bölgede yer alan kırsal yerleşimlerde, orta ve yakın kırsal bölgelere kıyasla daha belirgin ve görünürdür.

Uzak kırsalda yaşıyan sakinlerin kırsal peyzajlarla kurduğu yer bağlılığı (I8) manevi değeri besleyen önemli bir unsurdur. Uzak kırsalda tanımlanan yere bağlılık ilişkisi peyzajla kurulan “soy” (I4) ve “topluluk bağı” (I8) ile ilişkilendirilmektedir. Bu bağlılığın güçlenmesinde “toplumsal pratiklerin devamlılığı” önemlidir. Uzak kırsal bölgede, halk türküleri, kış yarısı, imece ve şenlikler gibi dayanışma temelli etkinlikler, yaylacılık ve harman kolektif emeğe dayalı üretim pratikleri, ziyaret ritüelleri önemli toplumsal pratikler olarak tanımlanırken, bu toplumsal pratiklerin (P6) gerçekleştirildiği “köy meydanları”, “çeşme başları”, “harman yerleri”, “yaylalar” ve “ziyaret yerleri” gibi mekânlar da bu değerin önemli bileşenleri olarak kabul edilmektedir. Orta kırsal bölgede olduğu gibi uzak kırsal bölgede Alevi Bektaşî kültürüne sahip köylerde kültürel sürekliliğin aktarımında “yazılı belgelerin çok fazla olmaması”

nedeniyle, kültürel ifadenin önemli bileşeni olarak kabul edilen toplumsal pratiklere (P6) ve ilişkilere daha fazla değer atfı yapıldığı görülmektedir.

Uzak kırsalda yer alan kırsal yerleşimlerden bazılarının yer adlarının (I9) (Örn: Ilıca, Salkonak, Karanlıkdere, Ansır) kırsal peyzajı karakterize eden ana unsur ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Bazı kırsal yerleşimlerde ise toplumsal hafızada yer eden olayların yer adları aracılığıyla peyzaj hafızasına sabitlendiği görülmektedir. Kırsal yerleşim adlarına ek olarak ziyaret yerlerinin adlandırmaları da “Kayaönü”, “leylek tepesi”, “sürmeli ziyaret”, “tek ağaç” gibi örneklerden görüldüğü üzere peyzajı karakterize eden somut bir öge ile ilişkilendirilmektedir. Bu adlandırmalar genellikle halk hikâyeleri ile desteklenmektedir. Bu hikâyeler genellikle yerel halkın “keramet” adı verdiği doğaüstü olaylar sonucunda o yerin işaretlendiğine yönelik bilgileri içermektedir. Bu durumu görüşmecilerden biri şu şekilde ifade etmektedir:

“Ziyaret denilen yerlerde keramet olduğuna inanırlar. Keramet farklıdır. Her yerde keramet olmaz. Ağaca, taşta, belli yerlerde keramet sahibi insanların orada görüldüğü iddia edilir. Onlarda görüldükleri yerlerde anılırlar. Ağaç, taş dibi, su kenarı gibi yerlerde olurlar. Burada bir meşe var yaylanın orda orası ziyaret mesela, ya da yaylalığa giden yolda orada büyük bir taş var, yaylalığa giderken orada aksakallı bir adam görmüşler, ziyaret olmuş (UK 11).”

“Kerametli yer” olarak tanımlanan ziyaret yerleri aracılığıyla doğa ile kurulan sembolik ilişki (F3, I3) de yerin manevi değerinin atmasına neden olmaktadır. Bu mekânların günlük yaşamda önemli bir rota olan yaylaya gidiş yolunun üzerinde veya yaylalarda konumlanmaları Stephenson’ın (2005) vurguladığı gibi, topluluğun zaman içerisinde oluşturduğu zihinsel haritanın oluşumunda önemlidir. Uzak kırsal sakinler günümüzde bu rotaları kullanmıyor olsalar da rotalar ve üzerinde yer alan sembolik mekânları net bir şekilde zihinsel olarak (I9) haritalamaktadırlar. Geçmiş toplulukların kültürel özelliklerini yansıtan bu zihinsel haritalar, bir sonraki nesille aktarılarak toplumsal bağlılığın gelişimine katkıda bulunmaktadır.

Uzak kırsalda doğal ve kültürel öğelerle kurulan manevi ilişkilerin yoğun olması, Lefebvre’nin (2014) mekânla kurulan zaman, semboller ve pratikler aracılığıyla ilişkili olarak tanımladığı sahiplenme ilişkisinin varlığını göstermektedir. Bu ilişki hem bireyler arasında hem de topluluk ile mekân arasında güçlü bir bağlılık (I8) ilişkisinin kurulmasına neden olmaktadır.

Miras değeri: Uzak kırsal bölge sakinleri, toplumsal ilişki (I6) ve pratiklere (P6), mülkiyet ilişkisine dayalı olarak tarımsal araziler (F5) ve kırsal konutlara (F7), ziyaretlere (F4), yerleşim yerleri yakınında bulunan tarihi ve arkeolojik mekânlara (F6) ve doğanın kendisine (F1, P1) miras değeri atfetmektedirler.

“Bizim mirasımız komşuluk ilişkilerimiz (UK 1)” ve “kırsalın korunması için insani değerlerimiz korunmalı (UK 7)” gibi ifadeler, kırsal alandaki toplumsal ilişkilerin kırsalın korunmasındaki önemini vurgulayarak miras değerinin oluşumundaki rolüne dikkat çekmektedir. Manevi değer atfında da görüldüğü gibi toplumsal ilişkilerin devamlılığında rol oynayan toplumsal pratikler bu mirasın önemli bileşenleri olarak kabul edilmektedir. Örneğin *“Bizim devam eden kış yarısı etkinliğimiz var. Abdal Musa ve Hızır Lokması etkinliklerimiz var. Düşünlülerimiz ve şenliklerimiz var. Bunlar bize atalardan kalan miraslar. Bizde sürdürmeye çalışıyoruz (UK 5)”* ifadesi pratiklere atfedilen miras değerini ortaya koymaktadır.

Orta kırsaldan farklı olarak bu bölgede toplumsal beceri ve beğeni algısını yansıtan geleneksel el sanatları öğeleri de miras olarak kabul edilmektedir. Bu kabulün ana nedeni bu üretimlerin az da olsa uzak kırsal bölgede devam ettiriliyor oluşudur. El sanatları üretimin devam ettiği kırsal yerleşimlerde, bu üretimin devamlılığının sağlanması amacıyla “patent alma” gibi özel çaba harcandığı görülmektedir. Bu çabanın temel motivasyonu miras değerinin korunmasına ek olarak görünürlüğü artırarak bölgede alternatif ekonomik faaliyetlerin gelişimine katkıda bulunmaktadır. Yerel sakinlerden biri bu süreci aşağıda yer alan ifade ile aktarmaktadır.

“Bizim boyalı çoraplarımıza patent aldık. O yünler kökboyası ile boyanır ve yöresel desenlere sahiptir. Siyah olanı ceviz kabuğundan, kırmızı olanı ise kızıl kavaktan elde ediyoruz. Bunun üretimi çok azaldı; köyde bunu yapan yalnızca iki kişi var. Yeniler öğrenmiyor; pazarında sıkıntı olmasa bile gençlerde heves yok.” (UK 11).

Yakın ve orta kırsalda olduğu gibi, miras algısı temelde geleneksel mülkiyet anlayışına bağlı olarak “atadan kalan” tarımsal araziler ve kırsal konutlar ile ilişkilendirilmektedir. Uzak kırsal sakinleri, bu miras değerini “bize miras kalan atadan kalan araziler, ağaçlar ve çamurdan evler (UK 1)” gibi ifadelerle dile getirmektedirler.

Tarımsal araziler ve yerel formların dışında miras değerinin atfedildiği önemli bir diğer görünür peyzaj ögesi ziyaret yerleridir. Ziyaretler hem mekânsal olarak hem de gerçekleştirilen ritüel bağlamında somut ve soyut unsurları barındıran miras bileşenleri olarak tanımlanmaktadır. *“Tek ağaçtan bir yaprak bile koparılmaz (UK 2)”* ifadesi, ziyarete atfedilen değer, aynı zamanda ziyaret konusu olan doğal varlığın halk tarafından korunmasına neden olduğunu göstermektedir. Ziyaretler, tescilli miras ögesi olarak kabul edilmiyor (biçilmiş değer) olsa da yerel halk tarafından değerli görülen miras öğeleri olarak kabul edilmektedir.

Uzak kırsalda yaşayanlar, yaşadıkları bölgede bulunan mağaralar, kaya mezarları, kaleler, kiliseler ve tabiat varlıkları gibi tescilli yapıları da miras değeri atfetmektedirler. Bazı kırsal yerleşimlerde bu yapılarla gündelik hayatta ilişkilerin sürdürüldüğü görülürken, bazı kırsal

yerleşimlerde ise “Biz burada doğduk, mağaraların orada olduklarını biliyoruz ama ne gittik ne de gördük (UK 10)” ifadesinde de belirttiirdiği gibi miras öğeleriyle pratikte bir ilişki kurulmamaktadır.

Üretkenlik değeri: Uzak kırsal sakinleri orta ve yakın kırsal bölgede yaşayan sakinler gibi “verimli tarım arazilerine” (F5), “üretim becerilerine (P4, P5)” ve” doğal kaynaklara” (F1, F2) üretkenlik değeri atfetmektedirler.

Tarımsal arazilerin üretkenliği, üretilen ürün miktarı ve çeşitliliği ile ilişkilendirilirken, arazi büyüklüğü bu değerin en önemli belirleyicisi olarak kabul edilmektedir. Bölgede, engebeli arazi yapısının getirdiği sınırlılıklar nedeniyle, üretkenlik değeri yakın ve orta kırsala göre daha düşüktür. Tarımsal üretkenliğin düşük olduğu bu bölgede, “yaylalar” ve “meralar” gibi müşterek mekânların yakınlığı, hayvancılık faaliyetlerinin (P5) gelişimine neden olmaktadır. Hayvancılık alanındaki üretkenliğin sürdürülmesindeki temel unsur, orta kırsal bölgede tanımlandığı gibi kadın emeği ve becerisidir. Uzak kırsal bölge sakinleri “*Erkekler malla ve davarla pek uğraşmazlar; yaymayı çoban yapsa da hayvan eve gelince ve kışları onlarla hep kadınlar ilgilenir. Süt yaparlar, peynir yaparlar. Şimdi yeni kadınlar bunu yapmak istemiyor, hayvancılıkta üretim giderek azalıyor (UK7)*” gibi ifadelerle kadın emeğindeki azalmanın üretkenlik değerine olan etkisine dikkat çekmektedirler.

Orta kırsal bölgedeki orman köyü statüsüne sahip kırsal yerleşimlerde olduğu gibi, uzak kırsal bölgede de bu statüye sahip yerleşmelerde ormanlara üretkenlik değeri atfedilmektedir. Orta kırsal bölgede olduğu gibi kışlık yem ve yakacak sağlamakla birlikte aynı zamanda kırsal konutların ahşap yapı elemanları için önemli bir hammadde kaynağı sağlayan ormanlar yaşamın devamlılığında (I7) önemli unsurlar olarak görülmektedir.

Ekonomik değeri: Uzak kırsal bölge sakinleri ekonomik değeri geçimlik ekonomileri üzerinden değerlendirmektedirler. Uzak kırsalın engebeli arazi yapısının tarıma elverişli olmaması, arazilerin miras yolu ile bölünmesi ve sulama sıkıntısının çekilmesi tarımsal üretimi sınırladığından bu alanlarda “hayvancılık ve arıcılık” gibi (P5) ekonomik faaliyetler ön plana çıkmaktadır.

Uzak kırsalda geçimlik ekonominin tarımsal üretimle sağlandığı köylerde tarımsal arazilere (F5) ve başta kayısı olmak üzere “ceviz, badem gibi meyvelere; buğday, arpa, nohut ve haşhaş” gibi tarımsal ürünlere ekonomik değer atfedilmektedir. Temel geçim kaynağı hayvancılık olan köylerin bazılarında sulama sorunun çözülmesiyle birlikte, hayvancılığı zorlayan yem maliyetlerinin artması, hayvansal üretimin yoğun emek gerektiren doğası ve genç nüfusun göçü

gibi olumsuz faktörlerin tarımsal üretime olan ilgiyi arttırdığı görülmüştür. Bu durum, mekânsal planlama uzmanlarının da dikkat çektiği gibi tarımsal altyapı hizmetlerinin sunulması bölgedeki ekonomik değerin gelişiminde önemli rol oynadığını göstermektedir. Sulama sorununun çözüldüğü köylerde, kayısı, düşük emek gücü gerektiren üretim süreci ve yüksek değişim değeri nedeniyle tercih edilen bir ürün olmasına rağmen, uzak kırsal alanlarda iklim koşullarının elverişsizliği kayısı üretimini olumsuz etkilemektedir. Uzak kırsal bölge sakinleri bu durumu , *"Kayısı uzun süreli dondan etkilendiği için buralarda verim alınmıyor (UK 8)"* ifadeleriyle dile getirmektedir.

Uzak kırsalda yaşayanlar, kırsal alanların dışarıdan olanlar için de ekonomik değer taşıdığının farkındadırlar. Bu değeri doğal kaynak çıkarımına dayalı madencilik faaliyetleri üzerinden örneklendirirlerken, bu tür bir ekonomik değerin yerelde karşılık bulmadığını *"Zaten bu işi büyük şirketler yapıyor. Bize ekonomik bir katkısı yok, bu katkıyı isteyen de yok. Bize zaten doğa olarak zararı var. Kaynak sularımız etkileniyor, oradan çıkan tozdan etkileniyoruz. Bu nedenle madene işçi aradıklarında bizden çalışmak isteyen yok (UK 11)"* gibi ifadelerle dile getirmektedirler.

Bilgi değeri: Uzak kırsal bölgede sakinleri, orta kırsal bölgede yaşayan sakinler gibi kırsal alanlarda üretilen yerel bilgi ve tekniklerin (P2), ayrıca bu alanlarda bulunan doğal ve kültürel miras öğelerinin (F3, F6) doğal ve kültürel süreçlerin anlaşılmasında önemli birer bilgi kaynağı olduğunun farkındadırlar. Bu kapsamda kırsal alanlardaki ata tohumu ile üretim, şifa kültürü ve geleneksel sanat ve zanaatların yerel bilgisi kırsal peyzajın bilgi değerini arttıran unsurlar olarak görülmektedir. *"Bizim büyüklerimiz bu çiçeklerden merhemler yaparlardı, bazılarını da toplar yemeklere koyarlardı. Bazen insanlar gelip bunları merak ediyorlar. Bazen de araştırmacılar gelip soruyorlar (UK 3)"* gibi ifadeler yerel sakinlerin Doğa koruma uzmanlarının ifadelerinde yer alan "bilimsel bilgiye yol gösterici olma" da ki rollerinin örtük de olsa farkında olduklarını göstermektedir.

"Köy yolunun hemen kuzey yamacında hemen mağaranın yamacında çanak-çömlek parçaları çıkıyor. Buraya araştırmacılar gelip çalışmalar yapıyorlar (UK 3)" şeklindeki ifadeler, yerel sakinlerin bölgedeki miras değeri taşıyan unsurların bilimsel bilgi üretimindeki rolünün farkındalığının bölgeyi ziyaret eden araştırmacılarla kurdukları etkileşimler yoluyla kazandıklarını göstermektedir.

Doğallık değeri: Uzak kırsal bölgelerde yaşayan sakinler, doğallık değerini, insan etkisinin minimal olduğu, bozulmamış alanların varlığı üzerinden tanımlarlar. Bu bağlamda, "temiz su

kaynaklarının bulunması", "temiz hava" ve "yeşil alanların bolluğu" (F1, F2, P1) gibi unsurlar, uzak kırsalda doğallık değerini artıran önemli faktörler olarak öne çıkmaktadır.

Dışarıdan bakıldığında, uzak kırsaldaki yerleşimler genellikle yüksek doğallık değerine sahip alanlar olarak tanımlanırken, bölgede yaşayan sakinlerin doğallık algısının vahşi doğa ile örtüştüğü görülmektedir. Bu durum uzak kırsal bölge sakinlerinin doğallığı günlük yaşamlarının bir parçası olarak olağanlaştırdıklarını ve bu kavramı kendi algı ve deneyimlerine göre derecelendirdiklerini göstermektedir. Bu bağlamda uzak kırsal bölge sakinlerinin ormanlar, mezralar, meralar ve yaylalara doğallık değeri atfettiği görülmektedir. “*Baharın gelişini yayladaki rengârenk çiçeklerden anlarsınız (UK 9)*” ifadesi bu alanlarda yaşanan ekolojik süreçler (P1) ile ilişkili deneyimlerin doğallık algısını kuvvetlendirdiğini göstermektedir. Uzak kırsal sakinleri kırsal peyzajların doğallık değerini özellikle “dışarıya gittikten sonra” fark ettiklerini “*İnsanlar buradaki doğallığın değerini bilmiyorlar. Kenti görseler buraya taparlar (UK 11).*” gibi ifadeler ile dile getirmektedirler.

Estetik değer: Uzak kırsalda yaşayan bireyler, kırsal peyzaja görsel özellikler, kültürel ve algısal boyutlar dâhil olmak üzere çok boyutlu bir estetik değer atfetmektedirler. Bu bölgelerdeki bireylerin estetik ilişki geliştirdiği peyzaj formları, "yaylalar" ve "yazılar" gibi müşterek mekânlar (F8) ve doğal alanlardır (F1, F2).

Yaylalar “*Bizim yaylamız çok güzeldir. Konya ovası gibi bir yanı düz bir yanı orman (UK 10)*” ifadesinde de belirtildiği gibi dağlık ve ormanlık arazilerin içerisinde, kontrast bir görünüm yaratan görsel özellikleri nedeniyle ilgi çekici olarak (I2) tanımlanmaktadır. Ayrıca yaylalar görüşmeciler tarafından mevsimsel geçişlerin hissedildiği (P1), peyzajda canlılık hissini yansıtan doğaları nedeniyle peyzajdaki diğer mekânlardan ayrıştırılmaktadırlar. Bu algısal farklılığın estetik değeri artırdığı görülmektedir. Görüşmeciler tarafından peyzajın estetik değerini artırdığı kabul edilen bir diğer unsur ise, “*Bizim yaylamız orası orda kurbanlar kesilir, şenlik yapılır. Köyün en güzel yeri ordadır (UK 11).*” ifadesinde vurgulandığı gibi, toplumsal bir mekân olarak görülen yaylalarla kurulan aidiyet (I8) ilişkisidir.

Rekreasyon değeri: Uzak kırsal bölge sakinleri, "mesire" ve "şenlik" yaptıkları yerler olarak tanımladıkları "yaylalar", "mezralar" (F8) ve “su kaynakları yakınlarındaki” doğal alanlara (F1, F2) önemli bir rekreasyon değeri atfetmektedirler. Bu bağlamda, estetik değeri güçlü bir şekilde vurgulanan bu mekânların rekreasyon değeri “*Eskiden de 3 ay çıktığımız yaylalarda şimdi bizim şenliklerimiz olur. Ayrıca, yaylaya çıkarken doğal bir su kaynağımız var; onun yakınında mesire yaparız (UK 11).*” ifadeleriyle dile getirilmektedir.

4.4 Kırsal Alan Sorunları

Planlama taraflarının değerlerinde olduğu gibi sorunlarında farklılık göstermektedir. Uzmanların sorun tanımlamaları planlama modelinin etkinliğini arttıracak şekilde planlama süreçleri ile ilişkili olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda, kırsal alana yönelik planlama pratiğinde, temel sorununun kurumlar arası, kurum içi, paydaşlar arasında ortaya çıkan değer çatışmalarından beslendiği tespit edilmiştir. Yakın kırsal, orta kırsal ve uzak kırsal bölgede yerel halkın ifade ettiği sorunlar, planlama çerçevesini yönlendirecek ortak ve farklı özellikleri kapsamaktadır. Yerledeki sorun birlikteliği planlama ve yönetim eksiklikleri konusunda ortaklaşırken, farklılaşmalar genellikle bögenin coğrafi, kültüel ve ekolojik uzamı ile ilişkilenebilir.

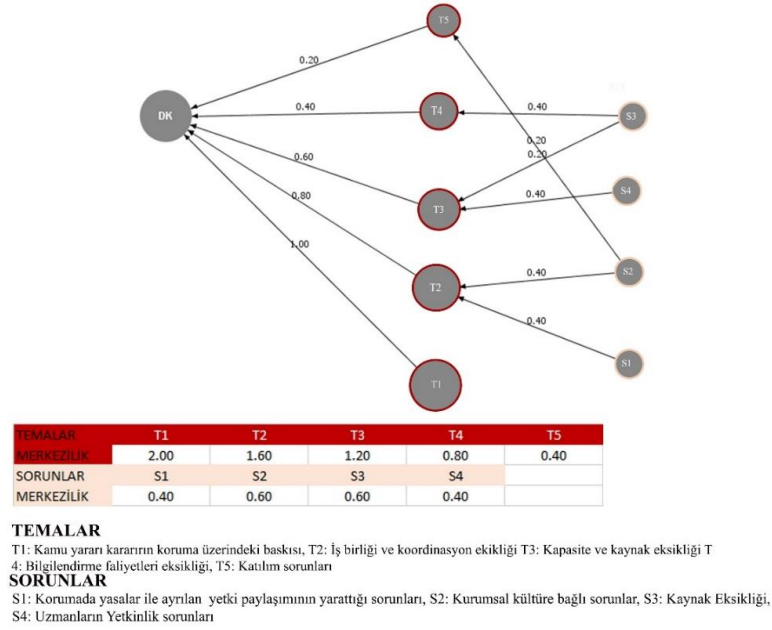
4.4.1 Uzmanların tanımladığı sorunlar

Uzmanlar, uzmanlık alanlarına ve bağlı bulundukları kurumların kurumsal yapısına göre farklı sorunlar tanımlasalar da, kurumlar arası işbirliği ve koordinasyondaki eksiklikler, koruma konusundaki kamu yararı kararlarından kaynaklanan baskılar ve 6360 sayılı Yasa'nın kırsal alanlar üzerindeki olumsuz etkileri gibi ana sorunlar üzerinde fikir birliği göstermektedirler. Uzmanlık alanlarına göre karşılaşılan sorunlara ve bu sorunların derecelerine alt başlıklar halinde yer verilmiştir.

Doğa Koruma Sorunları: Uzmanlar doğa koruma alanında yaşanan sorunları, kamu yararı kararı uygulamalarının korunan alanlar üzerinde oluşturduğu baskı (T1, M:2.00) , üzerindeki etkileri, kurumlar arası yaşanan iş birliği ve koordinasyon sorunları (T2: 1.60) ve kaynak eksikliğinden kaynaklanan(T3:1.60) bilgilendirme faaliyetleri eksiklikleri (T4: M: 0.80) üzerinden tanımlamaktadırlar (Şekil 4.48). Doğa koruma alanında tanımlanan bu sorunlar, korunan alanların (F3) korunamaması, korumanın etkin gerçekleştirilememesi gibi sorunlara neden olduğu görülmektedir.

Kamu Yararı Kararı Uygulamaları: Uzmanlara göre doğal değere sahip alanların, korunan alan olarak ilan edilmesini o alanın sürdürülebilirliğinin sağlanmasında önemli bir adımdır. Korunan alan ilanından sonra, bu alanlarda gerçekleştirilmesi planlanan faaliyetlerin izne ve cezai işleme tabi olması bu alanlara yapılabilecek herhangi olumsuz müdahalenin önlenmesinde caydırıcı güç oluşturmaktadır. Doğa koruma mevzuatına göre, bu alanlarda “korumayı durdurabilen” tek faaliyet üstün kamu yararı kararının (T1: M20) alınmasıdır (Şekil 4.48).

DOĞA KORUMA SORUNLARI

Şekil 4.48: Doğa Koruma sorunları.

Bu uygulamada “doğal değer ile sosyal ve ekonomik değerler arasındaki üstünlük durumu” ise, ilgili kamu idaresinin değerlendirmesine bağlıdır. Özellikle doğal değerlere sahip alanlarda başta turizm olmak üzere ulaşım, sanayi gibi kalkınma açısından önemli görülen faaliyetler için alınan kamu yararı kararları, “doğal alanların bozulmasına” neden olmaktadır. Uzmanlara göre, bu durum korunması gereken peyzajlarda bozulmalara neden olarak, kamu yararı gerekçesinin özünü geçersiz kılmaktadır.

“Yakın zamanda Levent Vadisi'nde yapılan turizm amaçlı bina ve çevre düzenlemelerini gördünüz mü? Restoran olarak inşa edilen bina ve sonrasında yapılan ek müdahaleler, vadinin doğal peyzajına büyük zarar verdi. Oranın bir peyzaj karakteri vardı ve o uygulamalar onun önüne geçti (MP 2)”

Kurumlar Arası İş Birliği ve Koordinasyon Eksikliği: Ülkemizde doğal mirasın korunmasında doğa bilimleri temelli disipliner bir yaklaşım sürdürülmektedir. Bu bağlamda doğa koruma alanlarının tespit ve tescil işlemlerinin gerçekleştirilmesinde ve doğal kaynak değerinin belirlenmesinde kurumlardaki uzmanların talepleri, ilgili üst komisyon ya da kurulun değerlendirmeleri ve ilgili bakanlıklar tarafından hazırlanan ya da hazırlattırılan araştırma raporları önemlidir. 2012 tarihinde yürürlüğe giren ve 2022 yılındaki değişiklikle son halini alan "Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik", doğa koruma alanlarının tespit ve tescil süreçleri için yasal bir çerçeve oluşturmaktadır. Bu

yönetmeliğe uygun olarak tescil süreci işletilmekte ve karar onaylanmadan önce “ilgili kurumlardan görüş yazıları istenmekte” ve bu “kurumlar bilgilendirilmektedir”. Uzmanlar kurumlarına ait bu kültür nedeniyle koruma çalışmaları kapsamında “disiplinler arası çalışma” ve “halkın katılımının beklenmediğini” aşağıda yer alan ifade ile açıklamaktadır:

“Doğal sit ilan etme sürecinde biz uzmanlar olarak kıymetli gördüğümüz alanları tespit ederiz. Bu alanların peyzaj değeri çok yüksek diye bölge kuruluna yazı göndeririz. Bölge ön değerlendirme yapar, olumlu görürse potansiyel doğal sit alanı olabilir diye karar alarak bakanlığa iletir. Bakanlık eğer uygun bulursa Ekolojik Temelli Bilimsel Araştırma Raporu’nun hazırlanması için ihaleye çıkar. Bu raporların sonucunu komisyon değerlendirir ve korumaya uygun görülürse ilgili kurumlardan görüşleri alınarak, alanın nitelikli koruma alanı, sürdürülebilir koruma alanı gibi hangi statüde yer alacağına karar verir. Bu aşamaların hepsi bilimsel çalışmalara dayandığından katılımcı bir süreç izlenmez. Halkın katılımı ise mevzuatta yeri yoktur, Bu nedenle katılım beklenmez (DK 2)”

Doğa koruma alanında aktif olan kurumların kurumsal kültürü ve mevzuatları koruma sürecin daha şeffaf ve katılımcı bir anlayış çevresinde yönetilmesinin önüne geçmektedir.

Kapasite ve Kaynak Eksikliği: Uzmanlar tarafından doğa koruma alanında kapasite ve kaynak eksikliğinin neden olduğu iki sorun tanımlanmıştır. Bunlardan ilki uzmanların saha tecrübelerindeki eksikliklerdir. Saha çalışmaları uzmanlar tarafından, bölgenin iç dinamiklerinin anlaşılması, yerel türlerin tespiti ve yere ait değerlere yönelik bilginin geliştirilmesi açısından önemli görürlerken, bazı uzmanların saha çalışmaları konusundaki gönülsüzlüklerini ifade ile açıklamaktadırlar:

“Uzmanların işin içine girmesi lazım. Biraz sahaya inmek lazım. Saha çalışmaları olmadan oradaki koruma faaliyetleri hakkında masa başında karar veremezsiniz (DK 1)”

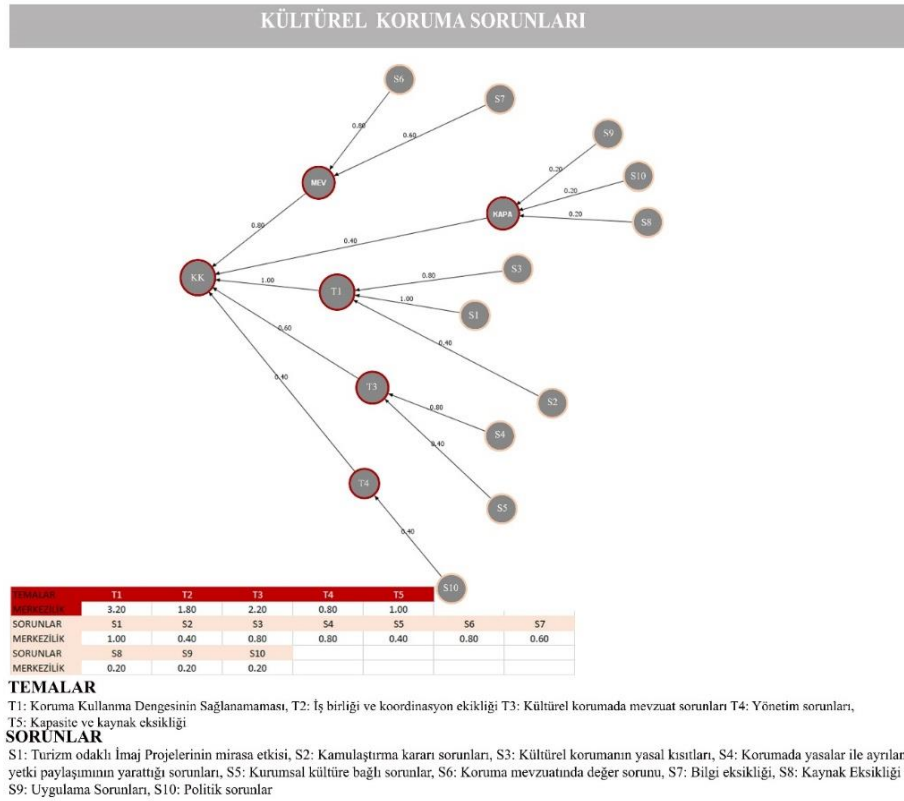
Kapasite ve kaynak eksikliğinin neden olduğu bir diğer sorun ise, yerel düzeydeki kurumların kamu bilgilendirme faaliyetleri için ayrılmış bütçenin bulunmaması nedeniyle, yerelde yapılan koruma faaliyetleri hakkında, kamu bilgilendirme faaliyetlerinin kısıtlanmasıdır. Uzmanlara kamu bilgilendirme faaliyetlerindeki yetersizlikler “koruma bilincinin gelişimini” olumsuz etkilemektedir.

Kırsal Kalkınma Sorunları: Kırsal kalkınma alanında uzmanların belirtmiş olduğu tek sorun, kalkınma desteklerin yere uygun olmaması nedeniyle beklenen sonuçlara ulaşmamasıdır. Bu bağlamda, uzmanlar bölgede yaygınlaştırılmaya çalışılan, finansal desteklerin, üreticilerin alışık olduğu üretim biçimlerinde daha kolay hedefine ulaştığını ancak yeni ve modern teknikleri içeren desteklerin hedefine ulaşma konusunda zorluklar yaşadığını ifade etmektedirler. Bu durumu “bilgi ve farkındalık eksikliği” olarak yorumlamalarına karşın,

temelde bu durum kalkınma desteklerin, bölgenin kırsal yapısı ile uyumlaşmadığını ve finansal desteklerin beklenen sonucu üretmediğini göstermektedir.

Kültürel Koruma Sorunları: Kültürel koruma alanında karşılaşılan sorunlar, koruma kullanma dengesinin sağlanamaması (T1:3.20), kültürel koruma mevzuatına bağlı sorunlar (T3:2.20), yönetim sorunları, iş birliği ve koordinasyon eksiklikleri (T2: 1.80), kapasite ve kaynak eksikliği (T5: 1.00) olmak üzere beş başlıkta yoğunlaşmaktadır (Şekil 4.49). Kültürel koruma alanında tanımlanan sorunlar, kırsal alanlarda kültürel değer kaybına neden olan süreçleri beslemektedir

Koruma Kullanma Dengesinin Sağlanamaması: Kültürel mirasın korunmasında, koruma ile kullanım arasındaki dengenin sağlanması mirasın sürekliliğinin sağlanması açısından önemlidir. Ancak, ülkemizde yasal mevzuat ile çerçevelenen katı koruma önlemleri, kamulaştırma ve “imaj projeleri” aracılığıyla bu alanların “tüketim nesnesine dönüşmesi” bu dengenin bozulmasına neden olan uygulamalar olarak görülmektedir.

Şekil 4.49: Kültürel koruma sorunları.

Uzmanlar her ne kadar miras öğelerinin korunması için tescil işlemlerinin önemli bir adım olduğunu kabul etseler de, yasal çerçeve ile belirlenen koruma anlayışın, yapıların mimari bütünlüğü ve tarihsel özelliklerini korumaya odaklandığını kabul etmektedirler. Bu kapsamda,

tescile konu olan mülkte yapılacak olan herhangi müdahale için ilgili kurumun onayının alınmasına yönelik zorunluluk, “korumayı uygulayan kurumların koruma anlayışı ile vatandaşın güncel talepleri arasındaki çatışmalar”, “vatandaşın kendi mülkü üzerindeki tasarrufunun elinden alınmış olması” ve “bürokratik süreçlerin hantal olarak işlemesi” gibi sorunlara neden olmaktadır. Buna ek olarak bu yapılarda projelendirme ve onarım çalışmalarının maliyetli olması, vatandaşların tescil işlemlerine karşı direnç göstermesine neden olmaktadır.

“Biz kuruldun onaylanan proje doğrultusunda gerekli tadilatları yoruyoruz. Bu nedenle proje dışına çıkamıyoruz. Ancak vatandaş, doğalgaz ve pencerelerin çift camlı olmasını talep ederek bize direnç gösteriyor (KU 4)”

Bu durumda, güncel ihtiyaçları içeren uygulamaların gerçekleştirilemiyor oluşu, zaman içerisinde bu konutların terkine neden olmakta ya da özellikle denetim eksikliği görülen kırsal bölgelerde, mülk sahiplerinin müdahaleleri ile karşı karşıya kaldıklarını ifade etmektedirler.

Kültürel koruma altında koruma kullanma dengesinin sağlamamasında, bir diğer önemli sorun “miras değerlerini koruyabilmek adına” bu alanların ya da öğelerin kamulaştırılarak korunmasıdır. Kültürel mirasın kamulaştırılarak korunması ve turizme kazandırılması konusu uzmanlar arasında görüş ayrılığına neden olmaktadır. Koruma uzmanlarının bir kısmı miras turizminin kırsal bölgelerdeki “kültürel miras öğelerinin görünürlüğünü artırarak” bu bölgelerde “ekonomik canlanmayı tetiklemesi” ve dolayısıyla kırsal kalkınmaya katkı sağlaması nedeniyle önemli bir fırsat olarak değerlendirmektedir. Özellikle yerel yönetimler turizme teşviklerinden yararlanmak ve kendi görünürlüklerini arttırmak amacıyla miras alanları üzerinden “imaj yaratma” projeleri geliştirmektedir. Bu nedenle yerel yönetimler arasında kamulaştırma ve “müzeleştirme” yoluyla koruma faaliyetlerine olan ilgi giderek artmaktadır. Kamulaştırma yoluyla yapılan yeniden işlevlendirme faaliyetleri “yerel sakinleri yerinden etmesi” ve yapılan işlevlendirmelerin “kamu idaresinin bakış açısına hizmet edecek şekilde” geliştirilmesi korumadan çok mirasın tüketim nesnesine dönüşmesine olmaktadır. Bu tür korumanın mirasın tüketim yollarından biri olduğunu ifade eden uzmanlara göre, kültürün ve kültürel üretimin metalaşması anlamına gelen “kültür endüstrisi” kavramının yaygınlaşması ve kitle turizmi aracılığıyla bu metalaşma sürecini hızlandırmaktadır. Bu durum özellikle kırsal alanlar gibi yerel değerleri ve yerel kimlikleri barındıran alanlarda yerelliği tehdit eden bir unsura dönüştüğünü uzmanlardan biri şu ifade ile dile getirmektedir:

“Miras alanlarımız turizme açılıyor diye duyunca endişeleniyorum çünkü bu benim için doğrudan tahrip anlamı taşıyor. Maalesef bütün dünyayı olduğu gibi miras öğelerini de tehdit eden bu ekonomik düzen zaten yeterince rahatsızlık verirken bir de bunun turizm maskesiyle yapılıyor olması ciddi bir tehlike ve endişe oluşturuyor. Birde bunun yerel özgünlükleri ve yerel kimlikleri barındıran kırsal alanlara sirayet etmesi başlı başına bir kimlik kaybını beraberinde getiriyor (KU 1)”

Kırsal miras alanlarında kimlik kaybının önlenmesi için kırsal yaşamın sürdürülebilirliği önemlidir. Bu nedenle özellikle kırsal alanlarda koruma "yaşatarak koruma" perspektifiyle gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

İş birliği ve koordinasyon eksiklikleri: Kültürel koruma uzmanlarına göre koruma alanında “yasal düzenlemelerle belirlenen yetki paylaşımı” ve ilgili kurumların “iş birliğine yatkın kurumsal kimliğe sahip olmaması”, bürokratik engellerin artmasına ve koordinasyon eksikliğine neden olarak koruma çalışmalarının sekteye uğramasına neden olmaktadır. Kırsal alanlarda doğal ve kültürel mirasın bir arada bulunduğu bölgelerde, “farklı kurumların yetki alanlarının çakışması”, koruma çalışmalarının aksamasına neden olmakta, bazı durumlarda ise bürokratik engeller nedeniyle bu süreç çözümsüz hale gelmektedir.

“Kırsal sit diye bir statümüz zaten yok. Kırsal alanda bir korumaya girişsek üç kurum birbiriyle sürekli etkileşim halinde olacak ki biz orada bir şeyler yapabilelim. Malatya’da doğal sit ve kentsel sit alanlarının çakıştığı bir alanımız vardı. Çakışmayı gidermek için önce kentsel siti daralttılar. İşin içinden çıkamadılar. İki yıl boyunca komisyondan komisyona kuruldan kurula gezdi proje. Çok tartıştık konuştuk ama sonunda geldiğimiz nokta bütün hepsinin iptal edilmesi oldu (MP 2)”

“Yasalar ile ayrılan yetki paylaşımı sahada da ciddi sorunlara neden oluyor. Bürokrasinin büyük ölçüde koruma faaliyetlerinin önünde engel olduğunu düşündüğünüzde bu ayrım zorlukları ikiye katladı. Bir yaşam alanının ağacını ayrı oradaki mimari yapıları ayrı değerlendiren iki birime bölündüğünüzü düşünün yani projenizi daha sonra bir araya nasıl getirmeyi başaracaksınız? (KU 1)”

İş birliği ve koordinasyon sorunlarının çözülmesi ve disiplinler arası çalışmanın teşvik edilmesi için 3194 sayılı İmar Kanunu'nun 8. Maddesi (ğ) bendi kapsamında yürürlüğe giren “köy tasarım rehberlerini” mevcut yasal çerçeve içerisinde kırsal korumanın birçok sorunu çözebilecek bütünleşik bir yaklaşım gerektiren bir süreç olarak görmektedirler. Köy tasarım rehberlerine yönelik deneyimlerini paylaşan uzmanlardan biri bu durumu “Arapgir’de Ormansırtı ve Onar köylerinde, hocamızın önderliğinde yapılan köy tasarım rehberleri projeleri kanun içerisinde yer alan ve birçok sorunu çözen bir uygulama. Çünkü olaya bütüncül ve multidisipliner bakıyor. Oranın korunması, yaşanması ve sürdürülmesi için birbirinden çok

farklı üyeleri bir araya getiren bir farklı ölçeklerdeki süreci içeriyor (KU 4)” ifadesi ile aktarmaktadır.

Kültürel Koruma Mevzuatındaki Eksiklikler: Uzmanlara göre ülkemizdeki kültürel koruma mevzuatının kırsal alana özgü sit statüsünün bulunmaması, somut değerlerin miras kavramını dâhil edilmemesi, koruma planlarının kapsam ve ölçeğinin koruma uluslararası standartları yakalama konusunda eksiklikleri bulunmaktadır.

“Doğal, tarımsal ve kültürel değerlerin bütünleştiği sürdürülebilir ve gelişebilir ortamlar” olan kırsal alanlar, ülkemizde daha çok kırsal yerleşim dokusunun korunmasına odaklanan bir bakış açısı ile alınarak “kentsel sit” statüsü ile korunmaktadır. Bu durum, kırsal alanların “çevre ile olan ilişkileri” ve “gündelik yaşam pratikleri” gibi miras değerlerinin göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda, uzmanlar dünyadaki örnekleri referans göstererek ülkemizde “kırsal sit” statüsünün bulunmayışını eleştirmektedirler.

“Ben kırsal alandaki korumanın kentsel sit kapsamında değil dünyadaki yasa örneklerine bakılarak kırsal sit statüsünde yapılmasının taraftarıyım. Kırsala sadece sokak dokusu gibi bakmamak lazım. Müstemilat yapılarının varlığı, tarımsal yapılar gibi bir sürü şey de çok önemli kırsal mirasta. Köylü orda ekmek yapmaya devam edecek. Tarlasına gidecek, yaylasına gidecek. İşte alanların sosyal yapısı ve gündelik ilişkileri oradaki koruma çerçevesine dâhil edilmeli. (KU 3)”

Kırsal alanların doğal ve kültürel miras unsurlarını bir arada barından miras öğeleri olduğunu ifade ederlerken, bu alanlarda doğa ve kültür ayrımını net çizgiler ile ayırlamayacağını “Köylünün pratiğinde zaten kültür doğa ayrımı yok, yakındaki ormandan odununu elde eder, gidip yabanda kestanesini yetiştirirler. Yani yaşam süreci içerisinde o peyzajı kullandıkları sürece bu iki olgu zaten sürekli etkileşim halindedir (KU 1)” gibi ifadeler ile getirmektedirler. Koruma alanında yapılan somut olmayan, doğal, kültürel gibi ayrımlar sadece yasalarda değil uzmanların algısında zihinsel bir sınır yaratmaktadır. Ülkemizde, koruma alanındaki yetki paylaşımı ile desteklenen bu zihinsel sınır miras değeri taşıyan “kırsal yaşam alanlarına yarı kör bakılmasına” neden olmaktadır.

Bu durumun aşılması için koruma planlaması yaklaşımı ve ölçeğinin değişmesi gerektiğine inan uzmanlar idari sınırların “kültürel farklılıkları belirlemediğini” ifade ederek özellikle kırsal alanlarda korumanın dünya standartlarına uygun şekilde “peyzaj ölçeğinde” yapılması gerekliliğine dikkat çekmektedirler.

“Peyzaj ölçeğinde koruma yapmak gerekli. Mesela biz Kale ilçesi Erenli köyünde bir tescil çalışmasında bulunduk. Üç yüz altmış yıllık bir kerpiç cami var. Yanında daha eski bir mezarlık alanı var. Köyde sivil mimarlık örnekleri var. Tepenin üstünde de ziyaret olarak bilinen insanların yüzlerce yıldır ziyaret ettikleri ve iki tane ağacın bulunduğu bir alan var. Alandan döndüğümüzde yazdığım raporda orada yapılan acılı pirim ayranından tutun diğer tüm bahsettiğim öğelerin birlikte korunması gerektiğini yazdık. Hem içinde yaşayanların gelenekleri hem de orada bulunan somut bütün öğelerin korunmasını gerekli gördük (KU 2)”

Bu ifadelerde yer alan peyzaj ölçeği *“UNESCO'nun yetmişlerden beri geliştirdiği koruma son bakış açısına uygun olarak yerel değerlerle örtüşen bir ölçek (KU 5)”* olarak tanımlanmaktadır. Uzmanların bu bakış açısı peyzajın çeşitli değerleri ve bu değerler arasındaki etkileşimi kapsayan bir yapı olarak kabul edildiğini göstermektedir.

Yönetim Sorunları: Yerelde çalışan kültürel koruma uzmanlarına göre ülkemizde kültürel mirasın korunmasında karar verme yetkisinin merkezîyetçi bir idari yapılanmaya sahip olması, yerel değerlerin ve özgünlüğün anlaşılması ve korunması konusunda aksaklıklara neden olmaktadır. Bu durum, hem yerelde çalışan uzmanların yere ait bilgi ve deneyimlerinin değerlendirilmemesine hem de karar alma süreçlerinde “yerin anlamına uygun olmayan “bir yaklaşımın benimsenmesine yol açarak mirasın korunması konusundaki endişeleri arttırmaktadır.

“Yani aslında bizim mirasımızın yönetimi belirli merkezlerden idare edilir. Merkezi idare için siz on ilden birtanesisiniz. Bu durum yereldeki değerleri özümsemesini ve anlaşılmasını zorlaştırıyor (KU 6)”

Kapasite ve Kaynak Eksikliği: Kültürel koruma alanında, uzmanlık bilgisinin yetersizliği, uygulama yetkinliklerinin sınırlı olması, belgeleme süreçlerindeki eksiklikler ve kaynak yetersizliği gibi sorunlar, koruma çalışmalarında önemli engeller oluşturmaktadır.

Kamu idareleri yapılanması içerisinde koruma alanında yetkin olmayan uzmanların bulunmasını koruma ve koruma stratejilerinin etkinliğini azalttığını ifade etmektedirler. Bu bağlamda özellikle karar verici durumda bulunan kurumlarda çalışan uzmanların bilgi ve yetkinliklerinin ölçülmesi gerekliliğine inanan uzmanlar bu faktörden kaynaklanan sorunları aşağıdaki ifadelerle dile getirmektedirler:

“Kuruldaki insanların yeterlilik seviyesini fazla ölçmüyorlar. Kurul üyeleri arasında yirmili yaşlarda mimarlar var. Koruma uzmanı yüksek mimar olması, sanat tarihçinin de bu alanda uzman olması gerek, sanat tarihinde bir sürü alanı var. Ama idarelerin bu alanda uzmanlığının olması gibi şartları yok (KU 5).”

Uygulama alanında ise, yaşanan yetkinlik sorunu ise özellikle kırsal alanda gerçekleştirilecek onarım çalışmalarında “geleneksel yapım tekniklerine ait yerel bilgiye” ve “uygulamaya” hâkim olan ustaların bulunamamasından kaynaklanmaktadır. Malatya da bu yetkinlik sorunu ile geleneksel kırsal yerleşim dokusunun önemli bileşenleri olan kerpiç yapıların restorasyonunda, kerpicingin yerel bilgisi ve yapım tekniğine hâkim ustaların bulunması konusunda karşılaşılmaktadır.

“Kırsal konutların aslına uygun olarak kerpiçten fılan yapılması gerektiği için o da insanı zorluyor tabi ki bu şartlarda kerpiç oluşturmak ya da ahşap işçiliği bu yapılarda çok önemli. Yani biz ne kadar yaparsak yapalım eskilerin elle yaptıkları o estetiği yapıya kazandıramıyoruz. Geleneksel bilgi zayıf kalıyor. Bu zannatlarda aktarılmıyor (KU 1)”

Kırsal alanlarda gerçekleştirilen koruma çalışmalarında bir diğer önemli sorun ise belgeleme eksikliğidir. Kırsal alanlarda anıtsal yapılar dışında yer alan sivil mimarlık örneklerine ait belgeleme eksikliği, bu konutların onarım çalışmalarının güçleşmesine, aynı zamanda bu yapılara ait özgün yerel özelliklerin korunamamasına neden olmaktadır. Malatya’da 2023 yılında yaşanan depremlerin ardından, belgeleme eksikliğine yönelik farkındalık daha da artmıştır.

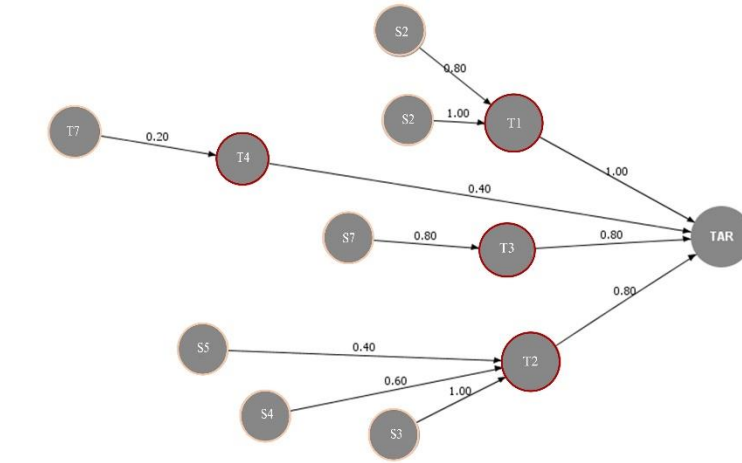
“Eski yapıları zarar gördükleri için depremden sonra yıktılar. Yani köylerde bir iki kaldı mı bilmiyorum. Ama ben bütün köylerini gezdim kerpiç evlerin hepsi birbirinden güzeldi. Depremden sonra en büyük zararı bu evler gördü. Bu evlerdeki yerel dokuya yönelik belgelere de ulaşmak çok zor (KU 3)”

“Bence en büyük sıkıntı korumanın merkezi bölge kurullarında tartışılması. Yeri bilmeyen uzmanlar, mirasın korunması hakkında yorumda bulmakta zorlanıyorlar (KU 4)”

Tarımsal Koruma Sorunları: Tarımsal koruma alanında, tarım politikalarının dışa bağlı olarak gelişmesi (T1, M: 2.80), tarımsal arazilerin kaybı (T2,M: 2.80), tarımsal korumada koruma- kullanma dengesinin sağlanamaması (T3, M: 160) ve kapasite eksikliğine bağlı sorunlar tanımlanmaktadır (Şekil 4.50). Tarımsal koruma ve planlama alanında uzmanların dile getirdiği sorunlar, kırsal alanlarda tarımsal üretimi sekteye uğratmakta ve yerle kurulan ekonomik ilişkileri olumsuz etkileyerek, yere bağlılık duygusunun zayıflamasına neden olmaktadır.

Tarım Politikaları Sorunları: Tarım politikalarının dışa bağımlılığı teşvik eden uygulamaları, ata tohumlarının yerini ticari tohumların almasına ve üreticilerin yüksek kârlılık beklentisiyle bu ürünlere yönelmesine yol açmaktadır. Uzmanlar, tarımsal politikaların bu dönüşüm sürecine öncülük etmesini "tarıma ihanet" olarak tanımlanmaktadır.

TARIMSAL KORUMA SORUNLARI

TEMALAR	T1	T2	T3	T4			
DESTEKLER	2.80	2.80	1.60	0.60			
SORUNLAR	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7
MERKEZİLİK	0.80	1.00	1.00	0.40	0.40	0.80	0.20

TEMALAR

T1: Tarım politikası sorunları, T2: Tarım Arazilerinin Kaybı, T3: Koruma Kullanma Dengesinin Sağlanamaması, T4: Kapasite Eksikliği

SORUNLAR

S1: Tarım politikalarının dışı bağlı gelişimi, S2: Destek mekanizması sorunları, S3: Kamu yararı kararına bağlı sorunlar, S4: Tarım arazilerinin amaç dışı kullanımı, S5: Tarım Arazilerinin miras yolu ile bölünmesi, S6: Korumada yasal kısıtları S7: Tarımsal arazi kullanım planları ve toprak projelerinin hayata geçirilmemesi.

Şekil 4.50: Tarımsal koruma sorunları.

Güncel tarımsal destek modeli daha çok “doğrudan gelir desteğine odaklanan, temelde mülkiyet esasına bağlı bir destekleme modelidir”. Bu model “beyan esaslı”, “tapuyu getirip parayı al” sistemi ile çalıştığından, “kontrol mekanizmasının işletilememekte” dolayısıyla desteklerin amaç dışı kullanımının önünü açılmaktadır. Desteklerin amaç dışı kullanımların ancak “rekolte tespiti yapıldığı zamanlarda ortaya çıktığını” belirten uzmanlardan biri bu durumu şu ifade ile açıklamaktadır:

“Doğrudan gelir desteği aslında temelde mülkiyet esasına bağlı bir destekleme modeli. Üretim üretmediğiniz çok önemli değil. Dolayısıyla üretime konu etmediğiniz bütün araziler için destek alabiliyorsunuz. Çünkü mevzuata göre beyan esastır. Beyan esas olduğu için kontrol de etmiyorlar.... Bu durum rekolte tespitinde çok ciddi sıkıntılara sebebiyet veriyor. Örneğin üretimimiz bu yıl % 10 artacak diye ön görülüyorken, realitede durum öyle değil.(TK 1)“

Bu durum kaynaklarının etkin kullanılmasını engellemekte ve tarıma verilen değerin giderek azalmasına yol açmaktadır. Tarımsal desteklerinin amaç dışı kullanımın yansira, üreticilere verilen “mazot ve gübre gibi temel desteklerin” giderek “astronomik rakamlara dönüşen tarımsal üretimdeki girdi maliyetleri karşısında yetersiz kaldığını” ifade eden uzmanlar destek miktarlarının güncel koşullara göre revize edilmesi gerekliliğinin altını çizmektedirler. Ayrıca,

tarımsal destek modelinin de gelir desteğinden ziyade “yerel koşullara uygun ve üretim odaklı geliştirilmesi gerekliliğini” vurgulamaktadırlar.

“Tarım politikasının değiştirilmesi lazım. Kırsal bölgede o bölgenin özelliğine göre ne yetiştiriliyor. Bir bölgede hayvancılık mı yapılması lazım o bölgenin insanlarına o köyde yaşama şartı ile devlet hibe vermeli ve bu hibeler üretime odaklanmalı böyle olmadıkça destekler amacına ulaşmıyor, köylü de üretimi bırakıyor (MP 4)”

Koruma- Kullanma Dengesinin Sağlanamaması: Tarımsal koruma uzmanları 5043 sayılı Kanun çerçevesinde koruma altına alınan Büyük Ovalarda uygulanan yapılaşma kısıtlamalarının bağ evi ve tarımsal yapılar gibi kırsala özgü kullanımları da “75 metre kare taban alanı” sınırlamasının tarım arazilerinin korunması için olumlu bir uygulama olarak görürlerken, farklı alanlardaki uzmanlar, “*koruyalım diye bir çivi bile çaktırmayacaklar (MP 1)*” ifadesinde de vurgulandığı gibi büyük ova statüsüne sahip kırsal alanlarda yapılaşmaya yönelik kısıtlamaların “çok katı” olduğunu düşünmektedirler. Bu tür bir koruma faaliyetinin, insan odaklı olmadığını ifade eden uzmanlar, tarım arazilerdeki koruma düzenlemelerinin, kırsal sakinlerin refahını artırarak onların kırsal alanda kalmalarını teşvik edecek şekilde yapılmasından yanadırlar. “*Kırsal alan korunurken daha çok sanayiye karşı korunmalıdır. Yoksa insanların barınma amaçlı ya da safiye amaçlı yaptıklarını engelleyerek kısıtlı koruyamazsınız. Aksine bu durum ya terke, ya da kaçak yapılaşmaya neden olur (MP 2)*” ifadesinde de vurgulandığı gibi koruma kullanma dengesinin sağlamadığı durumlarda, bu durum kaçak yapılaşma ya da kırsal alanın terk edilmesi gibi olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Aynı zamanda bu tür alanlarda, kırsal sakinlerin barınma veya tarımsal yapı yapmalarına izin verilmezken, “üstün kamu yararı” gözetilerek sanayileşme faaliyetlerine izin verilmesinin de, güç dengesizliğinden kaynaklı ikiliğe neden olan bir durum olarak tanımlamaktadırlar.

Tarım Arazilerinin Amaç Dışı Kullanımı: Tarım arazilerin amaç dışında kullanım yoluyla kaybolmasının iki farklı türü olduğunu belirten uzmanlar bunları “arazi sahiplerinin amaç dışı kullanımı” ve “kamu yararı kararı” ile gerçekleşen amaç dışı kullanımlar olarak tanımlamaktadırlar. Giderek “astronomik” rakamlara dönüşen tarımsal üretimdeki girdi maliyetleri nedeniyle “üretmekten vazgeçen arazi sahipleri bu arazileri amaç dışı kullanıma eğilimi” göstermektedirler. Amaç dışı kullanımların önüne geçilebilmesi için 2005 yılında yürürlüğe giren “5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu” ile tarım arazileri “doğal özellikleri ve ülke tarımındaki önemine göre mutlak tarım arazisi, sulu tarım arazisi, özel ürün arazisi, dikili tarım arazisi ve marjinal tarım arazisi” olarak sınıflandırılmıştır. Bu kapsamda asgari tarımsal büyüklüğe sahip arazilerin amaç dışı kullanımı “*Yasanın 13. Maddesi*

ile Mutlak tarım arazileri, özel ürün arazileri, dikili tarım arazileri ile sulu tarım arazileri amacı dışında kullanılamaz ibaresi ile (TK 1)” yasaklanmıştır. Uzmanlar, bu yasayla birlikte tarım arazilerinin amaç dışı kullanımını büyük oranda önüne geçildiğini ifade ederlerken, yasanın bu konudaki tek açığının kamu yararı kararı olduğunun altını çizmektedirler.

"Yasa, arazileri koruma altına alıyor; ardından bir 'ancak' diyerek bir istisna ekliyor. Savunmaya yönelik yatırımlar ve kamu yararı kararı almış kamu yatırımları yer alıyor. Zaten en çok zararı da bu veriyor (TK 1)"

Bu kapsamda kamu yatırımları olan altyapı, ulaşım, enerji, madencilik, spor tesisleri vb. uygulamaların toprağın yapısı, yetenek sınıfı ve dolayısıyla elverişliliği göz ardı edilerek, hayata geçirilmesini tarım arazileri üzerindeki en büyük baskı olarak tanımlamaktadırlar.

Tarım arazilerinin amaç dışı kullanımın engellemesine yönelik bir diğer önemli uygulamada ise kanunun 14. maddesinde tanımlanan büyük ova uygulamasıdır. Malatya, büyük ova bakımından zengin bir il olduğundan, bu maddeye ilişkin uygulamalar, bölgedeki tarım arazilerinin korunmasına katkıda bulunmaktadır. Büyük ova içerisinde gerçekleştirilecek amaç dışı kullanımında tek istisnası “kamu yararı” kararıdır.

Tarım Arazilerinin Miras Yolu ile Bölünmesi: Tarımsal arazilerin miras yolu ile bölünmesi tarımsal üretimdeki verimliliği azaltmaktadır. “Özellikle bu bölgede mirasçı sayısı çok fazla. Arazi sekiz, on çocuğa bölündüğünde ellerinde bir şey kalmıyor. Bu nedenle miras yoluyla bölünme üretimin önündeki en büyük engellerden biri haline geliyor (TK 2)” ifadesinde de belirtildiği gibi özellikle Malatya gibi geniş aile yapısının korunduğu bölgelerde, miras yolu ile bölünmeye bağlı sorunlar daha ön plana çıkmakta ve tarımsal üretimdeki verimliliğin azalmasına neden olmaktadır. Bu durumun önüne geçilmesi amacıyla, 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu, kapsamında “asgari tarımsal arazi” ve “yeter gelirli tarımsal arazi” büyüklüğü belirlenerek, bu büyüklüğe ulaşan arazilerin bölünmesin önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda 2014 yılında yasada yapılan değişiklik ile “miras yoluyla bölünmede en alt sınır yeter gelir arazi büyüklüğü” olacak şekilde tanımlanmış, yeter gelir arazi büyüklüğündeki ve altındaki arazilerin mülkiyeti tek bir mirasçının vesayetine verilmesi ön görülmüştür.

Mekânsal Planlama Sorunları: Mekânsal planlama alanında uzmanların tanımlamış olduğu tek sorun, büyükşehir belediye sınırları ilerisinde bulunan kırsal alanların tanımsal ve mekânsal olarak belirsiz hale gelmesidir. Bu kapsamda, 2020 yılında 7254 sayılı Kanun ile 5216 sayılı Kanuna getirilen ek maddeler ile büyükşehir sınırları içinde mahalleye dönüştürülen köylerin, kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alan olarak tanımlanması ve sonrasında çıkarılan “kırsal

alanların belirlenmesiyle ilgili bir yönetmelik ile kırsal mahalle tespiti nasıl yapılacağı konusuna açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Uzmanlar bu durumu kırsalın hala tanımsız olması ile açıklamakta ve “*Kırsalın tanımı hala belirsiz içinden çıkamadıkları için arka arkaya düzenlemeler yapılıyor. Bence devamı da gelecek (MP1)*” ifadesinde de vurgulandığı gibi yönetmeliklerin hala kırsal tanımlama konusunda eksik kaldığını düşünmektedirler.

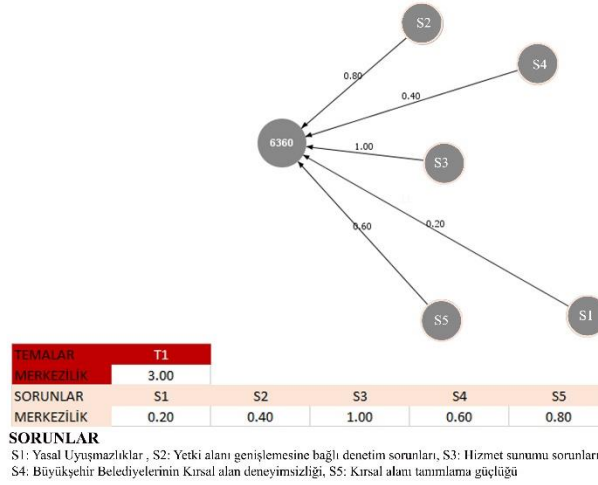
Uzmanlık alanlarında karşılaşılan sorunlara tüm uzman grupları, 6360 Sayılı Yasa uygulamasının kırsal alanlar üzerinde yarattığı olumsuz etkilere değinmişlerdir.

6360 Sayılı Yasa uygulaması: Uzmanlara göre 6360 Sayılı Yasanın uygulamasıyla birlikte büyükşehir belediyelerinin yetki alanının genişlemesinin yarattığı denetim (S2: 0.40) ve hizmet sunumu sorunları (S3: 1.00), belediyelerin kırsal alan deneyimsizliği (S4: 0.60), büyükşehir belediyesi sınırları içerisinde kalan kırsal alanın tanımsızlığı (S5: 0.80) ve yasa ve yönetmeliklerdeki uyumsuzluklar (S1: 0.20) gibi tartışılması gereken çok fazla sorunun gündeme geldiğini ifade etmektedirler (Şekil 4.51). Tanımlanan sorunlardan özellikle hizmet sunumu sorunu kırsal alanda gündelik yaşamın devamlılığını zorlaştırmaktadır.

Uzmanlar “kırsal denildiğinde akla gelen ilk kavram olan köyün” 6360 Sayılı Yasa ile birlikte ortadan kaldırılmasını “köy kavramının gündelik yaşamımızdan ve literatürümüzden çıkarılması” olarak değerlendirdiler ve bu durumun kırsalın algılanmasını ve tanımlanmasını zorlaştırdığını ifade ederlerken, aynı zamanda 6360 Sayılı Yasayı ülke çapında “idari bütünlüğü sekteye uğratan” ve “hukuksal boyutta ikiliğe neden” olan bir düzenleme olarak görmektedirler. “*30 büyükşehirin yasada tanımlı idari sistemle, 51 şehrin ise farklı bir idari sistemle yönetilmesinin “eşitlik ilkesine aykırı(MP 2)*” olduğunu belirtmektedirler.

6360 Sayılı Yasanın ülke genelinde idari anlamda yarattığı çelişkilerin dışında, yasanın yürürlüğe girmesinin üzerinden 10 yıldan daha uzun süre geçmesine rağmen, “iç tüzükte yer alan diğer yasa ve yönetmeliklerle olan uyumsuzluğun giderilmediğini” belirten uzmanlara göre bu durum çelişkiler yaratmakta ve kurumlar arasında ihtilaflara neden olmaktadır. Uzmanlardan biri bu süreci aşağıdaki örnek üzerinden aktarmaktadır:

“6360 Sayılı Yasayı çıkardınız. Biz mera ile ilgili bir tahsis işini Tarım ve Orman Bakanlığının meralar ile ilgili bölümüne götürüyoruz. Bizden köy görüşü istiyorlar. Yeni yasa ile birlikte büyükşehirde köy diye bir şey kalmadı siz hala neden köy görüşü istiyorsunuz? Diye sorduğumuzda bizim kanunumuzda böyle yazıyor diyorlar. Peki, yeni bir kanun çıktığında diğer kanunlar neden revize edilmiyor (MP 2)”

Şekil 4.51: 6360 Sayılı Yasa uygulamasının kırsal alan üzerindeki etkileri.

6360 Sayılı Yasa ile birlikte büyükşehir belediyelerinin hizmet alanının mücavir alan sınırına genişletilmesinin özellikle Malatya gibi yüzölçümü büyük ve coğrafi koşullar nedeni ile ulaşılabilirlik konusunda sorun yaşanan illerde hizmetlerin etkin ve verimli yürütülmesi açısından sorunlara neden olmaktadır. Uzmanlar bu durumu “yasal çerçevede uygulanmasına karar verilen yönetim modeli yerelde işletilebilir” olmaması ile açıklamaktadırlar.

“Malatya’nın sınırında bulunan bir köye merkezden yetişmek çok zor. Yalnızca Malatya değil iletişim halinde olduğumuz büyükşehir belediyelerin de durum aynı. Onlarda pazartesi başladıkları ilçe teftişlerini ancak cuma günü bitirebildiklerini söylüyorlar. Bu süreler düşünüldüğünde çok işletilebilir bir büyükşehir modeli değil (MP 2)”

Belediyelerin yetki alanlarının genişlemesiyle birlikte kırsal alanlara merkezden yapılması planlanan hizmet sunumunda “ulaşılabilirlik zorluğu” ve buna bağlı olarak artan “hizmet götürme maliyeti” önemli bir sorundur. Uzmanlardan biri yakın diğeri ise uzak kırsalda yaşanan sorunları aşağıdaki ifadeler ile örneklemektedir:

“Malatya için yereldeki en büyük problemimiz dağınık yerleşme yapısına sahip olmamız. Bu durumun nedeni bu bölgelerde yerleşmeyi tarımın yönlendirmesi. Buna bağlı olarak oralara altyapı, üstyapı hizmetlerinin götürülmesi problem yaratıyor. Somut bir örnek vermek gerekirse bizim kırsalımızda kayısı bahçelerimiz var. İnsanlar bu bahçelerin içerisine evlerini yapıyorlar. Düzen yok planlama yok (MP 1).”

“Malatya’da uzak köylere hizmet götürmek çok zor, çünkü maliyetler çok fazla.(MP2)”

Uzmanlar hizmet sunumundaki merkezileşmenin ve yetki alanı genişlemesinin yalnızca ulaşılabilirlik ve maliyet gibi sorunlara neden olmadığını aynı zamanda, tek bir merkeze bağlanan karar yetkisinin otoritenin önceliklerini gözetken bir karar mekanizmasının gelişimine neden olduğunu ifade etmektedirler. Bu durum “merkeze yakın mahalleler ile uzaktakiler arasında ikilik” yaratırken, özellikle “düşük nüfusa ve düşük ulaşılabilirliğe sahip kırsal yerleşimlerin ikinci plana atılmasına” neden olmaktadır. Uzmanlar böyle bir ikilik durumunda otoritenin tavrını aşağıdaki ifadeler ile betimlemektedirler:

“Merkeze ulaşıldığı gibi kırsala ulaşamıyor. Her alanda, ulaşım alanında, içme suyunda, temizlikte ve kanalizasyonda kırsal alanda sıkıntılar yaşanıyor. Kırsalda bir ikinci plan durumu var. Gelen talep değerlendirmelerinde her zaman şehir merkezi ön planda. Kırsal üç gün sonra olsa da olur bakış açısı var(MP 3).”

“Uzak kırsala hizmet götürmek çok maliyetli. Bazen yöneticilerden uzak kırsalda beş on hanenin devamlı yaşadığı bir köye hizmet götürmektense, onlara merkezde en gözde semtte birer daire vermenin daha ucuza geleceği gibi söylemler duyuyoruz (MP 1).”

Uzmanlara göre yaşanan hizmet sunumu sorunlarının bir diğer önemli nedeni “uzun yıllar kentsel alana hizmet vermekle yükümlü” olan büyükşehir belediyeleri kırsal alan planlaması, yönetimi ve denetimi konusunda “deneyimsizliğidir”. Bu nedenle kırsal alanlarının kentsel planlama ve yönetim anlayışı ile idaresi, bu alanlar üzerinde “olumsuz etkilere” neden olmaktadır. Uzmanlar durumu yaşadıkları deneyimler üzerinden aşağıdaki ifadeler ile örneklerler:

“Büyükşehir belediyelerin kırsal alan deneyimi yok. Kırsal alan şehrin dışında fonksiyonlara ve karmaşıklığa sahip. En azından il özel idareler kapatılmayıp büyükşehir belediyelerinin eş değeri olmasa bile ona bağlı bir kurum ya da müdürlük haline getirilmiş olsaydı kırsal alana sunulacak hizmetler daha iyi verilebilirdi (MP2)”

“Artık kırsala da denetime bizden mühendisler gidiyor. Kentsel alanda yapılan denetimlerin aynısı uygulanıyor. Bu çok yanlış, sen merkezde yaptığın planlamadaki denetim anlayışı ile kırsalda denetim yapamazsın. Kır ile kent aynı şey değil. Kırsalın dinamiklerini bilerek kırsala yaklaşmak gerek (MP 4) ”

Köylerin “mahalle” statüsüne geçirilmesinin ardından 2020 yılında yürürlüğe giren "7226 Sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" uyarınca “5393 Sayılı Belediye Kanunu'na ek madde eklenerek mahalleler arasında mahalle- kırsal mahalle farklılığının tekrar gündeme gelmiş olmasını “bu alanların kırsal olduğunu kabul etmek” olarak değerlendirdiler.

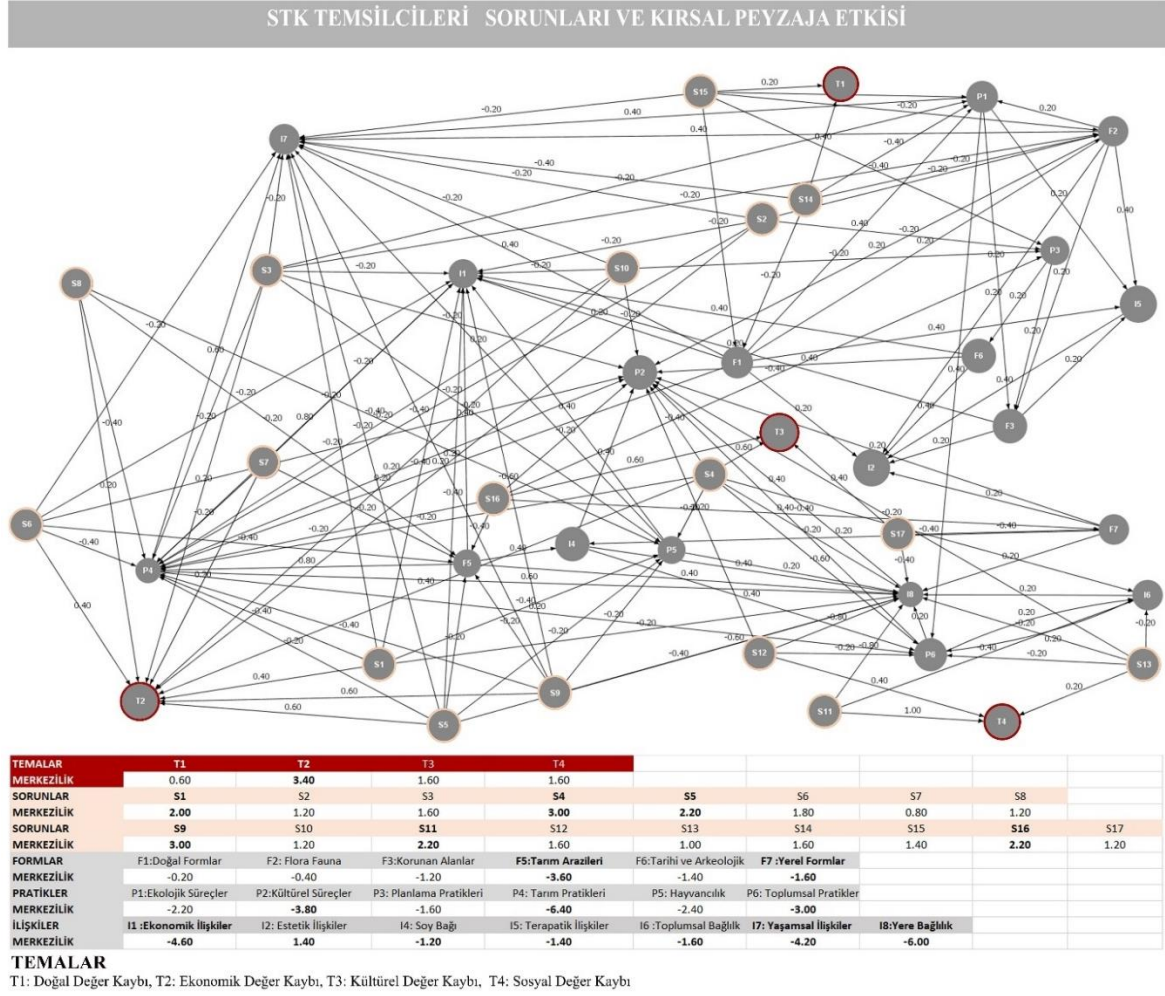
Dolayısıyla bu güncellemeyi yasa koyucular tarafından “yasanın yaratmış olduğu olumsuz durumun farkına varılmasının” işareti olarak yorumlarlar.

4.4.2 STK temsilcilerin tanımladığı sorunlar

Yakın kırsal bölgele sakinleri yaşadıkları değer kaybını ekonomik (T2, M: 3.40), sosyal (T4, M: 1.60), kültürel (T3, M: 1.60) ve doğal değer kaybı (T1, M: 0.60) olmak üzere dört ana tema altında toplanan 17 sorun ile açıklamaktadır (Şekil 4.52). Bu sorunlar arasında, sırasıyla, terk edilmeye bağlı olarak tarımsal iş gücü, yerel bilgi ve kültürün kaybı (S4, M: 3.00), Tarımsal üretimde artan girdi maliyetleri (S9, M: 3.00), tarım ve hayvancılık desteklerinin etkin olmaması ve yetersizliği (S5, M: 2.20), 6360 Sayılı Yasa uygulamasının yarattığı hizmet dağılımı sorunları (S11, M: 2.20), kırsal alanda giderek artan kaçak yapılaşma (S16, M: 2.20) ve tarım ve hayvancılıkta dışa bağıllık (S1, M: 2.00) merkezileşmektedir (Şekil 4.52). Farklı uzmanlık alanına sahip temsilcilerin, kırsal alanda çok çeşitli sorunları merkezileştirdikleri görülürken bu sorunlar daha çok tarım arazileri (F5, M: -3.60) ve kırsal konutlar (F7, M: -1.600) gibi peyzaj formlarının, tarımsal (P4 M: -6.40) ve toplumsal pratiklerin (P6, M: -3.00), yerle kurulan ekonomik ilişkilerin (I1, M: -4.60) sürdürülebildiğini olumsuz etkilemektedir (Şekil 4.52). STK temsilcilerinin ekonomik değer kaybı sürecinde, tarımsal pratikleri (P4) ve yerle kurulan ekonomik ilişkileri (I1) olumsuz yönde etkileyen, girdi maliyetlerinin artışı (S9), destek yetersizliği (S5) gibi sorunların yanı sıra diğer planlama taraflarından farklı olarak tarımsal üretimde dışa bağıllık (S1), ıslah çalışmaları eksikliği (S2), yerli gen kaynaklarının kaybı (S3), tarımsal üretim planlamasındaki yetersizlikler (S10) ve geleneksel tarım bilgisine sahip üreticilerin azalması gibi (S4) sorunlara odaklanmaktadırlar. STK temsilcilerin bu tespitleri tarımsal politika ve planlama pratiklerinin (P3) yerel ekolojik koşullar (P2), genetik çeşitlilik (F2) ve geleneksel tarım bilgisi (P4, P2) gibi yerel değerlerin dikkate almadığını göstermektedir.

Sosyal değer kaybına neden olan süreçler ise diğer planlama taraflarına benzer şekilde, 6360 sayılı yasanın uygulamasıyla (S11) artan kırsal alana hizmet sunumu sorunu, sosyal altyapı eksiklikleri (S12) ve kırsal alana empoze edilen modern yaşam algısının (S13) kırsal sakinler üzerinde yarattığı eşitsizlik algısıyla ilişkilendirilmektedir. Bu eşitsizlikler kırsal alanda yaşamın devamlılığını güçleştirmekte (I7) yerle kurulan bağın zayıflamasına (I8) neden olarak terki tetiklemektedir. Sosyal değer kaybında fiziksel altyapı eksikliklerini göz ardı etmiş olmaları, kültürel değer kaybında, yerel kültürün aktarımına bağlı sorunların yansısı kaçak yapılaşma (S16) ve imar barişi (S17) gibi uygulamalara odaklanmaları, doğal değer kaybında ise kent çeperinde bulunan Fırat Nehri kıyılarındaki doğal alanlar üzerinde oluşan baskıların

hafifletilmesinde peyzaj koruma çalışmalarının eksikliğine (S17) yönelik vurguları kırsal algılarının daha çok yakın kırsal ile ilişkilendiği göstermektedir.

Şekil 4.52: STK temsilcilerinin tanımladığı sorunlar ve kırsal peyzaj etkisi.

Ekonomik değer kaybı: STK temsilcileri, kırsal üretimde değer kaybına yol açan çeşitli süreç ve uygulamaları ele almaktadır. Bu faktörler arasında, dışa bağımlı hale gelen devlet politikaları (S1), ıslah çalışmaları eksikliğinden (S2) kaynaklanan yerel gen kaybı (S3), tarım ve hayvancılık desteklerinin yetersizliği (S9) ve tarımsal planlama eksiklikleri (S10), bulunmaktadır. Ayrıca, yerel halkın tarım arazilerini ve tarımsal destekleri, amaç dışı kullanması (S6), kırsal alanın terkiyle (S4) kaybolan geleneksel tarımsal bilgi de önemli sorunlar arasında yer almaktadır (Şekil 4.52).

STK temsilcileri Anadolu'daki tarımsal bitki ve hayvanların genetik çeşitliliğinde önemli bir kayıp yaşandığına işaret etmektedir. "Dünya genelinde 7000 üzerindeki bitkisel üretimdeki gen

çeşitliliğinin 4.700'e yakınının Anadolu menşeli olmasına rağmen (STK 1)" ülkemizde ıslah çalışmalarına önem verilmemesi nedeniyle yerli gen kaynaklarımız kaybolmaktadır (S3). "Kendi coğrafyamızda bulunan gen kaynaklarını yok edip, ya da gen kaynaklarını dışarı ile paylaşp onlara tescil ettirdikten sonra ithal olanın daha karlı olduğuna yönelik bir anlayış kazandık (STK 1)" ifadesi yerli genlerin yurt dışında yurt dışına çıkarılarak başka ülkelerde ıslah edildiği ve daha sonra ülkemize ihraç edildiğinin altını çizmektedir. Bu kayıplara kısa vadeli kazanımları uzun vadeli kazanımlar ve genetik kaynakların korunmasına tercih eden "dışa bağlı" devlet politikalarının neden olmaktadır. Ülkemizde gen kaynaklarının geliştirilmesine ve iyileştirilmesine önem verilmemesi geleneksel bilgi (P2) ve uygulamaların (P4) göz ardı edilmesine, "tarımsal öz yeterliliği azalmasına" ve "verimliliğin düşmesine neden olmaktadır".

Ülkemizde geleneksel tarımsal üretimin gerilemesindeki en büyük faktör "2006 yılında yürürlüğe giren 5553 sayılı Tohumculuk Kanunu" uygulamalarıdır. Bu yasa ile birlikte, "tescile konu olmayan ürünün ticaretinin yapılamaz" ibaresi ve "yasanın ardından tarımsal destek modellerinin sertifikalı ürün yetiştiriciliğine odaklanması" geleneksel üretimin terkine neden olmakta ve yerel ekonomiyi (I1) olumsuz etkilemektedir. Buna ek olarak, ıslah faaliyetleri gerçekleştirilmeyen, yerli tohumların "raf ömrü olmadığı için" pazar olanakları zayıflamaktadır. Pazarda yer bulamayan bu ürünler, üreticiler için ekonomik değer kaybına neden olduğundan üretimlerine devam edilmemektedir

"Darende Irmaklı 'da beyaz kavun Arguvan ise kara kavunu o bölgeye adapte olmuş ve o bölgeye de üretilen ürünlerdir. Bu tohumlar ıslah edilmediğinden tescil de edilmemiştir. Ancak bölgede geçmişten beri yaygın olarak kullanıldığı için yerelde üretiliyorlar. Ancak bu üretim yalnızca yerelle sınırlı kalıyor. Aynı zamanda bu ürünlerin raf ömürleri kısa olduğu için Pazar değeri de olmuyor. Bu nedenle az üretiliyorlar (STK 1)"

Benzer nedenlerle hayvancılık alanında da yerli gen kaynakların kaybedilmektedir. Devlet politikalarının teşviki ile yerli türlerin yerini alan ithal türler bölgenin ekosistemine ve iklimine adapte olamadığından, verimlilik düşmektedir.

"Avrupa ülkeleri suni tohumlamayla verimi yükseltiyor dediler. Bizde tuttuk tüm hayvanları suni tohumlamayla Holstein, Simental ve Montofon gibi ithal ırklara çevirdik. Oysa bizim coğrafyamızda bu bölgeye, mera yapısına ve iklim faktörlerine uygun ırklarımız vardı. Şimdi Almanya'da 35 kg. süt veren Holstein, Türkiye'de 20 kg süt veriyor diye tartışmalar başladı. Tabi ki öyle olacak.. Biz bunu yapmak yerine mera yapımıza uygun türleri korumalıydık (STK 1)"

Tarım ve hayvancılık politikalarında izlenen “yurt dışı ithalat programlarının” (S1) yurt içi fiyatların regüle ederek değer kaybına neden olduğu konusunda ortak bir fikir oluşmuştur. Tarım ve hayvancılık politikalarında izlenen bu yol nedeniyle, özellikle piyasa koşulları ile rekabet edemeyen küçük üreticilerin tarım arazileri ile kurdukları ekonomik ilişkileri (I1) etkilemekte ve üretime devam etmelerini (P4) zorlaştırmaktadır. Bu durum temsilcilerden biri tarafından aşağıda yer alan ifade ile özetlenmektedir:

“Şimdi ben bir küçük üreticiyim. Yem üretemiyorum dışarıdan alıyorum. Tam kesim döneminde hükümet politikası yurt dışından ithal et getirmeye çalışıyor. Dolayısıyla benimle bir rekabet ortamı oluşuyor. Ben canlı karkas ağırlığımı 300 TL den hesaplarken ithalat nedeniyle bu rakam düşüyor. Üretimin bana maliyeti zaten yüksekken birde rekabet koşulları oluşuyor. Dolayısıyla bir süre sonra üretmekten vazgeçmeye başlıyorum. Benzer durum birçok tarım içinde söz konusu. Buğday üretmeye kalkıyorsunuz. Haziran ayında toprak mahsulleri ofisi taban fiyatı 9 TL açıklıyor. Tam o sırada yurtdışından ithalat açılıyor, piyasada karşılığı, 7 TL oluyor. Çiftçi 8 liraya mal ettiği ürünü, 7 liradan satınca bir daha ekmem ben bunu diyor (STK1)”

Üretimde artan girdi maliyetleri ve dengesiz piyasa koşulları nedeniyle zayıflayan üretimin arttırılması için, devlet tarafından tarımsal destek sağlamaktadır. Temsilciler, genel kanının aksine, üreticilerin şartları sağladıkları koşulda her türlü desteklerden yararlanma eğiliminde olduklarını belirtmektedirler. Bu kapsamda güncel olarak 27 ana kalem altında 77 adet tarımsal destek” kaleminin bulunduğunu ifade ederlerken, aynı zamanda çeşitlilik yerine daha “mütevazı”, “çiftçi ve üretim odaklı bir destekleme modeli” geliştirilmesi gerekliliğine vurgu yapmaktadırlar. Güncel tarımsal destek modeli daha çok “doğrudan gelir desteğine odaklanan, temelde mülkiyet esasına bağlı bir destekleme modelidir”. Bu model “beyan esaslı”, “tapuyu getirip parayı al” sistemi ile çalıştığından, “kontrol mekanizmasının işletilememekte” dolayısıyla desteklerin amaç dışı kullanımının (S8) önünü açılmaktadır.

Desteklerden yararlanan üreticiler için desteklerin ise destek ödemelerinin “her kalemde parça parça ödenmesi “ desteklerin etkinliğini azaltırken, desteklerden yararlanma ihtiyacı yüksek olan küçük üreticiler ise, destek şartlarında yer alan arazi büyüklüğü koşulunu sağlayamadıklarından bu desteklerden yararlanamamaktadırlar. Destek politikalarının etkisizliğinin üretim (P6) üzerinde oluşturduğu olumsuz etkileri temsilcilerden biri aşağıda yer alan ifade ile örneklemektedir:

“Destek alımı için yeter işletme büyüklüğünde faaliyet göstermesi lazım. Bu destekleme ödemeleri tek seferde ve daha az kalemle yapılırsa üreticinin eline toplu para eline geçebilir. Ama siz parça parça hazıranda dekar başına 19 TL mazot desteği Kasım ayında 20 TL sertifikalı ürün desteği, ocak ayında sertifikalı gübre desteği verirsiniz bu ihtiyacı karşılamaktan ziyade cep harçlığına dönüşür. Dolayısıyla verilen destekler tarımsal üretime yansımayan sosyal destekler haline geliyor. Bu da tarımsal üretimde devamlılığın sağlanması konusunda sıkıntıya neden oluyor (STK 1). “

Yukarıdaki ifade de vurgulandığı gibi, tarımsal arazilerin “yeter işletme büyüklüğüne” getirilmesi tarımsal üretimde desteklerden yararlanma ve bu alanlara ulaştırılan hizmetlerin etkinliği için önemli görülmektedir. Bu kapsamda temsilciler, ekonomik işletme büyüklüğüne sahip olmayan arazilerin bir araya getirerek devlet eli ile sulamasının yapılması ve alt yapının oluşturulmasıyla verimliliği arttıracak tarımsal işletme modelinin oluşturulmasında “arazi toplulaştırma” faaliyetlerini önemli görmektedirler. Ancak, özellikle dikili alanlarda yapılan toplulaştırma çalışmalarının her bir mülkiyetteki arazide farklı getiriye sahip ürünlerin yetiştirilmesi gibi ekonomik gibi nedenler ve tarımsal arazilerle kurdukları soy bağının zedelenmesi gibi nedenlerden ötürü yerel halk arazi toplulaştırma çalışmalarına muhalefet göstermektedirler (S7). Bu muhalefete rağmen, hizmet konusunda talepkâr olmalarını çelişkili bir durum olarak değerlendirilen temsilciler bu durumu aşağıda yer alan ifadeler ile açıklamaktadırlar:

“Vatandaş benim arazime dokunulmasın gerekirse birleştirilmesin. Ama yolum olsun altyapım olsun. Bu da mümkün değil. 2 dekar burada 3 dekar orada bu nasıl olacak? Kanun mantığı ben bunları toplayayım, her bir parçaya hizmet gördürecekime bir kere götüreyim. Bu defa vatandaş atadan dededen miras devam etsin, hatıralarım da yok olmasın istiyor. Bunun ikisini bir araya getirmek mümkün değil. Önemli olan ekonomik işletme ölçeğini yakalamak (STK 1)”

“Tarımsal arazilerin çoğunluğu kayısı yetiştiriciliğinden dolayı dikili tarım arazisi. Hiç kimse bahçesini terk etmek istemiyor. Çünkü benim bahçemi 20 yaşında sizin bahçenin 10 yaşında, diğer arkadaşımın bahçesi 15 yaşında böyle olunca diyor ki ben bununla niye ortak olayım? Ama benim de altyapım olsun. Kimse alt yapıyı parçalı araziye getirmenin zorluğunu görmüyor (STK 3)”

Tarım politikaları ve tarımsal planlamanın neden olduğu sorunların yanı sıra, özellikle yakın ve orta kırsal bölgelerde temsilcilerin gözlemlediği bir diğer sorun, yerel halkın tarım arazilerini ikincil konut uygulamaları gibi “keyfi kullanımlar” için amaç dışı kullanımın giderek artmasıdır (S6). Malatya gibi büyük ova koruma uygulamasının sayıca fazla olduğu bölgelerde amaç dışı kullanım taleplerinin toprak koruma kurulunda değerlendirildiğini ve bu değerlendirmeler

esnasında daha çok halkın kendi çıkarlarını önceleyen bu tür kullanımlarına yönelik sorunlar ile karşılaşıldığı aşağıda yer alan ifade ile açıklanmaktadır:

“Büyük o projesi kapsamında cumhurbaşkanlığı onayladığı Malatya 19 tane büyük ova var. Şimdi sizin kent merkezinde bir eviniz var. Ya da köyünüzde de bir kırsal konutunuz var. Birde bahçede ev yapıyorsunuz. Dünyanın hiçbir yerinde böyle bir hoyratça kullanım yok. Kanun koyucular bu duruma şöyle bakıyor bu alanda tarımsal üretim yapılıyorsa, geçici olarak konaklamaya izin verecek 75 metrekare taban alanını 2 kata kadar toplamda 150 metrekareye kadar bağ evine izin veriyor. Ayrıca üretmiş oldukları ürünlere göre toplam taban alanını% 1 geçmemek kaydı ile depoda yapılıyor. Şimdi Battalgazi ye gidin tarım arazisinin ortasına 5 katlı bina görüyorsunuz. Yani bu ihtiyaç değildir, keyfiyet. Vatandaş toprak koruma kuruluna müracaat ediyor. Benim 20 dekar kayısı bahçem var. Ben bağ evi yapacağım diyor. Bir yıl sonra gittiğimizde bir bakıyorsunuz yazlık villa yapmış, Burada amaç dışı kullanım söz konusu (STK 2)”

Tarımın emek yoğun doğası, sosyal güvencenin olmadığı bir sektör olması, girdi maliyetlerinin sürekli artması ve tarımsal politika yetersizliğinden ötürü tarımı “iktisadi anlamda yüzü en soğuk sektör” tanımlanmaktadır. Bu nedenle, kırsal sakinler “kente gider, asgari ücrette olsa çalışım hem sabit bir gelirim olur hem de sosyal güvencem” anlayışıyla kente göç etmektedirler. Bu durum tarımsal arazilerin terk edilmesine neden olmanın yanı sıra, birkaç kuşaktır tarımsal üretimde uzmanlaşmış yerel bilgiye sahip üreticilerin giderek azalmasına (P2) neden olmaktadır. Bu nedenle günümüzde, kırsalda çiftçi yaşı 50-55’ e yükselmiştir. Temsilciler ilerleyen yıllarda bu ortalamaların daha da yükseleceğini ön görmektedirler.

Tarımsal üretimde uzmanlaşmış ekolojik ve kültürel açıdan yerel bilgiden beslenen üreticilerin kırsalı terk etmesinin özellikle iklim değişikliği ve deprem gibi doğal afetlerin sıklıkla yaşandığı coğrafyalarda, “bu riski göğüsleyecek şekilde tarımsal üretimi yapabilecek nüfusun yok olmasına” neden olduğunun altını çizmektedirler. Kırsal sakinlerin giderek kırsal alanları terk ediyor olması ve tarımsal desteklerin az sayıda kalan küçük üreticiyi destekleyecek şekilde yapılandırılmamış oluşu, kırsal alanda yeni sermaye sahiplerinin yer edinmesine neden olmaktadır. Bu sermayedarlar, destekler yardımıyla başladıkları üretim faaliyetlerini bir süre sonra “zor olarak tanımlamakta” ve bu kırsal işletmeler atıl hale gelmektedir. Temsilciler bu süreci “2014 yılına kadar Malatya’da TKDK’dan destekli 250 üzerinde Royal tavuk kümesleri vardı. Küçük çiftçi bundan faydalanma imkânı yoktu çünkü teminatı vardı sermaye gerekiyordu. Bu alana büyük oranda sermayedarlar girdi. Bir süre sonra artık bu bizim işimiz değilmiş, bu zor işmiş diye bıraktılar. Günümüzde bu işletmelerin yaklaşık %30- 40’ ı atıl işletme durumunda (STK 1)” gibi ifadeler ile dile getirmektedirler.

Tarımsal üretimde, üretim planlaması anlayışının gelişmemiş olması (S10) ve özellikle iklim değişikliği ile mücadele konusundaki söylemlerin “politik düzlemde göz boyama faaliyetleri” olarak kalmaktadır. Temsilciler bu durumu tarımsal üretimin devamlılığı açısından endişe verici olarak görmekte ve tarımsal alanda iklim değişikliği ve ürün deseninde meydana gelecek herhangi bir önlemin uygulamaya konulmamış olmasını eleştirmektedirler.

Şu anda görünür bir şekilde iklim değişikliği söz konusu. İklim birincilere göre her 50 60 yılda bir bölgenin bitki deseni değişir bu. Mesela Malatya da ziraat meslek lisesi 1963 yılına kadar pamuk üretimi teşvik etmiştir. Sonra su anki hava limanının bulunduğu bölgede ise 1980 yılına kadar çeltik üretimi alanı olarak kullanılmıştır. Şu an bunların hiç biri yok. Bunun yerine daha az masraf veya iş gücüyle daha yüksek gelir elde edebileceği çeşitler geldi... 1980 sonra sulama alanlarının genişletilmesi, barajların yapılması biraz da ihracata konu olmasıyla beraber dünya piyasasına açılmamız kuru kaysı üretimimiz bu coğrafya için birinci ürün noktasına geldi. Vatandaş para ediyor diye iklim şartlarına bakmaksızın her tarafı kayısı bahçesine dönüştürdü. Bu önümüzdeki yıllarda başka bir sıkıntıya neden olacak. Biz ısrarla vatandaşa söylüyoruz. Beş yıl sonra ürün bile alamazsınız. Kimse dinlemiyor. Kurumlar birlikte hareket etmediği sürece güçlerini ve kaynaklarını, bilimsel varlıklarını veya sermayelerini bir araya getirmedikleri sürece bu süreçte olumlu sonuç almak mümkün değil (STK 1)

Bu sorunun aşılması için “Avrupa örneğinde görüldüğü gibi bir çiftçinin üretim ömrüne en az 3 ürün sığdırmasını” teşvik edecek şekilde düzenlemeler yapılmasını bu düzenlemelerin de bölgesel koşullar ve iklim değişikliği gibi konuları dikkate alarak planlanması gerekliliğinin altını çizmektedirler.

Kültürel değer kaybı: STK temsilcileri, kırsalın terkiyle birlikte (S4) geleneksel kırsal yaşam kültürünün bir sonraki nesile aktarılmaması, kırsal alanda giderek artan kaçak yapılaşma (S16) faaliyetleri ve bu faaliyetleri meşrulaştırılan “imar barışı” uygulamalarının (S16) kültürel değer kaybına neden olduğunu belirtmektedirler (Şekil x).

Kırsal yerleşimlerin terk edilme nedeniyle giderek “insansızlaşması”, gündelik yaşam pratikleri ve toplumsal ilişkileri (P6, I6) içeren “kırsal mirasın yok olmasına” neden olmaktadır. Bu durum aynı zamanda yerel formların (F7) bakımsız kalması ve giderek atıl duruma gelmeleri gibi sonuçları da beraberinde getirmektedir.

Yerel formların giderek tahrip olduğu kırsal yerleşimlerde, kırsal karakter kaybına neden olan bir diğer önemli sorun ise, özellikle yakın kırsal bölgede daha hissedilir hale gelen “kaçak yapılaşmanın” artmasıdır. 6360 Sayılı Yasanın yaratmış olduğu sorunların çözümü için gündeme gelen “imar barışı” uygulaması bu kaçak yapıların “her hangi kamu denetimi olmadan yasal olarak imara konu edilmesine” neden olmuştur. Buna ek olarak 2023 yılı depremlerinin ardından, kaçak yapılaşma sayısının giderek arttığını ifade eden temsilciler, “afet sonrası

dönemde göz yumulan bu durumun” afet yönetimi ve imar planlaması konusundaki eksiklikleri ortaya çıkardığı gibi, tarımsal arazilerin amaç dışı kullanımı ve yerel kırsal mimari dokunun bozulması gibi sorunları da beraberinde getirmiştir.

Sosyal değer kaybı: STK temsilcilerine göre, 6360 Sayılı Yasanın kırsal alandaki uygulamaları (S11), kırsal sakinlerin temel hizmetlere ulaşımını zorlaştırarak kır- kent arasındaki sosyal adaletsizlikleri derinleştirmiştir. Buna ek olarak kırsal alanlara dayatılan 'modern yaşam' hayali (S 13), bu eşitsizlik algısını güçlendirerek kırsal alanlarda sosyal değer kaybına neden olmaktadır (Şekil x).

“Gidin bakın kırsal alanlara 2012’den beri ne yapılmış, ne iyileştirilmiş? Hiçbir değişim yok (STK 2).” gibi ifadelerle de vurgulandığı gibi kırsal alanlar 6360 Sayılı Yasa’nın uygulanmasıyla birlikte büyükşehir belediyesi tarafından sağlanması planlanan hizmetlerden, 2012 yılından günümüze kadar geçen süreçte etkin bir şekilde yararlanamamaktadırlar. Temsilciler, bu süreçte köylerin mahalle olarak isimlendirildiğini ancak *“insanların kırsal alanda yaşam devam ettirebilmesi için ortamların oluşmadığını”* belirtmektedirler. Bu nedenle kırsal alanların *“büyük bir ihmal ile karşı karşıya kalığını”* belirten temsilciler, *“Sosyal açıdan da fiziksel açıdan da kent ile kır bağı kopmak üzere”* olduğunu ifade etmektedirler. Hizmete ulaşma güçlüğü çekilen kırsal alanlarda *“asgari sosyo-kültürel yapıların eksik olması”* ve kırsal sakinlerin *“sağlık ocağı ve okul gibi temel hizmetlerden yoksun alanlarda yaşamaya zorlanmaları”* da kırsal alanda yaşamın sürdürülmesini (I7) zorlandırmaktadır. Kırsal sakinler kırsal alanın bu *“yetersizlik durumuna”* ek olarak, medya ve iletişim araçlarıyla sunulan modern yaşam algısıyla karşılaştırıldıklarında kendilerini giderek *“eksik”* hissetmektedirler. Bu durum kırsal alanlarda yerle kurulan ilişkinin (I8) kopmasına neden olarak, kente göç etme eğilimini hızlandırmaktadır. Temsilcilerden biri bu durumu şu ifadeler ile açıklamaktadır:

“Siz vatandaşa modern hayatı medya aracılığı ile görsel olarak veriyorsunuz. Sonra ben şunu yargılamaya başlıyorum işte, ben köyde çobanken, aynı yaşta bir kişi şehirde şöyle yaşıyor. Siz oradan trilyon kazanın sosyal statünüz aynı olmadığı sürece bunu karşılığı göremezsiniz. Şimdi biz zaman zaman yurt dışına gidiyoruz. Orada banliyöler oluşturulmuş. Yani ben hayvancılık yapıyorum, gelip hayvanlarıma baktıktan sonra yarım saat sonra alt yapım var ulaşım kolay gidiyorum restoranında yemeğimi yiyorum. Böylece kırsal cazip hale geliyor. Siz bunun altyapısını oluşturmadıysanız, Kent merkezine özlemde artar, kırsal da boşalır (STK 1)“

Doğal değer kaybı: STK temsilcileri doğal değer kaybı konusunda belirttikleri iki temel neden doğa koruma mevzuatının kullanım odaklı bir yaklaşım benimsemesi ve doğa korumada peyzaj koruma anlayışının gelişmemiş olmasıdır.

STK temsilcileri, akademik odaların karşı görüş bildirdiği “Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Yasa Tasarısı’nın, koruma odaklı değil, kullanım odaklı bir perspektifle çerçevelendiğini ifade etmektedirler. Cengiz ve diğ.’de (2014) belirttiği gibi yasa tasarıda sıklıkla yer alan “üstün kamu yararı, “turizm yararı” ve “sürdürülebilir kullanım” gibi kavramlarına yapılan vurgu STK temsilcilerinin bakışını desteklemektedir. Yasa tasarısının, korunan alanlardaki faaliyetlerin yönetim yetkisini merkezi bir kurula devretme öngörüsünün amaç dışı kullanımlara tahsis edilme riskini artırabileceği ve tasarının mevcut 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu ile uyumsuz düzenlemeleri içermesi nedeniyle koruma anlayışına zarar verebileceğine yönelik değerlendirmeler, endişeye yol açmaktadır.

STK temsilcileri Karakaya barajı ve yakın çevresinin, özellikle göçmen kuşlara ev sahipliği yapması nedeniyle “Önemli Doğa Alanı” niteliği taşıdığını ifade ederlerken, barajın sunduğu sulama olanaklarıyla birlikte “baraj çevresinde artan tarımsal arazi kullanımı” ve bölgede “hem tarımsal hem de sanayi kullanımları kaynaklı kirlenmelerin atması” ve “avcılık faaliyetlerinin yeterince denetlememesi” gibi faktörlerin nitelik kaybına (F1, F2, P1) neden olduğunu belirtmektedirler. Özellikle Malatya merkezine yakınlığı ve geniş bir doğal koridor oluşturma potansiyeli göz önüne alındığında, bu alanın iklim değişikliği ile mücadele kapsamında bölge için önemli bir rol oynayacağını ifade eden temsilciler, bu alanda göçmen kuşların korunmasına odaklanan tür bazlı korumanın yerine “peyzaj koruma” perspektifiyle hem tür hem de habitat koruma öncelikli koruma anlayışının benimsenmesini gerekli görmektedirler.

4.4.3 Yerel halkın tanımladığı sorunlar

Yakın kırsal bölge ve orta kırsal bölgede tespit edilen sorunlar benzerlikler görülsede bu sorunların ağırlığı ve etkilediği faktörler bölgelere göre değişmektedir. Yakın kırsal bölgede görülen ekonomik ve kültürel sorunlar kırsallığın bu bölgede kaybolmak üzere olduğuna işaret etmektedir. Orta kırsal bölgede ise sorunların temeli var olan tarımsal üretkenliğin aynı zamanda, doğal ve kültürel miras potansiyelinin değerlendirilmemesiyle ilişkilendirirken, uzak kırsal bölge her iki bölgeden de belirgin olarak ayrılmaktadır. Bu bölgede, daha çok hizmet ve kaynaklara ulaşma güçlüğü nedeniyle sosyal değer kaybı görülmektedir.

4.4.3.1 Yakın kırsal bölge sorunları

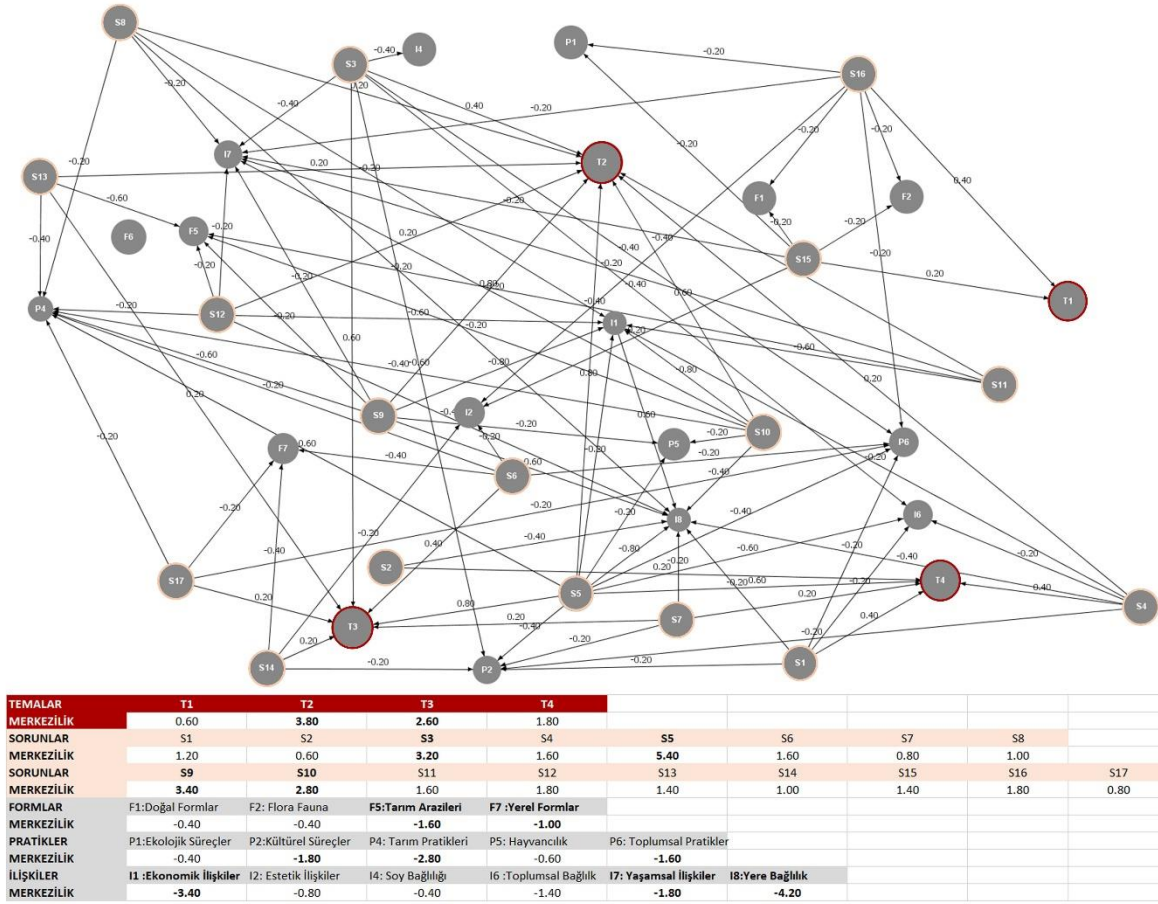
Yakın kırsal bölgele sakinleri yaşadıkları değer kaybını ekonomik (T2, M: 3.80), kültürel (T3, M: 2.60) sosyal (T4, M: 1.80) ve doğal değer kaybı (T1, M: 0.60) olmak üzere dört ana tema altında toplanan 18 sorun ile açıklamaktadır (Şekil 4.53).

Yakın kırsal bölge sakinleri tarafından bölgede tanımlanan merkezi sorun kırsal alandaki sosyal yapıda zaman içinde meydana gelen farklılaşmayı tanımlayan (Nerse, 2016) kırsal toplumsal yapıdaki değişimdir (S5, M: 5.40). Yakın kırsal bölge, kent ile fiziksel ve kültürel etkileşimi en yüksek bölge olduğundan bu değişim sürecinin etkileri daha belirgindir. Bu durumu yakın kırsal bölge sakinlerinin yaşadıkları yeri kırsal olarak tanımlamalarından da okumak mümkündür. Kentsel yaşam biçimine ayak uydurulmaya çalışılan bölgede, geleneksel kırsal yaşam biçimi, üretim ve tüketim alışkanlıkları değişmekte, bu durum hem ekonomik hem de kültürel değer kaybını beraberinde getirmektedir. Toplumsal yapıdaki değişim sürecinin yanısıra, tarımsal üretimde girdi maliyetlerinin artması (S9, M: 3.40), tarımsal politika ve destek yetersizliği (S10, M: 2.80) ve tarımsal üretimde dışa bağıllık gibi tarımsal alanda yaşanan sorunlar yakın kırsal bölgedeki tarımsal pratiklerin (P4) devamlılığını dolayısıyla yerle kurulan ekonomik ilişkileri (I1) olumsuz etkilemektedir. Hem kentsel yaşama duyulan arzu hem de kırsal alanda tarımsal üretimde meydana gelen emek değer ilişkisindeki çözülme, bölgedeki yaşamsal ilişkileri olumsuz etkilemektedir (I7). Bu durum yerle kurulan bağın zayıflamasına neden olarak genç nüfusun kentle göçünü tetiklemektedir. Her ne kadar orta ve uzak kırsal bölgeye göre genç nüfus konusunda avantaja sahip olsa, da yine de bölgede terk edilmeye bağlı (S3, M: 3.20) tarımsal iş gücünde azalma ve geleneksel kırsal değerlerin (P6, I6, P2) aktarımı konusunda sorunlar yaşandığı görülmektedir (Şekil 4.53).

Yakın kırsal bölge, sosyal değer kaybı, diğer bölgelere oranla daha az dile getirilmektedir. Bunun ana nedeni kentsel alana ve dolayısıyla hizmet merkezlerine yakınlık nedeniyle bölgede fiziksel, sosyal alt yapı ve hizmet sunumunun diğer bölgelere göre kolaylaştırmasıdır. Bu durum, aynı zamanda yakın kırsal bölgenin ikincil konut alanı olarak tercih edilme sürecini de kolaylaştırmaktadır. Özellikle deprem sonrası dönemde, bu alanların ikincil konut alanları olarak kullanılmasına yönelik eğilimi artmakta (S14), tarım arazileri üzerindeki (F5) imar baskısı artmakta (S13) ve kırsal yerleşim karakteri (F7) giderek kaybolmaktadır.

Yakın kırsal bölgenin, Fırat Nehri kıyıları dışında, doğal alanlar ile etkileşimi diğer bölgelere göre daha sınırlıdır. Bölgedeki az sayıdaki doğala yakın alanların, kaynak çıkarımı faaliyetlerine veya kamu hizmetlerine tahsisi, doğal değerlerin kaybına neden olmaktadır. Bu durum, kırsal sakinlerin doğa ile kurdukları yaşamsal (I7, P1) ve estetik ilişkileri (I2) olumsuz etkilemektedir.

YAKIN KIRSAL BÖLGE SORUNLARI VE KIRSAL PEYZAJA ETKİSİ

TEMALAR

T1: Doğal Değer Kaybı, T2: Ekonomik Değer Kaybı, T3: Kültürel Değer Kaybı, T4: Sosyal Değer Kaybı

SORUNLAR

S1: Sosyal altyapı eksiklikleri, S2: Fiziksel altyapı eksiklikleri, S3: Terke bağlı sorunlar, S4: 6360 Sayılı Yasa uygulamalarına ilişkin sorunlar, S5:kırsal toplumsal yapıdaki değişme, S6: Yeni sakinlere bağlı sorunlar, S7: Kırsal olarak algılanmama, S8: Aracıların kazanması, S9: Tarımsal üretimde artan girdi maliyetleri, S10: Tarımsal politika ve desteklerin yetersizliği, S11: Tarım arazilerinin miras yoluyla bölünmesi, S12: Tarımsal üretimde dışa bağıllık, S13: İmar uygulamaları, S14: Modern yapılaşmanın etkileri, S15: Doğal alanların kaynak kullanımına tahsis, S16: Doğal alanların kamulaştırılması, S17: Afet Planlaması sorunları

Şekil 4.53: Yakın kırsal bölgede karşılaşılan sorunlar ve kırsal peyzaj etkisi.

Ekonomik değer kaybına neden olan uygulama ve süreçler: Yakın kırsal bölgede merkezileşen ana değer kaybı süreci ekonomik değer kaybıdır. Ekonomik değer kaybının nedenleri tarımsal üretimde girdi maliyetlerinin artması (S9), tarımsal politika ve destek yetersizliği (S10), tarımsal üretimde dışa bağıllık (S12), üretimden elde edilen karlılığın araçlar ile bölüşülmesi (S8), kırsal toplumsal yapıdaki değişme ve kırsal alanların terki nedeniyle tarımsal üretiminin azalması, tarımsal arazilerin miras yolu ile bölünmesi(S11) ve tarım arazileri üzerindeki imar baskısıdır (S13). Buna ek olarak 6360 Sayılı Yasanın uygulaması ile beraber, bölgedeki tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin sınırlanması da ekonomik değer kaybına neden olmaktadır.

Tarımsal üretimin meta ve piyasa ilişkilerine giderek bağımlı hale geldiğini belirten küçük üreticiler, tarımsal üretime devam etmelerinin zorlaştığını ifade etmektedirler. Örneğin “ata

tohumu” olarak tanımlanan geleneksel ürünlerin varlığının yerini “ziraat tohumunun” almasıyla başlayan dışa bağımlılık sürecinin coğrafyaya özgü üretim biçimleri (P4) ve yerli genlerin kaybına neden olmaktadır.

“Zamanında işte çiftçinin elindeki ata tohumunu aldılar. Bu daha iyidir bu dediler köylünün elinde olanı da yok ettiler (YK 2)”

“Biz biraz Avrupa’ya hevesliyiz, bilmiyoruz ki Avrupa her şeyi bizden öğrendi. Ama biz Avrupa’ya yöneldik. Ata tohumu buğday dediğimiz dünyanın en iyi tohumlarından biri. En büyük kaybımız zaten oradan oldu. Öyle bir şey yapmış, kendine bağlamış ki seni. Öyle bir şey geliştirmişler ki aldığın tohum bir seferlik eskisi gibi değil. Ne oluyor dolayısıyla seni kendine bağlı hale getirmiş oluyor(YK 5)”

Tohumun meta haline gelişi ve piyasalaştırılması Özden’in de (2017) belirttiği gibi yeni bağımlılık ilişkilerinin kurulmasını da beraberinde getirmektedir. Ekonomik karlılık sağlayacağı düşüncesiyle “ziraat tohumlarını” kullanmaya başlayan küçük üreticiler her sene tohum için ödenen ücrete ek olarak “gübre ve ilaç maliyetinin” de kendilerine getirdiği ekonomik yük ile başa çıkmak zorunda kalmaktadırlar. Artan girdi maliyetlerine ek olarak, tarımsal üretim faaliyetleri üretici yerine “aracıların” ve “tüccarların” kazanması gibi süreçler “üreticinin emeğinin karşılığını almasını” zorlaştırmaktadır. Bu durum kırsal peyzajla kurulan ekonomik ilişkileri zayıflatarak (I1) tarımsal üretimin (P4) ve dolayısıyla tarımsal arazilerin (F5) terkinin hızlandırmaktadır. Mevcut piyasa koşullarında üretimin devamlılığı için “fiyat istikrarının sağlanmasında” devletin düzenleyici bir rol oynaması gerekliliğine vurgu yapan yakın kırsal bölge sakinleri ürünlerin tüketiciye ulaşma sürecindeki güncel durumu şu ifade ile açıklamaktadır:

“Biz kazanmıyoruz ki zaten belli büyük baş tüccarlar var kazananlarda piyasayı belirleyen de onlar. Şimdi atıyorum; ben en üstüm, sen aracısın bir de bununda altı var. Ben baş tüccar olarak diyorum ki bana ürünü 100 liradan getir. En alttaki adam köylüden misal 30 liradan alıyor, sana 50 liradan satıyor. Sende bunu bana 100 liraya veriyorsun. Bende bunu dışarıya 200-300 liradan satıyorum. Devlet alıyor olsa ürünü bizden böyle olmaz (YK 3)”

Ekonomik açıdan zorlanan üreticilerin tarımsal üretimde verilen devlet desteklerinden yararlanmak istedikleri, ancak mülkiyet durumu nedeniyle arazilerin küçük parçalara ayrılması ve arazi mülkiyetinin kendilerine ait olmaması nedeniyle desteklerden etkin şekilde yararlanamadığı görülmektedir. Desteklerden yararlanan üreticiler ise dönüm başına verilen mazot ve gübre desteğininin yetersiz olduğunu, kendilerine tahsis edilen dönüm başı desteğin üretim masraflarının “küçük bir kısmını bile karşılamaya” yetmediğini ifade etmektedirler.

“Dönüme 20 TL mazotla gübre parası veriyor. Mazotun litresi çıkmış 30 lira. Benim daha tarlanın alt başından üst başına gitmeden mazot bitiyor. Gübrenin çuvalı 800 olmuş, O destekler boş (YK 10)”

Tarımsal üretimde yaşanan ekonomik sorunlara ek olarak, kentsel yaşama özenen gençlerin hem kentsel hizmetlerden yararlanmak hem de, daha prestijli bir yaşam için kentlere göçmektedir. Kentlere göç edemeyen gençler ise kırsal toplumsal yapıdaki değişimin etkisiyle (S5) kırsal üretim biçimlerini "köylülük" ile eşleştirerek algısal bir sınır çizmekte ve kırsal üretimin emek yoğun sürecine dâhil olmak istememektedirler. Bu durum, bölgede yetişmiş tarımsal iş gücünün (P2, P4) kaybına neden olmaktadır.

Maddiyatla alakası yok, şehre gitse maddiyatı daha az olacak ama yine de gidiyorlar. Uğraşmak, yorulmak, köylü olmak istemiyorlar (YK 5)

Yakın kırsal bölgede yer alan kırsal yerleşimlerin bazılarında özellikle deprem sonrası dönemde kaçak yapılaşma artmıştır. Yerel yönetimler bu talebin karşılanması amacıyla bölgede imar uygulamalarını yeniden düzenlemeye başlamıştır. Ancak bu imar düzelmeleri kapsamında tarım arazilerinin imara açılması durumu (S13) kırsal sakinler arasında tartışmalara neden olmaktadır. Yerel sakinler aralarındaki görüş ayrılığını şu ifadeler ile açıklamaktadır:

“Merkezden buraya kadar olan kısmı imara açtılar. İsteyenlerde oldu, istemeyenlerde. Küçük parçalara ayırıp arazileri satabilirsiniz dediler. Ben istemedim. Ben şehirde yaşamak istesem şehirleşmek istesem şehir şurada 25 km. giderim şehirde yaşarım. Benim amacım satmak değil, benim geçimim kayıscılık. Zaten imara koyuyorlar burayı 100 katına satarım diyorsun 10 dönümüm varsa bunun 4 dönümü yol giriyor o oluyor bu oluyor gidiyor. 6 dönüm kalıyor. Pek bir anlamı da olmuyor (YK 5)”

Yukarıda yer alan ifade, arazilerin küçük parçalar halinde imara açılmasının toplam değeri düşüreceğine dikkat çekmektedir. Bu kapsamda sakinlerin bir bölümü kısa vadeli ekonomik kazançtan ziyade uzun vadeli yaşam ve geçim kaynağına odaklanmakta ve imar sürecini bir ekonomik değer kaybı olarak görmektedirler. Bazı sakinler ise bu süreçte elde edilecek kısa süreli ekonomik kazançla odaklanmaktadır. Bu durum yakın kırsal bölgede tarımsal arazilerin kaybını hızlandırırken (F5) aynı zamanda yerel mimari dokunun bozulmasına (F7) neden olmaktadır.

Yakın kırsal bölgede ekonomik değer kaybına neden olan bir diğer süreç, 6360 Sayılı Yasanın uygulanmasıyla birlikte (S4) belediye yasa ve yönetmelikleri kapsamında yönetilen kırsal yerleşimlerde tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin (P4, P5) kısıtlanmasıdır. “Şu an bir şikâyet olsa burada hayvan besleyemezler... Mahalle olduk beton evleri de yaptık diyelim. Peki, biz ne yiyeceğiz? Bahçecilik yapacağız hayvancılık yapacağız ki karnımız doysun. Yoksa ne yapacağız

meçbur şehre gideceğiz (YK 5)” ifadesinde belirtildiği üzere bu durum kırsal sakinlerin tarım ve hayvancılık faaliyetlerini sürdürmelerini zorlaştırmakta, kentte işçi olarak çalışma eğilimini teşvik etmekte ve böylece yerle kurulan bağı (I8) olumsuz etkilemektedir.

Kültürel değer kaybına neden olan süreçler ve uygulamalar: Yakın kırsal sakinlere göre, bu bölgede yaşanan kültürel değer kaybının başlıca nedenleri, kırsal toplumsal yapıdaki değişme (S5), terk edilmeye bağlı olarak geleneksel değerlerin aktarımının zayıflaması (S3), yakın kırsal bölgenin yeni sakinleri tarafından “yazlık” veya ikincil konut alanı olarak kullanılmasına bağlı olarak (S6) kırsal yaşam pratiklerinde yaşanan değişim, imar (S13) ve modern yapılaşma (S14) baskısıyla yerel kırsal karakterin kaybolmasıdır.

Yakın kırsal bölge, terk edilmenin etkilerinin en az hissedildiği bölge olmasına rağmen, bölgede genç nüfusun azalması nedeniyle kırsal alanlardaki kültürel değerlerin aktarımın zayıfladığı (P2) görülmektedir. Terk edilmeye ek olarak, kırsal alanda yaşayan sakinlerinde, “Biz modernliği başkasının kültürünü alıp uyarlamak gibi görüyoruz.” gibi ifadelerde vurgulandığı “modernlik” adı altında kırsal alana sirayet eden kentsel kültüre ait yaşam biçiminin benimsenmesi, kırsal toplumsal yapıdaki değişmeye (S5) işaret ederek geleneksel kültürel değerlerin aşınmasına yol açmaktadır. Bu dönüşüm sürecinin neden olduğu değer kaybı yerel sakinler tarafından aşağıda yer alan ifadeler ile örneklemektedirler:

“Ben mesela çocukluğumdan hatırlıyorum annemler dokuma yaparlardı, Hiçbir şey kalmadı. Aman hazır var alalım ne uğraşacağız diyorlar (YK 9).”

“Saygı, sevgi, birliktelik vardı köyde. Bundan sonraki nesillere bunu uygulamak zor, insanlar değişti. Bundan on önceye kadar kış yarısı gibi etkinlikler yapardık onlarda kalmadı (YK 4).”

Toplumsal değişim sürecine ek olarak, kırsal alanların bölgedeki ekonomik potansiyelden pay almak amacıyla yazlık olarak kullanılması ve özellikle deprem sonrası bu alanların ikincil konut alanları olarak değerlendirilmesi sonucunda kırsalın yeni sakinleri ortaya çıkmıştır. Bu yeni sakinler, kırsal alandaki toplumsal pratikler (P6) ve ilişkilere (I6) dâhil olmadıkları için kültürel süreçlerin devamlılığı sekteye uğramaktadır.

Yakın kırsal sakinlerin kültürel değer kaybına neden sorunlarına yönelik ifadeler değerlendirildiğinde, bölgede kentsel değerlerin kültürel değerlerin öznesi haline geldiği görülmektedir. Kentsel değerlerin aşkınlaştırılması olarak tanımlayabileceğimiz bu durum, Fulkerson ve Thomas'ın (2014) ifadesiyle kentsel değerlerin toplum tarafından benimsendiği ve normal kabul edildiği varsayımıyla kırsal gündelik hayata ve kültüre yabancılaşmamaya neden olmaktadır.

Bu süreçlere ek 2020 yılında Elazığ depremi ve 2023 yılında Kahramanmaraş merkezli depremlerden etkilenen bölgede, gerçekleştirilen afet planlaması çalışmaları da bölge sakinleri tarafından kültürel değer kaybına neden olması nedeniyle eleştirilmektedir. Özellikle, 2020 yılı Elazığ depremleri sonrasında ilgili bakanlık tarafından risksiz olarak tespit edilen yerlerde “köy tipi afet evleri” projelerinin kırsal günlük yaşama uygun mekânsal organizasyona sahip olmaması ve planlanan yerleşim yerlerinin üretim alanlarına olan uzaklığı yerel sakinlerin günlük pratiklerini olumsuz etkilemektedir.

“Gelirken yolda TOKİ evlerini görmüşsünüzdür. Vatandaşı ben oraya taşırsam mağdur olacak dedim. Sabah tarlasına gelecek akşam geri dönecek. Arabası olana, ek maliyet çıkar, olmayan yaya gitmek zorunda kalır dedim. Ben kabul etmedim ama ne çıkar. Nitekim sonuçta yine ne oldu 1-2 gözü burada yapıp evlerine döndüler. Şimdi insanlar orayı daha çok kışlık gibi kullanıyorlar. Ama yerinde yapılsaydı durum daha farklı olurdu. Şimdi şehirler ayrı köyler ayrı. Burada işte bahçenin içindeyiz, günlük işlerimizi yapıyoruz. Tavuk besliyoruz, hayvancılık yapma imkânımız oluyor ama oradaki evlerde adam ne yapacak? (YK 4)”

“Şimdi her ne kadar masada alınan kararlar biraz daha farklı oluyor. Sahada kararı masada değil de sahada almaları gerekiyor. Şu an orada köylünün açıkta kalmasını önledi ama bunun yanında ihtiyaçları da düşünmediler. Gücü olan o evlerin yanında bir depo yaptı. Olmayan da mevcut haliyle bir şekilde idare etmeye çalışıyor (YK 5).”

Yukarıda yer alan ifadelerde de, belirtildiği gibi, afet planlama çalışmaları “yapılan yeni yerleşim yerinin eski yerleşime ve üretim alanlarına uzak olması”, “kırsal afet konularında tarımsal üretim ve hayvancılık için önemli olan ahır ve depolama alanı gibi mekânların bulunmaması” ve “planlama sürecinde katılımcı bir yaklaşım izlenmemesi” gibi sorunlar nedeniyle eleştirilmektedir. Bu kapsamda, yeni planlanan bu alanlar kırsal sakinler tarafından kışlık olarak kullanılmaya başlanmış, yerel halk eski evlerini onararak bu bölgeleri üretim amaçlı kullanmaya devam etmektedir. Bu durum kaçak yapılaşmayı da arttırdığı gibi, uygulanan projelerin tek tip olması nedeniyle kırsal alandaki özgünlüğün kaybına (F7) neden olmaktadır.

Sosyal değer kaybına neden olan süreçler ve uygulamalar: Yakın kırsal bölgede sosyal değer kaybına yol açan süreçler, toplumsal yapıdaki dönüşüm ve hizmete ulaşmada yaşanan adaletsizliklerdir. Bu durum, kırsal alanda yaşayanların kentte yaşayanlarla arasındaki farklılıkları hissetmelerine neden olmakta ve kırsal toplumun sosyal değerini olumsuz etkilemektedir.

Yakın kırsal bölge herhangi bir gelişmiş merkezden 0-30 dk. ulaşım mesafesinde olduğundan, bu bölgede fiziksel alt yapı sorunlarının (S2) yok denenecek kadar az olduğu görülürken, sosyal

altyapı (S1) ve hizmetlerine ulaşım konusunda sorunların bulunduğu görülmektedir. Bu kapsamda, yakın kırsal bölgede yer alan kırsal yerleşimlerden yalnızca ikisinde “telefon ve internet” için gerekli altyapıya dair çözümlerin henüz sonuca ulaşmamış olması nedeniyle fiziksel alt yapıya dair sorunların dile getirildiği görülmektedir. Yakın kırsal alanda yer alan kırsal yerleşimlerde, sakinler tarafından sosyal altyapı eksiklikleri üzerinden tanımlanmaktadır. Bu kapsamda kırsal sakinler, özellikle gençlerin sosyalleşme ihtiyaçlarının giderilmesi ve bazı temel hizmetlere ulaşmak için “merkeze” gitmek zorunda olduklarını ifade etmektedirler.

Yakın kırsal bölge sakinleri, hizmete erişme konusundaki sorunları orta ve uzak kırsala göre daha az dile getirmiş olmalarına rağmen, özellikler ilçelerde yer alan yakın kırsal yerleşimlerde, 6360 Sayılı Yasanın uygulanmasıyla (S4) birlikte yerelde hizmet etkinliği konusunda sorunlar yaşandığı dile getirilmektedir. Hizmet sunumunun merkezileşmesi, yerel halkın hizmet alabilmek için “birden fazla kurumla iletişime geçmesini gerektirmekte” ve “hizmet alma sürecinin uzamasına” neden olmaktadır.

“Geçenlerde “ben geçenlerde köyde bir sulama tesisatı işi için MASKİ’ye gittim. MASKİ bana boruları veririm diyor. Peki, bunların gömmesini kim yapacak diyorum belediyeye sor diyorlar. Bizim de bir tüzel kişiliğimiz yok ki yaptıralım. Önceden olsa ilgili kararı alıp ihaleye çıkardım. İmece usulü alışmaya gelenler gelir gelmeyenlerde o günün yevmiyesi neyse birini tutar yerine, onu çalıştırırdı. Diyelim 1000 metre yapılacak iş varsa buradaki masrafı da hanelere bölerdim. Hızlıca da sorunu çözerdim. Şimdi yapamıyorum. Tüzel kişiliğin kaldırılması çok yanlış oldu (YK 4).”

Kır- kent arasındaki hizmete erişim bakımından hissedilen “eşitsizlik” algısı kırsal sakinlerin kendilerini değersiz hissetmelerine neden olmaktadır. Bu durum, kırsal sakinlerin yaşam kalitesini düşürürken, aynı zamanda yerle kurdukları aidiyet duygusunu (I8) ve toplumsal ilişkileri de (I6) olumsuz etkilemektedir.

Doğal değer kaybına neden olan süreçler ve uygulamalar: Yakın kırsal bölgenin, Fırat Nehri kıyıları dışında, doğal alanlar ile etkileşimi diğer bölgelere göre daha sınırlıdır. Bölgedeki az sayıdaki doğala yakın alanların, kaynak çıkarımı faaliyetlerine (S15) veya kamu hizmetlerine tahsisi (S16) doğal değerlerin kaybına neden olmaktadır.

Yakın kırsal bölgede, doğal değerlerin kaybında doğal alanların (F1, F2) kaynak çıkarımına yönelik faaliyetler için kiralanması önemli bir sorundur. Özellikle Fırat Nehri kıyısında yer alan kırsal yerleşimlerin birinde, nehir kıyısında arazilerin “kum ocağı işletmesine 49 yıllığına kiralanması” sakinlerin su ile olan bağıını koparması, çevreye estetik ve ekolojik açıdan zarar vermesi (I2, P1) ve devam eden kum çıkarma faaliyetleri nedeniyle kırsal sakinlerin olası

zemin kayması konusunda endişe duymaları gibi yaşamsal ilişkilerini etkileyen (I7) birçok soruna yol açmıştır.

“44 dönüm arazimiz 49 yıllığına kum ocağına kiralandı. Nehrin kıyısı onların oldu hep bizim bir alakamız kalmadı. Oradaki o yeşillik sazlıkta hep gitti. Düşünün ki, köy alttan çekilir gider diye bile korkmaya başladık (YK 1).”

Kaynak çıkarımı faaliyetleri dışında, özellikle kırsal yerleşimlere yakın bölgelerde Fırat kıyısına yakın düz arazilerin, kamu hizmetlerine tahsis için kamulaştırması bir diğer doğal değer kaybına neden olan sorundur. Bu durum, doğal alanların tahribatına (F1, F2, P1) neden olurken, aynı zamanda yakın kırsal bölge sakinlerinin gündelik pratiklerinin değişimine (P6) ve bölgede güvenlik sorunlarına neden olmaktadır. Sakinlerden biri bu durumu şu ifade ile açıklamaktadır:

“Köyün yakınındaki güzel yeşil alanın üzerine o koca binayı yaptılar. Köyden bahçelerimize giden yolumuz kapandı. Şimdi izin veriyorlar. İleride vermezler ise bahçelere gidilecek başka yolumuzda yok. Tanımadığımız bir sürü kişi buradan gelip gidiyor, eskiden hayvanlarımızı bahçeye götürüp bağlayıp geliyorduk şimdi götüremiyoruz. Habire araç gidip geliyor. Yani çok zararı var (YK 5)”

4.4.3.2 Orta kırsal bölge sorunları

Orta kırsal bölge sakinleri yaşadıkları değer kaybını merkezileşme derecelerine göre sırasıyla ekonomik (T2, M: 5.80), sosyal (T4, M: 4.00) kültürel (T3, M:3.00) ve doğal değer kaybı (T1, M: 0.60) olmak üzere dört ana tema altında toplanan 22 sorun ile açıklamaktadır (Şekil 4.54). Orta kırsal bölgede bu temaları besleyen, merkezi sorunlar terk edilmenin neden olduğu sorunlar (S4: M:4.80) ve kırsal yapıdaki toplumsal değişme (S5: M:4.80) ve 6360 Sayılı Yasa uygulamaları (S3: M:3.40) ile giderek artan hizmete erişim sorunudur. Buna ek olarak, sosyal altyapı (S1) ve hizmet eksikliği (S3), tarımsal üretimde girdi maliyetlerinin artması (S10), tarım politikaları ve destek yetersizliği (S11), ve tarımsal altyapı (S15, S16) eksiklikleri bölgedeki temel sorunlardır (Şekil 4.54).

Ekonomik sorunlara ek olarak bölgede, 6360 Sayılı Yasa uygulamasıyla belirgin hale gelen hizmete erişme güçlüğü (S3) ve temel altyapı hizmetleri eksikliği (S1, S2), kır kent arasındaki algılanan eşitsizlik sosyal değer kaybını arttırmaktadır. Bu değer kaybı kırsalda yaşayan gençlerin hizmetlerden yararlanma ve modern yaşama ulaşma idealiyle kentlere göç etmelerine neden olmaktadır. Bölgede artan terk edilme, yetişmiş iş gücünün azalmasına aynı zamanda, kırsal geleneksel kültürün aktarımını da zayıflatmaktadır.

Ekonomik değer kaybına neden olan uygulama ve süreçler: Orta kırsal bölgede, en belirgin değer kaybı ekonomik değer kaybıdır. Bu kaybın nedenleri, tarımsal üretimde artan girdi maliyetleri (S10), tarımsal politika ve desteklerinin yetersizliği (S11), tarımsal üretimde altyapı ile üretim planlaması eksikliği (S13), tarımsal arazilerin miras yoluyla bölünmesi (S12) gibi faktörlerin yanı sıra, terk edilmeye bağlı (S4) demografik yaşlanma, kırsal yapıdaki toplumsal değişme (S5) ve kırsal sakinler arasında artan sosyal yardıma güvenme eğilimi nedeniyle tarımsal üretime yönelik motivasyonun azalması gibi sosyal uygulama ve süreçleri de içermektedir.

Orta kırsal bölge sakinleri, tarımsal üretimdeki dışa bağımlı piyasa ilişkilerinin yarattığı ekonomik zorlukları sıkça dile getirmektedir. Özellikle “tohum, gübre ve ilaç” gibi ürünlerdeki fiyat artışı ve buna ek olarak tarımsal iş gücünün azalmasına bağlı olarak yaşanan işçi bulma sorunu nedeniyle artan işçi ücretleri (S14) tarımsal üretimdeki girdi maliyetlerini (S10) yükseltmektedir. Artan girdi maliyetleri nedeniyle zorlanan üreticilerin birlik ve kooperatiflerin olmaması (S9) ve özellikle küçük üreticilerin ürettiği ürünlerden elde edeceği karın araçlar ile bölüşülmesi (S13) gibi sorunlar karşısında, emek-değer dengesi bozulmakta, tarımsal üretim yerel sakinlerin “emeğin karşılığını alamadıkları” bir üretim biçimi haline gelmektedir. Bu durum tarımsal üretimin ve dolayısıyla tarım arazisinin terkine neden olmaktadır.

Tarımsal üretimin terk edilmesi, kırsal kalkınmayı ve gıda arzının sürekliliğini olumsuz etkilediğinden, üretimin devamlılığı için devlet tarafından destekler verilerek üretim teşvik edilmektedir. Bu desteklerden yararlanan üreticiler, desteklerin “girdi maliyetlerini karşılamakta yetersiz” (S11) kaldığını ifade ederken, özellikle küçük üreticiler, “tarım arazilerinin miras yolu ile bölünmesi ve arazi mülkiyetlerinin kendi üzerlerine olmaması” (S12) nedeniyle destek alımında gerekli olan şartları sağlamadıklarından bu desteklerden yararlanamamaktadırlar. Bu kapsamda küçük üreticiler, “destekleri büyük adamlara vermesinler. Özellikle küçük çiftçiye versinler” ifadesinde belirtildiği gibi arazi büyüklüğünün temel alındığı destek dağılımı politikasının küçük üreticileri destekleme konusundaki yetersizliğine dikkat çekmektedirler.

“Bizim köylüler desteklerden yararlanıyorlar. Ama destekler yetersiz. Bizim burada sulama suyumuz olmadığı için olmadığı için seracılık gibi farklı ürünlere verilen desteklerden de yararlanamıyoruz (OK 8)” ve “Burada su yok, su olsa burada her şey yetişir (OK 10)” gibi ifadeler ile orta kırsal bölgede görülen tarımsal altyapı eksikliğinin (S15) hem desteklerden yararlanma hem de tarımsal potansiyelin arttırılması konusunda, zorluklara neden olduğu belirtilmektedir. Bu zorlukların üzerinden gelinmesi için, köy dernekleri gibi yerel inisiyatifler

abalarına rağmen hizmet alma konusundaki aksaklıklar devam etmektedir. Bu durum var olan tarımsal potansiyelin yatırım ve hizmet eksikliği nedeniyle etkin kullanılmamasına neden olmaktadır. Tarımsal alt yapı hizmetleri dışında, tarımsal üretim planlamasının yapılmaması (S16) nedeniyle, verimli ovalardaki üretimin “kayısı yetiştiricisine teslim olması” olarak tanımlanan monokültürel üretimin yaygınlaşması, orta kırsal bölgedeki üreticiler için olası bir hastalık ve zararlı karşısında bölgedeki dayanıklılığı düşürmekte, ürün çeşitliliğini azaltmakta ve ekonomiyi (I1) tek bir ürüne bağımlı hale getirmektedir.

Tarımsal üretimde artan girdi maliyetleri ve destek yetersizliği nedeniyle ekonomik açıdan yaşanılan zorluklara ek olarak, “*Mazot gübre desteği veriyorlar. Ama onlar yetmiyor tarlaya git gel sür bir seferde bitiyor. Kalanında insanlar cebinden vermek zorunda kalıyor. Bu fiyatlar artınca, bir de devletin verdiği sosyal yardımlarda artınca ona güveniyorlar üretmiyorlar. Burada yayla var ama gitmiyorlar, sulu arazimizde var ama çalışan yok (OK 17)*” ifadesinde belirtildiği gibi üreticilerin sosyal yardımlara yönelmesi, terk edilmeyele birlikte artan demografik yaşlanma ve gençlerin kentsel yaşamın sağladığı “kolay para kazanma ve rahat yaşama” duyduğu özenti (S5) gibi sosyal olgular, kırsal sakinlerin tarımsal üretime katılımı (P4, P5) azaltmakta ve yerel ekonomiyi olumsuz etkilemektedir.

“şimdi köyde üretim az. Yeni yetişenler elini sıcak sudan soğuk suya sürmüyor. Herkes şehirli olmak istiyor, yumurtayı bile marketten alıyorlar. Biz eskiden gece kalkıp çalışırdık, ama artık yaşlandık. Üç dört oğul yetiştirdik, ama onlar da gitti. şimdi bizde çok zorlanıyoruz (OK 9)”

Ekonomik değer kaybına neden olan süreçler, tarımsal üretimin (P4) ve tarım arazilerinin (F5) terkiine neden olmaktadır. Bu durum yerle kurulan ekonomik ilişkinin zayıflamasına neden olarak yaşamsal ilişkileri olumsuz etkilemekte (I7), yerle kurulan bağın (I8) azalmasına yol açmaktadır.

Sosyal değer kaybı: Orta kırsal bölgede, 6360 Sayılı Yasanın uygulanmasıyla daha da belirgin hale gelen hizmete erişim sorunları (S3), sosyal (S1) ve fiziksel altyapı eksiklikleri (S2), kaynak ve yatırım eksikliği (S15) gibi sorunlar ve kentsel değerin kırsal alana sirayeti ile hızlanan kırsal yapıdaki toplumsal değişim (S5) gibi sorunlar, kırsal sakinlerinin kendilerini “ikinci planda” hissetmelerine neden olarak sosyal değer kaybını arttırmaktadır.

Orta kırsal bölgede, 6360 Sayılı Yasa’nın uygulanmasıyla (S3) birlikte hizmet alımında yaşanan güçlük ve hizmet dağıtımındaki adaletsizlikler orta kırsal sakinlerin yaşam kalitesini düşürmektedir. Yasanın uygulanmasından önce, köy tüzel kişiliği, il özel idaresi ve belde belediyeleri gibi yerel kurumlar sayesinde hizmetlere daha hızlı ve kolay ulaşım sağlanırken, yasanın uygulanmasıyla birlikte bu hizmetlerin büyükşehir belediyeleri tarafından sağlanması

yani merkezileşmesi, hizmet alımını güçleştirmektedir. Bu durumdan en fazla eskiden belde belediyesi iken kapatılan yerler ve uzak kırsala yakın nüfusu az olan kırsal yerleşimler etkilenmektedir. Bu durumu orta kırsal sakinler aşağıda yer alan ifadeler ile dile getirmektedir:

“Burası eskiden belediyeydi. Belediyeyken iyiydi. Buraya ne yapıldıysa belde belediyesi varken yapıldı. Büyükşehir’e geçince sadece çöplerimizi alıyorlar başka hizmetler konusunda zorluk çekiyoruz (OK 9).”

“Eskiden belediye varken hemen burada belediyenin kepçesi vardı. Su patlasa müdahale ederdi. Şimdi hizmet aksadı. İlçe belediyesini arıyorsun yok, Malatya Büyükşehir’i arıyorsun yok Hizmet merkezi olunca ulaşamıyoruz kimseye. Şurada bir yol var altı aydır yapılamıyor. Belediye buradayken kolaydı (OK 18).”

Uzak kırsal bölgeye yakın, kırsal yerleşimlerde yaşayanlara göre sakinlerine göre büyükşehir belediyeleri daha çok merkez mahallelere odaklanmakta, kırsal alanlar hem “seçmen sayısı azlığı” hem de “hizmet götürme maliyeti” nedeniyle ikinci plana atılmaktadır.

“Bizim insanımıza çöpü alalımdan başka bir şey yapmıyorlar. Burada az insan olsun benden de çok talepte bulunmasınlar diyorlar. Bilinçli olarak ihmal var (OK 9)”

“Burada hala evlerde su saatleri yok. Bize sıra gelmedi. Büyükşehir Merkezden önce buraya bakmaz. 100 kişilik köy mü merkezdeki mahalle mi desen merkez derler (OK 3)”

Orta kırsal bölgede, fiziksel altyapı sorunlarının görüldüğü az sayıda kırsal yerleşimler bulunmaktadır. Bu kırsal yerleşimlerden bazılarında ulaşım altyapısı konusunda eksiklikler görülürken, bir kısmında ise “Şu an yol genişlemesi çalışması ver. Seneye de asfaltını dökecekler. Burada alt yapı yok. Yani kanalizasyon yok, hala fosseptikleri kullanıyoruz (OK 11)” ifadesinde de vurgulandığı gibi kanalizasyon ve haberleşme alt yapılarında sorunlar görülmektedir. Sosyal altyapı sorunları orta kırsal bölgede daha fiziksel altyapı sorunlarına göre merkezi bir sorundur. Eğitim ve sağlık hizmetlerinin merkezileşmesi, gençlerin sosyalleşmesi için gerekli sosyal ve kültürel mekânların (kafeler, marketler, kültür merkezleri, iş atölyeleri vb.) eksikliği, sakinler tarafından kırsal alanın terk edilmesinin önemli nedenlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Orta kırsal bölgede bir diğer önemli altyapı sorunu, özellikle tarımsal sulama alanında yaşanan eksikliklerdir.

Orta kırsal bölgede kaynak ve hizmete ulaşımında yaşanan sorunlar, yaşam kalitesini düşürmekte (I7) ve gençlerin alternatif iş bulma imkânlarını kısıtlamakta yerle ve yaşadıkları toplumla (I6) ve yerle kurdukları bağılılık ilişkilerini (I8) olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durum, kırsal alan sakinlerinin kentsel sakinlerle eşit statüye sahip olma, daha iyi hizmetlere ulaşma ve "modern" yaşam biçimlerine yakınlaşma arzusuyla kırsal alanı terk etmelerine yol açmaktadır.

Kültürel değer kaybına neden olan süreçler ve uygulamalar: Orta kırsal bölgede, kültürel değer kaybının nedenleri, kırsal alanın terk edilmesi (S4) nedeniyle yerel bilgi (P2) ve pratiklerin aktarılamaması (P6), kırsal yaşam biçimindeki değişim (S5) nedeniyle özellikle gençlerin kırsal kültüre olan ilgisinin azalması (P2), modern yapılaşmanın artmasıyla (S8) birlikte, yerel formların ve bu formların üretim bilgisinin kaybolması (F7, P2), kültürel koruma çalışmalarının yerel değerlere olan duyarsızlığı gibi süreç ve uygulamaları kapsamaktadır. Yerel değerlerin kaybına ek olarak, ulusal miras değeri taşıyan tarihi ve arkeolojik formların (F4), denetim, izleme ve yatırım eksiklikleri nedeniyle atıl duruma gelmesi ve kültürel mirasın korunmasında koruma- kullanım dengesinin sağlanamıyor oluşu orta kırsal bölgede kültürel değer kaybına neden olmaktadır.

Yakın kırsal bölgede olduğu gibi, orta kırsal bölgede de, kültürel değer kaybına neden olan merkezi sorun, kırsal alanların “yeni nesil” tarafından terk edilmesidir. Genç nüfusun giderek azaldığı kırsal alanlarda, atadan öğrenme yoluyla aktarılan, geleneksel kırsal kültüre ait toplumsal pratikler (P6), toplumsal ilişkiler (I6), el sanatları ve halk türküleri gibi değerlerin aktarımı zayıflamaktadır. Orta kırsal bölge sakinleri bu zayıflama nedeniyle yerel kırsal kültürün “son temsilcileri” olarak tanımlamaktadırlar.

“Yeni nesil kalmadı ki köyde, kültürümüzün devam etmesi için bize sahip çıkmanız lazım. Mesela son âşık ben kaldım burada, yere özgü dere ağzıyla söylerim. Benden sonra yapan yok. Dokumacılık da vardı eskiden onu da yapan yok (OK 13)”

Terk edilmenin dışında, orta kırsal bölgede yaşayan gençlerin toplumsal yapıdaki değişim nedeniyle (S5) toplumsal ilişkiler (I6), toplumsal pratikler (P6) ve üretim pratiklerini (P4, P5) sürdürme konusundaki gönülsüzlüğü, bölgede değer aşınmasına neden olmaktadır. Orta kırsal sakinlerden biri bu durumu aşağıda yer alan ifade ile açıklamaktadır:

“Köylüler artık eskisi gibi değil; köy düğünleri yok, çiftçilik neredeyse kalmadı. Kolaya alıştılar ve çiftçilikten vazgeçtiler; imece usulü de ortadan kalktı. Gelenekler büyük ölçüde kayboldu. Komşuluk ilişkileri de eskisi gibi değil; herkes kendi kafasına göre hareket etmeye başladı (OK 13)”

Yakın kırsal bölgede olduğu gibi orta kırsalda da, geleneksel kırsal konutların modern yaşama uygun olmaması ve onarımının zor olması nedeniyle geleneksel konutların yerlerini giderek modern yapılar almaya (S8) başlamıştır. Bu durum kırsal mimari karakterin dönüşümüne neden olurken aynı zamanda “Şimdi konfor için betonarmeye döndü %10 falan kaldı kerpiç evler burada. Sağlıklı yapılar değildi o zaman malzeme önemli, ustalık önemli. Kerpicici kime döktüreceğiz. Onun için imece de gerek oda kalmadı. Eskiden Köylü gündüz kendi işini

yaparken akşam kerpiç çekerlermiş. Şimdi onu kime yaptıracağız. (OK 8)” ifadesinde vurgulandığı gibi kerpice ait yerel bilginin de (P2) kaybolmasına neden olmaktadır.

Orta kırsal bölgede yaşayanlara göre çok sayıda doğal, kültürel ve tarımsal miras ögesine ev sahipliği yapan bölgede, miras değeri biçilen ve tescil çalışmaları tamamlanan alanlarda, denetim, izleme ve yatırım çalışmalarına yönelik ilgi eksikliği (S20) miras ögelerinin sürekliliği ve güvenliğini tehdit etmektedir

“Yukarıdaki kiliseyi sit alanı yaptılar. Ama sadece o kadar kimse gelip bakmıyor, hep defneciler geliyor (OK 16)”

“Bizim burada bir mağara var. Orada çalışmalar yapıldı, korumak için bakanlıktan geldiler. Aydınlatma çevre düzenlemesi falan yapacaklarını söylediler. Ama arkası gelmedi. Öylece bakımsız duruyor (OK 18)”

Her iki ifade de, ilgili kurumların mirasın korunmasında yerel halkında dâhil edildiği planlama anlayışı geliştirilmesine yönelik bir yaklaşımın gerekliliğine işaret etmektedir.

Kırsal kültüre ait yazılı belgenin bulunmayışı ve yerel halkın miras ögesi olarak tanımladığı, “ziyaret yerleri”, gelenekler ve toplumsal pratikleri kapsıyan değerlerin, ülkemizde, yasal çerçevede miras olarak tanımlanmıyor oluşu bu değerlerin sürdürülebilirliğini olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda, yerel sakinler *“Biz ulu ağaç için tescil yapılınsın istedik ama tescile değer bulmadılar”* ifadesinde de görüldüğü gibi çaba harcamaktadırlar. Bazı kırsal yerleşimlerde ise üretilen tarımsal ürünler ve gastronomik üretimler için tescil ve coğrafi işaret alındığı bilinmektedir.

Her ne kadar orta kırsal bölge sakinleri, yerel değerlerin koruma statüsü ile korunmasını talep ediyor olsalar da bölgede bu statüye sahip olan alanlarda ise koruma- kullanım dengesinin sağlanamaması (S22) nedeniyle sorunlar yaşandığı görülmektedir. Kentsel sit olarak tescillenen yerleşimlerde ve tescilli tekil sivil mimarlık örneklerinin bulunduğu bölgelerde, kendi mülkleri üzerindeki karar verme yetkisini kısıtlanması, yapıların onarım sürecinde uyulması gereken zorunlu prosedürler ve yüksek maliyetler kırsal alan sakinlerini zorlamakta ve bu bölgelerde yaşamlarını sürdürmelerini güçleştirmektedir. Aynı zamanda, birden fazla koruma alanının kesiştiği kırsal miras alanlarında, korumayı yapan farklı kurumlar arasındaki iş birliği ve koordinasyon eksikliği nedeniyle sorunlar yaşanmaktadır. Deprem sonrası dönemde daha belirgin hale gelen bu sorunu kırsal sakinlerden biri *“Yoldan aşağısı büyük ova, yukarısı sit; hala tartışıyorlar, bizi ne yapacaklarını bilmiyorlar, evlerimizin ne olacağını”* ifadesiyle dile getirmektedir. Hem tescilli yapılarda hem de birden fazla koruma alanının kesiştiği kırsal miras alanlarında koruma- kullanım dengesinin gözetilmiyor (S22) oluşu yerel halkın tescile

dolayısıyla yasal korumaya mesafeli durmasına neden olmaktadır. Bu durum, kültürel değerlerin sürekliliğini olumsuz etkilemektedir.

Orta kırsal bölgede, kültürel değer kaybına neden olan bir diğer önemli süreç modern yapılaşmanın giderek artması (S8), kırsal yerleşimlerin yeni sakinler tarafından ikincil konut alanı olarak değerlendirilmesi (S6), afet planlama çalışmaları kapsamında kırsal yerleşimlerin yer değiştirmesi (S19) gibi sorunların neden olduğu kırsal yerleşim karakterinin ve yerel formların kaybıdır.

Yakın kırsal bölgede görüldüğü gibi kentleşme ve buna bağlı imar baskısı ile karşı karşıya olunmasa da geleneksel konurların modern ihtiyaçları karşılayacak durumda olmaması, özellikle kerpiç yapıların bakım ve onarım zorlukları, kırsal alanların deprem sonrası ya da yazlık olarak kullanımına bağlı olarak artan modern yapılar, orta kırsal yerleşimlerin yerel karakterinin kaybına neden olmaktadır. Orta kırsal bölgede Yerel karakterin kaybında etkili olan bir diğer önemli süreç, 2023 yılı depremlerinde zarar gören kırsal yerleşimlerin, afet planlaması çalışmaları çerçevesinde riskin az olduğu bölgelere taşınmasıdır. Bu taşınma işlemi güvenli barınmanın sağlanması açısından değerli görülürken, eski yerleşim yerlerine duyulan aidiyet bağının zayıflamasına neden olması ve yakın kırsal bölgede olduğu gibi yeni yerleşimin üretim alanlarına uzaklığı ve yere özgü mimari dokunun kaybına gibi sorunları da beraberinde getirmektedir.

Doğal değer kaybına neden olan süreçler: Orta kırsal bölgede, çevresel değer kaybına neden olan süreçler, doğal alanların kaynak kullanımına tahsis edilmesi (S18) ve ormanlardan yararlanmanın sınırlandırılmasıyla ortaya çıkan koruma- kullanım dengesinin kurulamaması (S17) ile ilişkilendirilmektedir.

Doğal alanların (F1, F2) madencilik faaliyetleri gibi kaynak çıkarımına tahsisi, kırsal peyzajla kurulan estetik (I2) ve yaşamsal ilişkileri (I7) olumsuz etkilemekte ve ekolojik dengeye (P1) zarar vermektedir. Bu olumsuz etkileri orta kırsal sakinlerden biri aşağıda yer alan ifade ile açıklamaktadır:

“Kamulaştırıp, madene verdiler buraları. Orada Dinamit atılınca buralar hep toz oluyor. Aşağıdan yel eserse hemen buraya geliyor. Hem ürünlere yapışıyor hem de toprağımıza suyumuzu karıştırıyor (OK 9)”

Orta kırsal bölgede, bir diğer doğal değer kaybına neden olan uygulama, Yılmaz'ın (2018) belirttiği gibi ülkemizde ormanlar yasa ve yönetmeliklere getirilen kısıtlamalar ile kırsal sakinlerin ormandan yararlanmalarının sınırlandırılmasıdır. *“Ormaniye’de herkesin hissesi belliydi köylü arasında bölüştürülmüştü. Ben gidip senin ormanından odun yaprak alamıyordum. Beş altı senedir. Bu kalktı hazine malı oldu. Kesim girdiği zaman devlete yüzde*

30 verip alıyordu köylü. Köylünün halkı oluyordu. 2-3 senedir köylü ne ormanda çalışıyor ne de yaprak, odun alıyor. Orman bize uzak oldu” ifadesi orta kırsal sakinlerin ormanlarla kurduğu ekonomik ilişkilerin (I1) ve sahiplenme (I8) ilişkisinin zayıflamasına neden olurken, özellikle orman köyü statüsüne sahip kırsal yerleşimlerde yaşayan sakinlerin gündelik pratiklerinde de değişime neden olmaktadır.

4.4.3.3 Uzak kırsal bölge sorunları

Uzak kırsal bölge sakinleri, birbirleriyle ve peyzaj öğeleriyle ilişkili olarak toplam 21 sorun tanımlamıştır. 21 sorun, üst temalar halinde kategorilendirildiğinde, sırasıyla ve kaynak ile sosyal değer kaybı merkezileştiği görülürken (T1, M: 1.00), ekonomik (T3, M: 3.80) ve kültürel değer kaybına (T4 M: 4.20) neden olan süreçleri açıklayan temaların eş derecede merkezileştiği görülmektedir (Şekil 4.55). Gelişmiş merkezlerden 45 dakika ve daha fazla ulaşım süresine sahip uzak kırsal bölgelerde, sosyal (S2) ve fiziksel altyapı (S1) hizmetlerinde önemli eksiklikler gözlemlenmektedir. Bu eksiklikler, kaynak ve hizmet dağılımındaki adaletsizliği ortaya koyarken, uzak kırsal sakinlerin görünür olmama (S20) ve toplumsal dışlanmaya (S21) yönelik algılarını kuvvetlendirerek sosyal değer kaybını (T5) arttırdığı görülmektedir.

Temaları oluşturan sorunlar arasında hem ekonomik hem de kültürel süreçlerin devamlılığını etkileyen terk edilme ile ilgili sorunlar (S5, M: 4.60), hem hizmete ulaşma güçlüğü hem de hizmet dağılımındaki adaletsizlikler nedeniyle sosyal değer kaybına neden olan 6360 Sayılı Yasanın uygulaması (S4, M: 3.60) ve köylülüğün kaybedilmesi (S6, M: 4.00) gibi toplumsal yapıda dönüşüme neden olan sorunların merkezileştiği görülmektedir. Bu sorunların yanı sıra sosyal altyapı eksiklikleri (S2), tarım ve hayvancılıkta artan girdi maliyetleri (S11), desteklerin yetersizliği ve yerel koşullara uygun olmaması (S12, S13) ve müşterek mekânların hazineye (S18) devri gibi çeşitli alanlardaki sorunlar da ön plana çıkmaktadır. Uzak kırsal bölgede, kırsal sakinlerin karşılaştıkları sorunlar ana temalar halinde aşağıda yer almaktadır.

252

“Eskiden Özel İdare vardı. Şimdi büyük hizmetlerde Büyükşehir’e bağlandık. Büyükşehir’in 800 yakın mahallesi var. Alan genişleyince hizmet almak zor. Buraya hizmeti getirmek de maliyetli, mecbur olmadıkça burada hizmet zor (UK 5).”

“Köyün en büyük sorunu elektrik, su, kanalizasyon. Geçen sene ihale yapılacaktı ama henüz bir şey yok. Merkezden önce kim bizimle ilgilenir ki? (UK 2)”

6360 Sayılı Yasa ile birlikte Büyükşehir belediyelerinin hizmet alanı genişlemesiyle, kırsal alana hizmet götürme görevi büyükşehir belediyelerine devredilmiştir. Uzak kırsal bölgedeki yerleşimlere “hizmet götürme maliyetinin yüksek olması” hizmet sunumunda sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Uzak kırsal bölge sakinlerine göre, seçimle iş başına gelen yönetim birimleri olan belediyeler için bölgedeki “seçmen sayısı azlığı,” da hizmet sunumunu etkilemekte ve “Merkezden önce kim bizimle ilgilenir (UK 5)” ifadesinde de belirtildiği gibi hizmetlerin merkezi mahallelere odaklanmasına neden olmaktadır. Bu durum, hizmete ulaşmalarının “siyasi ilişkilere” bağlı hale gelmesine neden olmakta ve “belediyelerin hizmet organı olma niteliğinin” sorgulanmasına neden olmaktadır.

Temel hizmetlerin merkezisiyle birlikte, özel idare gibi tek bir kurumla iletişime geçerek ulaşabildikleri hizmetleri günümüzde birden fazla kurumdan talep etmek zorunda kalmaları, “Büyükşehir yasası muhtarlar için kötü oldu. Bir yerden hallettiğimiz işi bir sürü yer giderek yapıyoruz. Bana söz verdiler köprü için 2 yıl sürdü. Şimdi 1 senedir 1,5 km yol yapamıyorlar. Hantallık var (UK 4)” ifadesinde de vurgulandığı gibi bu durumun hizmet alma süreçlerinin uzamasına neden olmaktadır. Köy tüzel kişiliği kaldırılmadan önce, kırsal yerleşimlerde meydana gelen sorunlar, “salma” adı verilen köy bütçesinden elde edilen gelirin muhtarlar tarafından hizmet alımı için kullanılmasıyla sorunların daha kısa sürede çözüldüğünü ifade eden sakinler, günümüzde bu sorunların aşılması için köy derneklerinin tüzel kişilik gibi çalıştıklarını belirtmektedirler. Merkezi idarelerin kırsal alan konusundaki deneyimsizlikleri ve kırsala yönelik sorunlarına çözüm üretme kabiliyetinin düşük oluşunu ifade eden kırsal sakinler, bu kurumlarda çalışan uzmanlarında sahaya inmediklerini ve kırsalı anlamak için çaba göstermediklerini de şu ifadeler ile dile getirmektedirler:

“Çözüm bulmak için daireye gidiyorum. Mühendisler oturmuş, klima altında çay içiyorlar. Böyle çalışma mı olur. Burada 3 köy susuz (UK 5).”

6360 Sayılı Yasa’nın uygulamasıyla birlikte, yalnızca hizmete ulaşma sorunu değil aynı zamanda ölçek büyümesine bağlı olarak temsil sorunları (S20) gündeme gelmektedir (Taşkan ve Görmüş, 2022; Kılıç ve İpek, 2022). Büyükşehir belediye meclislerinde kırsal yerleşimlerin temsil edilmesi güçleşmiştir. Uzak kırsal bölge sakinlerinin, “Belediye encümeniyle bir karar

veriyor, birkaç kişiye onay veriyor diyelim, ötekiler masa altı. Biz sesimizi duyuramıyoruz (UK 4).” gibi ifadeleri bu temsil uzak kırsal bölgedeki kırsal yerleşimlerin bu temsil sorunlarından etkilendiğini göstermektedir. Bu durum 6360 Sayılı Yasa’nın yerelleşme hedefleri ile çelişerek “Köy yönetimi şehirden koptu. Şehir yönetimi ve köy yönetimi bağdaşması lazım (UK 10)” ifadesinde de belirtildiği kırsal yerleşimlerin idari ve sosyal anlamda, kentsel yönetimle olan ilişkisini zayıflatmaktadır.

6360 Sayılı Yasanın uygulamaları dışında, bölgede fiziksel (S1), sosyal alt yapı (S2) ve yatırım eksiklikleri (S3) de sosyal değer kaybına neden olmaktadır. Bölgedeki kırsal yerleşimlerin önemli bir kısmında ulaşım güçlüğü yaşanmaktadır. Özellikle yüksek bölgelerde yer alan ve “kışın uzun süreli kar yağışının görüldüğü” kırsal yerleşimlerde bu sorunun daha belirgin hale gelmektedir. Bu yerleşimlerde, temel ihtiyaçlara ulaşmak için “merkeze gidip dönmenin ekonomik açıdan da yük getirdiği” belirtilmektedir. Ulaşım güçlüğüne ek olarak bölgede içme suyu, kanalizasyon ve iletişim gibi temel altyapı eksikliklerinin görüldüğü yerleşimler de bulunmaktadır. Özellikle, Arguvan, Arapgir ve Kuluncak gibi su kıtlığının yaşandığı ilçelerdeki kırsal yerleşimlerde, içme suyuna sürekli erişim konusunda sıkıntılar yaşanmaktadır. Fiziksel alt yapı eksikliğinin yansırı orta kırsal bölgeye benzer şekilde eğitim ve sağlık hizmetlerinin merkezileşmesi, gençlerin sosyalleşmesi için gerekli sosyal ve kültürel mekânların eksikliği gibi sosyal alt yapı sorunları (S2) uzak kırsal bölgede yaşamın devamlılığını (I7) olumsuz etkilemekte ve kırsalın terkinin önemli nedenlerinden biri olarak görülmektedir.

Uzak kırsalda görülen kaynak ve hizmete erişim eksiklikleri ile adaletsizlikler, kırsal sakinler tarafından “devlet bizi görmüyor” ifadesiyle dile getirilmektedir. Bu durum, kırsal alanların görünür olmama haliyle tanımlanmasına ve Scott’un (2022) ifadesiyle devletsiz bir uzam olarak algılanmasına neden olmaktadır. Bu algı uzak kırsal bölgede yaşayan farklı etnik kökene sahip topluluklarda daha da derinleşmektedir. Kırsal alanların kente sunulan hizmetlerden mahrum kalması, kır kent arasında oluşan ikiliği derinleştirirken aynı zamanda “Şehir insanı daha bakımlı, daha yani yiyeceğiyle, içeceğiyle farklıdır. Köy hayatı ayrı bir dünya. Mesela senin Malatya’da bulduğunu ben burada bulamıyorum. Gerçek bu, bu da köylülerin ikinci sınıf gibi görünmesine neden oluyor (UK 3)” ifadesiyle de vurgulandığı gibi toplumsal olarak “dışlanmış” hissetmelerine neden olmaktadır. Sosyal değer kaybına neden olan bu süreç ve uygulamalar, kırsalda yaşayanların yaşam kalitesini düşürmekte (I7), yerle (I8) ve kırsal toplumla (I6) kurulan aidiyet bağını zayıflatarak terk edilme sürecini hızlandırmaktadır.

Ekonomik değer kaybına neden olan uygulama ve süreçler: Uzak kırsal bölgede ekonomik değer kaybının nedenleri tarım ve hayvancılıkta artan girdi maliyetleri (S11), desteklerinin yetersizliği (S12) ve desteklerin yerel koşullara uygun olmaması (S13) tarımsal altyapı eksikliği, birlik ve kooperatiflerin eksikliği (S15), üretimden elde edilen karlılığın araçlar ile bölüşülmesi (S16) gibi faktörlerin yanı sıra, terk edilmeye bağlı demografik yaşlanma (S5), kırsal yapıdaki toplumsal değişme (S6) ve sosyal yardıma güvenme eğilimi nedeniyle üretim motivasyonunun azalmasıdır.

Uzak kırsal bölgelerde arazi yapısının engebeli olması ve arazilerin miras yoluyla bölünmesi nedeniyle tarımsal üretim, orta ve uzak kırsal bölgedeki kadar yoğun değildir. Yaylalar, otlaklar ve mezzarlar gibi doğal alanlara yakın olan bu bölgede hayvancılık ön plana çıkmaktadır. Kısıtlı alanlarda yapılan tarımsal üretimde ise girdi maliyetlerinin artması (S11), kooperatif ile birliklerin kapanmasının (S14) ardından üretimden elde edilen kârın büyük bir bölümünün "aracilar" ile paylaşılması (S15) gibi sorunlar, *"Bu kadar uğraşmaya para kazanamayınca kente giderim (UK 1)"* düşüncesiyle kırsalı terk etmesine yol açmaktadır.

Uzak kırsal bölgede, doğal koşullar nedeniyle tarım arazilerinin sınırlı olması tarımsal desteklerden yararlanma koşulu olan arazi büyüklüğünün karşılanmasını zorlaştırmakta ve bu desteklerden yararlanan üretici sayısının az olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle tarımsal desteklerin arazi büyüklüğüne endeksli yapısını yerel koşullara uygun olmaması (S13) nedeniyle eleştirilmektedir.

Hayvancılık faaliyetleri için gerekli olan yem maliyetlerindeki artış ise köylerin neredeyse tamamında önemli bir sorun olarak görülmektedir. *"Yazın sıkıntı olmaz da kışın yem sorunuz oluyor (UK 8)"* ifadesinde de belirtildiği gibi uzak kırsalda yaşayan üreticiler genellikle yaz aylarında hayvanlarını "yayma" yoluyla beslemekte ve bu sayede yem maliyetlerini düşürmektedirler. Ancak kış aylarında gerekli olan yem ihtiyacını karşılamak için ihtiyaç duyulan yem maliyetlerindeki artış (S11), bu bölgelerdeki üreticilerin hayvancılık faaliyetlerini sürdürmesini zorlaştırmaktadır.

"Bir hayvan ayda bir torba yem, bir torba kepek, bir torba silaj ve bunun yanında samanı, küspesi, çiğitti arpası da var ayda 1.100 lirayı geçiyor. 10 tane hayvanın masraf 35.000 lira. Ayda 2 buçuk ton, bilemedin 3 ton süt alsam onu 8 liradan versem ne yapar? 25 bin lira yapar. Ben her ay üzerinde emekli maaşımdan ekleme yapıyorum (UK 6)"

Yukarıdaki ifade de vurgulandığı gibi artan girdi maliyetleri ve kazanç arasında oluşan dengesizliğe ek olarak bölgede et ve süt birliklerinin bulunmaması (S14), hayvancılık

desteklerinin yetersizliği (S12), ve küçük üreticilerin besicilik desteklerinden yararlanmak için gerekli sermayeye sahip olmamaları hayvancılığın ekonomik olarak sürdürülebilirliği konusunda endişelere neden olmaktadır.

“Hayvancılık beş altı ailede var ticaret boyutunda diğerlerinde 2-3 kendine yetecek kadar. İneklerde tohumlandığı zaman 350 liraydı bu sene 550 lira para alıyoruz. Bir buzağıyı 9 ay beklemek zorundasınız ve kış aylarına denk gelirse masraflar oldukça fazla oluyor. Destekler de yetersiz kalıyor. Proje yapmamızı söylüyorlar ama ben proje için harcama yapsam ve sonrasında proje çıkmazsa, 100 bin liramı kaybetme riskini alamam. Küçük üreticilere yönelik daha fazla düzenleme yapılması gerekiyor (OK 11).”

Kırsal üretimin özellikle yeni nesil tarafından “zor” olarak görülmesi, kırsal sakinlerin modern yaşam tarzına ayak uydurma çabalarıyla birleşince (S6) “Köyde yaşıyorlar, marketten ekmek yumurta alıyorlar (UK 7)”, ifadesinde belirtildiği gibi üretici olarak bilinen kırsal toplulukların, giderek tüketim toplumu alışkanlıklarını benimsemelerine neden olmaktadır. Bu sürecin en önemli itici gücünün devletin sosyal yardım politikaları olduğuna değinen uzak kırsal bölge sakinleri, sosyal yardımların artışıyla meydana gelen üretimdeki azalmayı aşağıda yer alan ifadeler ile açıklamaktadırlar:

“Annesinden yaşlı, kendinden yetim, dul, fakir olanlara güvence devlet sürekli sosyal yardımlarda bulunuyor. Bu yardımlarla köyde yaşamak kolay. Onlarda üretmiyor bu paralar ile geçiniyorlar. Bağlar bahçeler hep bakımsız kalıyor. Bir işin olsa el atacak insan bulamıyorsun. Köy yerinde obezite olur mu artık obezite köylüler var. Ne anlamı kaldı bir inek beslemeden, bir ekin ekmeden köycülüğün? (UK 5)”

Uzak kırsal bölgede, az sayıda kırsal yerleşimde bulunan doğal ve kültürel miras alanlarının turizme kazandırılmasının yerel ekonomiyi destekleyeceğini düşünmektedirler. Bu alanlarda tescil işlemleri gerçekleştikten sonra, herhangi bir turizm planlaması yapılmamasını alternatif iş kolları ve ekonomik fırsatları azalttığını ifade eden sakinler “Yukarıda tescillenen kale var. Biz insanımız yararlanır bir kahve, lokanta veya otel açar diye düşündük. O yüzden oraya yol götürmek istedik düzgün bir yolu yok. Sonra müze müdürlüğü bize siz bırakın, biz kendimiz getireceğiz dedi. O iş de öyle kaldı (UK 6)” ifadesinde de belirtildiği gibi taleplerini ilgili kurumlara iletmektedirler. Ekonomik değer kaybına neden olan süreçler ve uygulamalar, tarım ve hayvancılık pratiklerinin (P4, P5) sürdürülebilirliğini olumsuz etkileyerek yerle kurulan ekonomik ilişkiyi (I1) zayıflatmaktadır. Bu durum, kırsal alanlarda yaşamın devamlılığını (I7) zorlaştırmakta ve yerel bilgiye sahip üreticilerin (P2) kırsal alanları terk etmesine (I8) neden olmaktadır.

Kültürel değer kaybına neden olan süreç ve uygulamalar: Uzak kırsal bölgede kültürel değer kaybının başlıca nedenleri kırsal alanın terk edilmesi (S5) nedeniyle yerel bilgi ve pratiklerin bir sonraki nesle aktarılamaması (P6), kırsal toplumsal yapıdaki değişimle birlikte bölgede az sayıda kalan gençlerin kırsal kültüre olan ilgisinin azalması (P2) yer almaktadır. Ayrıca, terk edilmeye bağlı olarak geleneksel kırsal yapılarda köhneleşme (S10) ve modern yapılaşmanın artmasıyla birlikte yerel formların ve bu formlara ait geleneksel yapım tekniğinin kaybolması (F7, P2), doğal ve kültürel korumadan sorumlu kuruluşların yerel değerlere karşı duyarsızlığı (S9) ve miras öğelerine ilgisizliği (S8) gibi süreçler ve uygulamalar da bu kaybı etkilemektedir.

Yakın ve orta kırsala göre coğrafi açıdan izole olan bölgede kırsal yerleşmelerin dışarı ile olan ilişkilerinin sınırlı olması kırsal kültürün ve yerelliğin sürekliliğine katkıda bulunmaktadır. Günümüzde giderek artan kırdan kente göç (S5) ve uzak kırsalda yaşayan az sayıdaki gencin kırsal kültürü sürdürme konusunda gönülsüzlükleri (S6) yere ait değerlerin kaybolmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, uzak kırsal bölge sakinleri, kendilerini bu kültürün son temsilcisi olarak tanımlamakta ve kültürel değerlerin kaybı konusunda endişe taşımaktadırlar.

Bu kapsamda özellikle “yazılı belgesi olmayan” toplumsal ilişkiler (I6), geleneksel etkinlikler ve oyunlar (P6), kerpicingin yerel bilgisi ve ustalığı, ahşap işçiliği, demir işçiliği gibi zanaatlar ve geleneksel el sanatlarının gelecek nesillere (P6, P2) aktarılmaması konusunda endişelerini dile getirmektedirler. Bu değerlerin korunması için, çeşitli etkinlikler düzenlenmekte, “kooperatif kurma” ve “patent alma” gibi uygulamalara başvurmaktadırlar.

“Kadınlar dokuma yapar bizim boyalı çorabımızın patenti var. Basak çorabı derler. Çorap dışında patik ve eldiven üretiliyorlar. Süs eldiveni çorapları var. Onun yünleri kökboyası ile boyanır. Yöresel desenleri vardır. Bunun üretimi çok azaldı şimdi. Evlerde az yapan kaldı. İki kişi var. Öğretiliyorlar çünkü gençlerde heves yok. Devam ettirilmezse yapacak kimse yok. Bir süre kooperatif açıldı ama sonra uzun sürmedi. Bizim köyde çevre köylere iş gücü sağlar, taş işçiliği, demir atölyesi, ahşap atölyesi var (UK 7)”

Yere ait somut olmayan değerlerin daha hızlı değer kaybına uğradığını ifade eden orta kırsal bölge sakinleri, bu değerlerin korunması köy dernekleri ile çeşitli etkinlikler düzenlenmekte ve bazı köylerde yerel topluluğa ait ritüeller (I3) ile etkinlikler belirlenen özel günlerde gösteri amaçlı olarak gerçekleştirilerek yerel kültürün korunması için çaba harcamaktadırlar.

Yerel kültürün önemli bileşenleri olan geleneksel kırsal konutların korunması için, kerpicingin yerel bilgisine vurgu yapan uzak kırsal bölge sakinleri “Eskiden iyi kerpiç ustaları vardı. Şimdi onlar yaşlandı. Betondan sonra da kimse öğrenmedi (UK 6).” ifadesinde de vurgulandığı modern yapılaşmanın giderek artmasıyla birlikte bu tekniğin aktaracak ustaların yetişmediğine

dikkat çekmektedirler. Bu durum yerel formlarda görülen hasarların onarılmasını güçleştirirken, aynı zamanda yerel mimari karakterinin de kaybına neden olmaktadır. Buna ek olarak, geleneksel kırsal konutların terk edilme nedeniyle giderek “köhneleşmesi” ve yerel sakinlerin ihtiyaca yönelik bu konutlara yaptıkları müdahaleler de bu kaybı hızlandırmaktadır.

“Bizim burada çandır delinen örtüye sahip özgün evler var Ermenilerden kalma. Bazı evler içeriden birbirine de bağlı. Zamanın da bakmaya da geldiler. Bu evlerde özgün dolaplar, yüklükler, takalar ve ocaklar vardı. Ama koruma olmayınca zamanlar vatandaş ihtiyaca yönelik tadilat yaptı. Bazı evlerde zaten kimse yok senelerdir yaşayan köhnedi kaldılar öyle (UK 10)”

Yukarıda ki ifade de değinildiği gibi, kırsal alanda bulunan özgün yapıların ve ziyaret yerleri gibi değerli gördükleri kırsal peyzaj öğelerini korumaya çalışırlar. Ancak yasalar ve yönetmeliklerle belirlenen kriterlerle uyum görülmemesi nedeniyle bu öğeler resmi koruma çabalarının kapsamı dışında kalmaktadırlar. Bu nedenle topluluklar, bu öğelerin korunmasını “imece usulü” olarak ifade edilen kolektif çabayla sağlamaya çalışmaktadırlar.

“Miras niteliği taşıyan ziyaretlerimiz var. Onlarda tescilli falan değil. Bizim burada da iki ziyaret var. Halk tarafından kutsanır. Kurbanlar kesilir. Ziyaret edilir. Biz orman bölgeye sorduk. Anıt ağaç değeri var mı diye. Numune aldılar. Bilgi geldi bizim ziyaretler 500 yıl üzerinde saçaklı meşelermiş. Anıta değer bulunmadılar. Aşağı köyde bir dut vardı onu tescillediler (UK 10)”

“Bizim burada ziyaretimiz var. Suyumuz oradan kendi akarı ile gelir. Mahalleye dağılır. Yolunu yaptırmak istedik olmadı. Kendi çabamızla yapmaya çalışıyoruz (UK 7)”

Uzak kırsalda yaşayanlar, Orta kırsal bölgede de dile getirildiği gibi yalnızca yerel miras değerlerinin değil, miras değeri atanmış tescilli değerlerin de korunamadığını ifade etmektedirler. Koruma alanında faaliyet gösteren kurumlar, doğal ve kültürel miras öğelerini (F3, F6) korunması için tespit ve tescil gibi önemli adımlar atmalarına rağmen, tescil sonrası izleme, denetim ve yatırım faaliyetlerinde yetersizlikler korumayı sekteye uğratmaktadır. Yatırımların yapıldığı kültürel miras alanları ise, yatırım sonrası koruma ve denetim mekanizmasında görülen ihmaller nedeniyle âtil duruma gelmektedir. Bu tür alanlarda definecilik faaliyetleri artarak, kültürel mirasın sürdürülebilirliği için tehdit oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu yasadışı uygulamalar bölgedeki sakinlerin güvenliği açısından da sorun yaratmaktadır.

“Onlar tescillediler korumalarını biz yapıyoruz. Kaya mezarlarına gireni çıkını biz kontrol ediyoruz. Göremezsek gelip kazı çalışması yapıyorlar. 2- 3 defa kapalı mezarlar var, oraları açmaya çalıştılar (UK 9)”

Doğal değer kaybı kaybına neden olan süreç ve uygulamalar: Uzak kırsal bölgede doğal değer kaybına nedenleri doğal alanların kaynak kullanımına tahsisi (S17) ve köy müştereklerin hazineye devri (S18) neden olmaktadır.

Kapitalizmin gelişme dinamikleri yerel üstü belirlenen yatırım kararları aracılığıyla yerel ölçeklerde doğa-toplum ilişkisi üzerinde etkiler yaratmaktadır (Şengül ve diğ., 2017). Bu etkiler, uzak kırsal bölgede, madencilik gibi kalkınma faaliyetleri aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. Bu yatırımlar doğal alanların (F1, F2) tahribine neden olarak ekolojik süreçlerin devamlılığını (P1) olumsuz etkilediği gibi aynı zamanda kırsal sakinlerin doğa ile kurdukları bağı ve gündelik yaşamlarını (I7) da olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle, yerel halk bu tür faaliyetlerin potansiyel zararlarını ön görerek, bu faaliyetleri önleme girişiminde bulunmaktadır. Uzak kırsal bölge sakinlerinden biri bu durumu aşağıdaki ifade ile özetlemektedir:

“Buradaki madenin bize zaten doğa olarak zararı var. Çok yakında olan köyler kadar olmasa da kaynak suları ya da toz yüzünden etkileniyoruz. Kaynak sularımız kayboldu. Yakınlarda havuzlarda, evlerde çatlak oluyor. Dinamit kullanıyorlar. Yapılış sürecinde karşı çıktık ama sonuç alamadık. Filtre bile takmadılar (UK 8).”

Uzak kırsal bölgede, diğer bir doğal değer kaybına neden olan süreç, köy tüzel kişiliğine ait müşterek mekânların hazineye devredilmesidir (S18). Yerel halkın “yazı” olarak tanımladığı yayla ve mera gibi müşterek mekânlar, uzak kırsal bölgede, günlük yaşamın doğa ile ilişkilenen pratikleri olan hayvancılık faaliyetlerinin sürdürüldüğü, piknik ve şenlikler gibi rekreasyonel etkinliklere ev sahipliği yapan bu alanlar, aynı zamanda ritüellerin gerçekleştirildiği ziyaretlere ev sahipliği yapan çok işlevli alanlardır. Bu nedenle müşterek mekânlar, yalnızca kullanım ilişkileri açısından değil aynı zamanda toplumsal pratikler ve ilişkiler açısından da değerlidir.

“Oralara biz yazı deriz. Zor şartlarda çevre köylerden zorla alınmış atalarımız anlatırdı. Oraya özel ilgi var. Yazıya gideceksin piknik yapacaksın, ziyarete gideceksin. Sulak çiçekli, doğa gezisi için güzel bir yer. Şimdi oraları köyden aldılar.... Biz dışarı gitsek köyden hep o yazıyı özleriz (UK 5)”

Bu değer atfetme Lefebvre’nin (2014) mekânla kurulan zaman, semboller ve pratikler aracılığıyla ilişkisi olarak tanımladığı sahiplenme ilişkisinin varlığını gösterir. Bu alanlar azalan nüfus, hayvancılık faaliyetleri ve toplumsal pratikler nedeniyle eskisi kadar günlük yaşamla ilişkilenmiyor olsa da bu mekânların “devletin eline geçmesi” ile farklı kullanımlara açılabilme ihtimalinin ortaya çıkması ve bu alanlara erişimin zihinsel olarak sınırlandırılması nedeniyle yerel sakinler tarafından sorun olarak tanımlanmaktadır.

“Aslında oralar bizim meralarımızdı. Köylüye doğru dürüst bir hak tanımadılar. Bir sürü koyun keçi beslenirdi, bir sürü büyükbaş beslenirdi oralarda. Zaten genç nüfus yok devlette meralarımızı kısıtladı. Hayvancılık artık çok zor (UK 8)”

Doğal değer kaybına ilişkin yerel halkın dile getirdiği sorunlar, yalnızca ekolojik açıdan değil aynı zamanda bölgede doğa ile insan etkileşimine bağlı olarak kültürel endişeleri de taşımaktadır. Bu nedenle, doğal alanlar ve ekolojik süreçlerin devamlılığı kadar, uzak kırsal bölgedeki ekonomik (I1), yaşamsal (I7) ilişkiler, toplumsal pratikler ve yerle kurulan bağlılık ilişkileri (I8) de bu süreçlerden etkilenmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünyada ve Türkiye’de kırsal planlama bölgenin sosyal, ekonomik ve çevresel koşulları ile birlikte değişmektedir. Ülkelerin kırsal planlama uygulamaları arasında zamansal farkın yansırı yaklaşım farkı da bulunmaktadır. Her ne kadar kırsal planlamada çevre temelinde geliştirilmesi istense de kırsal kalkınmanın ağırlıklı toplum ve ekonomi boyutlarını temel alması kırsal planlamanın diğer planlarla entegrasyonunu kırsal kalkınma ile kırsal planlama arasındaki uyumsuzluğun ana nedenlerinden biri, değer tanımının yapılamaması ya da değerın ekonomik tabanla sınırlandırılmasıdır. Dünyada ve Türkiye’de kırsal kalkınma uygulamalarında değerin tüm boyutlarıyla planlamaya dâhil edilmemesi kırsal alanın hem fiziksel biçimlenmesini hem de hem de politikaların biçimlenmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Planlama disiplinde bilimsel çalışmaların artması ile birlikte bütünsellik ve sistem tabanlı yaklaşımlar gelişmiştir. Küresel sorunların çözümünde bütünsellik, adaptasyon ve dayanıklılığın planlamaya daha fazla entegre önemsenen ve aciliyeti vurgulanan konulardan birisidir. Peyzaj planlama disiplini ekosistemlerden oluşan bir bütünü temsil ettiği için bütünselliği içermektedir. Bütünselliğın anlaşılmasında değer ve sorun arasındaki süreçleri anlamak önemlidir. Çünkü peyzajı biçimlendiren en önemli unsurlardan biri değer diğeri ise sorundur. Bu nedenle bütünsellik peyzaj planlamanın değer-sorun arasında gerçekleştirdiği bağlantı ve çözüm planlanın başarısı için önemlidir.

Türkiye’de peyzaj planlama çalışmaları bütüncül bir yaklaşım içermediği gibi eklektik stratejilerden oluşmaktadır. Örneğın Avrupa Birliğı uyum çerçevesinde kabul edilen kalkınma politikaları Türkiye’de kırsalı ile çoğunlukla uyuşmamakta ve bu kapsamda sağlanan finansal destekler beklenen sonucu üretememektedir. Malatya kırsal yapısı baskın bir coğrafya olduğu için yukarıda sözü edilen eklektik kırsal kalkınma stratejilerinden yoğun olarak etkilenmiştir. Kırsal planların bütünleşik olması için alanın bölgesel niteliklerinin değer-sorun ilişkisinin saptanmasını gerekmektedir.

5.1 Değer ve Sorunların Planlama Çerçevesine Entegrasyonu

Malatya kırsal alanının tamamında üretkenlik değeri ve gelecek değeriın önemi vurgulanmıştır. Bu değerler Malatya kırsal alanının potansiyel değerleri olarak kabul edilmektedir. Üretkenlik değeri ile gelecek değeriın birbirini beslediği kırsal alanda bu

değerler hem üretim/ekonomi temelinde hem de küresel sorunlarla (iklim değişikliği, gıda güvenliği, açlık vb.) mücadele etme aracı olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda yerel kültürün gelecek nesille aktarılmasındaki taşıyıcı rolleri de önemslenmektedir. Ancak bu değerlerin istenilen başarı düzeyine ulaşmasında en önemli engel ekonomik, sosyal ve ekolojik senkronizasyon hedefi içermeyen yönetim ve planlama biçimleridir. Özellikle ekolojik değer risk altında olması kırsal alanlarda ekonomik ve toplumsal iyileşmenin sağlanmasını zorlaştırabilir. Kırsal alanın miras ve ekonomik değerleri hala dirençli değerlerdir. Ancak bu değerlerin devamlılığında kaçak yapılaşma faaliyetleri ve koruma önceliğinin kullanım önceliğine evrilmesi sorun oluşturmaktadır. Sözü edilen sorunlar ekonomik ve manevi değer negatif olmasını da beslemektedir. Ayrıca ekonomik değeri tarım politikalarının dışa bağımlılığı, tarımsal desteklerin yetersizliği ve tarımsal planlama eksiklikleri olumsuz etkilemektedir.

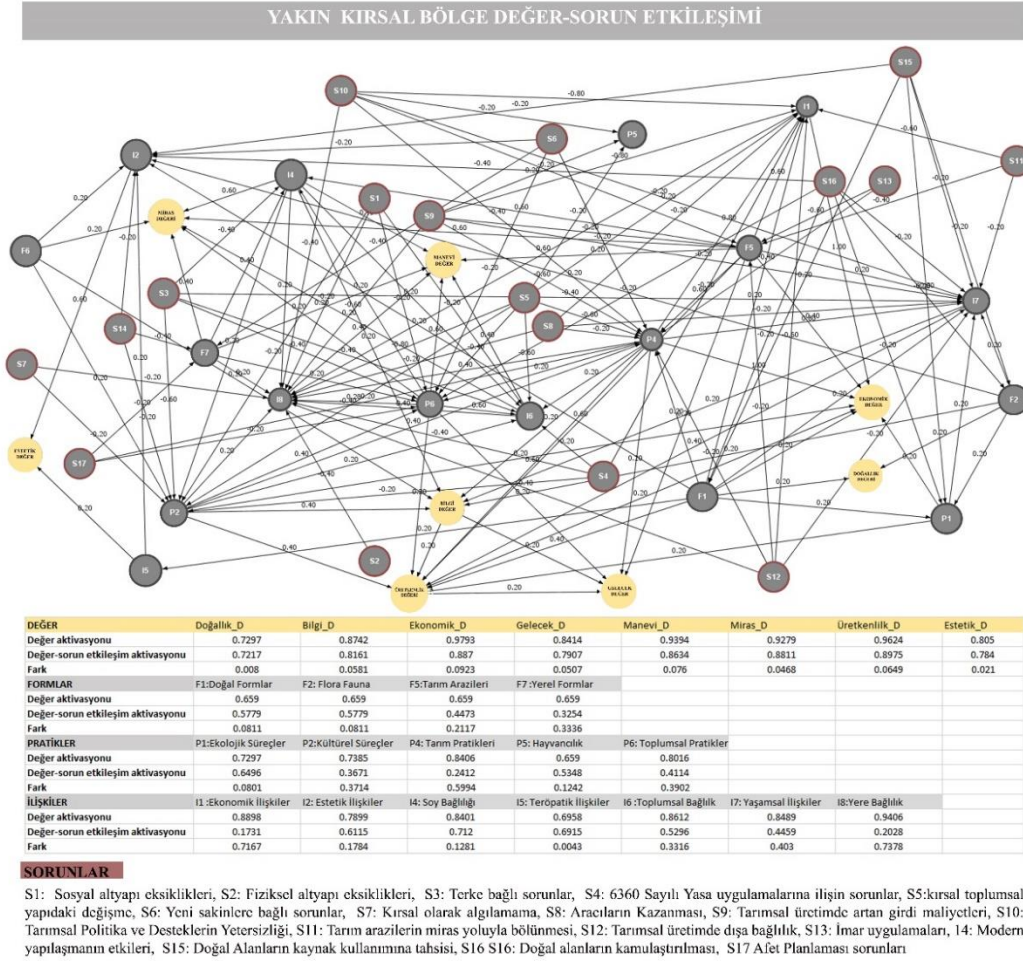
5.1.1. Bölgesel değer-sorun ilişkisi

Malatya kırsal alanında bölgeler (yakın kırsal, orta kırsal ve uzak kırsal) düzeyinde değer ve sorun etkileşimi farklılaşmaktadır. Her bir bölgede, planlama çerçevesini yönlendirecek değerler ve sorunların ortak ve farklı özellikleri bulunmaktadır. Değerlerin ve sorunların bölgesel farklılıklarını ve yapısını ifade etmek için her bir bölge için değerler pozitif, negatif, dirençli ve risk altındaki olarak gruplandırılmıştır. Sorunlar ise bölgedeki baskınlık düzeyine göre isimlendirilmiştir. Potansiyel değerler, o yeri insanlar için anlamlı yerlere dönüştüren merkezi değer kategorilerini, negatif değerler sorunlarla etkileşiminin en yüksek olduğu değer kategorilerini, risk altındaki değerler sorun etkileşimi nedeniyle neredeyse kaybolmak üzere olan değer kategorilerini, dirençli değerler ise sorunlardan etkilenen ancak yine de potansiyelini koruyan değer kategorilerini içermektedir.

Yakın kırsal bölgenin pozitif değerlerini ekonomik değer ve üretkenlik değeri; negatif değerlerini ekonomik değer ve manevi değer; dirençli değerlerini üretkenlik değeri ve miras değeri; risk altındaki değerlerini ise gelecek değeri ve doğallık değeri oluşturmaktadır (Şekil 5.1).

Yakın kırsal bölgede ekonomik değer peyzajla kurulan ilişkilerin en temel ve önemli belirleyicisidir. Bu ilişkinin temelinde bölgedeki verimli tarım arazilerine atfedilen üretkenlik değeri yatmaktadır. Ancak, ekonomik değer aynı zamanda negatif değerdir. Çünkü ekonomik değer bölgedeki sorunların yoğunlaştığı kısımdır. Bölgedeki tarımsal üretimin devamlılığını tehdit eden dışa bağımlılık artan girdi maliyetleri, tarımsal desteklerin yetersizliği gibi sorunlar

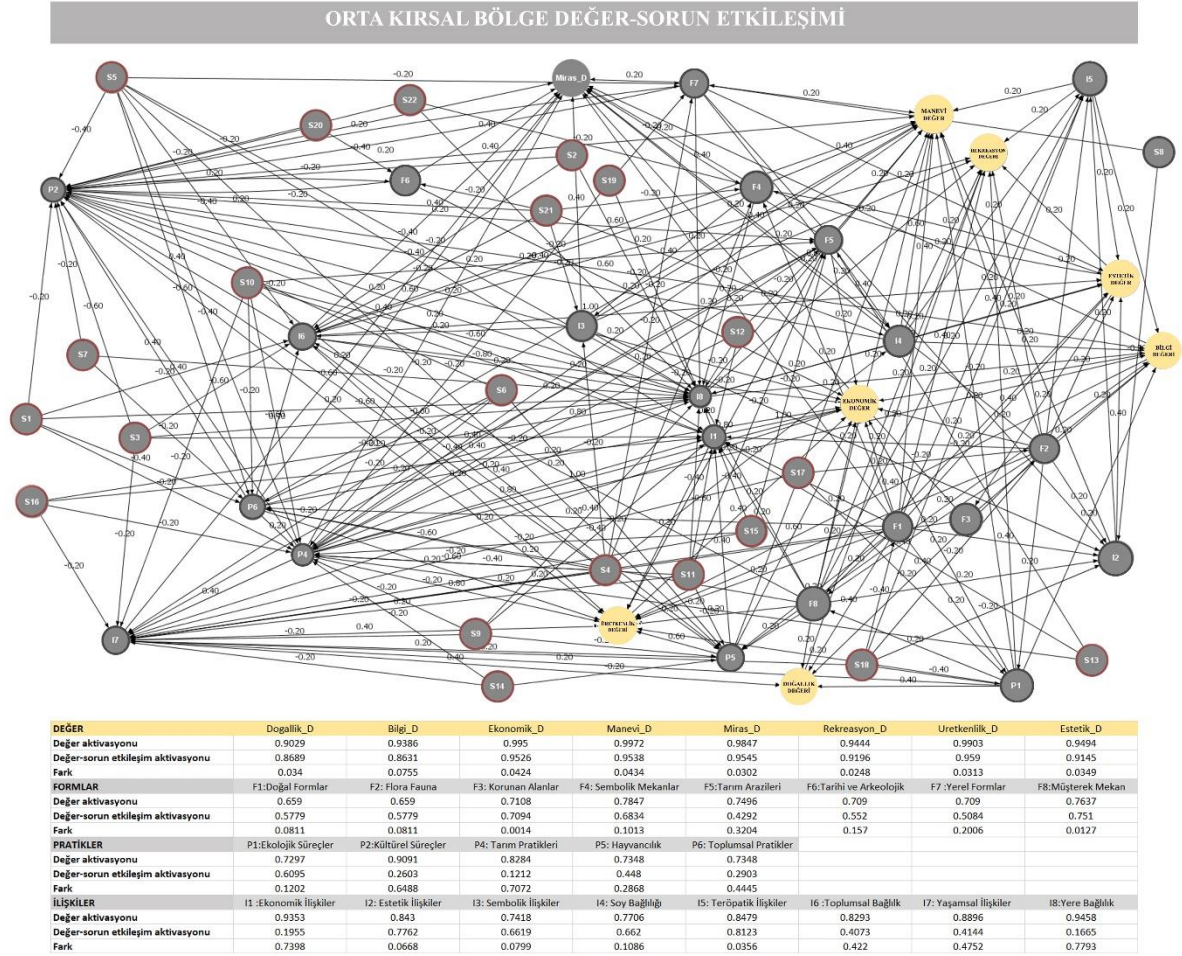
bölgede emek-değer çözülmesine neden olarak bölgenin ekonomik değerini düşürürken aynı zamanda yere bağlılık duygusunun kaybedilmesini de beraberinde getirmektedir.

Şekil 5.1 Orta kırsal bölge değer- sorun etkileşimi.

Yere bağlılık değerinin kaybı özellikle gençleri ekonomik dayanaklarını bölgeye daha yakın olan kente yaşamı teşvik etmektedir. Bu durum tarım statüsünde olan arazilerinin ya da koruma statüsü olmayan bölgedeki az sayıdaki doğal nitelikteki alanlarının ikinci konut alanlarına dönüşümünü ve imara açılma süreçlerini hızlandırmaktadır. Yapılaşma süreci doğallık değeri için önemli bir risktir. Bölgenin kırsal ekonomiye dayalı değerinin düşmesi geleneksel kırsal yaşam biçimini de tehdit etmektedir. Kırsallığın giderek kaybedildiği bu bölgede, toplumsal bağlılık ve toplumsal pratiklerle ilişkilenen manevi değerler silikleşirken, gelecek değerinin risk altında olması kaçınılmazdır. Kırsal alanın gelecek değeri yerel bilgi ve gıda temini üzerinden tanımlanmaktadır. Dolayısıyla tarımsal üretime olan ilginin azalması kırsallığın terk edilmesi gelecek değerini olumsuz etkilemektedir. Bölgede dirençli olan miras değeri, tarım arazileri ve konutlarla kurulan soy bağı ve mülkiyet ile ilişkilidir. Çünkü yere ait pratikler ve tarihi ve arkeolojik yapılar gibi miras öğelerine değer atfetme düzeyi oldukça düşüktür(Şekil 5.2). .

Atanmış ve atfedilmiş değerin en yüksek olduğu bölge olan orta kırsal bölgede pozitif değerler manevi değer ve üretkenlik değeridir. Orta kırsal bölgenin negatif değerleri bilgi değeri ve ekonomik değer; dirençli değerlerini miras değeri ve üretkenlik değeri ve risk altındaki değeri ise doğallık değeridir (Şekil: 5.2). 6360 Sayılı Yasa ile giderek artan hizmete ve kaynağa erişim sorunları bölgedeki yaşam kalitesini düşürerek yerel üretim bilgisine sahip gençlerin kentsel kaynak ve hizmetlerden yararlanmak için kente göçünü tetiklemektedir.

SORUNLAR

S1: Sosyal altyapı eksikliği; S2: Fiziksel altyapı eksikliği; S3: 66360 Sayılı Yasa uygulamalarına ilişkin sorunlar; S4: Terk edilmeye bağlı sorunlar; S5: Kırsal toplumsal yapıdaki değişim; S6: Yeni gelen sakinlere bağlı sorunlar; S7: Toplumsal dışlanma; S8: Modern yapışmanın etkileri; S9: Birlik ve kooperatif eksiklikleri; S10: Tarımsal üretimde artan girdi maliyetleri; S11: Tarım politikaları ve desteklerinin yetersizliği; S12: Tarımsal arazilerin miras yoluyla bölünmesi; S13: Araçların kazanması; S14: Üretim işi bulma sorunu; S15: Tarımsal altyapı sorunları; S16: Üretim planlaması eksikliği; S17: Doğa koruma-kullanım dengesinin sağlanamaması; S18: Doğal alanların kaynak kullanımına tahsis; S19: Afet Planlaması sorunları; S20: Kültürel planlamada denetim eksiklikleri; S21: Kültürel korumamın yerel değerlere duyarlılığı; S22: Kültürel koruma-kullanım dengesinin sağlanamaması

Şekil 5.2 Orta kırsal bölge değer- sorun etkileşimi.

Ekonomik değer kaybının, bilgi değeri kaybı ile güçlü ilişkisi bölgede hem tarımsal üretime ait yerel bilgiye sahip üreticilerin hem de yere özgü bilgi ve tekniklerin bir sonraki nesle aktarımını zorlaştırmaktadır. Manevi değerlerin oluşumunda tarım arazileri, geleneksel kırsal konutlar ve sembolik mekânlar ile kurulan bağlılık ilişkileri, tarımsal ve toplumsal pratiklerin devamlılığı etkilidir. Bu ilişkiler ve pratiklerin birlikteliği üretkenlik değerini ve dolayısıyla ekonomik

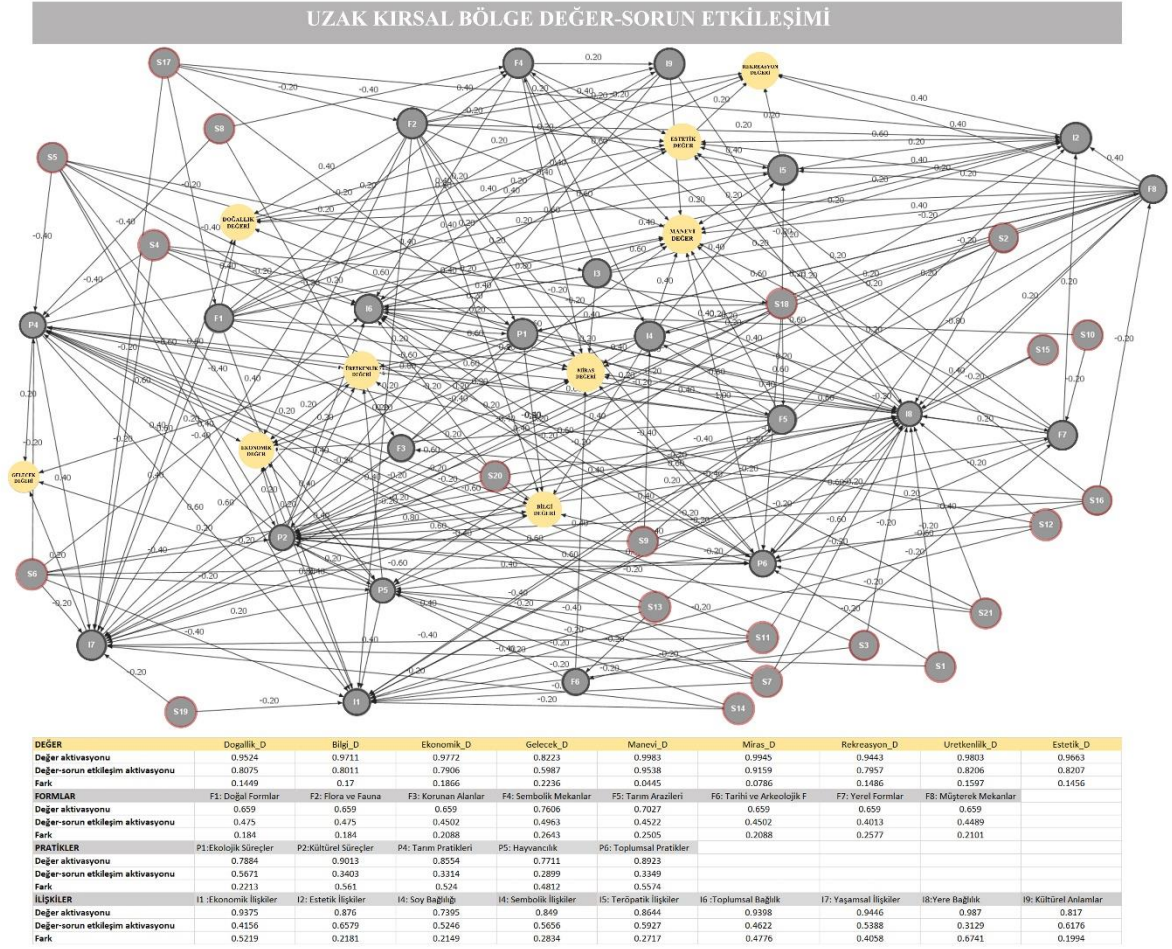
değeri de dolaylı olarak beslemektedir. Bölgede miras alanlarının yoğun olması önemli bir avantaj olmakla birlikte miras alanlarının yönetimi ve korunması ile ilgili sorunlar karakteristik niteliklerin faydaya dönüşmesini engellemektedir.

Ancak bu bölgede tarımsal üretimde girdi maliyetlerinin artması, tarımsal politika ve destek yetersizliği, tarımsal alt yapı sorunları ve üreticilerin terki ekonomik değerin negatif seviyeye düşmesine neden olmaktadır. Tarımsal potansiyelin değerlendirilememesi tarım arazileri , ekonomik ilişkiler ve yaşamı sürdürme motivasyonunu etkilemektedir. Planlama politikalarının bölgeye özgü niteliklerle uyumlaştırılamaması üretkenlik değerinin direncini düşürebilir. Risk altındaki doğallık değeri doğal alanların yoğun kullanımından kaynaklanmaktadır.

Uzak kırsal bölgede manevi değer ve miras değeri pozitif, miras ve ekonomik değer negatif değerlerdir. Bölgenin dirençli değerleri doğallık değeri ve bu değere bağlı olan rekreasyonel ve estetik değeridir. Risk altında olan değerler ise sorunlardan etkilenen aynı zamanda değer atfının düşük olduğu gelecek ve bilgi değerleridir (Şekil 5.3). Uzak kırsal bölgede diğer bölgelerden farklı olarak üretkenlik ve ekonomik değer atıflarından çok manevi, miras değerlerinin ön plana çıkması bölgenin doğal peyzaj ve kültürel özelliklerinin hala korunuyor olması ile ilişkilidir. Bölgede küçük üreticilerin sürdürdüğü tarım ve hayvancılık faaliyetlerini üretimde artan girdi maliyetleri, tarım ve hayvancılık desteklerinin yetersiz ve yerel koşullara uygun olmaması ve (S12; S13), birlik ve kooperatif organizasyonu eksikliği üreticilerin pazara ulaşmasında zorluk yaşamasına neden olduğu için ekonomik değer negatiftir. Bu süreçlere ek olarak, bölgenin topoğrafik koşullarının zorluğunun yanı sıra hizmet birimlerinin bölgeye ilgisizliği temel hizmetlere erişimi engellemektedir. Bölge 6360 Sayılı Yasa ile birlikte genişleyen hizmet alanında yer almasına rağmen belediyelerin bölgeyi ihmal etmesi bölgedeki yoksunluğun daha da artmasına neden olmaktadır. Öte yandan, uzak kırsal bölgede peyzaj toplumsal pratiklerin, müşterek mekânların ve doğal alanlarla kurulan sembolik ilişkilerin bir araya gelmesiyle oluşan bir yapıyı içermektedir. Bu yapının üzerine kurulan değerler uzak kırsal bölgelerin ekonomik ve toplumsal sürdürülebilirliği için potansiyel oluşturabilir. Bölgede doğa ile kurulan güçlü simbiyotik ilişkiler nedeniyle doğallık değeri diğer bölgelere göre daha ön plana çıkmaktadır. Ancak, madencilik faaliyetleri doğallık değerini etkileyen en önemli sorunlardan biridir.

Uzak kırsal bölgede gelecek değeri, tarımsal pratiklerinin devamlılığı ve tarıma ve doğaya bağlı olan yaşamsal ilişkilerin sürekliliği ile ilişkilendirmektedir. Geleneksel üretim ve doğadan

yararlanma pratikleri ile kültürel miras öğeleri ve kültürel süreçlerin aktarımı uzak kırsal bölge için önemli bilgi kaynaklarıdır.

SORUNLAR

S1: Fiziksel altyapı eksikliği; S1: Sosyal altyapı eksikliği; S3: Yatırım eksiklikleri; S4: 6360 Sayılı Yasa uygulamalarına ilişkin sorunlar; S5: Terk edilmeye bağlı sorunlar; S6: Kırsal yaşam biçimindeki değişim; S7: Yeni gelen sakinlere bağlı sorunlar; S8: Kültürel korumada denetim eksikliği; S9: Kültürel korumanın yerel değerlere duyarlılığı; S10: Kırsal yapılarda köhnecleşme; S11: Tarımsal ve hayvancılıkta artan girdi maliyetleri; S12: Tarım ve hayvancılık desteklerinin yetersizliği; S13: Desteklerin yere uygun olmaması; S14: Birlik ve kooperatiflerin eksikliği; S15: Araçların kazanması; S16: Turizm faaliyetleri eksikliği; S17: Doğal alanların kaynak kullanımına tahsis; S18: Müşterek mekanların hazineye devri; S19: Doğa koruma- kullanım dengesinin sağlanamaması; S20: Görünür olmama; S21: Toplumsal Dışlanma

Şekil 5.3 Uzak kırsal bölge değer- sorun etkileşimi.

Bölgenin en önemli sorunlarından olan terk yerel bilgi aktarımının ve üretim pratiklerinin de terki anlamına gelmekte ve gelecek değeri risk kategorisine girmektedir. Yerel bilgiye ek olarak denetim eksikliği nedeniyle kültürel miras öğelerinin tahribatı ve koruma planlamasının somut olmayan yerel değerleri koruma konusundaki eksikliği bilimsel bilginin üretimini de sekteye uğratarak bilgi ve gelecek değerinin kaybına katkıda bulunmaktadır. Bu değerler, bölgenin kültürel ve ekonomik yapısıyla yakından ilişkili olduğu için öncelikli olarak korunmalı ve geliştirilmelidir.

5.2 Bütünleşik Kırsal Peyzaj Planlama Modeli

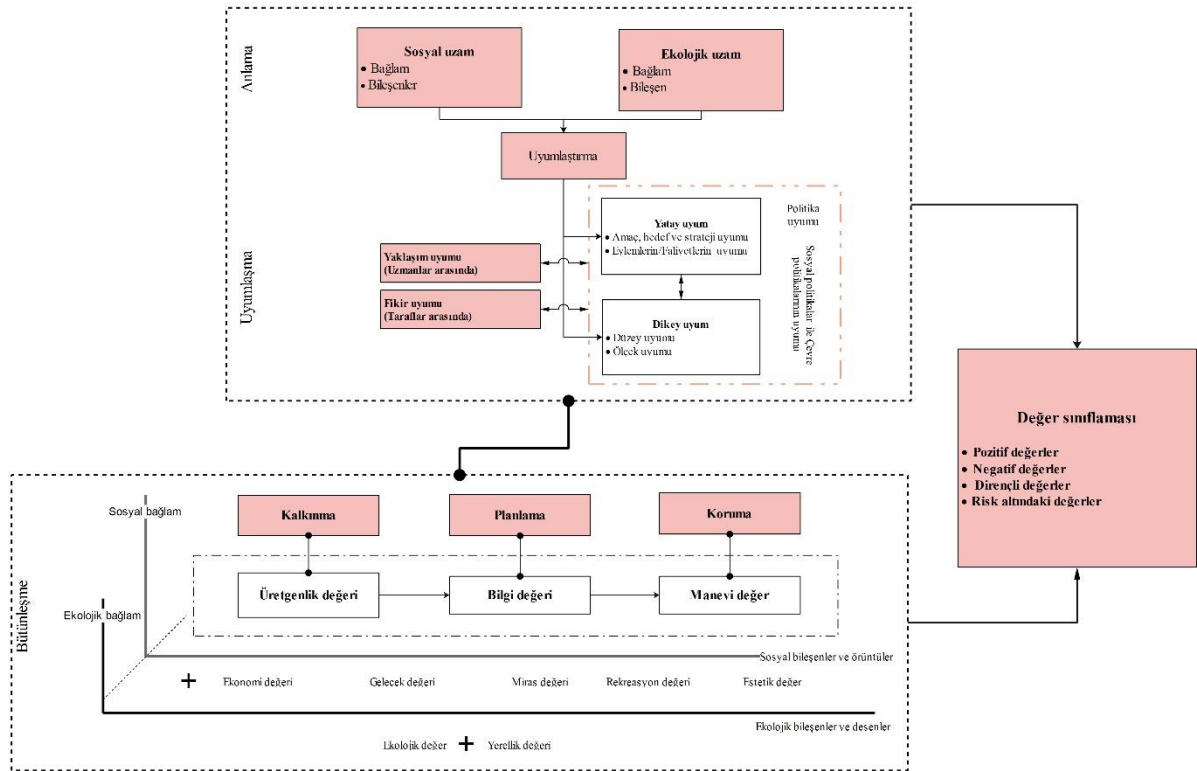
Her bir bölgede değerlerin ve sorunların baskınlıklarının farklı olması kırsal bütünleşik planlamanın parça bütün modeli ile yapılmasının uygun olduğu düşünülmüştür. Değerdeki farklılaşmalar peyzaj içerisinde yaşayan sakinlerin algıları, yaşam biçimleri ve karşılaştıkları zorluklar ve deneyimlerle ilişkilidir. Değer-yer ve yaşayanlar arasındaki etkileşimi olumlu yönde etkileyecek planlama çerçevesinde pozitif değerlerin korunması, negatif değerlerin onarımı, dirençli olanların desteklenmesi ve risk altında olanlarda risk unsurlarının bertaraf edilmesi hedeflenmiştir. Böyle bir çerçeve kırsal alan planlamasında değer temelini daha açık anlaşılmasına olanak tanıyacaktır. Aynı zamanda değer önerisinin bölgeye özgü koşullar tarafından oluşturulması sağlanabilir. Öte yandan değerlerin adlandırılması ve değerlendirilmesinde bağlamın önemi ön planda tutulmuştur.

Değerler bölgelere göre iç görü sağlayarak peyzaj planlamanın etkinliğini ve dinamizmini besleyecektir. Örneğin; dirençli değerlerin bölgelere göre farklılaşması her bir bölgenin sosyal, ekonomik ve ekolojik uyumlaştırmalarına yönelik iyileştirme stratejilerinin farklı olabileceğini göstermektedir. Dirençli değerlerin korunması peyzajın uzun vadeli sürdürülebilirliği için önem teşkil etmektedir. Dirençli değerlerin bölgelere göre ve uzman algısına göre farklılaşması, farklı düzey ve ölçeklerde planlama faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi önemine dikkat çekerek, bu faaliyetlerin uyumlaştırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Negatif değerlerin çözümünde, kilit sorunların anlaşılması ve çözülmesi gerekmektedir. Bölgelerde negatif değerlerin oluşumunda yerel planlama pratiğinin eksiklikleri ön plana çıkmaktadır. Bu sorunların çözümü ve değer kaybının önlenmesi için planlama ve politika alanının kırsal alanlarda negatif değerler üzerine odaklanarak bölgenin yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik stratejiler geliştirmesi ve faaliyetlerini buna göre uyumlaştırması gerekmektedir.

Risk altında olan değerler, sorunlardan etkilenen aynı zamanda değer atfının düşük olduğu değerleri içermektedir. Brown ve Reed (2000) ve Smith (2006) da belirttiği gibi insanlar değer atfında bulunmadıkları öğelerin, korunması konusunda ilgisizdirler. Her üç bölgede de yerel bilgi değerinin olağanlaştırılması nedeniyle bilgi değerinin düşük olması ancak terk edilmeye beraber yere ait pratiklerin ve bilginin kaybolması gelecek ve bilgi değerini riskli olarak konumlandırmıştır. Orta kırsal bölgede ve özellikle yakın kırsal bölgede, doğallık değeri risk altındadır. Malatya kırsal alanında doğal karaktere sahip alanların koruma sorunları ekolojik boyutuna zarar vermektedir. Yakın kırsal bölge ve orta kırsal bölge sakinlerinin değer-sorun etkileşim matrislerinde ekolojik ve kültürel işlevlerin bozulmasına yönelik koruma politikaları

ve kaynak çıkarımı gibi kalkınma faaliyetlerine yönelik endişelerin vurgulanması kırsal peyzaj planlamada kalkınma politikalarının sosyal ve ekolojik sürdürülebilirlik bağlamında geliştirilmesi gerekliliğine işaret etmektedir.

Alan analizlerinden hareketle Malatya kırsal alanının bütünleşik planlama çerçevesi, anlama ve uyumlaştırma ve bütünleştirme temaları üzerine kurulmuştur. Bu model hem süreç hem de veri odaklı bir modeldir. Kırsal alandaki olguları tanımlamaya yoğunlaştığı (anlama aşaması) süreç odaklıdır. Model her bir olgunun nedenselliklerini ve ilişkiselliğinin uyumunu (uyumlaştırma aşaması) kavramsallaştırdığı için veri odaklıdır (Şekil 5.4). Hem veri hem de süreç aşamaları döngüsel bir akışa sahiptir. Süreç-veri odaklı ve parça-parça-bütün organizasyonuna sahip olması modelin farklı bağlamlara sahip kırsal alanlara uyarlanabilir olmasının kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle model esnek olarak tanımlanabilir.

Şekil 5.4 Değer tabanlı bütünleşik kırsal peyzaj planlama modeli çerçevesi.

Bu tezde bir alanın nasıl algılandığı ve tanımlandığına yönelik bulguların planlama süreci ile ilgili bilgiye ulaşılması ve iç görü oluşturulmasına yardımcı olabileceği ortaya konmuştur. Bu bağlamda, Malatya örneği üzerinde, yerel halkın kırsallık algısı bölgede işler olmayan planlama pratiklerini ortaya koyarken, uzmanlar ve STK temsilcilerinin kırsal alanları üretim ve yerel bilgi kapasiteleri üzerinden gelecek ile ilişkilendirmekte ve mevcut kırsal planlama pratiklerinin işlevselliğini sorgulamaktadırlar. Bu bağlamda hem yerel kültürel değerlerin

sürdürülebilirliği hem de özellikle iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı kırsal alanların direncinin artırılmasına yönelik öngörülerini geçmiş gelecek ve günümüz arasında bağ kuran, ekonomik, sosyal kültürel ve çevresel boyutları bir arada ele alıp, kırsal planlama politikaları üretecek sosyo-ekolojik yaklaşıma sahip bütünsel planlama anlayışının benimsenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda, uzmanların belirttiği gibi planlama ve korumadan sorumlu kurumlarda merkezileşme eğiliminin aksine, yerelleşme çabalarının atması, merkezi ve yerel otoritelerin üst ölçekten gelen kalkınma, planlama ve koruma politika yaklaşımlarının sosyal ve ekolojik uzamını dikkate alarak yerin bağlam ve bileşenlere uygun olarak uyumlaştırması gerekmektedir. Uyumlaştırma aşaması merkezi ve yerel otoritelerin üst ölçekten gelen kalkınma, planlama ve koruma politikaların ve faaliyetlerin yerin sosyal ve ekolojik uzamını dikkate alarak yerin bağlam ve bileşenlere uygun olarak uyumlaştırmasını içermektedir. Bu bağlamda yerel sosyo ekolojik bir sistemler olan kırsal alanlara yönelik planlama çalışmalarında, uyumlaşmanın gerçekleşebilmesi için öncelikle sosyal uzam ve ekolojik uzama ait bağlam ve bileşenleri anlamak, yere ait özellik ve ihtiyaçların belirlemek önemlidir. Bütünleşme sosyal ve ekoloji arasında geliştirilen bağlantılar doğrultusunda geliştirilen rehberlerin ve karar kodlarının kalkınma, planlama ve koruma sektörleri ile senkronizasyonunu içermektedir. Bütünleşmede ekoloji boyutu zemin kabul edilerek her bir bölge için ön plana çıkan pozitif, negatif, dirençli ve risk altındaki kilit değerler sektörlerle (kalkınma, planlama ve koruma) ilişkilendirilerek değer tabanlı yönetim stratejileri ve planlama politikaları üretilmelidir.

Geliştirilen değer tabanlı bütünsel kırsal planlama modeli kırsal alanların çok katmanlı ve çok taraflı peyzaj yapısının sürdürülebilirlik bağlamında değerlendirilmesini ve bütünsel peyzaj planlamanın peyzaj ölçeği, çok işlevlilik, disiplinlerarası ve disiplinler ötesi yaklaşım, ve katılım ana ilkelerini kapsamaktadır.

Peyzaj ölçeği: Modelde kırsal alan sosyo-ekolojik bir peyzaj sistem olarak kabul edilmiştir. Bu sistemi yerel ölçeklerle bütünleştirmek için iki alt mekânsal (yatay) düzey oluşturulmuştur. Bunlar kırsal alandaki yerel bilgi sisteminin peyzaj planlamaya dâhil edilmesini amaçlayan yerel düzey ve yerel düzey ile sistemin bütünü arasında bütünleştirmeyi ve karar vermeyi kolaylaştıracak bölgeleme düzeyidir.

Çok işlevlilik: Bütünsel peyzaj yaklaşımları çerçevesinin kazandırdığı bakış açısıyla kırsal peyzajların farklı bağlamlarda karmaşık işleyişini anlamak, içsel potansiyelini ortaya çıkarmak ya da yeni/uygun bir işlev belirlemek için peyzajda yerleşik olan değerlere yönelik iç görü sağlanmaktadır. Çok işlevlilik önerilen planlama modelinin hedef ve önceliklerinin

belirlenmesinde ana unsur olarak kabul edilmiştir. Aynı zamanda peyzaj değeri, bütünleşik peyzaj yaklaşımı temaları arasında da bütünleştirici bir kavram olarak modele derinlik kazandırmaktadır. Atfedilen kırsal peyzaj değeri kategorilerinin çokluğu, kırsalın çok işlevli yapısını ortaya koyarken, kırsal alanların korunması ve sürdürülebilir kullanımı için planlama çalışmalarına önemli ipuçları vermektedir. Malatya kırsal alanlarında ekonomik, ekolojik, kültürel, estetik, rekreasyonel boyutları olan kırsal peyzajların çok işlevli yapısı olduğu görülmektedir.

Disiplinler ötesi yaklaşım: Uzmanların değer atıfları arasındaki farklılıklar ve değerlerin kendi alanları ile sınırlanması kırsal alan planlaması ve yönetiminde tek disiplinli ve tek yaklaşımlı sürecin yaratacağı sorunların başında peyzaj değerlerinin göz ardı edilmesi yer almaktadır. Kırsal peyzajın ekolojik değerinin doğa koruma uzmanları dışında vurgulanmaması bu durumun en net göstergelerindendir. Kırsal peyzajlar ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilişki kuran uzmanlar, sivil toplum kuruluşları ve yerel halkın değerlerinin toplamının kolektif peyzaj değerini oluşturduğu bu modelin önemli bir önermesidir. Bu kapsamda tüm paydaşlar sürece dâhil edilerek yeni ve kapsamlı bilginin üretimi sağlanmasıyla disiplinler ötesi bakış açısı teşvik edilmiştir.

Disiplinler arası metodoloji: Süreç ve veri tabanlı olan modelde doğru bilgiye erişmek için hem nitel hem de nicel araştırma yöntemleri ve teknikleri kullanılmıştır. Uzman görüşünü içeren bir yaklaşım ile yere dair ön bilgi sağlandıktan sonra derin görüşmelerin deseni belirlenmiştir. Her iki araştırma yöntemi ile elde edilen bilgi kalkınma, planlama ve koruma sektörlerinin mevcut stratejilerine açıklık kazandırırken kırsal peyzaj planlamasında bu sektörlerin nasıl uyumlaştırılabileceğine yönelik de öngörü sağlamaktadır. Dolayısıyla kırsal peyzajların mevcut durumunu anlamak ve peyzaj değerlerine yönelik iç görü sağlamak için nitel tekniklerin, elde edilen bilginin sistemli bir şekilde peyzaj planlama modeline aktarılması için ise nicel tekniklerin kullanılması analiz ve sentez arasındaki eşgüdümü desteklemektedir.

Katılım: Paydaşların analiz sürecine dahil edilmesinde özellikle dezavantajlı paydaşların katılımı ön planda tutularak, tüm paydaşların kırsal alana yönelik değer ve sorun atıfları kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Kırsal peyzajların değer tabanında planlanmasında kapsayıcılık ilkesinin benimsenmesi alanın anlaşılma sürecini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca alana yönelik farklı değer yargıları alanın yorumlanmasında dikkate alınmıştır. Kapsayıcı katılım kırsal peyzajların değişimi ve dönüşümünün kilit değerlerini belirleme olanağı sunmaktadır. Kilit değerlerin anlaşılması kırsal peyzajın kırılganlığının azaltılması ve sosyo-ekolojik sistemin dayanıklılığının desteklenmesi açısından önemlidir.

Yukarıda kapsamı açıklanan değer tabanlı bütünsel kırsal peyzaj planlama modeli kırsal alan planlamasını yapma ya da yenileme girişimleri olan ülkelerde ve bu alanda çalışan uzmanlara kırsalın planlanmasında sosyal ve ekolojik bağlamın önemi ile ilgili fikir yer temelinde oldukça açık fikir vermektedir. Özellikle çalışmada uygulanan alan analiz tekniklerinin çeşitliliği peyzaj planlama alanında yeni analiz tekniklerinin sentezlenmesine rehberlik edecektir.

KAYNAKLAR

- Agnoletti, M., & Santoro, A.** (2018). Rural landscape planning and forest management in Tuscany (Italy). *Forests*, 9(8). <https://doi.org/10.3390/f9080473>
- Agnoletti, M., Emanuelli, F., Corrieri, F., Venturi, M., & Santoro, A.** (2019). Monitoring traditional rural landscapes. The case of Italy. *Sustainability (Switzerland)*, 11(21). <https://doi.org/10.3390/su11216107>
- Agnoletti, M., Manganelli, S., & Piras, F.** (2020). Covid-19 and rural landscape: The case of Italy. *Landscape and Urban Planning*, 204(May). <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2020.103955>
- Agrawal, P. K.** (1993). *Land reforms in India: Constitutional and legal approach*. M.D. Publications Pvt. Ltd.
- Ahunbay, Z.** (2004). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon* (3. Basım). İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.
- Akdeniz, H. B., İnam, Ş., & Çay, T.** (2023). Türkiye’de uygulanmış arazi toplulaştırma projelerinin kırsal kalkınmaya etkisi bakımından değerlendirilmesi. *ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 11(1), 18-30. <https://doi.org/10.33202/comuagri.1232016>
- Aksu, B.** (2017). *Tarımsal arazi satış fiyatını etkileyen faktörlerin analizi: Manisa ili Kırkağaç ilçesi örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Akşit, B.** (2006). Köy, kırsal kalkınma ve kırsal hanehalkı/aile araştırmaları: 1923-2002 yılları arası eleştirel bir yazın taraması. In A. Eraydın (Ed.), *Değişen Mekan: Mekansal Süreçlere İlişkin Tartışma Ve Araştırmalara Toplu Bakış: 1923-2003* (ss. 123-163). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Akyıldız, D., & Eroğlu, D. Ö.** (2004). Türkiye Cumhuriyeti dönemi uygulanan iktisat politikaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 43-62.
- Altaş, S.** (2017). Geleceğe miras olarak bırakılan bir kırsal kalkınma projesi: Atatürk’ün ideal Cumhuriyet Köyü. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 255-287.
- Anadolu Ajansı** (2024). Türkiye’de 440 büyük ova özel koruma kalkanına sahip. Erişim Tarihi 10 Ocak 2024. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiyede-440-buyuk-ova-ozel-koruma-kalkanina-sahip/2798915#:~:text=B%C3%BCy%C3%BCk%20ova%20say%C4%B1s%C4%B1n%C4%B1n%20bu%20y%C4%B1l%20500'e%20ula%C5%9Fmas%C4%B1%20bekleniyor&text=B%C3%BCy%C3%BCk%20ova%20koruma%20anlar%C4%B1n%C4%B1n%20toplam,Adana%20%C3%BC%C3%A7%C3%BCnc%C3%BC%20s%C4%B1rada%20yer%20al%C4%B1yor>

- Antrop, M.** (2000). Background concepts for integrated landscape analysis. *Agriculture, Ecosystems and Environment*, 77, 17-28.
- Antrop, M.** (2004). Landscape change and the urbanization process in Europe. *Landscape and Urban Planning*, 67, 9-26. [https://doi.org/10.1016/S0169-2046\(03\)00026-4](https://doi.org/10.1016/S0169-2046(03)00026-4)
- Antrop, M.** (2005). Why landscapes of the past are important for the future. *Landscape and Urban Planning*, 70, 21-34. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2003.10.002>
- Antrop, M.** (2006). Sustainable landscapes: Contradiction, fiction or utopia? *Landscape and Urban Planning*, 75, 187-197. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2005.02.014>
- Antrop, M.** (2013). A brief history of landscape research. In P. Howard, I. H. Thompson, & E. Waterton (Eds.), *The Routledge Companion to Landscape Studies* (pp. 376–381). London, New York: Routledge.
- APS.** (2000). Avrupa Peyzaj Sözleşmesi ve açıklayıcı rapor. Strazburg: Avrupa Konseyi.
- Aran, K.** (2000). *Barınaktan Öte Anadolu Kır Yapıları*. Ankara: Tepe Mimarlık Kültür Merkezi.
- Arendt, R.** (1994). *Rural by Design*. Chicago: American Planning Association,
- Arts, B., Buizer, M., Horlings, L., Ingram, V., Van Oosten, C., & Opdam, P.** (2017). Landscape Approaches: A State-of-the-Art Review. <https://doi.org/10.1146/Annurev-Environ-102016-060932>, 42(8), 439–463. <https://doi.org/10.1146/ANNUREV-ENVIRON-102016-060932>
- Atik, M., Işikli, R. C., Ortaçesme, V., & Yildirim, E.** (2015). Definition of landscape character areas and types in Side region, Antalya-Turkey with regard to land use planning. *Land Use Policy*, 44, 90-100. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2014.11.019>
- Atik, M., Taşkan, G., & Balta, S.** (2022). Kırsal – tarımsal peyzajların korunmasında GIAHS küresel öneme sahip tarımsal miras sistemleri ve Akdeniz Selge örneği. *Journal of Agriculture Faculty of Ege University*, 59(2), 347-362. <https://doi.org/10.20289/zfdergi.999134>
- Atik, M., Tülek, B., & Parlak, E.** (2021). Yedi Avrupa Ülkesi Örneği ile Avrupa Peyzaj Sözleşmesinin Uygulanması Yolunda Peyzaj Gözlemleri. *Peyzaj Araştırmaları ve Uygulamaları Dergisi*, 3(2), 1–11.
- Aydemir, Ç., & Gül, A.** (2022). Köylerin mekânsal planlama ve tasarım süreçlerinin mevcut mevzuata göre irdelenmesi. *Planlama*, 33(2), 205–217. <https://doi.org/10.14744/planlama.2022.15807>
- Aydın, M. K., & Aydınlar, K.** (2011). Emek-değer teorisinden fayda-değer teorisine. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 1-12.
- Aysevener, K.** (2003). İnsan ve doğa ilişkisi üzerine. *Felsefe Dünyası*, 37, 63-72.
- Ayyıldız, M., Çiçek, A., & Ayyıldız, B.** (2016). 6360 Sayılı Büyükşehir Yasasının kırsal kesime olası etkileri. *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi, TARGİD, Özel Sayı*, 280-285.
- Bağır, R.** (2022). Planlı kalkınmaya geçişte rol oynayan faktörler ve planlı kalkınma dönemi'nin başlaması (1963-1967). *Akademik Açı*, 2(1), 4-36

- Bakırcı, M.** (2007). *Türkiye’de Kırsal Kalkınma: Kavramlar-Politikalar Uygulamalar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Balcıoğlu, Y. E., Kaya, C., & Demircan, M.** (2022). İklim değişikliğinin Malatya ilinde kayısı rekoltesi ve coğrafi dağılışına etkileri. *JENAS Journal of Environmental and Natural Studies*, 4(2), 119-146. <https://doi.org/10.53472/jenas.1136337>
- Balestrieri, M.** (2015). Theories and methods of rural landscape classification in Europe: The Italian approach. *International Journal of Rural Management*, 11(2), 156-174. <https://doi.org/10.1177/0973005215604932>
- Balta S. & Atık, M.** (2019). Dünya mirası kırsal kültürel peyzajları ve Selge tarım terasları. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 9(19), 63-76. <https://doi.org/10.16950/iujad.504777>
- Baltacı, A.** (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>
- Banger, G., & Şişman, A.** (2001). Kırsal alan düzenlemelerinde yöneylem araştırması tekniklerinin uygulanması. *HKMO Dergisi*, 87, 82-98.
- Baran Ergül, D. & Acun Özgünler, S.** (2022). Geçmişten günümüze Türkiye’de kırsal planlama. *İçinde Mimarlık Bilimlerinde Güncel Konular-2022* (177-212). 177-, Livre de Lyon yayınevi.
- Barthel, D.** (1996). *Historic Preservation: Collective Memory and Historical Identity*. Newark, NJ: Rutgers University Press.
- Başaran Uysal, A.** (2024). Yeni umut mekânı olarak kırsal. *İDEALKENT*, 16(43), 38-68. <https://doi.org/10.31198/idealkent.1381780>
- Bayırbağ, M. K.** (2022). Tebdil-i mekân. Tamamlanmamış kentsel devrim- Günümüz Türkiye’si’nde kent, kriz ve günlük hayat. In E. Acara & M. Penpecioglu (Eds.), *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları* (pp. 71-93).
- Beatley, T., & Manning, K.** (1997). *The Ecology Of Place: Planning For Environment, Economy, And Community*. Island Press.
- Bingöl, Ş., & Meçik, O.** (2021). Yeni kapitalizm ve Türkiye’de tarım sektörünün dönüşümü. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 586-605. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.804695>
- Björlling, N.** (2016). Key projects: Combining potentials from urban ecologies—A Swedish perspective. In *Ruralism: The future of villages and small towns in an urbanizing world* (pp. 179-190). Berlin, Boston: JOVIS. <https://doi.org/10.1515/9783868599350>
- Blake, J.** (2009). UNESCO’s 2003 Convention on Intangible Cultural Heritage: The implications of community involvement in ‘safeguarding’. In L. Smith & N. Akagawa (Eds.), *Intangible Heritage* (pp. 45-73). London & New York: Routledge.
- Bocutoğlu, P. D. E.** (2012). İktisat teorisinde emeğin öyküsü: değer’in kaynağı olan emekten marjinal faydanın türevi olan emeğe yolculuk. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 1(1), 127-150.
- Bogdan, R., & Biklen, S. K.** (2007). *Qualitative Research For Education: An Introduction to Theories and Methods*. Boston, USA: Allyn & Bacon,

- Bolay, S. H.** (1996). *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bonner, K.** (1998). Reflexivity, sociology, and the rural-urban distinction in Marx, Tönnies, and Weber. *The Canadian Review of Sociology and Anthropology*, 35, 165-181. <https://doi.org/10.1111/j.1755-618X.1998.tb00227.x>
- Bookchin, M.** (1962). *Our Synthetic Environment*. New York: Harper Colophon.
- Booth, P.** (2011). Culture, planning and path dependence. *Town Planning Review*, 82(1), 13–28. <https://doi.org/10.3828/tpr.2011.4>
- Bouchenaki, M.** (2003). The interdependency of the tangible and intangible cultural heritage. In *14th ICOMOS General Assembly and International Symposium: 'Place, memory, meaning: preserving intangible values in monuments and sites'*, October 27–31, 2003, Victoria Falls, Zimbabwe.
- Bozpınar, C.** (2020). Marx öncesi emek değer teorisi: genel bir bakış. *Politik Ekonomik Kuram*, 4(1), 72-93. <https://doi.org/10.30586/pek.732118>
- Brown, G. & Brabyn, L.** (2012). The extrapolation of social landscape values to a national level in New Zealand using landscape character classification, *Applied Geography*, 35, 84-94.
- Brown, G., & Raymond, C.** (2007). The relationship between place attachment and landscape values: Toward mapping place attachment. *Applied Geography*, 27(2), 89-111. <https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2006.11.002>
- Brown, G., & Reed, P.** (2000). Validation of a Forest Values Typology for Use in National Forest Planning. *Forest Science*, 46(2), 240–247. <https://doi.org/10.1093/forestscience/46.2.240>
- Butler, A.** (2016). Dynamics of integrating landscape values in landscape character assessment: The hidden dominance of the objective outsider. *Landscape Research*, 41(2), 239–252. <https://doi.org/10.1080/01426397.2015.1135315>
- Bürgi, M., Hersperger, A. M., & Schneeberger, N.** (2004). Driving forces of landscape change- current and new directions. *Landscape Ecology*, 19(8), 857–868. <https://doi.org/10.1007/s10980-004-0245-8>
- Byrne, D.** (1991). Western hegemony in archaeological heritage management. *History and Anthropology*, 5(3), 269–276.
- Byrne, D., Brayshaw, H., & Ireland, T.** (2001). *Social Significance: A Discussion Paper*. Sydney: Department of Environment and Conservation NSW.
- Carson, R.** (2011). *Sessiz Bahar*. (Ç. Güler, Çev.). Ankara: Palme Yayınları.
- Cassatella, C., & Seardo, B. M.** (2014). In search for multifunctionality: The contribution of scenic landscape assessment. In C. Rega (Ed.), *Landscape Planning and Rural Development* (SpringerBriefs in Geography, pp. 25-29). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-05759-0_3
- Cengiz, A., Demiroğlu, D., Pekin Timur, U. & Karadağ, A. A.** (2014). Doğal ve kültürel peyzaja darbe: Tabiat ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanunu Tasarısı. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*(1), 25-32.
- Cengiz, S.** (2022). Kentsel ekolojik koridor modeli: Malatya örneği. *Artium Architecture, Urbanism, Design and Construction*, 10(2). <https://doi.org/10.51664/artium.1147872>

- Chan, H. L. A.** (2009). *Tracing a sense of place from urban heritage landscape: Case study in Yau Ma Tei*. Master's thesis, The Chinese University of Hong Kong.
- Cloke, P.** (1979). *Key Settlements in Rural Areas* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315882598>
- Cloke, P.** (2006). Conceptualizing rurality. In L. M. Cloke, T. Marsden, & P. H. Mooney (Eds.), *The Handbook of Rural Studies* (pp. 18-28). SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781848608016>
- Cloke, P. J., & Goodwin, M.** (1993). Rural Politics: the changing geography of regulation. In S. Harper (Ed.), *The Greening of Rural Policy* (pp. 27-41). Belhaven.
- Cloke, P., & Little, J.** (1997). Conclusion. Marginality and rural others. In P. Cloke, & J. Little (Eds.), *Contested Countryside Cultures* (pp. 272-284). London: Routledge.
- Cosgrove, D.** (1984). *Social Formation and Symbolic Landscapes*, London: Croom Helm.
- Cosgrove, D.** (1989). Geography is Everywhere: Culture and Symbolism in Human Landscapes. In: Gregory, D., Walford, R. (eds) *Horizons in Human Geography*. *Horizons in Geography*. Palgrave, London. https://doi.org/10.1007/978-1-349-19839-9_7
- Craib, I.** (1992). *Modern Social Theory* (2nd edition). London: Routledge.
- Creswell, J. W.** (2012). *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative And Qualitative Research*. Boston, USA: Pearson Education.
- Creswell, J. W.** (2013). *Research Design: Qualitative, Quantitative, And Mixed Methods Approaches*. New York: Sage.
- Curien, R.** (2014). Chinese urban planning. *China Perspectives*, 2014(3), 23–31. <https://doi.org/10.4000/chinaperspectives.6528>
- Çakı, A.** (1983). *Kırsal Alan Planlamasında Bir Araç Olarak Merkez Köylerin Fonksiyonu*. DPT, SPB, Ankara.
- Çavuş, C. Z.** (2014). *Çanakkale Boğazı doğusunda arazi kullanım uygunluğunun yerleşme için değerlendirilmesi* (Doktora Tezi). ÇOMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Çelik, Z.** (2005). Planlı dönemde Türkiye'deki kırsal kalkınma politika ve uygulamaları üzerine bir değerlendirme. *Planlama Dergisi*, 2, 61-71.
- Çetin, S.** (2010). Türkiye'de kamu yönetimi reform sürecinin değerlendirilmesi: Aksayan ve işleyen yönler. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 1-15.
- Çolakkadıoğlu, O.** (2013). Ergenlerde karar verme ölçeğinin ortaöğretim öğrencileri için geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 387-403.
- Çolakoglu, E.** (2007). Kırsal kalkınma problemine bir çözüm arayışı olarak köy-kent projesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 3(6), 187-202.
- Çörek Öztaş, Ç., & Karaaslan, Ş.** (2017). Türkiye'de kırsal planlama ve farklı ülkelere ait kırsal planlama örnekleri. *Kent Akademisi*, 10(32), 432-465.
- Dadaser, F., & Özesmi, U.** (2002). Stakeholder analysis for Sultan Marshes ecosystem: A fuzzy cognitive approach for conservation of ecosystems. In *Environmental Problems of the Mediterranean Region, EPMR2002*, Nicosia, North Cyprus.

- Dandekar, H. C.** (2016). Shifts in rural planning in the US and India. *International Planning Studies*, 21(3), 230–244. <https://doi.org/10.1080/13563475.2016>
- Dandekar, H.C. & Hibbard, M.** (2016). Rural issues in urban planning: Current trends and reflections. *International Planning Studies*, 21(3), 225–229. <https://doi.org/10.1080/13563475.2016.1185007>
- Daniels, T., & Lapping, M.** (2005). Land preservation: An essential ingredient in smart growth. *Journal of Planning Literature*, 19, 316–329. <http://dx.doi.org/10.1177/0885412204271379>
- Davies, A., & Brunner, J.** (2017). A review of the practice and legacy of Australian planning pioneer Margaret Feilman. *Australian Planner*, 54(1), 41–50. <https://doi.org/10.1080/07293682.2017.1297318>
- Davies, A., & Oliver, B.** (2018). Life within and life of a mining town: The historical geography of Western Australia's first iron ore town. *Australian Geographer*, 49(1), 25–40. <https://doi.org/10.1080/00049182.2017.1318801>
- Davis, C. W. H., Giabbanelli, P. J., & Jetter, A. J.** (2019). The intersection of agent based models and fuzzy cognitive maps: A review of an emerging hybrid modeling practice. In *2019 Winter Simulation Conference (WSC)*, National Harbor, MD, USA (pp. 1292–1303). IEEE. <https://doi.org/10.1109/WSC40007.2019.9004842>
- De la Torre, M., & Mason, R.** (2002). Introduction. In M. de la Torre (Ed.), *Assessing The Values Of Cultural Heritage* (pp. 3–4). Los Angeles: The Getty Conservation Institute.
- DeFries, R., & Rosenzweig, C.** (2010). Toward a whole-landscape approach for sustainable land use in the tropics. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 107(46), 19627–19632. <https://doi.org/10.1073/pnas.1011163107>
- Demirayak, F.** (2006). *Türkiye’de Korunan alanlar için yeni bir yaklaşım: ortaklaşa yönetim* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı.** (1963). Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963 — 1967. Erişim tarihi: 10 Ocak 2023, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Kalkinma_Plani_Birinci_Bes_Yillik_1963-1967.pdf
- Devlet Planlama Teşkilatı.** (1979). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979–1983. Erişim tarihi: 11 Ocak 2023, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Dorduncu-Bes-Yillik-Kalkinma-Plani_1979_1983.pdf
- Devlet Planlama Teşkilatı.** (1995). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996–2000. Erişim tarihi: 12 Ocak 2023, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/YedinciBe%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1996-2000%E2%80%8B.pdf>
- Devlet Planlama Teşkilatı.** (2000). Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001–2005. Erişim Tarihi: 13 Ocak 2023, <https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2018/11/Sekizinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1kKalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2001-2005.pdf>
- Devlet Planlama Teşkilatı.** (2006). Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007–2013. Erişim tarihi: 15 Ocak 2023, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Dokuzuncu_Kalkinma_Plani-2007-2013.pdf

- Devlet Planlama Teşkilatı.** (2008). Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2007-2013. Erişim tarihi: 13 Ocak 2023, <https://kkp.tarim.gov.tr/Ukks2007-2013.pdf>
- Díaz-Andreu, M.**(2017) Heritage values and the public. *J. Community Archaeol. Herit.* 2017, 4, 2–6. <https://doi.org/10.1080/20518196.2016.1228213>
- Dik, E.** (2014). 6360 Sayılı Kanun bağlamında köylerin mahalleye çevrilmesi sorunu. *Mülkiye Dergisi*, 38(1), 75–102.
- Dinler, Z.** (2001). *Bölgesel İktisat*. Ankara: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Dobson, A.** (2001). *Green Political Thought* (3rd ed.). London and New York: Routledge.
- Doğan, H., & Gürler, A.** (2015). Türkiye tarım havzaları üretim ve destekleme modeli kapsamında yeşilirmak tarım havzasında yetiştirilen tarım ürünlerinin arz duyarlılığı. *Yuzuncu Yıl University Journal of Agricultural Sciences*, 25(3), 231-243. <https://doi.org/10.29133/yyutbd.236369>
- Doğan, H.H.** (2023) Cumhuriyetin yüzüncü yılında kalkınma planlarının “köy”e yaklaşımı. *Ankara Barosu Dergisi 2023/4 Cumhuriyet Özel Sayısı*, 571-594.
- Doğanay, H., Özdemir, Ü. & Şahin, İ.F.** (2011). *Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Dokuzuncu Kalkınma Planı.** (2006). Resmî Gazete (Sayı: 26215). Erişim tarihi: 14 Ocak 2023, <https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2018/11/Dokuzuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2007-2013%E2%80%8B.pdf>
- Domon, G.** (2011). Landscape as resource: Consequences, challenges and opportunities for rural development. *Landscape and Urban Planning*, 100(4), 338-340. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2011.01.002>
- Dorado, M. I. A.** (2023). Theoretical conceptions for a holistic, transdisciplinary approach to contemporary landscape. *City Territ Archit*, 10, Article 32. <https://doi.org/10.1186/s40410-023-00220-6>
- Easterly, W.** (2013). *The Tyranny of Experts*. New York: Basic Books.
- Egeli, H. A.** (2001). Dış ticaret açısından sanayileşme stratejileri ve Türkiye açısından değerlendirilmesi. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(3), 149-160.
- Elibol, B.** (2019). *Kırsal alan tanımı ve Türkiye’de kırsal kalkınma projelerinin mekânsal dağılımının incelenmesi: IPARD Ankara örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Elson, M.** (1986). *Green Belts: Conflict Mediation in the Urban Fringe.* , London: Heinemann.
- Elson, M.** (2000). Contested countryside: the rural–urban fringe in North America. *Planning Theory & Practice*, 1(1), 150–151. <https://doi.org/10.1080/14649350050135347>
- Farahani, H., Azadfallah, P., & Rashidi, K.** (2021). After thematic analysis: Introducing the fuzzy thematic network analysis in psychological research. In M. Wiberg, D. Molenaar, J. González, U. Böckenholt, & JS. Kim (Eds.), *Quantitative Psychology. IMPS 2020*. Springer Proceedings in Mathematics & Statistics, vol 353 (pp. 429-447). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-74772-5_35
- Fırat Kalkınma Ajansı.** (2024). Malatya Tanıtım. Erişim tarihi: 12 Temmuz 2024, <https://fka.gov.tr/malatya-tanitim>

- Filippucci, P.** (2016) 2023. "Landscape". In *The Open Encyclopedia of Anthropology*, edited by Felix Stein. Facsimile of the first edition in *The Cambridge Encyclopedia of Anthropology*. <http://doi.org/10.29164/16landscape>
- Fischer, J., Dyball, R., Fazey, I., Gross, C., Dovers, S., Ehrlich, P. R., Brulle, R. J., Christensen, C., & Borden, R. J.** (2012). Human behavior and sustainability. *Frontiers in Ecology and the Environment*, 10(3), 153–160.
- Flick, U.** (2014). *An Introduction To Qualitative Research*. New York: Sage.
- Forman, R. T. T.** (1995). *Land mosaics: The ecology of landscapes and regions*. Cambridge University Press.
- Frank, K. I., & Hibbard, M.** (2016). Production, consumption, and protection: perspectives from North America on the multifunctional transition in rural planning. *International Planning Studies*, 21(3), 245–260. <https://doi.org/10.1080/13563475.2016.1188685>
- Frank, K. I., Hibbard, M., Shucksmith, M., Tonts, M., Long, H., Zhang, Y., & Dandekar, H. C.** (2020). Comparative rural planning cultures. *Planning Theory & Practice*, 21(5), 769–795. <https://doi.org/10.1080/14649357.2020.1853438>
- Freeman, O. E., Duguma, L. A., & Minang, P. A.** (2015). Operationalizing the integrated landscape approach in practice. *Ecology and Society*, 20(1). <https://doi.org/10.5751/ES-07175-200124>
- Frisvoll, S.** (2012). Power in the production of spaces transformed by rural tourism. *Journal of Rural Studies*, 28(4), 447–457. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2012.06.001>
- Fulkerson, G. M. ve Thomas, A. R.** (2014). *Studies in Urbanormativity: Rural Community in Urban Society*. Lexington Books.
- Furat, M.** (2013). "Küresel Politika Değişimleri ve Türkiye’de Kırsal Kalkınma". *Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(3), 589–610.
- Gallent N., Hamiduddin I., Juntti, M., Kidd, S., & Shaw D.** (2015). *Introduction to Rural Planning: Economies, Communities and Landscapes*. London: Routledge.
- Gallent, N., & Gkartzios, M.** (2019). Defining rurality and the scope of rural planning. In S. Scott (Ed.), *International Encyclopedia of Human Geography*. Elsevier.
- Gallent, N., Bianconi, M., & Andersson, J.** (2006). Planning on the edge: England’s rural — urban fringe and the spatial-planning agenda. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 33(3), 457–476. <https://doi.org/10.1068/b31171>
- Gallent, N., Durrant, D., & Stirling, P.** (2018). Between the unimaginable and the unthinkable: Pathways to and from England’s housing crisis. *Town Planning Review*, 89, 125–144. <https://doi.org/10.3828/tpr.2018.8>
- Gallent, N., Tewdwr-Jones, M., & Hamiduddin, I.** (2017). A century of rural planning in England: A story of fragmentation, contestation and integration. *Planum: Journal of Urbanism*, 35(2), 91–104.
- Garrod, G.** (2009). Greening the CAP: how the improved design and implementation of agri-environment schemes can enhance the delivery of environmental benefits. *Journal of Environmental Planning and Management*, 52(5), 571–574. <https://doi.org/10.1080/09640560902958099>

- Geng, Y., Liu, L., & Chen, L.** (2023). Rural revitalization of China: A new framework, measurement and forecast. *Socio-Economic Planning Sciences*, 89, 101696. <https://doi.org/10.1016/j.seps.2023.101696>
- Geray, C.** (1966). Toplum kalkınması ve toprak reformu, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 21 (3), 51-68.
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı.** (2014). Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2014-2020. Erişim tarihi: 16 Ocak 2023, [https://kkp.tarim.gov.tr/UKKS%20\(2014-2020\).pdf](https://kkp.tarim.gov.tr/UKKS%20(2014-2020).pdf)
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı.** (2015). Kırsal Kalkınma Eylem Planı 2015-2018. Erişim tarihi: 19 Ocak 2023, <https://kkp.tarim.gov.tr/KKEP2015-2018.pdf>
- Gomez-Sal, A., Belmontes, J.A., Nicolau, J.M.** (2003). Assessing landscape values: A proposal for a multi-dimensional conceptual model. *Ecological Modelling*, 168(3), 319-341. [https://doi.org/10.1016/S0304-3800\(03\)00217-6](https://doi.org/10.1016/S0304-3800(03)00217-6)
- Gottero, E., Larcher, F., & Cassatella, C.** (2023). Defining and regulating peri-urban areas through a landscape planning approach: the case study of Turin Metropolitan area (Italy). *Land*, 12(1). <https://doi.org/10.3390/land12010217>
- Görmüş S.** (2012). *Korunan alanlarda peyzaj karakter analizi: Kastamonu-Bartın Küre Dağları Milli Parkı örneği* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Görmüş, S., Cengiz, S., & Yılmaz, B.** (2019). New Approaches in Integration of Rural Area Planning with Regional Development. *Paper presented at the 5th International Regional Development Conference*, 26-28 September, Malatya, Turkey.
- Görmüş, Ş., Atmış, E., Artar, M., Özkazanç, N. K., Günşen, H. B., Cengiz, S., & Tekebai, S.** (2015). *Küre Dağları Milli Parkı Köy Tasarım Rehberleri (Bartın Bölümü)*. Bartın. :Bartın Üniversitesi Yayınları.
- Gözen, M.** (2019). Değer ve değerlendirme hakkında kavramsal ve kuramsal bir çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22(2), 374-382. <https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.481913>
- Guest, G., MacQueen, K. M., & Namey, E. E.** (2012). *Applied thematic analysis*. SAGE.
- Gunderson, L. H., & Holling, C. S.** (2002). *Panarchy: Understanding Transformations In Human And Natural Systems*. Washington, DC: Island Press.
- Gülçubuk, B.** (1997). *Kırsal kalkınma çalışmalarında türkiye kalkınma vakfı'nın yeri ve işlevi* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Güler, Z., Çırakoğlu, M. & Tokmak, M.** (2014). Türkiye’de kırsal kalkınma modeli olarak köy-kent uygulamaları: Bolu Mudurnu ilçesi Taşkesti örneği. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 4(2014) 155-167.
- Gülümser, A. A.** (2009). *Rural areas as promising hot spots: Sustainable rural development scenarios* (Doctoral dissertation). Istanbul Technical University, Institute of Science and Technology, Istanbul.
- Gülümser, A. A., Baycan Levent, T., & Nijkamp, P.** (2011). Türkiye’nin kırsal yapısı: AB düzeyinde bir karşılaştırma. *İTÜDERGİSİ/a*, 9(2), 133-144.
- Güneş, H.** (2011). Murat Nehri havzasının (Fırat) su potansiyeli ve değerlendirilmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 11(16), 141-163.

- Halfacree, K.** (2006). Rural space: Constructing a three-fold architecture. In G. R. Cloke, T. Marsden, & P. H. Mooney (Eds.), *The Handbook of Rural Studies* (pp. 44-62). SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781848608016>
- Halfacree, K.** (1993). Locality and social representation: Space, discourse and alternative definitions of the rural. *Journal of Rural Studies*, 9(1), 23-37. [https://doi.org/10.1016/0743-0167\(93\)90003-3](https://doi.org/10.1016/0743-0167(93)90003-3)
- Halfacree, K.** (2007). Trial by space for a "radical rural": Introducing alternative localities, representations and lives. *Journal of Rural Studies*, 23(2), 125-141. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2006.10.002>
- Hall, P., Thomas, R., Gracey, H., & Drewett, R.** (1973). *The containment of urban England*. Hemel Hempstead: Allen and Unwin.
- Harari, Y. N.** (2015). *Sapiens: İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi* (E. Genç, Çev.). İstanbul: Kolektif Yayınları.
- Harrington, V., & O'Donoghue, D.** (1998). Rurality in England and Wales 1991: A replication and extension of the 1981 rurality index. *Sociologia Ruralis*, 38(2), 178–203. <https://doi.org/10.1111/1467-9523.00071>
- Haughton, G., Allmendinger, P., & Oosterlynck, S.** (2013). Spaces of neoliberal experimentation: Soft spaces, postpolitics, and neoliberal governmentality. *Environment and Planning A*, 45(1), 217-234. <https://doi.org/10.1068/a45121>
- Havas, J., Saito, O., Hanaki, K., & Tanaka, T.** (2016). Perceived landscape values in the Ogasawara Islands. *Ecosystem Services*, 18, 130-140. <https://doi.org/10.1016/j.ecoser.2016.02.036>
- Haydari, A.** (2020). *Kırsal kalkınmada kırsal potansiyellerden yararlanma olanakları: Kütahya örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta.
- Head, L.** (2000). *Cultural Landscapes and Environmental Change*. London: Arnold.
- Heredia Espinoza, V. Y.** (2017). Long-Term regional landscape change in the northern tequila region of Jalisco, Mexico. *Journal of Field Archaeology*, 42(4), 298–311. <https://doi.org/10.1080/00934690.2017.1338510>
- Hibbard, M & Lurie, S.** (2013). The New natural resource economy: environment and economy in transitional rural communities. *Society and Natural Resources*, 26 (7): 827–844. <https://doi.org/10.1080/08941920.2012.720358>
- Hibbard, M., Senkyer, L., & Webb, M.** (2015). Multifunctional rural regional development: Evidence from the John Day Watershed in Oregon. *Journal of Planning Education and Research*, 35(1), 51–62. <https://doi.org/10.1177/0739456X14560572>
- Hillyard, S.** (2007). *The Sociology of Rural Life*. Oxford: Berg Publishers.
- Hobsbawm, E.** (1983). Mass-producing traditions: Europe, 1870–1914. In E. Hobsbawm & T. Ranger (Eds.), *The Invention of Tradition* (pp. 263-307). Cambridge: Cambridge University Press.
- Holling, C. S.** (1973). Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4, 1–23. <http://www.jstor.org/stable/2096802>

- Holmes, J.** (2006). Impulses toward a multifunctional transition in rural Australia. *Journal of Rural Studies*, 22, 142–160. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2005.08.006>
- Holmes, J.** (2008). Impulses towards a multifunctional transition in rural Australia: Interpreting regional dynamics in landscapes, lifestyles and livelihoods. *Landscape Research*, 33(2), 211–223. <https://doi.org/10.1080/01426390801912089>
- Holmes, J., & Argent, N.** (2016). Rural transitions in the Nambucca Valley: Socio-demographic change in a disadvantaged rural locale. *Journal of Rural Studies*, 48(December), 129–142. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2016.06.009>
- Huber, M. T.** (2017). Value, nature, and labor: a defense of Marx. *Capitalism Nature Socialism*, 28(1), 39–52. <https://doi.org/10.1080/10455752.2016.1271817>
- Hyden, G.** (1997). Civil society, social capital, and development: Dissection of a complex discourse. *Studies in Comparative International Development*, 32, 3–30. <https://doi.org/10.1007/BF02696304>
- ICOMOS.** (2010). ICOMOS New Zealand Charter for the conservation of places of cultural heritage value revised 2010. Retrieved from: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/ICOMOS_NZ_Charter_2010_FINAL_11_Oct_2010.pdf
- ICOMOS.** (2017). ICOMOS-IFLA principles concerning rural landscapes as heritage. Retrieved from https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/GA2017_6-3-1_RuralLandscapesPrinciples_EN_adopted-15122017.pdf
- Ira, V.** (2019). Impact of rural restructuring on the time-space behavioural patterns in a marginal area. In W. Leimgruber & C. Chang (Eds.), *Rural areas between regional needs and global challenges: Perspectives on geographical marginality* (Vol. 4, pp. 23-45). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-04393-3_2
- İnan, O.** (2021). The impact of the changing socioeconomic situation and policy on food security in Turkey. *Journal of Interdisciplinary Food Studies*, 1(1), 62–79. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5791142>
- İndibi, M. N.** (2019). *Toprak etiği ve eleştirel sosyal teori* (Yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Balıkesir.
- Jackson, L. E., Pulleman, M. M., Brussaard, L., Bawa, K. S., Brown, G. G., Cardoso, I. M., ... Van Noordwijk, M.** (2012). Social-ecological and regional adaptation of agrobiodiversity management across a global set of research regions. *Global Environmental Change*, 22(3), 623-639.
- Jokilehto, J.** (1999). *A History of Architectural Conservation*. Amsterdam: Elsevier, Butterworth, Heinemann.
- Jokilehto, J.** (2006). Considerations on authenticity and integrity in World Heritage context. *City & Time*, 2(1), 1.
- Jones, S.** (2016). Wrestling with the social value of heritage: problems, dilemmas and opportunities. *Journal of Community Archaeology & Heritage*, 4(1), 21-37.
- Kadaifci, C., Karadayi-Usta, S., & Yanmaz, O.** (2024). An analysis of consumer opinions on waste medicine management utilizing fermatean fuzzy cognitive mapping.

- Kaldırım, F.** (2012). *Türkiye’de kırsal kalkınma politikaları: yerel yönetimlere katkısı kapsamında KÖYDES Projesi* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Kalender, L., & Aytimur, G.** (2017). Keban ve Karakaya Barajları arası Fırat Nehri’nin kıyı sedimentleri ve su jeokimyası özellikleri. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 32(4), 1243-1254.
<https://doi.org/10.17341/gazimmfd.369673>
- Kalkınma Bakanlığı.** (2013). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018). Ankara. Erişim tarihi: 17 Ocak 2023,
https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/2014-2023_bolgesel_gelisme_ulusal_stratejisi.pdf
- Kalkınma Bakanlığı.** (2019). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023). Erişim tarihi: 20 Ocak 2023,
https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf
- Karaköy F.** (2023). *Tarihsel perspektiften planlı dönemde Türkiye’de kırsal kalkınma politikaları (1963-2019)* (Doktora Tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Karakuş, Ş.** (2016). *Malatya ili florası* (Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. Malatya.
- Kartal, S.** (2014). Toplum kalkınmasında farklı bir eğitim kurumu: Köy Enstitüleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1). <https://doi.org/10.17860/efd.89259>
- Kav, M. E.** (2006). *Malatya ili tarım faaliyetleri* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kayıkçı, S.** (2009). *Türkiye’de kırsal alan yönetimi* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Yönetim Bilimleri Bilim Dalı, Ankara.
- Kaymaz, İ. H.** (2014). *Malatya şehrinin mekânsal gelişimi* (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Keleş, R., & Mengi, A.** (2022). *Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Kılıç, Ö., & İpek, S.** (2022). Kırsal mahalle: büyükşehirlerde tekrar köye dönüş mü?. *TroyAcademy*, 7(1), 1-16. <https://doi.org/10.31454/troyacademy.901752>
- Kızılboğa, R.** (2011). Köy idaresine yönelik kanun tasarısındaki düzenlemeler. *Öneri Dergisi*, 9(35), 183-197.
- Kidd, S.** (2007). Towards a framework of integration in spatial planning: An exploration from a health perspective. *Planning Theory & Practice*, 8(2), 161-181.
<https://doi.org/10.1080/14649350701324367>
- Kladnik, D. Kruse, A. & Komac, B.** (2017): Terraced landscapes: an increasingly prominent cultural landscape type. *Acta geographica Slovenica*.57, 73-81.

- Kuçuradi, İ.** (2013). *İnsan ve Değerleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kurdoğlu, O.** (2007). Dünyada doğayı koruma hareketinin tarihsel gelişimi ve güncel boyutu. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 8(1), 59-76.
- Kurt, M.** (2020). *Ekolojik bir toplumun imkânı üzerine düşünmek: derin ekoloji ve toplumsal ekoloji* (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Lefebvre, H.** (2014). *Mekânın Üretimi*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul.: Sel Yayıncılık.
- Leimgruber, W., & Chang-yi, C. D.** (2019). *Rural Areas Between Regional Needs And Global Challenges: Perspectives on Geographical Marginality*. Springer.
- Lewicka, M.** (2011). Place attachment: how far have we come in the last 40 years?. *Journal of Environmental Psychology*, 31(3), 207-230. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2010.10.001>
- Liamputtong, P.** (2013). *Qualitative Research Methods* (4th ed.). Melbourne: Oxford University Press.
- Liao, J., Liao, Q., Wang, W., Shen, S., Sun, Y., Xiao, P., Cao, Y., & Chen, J.** (2023). Quantifying and mapping landscape value using online texts: A deep learning approach. *Applied Geography*, 154, Article 102950. <https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2023.102950>
- Liu, M., Hu, Y., Zhang, W., Zhu, J., Chen, H., & Xi, F.** (2011). Application of land-use change model in guiding regional planning: A case study in Hun-Taizi River watershed, Northeast China. *Chinese Geographical Science*, 21, 609–618.
- Liu, Y. S.** (2018). Introduction to land use and rural sustainability in China. *Land Use Policy*, 74, 1-4. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2018.01.032>
- Long, H. L., Tu, S. S., Ge, D. Z., Li, T. T., & Liu, Y. S.** (2016). The allocation and management of critical resources in rural China under restructuring: Problems and prospects. *Journal of Rural Studies*, 47(Part B), 392–412. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2016.03.011>
- Long, H. L., Zhang, Y. N., & Tu, S. S.** (2019). Rural vitalization in China: A perspective of land consolidation. *Journal of Geographical Sciences*, 29(4), 517–530. <https://doi.org/10.1007/s11442-019-1599-9>
- Malatya Kültür Envanteri** (2021). Malatya Kültür Envanteri (G. Boyraz, Ed.). Malatya: Malatya Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Marshall, C., Rossman, G.B.** (2014). *Designing Qualitative Research*. New York : Sage Publications.
- Martell, L.** (1994). *Ecology and Society: An Introduction*. University of Massachusetts Press.
- Martín, R., & Yepes, V.** (2023). Landscape values in a marina in Granada (Spain): Enhancing landscape management through public participation. *Land*, 12(2), 492. <https://doi.org/10.3390/land12020492>
- Marx, K.** (2004). Kapital (6. baskı, cilt 1). (Çev. A. Bilgi). Ankara.: Sol Yayınları.
- McCarthy, J.** (2005). Rural geography: Multifunctional rural geographies – reactionary or radical? *Progress in Human Geography*, 29(6), 773–782. <https://doi.org/10.1191/0309132505ph584pr>

- Mehryar, S., Sliuzas, R., Schwarz, N., Sharifi, A. & Maarseveen, M.** (2019). From individual fuzzy cognitive maps to agent based models: modelling multi-factorial and multi-stakeholder decisionmaking for water scarcity. Centre for Climate Change Economics and Policy Working Paper No. 356 ISSN 2515-5709 (Online)
- Meinig, D. W.** (1979). *The interpretation of ordinary landscapes*. NY: Oxford University Press.
- Melnick, R. Z.** (1983). Protecting rural cultural landscapes: Finding value in the countryside. *Landscape Journal*, 2(2), 85-96.
- Merriam, S. B.** (2009). *Qualitative Research: A Guide To Design And Implementation: Revised And Expanded From Qualitative Research And Case Study Applications In Education*. USA: San Francisco Jossey-Bass.
- Meyer, P.** (1997). Probleme und Perspektiven der Naturwaldforschung am Beispiel Niedersachsens. *Forstarchiv*, 68(3), 87–98.
- Milder, J. C., Hart, A. K., Dobie, P., Minai, J., & Zaleski, C.** (2014). Integrated landscape initiatives for african agriculture, development, and conservation: a region-wide assessment. *World Development*, 54, 68–80. <https://doi.org/10.1016/J.WORLDDEV.2013.07.006>
- Mormont, M.** (1990). Who Is Rural? or, How to be Rural: Towards a Sociology of the Rural. In T. Marsden, S. Whatmore, & P. Lowe (Eds.), *Rural Restructuring: Global Processes and Their Responses* (pp. 21-44). :London: David Fulton Publishers.
- Morris, A.** (1877). *Manifesto of the Society for the Protection of Ancient Buildings*. London: Society for the Protection of Ancient Buildings.
- Morrison, T. H., Lane, M. B., & Hibbard, M.** (2015). Planning, governance and rural futures in Australia and the USA: Revisiting the case for rural regional planning. *Journal of Environmental Planning and Management*, 58(9), 1601–1616. <https://doi.org/10.1080/09640568.2014.940514>
- MTA.** (2024). Maden Tetkik Arama Malatya maden potansiyeli. Erişim tarihi: 3 Mart 2024, https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden_potansiyel_2010/malatya_madenler.pdf
- Muir, R.** (2000). The new reading the landscape: Fieldwork in landscape history. Retrieved from <https://cir.nii.ac.jp/crid/1130282271791587584>
- Naess, A.** (2005). The basics of deep ecology. *The Trumpeter*, 21(1). Retrieved from <https://trumpeter.athabascau.ca/index.php/trumpet/article/view/44>
- Naveh, Z.** (2001). Ten major premises for a holistic conception of multifunctional landscapes. *Landscape and Urban Planning*, 57(3–4), [https://doi.org/10.1016/S0169-2046\(01\)00209-2](https://doi.org/10.1016/S0169-2046(01)00209-2)
- Naveh, Z.** (2007). Landscape ecology and sustainability. *Landscape Ecology*, 22(10), 1437-1440. <https://doi.org/10.1007/s10980-007-9171-x>
- Nerse S.** (2016) *Türkiye'de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik*, Ankara: Nobel Yayınevi, , ss.299-324,
- Newby, H.** (1986). Locality and rurality: The restructuring of rural social relations. *Regional Studies*, 20(3), 209–215. <https://doi.org/10.1080/09595238600185191>

- Oran, B.** (2003). *Türk Dış Politikası 1 'Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar / Cilt 1: 1919–1980*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Orians, G. H.** (2022). An Ecological And Evolutionary Approach To Landscape Aesthetics. In *Landscape Meanings And Values* (pp. 3-25). Routledge.
- Ostrom, E.** (2009). A general framework for analyzing sustainability of social-ecological systems. *Science*, 325(5939), 419-422. <http://dx.doi.org/10.1126/science.1172133>
- Owen, S., Moseley, M., & Courtney, P.** (2007). Bridging the gap: An attempt to reconcile strategic planning and very local community-based planning in rural England. *Local Government Studies*, 33, 49-76. <https://doi.org/10.1080/03003930601081226>
- Öğdül, H.** (2010). Urban and rural definitions in regional context: A case study on Turkey. *European Planning Studies*, 18(9), 1519–1541.
- Öğdül, H.** (2013). Kırsal mekân politikalarında yeni dönem. *Mimarlık*, 371, 44-48. <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=385&RecID=3153>
- Öğdül, H.** (2019). Kırsal alanların değişimi ve kırsal planlama çerçevesinde bir değerlendirme. *Mimar. İst*, 66, 41-49.
- Öğdül, H., Kap Yücel, S. D., Öktem Ünsal, B., & Aksümer, G.** (2018). Kırsal mekânda yeni düzenleme araçları; köy tasarım şeması, köy tasarım rehberi ve eylem projeleri. *Planlama (Ek 1)*, 52-72.
- Öksüz, A. M., Çiftçi Ulusoy, Ç., Çıbıkdiken, A. O., Aydemir, S., Beyazlı, D., Sancar, C., Türk, E., Erdoğan, A., Topçuoğlu, A., Çoban, O., Erdem, R., Sulak, B., Özlü, S., Ekşi, M. İ., Ateş, A., Gündüz, E., Serdaroğlu Sağ, N., Sağ, M. A., Levend, S., Akseki, H., Dedeoğlu, M., & Osmanlı, N.** (2015). İDA 2.2 Kırsal Alan Tipolojileri sonuç raporu. In A. M. Öksüz, R. Erdem, & M. Ç. Meşhur (Eds.), *Koruma Odaklı Kırsal Alan Planlaması: Bir Model Önerisi* (TÜBİTAK-KAMAG 1007 Proje no. 108G173, 108G187).
- Önen, E.** (1993). Köy Enstitüleri ve toplum kalkınması. *abece*, 80(1-3).
- Özçelik, B. Ş.** (2015). 5403 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu'nda 6537 Sayılı Kanun'la yapılan değişiklikler ve değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XIX(1).
- Özen, A.** (2014). *AB uyum sürecinde Türkiye'de uygulanan kırsal kalkınma politikalarındaki değişim ve kırsal kalkınma yatırımları kapsamında hibe projelerinin değerlendirilmesi: Aydın ili örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Özensel, E.** (2015). *Kır Sosyoloji*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Özesmi, U., & Özesmi, S.** (2003). A participatory approach to ecosystem conservation: Fuzzy cognitive maps and stakeholder group analysis in Uluabat Lake, Turkey. *Environmental Management*, 31, 518–531. <https://doi.org/10.1007/s00267-002-2841-1>
- Özesmi, U., & Özesmi, S. L.** (2004). Ecological models based on people's knowledge: A multi-step fuzzy cognitive mapping approach. *Ecological Modelling*, 176(1–2), 43-64. <https://doi.org/10.1016/j.ecolmodel.2003.10.027>

- Özey, R., Bilgili, M., & Kocalar, A. O.** (2018). Landscape theory in geography. *International Journal of Geography and Geography Education*, 38, 127-141. <https://doi.org/10.32003/iggei.441624>
- Özlü, S., Dedeoğlu Özkan, S., & Beyazlı, D.** (2021). Kırsallığın seçilmiş sosyo-demografik değişkenler yardımıyla kümelenmesi ve zamana bağlı değişimi. *Planning*, 31(1), 31-46. <https://doi.org/10.14744/planlama.2020.13540>
- Padt, F.J.G. & Luloff A.E.** (2009). An institutional analysis of rural policy in the United States. *Journal of the Community Development Society*, 40 (3), 232-246. <https://doi.org/10.1080/15575330903091696>
- Papageorgiou, E. I., & Salmeron, J. L.** (2013). Methods and Algorithms For Fuzzy Cognitive Map-Based Modeling. In E. I. Papageorgiou (Ed.), *Fuzzy Cognitive Maps for Applied Sciences and Engineering* (Intelligent Systems Reference Library, pp. 1-28). Springer.
- Papageorgiou, K., Singh, P. K., Papageorgiou, E., Chudasama, H., Bochtis, D., & Stamoulis, G.** (2019). Fuzzy cognitive map-based sustainable socio-economic development planning for rural communities. *Sustainability*, 12(1), 305. <https://doi.org/10.3390/su12010305>
- Pedroza-Arceo, N. M., Weber, N., & Ortega-Argueta, A.** (2022). A knowledge review on integrated landscape approaches. *Forests*, 13(2), 312. <https://doi.org/10.3390/F13020312>
- Pepper, D.** (1993). *Eco-Socialism: From Deep Ecology to Social Justice* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203423363>
- Pepper, S. C.** (1958). *The Sources of Value*. University of California Press.
- Peterek, M., Hebbo, Y., Rico, S. R., & Klement, M.** (2021). Working Paper 1: The Spatial Planning System in China. Research Group Global Urbanization, Frankfurt University of Applied Sciences.
- Pfund, J. L.** (2010). Landscape-scale research for conservation and development in the tropics: Fighting persisting challenges. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 2(1-2), 117-126. <https://doi.org/10.1016/J.COSUST.2010.03.002>
- Plieninger, T., Rana, H. Á. av, Fagerholm, N., Ellingsgaard, G. F., Magnussen, E., Raymond, C. M., Olafsson, A. S., & Verbrugge, L. N. H.** (2018). Identifying and assessing the potential for conflict between landscape values and development preferences on the Faroe Islands. *Global Environmental Change*, 52, 162–180. <https://doi.org/10.1016/J.GLOENVCHA.2018.07.006>
- Powell, J.** (1988). *The Historical Geography of Australia: The Restive Fringe*. Cambridge University Press.
- Prout Quicke, S., & Green, C.** (2016). Indigenous Fringe Dwelling in Geraldton, Western Australia. In E. Peters & J. Christensen (Eds.), *Indigenous Homelessness: Perspectives From Canada, Australia, and New Zealand* (pp. 221–244). University of Manitoba Press.
- Raupeliene, A., & Jazepcikas, D.** (2009). Typologies of rural areas in EU-27 for spatial analysis: Rural labour market approach. In *Proceedings of the International Scientific Conference: Rural Development, Vol. 4*(1), 127-134.

- Reed, J, Ickowitz, A.; Chervier, C., Djoudi, H., Moombe, K., Ros-Tonen, M., Yanou, M., Yuliani, L. & Sunderland, T.** (2020). Integrated landscape approaches in the tropics: A brief stock-take. *Land Use Policy*, 99, 104822. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2020.104822>
- Reed, J., Deakin, L. & Sunderland, T.** (2015). What are ‘integrated landscape approaches’ and how effectively have they been implemented in the tropics: a systematic map protocol. *Environ Evid*, 4, 2. <https://doi.org/10.1186/2047-2382-4-2>
- Reed, J., van Vianen, J., Barlow, J., Et al.** (2017). Have integrated landscape approaches reconciled societal and environmental issues in the tropics? *Land Use Policy*. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2017.02.021>
- Reed, J., Van Vianen, J., Deakin, E. L., Barlow, J., & Sunderland, T.** (2016). Integrated landscape approaches to managing social and environmental issues in the tropics: Learning from the past to guide the future. *Global Change Biology*, 22(7), 2540-2554. <https://doi.org/10.1111/GCB.13284>
- Reed, M. G., & Bruyneel, S.** (2010). Rescaling environmental governance, rethinking the state: A three-dimensional review. *Progress in Human Geography*, 34(5), 646–653. <https://doi.org/10.1177/0309132509354836>
- Rega, C.** (2014). *Landscape planning and rural development: Key issues and options towards integration* (1st ed.). Springer International Publishing; Palgrave Macmillan.
- Robinson, B. E., Holland, M. B., & Naughton-Treves, L.** (2014). Does secure land tenure save forests? A meta-analysis of the relationship between land tenure and tropical deforestation. *Global Environmental Change*, 29, 281-293. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2013.05.012>
- Rolston, H.** (1994). Value In Nature and The Nature Of Value. In R. Atfield & A. Belsey (Eds.), *Philosophy and The Natural Environment* (pp. 13-20). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Rolston, H., & Coufal, J.** (1991). A forest ethic and multivalue forest management. *Journal of Forestry*, 89(4), 35–40.
- Rössler, M.** (2006). World Heritage Cultural Landscapes: A UNESCO flagship programme 1992–2006. *Landscape Research*, 31(4), 333-353. <https://doi.org/10.1080/01426390601004210>
- Saldana, J.** (2015). *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Savran, S.** (1997). Ricardo’nun Dehası ve Körlüğü. In T. Ertan (Çev.), *Ekonomi Politik’in Ve Vergilendirmenin İlkeleri*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Sayer J, Sunderland T, Ghazoul J, Pfund J-L, Sheil D, Meijaard E, Venter M, Boedhihartono AK, Day M, & Garcia C.** (2013). Ten principles for a landscape approach to reconciling agriculture, conservation, and other competing land uses. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 110(21): 8349–56. <https://doi.org/10.1073/pnas.1210595110>
- Sayer, J., Margules, C., Boedhihartono, A., Sunderland, T.; Langston, J., Reed, J., Riggs, R., Buck, L.E.; Campbell, B. & Kusters, K.** (2016). Measuring the effectiveness of landscape approaches to conservation and development. *Sustain. Sci.* 12, 465–476. <https://doi.org/10.1007/s11625-016-0415-z>

- Schofield, J.** (2014). Heritage expertise and the everyday: Citizens and authority in the twenty-first century. In J. Schofield (Ed.), *Who needs experts? Counter-mapping cultural heritage*, 1-12.
- Scott, J. C.** (2020). *Devlet Gibi Görmek* (O. Karakaş, Çev). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Seale, E., & Mallinson, C.** (2018). *Rural Voices: Language, Identity, and Social Change across Place*. Rowman & Littlefield.
- Sereni, E., & Litchfield, R. B.** (1997). *History of the Italian Agricultural Landscape*. Princeton University Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt7zvhrn>
- Setten, G., & Myrvang Brown, K.** (2013). The Routledge companion to landscape studies. In P. Howard, I. Thompson, & E. Waterton (Eds.), *Landscape and social justice*. Broken Sound Pkwy: Taylor and Francis.
- Sezik, M.** (2015). *6360 Sayılı Kanun'a göre büyükşehirlerde bütünleşme sürecinin etkileri: malatya örneği* (Doktora tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Simon, D.** (2007). Anthropocene geopolitics: globalisation, empire, environment and critique. *Geography Compass*. 1(1), 103-11. <https://doi.org/10.1111/j.1749-8198.2007.00007.x>
- Singh, P. K., & Chudasama, H.** (2021). Pathways for climate change adaptations in arid and semi-arid regions. *Journal of Cleaner Production*, 284, 124744. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.124744>
- Singh, P. K., & Chudasama, H.** (2023). Geo-information-enabled village level micro-planning for enhancing common good. *Technological Forecasting and Social Change*, 189, 122336. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2023.120410>
- SKVKBK (2022).** Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, 2022 Yılı Kültürel Miras Envanteri.
- Smith, L.** (2006). *Uses of Heritage*. Routledge.
- Solecka, I.** (2019). The use of landscape value assessment in spatial planning and sustainable land management — a review. *Landscape Research*, 44(8), 966–981. <https://doi.org/10.1080/01426397.2018.1520206>
- Stastana, M., & Vaishar, A.** (2020). Values of rural landscape: The case study Chlum u Třeboně (Bohemia). *Land Use Policy*, 97, 104699. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2020.104699>
- Stephenson, J.** (2005). *Values in space and time: A framework for understanding and linking multiple cultural values in landscapes* (Doctoral dissertation). University of Otago. Retrieved from <http://hdl.handle.net/10523/123>
- Stephenson, J.** (2008). The cultural values model: an integrated approach to values in landscapes. *Landscape and Urban Planning*, 84, 127-139.
- Şahin, S. Z.** (2017). Kırsal alan kamu politikaları için akademi ve bürokrasiyi uzlaştırma çabasına bir örnek: KOKAP Politika Çalıştayı, içinde: S. Karasüleymanoğlu, Ş. Balambar, İ. O. Özdemir, A. Akşit, & M. G. Fehim (Yay. Haz.) *TMMOB Şehir Plancıları Odası 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 41. Kolokiyumu Planlamada Kırsal Alanlar ve Bölge Bildirileri*, Konya, Kasım 2017. (310-315). Ankara: Berk Matbaacılık.

- Şakacı, B. K.** (2013). Değer kavramı ekseninde derin ekoloji yaklaşımının çözümlenmesi. *Mülkiye Dergisi*, 37(1), 9-30.
- Şehir Plancıları Odası.** (2021). Kırsal alanlarımızı yok edecek olan yönetmelik değişikliğini yargıya taşıyoruz. Erişim tarihi: 10 Ağustos 2023, <https://www.spo.org.tr/detay.php?sube=0&tip=3&kod=10553>
- Şengül, M., Kocatürk, G., & Bilgili, F.** (2017). Sanal mekânda yerel çevre hareketleri: Türkiye’de hes karşıtı mücadeleler üzerine bir inceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(Kayfor 15 Özel Sayısı), 2183-2207.
- T. C. Tarım Orman Bakanlığı** (2024a). TC. Tarım Orman Bakanlığı 15. Bölge Müdürlüğü arşivi.
- T. C. Tarım Orman Bakanlığı** (2024b). Malatya hakkında. Erişim Tarihi: 02 Mart 2024, <https://malatya.tarimorman.gov.tr/Menu/18/Malatya-Hakkinda>
- Tapan, I.** (2023). *Malatya’da kırsal planlama ve sürdürülebilirlik* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tarım ve Köyşleri Bakanlığı.** (2011). Kırsal Kalkınma Planı (2010-2013). Erişim tarihi: 15 Ocak 2023, <https://kkp.tarim.gov.tr/KKP20102013.pdf>
- Tarım ve Orman Bakanlığı.** (2021). Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2021-2023. Erişim tarihi: 21 Ocak 2023, <https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM/Belgeler/UKKS-Strateji-Belgesi.pdf>
- Tassinari, P., Torreggiani, D., & Benni, S.** (2013). Dealing with agriculture, environment and landscape in spatial planning: A discussion about the Italian case study. *Land Use Policy*, 30(1), 739–747. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2012.05.014>
- Taşkan, G. & Görmüş Cengiz, S.** (2024). Türkiye’de kırsal alanların marjinalleştirilmesi. *İdealkent*, 16(43), 544-568. <https://doi.org/10.31198/idealkent.1445590>
- Taşkan, G. & Görmüş, S.** (2022). 6360 sayılı büyükşehir belediyesi yasasının kırsal alan üzerindeki etkilerinin okunması. Ankara: *TUCAUM 2022*, 159-171.
- Taşmektepligil, S. K. & Polat, E.** (2021). Planlama hiyerarşisinde koruma amaçlı imar planlarının konumlanması: Germir-Kayseri örneği. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, 6(1), 301-316. <https://doi.org/10.30785/mbud.567812>
- Taylor, K. & Lennon, J.** (2011). Cultural landscapes: A bridge between culture and nature? . *International Journal of Heritage Studies*, 17, 537–554. <https://doi.org/10.1080/13527258.2011.618246>
- Tekelioğlu, Y.** (1983). Toprak reformu ve Türkiye uygulamaları. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 13-56.
- Terkenli, T. S.** (2001) Towards a theory of the landscape: the Aegean landscape as a cultural image, *Landscape and Urban Planning*, 57, 197-208. [https://doi.org/10.1016/S0169-2046\(01\)00204-3](https://doi.org/10.1016/S0169-2046(01)00204-3)
- Thompson, I. H.** (1999). *Ecology, Community And Delight: An Inquiry Into Values In Landscape*. Antiquity Publications.
- Thornley, A.** (1991). *Urban planning under Thatcherism: The challenge of the market*. London: Routledge.

- Tobiasz-Lis, P. & Wojcik, M..** (2017). Representations of rural settlements in the debate of multifunctional countryside. Example of Poland. *Bulletin de la Société Géographique de Liège*, 69. 29-39.
- Tonts, M. & Horsley, J.** (2019). Policy mobilities and land settlement schemes. In R. Jones & A. Diniz (Eds.), *Twentieth Century Land Settlement Schemes* (pp. 28–47). Routledge.
- Tress, B. & Tress, G.** (2001). Capitalising on multiplicity: A transdisciplinary systems approach to landscape research. *Landscape and Urban Planning*, 57, 143-157. [https://doi.org/10.1016/S0169-2046\(01\)00200-6](https://doi.org/10.1016/S0169-2046(01)00200-6)
- Tuan, Y. F.** (1974). *Topophilia: A Study of Environmental Perception, Attitudes, And Values*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- TUİK (2020)**. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları-2022. Erişim Tarihi 01 Kasım 2023., <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=49685>
- Turner, M. G.** (2005). Landscape ecology: What is the state of the science?. *Annual Review of Ecology, Evolution, and Systematics*, 36, 319-344. <https://doi.org/10.1146/annurev.ecolsys.36.102003.152614>
- Tümertekin, E. & Özgüç, N.** (1999). *Ekonomik Coğrafya: Küreselleşme Ve Kalkınma*. Ankara: Çantay Kitabevi.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.**(2023a). On İkinci Kalkınma Planı 2024-2028. Erişim tarihi: 5 Ocak 2024, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani-2024-2028_11122023.pdf
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı** (2023b). 2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu. Ankara, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Kurumsal Raporu. <https://www.sbb.gov.tr/2023-kahramanmaraş-ve-hatay-depremleri-raporu/>
- Tütengil, C. O.** (1975). *100 Soruda Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları* (4. Baskı). İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- UNESCO** (2024). Cultural landscapes. Erişim Tarihi: 01.Mart 2023, <https://whc.unesco.org/en/culturallandscape/#1>
- UNESCO.** (2009). UNESCO World Heritage Papers. Erişim Tarihi: 01 Mart 2024, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000187044>
- Urry, J.** (1990). *The tourist gaze*. London: Sage.
- Uygun, Ö., Erkan, E. F. & Demir, H. İ.** (2017). An evaluation model for green supply chain management using fuzzy cognitive maps. *Asian-Pacific Journal of Environmental Safety and Engineering*, 5(3), 26–34. <https://doi.org/10.21541/apjes.326841>
- Üstündağ, Ö. & Şengün, M. T.** (2011). Türk imar mevzuatındaki plan türleri ve fiziki planlama-coğrafya ilişkisi üzerine genel bir değerlendirme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2).
- Vermunt, D.A., Negro, S.O., Van Laerhoven, P.A., Verweij, P.A. & Hekkert, M.P.** (2020). Sustainability transitions in the agri-food sector: how ecology affects transition dynamics. *Environ. Innov. Societal Trans*, 36, 236–249. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2020.06.003>

- Vlami V., Kokkoris, I.P., Zagaris, S., Cartalis, C., Kehayias G. & Dimopoulos, P.** (2017). Cultural landscapes and attributes of “culturalness” in protected areas: An exploratory assessment in Greece. *Science of The Total Environment* (591), 229-243. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2017.03.211>
- Voinov, A., Jenni, K., Gray, S., Kolagani, N., Glynn, P. D., Bommel, P., Prell, C., Zellner, M., Paolisso, M., Jordan, R., Sterling, E. J.** (2018). Tools and methods in participatory modeling: Selecting the right tool for the job. *Environmental Modelling & Software*, 109, 232–255. <https://doi.org/10.1016/j.envsoft.2018.08.028>
- Von Haaren, C., Albert, C., & Galler, C.** (2016). Spatial and landscape planning: A place for ecosystem services. In P. Timms, K. J. McInnes, & J. L. Caffrey (Eds.), *Routledge Handbook of Ecosystem Services* (pp. 14). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315775302>
- Vouligny, E., Domon, G., & Ruiz, J.** (2009). An assessment of ordinary landscapes by an expert and by its residents: Landscape values in areas of intensive agricultural use. *Land Use Policy*, 26(4), 890-900. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2008.10.016>
- Watson, R. T.** (2012). The science-policy interface: The role of scientific assessments-UK national ecosystem assessment. *Proceedings. Mathematical, physical, and engineering sciences / the Royal Society*, 468(2147), 3265–3281.
- Westhead, P., Ucbasaran, D., & Binks, M.** (2004). Internationalization strategies selected by rural and urban SMEs. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 11(1), 8-22. <https://doi.org/10.1108/14626000410519065>
- Wildenberg, M., Bachhofer, M., Isak, K. G. Q., & Skov, F.** (2014). Use and evaluation of FCM as a tool for long term socio ecological research. In E. Papageorgiou (Ed.), *Fuzzy cognitive maps for applied sciences and engineering* (pp. 283-298). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-642-39739-4_13
- Williams, J.** (2004). Metrics for assessing the biodiversity values of farming systems and agricultural landscapes. *Pacific Conservation Biology*, 10(3), 145–163. <https://doi.org/10.1071/PC040145>
- Wirth, L.** (2000). Urbanism as a way of life. In R. T. LeGates ve F. Stout (Edt.), *The City Reader*. Routledge.
- Wong, S. W., Tang, B., & Liu, J.** (2022). Rethinking China’s Rural Revitalization from a Historical Perspective. *Journal of Urban History*, 48(3), 565-577. <https://doi.org/10.1177/0096144220952091>
- Wood, R.** (2008). *Survival of Rural America: Small Victories and Bitter Harvests*. University Press of Kansas.
- Woods, M.** (2003). Deconstructing rural protest: the emergence of a new social movement. *Journal of Rural Studies* 19, 309-25. [https://doi.org/10.1016/S0743-0167\(03\)00008-1](https://doi.org/10.1016/S0743-0167(03)00008-1)
- Woods, M.** (2011) *Rural*. London: Routledge.
- Wu, J. & Hobbs, R.** (2002). Key issues and research priorities in landscape ecology: An idiosyncratic synthesis. *Landscape Ecology*, 17(4), 355–365. <https://doi.org/10.1023/A:1020561630963>

- Wu, J.** (2006). Landscape ecology, cross-disciplinarity, and sustainability science. *Landscape Ecology*, 21(1), 1-4. <https://doi.org/10.1007/s10980-006-7195-2>
- Yang, Z. Z.** (2011). On “native-land planning” and its application to rural planning. *Urban Studies*, 18(10), 14–18.
- Yavuz, Z. & Bircan, H.H.** (2021) Nicolai Hartmann Ve Scheler’de değerler hiyerarşisi, değer zıtlıkları ve çatışmaları”. *Din ve Bilim - Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 128-140. <https://doi.org/10.47145/dinbil.939925>.
- Yenigül, S. B.** (2017). Kırsal kalkınma politikalarında yeni yaklaşımlar ve bu yaklaşımların Türkiye’nin kırsal kalkınma politikalarına etkisi. *Planlama Dergisi*, 27(1), 16-25.
- Yeşilbaş, M.** (2011). Kırsal kalkınma politikalarının gelişim çizgisi ve planlı dönemde kırsal kalkınma yaklaşımları. *Türk İdare Dergisi*, 470, 153-176.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H.** (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, O.** (2009). *Avrupa Birliği’nde kırsal kalkınma istatistikleri ve uyum sürecinde Türkiye’nin durumu* (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Ankara.
- Yılmaz, E., & Çiftçi, S.** (2011). Kentlerin ortaya çıkışı ve sosyo-politik açıdan Türkiye’de kentleşme dönemleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35), 252-267. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6149/82577>
- Yörür, N.** (2008). *1980 Sonrası tarım politikalarının kırsal alandaki yapısal dönüşüm üzerine etkileri: Aydın Dalama örneği* (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Zhang, X., & Wang, N.** (2018). Establishing context dependent rural planning: Reviewing the diversity and differentiation of literature. *Urban Development Studies*, 25, 70–76.
- Zhou, J., Yu, L., & Choguill, C. L.** (2021). Co-evolution of technology and rural society: The blossoming of taobao villages in the information era, China. *Journal of Rural Studies*, 83, 81-87. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.02.022>

EKLER

EK A: Etik Kurul Raporu

T.C. İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU Fen ve Mühendislik Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu			
Oturum Tarihi : 04-08-2021	Oturum Sayısı : 2	Karar Sayısı : 1	
Etik Açısından Uygun			
Çalışma Adı	Kırsal Mirasın Korunmasında Değer Tabanlı Bütünleşik Peyzaj Planlama Modelinin geliştirilmesi; Malatya Örneği		
Araştırmacılar	Araştırma Görevlisi gaye taşkan (Yürütücü) Doç.Dr. Sevgi GÖRMÜŞ CENGİZ (Danışman)		
Başkan	Prof.Dr. Muhittin YÜREKLİ		
Kurul Üyeleri			
Prof.Dr. Tekin İZGİ		Sekreter Hatice CİHAN	
Prof.Dr. Mehmet Salih MAMİŞ		Prof.Dr. Hacı Bayram KARADAĞ	
Prof.Dr. Hikmet SİS		Prof.Dr. Sibel KAHRAMAN	
Prof.Dr. Saliha BEGEÇ			

EK B: Onam Formu

Tarih: 02.06.2021

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMA ETİK KURULU

BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU

Bu formun amacı katılmanız rica edilen araştırma ile ilgili olarak sizi bilgilendirmek ve katılmanız ile ilgili izin almaktır.

Bu kapsamda: Kırsal Mirasın Korunmasında Değer Tabanlı Bütünleşik Peyzaj Planlama Modelinin geliştirilmesi; Malatya Örneği başlıklı araştırma "Gaye TAŞKAN" tarafından gönüllü katılımcılarla yürütülmektedir. Araştırma sırasında sizden alınacak bilgiler gizli tutulacak ve sadece araştırma amaçlı kullanılacaktır. Araştırma sürecinde konu ile ilgili her türlü soru ve görüşleriniz için aşağıda iletişim bilgisi bulunan araştırmacıyla görüşebilirsiniz. Bu araştırmaya katılmama hakkınız bulunmaktadır. Aynı zamanda çalışmaya katıldıktan sonra çalışmadan çıkabilirsiniz. Bu formu onaylamanız, araştırmaya katılım için onam verdiğiniz anlamına gelecektir.

Araştırmayla İlgili Bilgiler:

Araştırmanın Amacı: Kırsal Mirasın Korunmasında Değer Tabanlı Bütünleşik Model Oluşturulması

Araştırmanın Nedeni: Kırsal Mirasın Tanınlanması

Süresi: 2 yıl

Araştırmanın Yürütüleceği Yer: Malatya İli Kırsal Peyzajları (Malatya İli Mucavir Alan Sınırı)

Çalışmaya Katılım Onayı:

Katılmam beklenen çalışmanın amacını, nedenini, katılmam gereken süreyi ve yeri ile ilgili bilgileri okudum ve gönüllü olarak çalışma süresince üzerime düşen sorumlulukları anladım. Çalışma ile ilgili ayrıntılı açıklamalar sözlü olarak araştırmacı tarafından yapıldı. Bu çalışma ile ilgili faydalar ve riskler ile ilgili bilgilendirildim.

Bu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcının (İslak imzası ile)

Adı-Soyadı:

İmzası:

Araştırmacının

Adı-Soyadı: Gaye Taşkan

e-posta: gaye.taskan@inonu.edu.tr

İmzası:

EK C: Görüşme Soruları

UZAMAN VE YEREL YÖNETİMLER- GÖRÜŞME SORULARI

1. Sizin için kırsal neyi ifade eder?
2. Sizce kırsalın bir değeri var mı?
3. Kırsal alan neden korunmalıdır?
4. Malatya kırsal mirası denildiği zaman aklınıza ne geliyor?
5. Malatya ilinde kırsal alanlarında göze çarpan sorunlar nelerdir?
6. Kırsal değerler nasıl korunabilir?
7. Koruma çalışmaları esnasında karşılaştığınız güçlükler nelerdir?
8. Malatya ilinde kırsal nasıl kalkınır?
9. Malatya'da kırsal miras değeri taşıyan köyler denildiğinde aklınıza hangi köyler gelmektedir, neden?

YEREL HALK GÖRÜŞME SORULARI

KIRSAL

1. Sizin için kırsal neyi ifade eder?
2. Gözünüzü kapattığınızda köyünüzü nasıl tanımlarsınız?
3. Köyünüzde günlük pratikler ve ilişkiler nasıl devam ediyor? Bir günü tanımlayabilir misiniz?
4. Doğa ile kurduğunuz bağı nasıl tanımlarsınız? Doğa ile ilgili gelenekler, inançlar, tutumlarınız var mı?

MİRAS

1. Köyünüzde geçmiş kuşaklardan size aktarılan bilgiler neler? Bunları devam ettitiriyormusunuz?
2. Sizce köyünüzü temsil eden mekânlar ve değerler nelerdir? Bu değerler korunuyor mu?
3. Mirasın Korunması denildiğinde aklınıza ne geliyor? Türkiye'de Kırsal Miras koruma çalışmaları hakkında ne düşünüyorsunuz?
4. Kırsal değerler ve miras nasıl korunabilir?

PLANLAMA

1. Köyünüzde ki göze çarpan sorunlar nelerdir?
2. Yeni düzenleme ile mahalle statüsüne geçmeyi nasıl yorumlarsınız. Hizmet erişimi, sağlık ve eğitim gibi temel hizmetler hakkında ne düşünüyorsunuz?
3. Planlama süreçlerinde temsil edilme ve katılım konuları hakkında ne düşünüyorsunuz. Köy Tüzeli Kışılığın Kaldırılmasına bakış açınız nedir?
4. Tarımsal koruma ve Kültürel koruma ve İmar çalışmaları hakkında ne düşünüyorsunuz.

EKONOMİ

1. Köyünüzde üretim süreçleri günümüzde nasıl işliyor? Tarım ve Hayvancılık dışında geçim nasıl sağlanıyor?
2. Üretim ve üretimin devamlılığı konusunda ne düşünüyorsunuz?
3. Tarımsal desteklerden yararlanıyor musunuz?

SOSYAL- POLİTİK

1. Günümüzde insanların kırsala bakışını nasıl yorumlarsınız?
2. Kırsalın hem kentliler hem de yöneticiler tarafından İkinci plana atıldığını düşünüyor musunuz? Neden?
3. Köyünüzde terk edilme var mı? Varsa neden?
4. Terkin engellenmesi, Kırsalın korunması ve kalkınması için sizce neler yapılmalıdır?

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyadı: Gaye TAŞKAN

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** :2011, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
- **Yüksek Lisans** :2014, Bartın Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalı
- **Doktora** : Devam ediyor, İnönü Üniversitesi, Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalı

MESLEKİ DENEYİM:

- 2014-2019 yılları arasında D2 Tasarım Mimarlık'ta kültürel koruma alanında planlama ve tasarım üzerine çalışmıştır.
- 2021 yılından bugüne İnönü Üniversitesi Güzel sanatlar ve Tasarım Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır

DOKTORA TEZİNDEN TÜRETİLEN ÇALIŞMALAR (Makaleler, Bildiriler, Patentler v.b.)

- **Taşkan, G. & Görmüş C.S. (2024).** Türkiye’de kırsal alanların marjinalleştirilmesi. *İDEALKENT*, 16(43), 544-568. <https://doi.org/10.31198/idealkent.1445590>
- **Taşkan G. & Görmüş S. (2022).** 6360 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasası’nın kırsal alan üzerindeki etkilerinin okunması, TUCAUM 2022, Ankara
- **Taşkan G., Balta S., Görmüş Cengiz S., Cengiz S.& Yılmaz B.(2023).** Interpretation of the relationship of sacred with the place in Anatolian Landscapes *ECLAS 2023 LABYRINTH OF THE WORLD Landscape Crossroads (pp112)*, Brno, Çek Cumhuriyeti, 10 - 13 Sept. 2023.